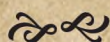


SCHMELCZER-POHÁNKA ÉVA

„Boldog idők! Amikor az emberi értelem ilyen intézményekben támogatásra lel. (...) Egyik fény gyújtja a következőt.”



A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE (1774–1945)



A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 10.

Móro Mária Anna emlékére

SCHMELCZER-POHÁNKA ÉVA

*„Boldog idők! Amikor az emberi értelem ilyen
intézményekben támogatásra lel. (...)
Egyik fény gyújtja a következőt.”*

A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE
(1774–1945)

Pécs, 2012

A kötet megjelenését támogatta:



*Nemzeti
Kulturális
Alap*

Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadás Kollégiuma

Pécsi Tudományegyetem



Egyetemi Könyvtár

Pécsi Tudományegyetem
Egyetemi Könyvtár



Pécsi Tudományegyetem
Alapítvány

A borító *Zelesny Károly A pécsi püspöki könyvtár az 1920-as években* című képének felhasználásával készült.

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára
Felelős kiadó: Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes

Borítóterv, nyomdai előkészítés: Virágmandula Kft.
Felelős vezető: a kft. ügyvezetője
www.mandulavirag.hu

Nyomdai munkák: Bocz Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Bocz Emil

ISBN 978-963-642-499-2 (print)

ISSN 1587-5202

ISBN 978-963-429-086-5 (pdf)

© Schmelcz-Pohánka Éva
© Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár

Tartalomjegyzék

Ajánlás.....	7
Előszó.....	9
Bevezetés	11
A pécsi püspöki könyvtár történeti forrásai	15
A forráskutatás múltja.....	15
Szakirodalmi elemzések a pécsi püspöki könyvtárról.....	21
A könyvtárkultúra Pécsen	29
A pécsi püspöki könyvtár előzményei.....	29
A nyilvános pécsi püspöki könyvtár	34
Klímó György életpályája	34
A püspöki könyvtár nyilvánosságának és alapítási idejének problémái	36
A pécsi püspöki könyvtár történeti korszakai.....	43
A püspöki könyvtár személyzete.....	47
A könyvtárőr (bibliothecae praefectus)	47
A könyvtári prefektusok kora (1774–1923).....	49
Könyvtárőrök az eredeti épületben (1774–1832)	49
Könyvtári felügyelők a Szepes-féle épületben (1832–1923).....	56
Az egyetemi könyvtár püspöki könyvtárőrei (1923–1945)	60
A könyvtári segédírnok (bibliothecae adjunctus)	67
A könyvtári szolga (bibliothecae famulus).....	68
A személyzet javadalmazása.....	69
A püspöki könyvtár állománya és katalógusai.....	76
Az állomány és forrásai az első korszakban (1774–1832).....	76
A könyvállomány fejlesztésének lehetőségei.....	76
Az első könyvrajstromok és katalógusok.....	94
Az állomány és forrásai a második korszakban (1832–1923).....	102
A könyvállomány gyarapodása	102
A szisztematikus katalógizálás kezdetei.....	114
Az állomány a harmadik korszakban (1923–1945).....	121
Állomány-feltárási kísérletek az egyetemi könyvtárban.....	121
A püspöki könyvtár használata és működési feltételei.....	129
A használati szabályzat változásai (1774–1945)	129
Ordók, használati lehetőségek az első periódusban (1774–1832)	129
Használati szabályzatok a második periódusban (1832–1923)	134
Az egyetemi könyvtári időszak (1923–1945).....	139
A püspöki könyvtár használata és olvasói	143
A püspöki könyvtár használati statisztikája az első korszakban (1774–1832)	143
A püspöki könyvtár használati statisztikája a második korszakban (1832–1923).....	147
A püspöki könyvtár kutatói	153
A püspöki korszak kutatói (1774–1923).....	153
Az egyetemi korszak kutatói (1923–1945).....	158
A működés feltételeinek biztosítása: a finanszírozás.....	160
A könyvvásárlások forrásai	160

A könyvtár kapcsolatai	165
A püspöki könyvtár épületei	168
A Klimó György-féle épület – A nyilvános könyvtár helye a püspöki palotában (1774–1832)	169
A nyilvános pécsi püspöki könyvtár épülete	169
A csillagvizsgáló torony	175
A könyvtáros lakása	180
A Szepeszy Ignác-féle épület (1830–1923)	181
Az előzmény – A bölcsészeti és teológiai fakultás időszaka (1830–1832)	181
A kisebb Lyceum épülete mint könyvtáráépület (1832–1923)	187
Az emeleti terek	187
A földszinti terek	196
A könyvtári személyzet lakása	202
Az egyetemi könyvtári időszak (1923–1945)	203
A különgyűjtemények	214
A kézirtár	215
Egyéb, nem könyvtári különgyűjtemények	220
A éremgyűjtemény(ek)	220
Az ásványgyűjtemény	227
A Lapidárium	228
A képgyűjtemény	232
A kottatár	233
Kitekintés a püspöki könyvtár 1945 utáni történetére	235
A könyvtár és az épület státuszának megváltozása	235
A katalogizálás utóélete	238
A nyilvános pécsi püspöki könyvtár alapításának és működésének művelődéstörténeti háttere	240
A nyilvános könyvtárak megjelenése Európában és Magyarországon	240
A 18. századi magyar könyvtárkultúra	241
A főpapi könyvtárak	242
A művelődés színterei és a kulturális élet Magyarországon a 18. századtól a 20. század első harmadáig	246
A művelődés színterei és a kulturális élet Pécsen a 18. századtól a 20. század első harmadáig	252
A pécsi püspöki könyvtár mint a felsőoktatás elméleti és gyakorlati alapja	257
Konklúzió	265
Főbb dátumok	268
Függelék	271
Rövidítések	323
Forrás- és irodalomjegyzék	323
Névmutató	361
Képjegyzék	369
Képmelléklet	371

AJÁNLÁS

Schmelczer-Pohánka Éva az elmúlt évtizedeket munkahelye, a Pécsi Egyetemi Könyvtár története kutatásának szentelte. Azt is hihetnénk, hogy egy olyan intézmény történetében, amelyről a szakírók sora makacsul ismétli, hogy az „első magyarországi nyilvános könyvtár”, nincsenek fehér foltok. Pedig mind ez idáig nem született meg történetének monografikus összefoglalása. Azokban a részletekben, amelyeket ismertünk, számos olyan állítás is volt, amelyeket a kutatók egymástól ellenőrizetlenül vettek át. A részletek – bármilyen érdekes témák is ezek – elfedik a lényegét: a könyvtárat, egy olyan intézményt, amelynek működését az épület fizikai megteremtésétől, a fenntartásától kezdődően a könyvek beszerzésén, feldolgozásán át az olvastatásig meg kell ismerni.

A szerzőnek nem kevés szakirodalmon kellett átrágnia magát, szembesíteni az általa feltárt, illetve újra kézbe vett forrásokkal, sok legendát kellett megcáfolnia, ami hálátlan dolog. Végül megírta egy könyvtár történeti monográfiáját. Az alapoktól, a működésen, a könyvtári állomány változásainak megmutatásán át egy könyvtári intézmény szerepének a helyi művelődéstörténetben, illetve a könyvtári rendszer történetében való elhelyezéséig. A szakirodalmat nemcsak megismerte, hanem – ahogy egy monográfiában illik – az első fejezetben értékelte is. Számot ad módszertani ismereteiről, majd a forráshelyzetet elemzi. Ebből kitűnik, hogy a szerző felkészült a pécsi egyházmegye történetéből is, ami teljesen természetes, de esetében még ennél is többről van szó. Láthatóan megtanulta az egyházmegyei intézmények működését – nem csak történetüket –, így azok adminisztrációja mentén a könyvtár történetének forrásaihoz is könnyebben jutott el. Külön jó olvasni az állománytörténet fejezeteit. Nemcsak azok adatoltasága okán, hanem mert a teljes állományt összetettségében mutatja meg. A különgyűjtemények első rendszeres történetét adja.

Minden történeti munka szubjektív, és mindegyik aktualizál vagy aktualizálható. Schmelczer-Pohánka Éva bemutatja azt, hogy mit jelentett Pécsnek a Klimó Könyvtár, annak használata, üzenete, küldetése. Napjaink hagyományokat tagadó, az intézményszerű működést negligáló, néhány éves, színes-szagos programokat előtérbe helyező állítólagos kulturális politikájával szemben állásfoglalás egy ilyen összefoglaló: annak a bemutatása, hogy milyen közösségformáló erő van egy intézményben akkor is, ha mindenféle működési nehézségei vannak, vagy az éppen regnáló városi, egyházi vezetőknek mindig voltak prioritásai, amelyek közé a legritkább pillanatokban tartozott egy művelődési intézmény. A történet szereplői csak ritkán válnak hőssé, a könyvtár maga a főszereplő. Ez a szemlélet nekem nagyon tetszik a monográfiában. Nem jelenti ez akár az alapító, akár az utódok vagy a könyvtárosok lebecsülését. A személy a helyén van, az intézmény a helyén van, a működés, annak feltételei nem felejtődtek el. Schmelczer-Pohánka Éva további érdeme, hogy nem sétált bele abba a csapdába, amelyet a könyvtári anyag tartalmi elemzésének csábítása jelent min-

den könyvtártörténésznek. Gyakorlatilag lehetetlen is tartalmi bemutatást adni egy ekkora gyűjteményről, és biztosan felületesre sikeredett volna.

A dolgozat végül az első teljes történet. Időben nem áll meg a nagy alapításnál. Hangyaszorgalommal viszi végig a legunalmasabbnak tűnő témákat is a szerző az időben, a könyvanyag elhelyezésétől a könyvtárosok javadalmazásáig. Számos új eredményt tudhat magáénak, egészében is új, és eléggé részletes ahhoz, hogy rámutasson további kutatási témákra, amelyeket ő maga vagy az újabb kutatók majd kidolgozhatnak. A könyvtár történetét jól látja a helyi historiában, és a helyét az országában. Olyan helytörténész tehát, aki kilát a városból, de eléggé otthon marad ahhoz, hogy a forrásokra támaszkodjék.

Összegezve tehát elmondható, hogy Schmelcz-Pohánka Éva a magyarországi művelődéstörténet olyan, eddig nem kidolgozott fejezetét írta meg, amelylyel a helytörténeti, illetve az egyháztörténeti tanulságok mellett a hazai könyvtártörténetet alapvető monográfiával gazdagította. A Klimó Könyvtár következő monográfiája – bár nyilván neki is a forrásokból kell majd kiindulnia – jobb és egyben nehezebb helyzetben is lesz, ha hozzá akar tenni a történethez.

Szeged, 2012. szeptember 6.

Monok István

ELŐSZÓ

Jelen könyvtártörténeti monográfia témájának kiválasztásában nagy szerepe volt munkahelyemnek, hiszen a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára őrzője a Klimó György pécsi püspök által alapított, hajdani nyilvános pécsi püspöki bibliotékának. Munkaköri feladataim sorában előkelő helyet foglalt el a ma Klimó Könyvtár néven ismert gyűjtemény gondozása, így a kezdetben napi rutinfeladatnak induló tevékenység fokozatosan élvezetes hobbivá, majd komoly kutatási tevékenységgé nőtte ki magát. Eleinte a megismerés vágya a munkában való „tökéletes tudás” megszerzésére szorítkozott: minél pontosabb és továbbadható adatokat megtudni az intézmény múltjáról. Aztán a válasz nélküli kérdések elgondolkodtattak. Talán mégsem tudunk eleget a múlt ezen szeletéről. Talán még nincsenek maradéktalanul feltárva a források, elemezve a fennmaradt dokumentumok. E célok szem előtt tartásával készült el csaknem tíz év kutatómunka eredményeképpen a jelen könyvtártörténeti összefoglaló a pécsi püspöki könyvtár csaknem 180 éves történeti múltjáról. Kutatási eredményemet doktori értekezésként 2011. november 25-én védtem meg a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola „Európa és a magyarság a 18–20. században” című doktori programjának keretén belül.

Ezúton szeretném megköszönni családomnak – különösen férjemnek, Schmelcz Balázsnak – a folyamatos támogatást, bátorítást és segítséget. Köszönöm tanárainknak, konzulensemnek, Vonyó József egyetemi tanárnak, Fischerné Dárdai Ágnes könyvtárfőigazgatónak, valamint néhai Móró Mária Anna főkönyvtárosnak az irántam, továbbá a munkám iránt való szakadatlan bizalmukat, tanácsaikat, gondolkodásra készítő kritikai észrevételeiket, amelyek folyamatosan előrevitték kutatómunkámat. Köszönetet mondok munkatársaimnak, Dezső Krisztinának, Jusztinger Antalné Fonyódi Piroskának, Kokovai Szabinának és Szilágyi Mariannak, akik közös feldolgozásainkkal és remek megfigyeléseikkel hozzájárultak a dolgozat eredményeinek pontosságához. Hálás vagyok az Egyetemi Könyvtár tájékoztató könyvtárosainak – Bánfai Józsefnek, Bogáthyné Hasznos Évának, Fekete Ágnesnek, Rózsáné Szarka Veronikának –, akik nagyban segítettek szakmai anyagaim összegyűjtését. A levéltári források és a szakirodalom feltárásában nyújtott segítségükért köszönetemet fejezem ki Borsy Juditnak, Nagy Imre Gábornak és Rozs Andrásnak, a Baranya Megyei Levéltár, valamint Kerekes Imrének, Pap Dávidnak és néhai Surján Miklósnak, a Csorba Győző Megyei-Városi Könyvtár Helyismereti Osztálya munkatársainak. Külön hálával tartozom a Pécsi Püspöki és Káptalani Levéltár korábbi vezetőjének, Horváth Istvánnak, hogy a kutatás első hat éve alatt a lehető legnagyobb jóindulattal és kiváló szakmai ismereteivel segítette feltáró munkámat, és ez irányú tevékenységét Pécsről való elköltöztetésével sem szakította meg. Az egyes,

nem kifejezetten könyvtártörténeti fejezetekhez nyújtott szakmai segítségért köszönet illeti Keszthelyi Sándort és Rayman Jánost.

A monográfia szakmai lektorálásáért hálával tartozom Monok Istvánnak, a Szegedi Tudományegyetem és az Eszterházy Károly Főiskola tanszékvezető egyetemi docensének, a szöveg olvasólektorként való tüzetes áttekintéséért pedig Szabó Lajosné Besenyi Máriának.

A külföldi és belföldi kutatások hátterének megteremtését és biztosítását köszönöm a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára helyettes vezetőjének, Szellőné Fábián Máriának, gazdasági vezetőinek, Acsádyné Forray Margitnak és Kisné Vörös Krisztinának, a Pécsi Tudományegyetem Alapítványának, valamint a Tempus Alapítvány ERASMUS-Programjának.

A monográfia megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadás Kollégiuma, a Pécsi Tudományegyetem Alapítványa és a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára támogatta.

Schmelcz-Pohánka Éva

Pécs, 2012 szeptembere

BEVEZETÉS

A könyvtárak a meglevő tudás megszerzésének, rögzítésének, gondozásának, átörökítésének szervezett kereteit jelentették. A bibliotékák történetileg szinte egykorúak az írás megjelenésével. Kezdeti, döntően megőrző funkciójuk az idők folyamán fokozatosan bővült, így végül ez az intézménytípus lett a kéziratos és nyomtatott művek egy helyen való összegyűjtésének, rendszerezésének és visszakereshetőségének záloga. Az évszázadok folyamán jelentős változáson ment keresztül a könyv és annak megőrzője, a könyvtár fogalma és tartalma is. A bibliotékákat létrehozó társadalmi szükséglet jellegénél fogva formálta az egyes gyűjtemények összetételét, azok pedig a bennük foglalt tudásanyag birtoklásával és az egyre szélesebb körben való megjelenésükkel maguk is alakító-jává váltak a társadalom befogadó rétegének. A társadalmi igényeknek megfelelő szerkezeti változások alkalmasabbá tették az emberiséget, a társadalmat a szervezett keretek közt működő tudás megszerzésére.¹ Összefoglalva: a könyvtár az évszázadok folyamán az emberi tudás, a műveltség olyan intézményesült formájává lett, amely a kezdeti öncélú gyűjtő és megőrző funkciója mellett egyre szélesebb körben tette lehetővé az ember által felhalmozott tudásanyag hozzáférhetőségét és felhasználhatóságát.

A könyves gyűjtemények sok esetben a párhuzamosan folyó oktatás folyamatosságának feltételét jelentették, hiszen annak bizonyos szintjein elengedhetetlen volt a tanítás és tanulás alapfeltételéül szolgáló kötetek elérhetőségének biztosítása. A szervezett keretek közt folytatott képzések felügyelete, valamint a bibliotékák fenntartása és működtetése a középkorban főként az egyházi hierarchia egyes szerveinek, csoportjainak jutott feladatuk: így belső használatú könyvgyűjteményeket állítottak fel a nagyobb egyházi méltóságok, a káptalanok és a szerzetesrendek. A társadalom szellemi, művelődési és kulturális feladatait az újkor első periódusáig a katolikus egyház és a szerzetesrendek látták el. A reneszánsz és a humanizmus térhódításával, valamint a nyomtatás feltalálásával megjelentek a világi bibliofil gyűjtők is, akik már nem egy társadalmi rend érdekeinek vagy egy intézmény szükségleteinek, hanem saját egyéni érdeklődési körüknek megfelelő kisebb-nagyobb könyvgyűjtemények alapjait tették le. Gyűjteményeik azonban még mindig csak egy meghatározott olvasóközönség érdeklődési és használati igényeit elégítették ki, kisebb részben gyűjtőkörük személyükhöz kötött változatossága mellett.²

Magyarországon a 16. századig a katolikus egyház hegemoniája érvényesült. Az egyházi könyvgyűjtemények (főpapi, káptalani, kolostori, plébániai) mellett csak szerényebben voltak jelen a királyi udvarhoz köthető és világi humanisták

¹ TÓTH GY 2003. 18–38.

² KOVÁCS M 1963, CSAPODI–TÓTH–VÉRTESY 1987. 9–119., ALSZEGHY 1991, CSÓKA J 1991, KOSÁRY 1996. 94–129., 134–137., 403–562., POGÁNY 2005. 11–141., KÓSA 2006. 132–163., 223–249.

birtokában levő könyvgyűjtemények. A 16. század közepén bekövetkezett politikai változások azonban gyökeresen módosították a fennálló helyzetet. A török előrenyomulása az ország három részre szakadását eredményezte: így az önálló Magyar Királyság megszűnt létezni. Az északi és nyugati területein létrejövő Királyi Magyarország a Habsburg Birodalom része, keleten pedig Erdély – korlátozott önrendelkezéssel – török vazallus állam lett. A középső és a déli országrészt az Oszmán Birodalom kebelezte be. Az egységes keresztény hit a reformáció következményeként több ágra bomlott, és a hajdani magyar állam területén felekezetek sokasága jött létre: így a katolikusok mellett a reformátusok, az evangélikusok és az unitáriusok játszottak kiemelkedő szerepet. A 17. század elejére a protestáns egyházak híveinek száma már messze meghaladta a katolikusokét.³

A nyomtatott könyv társadalomformáló szerepének felismerésével a reformáció felekezetei a korábbi katolikus intézmények helyett főként a Királyi Magyarország és Erdély területén újakat alapítottak. A kultúraszemléletben bekövetkezett változások nemcsak a könyvkészítés technikáját forradalmasították és gyorsították meg, hanem új értelmet adtak a könyvgyűjtésnek és a könyvtáraknak is. A kolostori, káptalani és plébániai bibliotékákról a hangsúly áthelyeződött a különböző intézmények bibliotékáira: így a városi közösségek, tanácsok, iskolák, kollégiumok könyvtárait. Mellettük természetesen az egyes káptalánok és plébániák, továbbá a szerzetesrendek könyvgyűjteményeinek (bencés, premonstrei, karthauzi, pálos, domonkos, ciszterci, ferencesek, jezsuiták, piaristák) anyaga is rekonstruálható. Megemlítenénk még a 16–17. század világi személyei (főúrak, köznemesek, tudósok) által összegyűjtött magánkönyvtárak is, amelyek egyre inkább a korszak tudományos igényeinek helyt adó könyvgyűjteményekké formálódtak.⁴ A világi könyvkultúra változásaival témánk jellege miatt részletesebben nem foglalkozunk.

A 16–17. századi Magyar Királyságban és Erdélyben az oktatási rendszer újjáépítésében a katolikus egyház mellett fontos részt vállaltak a protestánsok is, akik a középkori skolasztikus oktatás meghaladását, és a világi műveltség terjesztését tűzték ki célul. Az egyes felekezetek az egyetem modern szervezetének megteremtéséig, a hiányt pótolandó református kollégiumokat (Debrecen, Gyulafehérvár, Nagyvárad, Pápa, Sáropatak), evangélikus líceumokat (Pozsony, Sopron, Lőcse, Késmárk) és katolikus akadémiákat (Eger, Gyulafehérvár, Kolozsvár) állítottak fel, amelyek főiskolai tagozattal is rendelkeztek. A három felekezet iskoláiban megvalósuló könyvtáralapítások a középfokú oktatás teljes körű kiszolgálását tűzték ki célul. A katolikus intézmények fenntartásában a jezsuiták és a piaristák szerepvállalását kell még kiemelnünk. A reformáció és a katolikus megújulás képviselőinek „küzdelve” során ugyancsak fontos szerepet

³ BERLÁSZ 1974b. 211–212., RÉGI MAGYAR 1995. 12–22.

⁴ BERLÁSZ 1974b. 212–213., MONOK 1998, KÓSA 2006. 292–307.

kapott a könyvnyomtatás, a bibliofília, valamint a többszintű felekezeti oktatás minőségének változása is.⁵

A 16–17. századi egyetemalapítások közül (Kolozsvár, Gyulafehérvár, Eperjes) kizárólag a Pázmány Péter-féle nagyszombati univerzitás (1635) alapítása bizonyult tartósnak. Az egyetem könyvtárának gyökerei a szintén helyi jezsuita kollégium és a znióváraljai és vágsellyei könyvesházak gyűjteményeire vezethetők vissza. A 17. század végére mintegy 6000 kötetre volt tehető a nagyszombati egyetemi bibliotéka állománya. A többi alapítási kísérlet folyamatos támogatás hiányában és a politikai-vallási viszályok miatt nem tudta a szervezett oktatás feladatait magára vállalni. Ám a negyedszázadot megélt kolozsvári egyetem (1579–1604) könyvtára is jelentős jezsuita gyarapodásokkal rendelkezett, mint ahogy gazdag könyvtárat birtokolt a kassai jezsuita akadémia is.⁶

A 17–18. századi könyvtárak kialakításában a katolikusok ismét jelentős feladatot vállaltak, amelyekbe saját felekezetük hittudományi munkái mellett befogadták a protestáns teológiai tárgyú köteteket is. Ismét hangsúlyosakká váltak az érseki és püspöki magángyűjtemények is.⁷ A protestáns felekezetek két évszázadnyi meghatározó szerepvállalását követően, a 17. század közepére a katolikus egyház, a tridenti zsinat (1545–1563) határozatai által megerősödve igyekezett visszaszerezni megtépzott szerepkörét. Természetesen a korábbi időszakok rendszerének fenntartása a megváltozott társadalmi, gazdasági és kulturális követelményeknek megfelelően nem volt lehetséges, így fontos paradigmaváltás mutatható ki a katolikusok 17–18. századi társadalmi, politikai, oktatási és kulturális szerepvállalásában is. A rekatolizáció hatására a 18. századra, elsajátítva a világiak szellemi kultúrájának és nevelésének alapjait, hatáskörükbe vonták a háromszintű iskolarendszer fenntartását is, hiszen Magyarországon egyetemet kizárólag ők működtettek. Az oktatás különböző szintjein való részvételükkel a katolikusok megváltozott és magasabb szintű igényeket támasztottak a megjelenő kötetek, valamint az azok gyűjtését és szolgáltatását magukra vállaló könyvtárakkal szemben is.⁸ Ennek egyik kiemelkedő példája valósult meg a püspöki könyvtár felállításával Pécsen.

A kutatók Pécs város életében a 143 éves (1543–1686) török uralom alóli felszabadulást követő 18. századot kiemelkedő időszakként tartják számon. A törénelmi korszak társadalmi jellegéből adódóan az események folyama nehezen választható el az egyházmegye históriájától, hiszen I. Lipót (1655–1705) egy *királyi resolútió*val 1703-ban visszaadta a várost a püspökség és a káptalan birtokába, így 1780-ig a pécsi egyházmegye mindenkori feje egy személyben Baranya, Tol-

⁵ BERLÁSZ 1974b. 211–226., RÉGI MAGYAR 1995. 12–22., MONOK 1998. 116., KARDOS–KELEMEN–SZÓGI 2000. 18–31., KÓSA 2006. 292–307.

⁶ BERLÁSZ 1974b. 211–226., RÉGI MAGYAR 1995. 12–22., MONOK 1998. 116., KARDOS–KELEMEN–SZÓGI 2000. 18–31., KÓSA 2006. 292–307.

⁷ BERLÁSZ 1974b. 211–226.

⁸ BERLÁSZ 1974b. 211–212., RÉGI MAGYAR 1995. 12–22.

na vármegye főispánja és Verőce adminisztrátora is lett. A század derekától bekövetkezett változások mind társadalmi, gazdasági, politikai, mind oktatási, művelődéstörténeti és kulturális téren jelentkeztek, így hatásuk az elkövetkező századokban is érezhető volt.⁹ Ezen körülmények megfelelő környezetet teremtettek a pécsi könyvtárkultúra felvirágzásának. Egy nehézségekkel tarkított korszak utáni, viszonylag békés időszak egyházi tevékenységének fontos eredményeképpen valósult meg a nyilvános bibliotéka 1774-es felállítása, amely követendő mintaként állhatott a korabeli ország előjárói előtt. A püspöki bibliotéka kulturális hatása az azt követő századoktól kezdődően mind a mai napig érezhető.

⁹ PÉCSI EGYHÁZMEGYE 2008. 98.

A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETI FORRÁSAI

A FORRÁSKUTATÁS MÚLTJA

A könyvtár történetének szisztematikusan előkészített forrásfeltárása Fitz József pécsi egyetemi könyvtárigazgató (1930–1934) nevéhez fűződik, és az 1930-as években, az egyetemi könyvtár kutatócsoportján belül vette kezdetét. Fitz elvárta, hogy kollégái a könyvtári munkafolyamatok mellett a könyvtár históriájának rejtett forrásait is minél teljesebben megismerjék és feltárják. A kutatások ekképpen jelentős eredményekkel gazdagították a könyvgyűjtemény hivatalos átadását megelőző időszak előkészületi munkálatainak, a könyvtáralapító rendelkezéseinek és hagyatéki végzésének, a könyvbeszerzések módozatainak ismeretét. Továbbá sort kerítettek az állományban fellelhető egyedi darabok könyvtörténeti és filológiai vizsgálatára is, ám a források kiaknázásának teljessége nélkül. A kutatócsoport kiegészült Szentkirályi István megbízott püspöki könyvtárőrrel (1927–1944).¹⁰ A források feltárása ekkor még két helyszínen folyt: egyrészt az egyetemi könyvgyűjteményben, másrészt a püspöki és a káptalani levéltárak iratanyagában, de volt összeköttetés a két gyűjtemény forrásainak használatában. Fitz távozásával azonban a forráskutatás módszeresen kidolgozott kezdeményezése az egyetemi könyvtárban fokozatosan megszakadt.

Az 1950-es évek politikai-ideológiai változásai nagyban visszafogták az új, forrásfeltáró jellegű kutatások folyamatosságát, hiszen ekkortól megszűnt az átjárhatóság az egyes gyűjtemények között. A könyvtár – domináns egyházi jellegére hivatkozva – jó időre eltűnt a kutatások középpontjából. Az 1960-as évek derekától is csak Hernády Ferenc könyvtáros (1952–1959) és Fényes Miklós könyvtárigazgató (1957–1984), valamint Petrovich Ede káptalani levéltárvezető (1945–1978)¹¹ kutatta a forrásanyagot: mindegyikük kizárólag a saját intézményében. Ekképpen kutatási eredményeik is csak a könyvgyűjtemény sorsának egy-egy vetületére világítottak rá. Egyedül Fényes kutatásaiban találhatunk néhány utalást a püspöki levéltár iratanyagaira, de egyértelmű, hogy ő csak a püspöki líceum és a könyvtár azon, 1830-as évekbeli dokumentumait látta, amelyekről másolat készült a hajdani püspöki könyvtári irattárba, így az egyetemi bibliotéka épületében is fellelhetők voltak.¹² Hernády főként a helyi dokumentumok külföldi forrásokkal való összehasonlításában jeleskedett. A feltárt forrásokban levő ismeretek átvételére csak az adott lehetőséget, hogy a pécsi kutatók az ötvenes évek derekától a nyolcvanas évek közepéig rendszeresen számot

¹⁰ Szentkirályi István életrajza és életműve: POHANKA 2009c. Vö. KOVÁCS Z 2009.

¹¹ KOVÁCS Z 2009

¹² Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133

adtak eredményeikről különböző szaklapokban, a pécsi napilapban, valamint tanulmánykötetekben.

Összegezve elmondhatjuk, hogy az egyházi és a könyvtári irattári dokumentumok együttes, összehasonlító vizsgálata jelen monográfia elkészültéig nem történt meg, pedig számos új momentumot, adatot csak ezek összevetéséből tudtunk meghatározni. Az ígéretes kezdeményezések félbemaradtak, tehát a bibliotéka történetére vonatkozó, átgondolt, szisztematikus forrás- és szakirodalmi feltárás minden esetben hiányzott. Az intézmény fenntartásához szükséges feltételek – így az épület(ek), a működés/működtetés, valamint a személyzet státuszának – története, a különgyűjtemények bemutatása, továbbá kultúrtörténeti helyének meghatározása ez idáig csak bizonyos részleteiben kidolgozottan, vázlatpontokban vagy egyáltalán nem volt ismert.

A könyvtárra vonatkozó primer források nagyobb hányadát a Pécsi Püspöki Levéltárban az egyházkormányzati iratok név-, hely- és tárgymutatóval ellátott anyagában rendszerezték. A püspöki irattárban még fontos forrást jelentettek az időszakonként végzett egyházlátogatások jegyzőkönyvei (*Visitationes canonicae*). A 19. század végi és 20. század eleji irategyüttes a püspöki líceum (*Acta Lycei*) kötegeiben lelhető fel, hiszen 1838 után, a Szepesy Ignác-féle Lyceumi Alapon keresztül a Pécsi Püspöki Lyceum volt a közvetlen felügyelője a bibliotékának.¹³ A 19. század közepétől a könyvgyűjtemény gazdasági kimutatásait a *rationes* vagy a *számadások* címszó alatt rendszerezték, és a *Rationes et Inventaria* iratanyagában lehetett utánuk nézni. A püspöki levéltárban a 18–20. századi, hivatalból beérkezett levelek iktatásakor témától függően a *bibliotheca episcopalis* vagy később a *püspöki könyvtár* címszó alatt gyűjtötték össze a vonatkozó iratokat, de ez elenyésző anyagmennyiséget takart. A könyvgyűjtemény működésével kapcsolatban számos, más tárgyszó alatt rendezett dokumentumok kerültek elő. A mutatók hiányosságának felróható még, hogy nem rendelkeznek következetesen vezetett kereszthivatkozásokkal. Előfordult olyan is, hogy kizárólag személynevek – többnyire a könyvtáros neve – alatt bukkantak fel a vonatkozó források, nem pedig az intézmény neve alatt. Továbbá olyan dokumentumok is a vizsgálat alapjaivá lettek, amelyeket korábbi szerzőktől idézve kellett átvenni, ugyanis jelenleg már nem voltak megtalálhatók a hivatkozott helyükön.

A Pécsi Káptalani Levéltár káptalani gyűlési jegyzőkönyvei is – amelyek szintén rendelkeztek név-, hely- és tárgymutatóval – a vizsgálat tárgyát képezték, a már említett tárgyszavak alapján. A módszerek, majd a keresési problémák hasonlóak voltak a püspöki iratoknál elvégzett vizsgálatokhoz. Újabb problémaként merült fel, hogy számos esetben a jegyzőkönyv mellékletei már nem lehetett fellelni. A püspöki bibliotékához kapcsolódóan rengeteg értékelhető

¹³ „... tiszta hagyatékának [ti. Szepesy Ignác püspökének – S-P. É.] egyharmadát a líceum alapítványnak hagyta...” 1865-ben, a joglyceum újralapításakor Girk György püspök megújította és kiegészítette az alapítványt. RAJCI 1991. 232–235.

információ volt itt még a *Magánlevéltár* 137. kötegében fellelhető Klimó György-féle hagyatéki leltárban. A könyvtártörténeti kutatásokban nagy segítséget jelentettek Szentkirályi István és Petrovich Ede személyes jegyzetei is, hiszen ők számos esetben készítették átiratot olyan forrásokról, amelyek ma már nem találhatók meg.

A könyvtárról közvetett és kiegészítő dokumentumok lelhetők még fel a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában (*Püspöki Jogliceum iratai*), valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (korábban Magyar Országos Levéltár) (*Helytartótanácsi iratok, Tervtár*), Klimó György pécsi püspök működésével és hagyatékával kapcsolatban pedig a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv-ban (*Cameralé Ungarn, Ungarische Akten*).

A hajdani püspöki könyvtár irattári anyaga a 18. század közepétől vezetett katalógusok, kölcsönzői és olvasótermi használati névjegyzékek, számadások, valamint adományjegyzékek mellett főként az 1830-as évektől 1922-ig keletkezett, működéssel kapcsolatos dokumentációkat (hivatalos levelek, számlák, statisztikai kimutatások) foglal magába. A források lelőhelye a Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya, ahol megtalálható a Klimó Könyvtárhoz tartozó kézirat- és irattár is. Ám ebben a gyűjteménytestben is számolni kellett a felmerülő hiányosságokkal. A legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy a különböző személyek tollából keletkezett, más-más szempontok által lejegyzett források (pl. számadások) hivatalosan felvett tételei nem voltak következetesek, ezáltal összehasonlításuk sem volt mindig egyszerű. Itt is számolnunk kellett az iratanyag hiányosságával, amelyet a Püspöki és Káptalani Levéltár anyagaival igyekeztünk kiegészíteni.

A pécsi püspöki könyvtár működési költségeit, sajnos, a források hiányossága miatt több időszakban csak közvetett és átlagolt összegekkel adhattuk meg. A kutatás teljességét az egyes korszakok bizonyos forráscsoportjainak hiánya is megnehezítette. A püspöki bibliotéka első időszakából egyik kéziratos gyűjteményben sem maradtak fenn a beszerzésekre utaló, hivatalos dokumentumok: így számlák, kimutatások, beszerzési naplók, ajándékozási könyvlisták. A 18. századra vonatkozóan gazdasági iratanyaggal sem rendelkezünk, hiszen az egyházmegyei levéltár ezen dokumentumállománya megsemmisült, így a klimói korszak tekintetében a könyvtár anyagi viszonyainak összegzése feltárhatatlan marad. Csak néhány, véletlenszerűen előkerülő irat adott némi támpontot ez ügyben. A könyvbeszerzés dokumentálása ekkor kisebb hányadban a hivatalos levelezés része volt, nagyobb részt csak a püspök magánlevelezésében leltünk erre vonatkozó hosszabb-rövidebb utalásokra. Ez ma a Pécsi Püspöki Levéltárban található meg. Ezen személyes levelezésnek átfogó, minden részletre kiterjedő indexe azonban nem létezik. Szűrőpróbaszerű vizsgálat és a korábbi kutatók eredményeiből kiderült, hogy jó néhány, teljesen más témában íródott levél egy-egy bekezdésében igen értékes információk rejtőznek a könyvtár működésével, gyarapításával (vásárlásokkal, cserékkel), épületeivel, esetleg sze-

mélyzetével kapcsolatban. Feldolgozásuk a teljes, csaknem 180 éves korszakra vonatkoztatható magánlevelezés feltárásával valósulhatna meg. Erre jelen monográfiában – az anyagmennyiség nagysága miatt – nem is tettünk kísérletet. Az esetlegesen idézett magánleveleket kizárólag a már meglevő forrásközlések és szakirodalmi elemzések alapján használtuk fel. Ezek felkutatása, összegyűjtése és érdemi elemzése a későbbi tervekben szerepel.

A legmostohább időszak a 18. század vége és a 19. század első harmada, amikor bizonyos időszakokban kinevezett püspöke sem volt a pécsi egyházmegyének (1777–1780, 1799–1807). Ezen korszakra vonatkozóan csak egy-egy véletlenszerűen felfedezett feljegyzés, döntés maradt fenn a káptalani gyűlés jegyzőkönyveiben. Emellett ismereteink még jó néhány adattal bővültek a kinevezett könyvtárörök jelentéseiből és leveleiből.

A 19. század második harmadától már sokkal kedvezőbb helyzetben vagyunk, hiszen számadásokkal is – esetenként mellékletükben számlákkal és jegyzékekkel – rendelkezünk. Ezeket az egyházmegyei hatóság számára kötelesek voltak minden év végén benyújtani a könyvtárörök. Sok bennük a következetlen feljegyzés, bizonyos esetekben elkallódtak a mellékelt számlakivonatok, és végül a számlák alapján kiszámított adatok számos esetben hibásan lettek felvezetve a számadásokba. Sajnos, ez az anyag is hiányos (1868–1871, 1875–1886, 1904–1906). Az elemzést megnehezítette, hogy az egyes könyvtárörök eltérő precizitású adatfelvételei miatt a bevételi és a kiadási oldalon felvett tételeket a legtöbb esetben nem lehetett párhuzamosan vizsgálni. A püspöki bibliotékára vonatkozó teljes kimutatás csakis a 18–20. századi időszak anyagainak összevetésével és a beszerzések kontinuitásának felrajzolásával válhatna bemutathatóvá. Így a hiányosságok miatt azonban csak átlagolva, nagy vonalakban utalunk a könyvtári gyarapodás és finanszírozás (kiadások-bevételek) helyzetére.

Az egyes korszakokban fellelhető források hiányának feloldására egy következtetési vizsgálattal igyekeztünk a könyvtár statisztikai adatait mind pontosabban közreadni. Ez a mai állomány több szempontú elemzését jelentette. Ám a helyzet itt sem volt egyszerű, hiszen a püspöki bibliotéka egyetemi könyvtári időszakában némileg megbolygatták az eredeti kötetegyüttest: az egyetemi gyűjteményből hiányzó fontosabb köteteket és periodikákat – főként az 1950-es évektől – átletárolták, majd beolvasztották abba. Bizonyos szakkönyvi anyagrészek pedig tanszéki könyvtárak letétjébe kerültek át. Az egyes dokumentumtípusoknál ekképpen teljesen pontos listákat és számadatokat nem lehet megadni. Ezek azonosítása csak az egész Klíma Könyvtár feldolgozottsága esetén valósulhat meg, akkor is csak a régi leltári szám és az esetlegesen benne levő püspöki könyvtári azonosító (ex libris, bélyegzőnyomat) feltárásával.

A teljes könyvtár állományának vizsgálata nem egyszerű feladat, hiszen a vonatkozó források (beszerzési és adománylisták) a püspöki korszakban hiányosak. Az egyes átvett gyűjteménytesteket a bennük fellelhető tulajdonosi bejegyzések alapján is azonosíthatjuk, ám ezek sem lelhetők fel minden, adomány

formájában vagy hagyatékként bekerült kötetben, így itt csak körülbelüli számadatokkal dolgozhattunk. A Klimó Könyvtár püspöki korszakában szerzett műveinek és köteteinek számszerű meghatározásánál szintén nem volt egyszerű feladatunk.

A püspöki könyvtár jelenlegi állományát több katalógusban és jegyzékben tárták fel. Így külön feldolgozottsággal bírnak a Klimó Könyvtár és Kanonoki Gyűjtemény kötetei, a Klimó Könyvtár, valamint a kanonoki könyvgyűjtemény periodikái, a püspöki bibliotéka országgyűlési anyaga, végül a kézirat- és irattár dokumentumai. Ezen állománytestek számadatainak összesítéséből tudtunk egy nagyságrendi számadatot megadni az 1923-ban lezárt gyűjteményről.

Az átleltározások problémája a folyóirat-állomány körülhatárolásánál jelentkezett igen markánsan. A püspöki könyvtárnak az 1860–1870-es évekre kialakult egy kanonoki gyűjteménye, amelynek teljes leltározása már csak az egyetemi könyvtári időszakban (az 1930–1940-es években) valósult meg. Ezek voltak azok a gyarapodások, amelyeket már nem tudtak a püspöki könyvtár három nagy termének polcain elhelyezni. Ettől függetlenül ez az állományrész mind a mai napig a hajdani Klimó György által alapított bibliotéka része. Az ebbe az állományrészbe tartozó folyóiratokat a kanonoki leltári számról (68000–68180-as szám) az 1940-es évektől ismét átleltározták, ám sajnos, az eredeti lajstromozási lista nem maradt fenn. Gálos László szerint ez elsősorban azokra a folyóiratokra vonatkozott, amelyeket még a püspöki könyvtár kezdett el vásárolni, de az egyetemi bibliotéka is folyamatosan beszerezett.¹⁴ A püspöki könyvtár az 1950-es évektől az 1970-es évek közepéig tartó ideológiai alapú kivonása a kutatási vérkeringésből, további – az egyetemi állományból hiányzó – periodikák átleltározását vonta maga után. Így ezen dokumentumoknak a püspöki gyűjteményhez való tartozását csak a jelenlegi állomány darabonkénti átnézésével lehetett azonosítani.¹⁵ Egy másik lehetőség: az átleltározott folyóiratok esetében elfogadjuk, hogy minden 1923 előtt kiadott periodika a püspöki könyvtár állományában volt, vagy a tulajdonosi utalókra hagyatkozunk. Az előbbit a disszertációmban még elfogadtuk, de a kézbevételes vizsgálatok azt mutatták, hogy fals eredményeket adtak, hiszen e régi folyóiratok egy része főlépéldányként vagy más intézménytől került a Pécsi Egyetemi Könyvtárba. A tulajdonosi bejegyzések vizsgálata sem adna pontos végeredményt, hiszen a kötetek ex librisszel és bélyegzőnyomattal való ellátása sem volt következetes. Ekképpen nem adhatunk hű képet a gyűjtemény közel három évszázadnyi periodikáiról, de a többféle vizsgálat eredményeit megpróbáljuk összegezni.

A levéltári és kéziratári forrásokat minden korszakban új adatokkal egészítették ki a korabeli periodikákban és hivatalos kimutatásokban megjelent leírás-

¹⁴ PPL 831/1956

¹⁵ A folyóirat-állomány tulajdoni pecsétjeinek összeírását Dezső Krisztina kolléganőmmel végeztem, segítségét ezúton is köszönöm.

sok. Természetesen ezek tartalmát kritikával kellett kezelnünk, hiszen itt is számos esetben találkozhattunk más forrásokból átvett hibás adatokkal. Ám sokszor ezekből kaphattunk új információkat a könyvtár múltjának még teljesebb megismeréséhez.

Külön forráscsoportot jelentenek a pécsi püspöki könyvtárról készített híradások, méltatások és útleírások, amelyek egymástól elválasztható tematikával, két külön személyiséghez kötve mutatták be az intézményt. A leírásokat több esetben a korszakukban neves utazók (pl. Teleki Domokos, báró Jósika János, Richard Bright, Joseph Adalbert Krickel, Grünhold Adolf), történeti kutatók (pl. Bél Károly András, gróf Joseph Hormayr), művészettörténészek (pl. Hans Rudolf Füssli), helyi személyek (pl. Kölesy Vince Károly, Jankó János, Peitler Antal, Haas Mihály, Csajághy Károly, Ágh Timót), valamint könyvtári „szakemberek” (pl. Adalbert Blumenschein, Kovachich Márton György, Horvát István, Sarkady István) készítették. Számos lírai költeményben is megénekelték a bibliotéka alapítását (pl. Babai Ferenc, Agyich István, Faludi Ferenc, Szauter Antal). (Lásd *Függelék 1.*)

Természetesen a többség a fő szerepet az alapító püspök, Klimó György életének és 26 évig tartó pécsi egyházmegyei működésének szentelte, mintegy életműve megkoronázásának tartva a köz használatára megnyitott bibliotékáját. Így a leírások tárgya – főként a 18. század végén és a 19. század elején – az eredeti, a püspöki palotához csatolt épületben fellelhető gyűjtemények bemutatása volt. Másodsorban leginkább a második alapítónak tartott báró Szepeszy Ignác püspök kulturális tevékenységét, a könyvtár újr alapítása vagy újbóli felvirágoztatása érdekében tett lépéseit méltatták és hangsúlyozták. Így pl. az új, immár a püspöki palotától elkülönülő, önálló könyvtár kialakítását, valamint az állomány szakszerű rendszerezését. Az ismertetések egy része forrásértékkel is bír, hiszen olyan apró momentumokat árulnak el a 18. századi bibliotéka működésével, látványával, épületével, személyzetével kapcsolatosan, amelyekre a levéltári iratokban nem találhatunk meg.

A Szepeszy-féle időszak már sokkal kedvezőbb képet fest, mert ekkortól nemcsak egy, a püspöki székháztól különálló, önálló intézményről van ismeretünk, de annak működtetésével kapcsolatban már egy jelentősebb és jobban struktúrált dokumentáció maradt ránk. Szepeszy Ignác halála után (1838) azonban a könyvtárismertetések főként az alapítás körülményeit említik meg, egyúttal hírt adva az aktuális helyzetről is. A 19. század utolsó harmadára a szakirodalmi és turisztikai leírások veszik át a „szerepet”, amelyekben már csak korlátozott mértékben találunk személyes hangvételű megjegyzéseket, inkább a műfajnak megfelelő ténymegállapításokat és adatokat tartalmaznak.

Az egyházmegyeik éves névlajstromát és statisztikai adatösszegzését a schematizmusokban adták közre, amelyekben a püspöki bibliotéka folyamatosan szerepelt mint egyházi intézmény. Természetesen csak az alapadatokat – az alapítás idejét, a helyszínt és a személyzetet – jegyezték fel, ám egyes évekből

ezen információk az egyedüliek, így hiánypótlók. Átalluk nyílt lehetőség a hiányosságok kiegészítésére, valamint a pontatlanságok korrigálására.

Ami a legnagyobb gondot jelentette mind a források, mind a szakirodalom értékelésében, hogy a 19. század közepétől hajlamosak voltak az iktatókönyveket és a bemutatásokat készítőik összesmosni, és püspöki könyvtárként felcímkezni a Klimó György által 1774-ben megalapított, nyilvános bibliotékát a Szepeszy Ignác által 1830 és 1833 között felállított püspöki (jog)líceumi szakkönyvtárral, és viszont. Erre vonatkozóan az iktatási indexek is nagyfokú keveredést mutattak, így az összes forrás elemzése, majd szétválasztása után lehetett továbbdolgozni. A keveredés feloldása a Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtára történetének feltárásával valósult meg.¹⁶

SZAKIRODALMI ELEMZÉSEK A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁRRÓL

A témára vonatkozó szakirodalom átolvasása után világossá vált, hogy a könyvtár történetének nincs a teljes korszakot, valamint működésének több mint két évszázadát bemutató összefoglalása. Továbbá az is egyértelmű volt, hogy az addig közzétett adatokból nem nyerhetünk megnyugtató választ a felbukkanó kérdések jó részére.

Az alapítás utáni száz évben leginkább a könyvtár ismertetése és méltatása kapott hangsúlyos szerepet. (Lásd *Függelék 1.*) Ezt a 19. század utolsó harmadában döntően statisztikai jellegű adatszolgáltatások váltották fel. A bibliotéka történetének szakmai szempontú, az újonnan feltárt eredményekre építő vizsgálatai csak a 20. század elejétől láttak napvilágot. Kezdetben a könyvtári szakma hivatalos jelentései és adatszerű leírásai mellett az állományban fellelhető egységek kiemelésére helyezték a hangsúlyt. A század első harmadától hivatalos, tudományos és útikönyv jellegű bemutatók jelentek meg, és már csak elvétve akadunk személyes, köznapis benyomásokot reprezentáló könyvtárbrázolásra.

Csontosy János, a Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának vezetője a *Magyar Könyvszemle*-ben 1880-ban megjelent összefoglalójában az egri és a győgyösi könyvtárak bemutatása mellett a pécsi püspöki bibliotékáról is értekezett. Ezt tekintjük az első, könyvtári szakember tollából megjelent, az összehasonlítás lehetőségét sem kizáró, szakirodalmi írásnak. Csontosy 1880. március 21-i, személyes látogatása során¹⁷ szerzett információit, benyomásait adta közre írásban, amelyben azonban előfordulnak hibák.¹⁸

A következő leírás már hivatalos megrendelésre készült el: 1886-ban az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal megbízásából György Aladár újságíró, kultúrpolitikus az egyes intézményektől bekért adatok alapján felvázolta a magyarországi könyvtár típusokat. Ez volt az első és legnagyobb statisztikai

¹⁶ A Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtáráról: POHANKA 2005a, POHANKA 2007c, POHANKA 2007d.

¹⁷ Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Ms 581

¹⁸ CSONTOSY 1880. Csontosy a könyvtár alapításának dátumát tévesen 1770-re tette.

felmérés a korabeli közgyűjtemények aktuális állapotáról. Többek közt a pécsi püspöki könyvtár számadatainak kimutatását is közzétette, előzetes történeti összeggel.¹⁹

A püspöki bibliotékára vonatkozóan apróbb adatokat lelhetünk fel Ágh Timót *Emléklapok Pécs sz. kir. város multjából és jelenéből* és Kopcsányi Károly *A pécsi jogakadémia multja és jelene* című munkájában.²⁰

A hazai tudományos intézetek 1900-tól bocsátották ki a *Magyar Minerva, a magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyvét*.²¹ A készítők a kézikönyv legfőbb céljaként a nyilvános közgyűjteményi állapotokról való évenkénti tájékoztatást határozták meg. A püspöki bibliotéka adatainak közlése azonban több hibás tény is tartalmazott. Az új könyvtáráépület felállítását 1857-re datálták, állományát pedig közel 50.000 kötetben határozták meg, amelyek közt néhány ősnymotatvány mellett számos régi kézirat is fellelhető volt. A hibás közlések Szilvek Lajos püspöki könyvtárostól származnak. Az 1912-ben megjelenő statisztikai jegyzékben már korrigált adatokat fedezhetünk fel: Szőnyi az állományadatokat helyesen 35.000 kötetre javította, de még nála is hibás feljegyzésként tűnt fel a különálló épületben való elhelyezés 1857-es dátuma.²² Ennek pontos meghatározása a századfordulón – úgy tűnik – igencsak tisztázatlan volt.

A századfordulóra tehető Varjú Elemérnek, a Magyar Nemzeti Múzeum segédőrének részletes leírása; ő szintén a könyvtár személyes megtekintése után vetette papírra gondolatait. Egy kissé meglepődve olvashatjuk az első olyan ismertetést a Szepesy-féle könyvtáráépületről és termeiről, amely nem a letisztult, szemet gyönyörködtető látványt emeli ki, hanem rövid kritikát ad róla: „A könyvtár nem szép, de erős és tűzbiztos épületben van elhelyezve, amelyet 1837-ben [sic! 1832-ben – S-P. É.] adtak át rendeltetésének. (...) a termék barokk ízlésű fa-állványokkal.”²³ Varjú a szakember szemével tekintette meg a gyűjteményt, összehasonlítást adva más, korabeli egyházi méltóságok által alapított bibliotékákkal, kiemelve értékes dokumentumait.

Fejes György, a pécsi múzeum vezetője 1922-es eszperantó nyelvű Pécs városának ismertetőjében röviden kitért a püspöki bibliotéka méltatására is, a benne található ritkaságok számbavételével egyetemben.²⁴

Szőnyi Ottó művészettörténész, a püspöki gyűjtemény egyik 20. századi könyvtárosa a több kiadást is megélt pécsi *Útmutatójában* bemutatta a Klimó György-féle, „első hazai közkönyvtárat”, belső látképének és állománya nevesebb darabjainak felvázolásával. Az 1942-es leírásban már kitért a bibliotéka 1923-as,

¹⁹ GYÖRGY 1886, GYÖRGY 1888. A Vendégkönyv tanúbizonysága szerint György Aladár 1896. április 3-án járt a püspöki könyvtárban. Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Ms 581

²⁰ ÁGH 1894, KOPCSÁNYI 1897. 9–10.

²¹ MM 1900, MM 1902, MM 1904.

²² MM 1912, MM 1915.

²³ VARJÚ 1907. 196.

²⁴ FEJES 1922. 11., FÉNYES 1974a. 98.

az Erzsébet Tudományegyetemnek való használatba adására is.²⁵ Szőnyi ezen munkái azonban kizárólag a főbb történeti momentumok és az aktuális helyzet leírását jelentették, útkönyvszerű megfogalmazások keretében.

A tudományos eredményeket is értékelő szakirodalmi feldolgozások az 1920-as évek közepétől váltak hangsúlyossá. Egyre több kutató folytatott feltárásokat a bibliotéka históriájával kapcsolatban. 1929-ben két méltatás is napvilágot látott az akkor már a pécsi egyetemi könyvtár használatába átengedett püspöki gyűjteményről, a könyvtár helyettes vezetője, Balogh Károly és könyvtárosa, Asztalos Miklós tollából. Balogh a *Magyar Művészet* hasábjain terjedelmes bemutatást közölt, amely igen sok érdekes adatot vonultatott fel az Erzsébet Tudományegyetem könyvtári elődjének históriájára vonatkozóan, ám legtöbb esetben nem jelölte meg információinak forrását.²⁶ Asztalos pedig a *Magyar Szemlé*ben Pécs szellemi életét taglalva, személyes benyomásaival fűszerezve mutatta be városa földrajzi, gazdasági, társadalmi, vallási, politikai és kulturális viszonyait. A könyvtár ismertetését természetesen a hajdani püspöki könyvgyűjtemény történelmi adataival kezdte, a legalapvetőbb ismeretekre szorítkozva. Egyúttal kemény ítéletet fogalmazott meg a városlakók korabeli könyvtárhasználatáról is.²⁷ Asztalosnak ezen kívül a *Dunántúl* című pécsi katolikus napilapban jelent meg tanulmánya a püspöki gyűjtemény vendégeiről.²⁸ Bár mindketten az egyetemi könyvtár munkatársaként foglalkoztak a gyűjteménnyel, önálló forráselemzést az intézmény történeti momentumaival kapcsolatosan csak Asztalos végzett.

A szisztematikus forráskutatásra építő publikációk megjelentetése 1930 és 1934 között a pécsi egyetemi könyvtárban, Fitz József igazgató tervei szerint valósult meg. Ő könyv- és könyvtártörténészként élen járt a filológiai és könyvtörténeti vizsgálódások terén.²⁹ Mellette kollégái a könyvtári historiográfia és a nyomdászattörténet szempontjából jelentős eredményekkel gazdagították a gyűjteményről való ismereteket: így Horváth Margit, Liber Margit, Nyakas Sárolda és Vida Mária.³⁰ Tanulmányaikat közreadták az intézmény havonként megjelenő, időszakos kiadványában, amely a *Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából* címet viselte. Fitz volt az első igazgató, aki Klimó püspökhöz hasonlóan felismerte, hogy a könyvtárosok tudományos kutatásai nemcsak összehangolhatók könyvtári tevékenységükkel, hanem felettébb kívánatosak is. Célja az volt, hogy a tisztviselők ne csak mechanikus munkát lássanak el, hanem a rájuk bízott anyaggal tudományosan „és a publicitás hatása alatt fegyelmezt

²⁵ SZŐNYI 1926, SZŐNYI 1942.

²⁶ BALOGH 1929

²⁷ ASZTALOS 1929a. 221.

²⁸ ASZTALOS 1925

²⁹ FITZ 1931–1932b, FITZ 1931–1932c, FITZ 1931–1932d, FITZ 1931–1932e, FITZ 1934a, FITZ 1934b, FITZ 1937.

³⁰ HORVÁTH M 1932, HORVÁTH M 1937, HORVÁTH M 2000, LIBER 1933, NYAKAS 1934, VIDA 1932a, VIDA 1932b, VIDA 1932c, VIDA 1934.

írásbeli formákban is foglalkozzanak".³¹ A pécsi könyvtárosok feladatai közé tartozott a Pécs-Baranyára vonatkozó bibliográfia összeállítása, a pécsi származású vagy Pécsett élő írók műveinek nyilvántartása, a pécsi nyomdásztörténeti adatok feltárása, valamint az általuk kiadott munkák jegyzékeinek elkészítése.

Külsős kutatók is erősítették a püspöki könyvtár történeti feltáró csapatát. Vasskó Ilona³² a püspöki gyűjtemény francia kézirataival és nyomtatványaiával foglalkozott, Berkovits Ilona művészettörténész pedig a gyűjtemény kódexeinek beható vizsgálatára vállalkozott.³³ Berkovits, Nyakas és Vasskó disszertációikban is közreadták egyéni kutatási eredményeiket.³⁴

A könyvtár tudományos munkatársaival párhuzamosan, valamint a bibliotéka történetét feltáró kutatók munkáit szakmai meglátásaival nagyban segítve tért ki több alkalommal a klímói könyvgyűjtemény sorsára Szentkirályi István is. Kedvelt korszakának a 18. század egyháztörténetét tartotta, ekképpen számos tanulmánya jelent meg a pécsi püspöki bibliotéka levéltári források alapján kikutatott történetéről. A *Közleményekben*, a *Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítőjében*, valamint az egyházmegye által támogatott *Dunántúl* című napilapban tette közzé kutatási eredményeit.³⁵ Tudomásunk van arról, hogy több kutató – ifjabb Entz Géza, Horváth Margit, és Vasskó Ilona is – személyes konzultációt folytatott Szentkirályival. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e nagy tudású, precíz szakember néha mégis hibás adatokat közölt a nála kutatókkal, amelyek ekképpen a szakirodalomban továbbhagyományozódtak.³⁶ Fitz és Szentkirályi tolmácsolásában a pécsiek népszerűsítő előadások keretében több ízben is hallhattak részleteket a könyvtár vagy egy-egy jelesebb kötetének történetéről.³⁷ Ezek kéziratai azonban nem maradtak fenn, ám gyanítjuk, hogy az addig vagy a későbbiek során nyomtatásban is megjelent kutatási eredményeiket adták elő előszóban.

1933–1934-ben Travnik Jenő budapesti egyetemi tanár, könyvtáros német nyelven jelentetett meg összefoglaló írást a 18. századi magyarországi könyvtár-kultúráról. Értekezésében öt oldalon keresztül taglalta a pécsi püspöki bibliotékáról és Klimó György munkásságáról való ismereteit, kiegészítve egy összefoglaló bibliográfiával.³⁸

Klimó püspök pécsi működését a fókuszba helyezve a negyvenes évek elején adta közre kultúrtörténeti-művészettörténeti munkáját ifjabb Entz Géza művészettörténész. Tanulmányának több vetülete is összekapcsolódott a könyvtár

³¹ FITZ 1934a. 28.

³² VASSKÓ 1934. Ismerteti TÓTH L 1932b.

³³ BERKOVITS 1937a, BERKOVITS 1937b, BERKOVITS 2000.

³⁴ BERKOVITS 1937b, NYAKAS 1934, VASSKÓ 1934.

³⁵ SZENTKIRÁLYI 1931. 34.

³⁶ A püspöki éremtár általa felkutatott évszámát (1803/04) számos esetben 1805 és 1806-ra datálta. Bővebben: POHÁNKA 2008a, 2009a, 2009b.

³⁷ D 1931, D 1934a, FITZ 1934b, FITZ 1934c, D 1935.

³⁸ TRAVNIK 1933, TRAVNIK 1934.

históriájával.³⁹ 1941-ben a könyvtár munkatársa, Litványi László foglalta össze a püspöki bibliotéka történetét, értékes darabjait külön kiemelve.⁴⁰

Az állam és az egyház szétválasztása, valamint az ennek nyomán bekövetkező, 1950-es évekbeli ideológiai szemléletváltás a könyvtártörténetírásra is jelentősen rányomta a bélyegét. Az országos szakmai kiadványokban – a *Magyar Könyvszemlé*ben és az *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvé*ben – és a helyi *Jelenkor* folyóiratban egyedül a pécsi egyetemi könyvtár munkatársa, Hernády Ferenc értekezett a klímói gyűjtemény használati szabályzatának európai forrásairól. Könyvtári kutatásokkal kapcsolatos publikációját a *La Bibliofilia* olasz szaklap adta még közre.⁴¹

A városról készített útikönyv jellegű leírásokban is hangsúlyos szerepet kapott a püspöki bibliotéka alapítása mint történelmi tény, valamint a gyűjtemény mint turisztikai látványosság.⁴²

A gyűjtemény – egyházi jellegéből adódóan – ezt követően jó időre eltűnt a kutatások középpontjából. Kizárólag Fényes Miklós, valamint Petrovich Ede publikálta forrásokon alapuló kutatási eredményeit, ám ők is csak a könyvgyűjtemény sorsának egy-egy vetületére világítottak rá. Az 1960-as évek derekán Fényes önálló különlenyomat formájában megindította a *Közlemények a Pécsi Egyetemi Könyvtárból* új sorozatát. A kiadvány megjelenése ismételten a Fitz-féle célokat tűzte zászlajára: az egyetemi könyvtár dolgozóinak lehetőséget adjon arra, hogy prezentálják Pécs és Baranya helytörténeti, egyetemtörténeti, valamint könyv- és könyvtártörténeti kutatásokkal kapcsolatos eredményeiket. Ennek negyedik köteteként jelent meg, szintén Fényes Miklós tollából egy jelentős forrásközlés és annak elemző tanulmánya, amely az 1832-es átköltözés iratanyagait foglalta magában.⁴³ A hatvanas évek végétől a fent említett két kutató ismereteit már szaklapokban (*Magyar Könyvszemle*, *A könyvtáros*), és a pécsi napilapban (*Dunántúli Napló*), valamint tanulmánykötetekben is közölte.⁴⁴

Az 1960-as évekből Emile Appolis a janzenizmus 18. századi vizsgálatáról készült könyvében leltünk Klimó püspök könyvtári szerepvállalásának méltatására.⁴⁵

1974-ben Fényes Miklós szervezte meg a bibliotéka alapítása 200. évfordulójának ünnepi programját⁴⁶, amelyen konferencia-előadások hangzottak el, majd egy tanulmánykötet is megszületett.⁴⁷ A Fényes-féle jubileumi kiadványt F. Csa-

³⁹ ENTZ 1940, ENTZ 1997.

⁴⁰ LITVÁNYI 1941

⁴¹ HERNÁDY 1957, HERNÁDY 1959, HERNÁDY 1960a, HERNÁDY 1960b, HERNÁDY 1961.

⁴² TÖRÖK 1943. 90., KOLTA 1957.

⁴³ FÉNYES 1965

⁴⁴ PETROVICH 1967, PETROVICH 1974a, PETROVICH 1974b, PETROVICH 2000, FÉNYES 1954, FÉNYES 1974a, FÉNYES 1974b, FÉNYES 1986.

⁴⁵ APPOLIS 1960. 507.

⁴⁶ DN 1974, FARKASNÉ–TAMÁSINÉ 1974, KOROMPAY 1974, UE 1974, BODA 1974a, BODA 2011.

⁴⁷ FÉNYES 1974a

nak Dóra már 1976-os recenziójában úgy jellemezte, hogy csak az eddigi ismereteket összegző, sok helyen a forrásidézésekre hagyatkozó munka, amely nem foglalkozott a feltárt dokumentumok kritikai számbavételével, és új eredményeket sem mutatott fel.⁴⁸ Ez lényegében igaz is, ám jelentősége mégis abban rejlett, hogy felhívta a szakma figyelmét a nagyfokú hiányosságok meglétére. A hajdani könyvtárigazgató kezdeményezésében kiemelendő volt, hogy egy kötetbe rendszerezte az addigi tudásanyagot, kiegészítve apróbb egyéni kutatási eredményeivel. Ez máig az egyetlen összefoglaló bemutatás a bibliotéka történetét megismerni vágyók számára, még akkor is, ha a későbbi tudományos feltárások több állítását megcáfolták. A jubileumi kötet részét képezték még a könyvtár munkatársainak írásai is: így Boda Miklósné tanulmánya Fitz József könyvtári munkásságáról; Boda Miklós kutatási eredményei a Klimó Könyvtárban Mossóczi Zakariástól, a jezsuitáktól és Nádasdy Ferenc országbírótól fellelhető kötetekről, valamint a klimói ex libris használatáról. A kötetet Hoóz Istvánnának az Egyetemi Könyvtár folyóirat-állományáról szóló értekezése zárta, amelyben külön kitérőt találunk a püspöki bibliotéka időszakában beszerzett periodikákról is.⁴⁹

A hetvenes évek kutatógárdájához csatlakozott a nyugdíjazásáig nyomdász-ként működő Borsy Károly, aki főként nyomdász- és egyháztörténeti kutatásaival írta be magát a püspöki könyvtár historiográfiájába. A helyi napilapban és helytörténeti kötetekben összefoglaló jellegű ismertetőket jelentetett meg a bibliotéka történetéről, főként Klimó György püspök működésével, az Engel János József-féle nyomda és a pécsi nyomdák történetével kapcsolatban.⁵⁰

Az ezt követő időszakban a bibliotéka tudós könyvtárosai foglalkoztak a gyűjteménnyel, ám tőlük zömében összefoglaló történeti munkák jelentek meg a könyvtár történetéről. A nyolcvanas-kilencvenes években többen érezték magukénak a bibliotékában található könyv- és kéziratgyűjtemény tudományos szintű vizsgálatát. Új eredmények inkább az állományelemzéssel, egyes témacsoportok kidolgozásával valósultak meg. Így nem feledkezhetünk meg Boda Miklós⁵¹ és Móró Mária Anna⁵² számos publikációjáról, továbbá a könyvtárban végzett feltárási feladataikról sem. Boda Miklós könyv- és irodalomtörténeti kutatásokkal foglalkozott. A könyvtártörténeti kutatásokban fontos alapot jelentenek Móró Mária Anna katalógustörténeti tanulmányai, hiszen ő végezte el elsőként a Klimó Könyvtár teljes állományának többszintű rendszerezését, ezáltal a korábbi korok könyvjegyzékeinek kiváló ismerője lett. Ezek a régi kéziratok lajstromok ugyanis elengedhetetlen segédletet jelentettek az általa elkészített modern

⁴⁸ CSANAK 1976

⁴⁹ BODÁNE 1974, BODA 1974b, HOÓZ 1974.

⁵⁰ BORSY K 1973, BORSY K 1974a, BORSY K 1974a, BORSY K 1974b, BORSY K 1976, BORSY K 1977a, BORSY K 1977b, BORSY K 1993, BORSY K 1998, BORSY K 2000a, BORSY K 2000b, BORSY K én.

⁵¹ BODA 1973a, BODA 1973b, BODA 1973c, BODA 1973d, BODA 1973e, BODA 1974a, BODA 1974b, BODA 2000b, BODA 2000c, BODA 2002.

⁵² MÓRÓ 1996a, MÓRÓ 1996b, MÓRÓ 2000, MÓRÓ 2001a, MÓRÓ 2001b, MÓRÓ 2003, MÓRÓ 2004.

katalógus és az állomány teljességét bemutató összeírás, végül egy számítógépes adatbázis (WinISIS) elkészítéséhez. Szénászký Mária, a Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi és Természettudományi Kari Könyvtárának igazgatója 1994-ben megvédett doktori disszertációjában Szepesý Ignác kulturális tevékenységének feltárása során a püspöki bibliotéka érdekében végzett munkájának is külön fejezetet szentelt.⁵³ Boda Miklósné 1999-ben, a Fülöp Géza- emlékkönyvben általános áttekintést adott a pécsi könyvtárkultúráról.⁵⁴ A tudományos feltárások mellett a 20. század második felétől számos általános jellemző ismertető mutatta be a Klimó Könyvtárt és alapító püspökét.⁵⁵

A pécsi egyetemi könyvtár vezetése – Fischerné Dárdai Ágnes főigazgató kezdeményezésére – 2001 óta három alkalommal (2001, 2006 és 2010⁵⁶) konferenciák keretében adott teret a Klimó Könyvtárban végzett kutatások eredményeinek reprezentálására. Így filozófusok, jog-, zene- és irodalomtörténészek, botanikusok, restaurátorok, térképészek, numizmaták, végül egyháztörténészek előadásai kaptak nyilvánosságot.⁵⁷ A konferenciák előadásai kötetben is megjelentek.⁵⁸

Az összefoglaló jellegű könyvtártörténeti munkák – mind országos, mind helyi szinten – hozzájárultak a pécsi püspöki könyvtár megismertetéséhez és országos viszonylatba való elhelyezéséhez. 1939-ben Szarvasi Margit⁵⁹, az 1974-es évforduló után Berlász Jenő⁶⁰, 1999-ben pedig Kókay György érkezett a 18. századi főpapi könyvtárak sorsáról. A Fülöp Géza, Csapodi Csaba, Tóth András, Vértessy Miklós, Németh Balázs, továbbá Pogány György által jegyzett könyvtár-

⁵³ SZÉNÁSZKY 1992, SZÉNÁSZKY 2006.

⁵⁴ BODANÉ 1999

⁵⁵ FÉNYES 1954, BORSY K 1974a, BORSY K 1977, MÁTRAHÁZI 1980.

⁵⁶ 2001. szeptember 28. – A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában. 2006. szeptember 26. – „...használd ezt a könyvtárat... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban. 2010. október 14. – Klimó György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században. Konferencia Klimó György püspök születésének 300. évfordulója alkalmából.

⁵⁷ Békési Marton Csaba, Béli Gábor, Hendre Biro Doina, Boda Miklós, Csóka-Jaksa Helga, Danku György, Fischerné Dárdai Ágnes, Fejérdy András, Gözsy Zoltán, Hanus Erzsébet, Hartvig Gabriella, Hencz Enikő, Horváth István, Jankovits László, Kajtár István, Kirics Márta, Löffler Ezsébet, Pohánka Éva, Priszter Szaniszló, Rayman János, Somos Róbert, Soós István, Gy. Szabó László, Szelestei Nagy László, Szilágyi Mariann, Tengely Adrienn, Varga Szabolcs, Vass Éva Tünde

⁵⁸ A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában. (Szerk.) Csóka-Jaksa Helga. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3.). Pécs, 2001., „...használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában – 2006. szeptember 26. (Szerk.) Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 7.). Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2007., Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára rendezett tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011.

⁵⁹ SZARVASI 1939

⁶⁰ BERLÁSZ 1974a, BERLÁSZ 1974b.

és bibliofília-történetekben, általános, összefoglaló jellegű leírásaikban főként az addig megjelent tanulmányokból átvett adatok jelentek meg.⁶¹ Kelecsényi Gábor a múlt nagy könyvgyűjtőinek számbavételében kitért Klimó György munkásságára, szintén megismételve az addigi ismereteket.⁶² Pécssett, 2000-ben a Csorba Győző Megyei Könyvtár kezdeményezésére egy tanulmánygyűjtemény jelent meg a város könyv- és könyvtárkultúrájának csaknem 1000 éves múltjáról. Ebben egy nagy fejezet és további három tanulmány foglalkozott közvetve vagy közvetlenül a püspöki bibliotéka történetével. A kötet nagyrészt korábban már közölt források és tanulmányok újbóli megjelentetésére, valamint a megelőző századokban nyomtatásban megjelent források újraközlésére vállalkozott. Nagyszerűsége abban állt, hogy a 200 éves évforduló után 26 évvel ismét több vonatkozásban kevésbé ismert kutatási eredmények és dokumentumok kerültek az érdeklődő olvasók kezébe. A Klimó Könyvtárral kapcsolatos leírások közül pl. Csajághy Károly pécsi esperesplébános, püspöki könyvtárőr munkájának ismétlődő közlése a könnyebb hozzáférhetősége miatt volt fontos része a kötetnek.⁶³

A könyvtártörténeti szakirodalmi felsorolásokban szándékosan nem tettünk említést a Klimó Könyvtár egyes köteteinek, ritkaságainak filológiai, könyv- és tudománytörténeti vonatkozású elemzéseiről, hiszen ezek csak bizonyos momentumukat (pl. az állományba való bekerülés, a használat körülményei) tekintve kapcsolódnak azokhoz. Ezekről fontosságuk miatt külön bibliográfiai összefoglaló található a forrás- és irodalomjegyzék után.

Jelen könyvtártörténeti monográfia azt a célt tűzte ki, hogy feltárja a püspöki bibliotéka történetének eddig ismeretlen részleteit, kijavítsa a hibásan berögződött tényeket, megvilágítsa, majd az eddigi ismeretekkel együtt összegezze a bennük fellelt adatokat. A forrásanyag hiányossága, valamint a nem egyértelműen az intézmény működésére vonatkozó, de közvetetten a könyvtár történetéhez kapcsolódó dokumentumok szétszórtsága és nagy mennyisége miatt nem volt célunk a minden kérdéskörre kiterjedő teljes feldolgozás. Ezért a tematikailag megvizsgált elsődleges és másodlagos források új szempontú megvilágítására, mélyreható részletkutatásokra, valamint az eddigi bizonytalanságok feloldására, a hiányzó adatok pótlására, illetve a hibák korrigálására tettünk kísérletet, hogy ezután a könyvtártörténeti szakirodalom már javított és a valóságnak megfelelő ismereteket adhasson közre.

⁶¹ FÜLÖP 1963a, FÜLÖP 1963b, CSAPODI-TÓTH-VÉRTESY 1987. 133–135., NÉMETH 1998, POGÁNY 2005. 116–119.

⁶² KELECSÉNYI 1988. 157–166.

⁶³ BODA-KALÁNYOS-SURJÁN-TÜSKÉS 2000

A KÖNYVTÁRKULTÚRA PÉCSETT

A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR ELŐZMÉNYEI

Pécs városában a könyvgyűjtés és a bibliotékák története hosszú múltra tekint vissza. A jelen monográfia témájául szolgáló könyvtár históriájával kapcsolatban a hangsúlyt a katolikus egyház, azon belül is a püspökök által fenntartott könyvkollekciókra helyeztük, és csak kitekintés jelleggel tettünk említést a jelentősebb, egyéb egyházi jellegű könyvgyűjtemények meglétére. Más felekezetek, társadalmi rétegek könyvtáraival jelen alfejezetünkben nem foglalkoztunk.

Feltehetően a pécsi püspökök mindegyikének volt saját, belső használatú kézirat- és könyvkollekciója, amelyet rezidenciájukon tároltak. Az összegyűjtött kötetek egyrészt a liturgia szolgálatát segítették elő – hiszen Szent István és Szent László törvényei előírták, hogy a misékhez szükséges könyvekről az egyházmegye püspökének kell gondoskodnia –, továbbá a püspöki székhely iskoláinak oktatását és a papképzést szolgálták. Az olvasmányműveltség kiszélesedésével már az egyéni érdeklődéshez kapcsolódó munkák is helyet kaphattak ezekben a könyvgyűjteményekben.⁶⁴ Mellettük az egyházi hierarchia magasabb szintjén álló nagyprépostok és kanonokok is birtokolhattak könyveket, sőt az egyes plébániákon is alapvető volt egy-egy misekönyv (*missale*) és liturgikus könyv (*breviarium*) megléte. Az egyházi főméltóságok mellett különböző nagyságú könyvgyűjtemény tulajdonosai voltak a helyi szerzetesrendek, így a pálosok, a ferencesek, és a domonkosok is.⁶⁵

Az első pécsi püspök, Bonipert (1009–1036) széleskörű műveltségét és a legfontosabbnak számító „szakirodalom” helyi szükségességét bizonyítja, hogy megrendeltette Hilduin nevű külföldi papjával Fulbert chartres-i püspöktől (1006–1028) a középkori latin tanítás alapmunkáját, Priscianus Caesariensis 6. századi nyelvész latin grammatikai munkáját (*Institutio de nomine et pronomine de verbo*): „Megjelentette pedig nekünk fiunk, a Te híved, Hilduin, szeretetednek irányunkban jeles dolgait, hívségesen előadván, hogy Prisciánusainkból egyet Magadnak kívántál, mit ugyan ő által szívesen elküldünk.”⁶⁶ Így feltételezzük, hogy egy kisebb, tudományos kéziratokat is magába foglaló gyűjteménnyel rendelkezett. A szentmártoni (pannonhalmi) bencéseknel tanult Szent Mór püspök (1036–1075) messze földön híres műveltsége is megkívánta egy kisebb kézirat-kollekció meglétét, nem mellesleg püspöksége utolsó szakaszában fogott hozzá Szent András-Zoerard és Szent Benedek vértanúk legendájának megírásához. Munkája hatalmas forrásértékkel bír, és nagy mértékű háttérmunkát feltételez.⁶⁷ Ekképpen a

⁶⁴ CSAPODI-TÓTH-VÉRTESY 1987. 12.

⁶⁵ SARBAK 2009, VARGA 2009.

⁶⁶ Fulbert chartres-i püspök levele Bonipert pécsi püspökhöz. BODA-KALÁNYOS-SURIÁN-TÜSKÉS 2000. 14–15.

⁶⁷ SARBAK 2009

püspöki lakhely valószínűleg kéziratokat tartalmazó könyvesszekrény(ek)e)t is rejtett magában. Ebben az időszakban nem feltételezünk külön, kimondottan e célra kialakított könyvtárszobákat.

Tudomásunk van a város területén letelepedett szerzetesrendek különböző nagyságú könyvgyűjteményeiről is. A Patacs feletti hegyen 1225 körül Bertalan pécsi püspök (1219–1250) a pálos remeték számára emeltetett kolostort, amelyet Szent Jakab apostol tiszteletére szenteltek fel. A koldulórendek közül elsőként az 1238-ban megérkező pécsi domonkosok iskolája (*studium particulare*) folyamatosan szerezte be a szükséges köteteket, amelyekből, sajnos, csak igen kevés maradt ránk. Kolostoruk, egyúttal könyvtáruk helyszínéként a mai Színház tér keleti oldalán található terület lokalizálható. A ferences szerzetesek a 13. század végén telepedtek le a városba, és minden bizonnyal szép számú kódex és könyv birtokosai voltak.⁶⁸

Csapodi Csaba az 1987-es, magyar könyvtártörténeti összefoglalóban érdekes tényként említi, hogy a pécsi székeskáptalan könyvtáráról semmi információ nem áll rendelkezésünkre, noha az 1367-ben alapított egyetemhez valószínűleg tartozott egy bizonyos mennyiségű könyvanyag.⁶⁹ Elképzelhetetlennek tartotta ugyanis, hogy a színvonalas oktatás jegyében a felhasználandó tankönyveknek nem volt gyűjteményük. Boda Miklós 2000-es tanulmányában és Fedeles Tamás 2009-es, az egyházmegye történetét taglaló középkortörténeti fejezetében már az egyik legjelentősebb hazai könyvgyűjteményként definiálta a káptalani bibliotékát, amelynek a 18. század végén a püspökvár mellől elbontott káptalani ház adott otthont.⁷⁰

Az első dokumentált pécsi bibliotéka tulajdonosa a neves humanista, Janus Pannonius (1434–1472) volt, aki 1459 és 1472 között III. János néven pécsi püspöki méltóságot is viselt. Csapodi Csaba kutatásai egyértelművé tették, hogy Janus Pécsen alapított könyvtárt, mintának pedig nagybátyja, Vitéz János esztergomi érsek (1465–1472) könyvgyűjteményét tekintette. Vespasiano da Bisticcitől, az itáliai humanista könyvkereskedőtől, kiadótól és történésztől van tudomásunk arról⁷¹, hogy Janus az 1465. évi római követség sikeres befejezése után egy rövidke könyvbeszerző körutat is beiktatott programjába Róma, Firenze, Velence és Ferrara könyvvásáraiban: tehát tudatosan átgondolt könyvgyűjtést folytatott.⁷² A janusi könyvgyűjtemény fizikai helyszínét illetően azonban csak sejtéseink vannak. A hagyomány egy tekintélyes könyvtárt tulajdonít

⁶⁸ CSAPODI–TÓTH–VÉRTESY 1987. 26., PÉCSI EGYHÁZMEGYE 2008. 37–38., 46.

⁶⁹ CSAPODI–TÓTH–VÉRTESY 1987. 39., 49.

⁷⁰ BODA 2000a. 29–41., BODA 2002, FEDELES 2009. 558., 569.

⁷¹ BISTICCI 1859. 222–228.

⁷² CSAPODI 2000. 55.

neki, amely pécsi működése idején csakis a püspökváron belül kaphatott helyet.⁷³

A következő ismert pécsi adat Handó György pécsi nagyrépostot (1465–1478), a későbbi kalocsai érseket⁷⁴ említi, aki bibliofil szellemiségéből adódóan egy közel 300 kötetet számláló könyvgyűjteményt rendeztetett be a székesegyház egyik helyiségében vagy az épület közvetlen közelében. Bibliotékájáról szintén Vespasiano da Bisticci közölt információkat.⁷⁵

Ernusz Zsigmond pécsi püspök (1473–1505) könyvtáráról sincsen adatunk, de a pécsi misekönyv két kiadásának megrendelése (1487 és 1499) is azt bizonyítja, hogy a liturgikus élethez szükséges, igényes kéziratok és ősnymtatványok részét képezték.⁷⁶

Gosztonyi Gyula építész és Petrovich Ede kutatásainak köszönhetően tudomásunk van arról, hogy Szatmári György pécsi prelátus (1505–1521) a Székesegyház délkeleti tornyához csatlakozó, román kori Szent Mór-kápolna déli folytatásában felépíttette az *Aedes* vagy *Domus Sacmarianae* néven ismert egyemeletes, észak-déli hossz tengelyű épületet, amely káptalani ház volt, de valószínűleg könyvtári funkciót is kapott: *„A székesegyház délkeleti tornya elé, az ott álló középkori kápolna felhasználásával könyvtáráépületet emelt, a székesegyház előtti teret ennek megfelelően délről is lezárta, és egy belső udvarteret alakított ki, amelyet északról a székesegyház tömbje, keletről és nyugatról pedig a könyvtár és püspöki palota szárnyai határoltak.”*⁷⁷ Az *Aedes Sacmarianae* romjait 1780 körül döntötték le, hogy helyet adjon a mai káptalani ház épületének.⁷⁸

Frey György Péter, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem építész-mérnök hallgatója a Szatmári-féle tettyei reneszánsz villa épületelekstrukciója során a keleti traktus északi helyiségét vizsgálva azt a következtetést vont le, hogy a tükörcboltozatos terem esetleg könyvtári funkciókat is kapott.⁷⁹ Szatmári személyiségének humanista vonásait ismerve, nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy nagy könyvgyűjteménnyel rendelkezett, és valószínűleg az elődöktől is örökölhett köteteket. Építkezései is azt mutatták, hogy huzamosabb időre rendezkedett be Pécs városában. A hajdan általa kialakított gyűjte-

⁷³ Janus Pannonius könyvtárának szakirodalma: CSAPODI 1975, CSAPODI 2000, CSAPODI 2003, HOFFMANN 1992. 25–257., HUSZTI 1931., MADAS E 1998. 69–70., RITOÓKNÉ 2002.

⁷⁴ 1479–1480-ig kalocsai érsek, főkancellár.

⁷⁵ Vespasiano da Bisticci (BISTICCI 1859. 230–232.) munkáját idézi: ÁBEL 1880. 227–228. A szakirodalom (Petrovich Ede) sokáig tévesen a Káptalan utca 2-es számú épületet nevezte a nagyrépost könyvgyűjteménye helyszínének. Valójában a könyvgyűjtemény a templomban, azaz a Székesegyházban vagy annak a közvetlen közelében, a délkeleti toronynál álló román kori templomban volt. BODA 2002. 52., 62.

⁷⁶ A Pécsi Misekönyv történetéről lásd SZENTKIRÁLYI 1911c, SZÖNYI 1911a, BORSA 1991, POHANKA 2009i.

⁷⁷ GOSZTONYI 1943. 147. Lásd még az épületről OLÁH 1763. 37., KOLLER 1801. V. 5., KOLLER 1812. VII. 198., AIGL 1838. 223.

⁷⁸ PETROVICH 1984. 38.

⁷⁹ FREY é.n.

mény összetételére vonatkozóan azonban semmilyen adat nem maradt ránk, viszont épületeinek leírásai arra utalnak, hogy a nagy reneszánsz főpap pécsi működése idején két helyszínt is fenntartott kötetei megőrzése érdekében: egyiket a püspökvárban, a másikat a nyári palotájában.

A török ellen vívott háború sem kedvezett a pécsi könyvkultúra fennmaradásának. 1526-ban a pécsi kanonokok kincseikkel, értékeikkel (így akár könyvekkel) felpakolva – félve a török rajtaütésétől – pánikszerűen elmenekültek Pécs városából. A Mecsekben találkoztak Báthori István nádorral (1519–1530), és átadták neki vagyontárgyaikat megőrzésre, ám azokat vissza már soha nem kapták.⁸⁰

Telegdi Miklós pécsi püspök (1579–1580) hagyatéki leltára 219 kötetet tartalmazott. Könyvespolcain megtalálhatók voltak a humanista és a hitvitázó irodalom legfontosabbjai. Könyvtárát a nagyszombati jezsuitákra hagyományozta.⁸¹ Saját művei közül hat még pécsi püspöksége idején megjelent, ezért úgy véljük, ezek mindenképpen részei lehettek gyűjteményének.⁸² Mivel Telegdi soha nem tartózkodott Pécsen, fizikailag könyvállománya sem volt itt jelen. Műveiben azonban mindig külön hangsúlyozta, hogy ő pécsi püspökként publikált.⁸³

Dallos Miklós pécsi püspök (1619–1621) 1620-as feljegyzésében a törökdúlás károkozásait vetette papírra. Örömmel konstataulta, hogy a Székesegyházban „*A graduálás és antifonás könyvek is ott vannak kis láncsal a falhoz erősítve, amelyen lógnak.*” (Holovics Flórián fordítása)⁸⁴

A székesegyház 17. század közepi bibliotékájára találunk utalásokat Evlia Cselebi török világutazó leírásában is. A pécsi bazilika imafülkéje, azaz a mihráb leírásánál a következőt olvashatjuk: „*A mihráb felől levő oldal igen magas, és sima fehér márvánnyal (sic!) van lerakva; egy dsámiban sem láttam ilyen magas mihrábot. Ennek a magasságnak az eredete az, hogy e hely előbb könyvraktár volt...*” (Karácson Imre fordítása).⁸⁵

A középkori gyűjtemények nagyobb része azonban a 143 éves török uralom idején elpusztult, vagy tulajdonosaikkal együtt elkerült a városból, így állományuk rekonstruálására igen kevés az esély.⁸⁶

⁸⁰ ENTZ 1941–1942.

⁸¹ TÓTH I 1979, MONOK 1998. 151.

⁸² Ma a Klimó Könyvtárban egy saját és egy Mossóczi Zakariás nyitrai püspökkel (1582–1587) közösen kiadott munkája lelhető fel. Az egyikben a Székeskáptalan 1774 előtt használt, a másikban pedig Klimó 1754-es ex librise van.

⁸³ NAGY 2008, NAGY 2010b. 101.

⁸⁴ „*Gradualia, similiter et antiphonaria manet ibidem cathenulis affixa parietibus, et quibus dependent.*” HOLOVICS 1966. 174. Forrás: MNL OL Kamara E 150. Acta Eccl. Irreg. Fasc. 83. 166–167 fol.

⁸⁵ CSELEBI 1904. 198–199., CSELEBI 1985. 230.

⁸⁶ „*A mai Magyarország területén található, 1750 előtt nyomtatott könyvanyag (...) nagyobb hányadában 1750 után került az országba.*” MONOK 1998. 93.

A könyves kultúra újbóli felvirágzására a török uralom alóli 1686-os felszabadulással nyílt lehetőség. A 18. századi forrásokban utalásokat találhatunk a káptalan könyvgyűjteményére (*Bibliotheca Capitularis*), amely Petrovich szerint a Székesegyház északkeleti tornyának⁸⁷ földszinti szobájában volt berendezve.⁸⁸ Tudomásunk szerint 1757 nyarán egy asztalosmesterrel könyvszekrényeket készítettek a gyűjtemény számára.⁸⁹ A könyvtár katalógusában fellelhető *Utasításba* foglaltak szerint kötelezővé tették a folyamatos takarítást, továbbá kikötötték, hogy télen az ablakok csak rövid ideig maradhatnak nyitva a nedvesség kiküszöbölése érdekében.⁹⁰ Ez a gyűjtemény a 18. századtól a 19. század közepéig párhuzamosan fennállt a később alapított nyilvános püspöki könyvtárral.⁹¹

A török utáni időszakban ismét számolnunk kell az egyes szerzetesrendek könyvtárainak anyagával. Branyicskai Jósika János báró 1799. július 5. és 7. között tett pécsi látogatása alkalmával a ferences rend bibliotékáját is megtekintette. Ez utóbbiról némi kritikával megjegyezte: „*csinos, de rendetlen bibliothecájok vagy on itten.*”⁹²

A jakabhegyi remetek 18. századi könyvtáráról Szentkirályi István kutatásai alapján nyerhetünk információkat. Az állomány összetételét a Káptalani Levéltárban az 1782-es rendi felosztás alkalmával elhelyezett katalógus alapján ismerhetjük meg, amely 15 tematikai osztályba sorolja fel a köteteket. A könyvek legtöbbje Fonyó Sándor kanonok ajándéka volt.⁹³

A 18. századi pécsi egyházfőknek is volt saját könyvgyűjteményük, amelynek elhelyezését és használatát a püspöki palotán belül biztosították.

A helyi könyvtártörténeti szakirodalom folyamatosan utalt arra is, hogy gróf Berényi Zsigmond püspök (1740–1748) (1. kép) mintegy 3000 kötetes könyvgyűjteménye⁹⁴ képezte utódja, Klimó György⁹⁵ (1751–1777) (2. kép) könyvvállománya alapját. Arról azonban semmi adatot nem tudunk meg, hogy ez a „püspöki könyvtár” kizárólag a Berényi által összeszedett műveket foglalta-e magába, vagy ő is örökölhette a 18. századi elődeitől számos kötetet. Ennek a gyűjteménynek a helyszíne ugyancsak a püspöki palotában volt. A rezidencia korábbi térelosztásáról kaphatunk adatokat a Helytartótanács számára a püspökségen

⁸⁷ A mai Egyházmegyei Kincstár helyén.

⁸⁸ PETROVICH 1967. 41.

⁸⁹ PKGYJKV 8/1757 – Káptalani Gyűlés 1757. július 15.

⁹⁰ PKL SZUL 20. Fasc.

⁹¹ SZÖNYI 1942. 42.

⁹² WINIS 1930b

⁹³ SZENTKIRÁLYI 1934 – A katalógus a Pécsi Káptalani Levéltárban lelhető fel: PKL Archiv. priv. fasc. 952. A gyűjteménynek kölcsönzési naplója is fennmaradt.

⁹⁴ A Berényi-féle gyűjtemény állományadatairól részletesebben A püspöki könyvtár állománya és katalógusai című fejezetben értekezünk.

⁹⁵ Az anyakönyvben Klimovicznak nevezték. Nevét Fényes Miklós és Móró Mária Anna után következetesen rövid „o”-val írjuk.

1778-ban készített alaprajzból⁹⁶ és Klimó György hagyatéki leltárából⁹⁷: így pontosan meghatározhatóvá válik a régi könyvtárszoba helye. Ezek alapján nyilvánvaló, hogy már a korábbi ordináriusok könyvgyűjteménye is önálló teret kapott az épületen belül, bár – a helyszín adottságait tekintve – használatát természetesen csak egy szűk olvasói réteg számára engedélyezték. Az *Antiqua bibliotheca* (régí könyvtár) néven emlegetett helyiség a palota keleti vendégszárnyának első, kétaablakos szobája volt, amelynek csak a klimói leltár időszakából származó berendezéséről van tudomásunk.⁹⁸ Az 1778-as leltárjegyzékben a megnevezett régi könyvtári tereken belül már természetesen nem említene könyvespolcokat vagy könyvtároló szekrényeket, hiszen már nem a régi nevének megfelelően használták a szobát. Végigtekintve a palota korábbi helyiségeinek funkcióját, még egy olyan szoba tűnik elő, amely felszerelési tárgyait tekintve, kapcsolatot jelenthet az akkori és a kialakuló könyvtárral: ez pedig a délkeleti sarokszoba, amely a levéltárat foglalta magában.⁹⁹

A fent említett előzmények után alapította meg nyilvános könyvtárát 1774-ben Klimó György pécsi püspök. Ő nyitotta meg a 18. századi könyvtár-alapító magyarországi főpapok sorát.

A NYILVÁNOS PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR

Klimó György életpályája

Klimó György püspök – lévén jelen munka egyik fő szereplője – életpályája mellett nem mehetünk el szó nélkül. Úgy gondoljuk, származása és ebből fakadó gondolkodásmódja nagyban befolyásolta hátrahagyott életművét, hiszen élete és munkássága egy szokatlan egyházi pályafutás mintapéldája. Klimó György 1710. április 4-én született egy szegény sorsú földműves családban a Nyitra megyei Lopassón.¹⁰⁰ Iskoláit Pozsonyban és a budai jezsuita akadémián (*Seminari-*

⁹⁶ MNL OL *Delineatione aedilium* Fasc. 1. Nr. 73. (alaprajz).

⁹⁷ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr. (Klimó György hagyatéki leltára.)

⁹⁸ Az épület homlokzatát Scitovszky János püspök (1838–1849) idején átalakították, így ez a szoba már csak egy ablakkal rendelkezik. PETROVICH 1974. 317.

⁹⁹ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr. *Conscriptio universum Eppatus Ovis anno 1778 peracta*. Bizonyos, hogy ez nem lehetett Haüy hadmérnök térképe, mert azt ekkor még nem ismerhették a városban. Petrovich Ede véleménye szerint 1778 előtt kizárólag Antoine Dupláter, a Batthyány uradalom francia mérnöke tervrajzárol lehetett szó. (PETROVICH 1974. 317.) Ebben a leltárban továbbá olyan eszközöket is felsoroltak, amelyek később átkerültek a bibliotéka gyűjteményébe. Két falra akasztott nagyobb és további 12 térkép volt itt megtalálható. Ezek közül kettő magát Pécs városát ábrázolta.

¹⁰⁰ JEDLICSKA 1891. Klimó György születési dátumát tekintve a szakirodalomban közmegegyezéssel az 1710. április 4-i dátum szerepel. A korszakból adódóan nem meglepő azonban, hogy a források más napot is megjelölnek. A Rómában, 1763-ban kiadott *Annurio pontificio*-ban a következő adatot találjuk: „Cinquechiese in Ungheria: Giorgio Klimo, nato in Lapasson Dioc. Di Strigonia 9. Aprile 1710, fatto Vesc. 15. Novem. 1751.” A Jedlicska Pál kezdeményezésére 1911-ben az ordinárius szülőházán felavatott kétnyelvű (magyar és szlovák) fekete labradormárvány emléktábla felirata is az április 9-i születési dátum köztudatban való ismertségének ékes bizonyítéka lett. Kopcsányi Károly sem könnyítette

um Széchenyianum¹⁰¹) végezte. Ez utóbbi helyen a fennmaradt anyakönyvek tanúsága szerint 1730-ban a metaphysica osztályban tanult. 1731 és 1734 között a nagyszombati Szent István jezsuita papnevelő intézet (1649-től *Collegium Rubrorum*, majd *Stephaneum*) növendéke lett. Itt teológiai, valamint bölcsészeti tanulmányokat végzett.¹⁰²

Nemcsak jobbágy származását tekintve különbözött bibliofil ordináriustársaitól, hanem abban is, hogy ő volt az egyetlen, aki nem rendelkezett római Collegium Germanicum-Hungaricum-beli előtanulmányokkal. 1734-ben Vedrődön misés pap, majd Vágújhelyen segédlelkész. Gróf Klobusiczky Ferenc érseki helyettes (1734–1736) meghívta titkárának Nagyszombatba. 1737-ben pozsonyi, majd 1741-ben esztergomi kanonokká és nyitrai főesperessé nevezték ki. Ezután sasvári főesperesi címet kapott, majd 1744-ben novii címzetes püspöke lett. 1746-tól a Magyar Királyi Kancellária egyházi tanácsosa, 1747-ben pedig az uralkodónő, Mária Terézia (1740–1780) kinevezte a magyar egyházi ügyek referensévé a bécsi Magyar Királyi Kancelláriához.¹⁰³

1751. július 30-án az uralkodónő – érdemeire való tekintettel – Klimót püspöki méltósággal ruházta fel, és Pécsre helyezte. 1752-től ő lett Baranya és Tolna vármegye főispánja, 1755-től Verőce adminisztrátora is.¹⁰⁴ 1753-ban Mária Terézia nemesi címet adományozott Klimónak, két testvérének és egy unokaöccsének. 26 éves működése Pécs városa fellendülését eredményezte: vallási¹⁰⁵, oktatási¹⁰⁶ és kulturális¹⁰⁷ területen jelentős eredményeket könyvelhetett el. A másik

meg a dátum körül kialakult bizonytalanságot, hiszen rövid életrajzi taglalásában Klimó György születése napját 1710. április 10-i napban jelölte meg, noha a fent említett márványtábla-avatásról ő maga adott hírt. A dátumok közti eltérés, a többféle időpont együttlélése abból a „feljegyzési hibából” adódhat, hogy az egyházi anyakönyvekbe a keresztelés dátuma kerülhetett be a születés pontos időpontjának megjelölése nélkül, így az terjedt el a köztudatban is. KOPCSÁNYI 1911. A szülőházat a századfordulón lebontották, és az emléktáblát az 1970-es években a klimói hagyatékot kutatva Bárdi Ilona találta meg a lopassói templom padlásán. Ekkor készült az utolsó fénykép róla, amelyet Fényes Miklós 1974-ben a jubileumi kiadványban le is közölt. FÉNYES 1974a. 16–17.

¹⁰¹ Az intézményt a bécsi Pazmaneum mintájára 1687-ben Széchenyi György esztergomi érsek (1685–1695) alapította. KARDOS–KELEMEN–SZÖGI 2000. 30.

¹⁰² Egykori hagyományok szerint, mint tanuló, szegénysége miatt házról házra járt bögréjével, melyben ételt kért magának. „Patrizáló bögréjét” emlékül eltette magának, és mint püspök is nagy becsben tartotta, sőt nem szégyellte vidámabb óráiban az ebédlőasztalnál a vendégeinek „édes emlékezéssel” megmutatni. BORSY K 1993. 274. Lásd még POHÁNKA 2010, POHÁNKA 2011b.

¹⁰³ HHStA Handschriftensammlung – B 794 – Böhm 1213 – Personalstände der ungarische Hofkanzlei, FAZEKAS–VISSY é.n.

¹⁰⁴ BORSY K 2000a, GÖZSY 2011.

¹⁰⁵ 1755-re XIV. Benedek pápától (1740–1758) elnyerte a pallium (szakrális jellegű ruha-kiegészítő) viselésének és az érseki kereszt elővitelének jogát. 1773 után egyik javaslattevője volt a Szent Jobb körmenetek augusztus 20-i megtartásának. SZENTKIRÁLYI 1916. Templomokat alapított, és a meglevőket restauráltatta. Átépíttette a püspöki rezidenciát. POHÁNKA 2009f, POHÁNKA 2009g, POHÁNKA 2010, POHÁNKA 2011b.

¹⁰⁶ Nagy gonddal viseltetett az oktatás mindhárom szintje iránt. A magasabb fokú nevelés elkötelezett híve volt. Lásd egyetemalapítási tervei. POHÁNKA 2010, POHÁNKA 2011b.

igen erőteljes befolyásoló tényező az a patrónusi szál volt, amely ifjúkorától végigkísérte gróf Klobusiczky Ferenc kalocsai (1751–1760) és gróf Eszterházy Imre esztergomi érsekek (1725–1745) személyében. A végső koncepció és küldetéstudat kialakításában pedig kiemelt szerepet kapott a pécsi egyetem újraalapításának gondolata, amelynek egyik élharcosa lett Klimó püspök. Végül 67 évesen, 1777. május 2-án hunyt el Pécs városában.¹⁰⁸

A püspöki könyvtár nyilvánosságának és alapítási idejének problémái

A pécsi püspöki könyvtár „*publicae omnium utilitati*”, azaz mindenki „közhazsnára nyitotta meg kapuit 1774-ben, nem kisebb szándékkal, mint hogy a Klimó püspök által újraalapítandó egyetem minden tudományágának szakirodalmát magában foglaló könyvgyűjtemény legyen. Ezért a könyvtár polcain a vallástudomány mellett helyet kaptak a jog-, az orvos-, a bölcsészet- és a természettudomány kötetei is. Jelentős részt képviseltek a szépirodalmi munkák és a korabeli magyar és idegennyelvű periodikák is. Klimó György nyilvános bibliotékájának megalapításával megelőzte kora püspöktársait. Olyan kapcsolatrendszert építtetett ki papjai, egyházi „kollégái” és megbízott emberei segítségével Itáliában és Ausztriában, amelynek igen komoly hatása lett könyvtára kialakítási koncepciójára. A teljes körű nyomtatvány-ellátottság érdekében az alapító püspök támogatta a Pécsre költöző Engel János József nyomdászt (3–4. kép)¹⁰⁹, valamint a tettyei papírmalom működtetését¹¹⁰. A természettudományos gyakorlati vizsgálatok végzéséhez a püspöki palota délnyugati tornyában pedig csillagvizsgálót rendeztetett be (Matematikai torony).¹¹¹ A megalapítandó újkori univerzitas teljes kiszolgáló intézményrendszerét kialakította a 18. század végére.

A Klimó György püspök által 1774-ben megnyitott pécsi könyvtár¹¹² nyilvánossága nem vitatott. Bizonytalanságot a forrásokban, valamint a könyvtártörténeti szakirodalomban csak az alapítási dátum és a nyilvánosság adott időpontban való elsődlegessége kérdésében találunk. Egyes következtetések szerint 1774-ben, mások szerint pedig már 1760-ban megnyitotta kapuit a bibliotéka a város tudósai és az egyházmegye papjai számára, de csak 1774-ben rendeltetett a köz hasznára.¹¹³

¹⁰⁷ A könyvtáralapítás mellett, jelenős mecénási szerepet vállalt, valamint támogatta a pécsi tudományos és zenei élet kibontakozását. BORSY K 1993. 275–291.

¹⁰⁸ POHÁNKA 2010, POHÁNKA 2011b.

¹⁰⁹ BORSY K 1998, BORSY K 2000b, ECSEDY 1999, NYAKAS 1934, ÓDOR 2004, VIDA 1934.

¹¹⁰ REEH 1927, SZITA 1966, SZITA 1967.

¹¹¹ MÓRÓ 2004. 34–35.

¹¹² FISCHERNÉ-POHÁNKA 2003a, FISCHERNÉ-POHÁNKA 2003b, MÓRÓ 2004, FISCHERNÉ-POHÁNKA 2008a, FISCHERNÉ-POHÁNKA 2008b.

¹¹³ CSAJÁGHY 1838. 330., CSAJÁGHY 2000. 91., BERKÓ-FEHÉR 1980. 44.

A nyilvánossá tétel tényét Pécssett elsőként egy márványtábla őrizte meg az újonnan felépített könyvtár keleti bejáratánál, amely a konkrét alapításra vonatkozó kéziratok forrásai hiányában az egyetlen támpontnak tekinthető.¹¹⁴ (5. kép) Készíttetése Klimó püspök tudomásával, elhelyezése pedig jelenlétében valósult meg. A márványtábla latin nyelvű felirata és annak magyar fordítása a következő (Lásd Függelék 8.) :

HAS AEDES GEORGIUS KLIMO
EPISCOPUS QUINQUEECCLESiarum
A FUNDAMENTIS EXCITAVIT MULTA
OMNIGENAE
ERUDITIONIS LITTERARIAE
SUELLECTILE COMPLEVIT CLERI
PRIMUM ECCLESIAE SUAE TUM
PUBLICAE OMNIUM UTILITATI
DICAUIT APERUIT
AN. DO. MDCCLXXIV.

„Ezen épületet alapjától kezdve Klimó György pécsi püspök emelte, a tudományosság sok eszközével felszerelte először egyházmegyéje papságának, majd a közhasználatnak szentelte.
Megnyitotta az Úr 1774. évében.”
(Szőnyi Ottó fordítása)¹¹⁵

A könyvtár nyilvánossá tételének pontos dátumát azonban néhány további momentum kérdésessé tette. Az alábbiakban számos korabeli utalás segítségével igyekszünk egybevetni és tisztázni a felmerülő kétséges adatokat. A problémával elsőként Hernády Ferenc foglalkozott 1961-es tanulmányában.¹¹⁶ Az első adat rögtön a szakirodalmak által elfogadott 1774-es nyilvánosítás eddig ismert időpontját kérdőjelezte meg. Pietro Maria Gazzaniga bécsi egyetemi tanár *Praelectiones theologicae*¹¹⁷ című művének negyedik, *De virtutibus theologicis fide, spe et caritate* című kötetét nyomtatásban Klimó György pécsi püspöknek ajánlotta, megjegyezve, hogy Klimó mindenkinek használatába adta könyvtárát. A munka első, 1766-os kiadásáról egy recenzió jelent meg a firenzei lap, a *Novelle Letterarie* 1768. május 20-i, Bécsről szóló hasábjain, amelynek állítása szerint „Ajánlás Öméltósága Klimó György püspök számára, aki (...) könyvtárát (...) mindenki számára nyilvánossá tette.” (Jankovits László fordítása)¹¹⁸ Tehát Gazzaniga a bibliotéka nyilvánosítását már 1766-ban befejezett tényként közölte. Ám ez az időpont még jóval a könyvtárpépület felépítése előttre datálódik, és Csajághy ismeretében¹¹⁹ kívül semmilyen más forrás nem utal az 1760-as évek végi könyvtár-

¹¹⁴ CSAJÁGHY 1838. 330., CSAJÁGHY 2000. 92.

¹¹⁵ A felirat szövegének közlései: SZŐNYI 1906. 267–268., MS 1863. 313.

¹¹⁶ HERNÁDY 1961

¹¹⁷ Gazzaniga, Petrus Maria: *Praelectiones (theologicae) secundis curis emendatae et auctae in usum suorum*. Vindobonae, I. T. Trattner, 1770–1771. – K.IX.12–13–14–15

¹¹⁸ „...la Dedicatoria a Monsig. Giorgio Klimo Vescovo delle Cinque Chiese, Prelato, che (...) una Biblioteca (...) tiene aperta per tutti...” HERNÁDY 1961. 304.

¹¹⁹ CSAJÁGHY 1838. 330.

nyitásra. Hernády végül azt a következtetést vont le, hogy Klimó püspök levelezésük vagy személyes találkozásuk során említést tehetett Gazzanigának leendő szándékairól, esetleg tanácsot is kért tőle az ügyben.¹²⁰ Az 1760-as használatra az ugyanezen évben elkészített katalógus megléte és annak előszava miatt is juthattak egyes kutatók.¹²¹ Erre vonatkozóan azonban sem a levéltári források, sem a korabeli méltatások nem adnak meggyőző bizonyítékot. Továbbá ekkor még nem volt kész a könyvvállomány elhelyezését biztosító könyvtárpépület. A kötetek használatát valószínűleg a már említett, régi könyvtári szobában (*Antiqua bibliotheca*) oldhatták meg.¹²² A könyvhasználat gondos megszervezése 1751-es püspöki kinevezésétől kezdődően fontos feladatot jelentett Klimó számára, így bizonyosan valamilyen körülmények között a megnyitásig is az olvasók kezébe kerültek a kötetek. Az elhelyezés, az olvasótér és a rendezettség, továbbá az épület hiánya lehetett az oka, hogy a szélesebb közönség nem vehette birtokba a könyvtár állományát.

A második félreértésre okot adó mű Babai Ferencnek, a nagyszombati egyetem könyvtárvezetőjének panegirikus disztichonja (*Epigrammatum miscellaneorum sacrorum, et profanorum Libri III.*), amely a legkorábbi méltatások egyikeként kiemelendő cselekedetnek minősítette a pécsi püspök kezdeményezését. Ám az alapítási évszámot 1773-ra tette. (Lásd *Függelék 1.*)¹²³

Az utolsó elgondolkodtató kiadvány Graz egyik nyomdájából került ki, benne a pécsi kispapok által lejegyzett elégiával és két ódával. Ezek mindegyike Klimó püspök nagyságát volt hivatott dicsőíteni, kiemelve a bibliotékája átadását a köz számára. Ennek a kötetnek a címe 1775-öt jelölte meg az esemény megtörténtének: *Georgius Klimó Quinqueecclesiarum episcopus, dum Bibliothecam in Hungaria ad communem literarum propagationem ab se erectam anno MDCCLXXV publicam faceret, ab humaniorum disciplinarum adolescentibus eodem Anno Quinqueecclesiis celebratus.* (Lásd *Függelék 1.*)¹²⁴

Még egy évszázaddal később is találkozhatunk hibás adatokkal. Csontos János az 1880-as *Magyar Könyvszemlében* a könyvtár alapítását 1770-re datálta.¹²⁵ Ezt az adatot valószínűleg az akkor hivatalban levő Lechner János könyvtári felügyelőtől kapta, aki 1885-ben ugyanezt a téves dátumot jelentette be hivatalosan az Országos Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatalba is.¹²⁶ Hogy miért tartotta magát ehhez a helytelen évszámhoz, nem tudjuk, de azt erősen való-

¹²⁰ HERNÁDY 1961. 304–305.

¹²¹ CC.I.1 = PEK TGYO It. Ms 6

¹²² MNL OL Delineatione aedilium Fasc. 1. Nr. 73. (alaprajz)

¹²³ BABAI 1777

¹²⁴ „Klimó György pécsi püspök, amikor a tudományok közcélú terjesztése végett a maga által létrehozott könyvtárát 1775-ben nyilvánossá tette, és akit a bölcsészettudományokat tanuló ifjúság ugyanezen évben Pécsen ünnepelt.” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása) GK 1775.

¹²⁵ CSONTOSI 1880. 184.

¹²⁶ PEK TGYO PPKI 1/1885

színűsíthetjük, hogy Lechner nemigen olvasott utána a könyvtár történetének, mert a hivatalos adatközlések során több „szarvashibát” is ejtett.

Ezt az időpontbeli zűrzavart oldja fel két azonos szövegezésű, hivatalos periodikában megjelent közlemény. A pécsi püspöki könyvtár nyilvánossá tételéről egy hosszú beszámolót közölt a *Pressburger Zeitung* 1774. április 13-i¹²⁷, valamint a *Wienerisches Diarium* három nappal későbbi, április 16-i száma.¹²⁸ (Lásd *Függelek* 1.) A kéthasábos híradás a pécsi püspök kulturális tevékenységének a leg-hosszabb aktuális méltatása. A tudósító egyik legfontosabb mondanivalója a tényközlés mellett az, hogy példaértékűnek és követendőnek tartotta a könyvtár alapítását: „*Boldog idők! Amikor az emberi értelem ilyen intézményekben támogatásra lel. Még boldogabb lehetne azonban, ha szeretett hazánk más tájairól is hasonló intézmények létesüléséről kaphatnánk híreket. – Egyik fény gyújtja a következőt.*” (Móro Mária Anna fordítása)¹²⁹

A nyilvános könyvtár elismertségének és jelentőségének ékes bizonyítéka, hogy a pozsonyi és a bécsi lap szerkesztői is fontosnak tartották részletes beszámolóval tájékoztatni az olvasóközönséget a megnyitásról. Külön hangsúlyozták annak egyediségét, és hogy könyvgyűjtemény a tudás közvetítésének alapfeltétele lett. Egy könyvtár, amelyben nem korlátozzák a használók körét, sem társadalmi, sem vagyoni alapon, példaértékűnek számított a korszakban. A beszámoló a püspök pécsi tevékenységének értékelésével zárul: „*Ez az épület [ti. a papírmalom épülete – S-P. É.] éppúgy, mint sok egyéb intézkedése, a fáradhatatlan szorgalomról tanúskodik, mellyel őméltósága minden alkalmat megragad, hogy a köz javát hasznos, ékes és örvendetes létesítményekkel gazdagítsa.*” (Móro Mária Anna fordítása)¹³⁰

A két korabeli, elsődlegesnek tekinthető, hivatalos forrás aktuális híradásai, az alapítás tényét megörökítő márványtáblán megjelölt évszám, valamint a püspöki könyvtár korabeli (Koller József) és későbbi könyvtáróreinek (Groczy István, Csajághy Károly) feljegyzései, továbbá a püspöki palota könyvtárépüle-

¹²⁷ PZ 1774. 7–8. Hernády Ferenc 1961-es tanulmányában már utalt az 1774. április 13-i hírre. (HERNÁDY 1961. 302.) 1996-ban Móro Mária Anna a megjelenés dátumát tévesen mégis 1774. április 16-ra tette. (MÓRO 1996a) Klimó György pécsi püspök neve egyáltalán nem volt ismeretlen a *Pressburger Zeitung* olvasói számára. Többször előfordult, hogy névmegjelölés nélkül „csak” pécsi püspökként jelent meg, ám a nevesebb események taglalásánál már „a nagy tiszteletnek örvendő pécsi püspök, „Klimó Györgyként” szerepelt. Külön kiemeli tevékenységének fontosságát és megbecsültségét, hogy a könyvtára nyilvánosításáról, valamint a temetéséről többhasábos írást adtak közre. POHÁNKA 2009g, POHÁNKA 2010.

¹²⁸ WD 1774. 4–5.

¹²⁹ „*Glückliche Zeiten! Wo man dem Verstande des Menschen durch solche Anstalten zu Hilfe zu kommen sucht. Noch glücklicher werden sie seyn, wenn auch in den übrigen Gegenden unseres geliebten Vaterlandes ähnliche Denkmäler errichtet werden. – Ein Licht zündet das andere an.*” PZ 1774. 8., WD 1774. 5., A fordítás MÓRO 1996a. 8.

¹³⁰ „*Es zeigt also sowohl dieses Gebäude, als alle übrigen Einrichtungen von dem unermüdeten Fleiße den Sr. Excell. bey jeder Gelegenheit anwenden, um das allgemeine Beste mit höchst nützlich zierlich und angenehmen Veranstaltungen zu bereichern.*” PZ 1774. 8., WD 1774. 5. A fordítás: MÓRO 1996a. 8.

tének elkészülte alapján tehát bizonyosan állítható, hogy a pécsi püspöki könyvtár nyilvánossá tételének helyes dátuma 1774. Pontosítva: 1774. április 13-án, szerdán már hírt ad róla a pozsonyi, három nappal később pedig a bécsi lap is. Mivel a kommentár újdonságként számolt be a könyvtár alapításának tényéről – úgy véljük – az átadás március végén vagy április elején történhetett meg.

A könyvtár nyilvánossá tételének jelentőségére Batthyány Tódor németújvári gróf, tanácsos, feltaláló egyik ajándékkötetének – egy Blaeu-féle, ötkötetes térképgyűjteménynek¹³¹ – ajánló mondatai világítanak rá. Batthyány nagyon hasznosnak vélte az egyházfő kezdeményezését: „Őméltósága Batthyány Tódor főispán könyvei közül ajándékozom ezt a munkát az őexcellenciája, a bőkezű Klimó György pécsi püspök által a közjó céljára Pécssett felállított kimagaslóan hasznos könyvtár számára 1776. június 29-én.” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása)¹³² Kiváló példa ez arra, hogy a korszakban miként értékelték a pécsi ordinárius kiemelkedő tevékenységét, amely az egyéni érdekek helyett a kollektív szellemiséget helyezte előtérbe.

Egy, a Klimó püspök által beszerzett köteteket lajstromba szedő hagyatéki jegyzék címében utalást találunk a bibliotéka jellegére is: „*Inventarium Librorum (...) primum Ecclesiae suae, tum Publicae omnium utilitati dicata collocatorum.*”¹³³ A lajstrom a klérus által az egyházban elsőként nyilvános használatba adott gyűjteményként írta le az intézményt.¹³⁴ 1799-ben Jósika János túlradó büszkeséggel nézte át az enciklopédikus tudást átfogó könyvállományt, amelynek használatát mindenki számára szabadon engedélyezték: „méltán első bibliothecának tartatik.”¹³⁵ A könyvtár egyedülálló érdemeinek méltatását egyetlen ismertetés sem hagyta figyelmen kívül. Így 1822-ben Jankó János pécsi egyházmegyei pap készített egy nagyobb lélegzetű leírást Pécs szabad királyi városról, amelyben a főbb nevezetességek mellett a püspöki bibliotékáról sem felejtkezett meg: „*De a' mi bennünk a legnagyobb tiszteletet indíthat iránta, az, hogy egy Könyvtárt állított fel, mellyel másoknak is példát adott...*” A „közönséges” könyvtár elsőségét ő sem cáfolta, csak későbbi nyilvánosságának csorbulásáról panaszkodott.¹³⁶ Csajághy Károly pécsi egyházmegyei pap az 1838-ban lejegyzett Klimó-életrajzában külön kitért a könyvtárra. Az alábbi bevezetővel közölte az alapítás tényét megörökítő

¹³¹ Guilielmus Blaeu – Iohannes Blaeu: Novus Atlas, das ist Weltbeschreibung mit schönen neuen ausführlichen Land-Taffeln in Kupffer gestochen und an Tag gegeben. V. Tomus. Amsterdam, bey Iohanne und Cornelio Blaeu, 1746–1749. – HH.I.3–4–5–6

¹³² „*Ex libris suae Excellentiae Comitissae Theodori de Batthyán opus hoc dono ad sumptuosam per suam Excellentiam Dominum Georgium Klimó Episcopum Quinque Ecclesiensem in Bonum Publicum institutum Quinque Ecclesiarum Bibliothecam utilissimam die 29-o Junii 1776.*”

¹³³ „...az először egyháza számára, majd mindenki közös javára ajánlott...könyvek leltára” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása) PEK TGYO It. Ms 1489.

¹³⁴ PEK TGYO It. Ms 1489

¹³⁵ WINIS 1930a

¹³⁶ JANKÓ 1822. 84–85.

márványtábla szövegét: *„Eleinte ugyan csak házi-tudósainak ’s papjainak volt ide szabad bemenetel engedve, de nyilvános lőn 1774.”*¹³⁷

A pécsi püspöki bibliotéka alapítási időpontjának pontos meghatározása mellett a nyilvánossá válásának elsősege sem egyértelműen elfogadott a könyvtártörténeti szakirodalomban, noha már a korabeli feljegyzések, ismertetések is egyedülálló kezdeményezésként tekintettek az intézményre. A Klimó-féle püspöki könyvtár a magyar könyvtártörténetírásban mind a mai napig igen vegyes méltatást kap nyilvános jellegének kialakítása vonatkozásában. A helyzet ugyanis nem egyszerű. Egyrészt a pécsi nyilvános bibliotékák tekintetében egy félreértésen alapuló kettősség tisztázásával kezdenénk. Napjainkig tartja magát az a tévhit, hogy az első közönyvtárt Pécsen már a 15. században megalapították. Vespasiano da Bisticci tudósítása¹³⁸ alapján a már fentiekben említett Handó György bibliofil nagyprépostot jelölték meg a Pécsen elsőként nyilvánossá tett bibliotéka alapítójaként. A közel 300 kötetet számláló gyűjteményt a dőmben vagy annak közelében helyeztette el. A művek nagy részét Firenzében és Nápolyban szerezte be, közel 3000 forintos árért.¹³⁹ A később helytelenül nyilvános könyvtárként értelmezhető megjegyzés is Vespasianótól származott: *„Jó ellátással megbízta egyik papját, hogy ott a könyvtárat mindennap nyissa ki és zárja be.”* (Mezey László fordítása)¹⁴⁰ Bisticci dagályos stílusát ismerve egy kissé túlzónak véljük az általa tett megállapítást, bár az elfogadható, hogy az első könyvtárhasználatot rögzítő rendelkezéssel állunk szemben, amely szerint a könyvtáros naponta köteles volt a gyűjtemény ajtaját kinyitni és bezárni. Véleményünk szerint ebben a meghatározásban még nincs feljegyezve, hogy kik lehettek a gyűjtemény használói. Az olvasási szokások, valamint az olvasni tudók szűk körének ismeretében ezt a réteget azok alkották, akik rangjuknál fogva amúgy is használói lehettek a köteteknek. A könyvgyűjtemény nyilvános, közösségi használatát így nem látjuk bizonyítottnak. Handó gyűjteménye tehát egy félreértelmezett forrás miatt került be az első nyilvános könyvtár kategóriába.¹⁴¹ Gyűjteményét a pécsi nagyprépost kalocsai érsekké kinevezésekor magával vitte. Vitathatatlan tény azonban, hogy Handó György szívén viselte a könyvgyűjtés ügyét, igen sok pénzt áldozott az átgondolt és mindenféle tudományszakot felölelő beszerzésekre, sőt a titkos pecsét őreként szerzett teljes jövedelmét bibliotékája gyarapítására fordította. Kezdeményezése méltó követőkre talált, ám a teljességében nyilvános pécsi bibliotéka megalapításáig még mintegy 300 évnek kellett eltelnie. A használói réteg és az olvasási szokások strukturálódása ezzel párhuzamosan

¹³⁷ CSAJÁGHY 1838. 330.

¹³⁸ BISTICCI 1859

¹³⁹ ÁBEL 1880. 227–228.

¹⁴⁰ BISTICCI 1859. 231. *„Ordino sopra quella libreria uno sacerdote con buona porzione, che avesse cura de’ libri, e ogni di l’ aprisse e serrasse.”* MADAS E 1998. 77. A teljes szöveg fordítása: MEZEY 1963. 105–108.

¹⁴¹ BODA 2002. 52., 61–62.

csak a 18. században mutatta a legnagyobb változást, amely a társadalmi nyilvánosságot is eredményezte.¹⁴²

Másrészt az újkori bibliotékák közötti elsődlegesség kérdése sem adott a Klimó Könyvtár számára megnyugtató válaszokat. A pécsi püspöki könyvgyűjtemény méltatói már saját korában is kiemelkedő tetteként utaltak létrehozására, unikális voltára. Az alapító temetésekor a ravatala előtt álló piramisok egyikén áldozatos munkásságának dicséretében a könyvtárügyben tett tevékenysége is hangsúlyt kapott: „... a tudományt becsülte, és mindenekben előmozdította, az írókat minden módon támogatta, felállította a legtudósabb könyvtárat, és a nyilvánosság használatára bocsátotta, a tudományok forrását így mindenkinek hozzáférhetővé tette.” (Móro Mária Anna fordítása)¹⁴³ Érdekes tény, hogy az elsőséget tekintve Csajághy Károly és a pécsi egyházmegye egyik történetírója, Haas Mihály a pesti egyetemi könyvtár utáni nyilvános könyvtárként emlékezett meg róla. Előbbi szerint „... az egyetemi Könyvtárunk után – «Hazánkban első Nyilvános Könyvtár»”.¹⁴⁴ Jankó János hiánypótló szerepének kiemelésével utalt elsőségére: „... ‘s Hazánkban egy nagy hiányosságot pótolta ki.”¹⁴⁵ Haas Baranya című munkájában pedig így fogalmazott „De hazánk eme, az egyetemi után, első nyilvános könyvtára...”¹⁴⁶ Ő továbbá felidézte Horvát Istvánnak, a Nemzeti Múzeum könyvtár-örének magasztaló gondolatait: „Édes hazánk’ minden egyes könyvtárát fölülhaladja.”¹⁴⁷

A modern könyvtártörténeti szakirodalomban a nyilvános bibliotékák sorrendjének felállítása erősen kutatófüggő: Berlász Jenő¹⁴⁸, Fülöp Géza¹⁴⁹, Kókay György¹⁵⁰, Somkuti Gabriella¹⁵¹, Pogány György¹⁵² az egyetemi könyvtár előtti, Tóth András¹⁵³ az azt követő nyilvános könyvtárnak tartotta a pécsi püspöki gyűjteményt. Monok István pedig a nyilvános könyvtári rendszer 16–17. századi gyökereire hivatkozva kérdőjelezi meg a pécsi bibliotéka nyilvánosításának el-

¹⁴² Az épületre 2001-ban a Szép, tiszta Pécsért Alapítvány egy márványtáblát helyeztetett az alábbi felirattal: „Hazánk első nyilvános könyvtárát 1477-ben e házban alapította Handó György prépost”. Mint A püspöki bibliotéka előzményei című alfejezetben azt már említettük, sem az épület, sem az évszám, sem az állítás nem állja meg a helyét.

¹⁴³ „...literas coluit, et unus omnium maxime promovit, literatos omni ope adjuvit, Bibliotheca lectissima comparata, et usui publico relict, Scientiarum fontem omnibus aperuit...” PZ 1777. 4., MÓRO 1996a. 9.

¹⁴⁴ CSAJÁGHY 1838. 331.

¹⁴⁵ JANKÓ 1822. 84–85.

¹⁴⁶ HAAS 1845. 313–314.

¹⁴⁷ HORVÁT 1834. 45.

¹⁴⁸ BERLÁSZ 1974a. 325.

¹⁴⁹ FÜLÖP 1993a. 251–252. FÜLÖP 1995. 32.

¹⁵⁰ KÓKAY 1999. 308.

¹⁵¹ SOMKUTI 2002. 11.

¹⁵² POGÁNY 2005. 119.

¹⁵³ CSAPODI–TÓTH–VÉRTESY 1987. 133–135.

sődlegességét. (Bővebben *A nyilvános könyvtárak megjelenése Európában és Magyarországon* című alfejezetben).¹⁵⁴

A legújabb kutatási eredményeket is figyelembe véve, összegezve kijelenthetjük: a korábbi századok nyilvánosnak nevezett városi vagy iskolai könyvgyűjteményei után Magyarország első, nagy, a „modern” értelemben vett nyilvános bibliotékáját tisztelhetjük a Klimó György által felállított pécsi könyvtárban. A hasonlóságokon túl a pécsi kezdeményezés messze túl is mutatott rajtuk. Márkásabb volt hasonlósága a 17–18. századi európai könyvtárkultúrában is meggyökeresedő nyilvános intézményekkel (*öffentliche Bibliothek, public library*). Hiszen ezekben mutatható ki egyértelműen, hogy a felvilágosodás korában már a bibliotékák használói köre messze meghaladta azt a társadalmi-művelődési réteget, amely amúgy is élhetett ezen intézmény nyújtotta lehetőségekkel. Ebben állt a klimói könyvtár újdonsága és elsősége, amelyet a korabeli közvélemény is – ismerve a körülményeket – messzemenőig értékelt.

A pécsi püspöki könyvtár történeti korszakai

A püspöki bibliotéka alapítását követő csaknem két évszázad történelmi vonalában a könyvtár históriája – egy-egy kiemelkedő eseményhez kapcsolva – három nagyobb korszakra tagolható. Az első kezdő időpontja egyértelműen Klimó György püspök tevékenységéhez köthető, azaz 1774-ben, a bibliotéka alapításával vette kezdetét, és egészen 1832-ig, a báró Négyessy Szepesy Ignác püspök¹⁵⁵ (1828–1838) (6. kép) által végrehajtott átköltöztetésig, valamint a könyvanyag újjászervezéséig tartott. A kezdő időpont meghatározásánál a hivatalos alapítási dátumon kívül – az intézményalapítási előkészületeket figyelembe véve – természetesen korábbi események is kapcsolódnak a könyvtártörténethez. Klimó 26 éves pécsi működése során egy jelentős, nyomtatott és kéziratos munkákat tartalmazó gyűjtemény alapjait tette le. Előrelátó gazdaként a halála utáni időre is gondoskodott a könyvtár sorsáról. Azt – törvényi előírás szerint – a székeskáptalanra hagyományozta, továbbá 10.000 forintos alapítványt tett a könyvtár javára, hogy ebből biztosítsák a nyitvatartást és a felelős személyzet kinevezését. Az őt követő püspökök – gróf Esterházy Pál László (1780–1799), Király József (1808–1825) – anyagi lehetőségeik szerint igyekeztek gyarapítani a könyvtárt. Azonban Klimó halála (1777) és az 1832 közötti időintervallumban többször maradt betöltetlenül a püspöki szék (*sede vacante*: 1777–1780, 1799–1807), ekkor az anyagi ügyek koordinációját a Magyar Királyi Kamara, a szervezeti ügyek vitelét a székeskáptalan vette át. Ezek az időszakok a könyvtár működésében is jelentkeztek (pl. késett a fűtésre szánt famennyiség kiutalása, a beszerzések is lelassultak). 1783-ban II. József rendeletével a központi papi szemináriumot Pesten kívánták felállítani, megszüntetve ezzel a pécsi hittudományi intézet

¹⁵⁴ MONOK 1996. 181–187.

¹⁵⁵ PEITLER 1839, HÖBE 1839.

működését. A központosítás csaknem a pécsi püspöki bibliotéka elszállíttatását, és a pesti központi könyvtárba való beolvasztását vonta maga után.¹⁵⁶ Így kívánták biztosítani a centralizált papoktatás szakirodalmi ellátottságát.¹⁵⁷ Csak Koller József hajdani könyvtárőr kanonok hathatós közbenjárása mentette meg a klimói állományt. A gyűjteményt – e közjáték kivételével – a város különböző oktatási intézeteinek tanulói, a város polgárai és tudományos kutatók is folyamatosan használhatták.

A püspöki bibliotéka második nagy periódusa az 1832–1923 közötti évek sora, amely a Szepesy-féle új könyvtáráépületbe való átköltözéssel vette kezdetét, és az egyetemi könyvtár alapállományává válásának pillanatával zárult le. Az újonnan berendezett könyvtártermekben a kötetek elnyerték mai végleges helyüket, és megvalósult a könyvtáros szakmai szempontok szerinti katalogizálásuk is. A Szepesy-éra a rendezett és messzemenőig átgondolt könyvtári működés időszakát jelentette, amely hatással volt a későbbi évtizedek feladataira is. A gyűjtemény ekkor a folyamatos vásárlások mellett kiegészült Szepesy saját könyvtárával, valamint számos városi polgár és egyházmegyei kanonok és pap hagyatékával. Nem hiába tartja az utókor Szepesyt *„e’ Könyvtár Új Alapítójának”*.¹⁵⁸ Az 1848-as események és az 1850-es évek erőteljesen éreztették hatásukat a könyvtár életében is. Fellendülést csak az 1865-ös év és a kiegyezés (1868) után tapasztalunk. A könyvtár állománya kisebb-nagyobb intenzitással a 19. század második felében, valamint a 20. század első évtizedeiben is gyarapodott, a használók száma és összetétele is a korszakban megszokottnak volt tekinthető. A püspöki bibliotéka működését, használatát és olvasói összetételét nagyban befolyásolták a reformkortól folyamatosan teret nyerő olvasókörok, olvasókabinetek és a különböző típusú könyvtárak (pl. iskolai, egyesületi könyvtárak, szakkönyvtárak) megjelenése is.

A harmadik nagy korszak az 1923 és 1945 közé eső időintervallumot öleli fel. A legnagyobb változás 1923 után, az új fenntartó által működtetett intézménybe integrálódva ment végbe. A jogi és a szervezeti státusz megváltozott, és párhuzamosan végbement a működési keret teljes átalakulása. 1923-ban a Klimó Könyvtárnak is nevezett nyilvános püspöki bibliotéka egyetemi könyvtári kezelésbe ment át. Az 1920-as trianoni békeszerződés miatt határon kívülre került Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemet az 1921. évi XXV. törvénycikk értelmében Pécsre helyezték át. 1923-ban az egyetem képviselőjében Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931) és Nendtvich Andor pécsi polgármester (1906–1936) közbenjárására gróf Zichy Gyula megyéspüspök (1905–1926) átadta a püspöki könyvtárt az egyetem használatába. (7. kép) Zichy egyetlen kitévelt szabott: a tulajdonjog sértetlenségét fenntartotta a

¹⁵⁶ A klimói könyvtáron kívül Pozsonyba, illetve Budára akarták szállítani a papnevelő intézet és a jakabhegyi remeték könyvtárát, valamint a káptalani levéltárat is. SZENTKIRÁLYI 1934. 28.

¹⁵⁷ LADÁNYI–TÓTH 1981. 80–81.

¹⁵⁸ CSAJÁGHY 1838. 332.

püspökség számára.¹⁵⁹ A véglegesen 1925. május 4-én megkötött *Haszonkölcsön-szerződés*ben rögzítették a Lyceumi Alaphoz tartozó ingó és ingatlan vagyon átadását. A püspöki könyvtár épülete és a benne található berendezés, továbbá a könyvállomány használata biztosítottá vált, „amíg a m. kir. Erzsébet tudományegyetem Pécsen működik, illetve az ezen épületeknek és könyvtárnak a jelzett célra való használatára igényt tart.”¹⁶⁰ Ettől fogva a Magyar Királyi Államkincstár gondoskodott mindennemű dologi és személyi költség kifizetéséről. Bárminemű átalakításhoz, szabálymódosításhoz – amely a püspöki gyűjteményt érintette – az egyházmegye vezetőjének engedélye volt szükséges. A megyéspüspök kapcsolattartással és a sértetlen tulajdonjog fenntartásának ellenőrzésével megbízott püspöki könyvtárőrrel nevezhetett ki. 1923-tól a püspöki gyűjteményt lezárták, és ez, a mintegy 35.000 kötetes állomány lett a Pécsi Egyetemi Könyvtár alapja és legnagyobb különgyűjteménye is. Az egyetemi bibliotéka emellett kezdte meg saját állománya felállítását. A püspöki könyvtár történetét a jelen monográfiában egy politikai cezúránál, az 1945-ös évnél fejeztük be, amelynek politikai eseményeinek kihatása ismételtelen jelentős változásokat idéztek elő a könyvállomány sorsában.

A monográfia felépítésénél az egyes fejezetek kidolgozásában is a fentiekben bemutatott, hármas szerkezeti felosztást követtünk, bemutatva a hajdani püspöki könyvtár fejlődési útját és évszázados szerepvállalását. A bevezető gondolatokat követően az *első és második fejezetben* a módszertani felvezetés és a pécsi könyvtárkultúra előzményeinek felvázolása után a bibliotéka nyilvánossága problémáinak vizsgálatát adtuk közre. A történeti fő részek között a *harmadik fejezetben* a bibliotékát fenntartó, illetve a működését biztosító személyzet státuszát, feladatait vizsgáljuk meg. Ennek rövid alfejezetében a személyzet javadalmazásának felvázolására is kísérletet teszünk. A *negyedik fejezetben* az állomány alakulásáról, gyarapodásáról szólnak, külön figyelmet szentelve a könyvkészlet téma- és számbeli változásainak, valamint a katalógusok rendszerének. Itt adunk elsőként összefoglaló statisztikai kimutatást a Klimó Könyvtár jelenlegi állományáról. Jelentős részt képvisel az *ötödik fejezetben* a könyvtár használatának bemutatása, amelyben a szabályzatok átalakulási rendszere mellett a mindennapi igénybevétel lehetőségeinek feltárására is nagy hangsúlyt fektetünk. Egy kiegészítő alfejezetben foglalkozunk a nyilvános püspöki könyvgyűjtemény kutatóinak sorával, akik méltó reprezentálói lettek a Klimó Könyvtár fontosságának. Végezetül kitérünk a működést biztosító finanszírozási lehetőségek elemzésére is. A *hatodik fő rész* a könyvtár épületeinek funkcióbeli változásait

¹⁵⁹ A tulajdonjog fenntartása jogos lépés volt Zichy Gyula püspök részéről, hiszen nem szeretne volna, ha a törvényileg ideiglenesen Pécsre helyezett Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem esetleges visszahelyezésekor a közel 150 éves Klimó Könyvtárt is elszállították volna mint egyetemi vagyont.

¹⁶⁰ PEK TGYO PEKI 211/1924–25 – Haszonkölcsön-szerződés (Másolat PEK TGYO PEKI 531/1926–27) 19–24. pont. FÉNYES 1993. 22–25., D 1937.

tárja fel az 1774 és 1945 közötti időszakban. A könyvtár mint komplex intézmény a könyvformátumú, nyomtatott munkák egy helyen való, rendszerezett tárolása és szolgáltatása mellett egyéb kulturális gyűjteménytestek anyagainak gyűjtését, feltárását, továbbá megőrzését is magára vállalta. Így a *hetedik* részben bepillantást nyerhetünk a legfontosabb könyvtári és nem könyvtári különgyűjtemények sorsának alakulásába. A *nyolcadik fő* részben a püspöki bibliotéka jogi helyzetének és ideológiai megítélésének alakulása miatt külön figyelmet szentelünk a markáns politikai változások bekövetkezését felölelő 1945 és 1950 közötti időszaknak és utóhatásainak. A *kilencedik fejezet* meglehetősen komplex egységet képvisel, hiszen tágabb művelődéstörténeti kontextusba helyezi a püspöki bibliotéka történetét. Először az európai és a magyarországi nyilvános könyvtárak helyzetét elemezzük, majd külön alfejezetben igyekszünk bemutatni az országos és a helyi kulturális élet változásait a 18–20. században. A könyvtár szerepét vizsgálva végül a pécsi felsőoktatás alakulásának három évszázadnyi stációit taglaljuk. Végül a *konklúzió* levonását követően egy rövid kronológia után az egyes fejezetek tartalmi mondanivalóját kiegészítő *függelék* következik, majd egy terjedelmes *forrás- és irodalomjegyzék*ben gyűjtöttük össze a pécsi püspöki könyvtár történetének írott és nyomtatott dokumentumait. A névmutatót követően a monográfiát a szövegben segédletként megjelenő *képek jegyzéke* és a *képmelléletek* zárják le.

A PÜSPÖKI KÖNYVTÁR SZEMÉLYZETE

A pécsi püspöki könyvtár története sok szempontból az egyházmegye püspökeinek tevékenységéhez kapcsolható, ám közvetlen működésére mégis a helyben dolgozó könyvtári alkalmazottak voltak a legnagyobb hatással. A bibliotéka fenntartói a könyvtár csaknem 180 éves történelme során törekedtek a gyűjtemény működtetését szakszerűen biztosító, felelős személyzet kinevezésére. A legfontosabb tisztségviselő a *bibliothecae praefectus*nak, *bibliothecarius*nak, esetleg *custos*nak nevezett könyvtárigazgató-könyvtárőr volt. Ő a 19. században egy időre szakértő segítséget kapott maga mellé a *bibliothecae adjunctus*, azaz a segédkönyvtáros/könyvtári írnok személyében, aki a könyvtár napi ügyvitelből vette ki részét. A könyvgyűjtemény mindennapi működtetésének feltételeit biztosítandó, a kezdetektől folyamatos feladatokkal látták el a *bibliothecae famulust*, azaz a könyvtári szolgát is. A könyvtári személyzet hármastagolású hierarchiai rendje azonban nem volt minden időszakban jellemző: feladatköreik, jogosultságaik is változtak az idők folyamán. A könyvtárosok folyamatos tevékenységük közben napi kapcsolatban álltak a gyűjteménnyel, annak használóival, így tisztában voltak mind a lehetőségekkel, mind pedig az igényekkel, amelyeket a beszerzéseknél, a funkcióbeli változtatásoknál figyelembe is vettek.

A könyvtári személyzet hármass rendszere (a tudós könyvtárőr, az írnok és a szolga) már az antik Görögországban megjelent, majd a reneszánsz udvari könyvtárakon keresztül hagyományozódott át az újkorra.¹⁶¹ Ez a rendszer Pécs mellett számos magyar könyvgyűjteményben megtalálható volt, így pl. a pesti egyetemi könyvtárban¹⁶², az egri Eszterházy-könyvtárban¹⁶³, a marosvásárhelyi Teleki-Tékában¹⁶⁴, valamint a Széchényi Ferenc által alapított Nemzeti Múzeum Könyvtárában¹⁶⁵ is. Funkciójuk és feladatkörük a szélesebb közönségnek szánt, felvilágosodás kori könyvgyűjteményekben teljesedett ki, hiszen főállású könyvtári alkalmazottakká váltak, akik rendszeres fizetést kaptak szolgálataikért. Feladataik a változó körülmények és a társadalmi kívánalmak hatására egyre inkább strukturáltabbak és körülhatároltabbak lettek. A pécsi püspöki könyvtár személyzetének bemutatása így alkalmasnak tűnik a csaknem két évszázadnyi könyvtártörténetben bekövetkezett változások felvázolására.

A KÖNYVTÁRŐR (BIBLIOTHECAE PRAEFECTUS)

Már a püspöki bibliotéka szervezetének körvonalazódása idején igyekezett Klimó püspök könyvgyűjteménye élére olyan tudós papokat felkérni, akik nem-

¹⁶¹ TÓTH GY 2003. 15–38.

¹⁶² EK 2008

¹⁶³ ANTALÓCZI 2000

¹⁶⁴ DEÉ NAGY 1976

¹⁶⁵ BERLÁSZ 1981, SOMKUTI 2002.

csak gondos gazdáivá lettek a gyűjteménynek, hanem sokoldalú tudományos kutatásaikkal az egyházmegyei és a helytörténeti források feltárásában is tevékeny részt vállaltak. Kinevezésüket illetően mindig körültekintően jártak el: azt püspöki vagy hivatalosan megbízott egyházfő hiányában káptalani hozzájáruláshoz kötötték. A *bibliothecae praefectus*, azaz a könyvtári felügyelő / könyvtárőr kötelezettsége több feladatkörből tevődött össze. Az állás betöltése bizalmas munkakört jelentett, hiszen olyan értékek felügyeletét bízták a könyvtári prefektusra, mint a számos egyedi kötetet tartalmazó könyv-, valamint a numizmatikai ritkaságokat magában foglaló éremgyűjteményét. Ekképpen csak az arra érdemesek kaphatták meg a megbízatást. A könyvtárőr fő feladata az állomány megőrzése, szakszerű kezelése, feldolgozása, fejlesztése, a gyarapítások felügyelete, továbbá az olvasók kutatásának segítése, kéréseinek kiszolgálása volt. A gyűjtemény nyilvános használatának biztosítása érdekében az állomány sértetlen fenntartása is prioritást élvezett.

A bibliotéka sokszínű összetételének megismeréséhez és feldolgozásához alapvető fontosságú volt a széleskörű nyelvtudás, így a latin és a magyar mellett a német, a francia, esetleg az angol nyelv legalább olvasásszintű ismerete, sőt az egyházmegye délvidéki kapcsolatai miatt a szláv nyelvekre is szükség lehetett. Természetesen a könyvtári bibliográfiai leírások ismerete, és ezek beható tanulmányozása elengedhetetlennek bizonyult a jól használható könyvjegyzékek elkészítéséhez. A bibliotéka rendben tartása érdekében a 20. századra Szőnyi Ottó könyvtárőr már a legmodernebb könyvtártan tanulmányozását is elrendelte. Ahhoz, hogy az utódok számára az ügymenetet gördülékeny módon adhasák át, előírta a leltár készítését is, amelyben a gyűjtemény könyveinek számát, az olvasószoba és a könyvtártermek berendezési tárgyait, asztalait, polcait is fel kellett jegyezni. A könyvtárőrnek komoly szakértelemre volt szüksége az új szerzemények osztályozásához is.¹⁶⁶ A *bibliothecae prefectus* egyúttal köteles volt kezelni a könyvtár jövedelmeit, és erről a 19. század derekától évenként számadást kellett benyújtania az egyházmegyei hatóságnak, továbbá ellenőrizte a könyvtári adjunktus és a szolga munkáját. Jankó János a jó könyvtáros ismérveit ekképp foglalta össze: „Mert egy Könyv-tár Őrzőjének nem elég, hogy csak a Könyvek számát tudja 's azokra vigyázzon, hanem ezek mellett szükséges még az is, hogy bő tudománnyal, 's a Könyvek esméretivel is birjon, hogy a' gyakran előforduló alkalmakkal, a' Nézők 's látogatók kívánságoknak eleget tehessen.”¹⁶⁷

1865-től, a Pécsi Püspöki Joglyceum újraalapításától a püspöki könyvtár felett a közvetlen joghatóságot a Lyceumi Alapon keresztül az oktatási intézmény igazgatója gyakorolta. A könyvtárost az egyházmegyei papok sorából továbbra is a mindenkori püspök választotta ki, és a joglyceum vezetője nevezte ki.¹⁶⁸

¹⁶⁶ PPL 566/1908

¹⁶⁷ JANKÓ 1822. 85.

¹⁶⁸ PEK TGYO PPKI 1/1908

A legteljesebben a Szőnyi Ottó által 1908-ra megszövegezett szabályzat foglalta össze a könyvtáros státuszát és kötelezettségeit. Ennek első pontjának 8. §-a rendelkezett a személyzet kérdéséről: kötelezővé téve a könyvtáros meglétét. Ugyanezen pont A/ alpontjában a 9–11. §-ig részletesen is lefektették a könyvtáros feladatkörét, javadalmazását.¹⁶⁹

Több elnevezést is alkalmaztak a könyvtárosok meghatározására. A leginkább használatos a *Bibliothecae Publica Praefectus* (könyvtárigazgató, a nyilvános könyvtár felügyelője) meghatározás volt, de már a 18. századi iratokban találkozunk a *Bibliotheca custos* (könyvtárőr) kifejezéssel is. A püspök nélküli években –, amíg a káptalan nem élt a végleges kinevezés jogával –, ideiglenes jelleggel neveztek ki felelőst a könyvtár működtetésére, akit ekkor *Bibliothecae Episcopalis Publicae custos interimalisként* (a nyilvános püspöki könyvtár ideiglenes őreként) definiáltak. A magyar nyelvű levelezés a *könyvtárőr* és a *könyvtári prefektus* elnevezéseket használta.

A könyvtári prefektusok feladatkörének meghatározásában két, jogi szempontból markánsan szétválasztható korszakot lehet elkülöníteni. A könyvtárőrök 1774-től 1923-ig az önálló, püspöki működtetésű intézmény személyzetének részei voltak, majd az 1925-ben aláírt *Haszonkölcsön-szerződés* értelmében¹⁷⁰ a Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem keretein belül, kettős jogi státuszban működő egyetemi könyvtárban folytatták munkájukat. Elnevezésük ekkor püspöki könyvtárőr/könyvtárbiztos lett. Az első két korszakban (1774–1923) a könyvtáros a püspök és a káptalan, valamint az egyházmegyei alapítványok által fenntartott intézmény vezetőjét jelentette. Az 1923-tól kezdődő időszakban azonban már az egyetemi könyvtár kereteibe tartozó gyűjteményhez a püspök mint tulajdonos kizárólagos kinevezési jogkörrel felruházva nevezhette ki a bibliotéka „kontroll-személyzetét”. A püspöki könyvtárőr a napi könyvtárosi teendőkben már nem vett tevékenyen részt, csak ellenőrizte őket. Közvetlen felettesként nem utasíthatta az egyetemi alkalmazottakat, kizárólag az igazgató és a könyvtári bizottság előtt tehetette meg javaslatait a püspöki állománnyal kapcsolatosan. Díjazását is az egyetem és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kettős joghatósága szabályozta.

A könyvtári prefektusok kora (1774–1923)

Könyvtárőrök az eredeti épületben (1774–1832)

A monográfiában meghatározott első korszak – az alapítási előzmények fényében – a személyzet szempontjából korábbi gyökerekre tekint vissza. A bibliotéka alapjainak lerakásában két egyházmegyei pap segédkezett Klimó püspöknek: Stadler József szentszéki ülnök, tiszteletbeli kanonok, egyházmegyei spirituális,

¹⁶⁹ PEK TGYO PPKI 1/1908

¹⁷⁰ PEK TGYO PEKI 211/1924–25 – Haszonkölcsön-szerződés (Másolat PEK TGYO PEKI 531/1926–27) 24. pont. FÉNYES 1993. 22–25.

valamint Kerticza Máté kanonok, teológiatanár, későbbi diakovári püspök. Kerticzát a kötetek beszerzésére, főként a szállítmányok itáliai, ausztriai koordinálására kérte fel az egyházmegye feje, így Szentkirályi István őt tartotta a püspöki és szemináriumi könyvtárak első, 18. század közepi gyűjteményszervezőjének. Kerticza könyvtárői kinevezést sohasem kapott, sőt a szakirodalom zöme sem tekintette a könyvtári személyzet tagjának, ám neve megemlítését fontosnak véljük.¹⁷¹

A kezdeti időszakból, sajnos, nem maradtak fenn kinevezési dokumentumok, így a feladatkör betöltésének pontos dátumát sok esetben nem tudjuk megadni. A könyvtári feladatokat a helyszínen ellátó személyzete Kerticza mellett hivatalosan a német egyházmegyéből származó Stadler József volt, ezért a szakirodalom őt tartja első könyvtárosként számon. A nyilvánosítás előtt kialakuló könyvtár is megfelelő szakembert igényelt. A *bibliothecae praefectus* tisztséget az 1760 és 1771. október 21-én bekövetkezett halála¹⁷² közti időintervallumban viselte. Lakása a püspöki palotában volt, ott egyúttal ellátást is biztosítottak számára. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy az egyéb juttatásokat más egyházi teendői miatt kapta meg, nem pedig a könyvtár javadalmazásaként, ekképpen ezt a szállásformát még nem tekinthetjük hivatali vagy szolgálati lakásnak. A könyvtárrendezés feladatai mellett pedagógiai munkával is megbízták: ő volt a tanulóifjúság felügyelője.¹⁷³ Munkája az alapállomány rendezése volt. Stadlernek élete utolsó éveiben, betegsége miatt segítsége is akadt. Brüstle József szerint már 1770 októberében Koller József (8. kép), a szeminárium későbbi teológiaprofesszora végezte a bibliotéka feladatainak ellátását.¹⁷⁴ Feladatait az új épület felépüléséig az állomány rendezése és tematizálása, valamint a kialakuló rendszerezés átgondolása tehette ki, bár ennek írásos nyomát nem találtuk.

A nyilvánossá tétel után már határozottabban körvonalazódott a könyvtárőr munkaköre. Legfőbb feladata így a könyvtár rendezése, nyitva tartása, a kötetek használatának és kölcsönzésének biztosítása, a katalógusjegyzék(ek) készítése, és nem utolsósorban a szükséges kötetek beszerzése volt. Koller leveleiből tudjuk, hogy fontosnak tartotta – és valószínűleg Klimó püspök is megkövetelte –, hogy időszakonként beszámoljon a könyvtár kihasználtságáról.¹⁷⁵ Ezeket a hivatalos jelentéseket Koller Klimó halála után, a káptalan felügyelete idején is szorgalmasan benyújtotta.

A Klimó-féle hagyatéki végzés keretében Kollernak jutott az a feladat, hogy az akkori állomány teljes feltárását elvégezze, és benyújtsa az uralkodónőhöz.

¹⁷¹ SZENTKIRÁLYI 1931

¹⁷² BRÜSZTLE 1876. II. 787.

¹⁷³ SZENTKIRÁLYI 1931. – Stadler József végrendelete a Pécsi Püspöki Levéltárban található (PPL 38/1772).

¹⁷⁴ BRÜSZTLE 1874. I. 612. – Entz Géza szerint Szalágyi István követte Stadlert a könyvtárői poszton. ENTZ 1940. 23.

¹⁷⁵ PPL 96/1775

Pontos adatunk nincsen arra vonatkozóan, hogy mikor adta át a könyvtárosi teendőket, de az 1783-as egyházmegyei schematizmusban még az ő neve szerepelt mint a nyilvános püspöki könyvtár előjárója.¹⁷⁶

A káptalani gyűlés jegyzőkönyvében 1786. január 5-én már Szalágyi István bölcséleti és teológiai doktor intézkedett könyvtári tisztségviselőként.¹⁷⁷ Feltételezhetően már az előző év(ek) folyamán átvehette a könyvtár ügyviteli feladatait Kollertől, de az is előfordulhat, hogy egy ideig párhuzamosan működtek. Érdekes tény, hogy sem Aigl, sem Brüstle nem említi Szalágyi életrajzában bibliotékabeli munkásságát, noha több egyházi személy biográfiájában is feljegyezték könyvtári szerepvállalásukat.¹⁷⁸ Az 1789-es schematizmus Szalágyi Istvánt dokumentáltan is könyvtárőri minőségében nevezte meg, ám mivel a káptalani jegyzőkönyvek 1792-ben már Vizer Ádámot jelölték meg könyvtári prefektusként, így arra következtetünk, hogy Szalágyi ugyanezen évben befejezhette könyvgyűjteményi tevékenységét.¹⁷⁹

A könyvtár első éveiről szóló későbbi leírások hajlamosak voltak Koller József és Szalágyi István működését egybemosni, ugyanis mindketten kedvelt és nagyra becsült személyiségek voltak az egyházmegyének, és Klimó püspök nemcsak római tanulmányait, hanem kutatásait is messzemenő jóindulattal támogatta. Mindketten kiemelkedő forrásmunkát hagytak az utókor számára. Koller könyvtárosi munkáját azonban a fennmaradt dokumentumok alapján egy kissé árnyaltabban tudjuk felvázolni.

Koller nemcsak kiváló szakértője volt a levéltári dokumentumoknak, hanem gyakorlati rendszerezőjük is: ezt mutatja a kéziratár oklevélgyűjteményének négy, általa rendezett kötete és saját kéziratot anyagának módszeres összeállítása, és jegyzékkel való ellátása is. Koller és Szalágyi számos külföldi útján nemcsak a forrásgyűjtéssel töltötte idejét, hanem a püspöki bibliotéka számára szükséges kéziratok és nyomtatványok beszerzésével is. Ekképpen bennük tisztelhetjük a gyűjtemény szisztematikus és tudományosan magas fokon képzett fejlesztőit is.¹⁸⁰

A negyedik könyvtáros, Vizer Ádám János kanonok, bölcséleti és teológiai doktor volt.¹⁸¹ (9. kép) A hagyomány úgy tartotta, hogy minden tudományágban kiművelt ember volt, Aigl megfogalmazása szerint maga volt az élő könyvtár: „...*quasi viva quaedam Bibliotheca*”.¹⁸² A schematizmusok csak 1793 és 1803 között jelölik meg személyét a püspöki könyvtárban, de a káptalani jegyzőkönyvek

¹⁷⁶ SCHEMATIZMUS 1783. 5.

¹⁷⁷ PKGYJKV 6/1786 – Káptalani Gyűlés 1786. január 5.

¹⁷⁸ AIGL 1838. 116–119., BRÜSZTLE 1874. I. 615–619.

¹⁷⁹ PKGYJKV 5/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. augusztus 16.

¹⁸⁰ SZELESTEI 2003, BODA 2003.

¹⁸¹ BRÜSZTLE 1879. III. 370–371.

¹⁸² AIGL 1838. 149. Vö. BRÜSZTLE 1879. III. 370.

bejegyzései szerint már egy évvel korábban könyvtári feladatokat jelöltek ki számára.¹⁸³

Könyvtárosi munkásságának fontos momentuma volt családi kapcsolata Engel János József Pécssett letelepedett nyomdással, aki 1773-ban feleségül vette Vizer hűgát, Krisztinát, majd együtt működtették Pécs első nyomdáját. A család anyagi és személyes támogatása nagyban lendített az üzleten.¹⁸⁴ Valószínűleg nem tévedünk, ha úgy véljük, hogy Vizer könyvtárosi működése idején még fokozottabb figyelmet szentelt a nyomdából kikerülő nyomtatványoknak, és azok egy részét be is emelte a nyilvános bibliotéka állományába.¹⁸⁵

Az 1803 és 1808 közötti könyvtártörténetről a közelmúltig nem sok információval rendelkezünk, ám a káptalan gyűléseinek jegyzőkönyveiből kiegészíthetővé vált ezen időszak személyi állománya is. Vizer elhunytával a könyvtárőri állás egy rövid időre betöltetlen maradt.

1803. február 21-én Lethenyei János nyugalmazott faddi plébános kapta feladatul a bibliotéka új könyveinek jegyzékbe foglalását.¹⁸⁶ A káptalan egyúttal aggodalmát fejezte ki a könyvtári állapotok miatt, így 1803. április 15-ével ideiglenes könyvtárosnak (*interimális bibliothecarius*) nevezte ki Lethenyeit a Vizer-tömeg¹⁸⁷ terhére.¹⁸⁸ A kinevezés véglegesítését a püspöki szék betöltetlensége miatt halasztották el, és az valószínűleg Lethenyei előrehaladott kora miatt nem következett be. 1804. október 30-i halála után a káptalannak ismét utódot kellett keresnie a megürült könyvtárőri tisztségre. 1804. november 2-án a tagok választása Billisics Alajosra esett, aki szintén tudományszerető és tudományosan képzett férfiú hírében állt és ekkor – mint hajdani pálos szerzetesnek – az egyházmegye keretein belül nem volt állása. Könyvtárosi kinevezését Lethenyeihez hasonlóan ideiglenes jelleggel tették meg. Billisics 1807. november 14-én bekövetkezett elhunytáig töltötte be ezt a tisztséget.¹⁸⁹

A püspöki gyűjteménynek 1807 végétől nem volt kinevezett könyvtárosa, ám 1808 januárjában a könyvtár számadásait az „örök püspöki könyvtáros”, Koller

¹⁸³ Vizer 1803. február 7-én, 60. életében halt meg, gutaütést kapott. Holttestére a könyvtár melletti toronyban találtak rá. Tudjuk, hogy napok múlva leltek rá, így elképzelhetőnek tartjuk azt, hogy munka közben érte a halál. Elhunytának dátumaként gyaníthatóan a megtalálás időpontját jelölték meg. Mivel 1803. február 7-e hétfői nap volt, így akár a hétvégi zárva tartás miatt sem tűnt fel senki-nek, hogy Vizer már talán péntek folyamán elhunyt. A bizonytalanságra utal, hogy egyes források-ban a halálozás időpontjaként február 11-i dátum szerepel. Az irgalmasrendiek feljegyzése szerint (*matricula defunctorum*) február 11-én halt meg. PKL SZIH VI. 24. doboz 1. boríték.

¹⁸⁴ BORSY K 1973, BORSY K 1998, BORSY K 2000b.

¹⁸⁵ Az állomány átvizsgálása során megállapítást nyert, hogy a nyomdának nem volt beszállítási kötelezettsége, hiszen számos nyomtatványt nem leltünk fel az Engel-féle kiadványok közül. Lásd még VIDA 1932a.

¹⁸⁶ PKGYJKV 6/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. február 21. Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSTLE 1876. II. 605.

¹⁸⁷ A tömeg az elhunyt személy hagyatékában fennmaradt összeg.

¹⁸⁸ PKGYJKV 14/1804 – Káptalani Gyűlés 1804. február 20.

¹⁸⁹ BRÜSTLE 1874. I. 235–236.

József nyújtotta be, kiegészítve a beszerzendő könyvek listájával. Kollert lelkiismeretes munkája, valamint a bibliotéka zavartalan működése érdekében kifejtett folyamatos tevékenysége többször is visszavezette a klimói könyvgyűjteménybe. Nevének többszöri felbukkanása miatt feltételezzük, hogy a hivatalos kinevezések közötti időszakokban a fontosabb feladatok ellátására segítséget kértek tőle. Azt is elképzelhetőnek tartjuk, hogy tapasztalatainak köszönhetően folyamatos ellenőrzője volt a püspöki bibliotéka működésének, bár ennek hivatalos nyomát a forrásokban nem leltük fel. A könyvtár 1808 októberétől vezetett kölcsönzési jegyzékének előszavában is utalásokat tettek a könyvtár működésére: innen tudjuk, hogy a Billisics halála utáni közel hét hónapban a kölcsönzéseket, a duplumpéldányok eladását, valamint az új beszerzések véleményezését Beniczky János Károly és Juranits Antal kanonokok intézték.¹⁹⁰

A tavasz folyamán a gyűjtemény megőrzése érdekében rövidebb időszakokra több ideiglenes kinevezés is történt a könyvtárőri posztra, míg végül megtalálták a végleges könyvtári felügyelőt Simon Máté személyében. A megfelelő munkaerő biztosítására a káptalan 1808. március 14-i ülésén három lehetséges könyvtári prefektusjelöltet mutatott be Király József püspöknek: Krebesz Józsefet¹⁹¹, Simon Mátét¹⁹² és Radnics Jánost.¹⁹³ Az első közülük a szeminárium görög és héber nyelv, valamint hermeneutika, Simon a morális teológia és az ékesszólás professzora volt, végül Radnics János, aki egy személyben az archidiakónusi és a lánycsói plébános tisztséget is betöltötte.¹⁹⁴ Előírt kötelezettségük a könyvtár rendbetétele, állományellenőrzése és takarítása volt. Segítségükre volt ebben Heffner György és Majerhoffer Engelbert.¹⁹⁵

A májusi káptalani gyűlésen Vizer Bálint és Juranits Antal kanonokok ellenőrizték Krebesz József ideiglenes munkáját, akinek a könyvtár ügyeinek rendezése mellett az új katalógus elkészítését is feladatul adták. Krebesz egyúttal jelezte Zsivics Mátyás mesterkanonoknak, hogy a határidőre kiadott rendezési feladatok mellett nem tudják teljesíteni kötelezettségüket, amely a Klimó-féle rendelkezés szerinti 150 mise celebrálása volt.¹⁹⁶ Három nappal később a helyzetet rendezték, így a takarítási munkák elvégzése fejében a közreműködő szemináriumi professzorok között a káptalan felosztotta az 1808-ra kötelezettségnek megjelölt 150 szentmise tartását.¹⁹⁷ Krebesz József, Foith Henrik¹⁹⁸ tanulmányi felügyelő, valamint a kisegítő személyek, Majerhoffer Engelbert és Orbán János

¹⁹⁰ PEK TGYO It. Ms 999. PKGYJKV 19/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. január 21.

¹⁹¹ Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSZTLE 1880. IV. 193–194.

¹⁹² BRÜSZTLE 1879. III. 232–236.

¹⁹³ Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSZTLE 1874. I.314–315, BRÜSZTLE 1879. III. 323–324.

¹⁹⁴ PKGYJKV 120/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. március 14.

¹⁹⁵ PKGYJKV 121/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. március 14.

¹⁹⁶ PKGYJKV 171/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. május 2.

¹⁹⁷ PKGYJKV 184/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. május 5.

¹⁹⁸ Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSZTLE 1879. III. 68–69.

székesegyházi kántor részvételével május 9. és június 3-a között elvégezték a könyvtár köteteinek takarítását és leltárellenőrzését.¹⁹⁹ Végül a június 10-i káptalani gyűlésen Foith Henrik szemináriumi előljárót nevezték ki ideiglenes könyvtárőrnek.²⁰⁰

Ám még ebben az évben változás történt a könyvtárőr személyében, ugyanis 1808. október 17-én a káptalan jegyzőkönyvében már Simon Máté, a morálteológia professzora és egyben kárászi plébános szerepelt kinevezett könyvtárőr-ként.²⁰¹ Úgy tűnik, hogy Krebesz, Foith és Simon erre az ideiglenes évre párhuzamosan vállalták el a könyvtári munkák teljesítését, végül Simon csaknem egy évtizedig – hármuk közül a legtovább –, 1818. augusztus 20-án bekövetkezett haláláig viselte a *bibliothecae praefectus* címet. 1808 végén Fojth Henrik és Majerhoffer Engelbert szolgálta továbbra is segítette Simon munkáját, főként az állomány ellenőrzését illetően. Erre utal két, közösen készített könyvjegyzék is.²⁰² Az állomány-revizió után mintegy 150 kötet hiányát, valamint az éremtár ellopását jegyezte fel Simon, ekképpen úgy véljük, jó ismerője volt a gyűjteményeknek. Már 1808 előtt létezett valamiféle jegyzék a könyvtár használóiról, amelyben a vissza nem hozott, kikölcsönzött köteteket sorolták fel. Sajnos ez ma nem lelhető fel. Ő dokumentálta először a bibliotéka használati statisztikáját, és az egyes kötetek mozgását.²⁰³ A könyvtárügy iránti elkötelezettségének ékes bizonytéka, hogy Simon saját könyveinek egy részét halála után a könyvtárra hagyományozta.

Simon Máté 1818. augusztus 20-án bekövetkezett elhunytával ismételten több jelölt is szóba került a könyvtárőri posztra. A kinevezéseket Juranits Antal apátkanonok és püspöki helynök mérlegelte. Először Halász Vince gödrei plébánost kérték fel, aki 1818. augusztus 26-án kinevezést kapott²⁰⁴, ám halasztást kért, majd végül 1819. június 26-án lemondott a tisztségről.²⁰⁵ Még ugyanezen év szeptember 25-én Smer György helyi plébános a megürült könyvtárőri poszt betöltésére Foltényi Nepomuk János lucsi írnokot ajánlotta – saját kérésére –, de végül nem őt választották meg.²⁰⁶ Rozsányi János báni egyházzsolga ugyanezen év október 31-én megkapta a felajánlást a könyvtárőri tisztség betöltésére, ám november 10-én ő is nemleges választ adott.²⁰⁷ A sok visszautasításnak az lehetett az oka, hogy a könyvtári munka mellett a kinevezett könyvtári prefektusok

¹⁹⁹ PKGYJKV 197/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. május 5., PKGYJKV 217/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. június 10.

²⁰⁰ PKGYJKV 221/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. június 10.

²⁰¹ PKGYJKV 393/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. október 17., BRÜSZTLE 1879. III. 232–236., SCHEMATISMUS 1812. 8.

²⁰² PEK TGYO It. Ms 1022, PEK TGYO It. Ms 1023.

²⁰³ PEK TGYO It. Ms 999

²⁰⁴ PPL 430/1818

²⁰⁵ BRÜSZTLE 1876. II. 704.

²⁰⁶ PPL 475/1818

²⁰⁷ PPL 538/1818, BRÜSZTLE 1876. II. 63–64.

egy parókia vezetését nem vállalhatták magukra, így választásra kényszerültek. Jövedelmüket is csak egy helyről kaphatták. Végül 1818. november 5-én Paulik János babarci plébánost nevezte ki Juranits, noha ő levelében betegségére hivatkozott.²⁰⁸ 1818. december 22-én mégis részletes jelentés küldött a könyvtár állapotáról és az előtte álló feladatokról.²⁰⁹ Érdekes, hogy Paulikot 1820-ban még „ideiglenes püspöki könyvtári könyvtárórként” (*Bibliothecae Episcopalis Publicae custos interimalis*) emlegették²¹⁰, mégis 1822-ig viselte ezt a tisztséget.²¹¹

Kizárólag Szentkirályi István jegyzeteiben bukkantunk Ordódy Gábor József Benedek nevére, aki egy évig (1822–1823) mint diakónus töltötte be a könyvtári prefektusi állást.²¹² Erről a feladatáról Brüstle sem tett említést.²¹³ 1823-tól Groczky István kanonok, somberekai plébános kapta meg a bibliotéka felügyeleti munkáját²¹⁴, amely 1831. december 4-i halálával fejeződött be. Ő írta meg Szepesy Ignác püspök felkérésére a könyvtár és a hozzá tartozó intézmények működését az 1829-es egyházmegye-látogatási jegyzőkönyvébe, és abban saját életének főbb állomásait is följegyezte.²¹⁵ A püspök a könyvtár tisztségviselőjének a használat hatékonyságának érdekében feladatként jelölte meg egy tematikus katalógus elkészítését, amely munkához saját jövedelméből egy írnot és egy könyvtári szolgát is biztosított.²¹⁶

A tudós könyvtárőrök kinevezési gyakorlatát báró Szepesy Ignác püspök – előzetes könyvtárosi múltjának tapasztalatai alapján – csak megerősítette. Groczky halála után Finta György szentszéki ülnök folytatta a munkálatokat 1832 és 1833 kora tavasza között, utána pedig Himesházára került plébánosnak.²¹⁷ Rövid könyvtárosi munkásságáról nem maradt fenn pontos adatunk, ám bizonyos, ő volt a püspöki könyvtár eredeti épületében működő utolsó könyvtárőr.

Jankó János 1822-es könyvtári leírásában a könyvtár személyzetével kapcsolatos ismereteit is megosztotta az olvasókkal. Klimó püspök a könyvtári alapot azon céllal nyitotta meg, hogy biztosítsa a könyvtári előljáró és egy szolga javadalmazását. A könyvtárőrnek mindenkor egyházmegyei papot neveztek ki. Jankó azonban jobbnak tartotta volna, ha a könyvtáros nem a legidősebb személyek közül került volna ki. A jövőt a fiatalabb kiszolgáló személyzetben látta, ők

²⁰⁸ PPL 527/1818, BRÜSZTLE 1876. II. 71–72.

²⁰⁹ PPL 315/1819

²¹⁰ PPL 95/1820, SCHEMATISMUS 1820. 32.

²¹¹ SCHEMATISMUS 1821. 51., SCHEMATISMUS 1822. 31.

²¹² PKL SZIH – Dobozok – III. 23. doboz – Szentkirályi István jegyzetei a püspöki könyvtárról (Kézirat)

²¹³ BRÜSZTLE 1879. III. 268–269.

²¹⁴ AIGL 1838. 139., BRÜSZTLE 1880. IV 422–424., SCHEMATISMUS 1842. 39., SCHEMATISMUS 1825. 39., SCHEMATISMUS 1826. 8., SCHEMATISMUS 1827. 8., SCHEMATISMUS 1828. 8., SCHEMATISMUS 1829. 14.

²¹⁵ PPL CV 1829. 89–116. p.

²¹⁶ PEK TGYO PPKI 1/1829

²¹⁷ SCHEMATISMUS 1832. 15., BRÜSZTLE 1879. III. 70.

nyitottabbak az új művek beszerzésére, és jártasabbak a tudományos életben is. A könyvtári felügyelet biztosítása is hasznosabb lett volna, ha az olvasók segítségét is hatékonyabban tudták volna biztosítani.²¹⁸ Tény, hogy az első időszakban kinevezett könyvtárigazgatók átlagéletkora 46 év volt. Persze, volt köztük fiatal, 30 év körüli, mint Koller József (ő persze többszöri visszatérései folyamán később már az idősebb generációt képviselte) és Paulik János. Az idősebb személyek kinevezését azzal magyarázhatjuk, hogy az egyházmegye tapasztalt, művelt személyt kívánt a bibliotéka élére helyezni. Másrészt a könyvtárőri állás javadalomként is funkcionált, ezért a más feladatkörökből való kiöregedett személyeknek így tudtak továbbra is ellátással járó munkát biztosítani.

Könyvtári felügyelők a Szepesey-féle épületben (1832–1923)

A könyvtári állás elnyerése érdekében 1833-ban Vojdás János, a kisszeminárium lelki igazgatója jelentkezett Szepesey püspöknél. Levelében betegségére hivatkozva kérte, hogy addigi munkája alól felmentést kaphasson.²¹⁹ Valószínű, hogy Szepesey már a tavasz elején kinevezte könyvtári felügyelőnek, hiszen Vojdás májusban már a klimói könyvgyűjtemény költöztetésének folyó feladatairól küldött beszámolót a püspöknek.²²⁰ Az ordinárius választása kitűnőnek bizonyult, hiszen az 1842-es schematismusban személyével kapcsolatban kiemelték, hogy csodálatos türelemmel rendbe hozta a könyvgyűjteményt.²²¹ Az első olyan bibliotékáriust tisztelhetjük benne, aki rendszeres és részletes jelentésekkel, valamint gondosan „könyvelt” iratanyaggal járult hozzá a könyvtár történetéhez. A folyamatos állapotjelentés megkövetelése természetesen Szepesey fő kíváncsi volt, ehhez párosult mérhetetlen alázattal és lankadatlan szorgalommal Vojdás habitusa. Átmenet volt ő a „rég” és az „új” bibliotéka között, hiszen neki köszönhető az állomány újbóli átrendezése más szempontok szerint az új épületben.

A könyvtár átköltöztetésével Szepesey püspök az 1833. április 18-án keltezett *Norma Ordinando publicae Bibliothecae Quinque Ecclesiensis* című szabályzat²²² alapján követelte meg a rendezési feladatokat: „...in omni Mensae relationem circa Bibliothecam cura mea concreditam, et factorum in ea laborum fructum praestem, haec brevibus humillime referendo habeo.”²²³ Vojdás fő feladatának a könyvtár kötetének átgondolt, rendszerezett elhelyezését, valamint katalógizálását tekintette.²²⁴

²¹⁸ JANKÓ 1822. 84–85.

²¹⁹ PPL 242/1833, BRÜSZTLE 1876. II. 790–792., SCHEMATISMUS 1834. 13., 18.

²²⁰ PPL 435/1833

²²¹ BRÜSZTLE 1876. II. 791.

²²² PEK TGYO It. NORMA 1833

²²³ „...minden hónapban a legalázatosabb kötelességem [ti. Vojdás Jánosnak – S-P. É.] rövid jelentést tenni [ti. Szepesey püspöknek – S-P. É.] a rám bízott könyvtárról, tevékenységemről és a munkámhoz szükséges dolgokról.” PPL 541/1833.

²²⁴ PPL 435/1833

Munkája maradandóságát három vaskos, nagyméretű kéziratos katalógus jelzi, amelyekben 8688 tételben dolgozta fel a Klimó György és utódai által összegyűjtött állományt. Természetesen – mint a katalógus címlapjának bejegyzése is megőrizte – Gradwohl Eduárd segédkönyvtáros nagy segítséget nyújtott az egyes leírások elkészítésében.²²⁵ Vojdás János 1835. április 8-án bekövetkezett halála nagy veszteség volt a bibliotéka számára. Hatalmas munkája következtében kiváló ismerője lett a teljes állománynak, hiszen a Klimó-féle könyvtár előre meghatározott szempontú rendezését vitte végbe. Utódai egy jól kimunkált rendszer alapján folytathatták katalogizáló munkájukat.

Vojdás halála után már szokássá vált, hogy a püspöki könyvtárban a legfiatalabb teológiatanár kapja meg a könyvtári prefektusi kinevezést. Így a könyvtár használhatóvá tétele érdekében még április hónapban a legfiatalabb teológiadoktornak, az egyháztörténet és az egyházjog professzorának, Virág Mihálynak adták át a könyvtári felügyeletet.²²⁶ Rá várt a Vojdás által elkezdett katalogizálási munkák befejezése, így a három tematikus főlírkötet az ő szakszerű könyvtárosi tevékenységét dicséri. Noha a katalógus bejegyzése csak Gradwohl nevét örököltette meg, nem szabad elfelejtenünk Virág szerepét sem.²²⁷ 1836–1837-ben helyettesi minőségben a későbbi veszprémi püspök, Ranolder János segítette a könyvtári felügyelő munkáját.²²⁸ (10. kép)

1846. július 2-án Virág Mihály a paksi plébániára távozott a könyvtárból²²⁹, így 14-i hatállyal Schirgl Andrást, a szeminárium teológiai tanszékén az egyháztörténet és az egyházjog oktatóját jelölték ki a bibliotéka felügyeletének elvégzésére.²³⁰ Ezt a tisztséget a schematizmusok és a rendszeres éves számadások szerint 1849-ig viselte.²³¹

Őt Sláby Ferenc teológia-dogmatika professzor követte 1849. január 23-tól 1859. március 28-ig. (11. kép) Megemlítendő azonban, hogy Brüstle az ő életrajzában sem említi könyvtáróri munkásságát, a schematizmusok és az éves elszámolások azonban egyértelműen megerősítenek.²³² Precíz munkáját hosszú ideig viselt tisztsége is igazolja. Hagyatékát halála után a püspöki könyvtárra hagyományozta. (Lásd *Függelék 10.*)²³³

²²⁵ Sz.R.I.1–3 = PEK TGYO It. Ms 174

²²⁶ PPL 418/1835, BRÜSZTLE 1879. III. 438–440.

²²⁷ Sz.R.I.4–5–6 = PEK TGYO It. Ms 175

²²⁸ SCHEMATISMUS 1836. 18., 20–21., SCHEMATISMUS 1837. 50., 53., SCHEMATISMUS 1839. 2. SCHEMATISMUS 1840. 161., SCHEMATISMUS 1842. 154. Ranolder könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSZTLE 1874. I. 633–634.

²²⁹ BRÜSZTLE 1879. III. 439., PPL 1563/1846.

²³⁰ BRÜSZTLE 1879. III. 768–769.

²³¹ SCHEMATISMUS 1848. 127.

²³² SCHEMATISMUS 1850. 112., SCHEMATISMUS 1852. 133., SCHEMATISMUS 1853. 145., SCHEMATISMUS 1855. 170., SCHEMATISMUS 1857. 202–203., SCHEMATISMUS 1858. 109., SCHEMATISMUS 1859. 113., Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSZTLE 1874. I. 639–640.

²³³ PEK TGYO It. Ms 1216

1849. január 23. és 1855 között még egy könyvtárőr kapott párhuzamosan ki-nevezést, Csajághy Károly, a morálteológia professzora személyében.²³⁴ Az egy-házmegyei névjegyzékben foglaltak alapján 1855 és 1858 között Sláby mellett dolgozott a püspöki könyvtárban diakónusként Pollák János teológiatanár, későbbi kanonok is.²³⁵ Sláby Ferenc 1859. tavaszi távozásával helyére Baán József filozófiai szentszéki teológiai doktor került.²³⁶ (12. kép)

Baán prefektustársa az 1860-os évre Laubhaimer Ferenc lett.²³⁷ (13. kép) 1866-ig azonban már csak egyedül működött könyvtári felügyelői minőségében. 1866-ban Girk György püspök (1852–1868) Lechner János Antal kanonokot nevezte ki könyvtárosnak²³⁸, ő ezután 19 éven keresztül kezelte a gyűjteményt. 1885-ben Dulánszky Nándor püspök (1877–1896) megbízta a Papnevelő Intézet kormányzásával, egyúttal felmentve a könyvtár kezelésével kapcsolatos kötelezettségei alól. Ám a püspök megkérte, hogy bizonyos mértékű ellenőrzést továbbra is gyakoroljon az intézmény működése felett. Ezek után a magyar nyelvű feladatkör-meghatározásokban könyvtárigazgatóként utaltak rá. Kapcsolata a könyvtári munkálatokkal ténylegesen megszűnt, így 1899. november 16-i hatállyal kérte Hetey Sámuel püspöktől (1897–1903) „*e díszes tisztségtől*” végleges felmentését.²³⁹ Lechner igazgatósága mellett az aktív könyvtárosi munkát Wurster József egyháztörténeti és kánonjogi professzor végezte 1885 és 1897 között.²⁴⁰

1898. február 16. és 1906 februárja között Szilvek Lajos szentszéki ülnök, császári és udvari káplán, teológiatanár volt a püspöki könyvtár könyvtárőre, egy évig még Lechner igazgatósága alatt. 1898. februári kinevezési dokumentumá-

²³⁴ SCHEMATISMUS 1850. 112., SCHEMATISMUS 1852. 133., SCHEMATISMUS 1853. 145., PEK TGYO It. Ms 1001, Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSTLE 1874. IV.555–557.

²³⁵ SCHEMATISMUS 1850. 112., SCHEMATISMUS 1852. 133., SCHEMATISMUS 1853. 145., SCHEMATISMUS 1855. 170., SCHEMATISMUS 1857. 202–203., SCHEMATISMUS 1858. 109., SCHEMATISMUS 1859. 113., PKL SZIH – Dobozok – III. 23. doboz Szentkirályi István jegyzetei a püspöki könyvtárról (Kézirat), BRÜSTLE 1874. I. 643–644.

²³⁶ SCHEMATISMUS 1859. 113., SCHEMATISMUS 1860. 113., SCHEMATISMUS 1861. 116., SCHEMATISMUS 1862. 116., SCHEMATISMUS 1863. 116., SCHEMATISMUS 1864. 116., SCHEMATISMUS 1865. 116., SCHEMATISMUS 1866. 114., BRÜSTLE 1874. I. 642–643.

²³⁷ SCHEMATISMUS 1860. 113., Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSTLE 1874. I. 88.

²³⁸ PPL 4145/1899, SCHEMATISMUS 1867. 114., SCHEMATISMUS 1868. 114., SCHEMATISMUS 1872. 118., SCHEMATISMUS 1874. 118., SCHEMATISMUS 1875. 123., SCHEMATISMUS 1877. 123., SCHEMATISMUS 1878. 125., SCHEMATISMUS 1881. 133., SCHEMATISMUS 1883. 121., SCHEMATISMUS 1885. 123., SCHEMATISMUS 1887. 119., SCHEMATISMUS 1889. 126., SCHEMATISMUS 1891. 132., SCHEMATISMUS 1893. 134., SCHEMATISMUS 1895. 134., SCHEMATISMUS 1898. 134., SCHEMATISMUS 1900. 134., Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSTLE 1874. I. 88.

²³⁹ PPL 4145/1899

²⁴⁰ SCHEMATISMUS 1887. 119., SCHEMATISMUS 1889. 126., SCHEMATISMUS 1891. 132., SCHEMATISMUS 1893. 134., SCHEMATISMUS 1895. 134., Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSTLE 1874. I. 54.

ban a püspöki könyvtár és éremgyűjtemény őrévé nevezték ki.²⁴¹ Lechner lemondása után már egyedül vitte a könyvtár ügyeit. Meglepő azonban, hogy az 1900-as schematizmus²⁴² hibásan még mindig Lechnert nevezte meg könyvtár-igazgatónak, Szilveket pedig „csak” könyvtárosnak. Ám a források más adatokat tártak elénk.

1906. július 17-i hatállyal Szőnyi Ottó római katolikus pap, régész, művészet-történész lett a püspöki könyvtár és múzeum őre.²⁴³ (14. kép) Önéletrajzában a következőképpen emlékszik vissza gyűjteményvezetői munkásságára: „1906 óta a 35.000 kötetes pécsi püspöki könyvtárt és a főleg egyházi jellegű régiségeket, román stílű kőfaragványokat és érmeket tartalmazó püspöki múzeumot vezetem.”²⁴⁴ Szőnyi nevét elsősorban Pécs kultúr- és műemléktörténetével, a városi múzeum alapításával kapcsolatos munkásságával összefüggésben szokás emlegetni, ám sokoldalú elfoglaltságai mellett lelkiismeretesen foglalkozott a püspöki könyvtár ügyeivel is. Kötelességtudatának legfőbb bizonyítékai azon levelei, amelyeket Zichy püspökhöz írt: „...legfőbb törekvésem volt, hogy a püspöki könyvtárban és múzeumban helyszíni ismereteket szerezzek, és ezek alapján a munkaprogram iránt tájékozódhassam.”²⁴⁵ Szőnyi művészettörténészi és régészeti tudását is kiemelkedő haszonnal tudta alkalmazni könyvtári munkájánál, hiszen szakmája szakirodalmának is kiváló ismerője volt.²⁴⁶

Szőnyi a városi múzeum megalapításának egyik kezdeményezője volt, így nem csoda, hogy a könyvtárhoz tartozó különgyűjteményeknek is (pl. Lapidárium) gondos gazdájává vált. Precizitásának bizonyítéka a kőtár katalógusának elkészítése is. A könyvtár működésében fontos mérföldkövet jelentett az általa 1908-ra elkészített „A Pécsi Püspöki Könyvtár ügyviteli és használati szabályzata”, amely korszerű és minden pontjában átgondolt működést irányzott elő a püspöki bibliotéka számára.²⁴⁷

Zichy püspök 1909 januárjában engedélyt adott a könyvtári bizottság megalapítására, amely Szőnyi működése alatt, 1909. április 29-én tartotta meg első, alakuló ülését.²⁴⁸ A bizottság feladata abban állt, hogy a kinevezett könyvtárost segítette munkájában, főként a beszerzésekkel, a folyóirat-előfizetésekkel és a könyvkötésekkel kapcsolatosan. A bizottság tagjai a következő személyek voltak: elnöki minőségben Wurster József apátkanonok, a papnevelő intézet rektora

²⁴¹ PPL 566/1898, SCHEMATISMUS 1898. 134., SCHEMATISMUS 1900. 134., SCHEMATISMUS 1901. 142., SCHEMATISMUS 1903. 154., SCHEMATISMUS 1906. 153., Könyvtáros működését Brüstle nem említette: BRÜSTLE 1880. IV. 929.

²⁴² SCHEMATISMUS 1900. 134.

²⁴³ PPL 2374/1906

²⁴⁴ SZOH 4. Dosszié – Saját önéletrajza, D 1912.

²⁴⁵ PPL 52/1907

²⁴⁶ LENGVÁRI 1996, LENGVÁRI 2009.

²⁴⁷ PEK TGYO PPKI 1/1908

²⁴⁸ PPL 213/1909

ra, tagként Késmárky István jogtanár, Szentkirályi István teológiatanár, valamint jegyzőként a mindenkori püspöki könyvtáros, tehát 1921-ig Szőnyi Ottó.²⁴⁹

A könyvtár életében, a Vojdás utáni ismételt rendszerezettséget és a pontosan vezetett dokumentációt Szőnyi munkásságának köszönhetjük, amit az 1908-as használati szabályzat is rögzített, leltárjegyzékek, katalógusok, beszerzési naplók tanúskodnak erről.²⁵⁰

Pécsi munkáit 1921. december 22-én fejezte be, amikor kinevezték a Műemlékek Országos Bizottságának előadójává Budapestre.²⁵¹ A püspöki könyvgyűjtemény elhivatott könyvtárőre, bár a közvetlen könyvtári feladatok ellátását befejezte, tevékenysége – 1937-ben bekövetkezett haláláig – többször kihatott az intézmény munkálataira, hiszen számos esetben kérte fel az egyházmegyei hatóság az egyetem kezelésében levő hajdani püspöki bibliotéka, a múzeumi gyűjtemények, valamint a muzeális könyvtári dokumentumok szakfelügyeleti ellenőrzésére, működésük véleményezésére.

Szőnyi távozása után korábbi feladatkörében működő utódait igen kritikus szemmel figyelte. Zichy Gyula megyéspüspök 1922. január 8-án a püspöki könyvtár és múzeumőri tisztséggel, ideiglenes jelleggel Györkös József leánygimnáziumi igazgatót bízta meg. (15. kép) A távozó könyvtárőr tisztsége átruházásával egyúttal kötelezettséget vállalt a könyvtár jegyzőkönyveinek átadására.²⁵² Működésével kapcsolatban nemigen maradt fenn dokumentum, a gyarapodási naplóban követhetők csak az általa bejegyzett, az állományba beérkezett dokumentumok.²⁵³

Az egyetemi könyvtár püspöki könyvtárőrei (1923–1945)²⁵⁴

Amikor a nyilvános püspöki bibliotéka átkerült az egyetem kezelésébe, az állományával kapcsolatos ellenőrző munkákat kijelölt feladatoként az egyházmegye által kinevezett könyvtárőr kapta meg, így a két intézmény kapcsolattartója lett. A püspöki könyvtárőr meghívást kapott a könyvtári bizottság üléseire, ott felszólalhatott, és az érdemi döntéseknél tolmácsolhatta az egyházmegye álláspontját. Az egyetemhez fűződő jogviszony tisztázása érdekében az 1923-ban kötött – majd 1925. május 4-én véglegesített – *Haszonkölcsön-szerződésben* a könyvtárőri tisztségét, valamint feladatkörét is rögzítette a püspökség. A szer-

²⁴⁹ Valószínűleg nem volt véletlen a bizottság személyi összetétele, hiszen a könyvtári bizottság elnöke Wurster József 1885 és 1895 között a pécsi püspöki könyvtár prefektusa, Késmárky István 1897 és 1898 között a Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtárának könyvtárosa, Szentkirályi István pedig a Belvárosi Katolikus Kör és a papnevelő intézet könyvtárosa volt. PEK TGYO PPKI 3/1909 = PPL 1600/1909.

²⁵⁰ FÉNYES 1974a. 59–60.

²⁵¹ PPL 64/1922

²⁵² PPL 64/1922

²⁵³ PEK TGYO It. Ms 1216. Életrajza: PKT 1936.

²⁵⁴ POHANKA 2009d

zódás 24. pontja így fogalmaz: a püspöki könyvtár állagának sértetlenségét ellenőrizendő „a megyéspüspök jogosult külön püspöki könyvtárórt alkalmazni, akinek joga van a püspöki könyvtárt bármely időben megvizsgálni és a megyéspüspöknek netáni intézkedés végett jelentést tenni.”²⁵⁵ Az egyetemi könyvtár és a könyvtárőrök kapcsolata folyamatosnak volt tekinthető 1923-tól 1945-ig, és a kezdeti, valamint a végén keletkezett nehézségektől eltekintve zökkenőmentesen alakult.

Az 1923. szeptemberi pécsi tanévkezdés előtt személyi változások álltak be a könyvtárőri tisztség betöltésében: a püspök Györkös József helyére 1923. április 15-i hatállyal Késmárky István címzetes apátot, hajdani joglíceumi igazgatót, az egyházjog és a jogtörténet tanárát, hitszónokot, a pécsi egyetem dékánját nevezte ki. (16. kép) Egyúttal kérte Györköst a jegyzőkönyvek átadására, mert bennük néhány hiányosságot vélt felfedezni. Ennek tisztázása érdekében felvette a kapcsolatot elődjével, Szőnyi Ottóval.²⁵⁶

Késmárky egyébiránt gyakorlott könyvtáros volt, hiszen 1897 és 1898 között – mint már említettük – biztosította a Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtárának működtetését mint „díjtalan” könyvtárnok.²⁵⁷ Továbbá – mint azt már ugyancsak említettük – 1909 áprilisától tagja volt a püspöki bibliotéka könyvtári bizottságának.²⁵⁸ Mielőtt az egyetem Pécsre költözött, ő kapta a megbízást, hogy 1923. június 29-én a szerződés értelmében átadja Halasy-Nagy József rektor és megbízott könyvtárigazgató (1923-1924) számára a könyvtár helyiségeit, ezek bútorberendezéseit, és a hivatalos leltárnak megfelelően a püspöki könyvtár könyvvállományát, a Szőnyi-féle jegyzék szerint a könyvtár ritkaságait, amelyeket egy zárt szekrényben tartottak, végül a könyvtár hivatalos könyveit, irattárát és irodai felszerelését.²⁵⁹

A kettős ellenőrzés kisebb súrlódásoktól eltekintve jól működött: pl. 1924 márciusában Halasy-Nagy átiratban kérte Késmárkyt, hogy a könyvtár működéséről az igazgató útján szerezzen információkat, és ne tárgyaljon közvetlenül a személyezettel, ugyanis „elképzeltetlen, hogy egy intézménynek 2 igazgatója legyen”, és ez amúgy is ellentmond a szerződésben lefektetett feladatköröknek. Késmárkynak egyébiránt fizikailag nagyobb rálátása volt a könyvtár ügyeire, hiszen egészen 1926 júliusában bekövetkezett haláláig a könyvtárépület emeleti kétszobás lakásában lakott.²⁶⁰

Késmárky halála után a püspök – 1927. január 1-jei hatállyal – Szentkirályi István teológiatanárt nevezte ki könyvtárőrnek.²⁶¹ (17. kép) Szentkirályi lelkiis-

²⁵⁵ PEK TGYO PEKI 211/1924–25 – Haszonkölcsön-szerződés (Másolat PEK TGYO PEKI 531/1926–27) FÉNYES 1993. 22–25.

²⁵⁶ PPL 1222/1923

²⁵⁷ MNL BaML VIII. 2. c. – A Pécsi Püspöki Joglyceum iratai – 2. Iktatott iratok – PPJL 21/1897, PPJL 350/1899, POHÁNKÁ 2007d, POHÁNKÁ 2009d.

²⁵⁸ PPL 1600/1909

²⁵⁹ PEK TGYO PEKI 119/1922–23

²⁶⁰ PEK TGYO PEKI 48/1923-24

²⁶¹ PPL 482/1927

meretes munkájával határozottan lépett fel a püspöki könyvtár állományát érintő ügyekben: így a használattal kapcsolatban, és a kanonoki anyag leltározását illetően. Tagja volt a könyvtári bizottságnak, ennek ülésein részt is vett. 1935-től azonban betegsége miatt korlátozottabban tudta ellátni kapcsolattartó feladatát, és több ízben a bizottsági üléseken sem tudott megjelenni.²⁶²

Az ő fellépésének köszönhetően kezdődtek meg a Klimó Könyvtár és a hozzá tartozó Kanonoki Gyűjtemény köteteinek feltárási munkálatai. Ösztönzésére tisztázták pontosan a püspöki bibliotéka helyzetét az egyetemi könyvtáron belül. A Pécsi Káptalani Levéltárban fellelhető hagyatékában számos jegyzetet, feljegyzést hagyott maga után, ami ékes bizonyítéka a püspöki bibliotéka további sorsáért érzett felelősségteljes munkájának.²⁶³ Aktuális napi feladatait precíz, előre átgondolt és megfogalmazott iratokkal készítette elő. Szakértelmének bizonyítéka, hogy számos pécsi egyházi könyvgyűjtemény munkálatait magára vállalta. Szentkirályi István elől járt az intézmény múltjának történeti kutatásai-
ban is, amiről a forráskutatást és szakirodalmi munkásságot taglaló, második fejezetben már említést tettünk. Önzetlen és segítőkész emberi mivoltát egyetemi kollégái is nagyra tartották. 1944. január 21-i halála váratlanul érte az egyházmegyét. Domanovszky Ákos igazgató (1935–1942) a következő szavakkal méltatta a püspöki könyvtáros érdemeit: *„Mint az Egyetemi Könyvtárral együtt működő Püspöki Könyvtár őre, a közös könyvtár iránti nagy szeretete, mindent felölelő tudása felejtethetlenné tette Könyvtárunkban emlékét, amelyet mélységes nagyrabecsüléssel fogunk ápolni.”*²⁶⁴

A Szentkirályi elhunytával a megüresedett könyvtárőri posztra 1944. február 1-jei hatállyal Gálos László szentszéki bíró, a Pécsi Hittudományi Főiskola, később a Jog- és Államtudományi Kar egyházjogtanára kapott kinevezést. (18. kép) Gálos elődei munkálatait ugyanolyan precizitással igyekezett folytatni, ám a második világháború és az azt követő új politikai berendezkedés ezt nemigen tette lehetővé: *„Igyekezni fogok az egyházi érdekeket minden erőmmel szolgálni és a történelmi értékű könyvanyagot állagában fenntartani és tisztemhez képest megőrizni.”*²⁶⁵

Munkája megkezdésekor, 1944 áprilisában részletes jelentésben tudatta a püspökkel a püspöki könyvtár épületének, személyzetének helyzetét, továbbá az állomány feldolgozásával kapcsolatos változásokat. Az egyházmegyei muzeális anyag ügye még mindig tisztázatlan volt, és a háborús helyzetre való tekintettel a kódexek átszállítására valószínűleg 1949 után került sor, de erről sem az egyetemi könyvtárban, sem a püspöki levéltárban nem maradt feljegyzés. Valószínűleg hallgatólagos megállapodás volt az akkori könyvtárigazgató, Winis

²⁶² PEK TGYO PEKI 130/1936–37, PEK TGYO PEKI 101/1941–42, PEK TGYO PEKI 25/1942–43.

²⁶³ PKL SZIH

²⁶⁴ PEK TGYO PEKI 57/1943–44

²⁶⁵ PPL 1289/1944

Nándor²⁶⁶ (1942–1946, 1947–1950) és Gálos László könyvtárőr között. Az egyházmegye nem merte kockáztatni a püspöki könyvtár értékeinek eltűnését. A hajdani kollégák „malaclopó köpeny alatt kivitt kötetekre” emlékeztek, nem tudván a tudatos értékmentésről. (Az átvitt kötetek egy részéről a leírást lásd A *különgyűjtemények – A kéziratár* című alfejezetben, és listájukat a *Függelék 6*-ban.) Gálos 1945 utáni működéséről hivatalos irat nem maradt fenn, csupán visszaemlékezésekből jutottunk egy-két fontos információhoz, amelyek leginkább a püspöki könyvtár kincseinek áthelyezését érintették. Annyi bizonyos, hogy az Egyházmegyei Hatóság 1956-ban nehezményezte, hogy az egyetemi könyvtár vezetése²⁶⁷ a kinevezett püspöki könyvtárőrt feladatai elvégzésében gátolja.²⁶⁸

A fentiekben bemutatott könyvtári személyzeti munkássága is ékes példája annak, hogy a pécsi püspökség folyamatosan kitüntetett figyelemmel gondoskodott a mintegy másfél századon keresztül gyarapodó bibliotékájáról. A jogi viszonyok 1923 után a használattal kapcsolatosan e tisztségben kettős jogi státuszt eredményeztek. A vagyon- és értékmegőrzés érdekében a püspök felügyeleti jogot tartott fenn magának, amelynek személyi biztosítékai az általa kinevezett könyvtárőrök voltak, akik tudásuk és lehetőségeik sokrétű kihasználásával segítettek az egyetemi könyvtárosokat a korábbi püspöki gyűjteménnyel kapcsolatos feladataik teljesítésében. (A személyzet teljes névsorát lásd *Függelék 2*.)

A lelkiismeretes munkavégzés mellett a magasfokú műveltség hiányát sem róhatjuk fel a könyvtár őreinek, hiszen szépírói munkásságuk vagy tudományos fokozatuk, megjelent publikációik, oktatói feladataik fémjelzik ez irányú tevékenységüket is.²⁶⁹ Tudományos teljesítményük lajstromát az első bibliothecarius, Stadler József nyitotta meg egy történeti értekezéssel.²⁷⁰ Őt követte Koller és Szalágyi, akiknek bécsi és római tanulmányait erkölcsileg és anyagilag is támogatta Klimó püspök, egyúttal megbízta őket egyháztörténeti kutatásokkal. Szalágyira Pannónia egyházi históriájának összeírását²⁷¹ osztotta, míg Kollert a pécsi egyházmegye évszázadainak lejegyzésére kérte fel.²⁷² Koller külön tanul-

²⁶⁶ Ez a nem hivatalos eset is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az igazgatót és nejét 1950. március 1-jei hatállyal rendeltetési állományba helyezték. (B-lista) PEK TGYO PEKI 92/1949–50.

²⁶⁷ Az 1950-es évek igazgatói: Halász Pál (1951–1952), Scher Tibor (1953–1954), Miszti László (1954–1957).

²⁶⁸ PPL 831/1956

²⁶⁹ SZÖLLŐSY 1892, NAGY 2009, NAGY 2010b. 159–178.

²⁷⁰ Stadler József: *Dissertatio historica de monachis et regularibus, ex historia ecclesiastica...* Posonii, Typis Simonis Petri Weber, 1783. SZÖLLŐSY 1892. 629. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI XII. 1908. 1382. h.)

²⁷¹ Szalágyi István: *De statu ecclesiae Pannonicae libri VII. Liber primus de statu civili Pannoniae. Quinque Ecclesiis*, Typis J. J. Engel, 1777. – F.VI.28 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI XII. 1908. 55–57. h., ÁRVAI 2010.)

²⁷² Koller József: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*. 6 Tomus. J. M. Landerer – M. Trattner. Posonii – Pesthini, 1782–1812. – H.V.2–3–4–5–6–7–8. A pécsi egyházmegye történetének első kötetét Klimó püspöknek ajánlotta, az alábbi szerény moddattal: „*Non est meum, sed Klimonis opus.*” = „*Nem az én munkám, hanem Klimóé!*” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása) TIMAR 2003. 32. Az egyházmegye

mányban értekezett a Szent Korona-tanról.²⁷³ A későbbi könyvtárőrök közt is kiemelkedő személyiségek folytatták a sort: Vizer Ádám János hermeneutika tankönyveivel²⁷⁴, Krebesz József²⁷⁵ egyházi beszédeivel, Lethenyi János számos történeti és vallástudományi, valamint szentírás-magyarázatokot tartalmazó írásaival²⁷⁶, Billisics Alajos pedig teológiai munkájával²⁷⁷ járult hozzá a szellemi munkák gyarapodásához. Simon Máté kiváló prédikációkkal, teológiai művekkel jeleskedett.²⁷⁸

A második korszak könyvtárőrei sem maradtak le elődeiktől: Virág Mihály pesti egyetemi teológiai doktorijának vizsgatéziseit adatta ki, és írt a *Katholikus Lelkipásztorban* is²⁷⁹, Ranolder János történeti életrajz és hermeneutika témakörben publikált.²⁸⁰ Schirgl András evangélium-magyarázata²⁸¹ mellett kiemelendő

történeti munka bevezető kötete a Prolegomena in historiam episcopatus Quinque-Ecclesiarum. Posonii, J. M. Landerer, 1804. 1776-ban Giuseppe Garampi pécsi látogatása során ekképp méltatta Koller művét: „*Be kell járni egész Magyarországot és Pécsen kell megállapodni, hogy ilyen jelentős műre bukkanjon az ember.*” (Tóth László fordítása) TÓTH L. 1932a. 191. SZÖNYI 1908b, BODA 2003, SZELESTEI 2003. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1899. VI. 767–769. h., BORSY J 2010a.)

²⁷³ Koller József: De sacra Regni Hungariae corona commentarius. Quinque Ecclesiae, Typis Christinae Engel viduae, 1800. – c.III.3

²⁷⁴ Vizer Ádám: Hermeneutica sacra Novi Testamenti. Budae – Pest – Posonii, 1784–1785. – N.VII.4–5–6–7 SZÖLLÖSY 1892. 714. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1914. XIV. 1293–1295. h., POHÁNKA 2010h.)

²⁷⁵ Krebesz József: Melly nagy kegyelem templom építésére méltóvá tétetni! Meg-mutatta -- ... midőn ... Alsó Szatai Petheő József driveszti ... püspök ... Vachtler Julia aszszony ... Nagy Attádi Czindery Rochus úrnak özvegyge által ... Pellérdi helységben ... fel emeltetett s meg bővitetett templomot 1801. esztendőben julius hónapnak 16. napján nagy innepléssel fel szentelné. Betsben, Haykul Antal, 1803. – NN.II.24/5, OO.IV.26/13 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1900. VII. 248. h.)

²⁷⁶ [Lethenyi János]: Méltóságos és ... galanthai gróff Eszterházy Pálnak ... pétsi püspöknek ... szerentsés el-érkezése és pompás bé-vezettetése ... alkalmatosságával bizonyos egyházi személy által ... bé mutattatott versek. Pétsen, Engel János Josef, 1781. [7] fol. – MM.I.5/16 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1900. VII. 1128–1130. h.)

²⁷⁷ Billisics Alajos: Propositiones ex theologia dogmatica de adplicatione salutis per gratiam Christi, et sacramenta, ... quas in ecclesia Oridnis Monachorum Sancti Pauli Primi Eremitae Quinque-Ecclesiis anno 1783 mense Augusto publice propugnavit Hyacinthus János, ejusdem ordinis professus ... theologiae in III. annum auditor / praeside ... Aloysio Billisics. [Quinque-Ecclesiis], Typis Joannis Josephi Engel, 1783. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1891. I. 1066–1067. h.)

²⁷⁸ Simon Máté: A káromkodásról tíz prédikációk, melyeket mondott és ki-adott Simon Máté kárárszi plébános. Vátzon, Gottlieb Antal, 1795. – Tz.VI.15/4, Sz.Y.II.6 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1912. XII. 1159–1161. h., POHÁNKA 2010f.)

²⁷⁹ Virág Mihály: Assertiones ex universa theologia ... in Regia Scientiarum Universitate Hungarica pro gradu doctoris SS Theologiae ... suscepit Michael Virág Februario 1829. Pestini, J. M. Trattner, 1829. – OO.VI.41/8. SZÖLLÖSY 1892. 714. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI XIV. 1914. 1250–1251. h.)

²⁸⁰ Ranolder János: Elisabeth (Gisela) Herzogin in Baiern, erste Königin von Ungarn. Blätter der Erinnerung an die völkerbeglückende Vermählung ... Franz Joseph I. mit ... Elisabeth, Herzogin in Baiern. Hrsg. von Johann Ranolder. Wien, Hof- und Staatsdruckerei, 1854. – Sz.V.I.21, Ranolder János: Hermeneuticae biblicae generalis principia rationalia christiana et catholica. Selectis exemplis illustrata, usibus auditorum exhibet Joannes Ranolder. Quinque Ecclesiae, Typis Lycei Episcopalis, 1838. – Sz.S.V.28 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1906. XI. 542–545. h.)

még Sláby Ferenc Kovács Zsigmond püspök (1869–1877) kinevezése alkalmából, nyomtatásban is megjelent egyházi beszéde.²⁸² Csajághy Károly Klimó életrajzával és egyházi beszédével, és a *Hasznos Mulatságok* című lapban való munkálataival²⁸³, valamint Pollák János biblia-magyarozatával és *Religióbeli* szerkesztés feladataival²⁸⁴ folytatódik a sor. Baán József cikkeket közölt a *Családi Lapokban* és a *Religióban*, a *Magyar Állam* című politikai lapnak pedig munkatársa volt, és fordítói munkát is végzett.²⁸⁵ Laubhaimer Ferenc – Pollák János – mellett a Szent István Társulat *Egyetemes magyar encyclopaedia* (1860–1876) című többkötetes munkájának szerkesztői munkálataiban vett részt.²⁸⁶ Szilvek Lajos tollából etológiával, állatpszichológiával, fizikával, metafizikával foglalkozó művek látták meg a napvilágot, továbbá értekezett a katolikus egyetem pécsi felállításáról, végül számos tudományos lapban jelentek meg cikkei (*Bölcséleti Folyóirat*, *Hittudományi Folyóirat*, *Katholikus Szemle*).²⁸⁷ Wurster József egyházi jogi munkákat publikált.²⁸⁸ Szőnyi Ottó Pécs város műemlékeiről (többek közt a Székesegyházról és az ókeresztény sírkamrákról) értekezett tudományos munkáiban, valamint pécsi útikönyvet is kiadott.²⁸⁹ Györkös Józsefnek lapszerkesztői munkássága (a pécsi Szent Erzsébet Leánygimnázium *Napsugár* című szünidei lapja, a *Pécsi Katolikus Tudósító*) emelhető ki.²⁹⁰

²⁸¹ Schirgl András: Evangeliumi történet. Pest, 1852. Két kötet. A Klimó Könyvtárban nem található meg. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1908. XII. 426–427. h.)

²⁸² Sláby Ferenc: Sermo quo ille ac rev. dnum Sigismundum Kovács episcopum Quinque-Ecclesiensem SS. theol. doctorem collegiatum, dum sedem suam episcopalem dia 25. Aug. 1869. capesseret, in pervetusta ac percelebri basilica Quinque-Ecclesiensi nomine capituli et cleri salutavit, Quinque-Ecclesiis, 1869. A Klimó Könyvtárban nem található meg. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1908. XII. 1191–1192. h., BORSY J 2010b.)

²⁸³ Csajághy Károly: Egyházi gyász-beszéd, melyet a mohácsi vérmezőn, ama szerencsétlen Lajos-csata évfordulata napján, augusztus 29-én mondott -- a bajai tűzkárosultak segedelmezésére. Pest, Beimel J., 1840. – Sz.S.V.8 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1893. II. 128–129. h.)

²⁸⁴ Pollák János: Historia revelationes biblicae. Quam concinnavit Joannes Nep.Pollák. Pest. Emich, 1859. – b.IV.34 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1905. X. 1343–1345. h., SZÖLLÖSY 1892. 627., POHÁNKA 2010b.)

²⁸⁵ Életrajz és bibliográfia: SZÖLLÖSY 1892. 551–552.

²⁸⁶ Laubhaimer Ferenc: Egyetemes magyar encyclopaedia. VIII. kötet. (Szerk.) Török János. Budapest, Szent-István-Társulat, 1870. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1900. VII. 861–862. h.)

²⁸⁷ Szilvek Lajos: Darwin állatpszichológiája. Elvek, tények, fejtegetések. Budapest, Athenaeum, 1895. – Zs.III.17, SZILVEK 1900. – 37882 SZÖLLÖSY 1892. 714. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI XIII. 1909. 949–951. h., BORSY J 2010c.)

²⁸⁸ Wurster József: Égető katolikus kérdések. Az apostoli király legfőbb kegyuri joga, kat. autonomia, kat. tudomány-egyetem. Pécs, Püspöki Lyceumi Nyomda (Madarász Béla), 1897. – 65026 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1914. XIV. 1657–1658. h., BORSY J 2010d.)

²⁸⁹ SZŐNYI 1906, Szőnyi Ottó: A pécsi ókeresztény sírkamra. 34 a szövegbe nyomott képpel és képtáblával. Stephaneum Nyomda R.t., Budapest, 1907. – 60164 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1909. XIII. 1108–1109. h., MÉL 1969. II. 800., BORSY K 1976, BORSY K 1987. BOROS 2010b. II. 281.)

²⁹⁰ Életrajz: Györkös József. = *Pécsi Katolikus Tudósító* (14/5.) 1936. május. 88–89., POHÁNKA 2010c.

A harmadik periódus könyvtárosai közül Késmárky István egyházi jogi írásai²⁹¹ mellett a *Pécsi Közlöny* és a *Dunántúl* című helyi újságok felelős és főszerkesztője volt, névtelenül számos cikke látott napvilágot. Nyilvános előadásaiban a nőkérdés mellett, a katolikus jogi oktatás, a jogtörténet és az egyházpolitika kérdéseit boncolgatta.²⁹² Szentkirályi István egyháztörténeti munkásságát már a könyvtártörténet kapcsán is említettünk: egy könyv és több mint 150 publikáció a mérlege, valamint számos nyilvános, történeti jellegű előadás.²⁹³ Gálos László az egyházi jogi publikációk mellett a pécsi művelődés- és oktatástörténeti kutatásokból is kivette részét (zenei élet, Szent Mór-kultusz, Lyceum-templom, a szeminárium története).²⁹⁴

A püspöki könyvtár prefektusainak munkái részben megtalálhatók a püspöki és az egyetemi bibliotéka polcain is. Egyedül a könyvtár történetével kapcsolatos hiányosságokat róhatnánk fel egyeseknek (Lechner, Szilvek, Szőnyi), hiszen az adatszolgáltatásaikban előtűnnek hibás információk. De – úgy gondoljuk – ezt betudhatjuk a pécsi püspöki könyvtár történeti kutatásainak akkori, gyermekcipőben való állapotának is.

A könyvtárőrök egy része tudományos fokozattal – általában teológiai (Stadler, Koller, Szalágyi, Vizer, Simon, Virág, Ranolder, Pollák, Laubhaimer, Wurster, Szilvek, Szőnyi, Késmárky, Szentkirályi), bölcséleti (Szalágyi, Vizer) vagy jogi (Csajághy, Késmárky) – doktorátussal is rendelkeztek, továbbá oktatói működésük sem elhanyagolható. Így Koller, Szalágyi, Simon, Virág, Ranolder, Schirgl, Sláby, Csajághy, Wurster, Szilvek, Szentkirályi, Gálos a Pécsi Papnevelő és Hittudományi Intézetben; Vizer és Billisics Nagyszombatban; Vizer, Ranolder és Laubhaimer Pesten, utóbbi Bécsben is kapott katedrát. Szőnyi és Késmárky a Pécsi Püspöki Joglyceumban oktatott, utóbbi „karrierje” a Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemig ívelt, annak kari dékánja is volt, Gálos László pedig ugyanott az utolsó kinevezett egyházbjogtanár lett. A polihisztorság is jellemezte némelyiküket: így Koller és Szőnyi régészként is kiemelkedőt alkotott: nevükhöz fűződnek az ókeresztény sírkamrák 18. és 20. századi feltárási munkálatai.

²⁹¹ Késmárky István: *Katolikus egyházi vagyonyjog*. Taizs József Könyvnyomdája, Pécs, 1900. – 65317 (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1899. VI. 155. h., SZABÓ 1940. 473–476. h., MÉL 1994. 474., POHÁNKA 2010d.)

²⁹² KAJTÁR 2009. 95–96.

²⁹³ Könyve: Szentkirályi István: *A pécsi Notre-Dame nőzárda és iskolái. Történeti és leíró ismertetés*. Taizs nyomda, Pécs, 1908. (Életrajz és bibliográfia: SZINNYEI 1909. XIII. 754. h. SZABÓ 1940. 913–915. h., MÉL 1969. II. 756.), POHÁNKA 2009c, POHÁNKA 2010g.)

²⁹⁴ Gálos László: *A Szentlélekisten*. Szent István-Társulat, Budapest, 1934. (Életrajz és bibliográfia: MÉL 1994. 294., POHÁNKA 2010b.)

A KÖNYVTÁRI SEGÉDÍRNOK (BIBLIOTHECAE ADJUNCTUS)

A könyvtári segédírnokot, avagy a segédkönyvtárost a megsokasodott és speciális feladatkörök ellátásának segítésére nevezték ki az új könyvtáráépületben a könyvtárőr mellé a 19. század első harmadától a hatvanas évek közepéig. Ő a személyzetnek azon tagja volt, aki aktívan és szakértelemmel vett részt az egyre differenciáltabb könyvtári

munkákban. Nemcsak a könyvtárlátogatók kiszolgálása, az olvasóterem felügyelete volt a feladata, hanem folyamatosan kivette a részét a katalogizálási munkákból is. Ekképpen megválasztásukkor legalább három nyelv (magyar, latin, német) ismerete lehetett az alapfeltétel. Emellett illett jártasnak lenniük a könyvtár rövid történetében is.

Az első név szerint is ismert segédkönyvtáros Gradvohl Eduárd volt, akit Szepeszy Ignác püspök nevezte ki 1833 pünkösdjén. Gradvohl egy 1833 karácsonyán írt levelében „könyvtári írnoknak” titulálta magát.²⁹⁵ A könyvtár őre, Vojdás János külön köszönetét fejezte ki az egyházmegye fejének, hogy gyengélkedő egészségi állapotára való tekintettel segítséget adott a könyvtárrendezési munkálatokhoz. Itt egyébiránt Vojdás szerint Gradvohl *bibliothecae famulus inhabitabat*, azaz bentlakó könyvtári szolga volt. Később a *bibliothecae scriba* titulust használták rá.²⁹⁶ Érdekes a két tisztség (szolga és adjunktus) szinonimaként való használata. Mivel munkájával a legmesszemenőbben elégedett volt a könyvtárőr, rögtön bevonta a katalogizálás és a cédulázás munkálataiba.²⁹⁷ Gradvohl 1839. június 3-ig látta el feladatait, akkor felmentését kérte.²⁹⁸ Az 1833 utáni katalógusok elkészítésében nyújtott, kiemelkedő feladatvállalásának köszönhetően Gradvohl kitűnt hasonló munkakörben dolgozó munkatársai közül. Dokumentált adataink szerint számos egyházi férfiú töltötte be a *bibliothecae adjunctus* posztját (Farkas József, Haschka András, Kapoly Ferenc, Zigler József, Novák Gergely, Raiz Miklós, Takács Ágoston, Bencze István, Obadich Ferenc, Németh Adalbert).²⁹⁹ A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1851 és 1855 között nem volt a könyvtárőrnek segédszemélyzete. Újbóli kinevezésüket Girk György püspök szorgalmazta.³⁰⁰ Sajnos, a rendelet ellenére csak 1861-től találtunk megint neveket. A schematismusok sem nyújtanak segítséget, hiszen 1848 után már csak a könyvtárőröket említették meg bennük. Az 1860-as évek közepétől nem

²⁹⁵ PPL 1048/1833

²⁹⁶ PPL 418/1835

²⁹⁷ PPL 541/1833

²⁹⁸ PPL 494/1839, SCHEMATISMUS 1834. 14. (Nevét tévesen Gusztávnak írták.), SCHEMATISMUS 1836. 18., SCHEMATISMUS 1837. 50.

²⁹⁹ PEK TGYO It. Ms 1172, PPL 494/1839, SCHEMATISMUS 1840. 161., PPL 494/1839, PPL 900/1841, SCHEMATISMUS 1842. 154., PPL 35/1843, PPL 2279/1842, PPL 2222/1843, PPL 2222/1843, PPL 132/1844, PPL 28/1845, PEK TGYO It. Ms 1011, PPL 192/1845, SCHEMATISMUS 1848. 127., PPL 1577/1861, PPL 1916/1861, PPL 1548/1862.

³⁰⁰ PKJGYKV 3–4/1855 – Káptalani Gyűlés 1855. február 13.

rendelkezőnk információval a könyvtári adjunktusok működésével kapcsolatosan, ezért úgy véljük, hogy a tisztség meg is szűnt. A segédírnoki feladatra való jelentkezések áttekintése után azt a tanulságot vonhatjuk, hogy a tisztség elnyerésének nem volt korhatárbeli feltétele. Szerepvállalásuk a bibliotéka életében, a gyér források miatt nem értékelhető. Névsoruk azonban újabb adatokat szolgáltat az egyházmegyei személyzeti ügyek történetéhez. (Lásd Függelék 2.)

A KÖNYVTÁRI SZOLGA (BIBLIOTHECAE FAMULUS)

Már a Klimó György által alapított könyvtárban is volt a könyvtári prefektusnak egy segítsége a *bibliothecae famulus*, azaz a könyvtári szolga személyében, akinek zömében gyakorlati, a mindennapi működtetéshez kapcsolódó feladatok jutottak. Neki kellett takarítani a könyvtárszobákat, valamint télvíz idején ő gondoskodott a termék, valamint a könyvtári személyzet lakásának fűtéséről. Ám tudomásunk van arról, hogy ameddig a könyvtáros nem kapott szakértő segítséget, ők segítettek a napi, szakmai jellegű munkálatokban, néha helyettesítő feladatokkal is ellátták őket (pl. Gruszling Fülöp).³⁰¹ A 18–19. század fordulóján a könyvtári szolga az állományellenőrzési feladatokban nyújtott segítséget a könyvtári prefektusnak.³⁰² Sajnos, ezután a 19. század első harmadáig csak elvétve találkozunk azok nevével, akik segítségére voltak a könyvtárörnek a kijelölt rendezési feladatokban. (Lásd Heffner György, Majerhoffer Engelbert³⁰³, Orbán János³⁰⁴, szerepét az 1808-as teendőkben.) Az 1832/33-as átköltözésben találkozunk új nevekkal. A könyvtári szolgák nagy szerepet vállaltak a könyvtárrendezés és a katalogizálás munkálataiban: így Szabó József Vojdás és Gradwohl mellett mintegy 2500 szerzői cédulát írt meg,³⁰⁵ Nikl Ferenc pedig Lechnert segítette az 1883-as cédulakatalógus elkészítésében.³⁰⁶ Ekképpen elmondható, hogy a *bibliothecae famulus* bizonyos rálátással rendelkezett a könyvtár állományára. Az 1850-es évektől az új könyvtáráépületben már családos emberként működtek a könyvtári szolgák, így feleségük is segített a házmesteri teendőkben (Lásd Ránkl Pál és neje, Vrozsánileg Teréz).³⁰⁷ Az is némi zavart okoz, hogy el kell választanunk a könyvtári szolga és a házmester személyét. A források néha mindkét elnevezést használják egy személyre. Sajnos, a feltárt dokumentumok igen hiányosak, és még a schematismusok sem utalnak mindig

³⁰¹ PKGYJKV 5/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. november 5., PKGYJKV 4/1800 – Káptalani Gyűlés 1800. január 9.

³⁰² PKGYJKV 121/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. március 14., PKGYJKV 6/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. április 29.

³⁰³ PKGYJKV 121/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. március 14.

³⁰⁴ PKGYJKV 197/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. május 5., PKGYJKV 217/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. június 10.

³⁰⁵ PPL 541/1833, SCHEMATISMUS 1834. 18. SCHEMATISMUS 1836. 21–22., SCHEMATISMUS 1837. 53.

³⁰⁶ PPL 587/1887

³⁰⁷ PEK TGYO It. Ms 1001

a könyvtári szolga kilétére. Ezért bizonyos időintervallumokban nem tudjuk név szerint megnevezni a szolgaszemélyzetet.³⁰⁸ A 19. század második felétől a századfordulóig megint csak hézagos információkkal rendelkezünk a könyvtári szolgákról: legtöbb esetben ezért nem ismerjük a nevüket.

1906 után, átnyúlva már az egyetemi könyvtári időszakra, Dornis Vince működött könyvtári szolgaként, és nejével együtt a házmesteri teendőket is ellátta. A könyvtári szolga feladatait az 1908-as *ügyviteli szabályzat* 11. B. pontja szabályozta. Az első pont 12–14. §-a definiálta a könyvtári szolga feladatkörét, javadalmazását. A könyvtári segédszemélyzetet a könyvtáros javaslatára a Pécsi Püspöki Joglyceum igazgatója fogadta fel, és egyúttal ő rendelkezett jövedelmeiről is. A könyvtárterem és az olvasóhelyiség takarítása mellett a nyitvatartási időben felügyeletet volt köteles tartani. A téli időszakban még egy elfoglaltsággal, az olvasószoba fűtésével bővült teendőinek listája. Felettese a könyvtáros volt, akinek minden egyéb utasítását is követnie kellett. Szabályellenes cselekedet esetén először intésben részesült, súlyosabb esetben pedig elbocsátották.³⁰⁹

A *bibliothecae famulus* munkáinak áttekintése után azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ebbe a pozícióba a 19. század közepéig olyan személy kerülhetett, aki az átlagnál jóval műveltebb volt, hiszen az írni-olvasni tudás képességét számos esetben használnia kellett munkája során. A szolga házmesteri teendőinek sokasodásával azonban már nem feltétlenül kellett az egyházmegyének tudományosan is pallérozott személyzetet kineveznie. (A személyzet teljes névsorát lásd *Függelék 2.*)

A SZEMÉLYZET JAVADALMAZÁSA

A könyvtári személyzet feladatai elvégzéséért természetesen megfelelő juttatásokban részesült. A könyvtári prefektus évenkénti díjazását az 1774. január 24-i káptalani gyűlésen határozták meg. A gyűjtemény működési költségeinek fedezésére, folyamatos fenntartása érdekében egy könyvtárosi alap (*fundatio Bibliothecarius*) létrehozásáról döntöttek, amelynek egyben célja a személyzet „tisztas ellátásának” biztosítása volt. Ennek anyagi forrását eleinte egy, eredetileg Baranya vármegyének kölcsönadott jövedelem kamatösszege adta, amelyet 1760. augusztus 27-én a bonyhádi Perczel József vett át. Az alaptőkének számító Friebeisz Ádám-féle fogadalmi alapítvány 3050 (3100) forintról kiállított kötvényének 6%-os kamata lett a mindenkori könyvtárőr tiszteletdíja.³¹⁰ Emellett az étkezését is biztosították számára.³¹¹

Klimo püspök előrelátó és gondoskodó tulajdonosként végrendeletében egy kegyes alapot helyezett a káptalan felügyelete alá. A hagyatéki iratokban talál-

³⁰⁸ PEK TGYO It. Ms 1172, PPL Rationes Lyceae.

³⁰⁹ PPL 566/1908

³¹⁰ PKGYJKV 6/1786 – Káptalani Gyűlés 1786. január 5., PEK TGYO It. 67038 = Ms 508. 586–587.

³¹¹ PKGYJKV 5/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. augusztus 16.

ható számadás szerint a könyvtárőr számára az egyházfő 3000 papírforintnak megfelelő összeget hagyományozott, amely a Klimó-alap részét képezte.³¹²

A klimói időszakban, majd azt követően az 1790-es évekig nincs pontos adatunk a könyvtárőrnek kifizetett összegről. A befolyó pénzek körüli nehézségek akadályozták a bér jellegű kifizetések folytonosságát, így számos esetben a könyvtárőr hívta fel a káptalan figyelmét az elmaradt kifizetésekre.³¹³ A Klimó püspök idején bevezetett szabályzatra hivatkozva a káptalan meghatározta, hogy a könyvtári felügyelő évente, a székesegyházi pénztárba befolyó összegből 150 forint juttatásban részesüljön.³¹⁴ Bizonyos esetekben a pluszfeladatokat külön honoráriummal díjazták: így pl. 1792-ben külön tiszteletdíjat utalványoztak Vizer Ádámnak az új könyvek lajstromozásáért, 1808-ban pedig Krebesz Józsefnek és Foith Henriknek a rendrakásért és az állományrevízióért.³¹⁵ Az elhunyt könyvtárőrök hagyatékát is felhasználták utódja bérének rendezésére.³¹⁶ Könyvtárosi tevékenysége idejére a személyzet korábbi munkájához kötött fizetését beszüntették: így pl. Lethenyi kinevezésekor külön meghatározták, hogy könyvtárosi tisztsége megszűnésével ezt a jövedelmét elveszti, de visszanyeri korábbi lelkési fizetését.³¹⁷ Sokszor olyan papi személyek kaphatták meg a könyvtárőri kinevezést, akiknek más állásuk nem volt az egyházmegyében.³¹⁸

A kinevezett püspök nélküli időszakokban a káptalan a Magyar Királyi Kamarához fordult, hogy a könyvtár nyilvánossága érdekében a működési feltételeket biztosító személyzet fizetését és a használhatóság érdekében a fűtéshez szükséges famennyiséget utalja ki. 1800. augusztus 6-i rendelkezésében a kamara utasítására a káptalan továbbra is 300 forintban határozta meg a könyvtárőr fizetését.³¹⁹

Az egyéb természetbeni javadalmazásokat tekintve az 1803 és 1804 között bekövetkezett éremlopás utáni időszaktól van tudomásunk arról, hogy a könyvtári előjáró, valamint a szolga is a bibliotéka szomszédságában lakott³²⁰, ami a könyvtárárpület melletti matematikai torony első emeletét jelentette. Ennek fűtéséről szintén a káptalan gondoskodott, így ez is része lett a könyvtáros jövedel-

³¹² PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr., PKGYJKV 41/1815 – Káptalani Gyűlés 1815. május 18.

³¹³ PKGYJKV 6/1786 – Káptalani Gyűlés 1786. január 5., PKGYJKV 5/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. augusztus 16., PKGYJKV 5/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. november 5.

³¹⁴ PKGYJKV 5/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. augusztus 16.

³¹⁵ PKGYJKV 5/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. augusztus 16., PKGYJKV 197/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. május 5., PKGYJKV 217/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. június 10.

³¹⁶ PKGYJKV 6/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. február 21., PKGYJKV 2/1804 – Káptalani Gyűlés 1804. november 2.

³¹⁷ PKGYJKV 6/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. április 15.

³¹⁸ PKGYJKV 2/1804 – Káptalani Gyűlés 1804. november 2.

³¹⁹ PKGYJKV 63/1825 – Káptalani Gyűlés 1825. augusztus 22. Összehasonlításuképpen: 1816 és 1848 között egy gazdatiszt éves jövedelme 150–200, egy lámpagyújtogató közszolgáé pedig 25–40 forint volt. Egy középbirtokos teljes évi bevétele elérte 4000–5000 forintot. 1840 körül 1 pozsonyi mérő búza (80 kg kenyér alapanyaga) 4–5 forintot tett ki.

³²⁰ JANKÓ 1822. 84–85.

meinek. A hűvösebb időszakokra előre rögzített mennyiségű tűzifát utaltak ki az uradalomból. Végül természetbeni juttatásnak minősült az étkeztetés is.

A káptalan a juttatások folyamatos biztosítását 1825-ben ismét megerősítette.³²¹ Mint arra már utaltunk, a Klímo-alapítvány a 19. század elejére már nagyrészt elértéktelenedett, így a személyzet javadalmazásának kiegészítését Szepeszy Ignác püspök már saját vagyonából biztosította. A könyvtári prefektusi pozíció egyre inkább tiszteletbeli poszt, mint dotált tisztség lett.³²² Megélhetésüket – a korábbiakhoz hasonlóan – természetbeni juttatásokkal biztosították: így a helyben lakás biztosításával, az étkeztetéssel és a téli időszakban szükséges famenynység díjmentes kiutalásával. Az 1829-ben lefolytatott egyházmegyei látogatás jegyzőkönyvében foglaltak szerint a könyvtári alkalmazottak bérét a Klímo-alap kamataiból (4000 = 3000 könyvtárosi és 1000 forint könyvtári szolgálai) finanszírozták, amelyet a székesegyházi pénztár gyűjtött be. A *bibliothecae praefectus* ez alapján 1857-ig évente 200–300 forintot kapott.³²³ Haas Mihálytól tudjuk, hogy Szepeszy is szándékozott egy alapítványt létrehozni a könyvtár javára, továbbá a könyvtárosok fizetésére, de ez korai halála miatt megghiúsult.³²⁴ Ám végrendeletében kötelezte utódait, hogy az általa megadott illetményt a könyvtár felügyelőjének és segédjének minden évben kiadják.³²⁵ Ez a gondoskodás az 1848 utáni politikai helyzet következtében megszorításokkal változott. 1849-ből van egy adatunk: a „főkönyvtáros”, Sláby Ferenc 200, míg Csajághy Károly 100 forintot kapott évente.³²⁶ A számadások szerint ettől fogva 1879-ig a könyvtárőr a székesegyházi és az egyházmegyei pénztárból 125 forint javadalmazásban részesült.³²⁷ Ám az egyházmegye befolyó jövedelmei igencsak megcsappantak, így a könyvtáros és a könyvtári szolga kifizetése is kétséssé vált. A könyvtárőr éves javadalmazását, valamint a könyvtári termék és a bentlakó munkatársak lakásának fűtését (legalább 6 öl fa) tudták csak megígérni. Ezen felmerülő költségek fedezésére egy külön alap létrehozására tett javaslatot Girk György püspök.³²⁸

³²¹ PKGYJKV 63/1825 – Káptalani Gyűlés 1825. augusztus 22.

³²² VASSKÓ 1934. 20–21.

³²³ PPL CV 1829. 175–176. p., PPL 494/1839, PPL 60/1842, PPL 35/1843, PPL 132/1844, PPL 28/1845, PPL 17/1846, PPL 13/1847, PPL 73/1848, PPL 172/1849 = PEK TGYO It. Ms 1005, PPL 60/1850 = PEK TGYO It. Ms 1006, PEK TGYO It. Ms 1007, PEK TGYO It. Ms 1008, PPL 18/1853 = PEK TGYO It. Ms 1009, PPL 92/1854, PPL 293/1855, 187–188/1856, PPL 199/1857.

³²⁴ HAAS 1845. 314.

³²⁵ BALLIER 1893. 4.

³²⁶ PEK TGYO It. Ms 1018

³²⁷ PPL 172/1849 = PEK TGYO It. Ms 1005, PPL 60/1850 = PEK TGYO It. Ms 1006, PEK TGYO It. Ms 1007, PEK TGYO It. Ms 1008, PPL 18/1853 = PEK TGYO It. Ms 1009, PPL 92/1854, PPL 293/1855, 187–188/1856, PPL 199/1857, PPL 321–322/1858, PPL 251/1859 = PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 305–306/1860 = PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 851–852/1861 = PEK TGYO It. Ms 1190, PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 223/1866 = PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 301–302/1867 = PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 291–292/1868, [1868 és 1871 között hiányzik], PPL 413/1873, PPL 542/1874, [1875–1876-os hiányzik], PPL 125/1878, PPL 205/1879, PPL 237/1880.

³²⁸ PKGYJKV 3/1855 – Káptalani Gyűlés 1855. február 13.

1881-re drasztikus csökkenés figyelhető meg: a számadások szerint a könyvtárőr bére 20 forint lett, amely csak jelképes összeg lehetett teljesítménye elismeréseként. 1887-re változás állt be: ekkor e csekély fizetség mellé a már említett Friebeisz-alapítvány évi kamatait is kifizették, a kötelezően megtartandó 24 szentmise elvégzésének honoráriumaként. Ennek díja 48 forint 20 krajcár volt. Az 1880-as évekre a személyzet fizetésének nagyobb részével adós maradt a székesegyházi pénztár. A püspök végül saját jogkörében visszaállította a régi rendelkezést és a munkájuknak megfelelő jövedelmet. A *bibliothecae praefectus* jövedelmének éves összege 1884 folyamán 125 forint volt³²⁹, 1900-tól pedig 40 korona lett.

Természetesen az új épületben is biztosították a könyvtárőrnek egy szabad lakást, amely kezdetben a földszinti traktus déli szárnyának egy szobája volt, majd a századfordulón az emelet déli részén egy kétszobás lakhelyet alakítottak ki számukra.³³⁰

A 20. századi könyvtári felügyelő tiszteletdíja három forrásból állt össze. Ezt az 1908-as, Szőnyi Ottó által megszövegezett használati szabályzatból ismertjük. Eszerint a székesegyházi uradalmi pénztárból évi 210 koronát utalványozott a felügyelő számára, amit a könyvtár az Egyházmegyei Alapítványi Hivatal által kezelt 1000 koronás koronajáradék-papírokban elhelyezett jövedelmének 4%-os kamatából (40 korona) egészített ki. Érdekes, hogy Szőnyi az 1906 és 1922 közti számadásaiban mégis „díjtalanak” minősítette önmagát.³³¹

A könyvtárőr a munkájáért utalványozott összeg fejében köteles volt 150 szentmisét celebrálni Klimó családjá lelki üdvéért, amelyet az alapító püspök 1773. március 26-án kelt rendeletével tett kötelezővé.³³² Magától értetődő, hogy a *bibliothecariusi* tisztség betöltésére kizárólag papi személyt alkalmaztak. 1780-ban a misék számát a káptalan évi 100-ban határozta meg. Csökkentését a könyvtárban folyó munkálatok miatt többször kérvényezték, így pl. 1808-ban a káptalan Krebesz Józsefet és Foith Henriket, 1815-ben pedig Simon Mátét feloldotta ezen kötelezettsége alól.³³³ Az 1840-es évek idején a Friebeisz-féle alapítványi misealapból évenként 138 forint 35 krajcár állt rendelkezésre. Ezt „stipendiumként” a misére kötelezett könyvtárőr(ök) kapták meg, egy személynek vagy megosztva kiutalva.³³⁴ A 19. század utolsó harmadára a kötelező szentmi-

³²⁹ PEK TGYO PEKI 1/1885

³³⁰ PEK TGYO PPKI 1/1908

³³¹ 1914 derekán 1 kilogramm liszt 43 krajcárba, 1 liter tej 28 krajcárba, 1 kilogramm sertéshús 1 korona 92 krajcárba került. Lásd Dr. Kupa Mihály: *Corpus Notarum Pecuniarium Hungariae* (Magyar egyetemes pénzjegytár). I–II. kötet. Budapest, 1993.

³³² PKGYJKV 6/1786 – Káptalani Gyűlés 1786. január 5., PEK TGYO It. 67038 = Ms 508.

³³³ PKGYJKV 184/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. május 5., PKGYJKV 41/1815 – Káptalani Gyűlés 1815. május 18.

³³⁴ PEK TGYO It. Ms 1018

sék száma 24-re csökkent.³³⁵ A 20. századra 23 szentmise³³⁶ megtartására kötelezték a könyvtárort, aki cserében ezért a Friebeisz-féle alapítványból 96 korona 40 fillérre volt jogosult. Ezen összeget a káptalani dékán fizette ki neki karácsony vigíliáján.³³⁷

Összegzőképpen elmondható a püspöki könyvtár első két korszakáról, hogy a mindenkori könyvtári prefektus bére nem tekinthető megélhetési fizetésnek. Az egyházmegye segítségképpen biztosította napi ellátásukat (lakás és étkeztetés).

Az egyetemi átvétel után a püspöki könyvtárör/könyvtárbiztos javadalmaszásának részét képezte még a könyvtáráépület emeletén egy kétszobás lakás szabad használata, amelynek fenntartási költségeit (így a fűtést, világítást) a székesegyházi pénztárból egyenlítették ki. Egyéb bérbeli juttatásra nem volt jogosult. Késmárky István 1926 júliusában bekövetkezett halálával ez a helyiség is az egyetemi könyvtár használatába ment át.

Szentkirályi István kinevezését követően ismét jogi változások történtek. Ő már nem vette igénybe természetbeni juttatásként a könyvtáráépületben található lakást, hiszen a Papi Otthonban lakott, továbbá az egyetemi könyvtárnak egyre több helyre volt szüksége. Így a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól tiszteletdíjra lett jogosult. Ennek ügyében az egyetem rektora, Gyomlay Gyula járt közben. Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter 40 pengőt engedélyezett, és egyúttal kilátásba helyezte, hogy az 1928/29-es költségvetésben ezt 80 pengőre emelték.³³⁸ Gálos László tiszteletdíját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 36 pengőben állapította meg.³³⁹

A *bibliothecae adjunctus* bére és juttatása másként alakult. Mint fentebb kifejtettük, ez a tisztség csak egy bizonyos időszakban létezett, párhuzamosan a könyvtári prefektuséval. Az 1830-as években Gradwohl Eduárd fizetése félévente 50 forint volt.³⁴⁰ A segédkönyvtárosok is „szabad lakással” rendelkeztek a könyvtár új épületében, amelynek a fűtéséhez szükséges famennyiséget is kiutaltak számukra.³⁴¹ Ám ennek pontos helyszínét nem tudjuk. Élelmezésüket is

³³⁵ PPL 559/1887, PPL 449/1888, PPL 348/1889, PPL 752/1890, PPL 815/1892, PPL 469/1893, PPL 609/1894, PPL 647/1895, PPL 610/1896, 669/1897, PPL 665/1898, PPL 358/1899, PPL 437/1900, PPL 305/1901, PPL 320/1902, PPL 276/1903, PPL 327/1904, [1904 és 1906 között hiányzik], PEK TGYO PPKI 3/1908, PEK TGYO PPKI 1/1909 = PPL 204/1908, PEK TGYO PPKI 1/1909, PPL 169/1910 = PEK TGYO PPKI 1/1910, PEK TGYO PPKI 436/1911 = PEK TGYO PPKI 1/1911, PPL 406/1912 = PEK TGYO PPKI 1/1912, PPL 1287/1913 = PEK TGYO PPKI 4/1913, PPL 960/1914, PPL 22/196, PEK TGYO PPKI 4/1915, PEK TGYO PPKI 4/1916, PPL 151/1917 = PEK TGYO PPKI 1/1917, PPL 122/1918 = PEK TGYO PPKI 1/1918, PPL 403/1919.

³³⁶ Az 1908-as használati szabályzatban 23 szentmise megtartását írtak elő, de úgy véljük, hogy elírás történehetett és a szám voltaképpen a 19. század végén megállapított 24 volt.

³³⁷ PPL 293/1908

³³⁸ PPL 1553/1927, PEK TGYO PEKI 477/1926–27.

³³⁹ PPL 322/1944

³⁴⁰ PPL 418/1835

³⁴¹ PPL 1950/1846

biztosították, továbbá alkalmazták őket a papi szemináriumban is.³⁴² 1839 és 1843 között a segédek a Klimó-alapból évente 150 és 200 forint között változó jövedelemben részesültek.³⁴³ Kinevezésük az 1840-es évek végétől 1855-ig nem történt meg, mert 1848-ban jelentősen megcsappantak a székesegyház jövedelmei.³⁴⁴ Velük kapcsolatban a számadások adatain kívül más információval nem rendelkezünk. Jó tíz év múlva fizetésük összegét a káptalani gyűlés szabályzatának 663/1859. március 31-i határozata alapján 60 forintban határozták meg, amely összeget a könyvtárőr volt köteles számára kifizetni.³⁴⁵

A *bibliothecae famulus* juttatásaival kapcsolatban nem tudunk olyan részleteket, mint amit a könyvtárőröknél leírtuk. Ám apró momentumokból fő vonalakban felvázolható csaknem 150 éves működésük bér- és természetbeni juttatásainak vonala. Klimó György idejéről tudomásunk van az étkeztetés és az egyenruha kiutalásáról is.³⁴⁶ Az első biztos adat, hogy az 1775. december 14-i káptalani gyűlésen határozat született 1000 forint összegről. Ennek évenkénti 6, majd 5%-os kamatából fizették meg a könyvtári szolgát.³⁴⁷ Emellett étkeztetését és egyenruháját is biztosította a püspök.³⁴⁸ Klimó György végrendeletében is rendelkezett egy, a káptalan felügyeletére bízott 1000 forintos, a könyvtári szolga javadalmazására létrehozott alapról.³⁴⁹ Fizetése pontos összegéről a könyvtári szolga esetében sem tudunk semmit az 1792-es évig.

1792 nyarán a könyvtári szolga is igencsak csekély fizetést kapott, így a könyvtári prefektus mellett ő is korrekciót kért. Végül neki és utódainak a székesegyházi pénztárból évi 50 forintot irányoztak elő a Klimó püspök idején élvezett juttatások (élelmezés, egyenruha) ellentételezésekként.³⁵⁰ A könyvtári szolga juttatásairól 1792 őszéről kapunk teljes információt, akkor szabad lakást, élelmezést és évi 50 forintot irányoztak elő neki.³⁵¹ A jegyzőkönyvekből annyi kiderül, hogy a 18. század végén ők is többször késve kapták meg juttatásukat.³⁵² Nekik is további kifizetéseket foganatosítottak bizonyos esetekben a kötelező feladatokon kívüli munkákért.³⁵³ Lakóhelyüket tekintve eleinte még velül

³⁴² PPL 1577/1861, PPL 1916/1861.

³⁴³ PPL 60/1842, PPL 35/1843, PPL 132/1844.

³⁴⁴ PKJGYKV 3–4/1855 – Káptalani Gyűlés 1855. február 13.

³⁴⁵ PPL 1577/1861, PPL 1916/1861.

³⁴⁶ PKGYJKV 11/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. szeptember 13.

³⁴⁷ PKGYJKV 1775 – Káptalani Gyűlés 1775. december 14., PEK TGYO It. 67038 = Ms 508. 588. p.

³⁴⁸ PKGYJKV 11/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. szeptember 13.

³⁴⁹ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr., PKGYJKV 41/1815 – Káptalani Gyűlés 1815. május 18.

³⁵⁰ PKGYJKV 5/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. augusztus 16. Esterházy püspököt a káptalan világosította fel a könyvtári szolgának járó, korábbi javadalmazásokról.

³⁵¹ PKGYJK 2/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. szeptember 11., PKGYJKV 6/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. április 29.

³⁵² PKGYJKV 5/1792 – Káptalani Gyűlés 1792. november 5.

³⁵³ PPL 42/1803

kapcsolatban sem beszélhetünk közvetlenül a bibliotékához kapcsolódó szolgálati lakásról, erről csak az 1803–1804-es változtatások után rendelkeztek.³⁵⁴

Az 1829-es egyházmegye-látogatási jegyzőkönyvében a székesegyházi pénztár a *bibliothecae famulus* bérének megfizetésére 1000 forintos alapot különített el. 1848-ig a Szepesý-féle *Canonica Visitatio*ban meghatározottak alapján évenként 100 forintos fizetést kapott a szolga.³⁵⁵ Ezután az 1848/49-es politikai helyzet változása miatt a továbbiakban már csak 54 forint pénzbeli jövedelmmel rendelkezett. Az bizonyos, hogy a bibliotéka új házában is rendelkezett egy szobával.³⁵⁶

A következő dokumentált adat már a 20. századból származik. A könyvtári szolga a Lyceumi Alapból, a joglíceumi igazgató ellenjegyzésével évente 420 korona fizetésre volt jogosult, amely intézkedést az 1908-as *ügyviteli szabályzat* 11. B. pontja alatt szabályoztak. Ehhez jött még a Pécsi Székesegyházi Uradalmi Pénztárból kiutalt 108 korona. Továbbá szabad lakással rendelkezett a püspöki könyvtár földszinti nyugati szobájában, a konyha mellett.³⁵⁷ A könyvtári szolga alacsony fizetésére utal az a tény, hogy a 20. század folyamán több esetben is segélyért kellett folyamodnia a joglíceum igazgatójához és a megyéspüspökhöz. A kifizetéseket a Lyceumi Alapból utalták, vagy a megyéspüspök a saját magánvagyonából tette ezt meg.³⁵⁸

A könyvtári személyzet fenti bemutatása is hű tükre a pécsi egyházmegye azon törekvésének, hogy a Klimó György által felállított nyilvános bibliotékában a könyvtári munkatársak a nekik szánt feladatot folyamatosan és tudásuk szerint a legjobban tudják ellátni. A csaknem két évszázados intézmény megújuló működésének állandó biztosítékai voltak a kinevezett könyvtári prefektusok, az adjunktusok és a könyvtári szolgák.

³⁵⁴ JANKÓ 1822. 84–85.

³⁵⁵ PPL CV 1829. 175–176. p.

³⁵⁶ PEK TGYO It. Ms 1001

³⁵⁷ PPL 566/1908

³⁵⁸ PPL 2891/1909, PEK TGYO PPKI 4/1909, PEK TGYO PPKI 8/1910 = PPL 4866/1910.

A PÜSPÖKI KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYA ÉS KATALÓGUSAI

AZ ÁLLOMÁNY ÉS FORRÁSAI AZ ELSŐ KORSZAKBAN (1774–1832)

A könyvállomány fejlesztésének lehetőségei

Egy könyvgyűjtemény szervezett keretek közötti gyarapításának rendkívül sok lehetősége létezett. A bibliotéka szervezői köteteik egy részét – anyagi lehetőségeikhez mérten – vásárlások útján szerezték be az európai és a hazai könyvpiacok kínálatából. A vétel nem csupán az újonnan megjelent művek állományba emelését jelentette, hiszen hagyatékok vagy egyéb gyűjtemények felvásárlásával vagy átvételével is jelentős és sokszínű gyűjteménytestek lettek a könyvgyűjtemények kiegészítői. Ugyanakkor a korszakból adódóan számolnunk kell egész könyvtárak átvételével is. A bibliotékák állományának változásai végbemehettek még cserepéldányok felajánlásával és ugyanezek elfogadásával. Szép számmal növekedhetett a bibliotéka könyvmennyisége a fenntartók személyes kapcsolatainak keresztül is, hiszen a püspökök méltatói gyakran fejezték ki tiszteletüket könyvajándékozásokkal.³⁵⁹

Természetesen egyetlen könyvtár története sem az alapítás dátumával vette kezdetét, hiszen a tudatos és átgondolt koncepció általában mindig évekkel, évtizedekkel megelőzte magát a jogi aktust. Ekképpen a pécsi püspöki bibliotéka állományának kialakulási folyamata is a nyilvánosítás előtti időkbe visszabennünket.

A könyvek iránti érdeklődés olthatatlan vágyát Klimó Györgybe már kánok korában beleplántálták mecénásai, többek közt gróf Klobusiczky Ferenc későbbi kalocsai érsek. Ő irányította a fiatal pap figyelmét a régi történeti írások és a könyvek felé. Így Klimó könyvtárának állományát tekintve nem felejtkezhetünk meg arról a könyvgyűjteményről, amelyet püspöki működése előtt (1751) szerzett meg, majd a nyilvános bibliotéka alapjává tett. Jelenlegi könyvtárában Klimó legkorábbi saját kötete 1728-ból, még diákkorából való, hiszen fellelhető benne egy budai jezsuita Széchenyi Kollégium időszakából származó bejegyzés: „*Ex libris Georgy Klimó Collegy Szécséniani Alumnus 1728*”. A mű tehát még alumnus korában volt a későbbi ordinárius filozófia-logika-dialektika tankönyve.³⁶⁰ Továbbá tudomásunk van arról, hogy Klimó már esztergomi kánok időszakában, 1741-ben rendelkezett egy kisebb mennyiségű könyvgyűjteménnyel, amelyhez a 18. századi kánok mintájára elkészíttette saját, címeres könyvjelzőjét: *Georgius Klimó Archi-Diaco: Sasvariensis E. M. S: nec non Celsiss: ac*

³⁵⁹ MONOK 1993. 18–39., MONOK 1998. 93–107., RÁCZ 2001.

³⁶⁰ Ulloa, Juan: *Dialectica seu logica minor tribus disputationibus circumscripta*. Romae, P. Komarek, 1711. – II.IV.8

Reverendiss: S. R. I. P: *Archi-Eppi Strig: a Lat: Cano: Protho-Not: Apostolicus*.³⁶¹ (19. kép) Esztergomi köteteiről megbízható, pontos lista nem maradt fenn, az ex librisek alapján azonban 40 mű (44 kötetben) azonosítható. Így bizonyos, hogy legalább félszáz kötet tekinthető személyéhez köthető alapállománynak.³⁶²

A történeti hagyomány szerint ismert, hogy Klimó püspöki kinevezését követően kezdett neki tervszerűen könyvtára kialakításának. Ez volt a kiindulópont a későbbi nagy, nyilvános bibliotéka gondolatához. Állományával kapcsolatban először egy 19. századi méltatásban Csajághy Károly könyvtárőr³⁶³, majd Balogh Károly 1929-es ismertetőjében³⁶⁴ találkozhattunk azzal a történeti tényként kezelt állítással, miszerint Klimó bibliotékáját elődje, Berényi Zsigmond pécsi püspök 3000 kötetének megöröklésével, valamint a székeskáptalan 1000 kötetes gyűjteményének megvásárlásával alapozta meg, majd ezt egészítette ki saját könyveivel. Berényi püspök könyvei halála után – lévén, hogy az 1715. évi XVI. törvénycikk határozata szerint a prelátusok nem rendelkezhetnek vagyonukhoz tartozó könyvtáraik sorsáról – automatikusan a székeskáptalan kezelésébe mentek át.³⁶⁵ Az előzményekről azonban nem maradtak fenn korabeli jegyzékek, sőt nincsen olyan jellegű dokumentum sem, amely az átvételek aktusát vagy pontos időpontját magában foglalná. Így a possessor-bejegyzések alapján próbáltuk meg ellenőrizni az adatokat.

A Klimó Könyvtár jelenlegi katalógusában 478 olyan tétel található, amelybe beleragasztották a káptalan, Szent Pétert kulcsokkal ábrázoló ex librisét, *Capituli Cathedralis Ecclesiae Quinque Ecclesiensis* felirattal.³⁶⁶ Ezen kötetek között 161 olyan lelhető fel, amelyben Berényi Zsigmond püspök kéziratos bejegyzése és/vagy ex librise is bekerült.³⁶⁷ A Klimó Könyvtár ma csupán 10 olyan Berényi-tulajdonjeggyel ellátott művet tudhat magáénak, amelyben kizárólag a pécsi prelátus tulajdonlására utaló jelzés van, de nincs meg benne a székeskáptalan nyomtatott emblémája. Így 171 mű (170 nyomtatvány és egy kézirat) azonosítható Berényi Zsigmond könyvgyűjteménye részeként. Kötetszámra sem tudnánk 3000 kötetet azonosítani, hiszen az átvett Berényi-könyvgyűjtemény tizede sem azonosítható a mai állományban.

³⁶¹ VARIÚ 1907. 193–194.

³⁶² BODA 1974b. 182–189., CSÓKA-JAKSA 2004. 36–41.

³⁶³ CSAJÁGHY 1838. 330.

³⁶⁴ BALOGH 1929. 569.

³⁶⁵ SZEREDY 1879. 1465–1466. Vö. Petrovich szerint Berényi Zsigmond 1748. szeptember 25-én végrendelet nélkül halt meg, ekképpen könyvállománya automatikusan a székeskáptalan felügyelete alá került. (PKL PEH PETROVICH 1967)

³⁶⁶ A Szent Pétert kulcsokkal ábrázoló ex libris csak a székeskáptalantól 1774 előtt bekerült könyvekben található meg.

³⁶⁷ MÓRÓ Mária Anna katalógusa alapján 174, Berényi-tulajdonjel (kéziratos bejegyzés és ex libris) található a kötetekben (MÓRÓ 2001b. 111.), de számos kötetben ezek párhuzamosan lelhetők fel.

Emellett a források 1000 kötetes káptalani könyvgyűjtemény átvételét is emlegetik Klimó püspökségének korai időszakában.³⁶⁸ Ennek sem maradt fenn semmiféle jegyzéke, de a fent említett, 1774 előtt használt káptalani ex libris alapján (leszámolva a Berényi-tulajdonjegyes köteteket) 317 művet tudunk azonosítani. Ehhez a possessor-bejegyzések szerint hozzáadhatunk még mintegy 55 művet azoktól a nagyprépostoktól és kanonokoktól, akiknek kötetei még Klimó életében bekerülhettek a káptalan gyűjteményébe. (Lásd *Függelék 3.*) Ez, ha kötet számban számolnánk, kb. 600–700 kötetet tenne ki.

A fenti számadatok igen sok kérdésre adnak választ, ugyanakkor számosat nyitva is hagynak. Úgy tűnik, hogy Klimó püspök valóban megszerezte a káptalan könyvtárát (vagy annak egy részét), amelynek egyértelműen része volt a Berényi-féle könyvgyűjtemény is. Természetesen lehetséges, hogy a könyvgyűjtő ordinárius nem minden kötetében helyezte el tulajdonosi emblémáját vagy kézjegyét.³⁶⁹ Ennyi ismeretünk van a Klimó-féle könyvtár alapállományáról a saját köteteken kívül.

Annyi azonban bizonyos, hogy a nyilvános könyvtár mellett a káptalan fenntartott egy saját könyvgyűjteményt is, amelyben tagjainak felajánlásait és hagyatékait őrizték. Élére 1761-ben könyvtárost neveztek ki, Hemmerich Gáspár személyében. A káptalan bibliotékájának egy 1760-ban elkészült jegyzéke (*Catalogus Librorum Bibliothecae Capitularis Ecclesiae Cathedralis Quinqueecclesiensis 1760.*) 789 művet vonultatott fel 1285 kötetben.³⁷⁰ Lehetséges, hogy ezek a kötetek kerültek át a püspöki gyűjteménybe, ám az is elképzelhető, hogy a jegyzék már a fent említett gyűjtemények átvétele után visszamaradt köteteket vette lajstromba mint duplumpéldányokat. Ez utóbbira utalhat, hogy ugyanebben az évben készült el a püspöki könyvtár katalógusa³⁷¹ is, valamint hogy a körvonalazódó püspöki könyvgyűjteménynek is volt 1760-tól felügyelője (Stadler József).³⁷² A források szerint a káptalani gyűjteményből 1760 után, a 19. század közepéig folyamatosan adtak át köteteket a püspöki bibliotékának.³⁷³

³⁶⁸ CSAJÁGHY 1838. 330.

³⁶⁹ Sajnos, a régi katalógusokban felvett adatok nem adnak lehetőséget a possessor-bejegyzések vagy az ex librisek alapján való azonosításra, így 100% pontossággal nem adható meg Berényi Zsigmond-tól és a Székeskáptalantól átvett köteteinek listája. Mindaddig el kell fogadnunk a fentiekben összegzett számadatokat, amíg elő nem kerül egy olyan forrás, amely tételesen közli Berényi püspök teljes könyvhagyatékát vagy a Klimó-féle átvétel révén gazdát cserélt nyomtatványok sorát.

³⁷⁰ PKL SZUL 20. Fasc.

³⁷¹ CC.I.11 = PEK TGYO It. Ms 6

³⁷² PETROVICH 1967. 42.

³⁷³ Két adat az átvételek igazolására: Givovich Miklós József nagyprépost házban fellelhető könyveket halála után a káptalani könyvtárba szállították át, amelyen keresztül a püspöki könyvgyűjteménybe került. (PKGYJKV 2/1762 – Káptalani Gyűlés 1762. július 6., PKGYJK 2/1762 – Káptalani Gyűlés 1762. július 28.) 1766 májusában Fodor István kanonok halála kapcsán került sor kötetek átvételére a káptalani könyvtárba. (PKGYJKV 4/1766 – Káptalani Gyűlés 1766. május 14.) (Lásd *Függelék 3.*)

A megszerzett vagy átvett könyvgyűjtemények mellett 26 évnyi ordináriusi működése alatt Klimó időt, pénzt és fáradságot nem kímélve szolgálta bibliotékáját. A könyvtár gyarapodásához a püspök közvetett vagy közvetlen munkatársai is sok segítséget adtak: egyrészt fizikai felügyeletükkel, másrészt kiterjedt kapcsolataik felhasználásával. Klimó első ismert segítsége 1760-tól Kerticza Máté teológiatanár volt, aki a még kialakulófélben levő gyűjtemény gyarapításánál segédkezett, felügyelve az itáliai szállítványok elindulását, esetleges hazahozatalát. Ő a nyári és az őszi szünidőt szülőföldjén, Itáliában töltötte. Klimó számos esetben kérte fel Kerticzát a nagy irodalmi központokból rendelt könyvesládák hazahozatalára.³⁷⁴ Bécsben is volt Klimó Györgynek egy állandó megbízottja, Bernáth György személyében, aki felügyelt az áthaladó szállítmányokra, és emellett feladatát képezte a bécsi könyvvásárokon megjelenő új vagy éppen felbukkanó régebbi kötetek figyelemmel kísérése. A vámoltatás és a hivatalos cenzúrával kapcsolatos teendők is az ő vállát nyomták.³⁷⁵ Klimó még Koller József könyvtárőr szellemi és kapcsolati segítségét is igénybe vette a püspöki könyvtár gyarapításához. Koller számos esetben kikérte ismerősei, barátai tanácsát a vásárlások előtt.

Klimó György kiváló kapcsolatokat alakított ki hazai és európai egyházi méltóságokkal, így tevékenyen részt vett az állományba beemelő könyvek kiválasztásában. Nagyobb összegeket költött könyvvásárlásokra, de jelentős kötetmennyiséget kapott egyházi körökben ismert barátaitól ajándékozás vagy könyvcseré útján. Könyves kapcsolatai közül kiemelendő Paolo Bernardo Giordani római kanonok, a pécsi egyházmegye vatikáni kapcsolattartója; Giuseppe Garampi (1725–1792) kanonok, a Vatikáni Titkos Levéltár (*Archivum Secretum Vaticanum*) munkatársa, majd igazgatója, bécsi nuncius, valamint Francesco Pietro Maria Gazzaniga (1722–1799) bécsi domonkos rendi egyetemi professzor. Ők a könyvvásárlással kapcsolatban jó tanácsokkal látták el Klimó püspököt, időről időre felhívva figyelmét egy-egy érdekes könyvre vagy nagyobb könyvgyűjteményekre.³⁷⁶

A külföldi könyvvásárlások, könyvajándékok részleteiről az egyetemi könyvtár hajdani munkatársa, Horváth Margit és Tóth László egyetemi tanár értekezett.³⁷⁷ Horváth feldolgozta a püspök latin és olasz nyelvű levelezését, válogatva a különböző iratokat tartalmazó *Litterae privatae et Romanae* 1760 és 1776, valamint a *Protocollum Litterarum* 1751 és 1773 között keletkezett leveleiből. Ezek között is kitüntetett figyelmet szentelt Giordani és Gazzaniga leveleinek. A vizsgált dokumentumok alapján már hosszabb ideje fennálló kapcsolatok képét rajzolta ki, de kezdeteikről pontosabb adatokat nem szolgáltatott. Sajnos, az ő kutatásaiban sem kaphatunk a teljes könyvbeszerzésről tételszerű képet, hiszen az

³⁷⁴ SZENTKIRÁLYI 1931

³⁷⁵ HORVÁTH M 1932. 4–5., HORVÁTH M 2000. 83–84.

³⁷⁶ HORVÁTH M 1932, HORVÁTH M 2000, TÓTH L 1932a.

³⁷⁷ HORVÁTH M 1932, HORVÁTH M 2000, TÓTH L 1932a.

állomány nagyságához képest kevés utalást találunk a könyvek címére, mint ahogy arra sem szerezhettünk kielégítő választ, hogy milyen költségvonzattal jártak ezek a külföldi könyvvásárlások.³⁷⁸ Horváth Margit úgy vélekedett, hogy a 18. század végi művelt magyar püspök és magas rangú külföldi barátai számára nem a személyes kapcsolat volt a fontos, hiszen ennél egy sokkal szorosabb szál tartotta össze ismeretségüket: a tudomány és annak segédeszköze, a könyv.³⁷⁹

Tóth László Klimó György Giuseppe Garampival való kapcsolatának rajzát adta közre 1932-es tanulmányában, amelyben a fontosabb könyvbeszerzéseket is felvázolta.³⁸⁰ A felvilágosodásellenes szakirodalmaknak a püspöki gyűjteménybe kerülésével Klimó szilárd meggyőződésbeli eltökéltségét igyekezett alátámasztani, így felsorolta a bekerülő műveket. Ekképpen Garampi tanárának, Antonio Lodovico Muratorinak a kézírata és Klimó püspök támogatásával kiadott munkái is részei ma a Klimó Könyvtárnak.³⁸¹ A felvilágosodás eszméit ellenzők (Csapodi Lajos, Molnár János, Zsivics Mátyás), a dominikánusok (Handerla Ferenc, Szvorényi Mihály József, Giuseppe Agostino Orsi, Daniello Concina, Giacinto Serry, Angelo Maria Bandini), a janzenisták (Bartolomeo Ricci, Pietro Tamburini) és a jezsuiták (Pietro Antonio Zaccaria) munkái is szép számmal kaptak helyet a könyvtár polcain. Thomas Maria Mamachi teológus, domonkos szerzetestől 1775-ben Koller József könyvtárőr egy egész sor teológiai művet vásárolt. Az ex librisek vizsgálata alapján azonban elmondható, hogy Klimó gyűjteményébe a fent felsorolt szerzők munkáinak csak egy része került az alapító püspök életében. Egy bizonyos, hogy Koller hathatós beszerzési politikájának köszönhetik mai fellelhetőségüket. Az egyháztörténeti érdeklődés mind a püspököt, mind tevékeny könyvtárőrét is a témában megjelenő kötetek gyűjtésére sarkallták (Giovanni Lami). Ugyanez volt a helyzet az egyházi irodalommal is (Tomasso Soldati).³⁸² A teológiai, filozófiai és egyháztörténeti munkák hangsúlya egyértelműsíthető. A bibliák, a bibliamagyarázatok, az egyházatyák és a bollandisták munkái mellett gondot fordított Klimó a deista-racionalista, felvilágosult szerzők műveinek beszerzésére is.³⁸³

Fejérdy András és Soós István a Garampi–Klimó kapcsolat vizsgálata alapján az alábbi következtetésre jutott: Klimó püspök és Giuseppe Garampi levelezésének egyik jelentős témáját az egyházmegye történeti forrásainak kiaknázása – lévén Garampi a vatikáni levéltár vezetője is –, valamint a bibliotéka számára szükséges könyvek megvásárlása és gyűjtése adta. Kölcsönösen egymás segítség-

³⁷⁸ HORVÁTH M 1932, HORVÁTH M 2000

³⁷⁹ HORVÁTH M 1932. 12., HORVÁTH 2000. 89–90.

³⁸⁰ TÓTH L 1932a

³⁸¹ Lásd SZELESTEI 2011

³⁸² TÓTH L 1932a. 180–195. Jelenleg kilenc Klimó-ex librisek munka található tőle a püspöki könyvtárban.

³⁸³ HERNÁDY 1960

gére voltak korábbi kiadású, valamint újonnan megjelenő kötetek és kéziratok beszerzésében is.³⁸⁴ Klimó és Garampi egyébiránt személyesen is ismerte egymást, hiszen volt alkalmuk kétszer is találkozni. Először 1772 júliusában Bécsben, másodszor pedig 1776 augusztusában Pécsen, amikor Garampi meglátogatta az akkor már igen beteg Klimó püspököt. Sajnálattunkra a pécsi látogatás kapcsán a püspöki könyvtárra vonatkozó leírásokat, benyomásokat fennmaradt forrás hiányában nem ismerünk.³⁸⁵ A szász választófejedelem könyvtárára (*Electoralis bibliotheca Drezdensis*)³⁸⁶ Garampi hívta fel Koller figyelmét, annak kötetei 1776. november 14-én érkeztek meg Pécsre. (Lásd Függelék 4.) 1776 decembere és 1777 márciusa között szintén az ő közvetítésével kerültek a gyűjteménybe a pécsi püspökség történetét illető okmányok másolatai, illetve különféle nyomtatványok a római *Dataria Apostolica* levéltári irataiból (57 folió).³⁸⁷

A Klimói bibliotékába Pietro Maria Gazzaniga bécsi professzor révén is több munkát szereztek be.³⁸⁸ A nagyobb könyvállományokból való vásárlásra is ő ösztönözte Klimót: így 1767 első felében az ő tudomásával ment Bécsbe Koller József, hogy könyveket vásároljon meg a Managetta család Kärntner-Strasse-i alapítványi könyvtárából.³⁸⁹

Az állományban való fellelhetőségük alapján bizonyos, hogy Garampi és Gazzaniga saját munkáiból is eljuttatott egy-egy példányt Klimó püspöknek.³⁹⁰

A külföldről beszerzett köteteket vízen vagy szárazföldön szállították Pécsre: az Anconából Trieszten át vezető úton, Velence–Fiume–Zágráb, valamint Mantua–Verona–Bécs–Pozsony, Bécs–Graz útvonalon. Természetesen a kötetek szállítása is külön költséget jelentett, de erről jelen ismereteink szerint alig tudunk. A könyvszállítmányok útja nem mindig volt zökkenőmentes, hol rablótámadást „éltek túl”, hol pedig eltűntek a szállítmányhoz tartozó kötetek. A paptársaitól érkező könyvadományokat a püspök gyakran honorálta tokaji borral vagy érdeklőségi körüknek megfelelő magyarországi kiadású munkák megküldésével.³⁹¹

Klimó nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy könyvtárának része legyen minden olyan forrásmunka, amelyben magyar vonatkozású történelmi emlékek is

³⁸⁴ Klimó püspök Garampival való levelezéséről lásd FEJÉRDY–SOÓS 2011. 130., 136–139.

³⁸⁵ FEJÉRDY–SOÓS 2011. 129–130.

³⁸⁶ Egy kötetben lelhető fel a drezda Bibliotheca Woogiana ex librise.

³⁸⁷ PKL SZIH Dobozok – XII. 4.b. Klimó beszerzések, HORVÁTH M 1937.

³⁸⁸ Joseph Bingham, Gerardus Joannes Vossius és Pierre-Daniel Huet. Lásd HORVÁTH M 1932. 11–12., HORVÁTH M 2000. 88–90., PKL SZIH Dobozok – I. 21. doboz 3., 5. boríték.

³⁸⁹ HORVÁTH M 1932. 9–10., HORVÁTH M 2000. 84–90. FEJÉRDY–SOÓS 2011. 137. A familiától jelenlegi állományban hat kézirat vagy ex librisszel ellátott munka azonosítható.

³⁹⁰ Garampi Giuseppe: *Memorie ecclesiastiche appartenenti all' istoria e al culto della Beata Chiara di Rimini*. Roma, Pagliarini, 1775. – F.VI.6, Gazzaniga Pietro Maria – Gervasio Agostino: *Assertiones ex universa theologia ad mentem SS. Augustini et Thomae Aquinatis, quas ... in ... Universitate Viennensi A. S. 1768. mense Junio*. [Wien, s. t., 1768.] – C.VI.23/1

³⁹¹ SZENTKIRÁLYI 1931, HORVÁTH M 1932. 4–5., HORVÁTH M 2000. 83.

helyet kaptak.³⁹² Kiváló kapcsolatainak köszönhetette, hogy megismerkedett a korszak egyik legjelesebb történeti forrásgyűjtőjével, Dobai Székely Sámuel székelői lovaskapitánnyal. Tőle az 1770-es évek elején a történeti hagyomány szerint mintegy 2000 kötetet vásárolt meg.³⁹³ Ami érdekes, hogy a püspöki könyvtár jelenlegi állományában csak három mű található, amelyben Dobai Székely nyomtatott, címeres ex librise lelhető fel. Az egyik ezek közül a *Magyi-kódex*, a 15. századi kancelláriai írásbeliség fennmaradt írásos dokumentuma, valamint egy II. Ulászló korabeli formulárium. A harmadik pedig egy magyar történeti munka Lisznai Kovács Páltól, az 1692-ben nyomtatott *Magyarok cronicaja*, amely 1752-ben még Dobai tulajdonában volt. Dokumentáltan még Temesvári Pelbárt *Sermones de Sanctis*át, és a *Decretum Quadripartitum* című kéziratot tulajdonítjuk neki. Kézírtos bejegyzése számos oklevélen (*Ciméliák*) és egy jogi kézíraton is fellelhető.³⁹⁴ A történelemit források közül tulajdonjegy hiányában is – úgy véljük – tőle származik még számos kézírtos munka is. (Lásd bővebben *A különgyűjtemények – A kézírattár* című alfejezetében.)

Természetesen a kívánalmak és az aktuális lehetőségek nem minden esetben fedték egymást, így noha Klimó püspök a könyvtárába kívánt emelni egy-egy kötetet, annak megszerzését olykor még barátai sem tudták biztosítani.³⁹⁵

Elmondható tehát, hogy az egyházmegyének a püspöki könyvtár teljes időszakában nem volt még egy olyan vezetője, mint Klimó György, aki hasonló lankadatlan tudományszeretettel, továbbá kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezett volna, és akinek anyagi lehetőségei is ilyen mértékben adóttak lettek volna.

Az alapállomány mellett a bibliotéka egész történelme során gyarapodott a pécsi egyházmegye tagjainak köteteivel. Ez legtöbb esetben ajándékozás vagy hagyatékozás útján valósult meg. A kanonokoktól, pécsi egyházmegyei plébánosoktól, egyházi szervezetektől származó köteteknél, sajnos, nem minden esetben tudjuk megmondani, hogy közvetlenül vagy közvetetten kerültek a bibliotékába, és azt sem, hogy pontosan mikor.

³⁹² 1768. február 21-én Klimó püspök intézett levelet Dobner Gelasius piaristához, amelyben gratulált történeti művéhez, a *Monumenta Historia Bohemica*hoz. Egyúttal megköszönte, hogy a kötetet neki ajándékozta. (LIBER 1933, PKL SZIH I. 21. doboz 5. boríték) A Klimó 1769-ben Zbiskó Károly szepesi püspök közvetítésével szerezte meg, majd emelte be könyvtára gyűjteményébe Matthias Dogiel lengyel piarista *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et magni ducatus Litvaniae* című, 1764-ben megjelent, igen sok magyar vonatkozású forrást tartalmazó munkáját. HORVÁTH M 1932. 6–7., HORVÁTH M 2000. 85–85. PKL SZIH I. 21. doboz 5.

³⁹³ CSAJÁGHY 1852. 170–171. A Dobai-féle átadott kötetek jegyzékét az Országos Széchényi Könyvtár Kézírattárában őrzik. Koller József és Dobai Székely Sámuel levelezése számos könyvtártörténeti érdekességgel gazdagítja a püspöki könyvtár beszerzési történetét. Lásd HENCZ 2011., SZELESTEI é.n.

³⁹⁴ *Quadripartitum Jussu Ferdinandi I. anno 1552. conscriptum ex Bibliotheca Regia Vindobonensis*. Zagrabiae 1798. – CC.II.8 = PEK TGYO Kt. Ms 8, SZELESTEI é.n., HENCZ 2011. 175.

³⁹⁵ HORVÁTH M 1932, HORVÁTH M 2000.

Kivételt képez ezalól egy helyi kanonoki gyűjtemény, a Domsics Mátyás-féle (1691–1768) könyvállomány beolvasztása, amely számos eretnek munkát tartalmazott.³⁹⁶ A köteteket 1767-ben Klimó püspök utasítására kobozták el. Domsics Mátyás köteteiről a Koller József-féle kéziratgyűjteményben találunk egy leírást³⁹⁷, amely szerint az 337 tételt tartalmazott; ezekből ma 245 mű azonosítható.³⁹⁸ Az eset kapcsán joggal merül fel a kérdés: ha az egyházmegye feje nem akarta, hogy ezek a munkák bárkinek a kezébe kerülhessenek, és fejében a „bűnös gondolatok” megfogjanak, akkor miért emelte be a nyilvánossá tett gyűjteményébe. Lehetséges azonban, hogy már akkor kiválogatták az állományból a nem kívánatos műveket, de az is elképzelhető, hogy a későbbi cenzúra-rendeletek miatt kerültek ki az állományból, bár egyikről sem lelhető fel forrás. (A pécsi egyházmegyei hagyatékokat lásd *Függelék 3.*)

Külön megemlítené a pécsi püspöki könyvtár egyik kiemelkedő jelentőségű, díszített pergamen-őnyomtatványának, a *Pécsi Missalénak* (*Missale Quinqueecclesiensis*. Velence, 1499) a gyűjteménybe való bekerülése, hiszen a kötet az egyetlen középkori, kimondottan Pécshez köthető szertartásokat magában foglaló liturgikus emlék.³⁹⁹ (20. kép) 1768. szeptember 15-én Klimó György püspök levelet írt Berecz Mihály egri kanonok, kassai plébánosnak, hogy tudomása szerint a kassai plébánián egy régi pécsi misekönyv lelhető fel, amely 1499-ben, Velencében, Paep János budai könyvnyomdász költségén készült el.⁴⁰⁰ Klimó a kassai magisztrátusnál és Eszterházy Károly egri püspöknél (1762–1799) is jelezte igényét az egyházmegye számára fontos kötetre, amelyet Eszterházy Pozsonyba küldetett, és onnan Klimó személyesen hozta Pécsre.⁴⁰¹ Érdekes, hogy a pécsi misekönyvnek a díszített pergamen-kiadása mellett létezett egy egyszerűbb, papírra nyomtatott, színezetlen változata is, amely a benne fellelhető *ex libris* („*Georgius Klimo Episcopus Quinque Ecclesiensis 1769*”) alapján szintén

³⁹⁶ Domsics Mátyás kanonok még 1746. február 16-án megbízást kapott az egyházmegyétől, hogy magyar nyelven vitairatot készítsen az ágostai hitvallás ellen. Munkájához egy olyan könyvgyűjteményt állított össze, amelyben a régi, már elavult és elkobzott munkák mellett, a Bécsben Peter Conrad Monath evangélikus könyvkereskedő segítségével megszerzett, újabb kiadású, eretneknek minősített művek is megtalálhatók voltak. A kötetek egy részét maga hozta Pécsre, másik hányadát pedig a könyvárus juttatta el számára. 1767-ben azonban megvádolták, hogy nem végezte el a rá bízott munkát, emellett még a hivatalbeli kötelezettségeit is elhanyagolta, idejét pedig kizárólag az eretnek művek olvasásával töltötte. MÓRÓ 2001b. 102. (Lásd *Függelék 3.*)

³⁹⁷ PEK TGYO It. 67046 = Ms 514

³⁹⁸ A hasonlítást Móró Mária Anna végezte el és tette kereshetővé az elektronikus katalógusban is. MÓRÓ 2001b. 102.

³⁹⁹ FEDELES 2007a, FEDELES 2007b.

⁴⁰⁰ Ismereteit Kaprinai István jezsuita történetírótól szerezte mind élőszóban, mind az 1767-es *Historia diplomatica Regni Hungariae* (Bécs, 1767. 128.) című munkájából vette. SZENTKIRÁLYI 1911, POHÁNKA 2009. XLIX–L.

⁴⁰¹ SZENTKIRÁLYI 1911c, BERKOVITS 1937a 47–49., BERKOVITS 1937b 15–17., BERKOVITS 2000. 116–117. POHÁNKA 2009i.

Klimo tulajdonlását támasztja alá. A kötet azonban a katalógusok tanúbizonysága szerint soha nem került a püspöki könyvtár állományába.⁴⁰²

Klimo mecénási tevékenységének gyümölcsként számos általa támogatott kutatómunka eredménye jelenhetett meg, és vált hozzáférhetővé a püspöki könyvtár polcain. Közvetlenül az ordinárius halála előtt jelent meg egyik pártfogoltjának, Szalágyi Istvánnak a magyar és külföldi forrásokat is felhasználó, Pannónia egyháztörténetét taglaló munkája. Szalágyi a kötet előzéklapjára csaknem egyoldalas kézírásos köszönettel tisztelgett nagylelkű patrónusa előtt.⁴⁰³ Dobner *Monumenta Historica Bohemicae...* című műve második, magyar vonatkozásokban igencsak gazdag kötetében 14 oldalas ajánlásban köszöntö meg Klimó mecénási támogatását.⁴⁰⁴ Csapodi Lajos jezsuita is Klimónak ajánlotta *De religione revelata* című munkáját.⁴⁰⁵ További ajánlások találhatók Maria Pietro Gazzanigától⁴⁰⁶ és Gottfried Schwarztól⁴⁰⁷. Ezen művek mindegyike része a mai állománynak.

Magas rangú személyek ajándékai is gyarapították a püspöki bibliotékát: eképpen a püspök 1769-ben Zbiskó Károly szepesi püspök közvetítésével szerezte meg Matthias Dogiel lengyel piarista *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae* című, 1764-ben megjelent, igen sok magyar vonatkozású forrást tartalmazó munkáját.⁴⁰⁸ Mária Terézia pedig maga kedveskedett 1776-ban könyvajándékkal Klimó György püspök nyilvános könyvtárának, mégpedig a bécsi császári éremtár arany- és ezüstérmeinek gyönyörű díszkiadásával: „*Mária Terézia apostoli császári királynő bőkezűségéből 1776-ban Klimó György pécsi püspöknek és a Pécsen alapított nyilvános könyvtára számára*” (Schmelczer-Pohánka Éva fordítása)⁴⁰⁹ Ugyanezen év június 29-én Batthyány Tódor Klimónak egy négykö-

⁴⁰² A kötet 1812-ben a pozsonyi káptalan könyvtárából került a Nemzeti Múzeum Könyvtárába (ma OSZK). Így feltételezésünk szerint Klimó püspök adományozhatta még életében a pozsonyi káptalannak a díszítetlen példányt. POHÁNKA 2009. LI–LVI.

⁴⁰³ Szalágyi István: De statu ecclesiae Pannonicae libri VII. Liber primus de statu civili Pannoniae. , Quinque Ecclesii, Typis J. J. Engel, 1777. – F.VI.28

⁴⁰⁴ LIBER 1933. DOBNER Job Felix: Monumenta historica Bohemiae. 1–2. tom. Pragae, Literis Joannis Josephi Clauser. 1764–1768. – F.VII.6–7

⁴⁰⁵ Csapodi Lajos: De religione revelata, eius regulis et virtutibus praecipues libri tres in usum SS theologiae auditorum. Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Societatis Iesu, 1771. – T.VI.14–15

⁴⁰⁶ Gazzaniga, Petrus Maria: Praelectiones (theologicae) secundis curis emendatae et auctae in usum suorum. Vindobonae, I. T. Trattner. 1770–1771. (4. tom. De virtutibus theologicis, fide, spe et caritate.) – K.IX.12–13–14–15 (Érdelességképpen megjegyezzük, hogy nem található benne Klimó püspök ex librise, noha úgy véljük, még életében megkapta Gazzanigától a neki ajánlott művet.)

⁴⁰⁷ Schwarz Gottfried: Recensio critica Schmeizeliani de numis Transilvanicis commentarii. Supplementa, emendationes et illustrationes. Rintelii, I. G. Enax, 1764. – NN.IV.32

⁴⁰⁸ HORVÁTH 1932. 6–7., HORVÁTH 2000. 85–86.

⁴⁰⁹ „*Ex munificentia Mariae Theresiae Augustae Reginae Apostolicae Georgio Klimo Episcopo Qvinque Ecclesiarum, et Bibliothecae Publicae ab eodem Qvinque Ecclesiis fundatae obtigit anno 1776*” In: Catalogue des monnoies en argent qui composent une des différentes parties du Cabinet Impérial depuis les plus grandes pièces jusqu’au Florin inclusivement Nouvelle ed. corrigée. Vienne, chez J. T. de Trattner. 1769. – V.I.15o; Jameray-Duval, Valentin: Monnoies en or, qui composent une des

tetes térképgyűjteményt adományozott, amelynek szövegét már korábban idéztük. (Lásd 40. oldalon)⁴¹⁰

Horváth Margit egy érdekes gyarapodási példára lelt kutatásai során. Agostino Gervasio Ágoston-rendi szerzetes szorult helyzetére való tekintettel – valószínűleg anyagi okok miatt – felajánlott egy kötetet Klimó püspöknek, egyúttal segítséget kérve tőle. A mű címét sajnos nem említette meg.⁴¹¹

Varjú Elemér és Alszeghy Zsolt állítása szerint a pécsi püspöki könyvtár 1774-ben megszerezte a felosztott pécsi jezsuita rendház köteteit.⁴¹² A *Magyar könyvtártörténet* című összefoglalóban Tóth András is tévesen azt állította, hogy Klimó György a felosztott pécsi jakabhegyi remetekönyvtárból és a jezsuita bibliotékából több darabot is meg tudott szerezni, ezzel bővítve akkor már tekintélyes könyvgyűjteményét.⁴¹³ Tévesnek ítéljük ezt a feltételezést, hiszen a felosztott rendházak kötetait a kincstár lefoglalta, majd a pesti egyetemi könyvtárba vitették, ott lajstromoztatták, majd a nagyszombati anyaggal együtt a budai várba szállították őket. Az egyetemi könyvtár válogatása után csupán a duplumokat osztották szét.⁴¹⁴ A pécsi gyűjteményben található a hajdani pécsi jezsuita könyvtárból származó kötetek is, ám ezek egy része más úton került az állományba. Például Faludi Ferenc könyvei közül néhány Szemenits Ferenchez került, majd rajta keresztül a püspöki és a szemináriumi könyvtárba.⁴¹⁵ A Klimó Könyvtár mai állományában 11 olyan mű található, amelyben a pécsi jezsuita kollégium tulajdonbejegyzése található, de ez akár hagyatékok útján is bekerülhetett az állományba. További jezsuita tulajdonású kötetek kerültek Pécsre Nagyszombatból (3 mű), Pozsonyból (80 mű), Bécsből (21 mű) és Velencéből (1 mű).⁴¹⁶ (Lásd *Függelék 3.*)

Közvetlen Klimó halála után érkeztek meg a Vatikáni Bazilikáról szóló könyvek, amelyek megrendelője még maga a püspök volt.⁴¹⁷ Ugyancsak nem érhetett meg az ordinárius az általa tanulmányaiban támogatott unokaöcs, Klimó Ferenc római Collegium Germanicum-Hungaricumban megvédett téziseinek megjelenését. A kötet csak 1777 szeptemberére érkezett meg Pécsre, de a mai napig a gyűjtemény része.⁴¹⁸

differentes parties du cabinet de S. M. l'empereur depuis les plus grandes pièces jusqu'aux plus petites. Vienne, chez J. T. de Trattner. 1759. – V.I.16.

⁴¹⁰ Guilielmus Blaeu – Iohannes Blaeu: Novus Atlas, das ist Weltbeschreibung mit schönen neuen ausführlichen Land-Taffeln in Kupffer gestochen und an Tag gegeben durch. Amsterdam, bey Iohanne und Cornelio Blaeu, 1646–1649. – HH.I.3–4–5–6

⁴¹¹ HORVÁTH M 1932. 8.

⁴¹² CSAJÁGHY 2000. 93., VARJÚ 1907. 194., ALSZEGHY 1991. 489.

⁴¹³ CSAPODI–TÓTH–VÉRTESY 1987. 134.

⁴¹⁴ FARKAS G 2008. 26–27., BIBOR 2008. 34–35, 39–40.

⁴¹⁵ VASSKÓ 1934. 9.

⁴¹⁶ MÓRÓ 2001b. 112.

⁴¹⁷ PKGYJKV /1778 – Káptalani Gyűlés 1778. január 19.

⁴¹⁸ Pio VI. pont. max. doctori, pastori, episcopo oecumenico, ... quod instinctu divinitatis mentis magnitudine virtute, auctoritate, que sue damnatis impiorum libris eorumque de rebus divinis

Az 1777-ig összegyűjtött állomány tudományágak szerinti eloszlásáról egy évszám nélküli, de valószínűleg még Klimó püspök életében készült, tudományágak szerinti mutató lelhető fel a püspöki könyvtár kéziratárában, *Ordo classium in quas libri Bibliothecae Episcopalis V. Ecclesiensis distribuuntur* címmel. A kötet lejegyzője egyértelműen Koller József volt. A 3705 tétel nagy része a szerzők vezetékneve, kisebbik hányada pedig a cím egy-két szava. Az osztályok a következők voltak: 1/ bibliatudomány, 2/ teológia, 3/ egyházi gyűlés, 4/ liturgia, 5/ hitszónokok, 6/ prédikációk, 7/ aszkéták, 8/ jogtudomány, 9/ kritikák, 10/ gyűjteményes írások, 11/ filozófia, 12/ matematika, 13/ orvostudomány, 14/ történettudomány, 15/ éremltan, 16/ földrajztudomány, 17/ filológia, 18/ szónoklatok, 19/ költők, 20/ nyelvtudomány, 21/ vegyes tárgyú munkák.⁴¹⁹ Ez az osztályozás csak segédanyagként, kimutatásként funkcionálhatott, hiszen nem volt feltüntetve benne sem bibliográfiai adat, sem a kötetek fellelhetőségére vonatkozó megjegyzés. A mutatóban találhatunk néhány kiegészítést a későbbi könyvtárőről, Vizer Ádámtól is. A statisztika alapján 1341 (36,2%) szerzőt a vallási, 2364 (63,8%) pedig a világi tudományokhoz sorolt fel Koller.⁴²⁰

Külön említést kell tennünk Klimó püspök ex libriseiről, hiszen ezek segítségével az általa beszerzett kötetek mind a mai napig leválaszthatók a bibliotéka teljes állományából. Ezen tulajdonjegyét a prelátus beleragasztatta a beszerzett kötetekbe. A már korábban taglalt esztergomi ex librisei 1741-től kerültek a tulajdonába kerülő munkákba. Klimó pécsi időszakában 1754-től datálható a püspöki ex librisek felbukkanása. Klimó György három normál (a legszebb Thomas Bohacz bécsi rézmetsző munkája – 21. kép) és egy gála – azaz nagyméretű –, több színben megtalálható, igen szép kivitelű ex librist készíttetett magának. Ez utóbbi metszője a budai Binder János Fülöp volt. A normál ex librist a kisebb könyvekbe, a gálát pedig a nagyobb és reprezentatív célokra szánt, valamint a helyi vonatkozású díszkiadásokba helyeztette el Klimó. Ekképpen összesen öt klimói ex librist különíthetünk el a nyilvános bibliotéka könyveiben.⁴²¹ Egy táblázatba is rendezett vizsgálat alapján kiderül, hogy, sajnos, nem minden Klimó György működése alatt szerzett könyvbe került ex librise. A Klimó Könyvtárban 3675 darab Klimó-tulajdonosjegy van. Ez a műveket számolva kevesebb lehet, hiszen egy-egy műben több ex libris vagy bejegyzés is előfordul. A kötetek számát tekintve pedig jóval több, ha figyelembe vesszük a sorozatban vagy több kötetben megjelent nyomtatványokat. Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy az

perverse scribendi liventia repressa et multis magnis firmis salutaribus, praesidiis suo Consilio diligentia opera comparatis veram religionem vindicavit, adservit, propugnavit Franciscus Klimó nob. Hungarus Romae in Collegio Germanico praeside. Kal. Septembris 1777. Romae, 1777. A mű – a kor akkori szokásai szerint – egy kötetbe fűzve jelent meg Klimó Ferenc tanára, Lucovico Civini munkájával (*Exercitatio metaphysica adversus religionis osiores praecipue atheos. Romae, Archangelus Casaletti, 1777.*) A kötetismertetést lásd POHÁNKA 2007e.

⁴¹⁹ Q.VII.42 = PEK TGYO It. Ms 110.

⁴²⁰ Q.VII.42 = PEK TGYO It. Ms 110, MÓRÓ 2001b. 102.

⁴²¹ BODA 1974b. 182–184., CSÓKA-JAKSA 2004. 36–41.

ex librisek alapján sem rekonstruálható a teljes klimói alapállomány. (Lásd *Függelék 3.*)

A fentiekben a klimói időszak gyarapodásainak a forráshiány (beszerzési, ajándékozási könyvjegyzékek, kölcsönzési napló) miatt csak igen szűk keresztmetszetét tudtuk bemutatni, ám ezen felvázolt adatokból kiderül, hogy igen megfontolt és tervszerű gyűjtést magában foglaló, átfogó könyvtárpolitikával állunk szemben, amely a tudatos, átgondolt vásárlás mellett a véletlenszerű ajándékokat, valamint a kezdetektől támogatott kutatások nyomtatott megjelenésének megszerzését is magára vállalta. A véletlenszerűen bekerülő példányoknál is megfigyelhető, hogy igen kevés esetben tett a püspök tiltólistára műveket. Általában minden, a műveltség előmozdítását elősegítő munkát beemelt könyvtárába. Arra azonban tudunk példát, hogy esetenként a használatot korlátozta. (Bővebben lásd *A püspöki könyvtár használata és működési feltételei – A használati szabályzat változásai (1774–1945)* című alfejezetben)⁴²²

Az alapító halála utáni történeti ismertetések a könyvtár köteteinek „tetemes csorbulásáról” beszéltek, *„mellyet nem annyira a’ rendes fölvi gyűjtés’ hiánya (...), mint inkább az akkoriban uralkodó alaptalan előítélet (...) ejtett rajta, t. i. mintha minden eretneknek tollából folyt munka, bár a’ hitet távulról sem érintené, veszedelmes volna; melynek következtében ezek szinte halomként az enyésző lángok martalékjává jutottak.”* Csajághy Károly későbbi könyvtárőr 1838-as ismertetésében közel 200 darabra tette a fellelhető hiányt.⁴²³ Könyvtárismertetésével kapcsolatban, sajnos, meg kell jegyeznünk, hogy számos szóbeszédet átvett, és így azok áthagyománnyozódtak az utókorra. Hernády Ferenc avatatlan kezek „selejtezésének” tekintette a Csajághy által is megerősített, gondolati tartalmuk miatt elégetett értékes kötetek eltűnését.⁴²⁴ A pécsi könyvégetésre azonban semmilyen más dokumentált utalást, forrást nem találunk.

A korábbiakhoz képest a századfordulóra tényleg megfigyelhető volt a könyvbeszerzések bizonyos mértékű megcsappanása, de ez egyrészt a Klimó-féle nagyarányú beszerzésekhez viszonyítva vált érezhetővé, másrészt szerepet játszhattak benne a 18–19. század fordulóján bevezetett cenzúrarendeletek is. Az állami cenzúra 1770-től teljesen az osztrák hatóságok kezébe került, így a nyomdák tevékenysége mellett ellenőrizték a határokon behozott könyvküldeményeket. A könyvvizsgálatok abban is éreztették hatásukat, hogy számos nyomdaműhely működését felfüggesztették, a megmaradt intézményekből pedig jóval kevesebb nyomtatvány került ki. Így a megvásárlásra kínált kötetek száma jóval alacsonyabb volt.⁴²⁵ Emellett a könyvtár gyarapítására hatással volt a vásárlásokra felhasználható összegek nagyarányú csökkenése is. Ez főként a püspök nélküli időszakokban csúcsosodott ki. Koller József 1777 és 1803 között saját

⁴²² FITZ 1937. 274–275.

⁴²³ CSAJÁGHY 1838. 331.

⁴²⁴ HERNÁDY 1960b

⁴²⁵ FÜLÖP 1963a. 250., BERKÓ–FEHÉR 1980. 45.

tiszteletdíját fordította könyvbeszerzésre, de az kevésnek bizonyult, így sok számla kifizetetlen maradt.⁴²⁶

Természetesen egy könyvállomány életében a gyarapodás mellett mindig számolni kellett a kötetszám csökkenésével is, ami általában a kikölcsönzött kötetek eltűnésével magyarázható. Az első hiány felfedezése 1805. január 31-ére esett, amikor Billisics Alajos könyvtári prefektus négy mű eltűnését jegyezte fel.⁴²⁷ Klimó püspök halála után, 1808-ban Simon Máté és Foith Henrik könyvtárosok ellenőrizték a teljes állományt, összevetve a meglevő katalógussal.⁴²⁸ Az elkészített könyvlajstromuk szerint Simon 157 kötet hiányát fedezte fel. A két jegyzék nagyjából azonos műveket tartalmaz, ám az egyikben felfedezhetők plusz adatok is. Utóbbiban ugyanis feltüntették a jelzeteket is, sőt megjegyzést tettek a hiányzó/katalogizálatlan kötetekhez. A jegyzék végén Simon nehezményezte, hogy a katalógusban továbbra is fel lettek tüntetve ezek a nyomtatványok, a gyűjteményben való aktuális meglétüket támasztva alá.⁴²⁹ A végleges, Simon által lejegyzett betűrendes könyvjegyzék zömében 18. századi, külföldön nyomtatott műveket és kisebb hányadában egy évszázaddal korábbi munkákat foglalt magában. Néhány 16. században keletkezett mű is felfedezhető a listán, továbbá kéziratok. A hiányzó munkák az orvostudomány, a történelem, a nyelvészet, az irodalomtörténet, a teológia és a jogtudomány köréből kerültek ki, és az elhúzódó kölcsönzések miatt nem voltak fellelhetők a bibliotékában.⁴³⁰ Így emiatt sem feltételezünk ideológiai típusú leválogatást.⁴³¹ Néhány kötetet aláhúzással megjelöltek, megjegyzésként pedig ott áll, hogy visszakerült: így pl. Szokolczy János Vencel *Tribunal ecclesiasticum...* című 1762-es egyházi jogi műve, amely jelenleg is az állomány részét képezi.⁴³² De megtalálható a mai állományban Molnár János *Egész esztendőnek vasárnapira és innepire szolgáló prédikációk* című, Pozsonyban és Kassán, 1777-ben megjelent munkája⁴³³ is, amelyet jelzete alapján csak Szepeszy Ignác püspök halála után (1838) került vissza a bibliotékába, hiszen az új rendszer szerint átletárolták.⁴³⁴

Nem tudjuk, hogy a történelmi hagyomány erre a hiányra mutatott-e rá. Annyi bizonyos, hogy az első korszak állományának aktuális állapotával kapcsolatban Koller József 1779-es katalógusának szennylapján Gradwohl Eduárd

⁴²⁶ PKGYJKV 3/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. szeptember 2.

⁴²⁷ Libri, die 31. Jan 1805. ex Bibliotheca deperditi. Aloysius Billisics. p. 383. – PEK TGYO Ms 67041.

⁴²⁸ PKGYJKV 393/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. október 17.

⁴²⁹ PEK TGYO It. Ms 1022

⁴³⁰ Volt köztük néhány magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású kötet is: így pl. Gyöngyösi István *Márssal társolkodó Murányi Vénusának 1729-es budai kiadása*, Kovács János M *A' magyar kronikának röviden le-rajzolt sommája* (Pozsony, 1742).

⁴³¹ MÓRÓ 2001b. 103., PEK TGYO It. Ms 1022, PEK TGYO It. Ms 1023.

⁴³² Mai jelzete: L.VII.22

⁴³³ Mai jelzete: Sz.V.II.13

⁴³⁴ A Klimó Könyvtár magyar nyelvű nyomtatványaival Szilágyi Mariann kolléganőm foglalkozik. Vö. SZILÁGYI 2011.

könyvtári segédírnoktól találunk egy 1835. május 10-i bejegyzést, amelyben utalást tett az állomány mintegy 400 kötetének hiányára: „A pécsi püspöki könyvtár ezen 1779-ben összeállított, ama könyvtár emlékezetére megőrzött és újonnan leírt katalógusa. Miután 1835-ben az új katalógust összeválogattam, összevettem a régít az újjal, s ennek okán észrevettem, a Klimó György püspök úr ajándékából létrejött régi könyvtárral összevetve, az ide áthozott könyvek közül mintegy 400 kötet, nem tudni, mi okból, hiányzik. Mindezt az eljövendő emlékezete miatt írtam. Pécs, 1835. május 10. Gradwohl Eduárd segédkönyvtáros.” (Jankovits László fordítása)⁴³⁵ Ebben bizonyosan voltak elvesztett kötetek is, de továbbra is számolni kellett a kintlevőségekkel. Bár meg kell jegyeznünk, hogy a 400 kötetet még visszamenőlegesen is igen magas kölcsönzési számnak tartjuk.

A történelmileg meggyökeresedett hanyatlás ellenére az iratok inkább – az előzményekhez viszonyítva – kisebb mértékű gyarapodásokról tanúskodnak. A beszerzések koordinálásának körültekintő munkája Koller Józsefre hárult, aki hol könyvtárosként, hol könyvtári ügyekben eljáró felettesként őrködött a beszerzések zökkenőmentessége felett, amelyeknek egyedül az anyagi keretek szabtak gátat.⁴³⁶ A könyvtár nagymértékű hanyatlását megcáfolandó vegyünk számba a Klimó püspök halála utáni gyarapodásokat.

A mindenkori ordinárius felajánlásai ebben az időszakban sem maradtak el. Ekképpen 1791 júniusában Esterházy Pál László püspök is átadta könyvgyűjteményét.⁴³⁷ Ez rögtön meg is cáfolja Jósika János 1779-es feljegyzését, amelyben a püspök személyiségét ugyan méltatta, de hiányolta a könyvtárért való lelkesedését.⁴³⁸ Tudomásunk van arról, hogy tulajdonából számos francia és magyar nyelvű kötet került be az állományba, és ma hét műben azonosítható tulajdonlása. (Lásd *Függelék 3.*)⁴³⁹ Esterházy halála után – csakúgy, mint Berényi és Klimó püspök elhunytával – az egyházfő könyvgyűjteménye a káptalanra hagyományozódott.⁴⁴⁰ Vizer Ádám azonban 1801-ben írta össze Esterházy-hagyaték könyvanyagát, így 170 kötetről készült lajstrom, és átkerült a püspöki bibliotéká-

⁴³⁵ „Catalogus hic Bibliothecae Episcopalis Quinque Ecclesiensis antiquus anno Ch. 1779 concirmatus et sic primus hujus Bibliotheca pro memoria conservatus, et ad novum inductus. Adornato itaque nova Catalogo anno 1835 per me collatus cum novo, qua ratione observatum est, quod ex antiqua Bibliotheca per donatum D. Eppum Klimó comparata, hucque inductis libris circa 400 volumina, non scitur qua ratione desint. Haec pro futura memoria. Quinque-Ecclesiis die 10 May 1835. Eduardus Gradwohl Biblioth. Adjunctus.” QQ.I.14 = PEK TGYO It. Ms 56.

⁴³⁶ „Nézz utána, vajon régóta nem történt-e semmiféle könyvbeszerzés” PKGYJKV 1780 – Koller József könyvtárőr 1780-as jelentése a nyilvános könyvtár állapotáról.

⁴³⁷ PKGYJKV 5/1798 – Káptalani Gyűlés 1798. november 2.

⁴³⁸ PEK TGYO It. Ms 1193

⁴³⁹ WINIS 1930a, WINIS 1930b, WINIS 1930c.

⁴⁴⁰ A köteteket mindkét összeírásban méretük szerint csoportosították (fólió, negyed-, nyolcad- és tizenkettedrét), azon belül azonban már semmilyen elrendezési elvet nem alkalmaztak. Az egyes bibliográfiái tételeknél a szerző és a mű címének megemlítése mellett a kiadás helyét és az évszámot adták meg.

ba.⁴⁴¹ A tulajdonjegyek alapján 22 mű azonosítható Király József püspök possessor-bejegyzésével. (Lásd *Függelék 3.*)

A káptalan könyvtárában található kötetátadásra a 19. század legelején került ismét sor. Az 1801. november 5-i káptalani gyűlésen arról határoztak, hogy az északi toronyban levő könyvgyűjteményüket a levéltárból áthelyeztetik a püspöki könyvtárba. A duplumok folyamatos eladásáról és elszállításáról is döntöttek.⁴⁴² Még ebben az évben Vizer Ádám könyvtárőr katalógust állította össze a püspöki könyvgyűjteménybe átadandó könyvekről (1472 kötet).⁴⁴³ Köteteik az Esterházy püspök hagyatékából származó könyvekkel együtt kerültek a gyűjteménybe. A kötetek mennyiségére is utalt, hogy Vizer kanonok 1802. október közepén a káptalan gyűlésén kérvényezte, hogy a könyvtári szolgálával kaphassanak másfél hónapot a káptalani könyvek rendezésére.⁴⁴⁴

A könyvvásárlásokat a könyvnyomdák, könyvtárak és kiadók jegyzékei is nagyban elősegítették.⁴⁴⁵ A Székesegyház 1803 márciusában saját költségén megvásárolta a Széchényi Ferenc által alapított Nemzeti Múzeum éremkatalogusának mutatóját, amelyet a nyilvános könyvtárban helyeztek el.⁴⁴⁶ Innen ezután is folyamatosan megküldték az általuk kiadott köteteket⁴⁴⁷, a könyvtár új lajstromait, valamint kéziratának nyomtatásban megjelent könyveit.⁴⁴⁸

Koller 1780-as könyvtári jelentésében külön kitért arra, hogy ügyelni kell a könyvvállomány folyamatos gyarapítására.⁴⁴⁹ A magyarországi akadémiák és gimnáziumok által újonnan megjelentetett kötetek⁴⁵⁰ megvásárlását említette meg. Ő maga folyamatosan nagyobb könyvkészleteket hozatott a gyűjtemény számára.⁴⁵¹ Igyekezett minden pénzforrást megteremteni a könyvtár gyarapítására, így pl. 1802. december 31-én pedig a könyvtár kettős példányai után befolyó 260 forintnyi összeggel fedezte Blasio Ugolino *Thesaurus Antiquitatum Sacrarum* 34 kötetes művének beszerzését.⁴⁵²

⁴⁴¹ PEK TGYO It. Ms 1193

⁴⁴² PKGYJKV 5–6/1801 – Káptalani Gyűlés 1801. november 5.

⁴⁴³ PEK TGYO It. Ms 1193

⁴⁴⁴ PKGYJKV 7/1802 – Káptalani Gyűlés 1802. október 16.

⁴⁴⁵ PKGYJKV 5/1798 – Káptalani Gyűlés 1798. november 2.

⁴⁴⁶ PKGYJKV 158/1811 – Káptalani Gyűlés 1811. március 29.

⁴⁴⁷ Miller, Jacob Ferdinand: Appendix ad Catalogum numerum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani. Pesthini, Trattner, 1810. – Sz.D.VII.7 (PKGYJKV 158/1811 – Káptalani Gyűlés 1811. március 29.)

⁴⁴⁸ Miller, Jacob Ferdinand: Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris. Sopronii, Typis haer. Siessianorum. 1815. – O.VI.19–20–21 (PKGYJKV 1816 – Káptalani Gyűlés 1816. szeptember 12.)

⁴⁴⁹ PKGYJKV 1780 – Koller József könyvtárőr 1780-as jelentése a nyilvános könyvtár állapotáról

⁴⁵⁰ II. József 1783. szeptember 29-én kelt rendelete alapján a magyarországi gimnáziumokban és az alsóbb fokú iskolákban csak bécsi tankönyveket volt szabad használni. CSANAK 1983. 285.

⁴⁵¹ PKGYJKV 1780 – Koller József könyvtárőr 1780-as jelentése a nyilvános könyvtár állapotáról, PKGYJKV 17/1787 – Káptalani Gyűlés 1787. november 16.

⁴⁵² PKGYJKV 4/1802 – Káptalani Gyűlés 1802. december 31.

A pécsi egyházmegye tagjainak felajánlásai ebben az időszakban egyre jellemzőbbé váltak, noha még rendelet nem született a kötelező felajánlásokról. 1788 áprilisában Petheő József kanonok ajándékaként került a püspöki könyvtárba a nagy Francia Enciklopédia második kiadásának 192 kötete.⁴⁵³ Ennek meglete igen fontos a püspöki könyvtár életében, hiszen egy katolikus könyvtárról van szó. Kanonoki felajánlások és hagyatékok Klimó halála után is kerültek az állományba: ekképpen Mitterpacher Lajos pesti egyetemi tanár, az agrárudományok művelője, pécsi egyházmegyei kötődése miatt 1814-ben végrendeletileg a pécsi püspöki könyvtárra hagyományozta a főként természettudományos és mezőgazdasági tárgyú köteteket magában foglaló, mintegy 700 kötetes könyvtárát.⁴⁵⁴ 1825-ben bekövetkezett halálával Paffán Ignác kanonok könyvgyűjteménye is átszármazott a püspöki könyvtárba (112 mű 134 kötetben).⁴⁵⁵ Král József kanonok ajándékkönyveinek lajstroma 1821-ből származik. A kötetekről jelzésszerű leírások vannak: 62 mű 132 kötetben és 253 forint értékben.⁴⁵⁶

Külön említést érdemelnek még – de a pécsi egyházmegyei gyarapodáshoz tartoznak – a pécsi püspöki bibliotéka könyvtárőreinek az állományba bekerült könyvei. Szinte mindegyiküktől lelhetők fel kötetek a bibliotékában, de azt sajnos, több esetben nem tudjuk megmondani, hogy még életükben adományozták, vagy csak hagyatékuk átvételekor kerültek a bibliotékába. Koller József hajdani könyvtári prefektus nemcsak felelős munkatársként, hanem „kívülállóként” is gyarapította volt munkahelye állományát. Először a nyolckötetes *Historia Episcopatus Quinqueecclesiensiarum* című helytörténeti munkájával.⁴⁵⁷, majd az 1790/91. és 1825–27. évi országgyűlés nyomtatványaiával.⁴⁵⁸ 1819 június–júliusában 88 művet adott át 127 kötetben a püspöki bibliotékának.⁴⁵⁹ Lethenyi János könyvtárőr 1804. október 30-án bekövetkezett halála után könyvhagyatéka adományként került be a püspöki könyvtárba. A lakószobájában és a könyvszekrényekben található könyvek listáját Dobits Mátyás és Galászy Ignác írta össze.⁴⁶⁰ Simon Máté, a könyvtár 1808 és 1818 közötti könyvtárőre is a püspöki könyvtárra hagyományozta végrendeletében könyveinek egy részét, másik felét pedig unokatestvérének, Györgynek, valamint a pécsi papi szeminárium könyvtárának juttatta.⁴⁶¹ A visszakereshető tulajdonjegyek alapján⁴⁶² összesen kilenc

⁴⁵³ PPL CV 1829. 90. p. Sajnos, possessor-bejegyzése nem maradt a kötetekben, így a *Függelék 3*-ban tett kimutatásunkba nem került bele.

⁴⁵⁴ Ma 151 kötetben található meg az alábbi kéziratos bejegyzés: „Lud. Mitterpacher”.

⁴⁵⁵ PEK TGYO It. 67016 = Ms 487

⁴⁵⁶ PEK TGYO It. Ms 1187

⁴⁵⁷ PKGYJKV 1/1784 – Káptalani Gyűlés 1784. július 13.

⁴⁵⁸ PPL CV 1829. 90. p. A mai állomány 17 Koller Józseftől származó kézbejegyzéses kötetet tartalmaz, de ennél sokkal több kötetet köszönhet neki a könyvtár.

⁴⁵⁹ PEK TGYO It. 67016 = Ms 487

⁴⁶⁰ PPL 8/1804

⁴⁶¹ BRÜSZTLE 1874. I. 235.

⁴⁶² Például Koller Józsefnél nem vettük figyelembe a közvetítése által beszerzett munkákat.

adományozó vagy hagyatékozó (Szalágyi, Koller, Vizer, Lethenyi, Billisics, Krebesz, Foith, Simon, Finta) 109 könyve azonosítható. (Lásd *Függelék 3.*)

Összesítve az első korszakban – az egyházmegyei személyek életrajzi adatait támpontul véve – a könyvtárőrök könyvei mellett csaknem 1100 mű került be nagyprépostoktól (Kazó István, Nunkovics György), kanonokoktól (pl. Benitzky János Károly, Bohus Imre, Kapucsy György, Mitterpacher Dániel Antal), valamint plébánosoktól (pl. Dienes István, Pajer József, Szluha György Demeter, Zbiskó József Károly). Elmondható, hogy a nagyprépostok és a kanonokok nagyobb számarányban, átlag 10–15 művel gyarapították a gyűjteményt, míg az egyházmegyei plébánosoknál három mű tekinthető a legnagyobb számnak. (A pécsi egyházmegyei adományokat és hagyatékokat lásd *Függelék 3.*)

Nem a pécsi egyházmegyéhez tartozó személyek is tettek felajánlásokat a püspöki bibliotéka számára: így Szegedi Imre kanonoknak, az eszéki plébánia papjának könyvgyűjtemény-katalógusa 1800-ban került a pécsi püspöki könyvtárba, eladási végrehajtással.⁴⁶³

A már említett jezsuita könyvtárakból származó könyveken kívül egyéb szerzetesrendek könyvgyűjteményeiből is találunk köteteket az állományban. Ennek történelmi előzményei a II. József-féle szerzetesrendi felosztatások (1784–1785) voltak, amelyek következtében – hasonlóan a jezsuita rend 1773-as megszüntetéséhez – azok könyvgyűjteményei központi begyűjtése után a pesti egyetemi könyvtárhoz kerültek. Annak állományából hiányzó köteteket ott kiválogatták, majd a visszamaradt duplumokat szétosztották.⁴⁶⁴ A pécsi átvételekről – sem időpont, sem kötetszám tekintetében – közelebbi információval nem rendelkezünk. A tulajdonjegyek alapján a domonkosoktól egy, a ferencesektől három, a pálosoktól 13, a kapucinusoktól 18 művet azonosíthatunk. Szentkirályi István kutatásai alapján egyedül a jakabhegyi remeték könyvtárának közvetlen bekerüléséről van adatunk. 1785 tavaszán a káptalannak Fonyó Sándor könyvtáráról kellett döntést hozni. Fonyó a könyvgyűjteményét végrendeletileg 1767-ben a jakabhegyi remeteházra hagyta.⁴⁶⁵ Ezen könyvállományt az 1782. február 25-i királyi rendelet értelmében felosztatott remetéktől a vallásalap számára lefoglalták, valamint további egyeztetést helyeztek kilátásba Hoisty alispánnal. Javaslatukban szerepelt, hogy a káptalan esetleg maga is megvásárolhatná a köteteket.⁴⁶⁶ Szentkirályi szerint ekkor számos könyv került a püspöki bibliotékába. A jelenlegi állományban 74 mű található „*Eremi S. Jacobi 1754*”

⁴⁶³ PPL 196/1800, PPL 282/1800, PPL 375/1800. A Szegedi-féle jegyzék köteteinek egy jelentős része megtalálható a bibliotéka mai állományában, ám possessorként vagy tulajdonosként nem tüntették fel nevét. Kizárólag két nyomtatvány tartalmazza kéziratban a kanonok nevét: „*Emerici Szegedi*”.

⁴⁶⁴ BIBOR 2008. 34–35, 39–40.

⁴⁶⁵ SZENTKIRÁLYI 1934. 15. Ma három műben lelhető fel tulajdonosi bejegyzésük.

⁴⁶⁶ PKGYJKV 3/1785 – Káptalani Gyűlés 1785. április 19.

bejegyzéssel, ezek közül kettőben Fonyó Sándor possessor-bejegyzése is fellelhető.⁴⁶⁷ (Lásd *Függelék* 3.)

A 18. század végétől szép számú adományozás által is bővült a könyvtár állománya. Ekkortól számolhatunk az egyházmegyei felajánlások mellett világi (pécsi és más városból származó) polgárok bekerült köteteivel. Az átadások előtt a könyvtárörnek általában egy előre elküldött lista alapján lehetősége volt tájékozódni az átadandó könyvmennyiségről, majd azt vagy egészében, vagy bizonyos köteteket megjelölve átvehette, eladhatta, esetleg abból más gyűjtemények számára eljuttathatta a kettőspéldányokat. Az adományozók többsége Klimó György kezdeményezésének és nagylelkűségének mintájára rendelkezett könyveiről.⁴⁶⁸ Ekképpen ezek az adományjegyzékek a hivatalosan elkészített katalógusok kiegészítőivé váltak. Az 1817 és 1865 közötti időintervallumból ránk maradt egy nyilvántartás az ajándékozott és a végrendeletileg hagyományozott kötetekről⁴⁶⁹, muzeális tárgyakról, fossziliákról és érmeokről is.⁴⁷⁰ A nagyobb kötetadományokról külön listák készültek: pl. Stróbl Zsigmond táblabíró könyv- és térképgyűjteményéről 1817. március 18-án készítettek összeírást, amely szobánként és szekrényenként, továbbá szakrendbe csoportosítva adja közre a benne található művek sorát.⁴⁷¹

A püspöki könyvtár állományának bár kicsi, de annál fontosabb része az időszakonként, majd folyamatosan megjelenő periodikák sora. Már az alapítás körül is fellelhetők voltak, amelyek zömében német, latin, magyar, francia, valamint az itáliai kapcsolatoknak köszönhetően olasz nyelven adták közre a történettudomány, a teológia, a filozófia és egyéb tudományok összefoglaló ismereteit. A jelen fejezetben vizsgált korszak végére egy kivétellel 75 (négy darab 17. századi, 34 darab 18. századi, 37 darab 19. századi) idegen nyelvű periodika sorakozott a bibliotéka polcain. Több újságot a könyvtár vezetése a második korszakban is folyamatosan megrendelt. A bibliotéka legrégebb folyóiratai a 17. századtól jelentek meg. Ezek közül három francia nyelvű: az első Európa legrégebb irodalmi periodikája, a *Le Journal des Scavans* (1665–1755), a második a *Bibliothèque Universelle et Historique de l' Année* (1686–1693), a harmadik a *Histoire des Ouvrages des Scavans* (1687–1709) történettudományi lapok, valamint negyediként a latin nyelvű *Acta Eruditorum* (1682–1730) bölcsészettudományi lap. Az

⁴⁶⁷ PKGYJKV 278/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. július 25., PKGYJKV 288/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. augusztus 1. 1808 júliusának végén Zsivics Mátyás kanonok kapta meg feladatul, hogy a Nunkovics-hagyatékából visszamaradt köteteket, és jakabhegyri remeteház könyveit felülvizsgálja. A püspöki könyvtárból hiányzó köteteket köteles volt áttemelni az állományba, a tiltott könyveket pedig a káptalan levéltárában kellett elzárni. PKL PEH – Könyvtár 1771–1819. Összegyűjtött forráskivonatok (Kézirat). 5. p

⁴⁶⁸ PPL 1175/1836

⁴⁶⁹ Sajnos, a kötetadományokat csak 1848-ig követhetjük benne.

⁴⁷⁰ PEK TGYO It. 67016 = Ms 487 Ezeket a felajánlásokat névhez kötötten, hivatkozásként Móra Mária Anna is feltüntette 2001-ben elkészült katalógusában: „*Donat (szám) (név)*” feltüntetéssel.

⁴⁷¹ PEK TGYO It. Ms 820. Ma 10 kötete azonosítható.

első korszakban az állományban egyetlen magyar nyelvű periodika, a 18. századi *Hadi és más nevezetes történetek* (1791) volt meg.⁴⁷²

Az első könyvlajstromok és katalógusok

Egy könyvtári állomány használhatóságának legfőbb letéteményese az átlátható elrendezés mellett a könyvjegyzékek és katalógusok megléte. A könyvlajstromok segítséget nyújtottak az egyes gyűjtemények mindennapos használatához, hiszen bennük rendszerezték a meglevő anyagot, vették fel az új szerzeményeket, és nem egy vitás ügyben fontos, perdöntő dokumentációt jelentettek.⁴⁷³ A mai kor könyvtártörténeti kutatói számára ezek a források kimeríthetetlen kincstárát jelentenek, mert belőlük nemcsak a bibliotéka gyűjtőkörét ismerhetjük meg, hanem bizonyos esetekben az egyes kötetek beszerzésének körülményét és idejét is. A könyvtári katalógus definícióját Monok István az alábbiakban fogalmazta meg: „»A könyvtár katalógusa teljes, vagy nem teljes lista, amely egy rendezett gyűjtemény állományáról úgy ad képet, hogy e lista alapján bármely könyv visszakereshető.« A visszakereshetőséget tartjuk a katalógus differencia specifikájának»⁴⁷⁴

Magyarország nagyobb gyűjteményei csak a 18–19. század fordulóján jelentették meg nyomtatott katalógusukat. Az általánosan elfogadott szabályok hiányában az egyes intézmények egyedi rendszer szerint – többször külföldi minta alapján – dolgoztak, de az adott leírások nagyban hatottak egymásra.⁴⁷⁵

A pécsi püspöki könyvtárnak 2001 előtt⁴⁷⁶ nem készült nyomtatott katalógusa. Így állományának vizsgálatakor az egyetemi könyvtár kéziratárában fennmaradt, különböző típusú katalógusokat, könyvjegyzékeket, kimutatásokat és leltárakat vettük górcső alá. Ezen dokumentumok mindegyike egyedi, sajátos felépítésű, ekképpen összehasonlító vizsgálatuk nagyon összetett feladat. Ám meghatározott időintervallumban kontinuitásuk elemzése rámutathat a bibliotéka könyvkészletének alakulására. Ezek számbavételét Móró Mária Anna főkönyvtáros végezte el 2001-re, a Klimó Könyvtár katalógusának megjelentetésével párhuzamosan.⁴⁷⁷

Egy könyvtár állományának megismerése lehetetlen feladat az azt tartalmazó könyvlajstromok, -jegyzékek és katalógusok nélkül. A különböző típusú forrá-

⁴⁷² A megadott évszámok az állományban fellelhető kötetek évszámait jelentik, nem a folyóirat fennállásának dátumait. HOÓZ 1974. 196–198.

⁴⁷³ Lásd A Nyirkállói-per Pécsen, 1912–1916. Lásd bővebben POHANKA 2005b, POHANKA 2006.

⁴⁷⁴ MONOK 1998. 100.

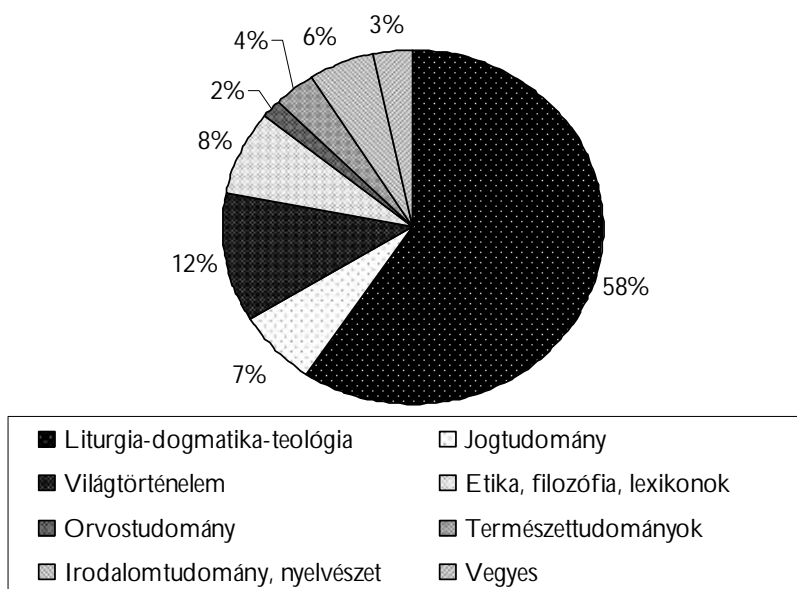
⁴⁷⁵ A budai egyetemi könyvtár: Pray György: Index rariorum librorum bibliothecae Universitatis regiae Budensis. Budae, Typis Regiae Universitatis, 1780–1781., Széchényi Ferenc könyvtáráról: Catalogus Bibliothecae Hungariae Francisci Com. Széchényi. Sopronii, Typis Siessianis, 1799., Index alter librorum bibliothecae Hungariae Francisci Com. Széchényi. Pest, Typ. Trattnerianis, 1800., Index alter librorum Bibliothecae Hungariae Széchényiano-regnicolaris supplemento I. comprehans, in scientiarum ordines distributos exhibens. Posoni, Typ. Belnay, 1803.

⁴⁷⁶ MÓRÓ 2001a

⁴⁷⁷ MÓRÓ 2001b, Ismertetés: KÖRTVÉLYESI 2001.

sok hiányossága miatt ezek a listák adnak hű képet a gyűjtemény köteteiről. Kutatásunk során nem végeztük el az összes katalógus, könyvjegyzék minden egyes tételének elemzését, csak szűrőpróbaszerű vizsgálatokkal próbáltuk a párhuzamokat, valamint az egyediségeket bemutatni, majd általános következtetéseket levonni. Az egyes korszakokban keletkezett kötetjegyzékek, kimutatások alapján az állomány nagyságára és összetételére vonatkozóan így csak átlagolt végeredményeket adunk közre. A katalógusegyüttesek behatóbb vizsgálata és a magánlevelezésben fellelhető beszerzések összegzése későbbi feladat. Ezek által rekonstruálhatóvá válna az 1774-ben nyilvánossá tett bibliotéka csaknem hiánytalan állománya. Addig azonban be kell érünk a számadatok korrekciójával, amely így sok esetben új megvilágításba helyezi eddigi tudásunkat.

A nyilvánosságra szánt püspöki könyvtár alapjának számító gyűjtemény első könyvlajstroma Klimó püspök kérésére készült el 1760-ra, és 1552 tételt tartalmazott.⁴⁷⁸



1. ábra – A pécsi püspöki könyvtár 1760-as katalógusának tematikus kimutatása⁴⁷⁹

A fólióméretű félbőr és barna papírkötéses, 459 levél terjedelmű, vaskos kötet kötéstáblájának belső oldalán Klimó püspök nyomtatott „gála ex librise” található. A katalógus előszavában egyértelműen rámutattak Klimó nagylelkűségére: „Nyájas olvasó, ez a könyvtár, melyet megpillantasz, senki másnak, mint csakis egyedül

⁴⁷⁸ CC.I.11 = PEK TGYO It. Ms 6

⁴⁷⁹ CC.I.11 = PEK TGYO It. Ms 6

legkegyelmesebb pártfogójának köszönheti létrejöttét és gyarapodását, az ő legalább 12 000 forintot kitevő kiadásával emelkedett fel, az ő egyedülálló, gazdag irodalmi tudásával kiválasztott könyvekben bővelkedik, az ő bőkezűsége által növekszik napról-napra, az ő nagylelkűségéből nyitva áll minden tudományt kedvelő embernek, nem a molyok és férgek, amint gyakran történni szokott, hanem a tudásra szomjasak számára gyűlt össze.” (Entz Géza fordítása)⁴⁸⁰

A fellelhetőség biztosítéka a téma szerinti osztályozás volt, amelyet a későbbi lajstromoknál is felhasználtak. Valószínűsítjük, hogy a 19 fő osztály (11 vallástudomány, egy jogtudomány, négy bölcsész tudomány, három természettudomány) – a korabeli katalógusokhoz hasonlóan – a könyvesszekrényekhez rendelt betűjelekkel voltak párhuzamban. A tematikus felosztás mindegyik tétele szerzői mutatóval kezdődik, majd a köteteket méret szerint rendezve csoportosították: folio, quarto, octavo. A könyv-lajstrom voltaképpen nem helyrajzi katalógusként szolgált, hiszen nincs benne adat a könyvek fizikai fellelhetőségéről, azaz hiányzik belőle a „jelzet”. A felsorolt művek bibliográfiai adatainak feljegyzése után a fejezetcímekkel együtt, azok tartalmi kivonatait adták meg, vagyis a püspöki könyvtár műveinek analitikus feltárását végezték el. Természetesen a legrészletesebb feldolgozottságot a teológiai és a dogmatikai munkák mutatják. Egyes műveknél a szerző életrajzi adataival, a mű rövid leírásával is találkozhatunk.

A katalógus indexének szerkezeti felépítése a szerzők csoportosításával valósult meg, amelynek első része az elsődleges szerző nevének betűrendes listáját adja, másodjára a társszerzőkét, harmadsorban pedig a szerző nélküli műveket vonultatja fel. A negyedik rész már a kiegészítéseknek adott helyet. A készítő, sajnos, itt sem ismerjük, de leírásai alapján megállapíthatjuk, hogy széleskörűen művelt személy lehetett.

Petrovich Ede szerint még egy 1760-ban keletkezett katalógust tekinthetünk a püspöki könyvtár előzményének: a székeskáptalani könyvtár már említett lajstromát (*Catalogus Librorum Bibliothecae Capitularis Ecclesiae Cathedralis Quinqueecclesiensis*).⁴⁸¹ Ugyanebben az évben elkészült a püspöki könyvtár akkori állományának feltáró katalógusa is⁴⁸², gyanítjuk, hogy mindkettő állományfelmérésként szolgálhatott. Keletkezésük sorrendjét és egymáshoz való viszonyukat azonban nem tudjuk tisztázni.⁴⁸³

⁴⁸⁰ ENTZ 1940. 25–26. „*Praesens, quam Lector benevole, Bibliothecam conspicis, nulli alteri, quam soli suo Excellentissimo Patrono incunabula debet et incrementa, suo duodecim facile millium florenorum surrexit here, qua singulari, qua pollet, literarum notitia exquisitis gaudet libris, sua denique liberalitate angetus, quotidie, sua munificentia cunctis Philologis patet, non fineis blattisque, ut quandoque fieri assolet, sed doctrinae cupidis collecta, et aperta.*” CC.I.11 = PEK TGYO It. Ms 6. A kézírás és a papír minősége alapján valószínű, hogy az előszó és a mutató később került a katalógusba.

⁴⁸¹ PKL SZUL 20. Fasc.

⁴⁸² CC.I.11 = PEK TGYO It. Ms 6

⁴⁸³ A káptalan Fonyó Sándor nagyprépost rendelete alapján a kötetekről szerzői katalógus készíttetését határozta el. A káptalani bibliotéka katalóguskötete 276 számozatlan lapon, 15 tematikus cso-

A soron következő, szintén fólióméretű, egészsbőr-kötéses, Klimo ex librisét tartalmazó kötetről a lapszámozások alapján úgy véljük, hogy több, különböző időben keletkezett lajstromot (egy 177 és egy 160 oldalast) foglal magában. Az első 177 oldalon – mintegy kiegészítésképpen – a korábbi katalógusban megkezdett analitikus feltáráshoz kapunk újabb adatokat, valamint bővebb tartalmi magyarázatokat a szerzőkkel és műveikkel kapcsolatosan, immáron egyházatyák azon munkáinak feltüntetésével, amelyek jövőbeli beszerzését fontosnak vélték. Ez az 1765. május 16-ai dátummal kelteződött, második könyvjegyzék szintén szerves egységét képezi az 1760-as, vaskos könyvjegyzéknek, sőt tematikai egységeit tekintve is azonosnak tekinthető, hiszen az 'M–T' megjelölt tudományágak kiegészítései, valamint mutatók szerepelnek benne. A kötet végén egy 24 oldalas, szerző szerinti, betűrendes lajstromban a pozsonyi könyvtárból 1771. április 18-án áthozott könyvek találhatók. Habár a felsorolás a C betűvel befejeződött, a további üres lapok alapján feltételezhetjük, hogy komplett könyvlistát kívántak megjelentetni. Az egyes kötetek leírásánál a szerző, a cím, a kiadási hely és év mellett a kötet méretét is feltüntették, az 1760-as katalógushoz hasonlóan hosszabb-rövidebb analitikus kiegészítésekkel. Az első nagyobb egység kézírását egyértelműen azonosíthatjuk az első katalógus lejegyzőjével.⁴⁸⁴

Ennek folytatása volt a *Supplementum primum, in quo novi submissi libri et antiqui ordine chronologico...*⁴⁸⁵ címet viselő könyvlajstrom, amely 1769. július 14. és 1770. március 4. között készült el. A szerző neve mellett a kiadás helye és éve, valamint tartalomjegyzékszerűen a címek lettek feltüntetve 360 oldalon keresztül. Ez a mutatókötet a fentiekben bemutatott lajstrom előzményeképpen az 'A–L'-ig való rendszerezést foglalta magába tematikai rendbe szedve a köteteket. Sajnos, a lapszámozás is arra utal, hogy az 'A' betű alatti, a Szentírások és több-

portban rendezte a káptalani könyvtár 789 művét (1285 kötetben). (Petrovich Ede szerint 723 mű, 1302 kötet) A jegyzék kiegészítését jelzi az a nyolc számozatlan oldal, amely később kerülhetett közvetlenül a kötetleírások elé. A pótlásra felhasznált papíryanag minősége, továbbá az, hogy a kézírás eltért a törzsszövegétől, az utólagos hozzátoldás tényét támasztja alá. A beillesztett szöveg két, egymástól elhatárolható részt tartalmazott: négy oldalon keresztül hosszabb, általános bevezetés után egy szabályzatot, amely hat pontban összegezte a könyvtáros kötelezettségeit, feladatait. Az egyes bibliográfiai leírásokban a mű szerzője, rövid címe, a kiadás helye szerepel. Sajnos, az évszámok nem minden esetben találhatók meg, így az egyes kötetek azonosítása nem egyszerű. A 15. csoportban a bejegyzéseket már egy másik kéz írta, ami a későbbi keletkezést erősíti. A gyűjtemény 789 műve közül Petrovich állítása szerint öt ősnymtatvány, 23 darab antikva és 223 darab 17. századi mű volt megtalálható, az összes többi kötet már a következő század nyomdaterméke. A legfiatalabb darab 1747-ben keletkezett. Mint azt már a fentiekben említettük, nem tudjuk, hogy ez a katalógus azokat a köteteket tartalmazza-e, amelyek átkerülhettek a megalapított püspöki könyvtárba. PETROVICH 1967.

⁴⁸⁴ S.III.9 = PEK TGYO It. Ms 113, MÓRÓ 2001b. 102.

⁴⁸⁵ *Supplementum, melyben az új és régi könyvek kronológiai rendben leíratnak* (Mórá Mária Anna fordítása) MÓRÓ 2001b. 102.

nyelvű bibliák részt valamikor kivágták. Lejegyzője ugyanaz a személy lehetett, aki az 1765-ös katalógus második és harmadik lajstromát készítette el.⁴⁸⁶

Koller József kézírásával egy korabeli, 29 levélre írott index található még a püspöki könyvtárban, ám jelzet nélkül.⁴⁸⁷ A több szempontú feldolgozás jegyében 13 levélen a könyvtár köteteinek szerző szerinti betűrendbe szedése után, kilenc levélen a gyűjteményes (kolligátum)köteteket vette sorra. A harmadik mutató a szerző nélküli nyomtatványokat sorolja fel négy levélen, végül az egyes könyvek más példányainak összegyűjtését végezték el. A teljes bibliográfiai adatszolgáltatás mellett egyes esetekben a terjedelemre is kitér. Az előbbinél teljes bibliográfiai adatok megadása volt kötelező: szerző, cím, kötetszám, a könyv mérete, a kiadás helye és az évszám. Az utóbbiban a kötetszám mellett legtöbb esetben a kiadvány terjedelmi adatai kerültek be. Végül a 21–29. levélen a szerző nélküli művek teljes bibliográfiai feltárása következett. A szűrőpróba-szerű vizsgálat eredményeképpen kijelenthetjük, hogy az összeírás sem Klimó püspök *Inventarium*ának később említésre kerülő köteteit, sem a káptalan által átadott köteteket nem tartalmazta. Ez a katalógus sem adott útmutatást a kötetek aktuális fellelhetőségére vonatkozóan, csak mutatóként, segédletként funkcionált.

Úgy véljük, hogy ezen időszak lajstromai – könyvtárépület híján – még csak a meglevő állomány felmérését szolgálták, továbbá a beszerzendő kötetek listájának elkészüléséhez adtak alapot. Ám a szisztematikus és méretenkénti elrendezettség arra utal, hogy a könyvtári szekrények megtöltését is ezen vezérelv szerint képzelték el. A püspöki könyvtár első katalógusai és a több szempontú csoportosításokat tartalmazó mutatók mind bizonyítékai annak, hogy a lehetőségek szerinti legprecízebb kiszolgálást kívánták elkészíteni az olvasók számára. Jó ideig csak a mutatók adtak vezérfonalat a kereséshez, azonban egy használható, bibliográfiai és helyrajzi adatokat is magában foglaló, tematikus katalógusra még az 1830-as évekig várni kellett.

1777 májusának utolsó napján a káptalan a Helytartótanács kérésére, a klimói hagyaték rendezése érdekében megsürgette a könyvtár állapotának aktuális bejelentését, valamint katalógusának elkészítését. A feladatot Koller József végezte el.⁴⁸⁸ A Helytartótanács többszöri felszólítása ellenére a munka a hatalmas könyvmennyiség miatt még 1778 áprilisára sem készült el.⁴⁸⁹ A sürgetés hatására végül 1779. március 19-én Koller József a káptalani gyűlésen felmutatta a nyilvános „székesegyházi könyvtár” bekötött könyvjegyzékének két példányát.⁴⁹⁰ A munka hosszadalmas elkészítési idejéből arra következtetünk, hogy addig nem tárták fel a nyilvános klimói könyvtár teljes állományát, hiszen akkor

⁴⁸⁶ V.II.14 = PEK TGYO It. Ms 62, MÓRÓ 2001b. 102.

⁴⁸⁷ PEK TGYO It. INDEX s.a

⁴⁸⁸ PKGYJKV 4/1777 – Káptalani Gyűlés 1777. május 31.

⁴⁸⁹ PKGYJKV 3/1778 – Káptalani Gyűlés 1778. április 30.

⁴⁹⁰ PKGYJKV 3/1779 – Káptalani Gyűlés 1779. március 15.

a létező jegyzék másolásával megoldható lett volna a pécsi egyházmegye kötelezettsége. Ezt a jegyzéket egy évszám nélküli, papírkötéses, fólióméretű katalógussal azonosítjuk, amely Klimó György halála után keletkezett (ugyanis a püspökre mint „jó emlékezetű” méltóságra utalnak benne), és a nyilvános könyvtárba áthelyezett kötetek leírását adja. A címleírás is egy hagyatéki eljáráshoz szükséges dokumentációra utal: *Inventarium librorum (...) Georgio Klimo Episcopo Quinque Ecclesiensi comparatorum, et in Bibliotheca Ecclesiae suae Cathedrali ad instar piae renumerationis inter vivos donata (...)*.⁴⁹¹ A kötetbe rendezés az egyes szekrényekben és azok polcain a balról jobbra haladó elhelyezést követi: a kötelező bibliográfiai adatok és a méret, továbbá a kötetszámok megjelölésével, kiegészítésekkel. A jegyzékben szám szerint 5310 mű található, 7425 kötetben.

A kötetek rendszerezése az 'A–Z'-ig nagybetűkkel megjelölt szekrényekben és azon belül a nyolc római számmal számozott polcon történt meg. Az egyes kötetek polcokon való sorszámát (balról jobbra) azonban nem jelölték meg, ám a felsorolás egymásutánisága végül is biztosította a sorrendet. Mindösszesen 23 szekrényben 184 polcon⁴⁹² rendezett állománnyal kell számolnunk. A folytatásos munkák és a periodikák egymás mellett, a különböző betűvel jelölt szekrények azonos polcain kaptak helyet. Ez a jegyzék számítható a püspöki könyvtár első helyrajzi katalógusának, hiszen számos kötetben mind a mai napig fellelhető az első, ehhez a katalógushoz kapcsolódó jelzet. A jegyzék a nyomtatványok mellett a kéziratokat is felsorolta.

Móro Mária Anna szűrőpróbaszerű vizsgálattal megállapította, hogy ez a lajstrom már tartalmazta a Domsics Mátyástól átvett könyveket.⁴⁹³ A jegyzékben fedezhető fel a hajdani püspöki könyvtár több értékes kódexe is.⁴⁹⁴ Az 57 oldalas lajstrom végén az 'A'-tól 'F' betűig jelölt szekrényekből újabb kötetek felsorolása következik, 17 oldalon keresztül.

A Koller által elkészített második, 1778-as jegyzék, az *Index librorum Bibliothecae Episcopalis Quinque Ecclesiensis*, véleményünk szerint teljességében tartalmazza a Klimó püspöktől örökölt kötetek adatait. A betűrendbe szedett könyvlajstrom teljes bibliográfiai adatokkal (szerző, cím, kiadási hely és év, méret és kötetszám), egyenletes szerkezettel rögzítette az akkori állományt, amely szintén magában foglalta az említett klimói *Inventarium* darabjait. Az *Index* azonban nem ad információt az egyes kötetek könyvtárban való fellelhetőségé-

⁴⁹¹ Leltár... a Klimó György pécsi püspök által összegyűjtött és a székesegyházi könyvtár számára kegyesen átadott kötetekről. (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása) PEK TGYO It. Ms 1489.

⁴⁹² Az *Inventarium* alapján szűrőpróbaszerűen a mai könyvvastagságok le mérésével következtetni próbáltunk a szekrények szélességére: így az 'A' polc hozzávetőlegesen 121 cm, a 'K' polc 146 cm, az 'L' polc 139 cm, az 'M' polc pedig 160 cm széles lehetett.

⁴⁹³ PEK TGYO It. Ms 1489, MÓRO 2001b. 102.

⁴⁹⁴ Így a 13. századi, francia származású, latin nyelvű tizenkettedrét, a 144. miniatúrával díszített, 1384-es hainburgi kéziratot, a Bäemler-féle 1466-ban, Strassburgban nyomtatott kétkötetes fólióméretű ősnymtatvány Bibliá ('A' szekrény), végül a *Magyi-kódex* és a Mátyás és II. Ulászló korából származó formulárium ('M' szekrény).

ról. Ezt az indexet a klimói *Inventarium* és a nagy Koller-katalógus mellett a már nyilvánossá tett püspöki könyvtár akkori teljes állományát – a nyomtatványokat és a kéziratokat is – magában foglaló katalógusának tekinthetjük.⁴⁹⁵

Az *Inventarium* és az előbbi *Index* kötetei már szerepeltek az 1779-ben elkészült, első nagy helyrajzi katalógus (*Index librorum Bibliothecae Episcopalis Quinque Ecclesiensis*) tételei között.⁴⁹⁶ Gyanítható, hogy e három jegyzék párhuzamos munkálatok eredményeképpen látta meg a napvilágot: egyikük a hivatalos hagyatéki eljárás, a másik kettő a könyvtárhasználat írott és íratlan szabályai szerint készült el. A könyvek jelzetekkel való ellátása (szekrény ábécé szerinti betűjele, a római számmal ellátott polc, és az arab számú sorrend a polcon) már egy berendezett bibliotéka képét vetíti elénk, amely a délnyugati szárnyon felépített könyvtárpépület középső szobájában volt. Az 1779-re elkészült katalógusban feltüntetett tételek mellett – a többszöri áthelyezések új jelzetei mellett – felfedezhetjük az *Inventarium* köteteinek helyrajzi számát. Vagyis egyértelműen kijelenthetjük, hogy a köz számára megnyitott pécsi püspöki bibliotéka teljes kötetállománya ebben a jegyzékben található meg, továbbá, hogy ennek számadataival kell a továbbiakban számolnunk. A katalógusban egyaránt szerepeltek a kéziratok és a nyomtatványok.

Ez a 420 levelet tartalmazó katalógus a bővülő könyvtár használtathatósága érdekében, szerkezetének köszönhetően (kihagyások vannak az egyes tételek között) lehetőséget adott a későbbi gyarapodások bevezetésére is.⁴⁹⁷ A betűrendbe szedett könyvjegyzéket a Vojdás-Gradwohl-Virág-féle, hatkötetes katalógus elkészültéig kiegészítették a folyamatos beszerzésekkel, ezért van, hogy Koller kézírása mellett számos kézjegytől származó, későbbi kiegészítés és javítás is fellelhető benne.

Az egyes tételek esetében a kiemelt szerző alatt felsorolták műveit, ám azoknál sem az időrend, sem a betűrend nem volt elrendezési elv. A szerző, cím, kiadási adatok mellett a könyv méretét tüntették fel. A szerzők neve után Koller több esetben megadta titulusukat is.⁴⁹⁸ Ide vagy az 1779-es bejegyzések fölé kerültek be az öt követő könyvtárosok beszerzései. Bizonyos kötetek ekkor még nem voltak kolligátumként összefűzve a könyvtárban, így külön-külön kaptak leltári számot.⁴⁹⁹ Az egyszerű kolligátumok külön tételként szerepelnek egy leltári szám alatt. A katalógus precizitásának bizonyítéka, hogy az egyes művek fontosabb szerzőinek vagy közreműködőinek (így nyomdász, kritikai kiadó) a nevét is feltüntették, egymásra visszautalva. A kötet jelzete, azaz a fellelhetősége azonban mindig csak az egyik tétel után szerepelt. Ezáltal egy katalóguson belül

⁴⁹⁵ PEK TGYO It. Ms 677

⁴⁹⁶ QQ.I.14 = PEK TGYO It. Ms 56

⁴⁹⁷ QQ.I.14 = PEK TGYO It. Ms 56

⁴⁹⁸ Pl. „Kollarii Adami Francisci – Bibliothecae Aug. Vindobonensis Primi Custodis nunc Praefecti” = „Kollár Ádám Ferenc a bécsi császári könyvtár első őre, jelenleg felügyelője.” (Schmelczér-Pohánka Éva fordítása)

⁴⁹⁹ Lásd QQ.IX.37/1, QQ.IX.34/4.

megjelentek a többszintű feldolgozottság kezdeményei, amelyek a keresésnél is plusz segítséget adtak, ám az utólagos statisztika készítésénél nagyobb odafigyelést igényelnek a kutatóktól. Egy mű bekerült a lajstromba egyrészt a szerző, másrészt a cím, esetlegesen a nyomdász szerinti betűrendes helyre is. A jegyzékbe a nyomtatványok mellett a bekötött kéziratos anyag is bekerült, hiszen azok darabjai szintén a könyvtár polcain lették meg helyüket.

Mint azt már említettük, a főlókatalógus bejegyzéseit a kézírások alapján különböző korszakokra tudjuk osztani. Ebből is egyértelműen leválasztható az alapállomány, amelynek zöme Koller József kézjeggyel került bele a lajstromba. A párhuzamos feljegyzések egységesítésével az alábbi statisztikai eredményt kaptuk: 1779-ben az állomány 5050 művet tartalmazott 7520 kötetben. Az átutalásokként feltüntetett 881 darab bejegyzéssel együtt nagyságrendileg egy kb. 8000 kötetes gyűjteménytestet feltételezhetünk a nyilvánossá válás időpontjára.⁵⁰⁰

1784. március 8-án a Helytartótanács kérésére a II. József-féle tanügyi rendelet értelmében a káptalantól megkérték a Pestre szállítandó püspöki könyvtár katalógusát, hogy a pesti és a pozsonyi bibliotékák között minél előbb elvégezhessék az állományelosztást.⁵⁰¹ Ekkor nem készült új jegyzék a kötetekről, ha egyáltalán elküldték, akkor valószínűleg a meglevő lajstrom másolatát mellékelték.

Vizer Ádám könyvtáros halálát követően, 1803. február 21-én Lethenyei János nyugalmazott plébános kapta feladatul a bibliotéka új könyveinek jegyzékbe foglalását.⁵⁰² Jelen dokumentumaink között nem ismerünk olyan könyvlajstromot, amelynek elkészítője Lethenyei lenne. 1808-ban a püspöki könyvtár állományának a meglevő katalógussal való összehasonlítási munkáját Simon Máté könyvtárőr, Foith Henrik és Majerhoffer Engelbert kapta meg, és – mint azt már említettük – több mint másfél száz kötet hiányát dokumentálták.⁵⁰³ A több kéztől származó bejegyzések szerint a gyarapodásokat mindannyian a Koller-féle 1779-es nagy katalógusba⁵⁰⁴ vezették be.

⁵⁰⁰ A Koller-katalógus műveinek és köteteinek statisztikai vizsgálatát – a közösen lefektetett szabályok szerint – Kokovai Szabina és Szilágyi Mariann kolléganőim végezték el. Segítségüket ezúton is köszönöm.

⁵⁰¹ PPL 55/1784

⁵⁰² PKGYJKV 6/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. február 21.

⁵⁰³ PKGYJKV 393/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. október 17.

⁵⁰⁴ QQ.I.14 = PEK TGYO lt. Ms 56

AZ ÁLLOMÁNY ÉS FORRÁSAI A MÁSODIK KORSZAKBAN (1832–1923)

A könyvállomány gyarapodása

A második nagyobb könyvtártörténeti korszak kezdete a Szepeszy Ignác püspök nevével fémjelzett időszak volt. A bárói származású preláthus volt a püspöki könyvtár egyetlen olyan fenntartója, aki korábbi könyvtárosi gyakorlatának tudatában fogott hozzá a gyűjtemény feladataihoz. Szepeszy egri kanonoksága alatt gróf Eszterházy Károly püspök egri líceumi könyvgyűjteményének könyvtárosa (1815–1820) volt, majd 1820-tól erdélyi püspökként a gyulafehérvári Batthyaneum könyvtárigazgatója lett: ekképpen szakértelme vitathatatlan. Az előbbi katalogizálása, utóbbiban pedig a kötetek átgondolt rendszerezése fűződik a nevéhez. Így a pécsi püspöki bibliotéka új helyen való elhelyezése, valamint a könyvtárrendezési struktúra helyi kialakítása már egy kipróbált gyakorlat átültetésének tekinthető.⁵⁰⁵ A Szepeszy-féle időszak legkiemelkedőbb vívmánya az volt, hogy a könyvtár állományának alakulását precízen dokumentálták: a vásárlások, a folyamatosan megrendelt periodikák, a beérkezett adományok jegyzékei, számlái nagy hányadban megtalálhatók.

Szepeszy Ignác tervei közt szerepelt a *Bibliotheca Szepesyana*, azaz a Szepeszy-könyvtár felállítása, így saját könyvgyűjteményének elhelyezése mintegy „könyvtár a könyvtárban”, a Klimó Könyvtáron belül kapott helyet. A kötetek áthozatala megvalósult, de ma csak az azoknak helyet adó terem neve viseli a püspök nevét. Az új elrendezés lehetővé tette, hogy a könyvtáráépület középső díszterme adja meg a helyszínt a püspök magánbibliotékájának. Szepeszy kötetek átadása még életében, több periódusban történt meg. A fennmaradt könyvjegyzékek több információt szolgáltatnak nekünk a „kis különgyűjtemény” kialakulásáról: 1834. június 5-ére és 7-ére datálódik az első adomány, amely 897 kötetet jelentett.⁵⁰⁶ 1836. szeptember 23-án kelt végrendeletében Szepeszy még külön kitért könyvei további sorsára: „6. ... Könyveim a püspöki könyvtárba vitesse-nek át.”⁵⁰⁷ A végrendeletben megjelölt kötetek valószínűleg a mindennapi használatban levő, saját magánkönyvtárának darabjait jelentették. A halála utáni (1838) beszerzések elhelyezése azt bizonyítja, hogy az általa gyűjtött könyvmennyiség nem töltötte meg a később róla elnevezett termet (kb. a 'P' polcig).⁵⁰⁸ A megmaradt üres szekrények polcain már a későbbi beszerzések, ajándékok, hagyatékok lették meg végleges helyüket.

⁵⁰⁵ SZÉNÁSZKY 1992. 16–20., SZÉNÁSZKY 2006. 87–89.

⁵⁰⁶ PEK TGYO It. Ms 1229

⁵⁰⁷ A Szepeszy Ignác-féle végrendelet magyar nyelvű közlése: BALLIER 1893

⁵⁰⁸ Szepeszy Ignác 1836-ban megfogalmazott testamentumában a következő határozott passzust is felvetette: „...a lyceumban és a lyceumhoz kapcsolt könyvtár épületben emlékemet sohase ünnepeljék meg, sőt még nevem se említették többé, a Pécs szab. Kir. Város tanácstermében függő arcképem elégettetvén helyébe, mint a lyceum alapítójának, Ő Felsége I. Ferencz császár és királynak képe tétessék...” PF 1880. 4. Utódai azonban nem tettek eleget végrendeletének, hiszen a terem ma az ő nevét viseli.

A 19. századi püspök gyarapítók sorából még Scitovszky János (1838-1849) pécsi püspök emelendő ki. Számos adományát dokumentálták a püspöki bibliotéka számára.⁵⁰⁹ Szepesy Ignác, Scitovszky János, Girk György, Kovács Zsigmond, Dulánszky Nándor és Hetey Sámuel püspökök kinevezési és egyéb hivatalos dokumentumaikat helyeztették el a könyvtár kéziratárában. A 20. században Zichy Gyula megyéspüspök folyamatos ajándékozásai szinte teljes pécsi működését jellemezték.⁵¹⁰

A korszakban is folytatódott az egyházmegyén belül az egyéni felajánlások és a hagyatékok átvétele. Nagyobb mennyiségű köteteket ajánlott fel Farkas József, Juranits László, Szerdahelyi Antal, Vörös Mihály, Szalay Antal⁵¹¹, valamint Bentzenleitner Ferenc kanonok, Peitler Antal püspöki titkár, Egyed Antal apát, Gerendics István, Hindy Mihály, Schwarcz Ferenc János plébános.⁵¹²

1832-ben bekövetkezett halála után Koller József nagyprépost hagyatékából 129 művel (258 kötetben) gyarapodott a gyűjtemény.⁵¹³ Miskolczi András nagypréposttól Haas szerint 574 kötetet, Császár István kanonoktól pedig 500 kötetet örökölt meg a könyvtár.⁵¹⁴ Král József kanonok halála után, 1863. november 20-i beérkezéssel a püspöki könyvtárban kaptak végleges elhelyezést az életében összegyűjtött kötetek.⁵¹⁵ 1884-ben Pollák János kanonok több száz kötetre tehető könyvhagyatéka lett a püspöki bibliotéka része. Mivel Pollák az utolsó könyvszámlákat halála miatt már nem tudta kiegyenlíteni, a költségeket a püspöki könyvtár magára vállalta.⁵¹⁶ Kelemen József nagyprépost (†1868) Kelemen Lászlóra hagyományozta könyvtárát, ezt a könyvhagyatékot utóbbinak 1902-ben bekövetkezett halála után vette át a püspöki könyvtár.⁵¹⁷ Ennek némileg ellentmond, hogy Kelemen Józseftől nyolc, míg Lászlótól két possessor-bejegyzés található a püspöki állományban, mai fellelhetőségük az 1860–1870-es évek előtti bekerülésre utal. Kelemen József olvasókanonokként már 1852-től három kötetben egy művelődéstörténetileg is igen érdekes aprónyomtatvány-, és kéziratgyűjteményt ajándékozott a bibliotékának. A saját maga által összeállított és bekötött gyűjteményében válogatott magyar, német és latin nyelvű nyomtatványokat rendszerezett az 1830 és az 1857 közötti évekből. Találhatók benne

⁵⁰⁹ PPL 712/1839, PPL 598/1840, PPL 2162/1846.

⁵¹⁰ PEK TGYO PPKI 2/1913, PEK TGYO PPKI 1/1914 = PPL 148/1914.

⁵¹¹ Érdekes, mert később könyvtárát semmi esetre sem akarta a püspöki könyvtárra hagyományozni. KOPCSÁNYI 1897. 86.

⁵¹² PPL 14/1847, PPL 79/1848, PEK TGYO It. 67016 = Ms 487.

⁵¹³ PEK TGYO It. 67016 = Ms 487, MÓRÓ 2003.

⁵¹⁴ HAAS 1845. 315.

⁵¹⁵ PPL 2389/1863 Jelenleg négy kötetben lelhető fel tulajdonosi bejegyzése.

⁵¹⁶ PPL 587/1887, PEK TGYO PPKI 1/1885.

⁵¹⁷ BELIA 2000. 200–201. Kelemen Mihály honvéd főtörzsorvos közel 5000 kötetes könyvtárát ma a Csorba Győző Megyei-Városi Könyvtár őrzi. Belia György Tüskés Tiborra hivatkozva megállapítja, hogy a Kelemen József- és László-féle könyvtár nem volt része a Kelemen Mihály könyvtárnak, noha maga Babits Mihály is azt állította. (Kelemen Mihály Babits édesanyjának nagybátyja volt.)

gyászjelentések, plakátok, újévi üdvözlések, színlapok, rölapok, újságok, orvosi jelentések és tábori jelentések. A nyomtatványok zömében pécsi és balatoni tartózkodásának időszakából kerültek Kelemen birtokába.⁵¹⁸

Az előrelátó, gondos adományok és az eladásra kínált hagyatékok is jellemzőek voltak ebben az időszakban: így Gruber György széki plébános 1836-ban felajánlotta a nyilvános püspöki könyvtár számára nagyértékű könyvgyűjteményét azzal a kiegészítéssel, hogy a püspöki bibliotékában duplumként már meglevő példányokat a könyvtár eladhatja, és a befolyt összeget további működtetésére fordíthatja.⁵¹⁹ Haas összesen 1121 szép kötésű darab ajándékozását jegyezte fel.⁵²⁰

Az 1840-es évekre az egyházmegye tagjainak könyvhagyatékáról új rendelet született: Scitovszky János a püspöki könyvtár állományának folyamatos és aktuális művekkel való bővítésének fontosságát kiemelt feladatnak tekintette, így az 1841. november 17-i gyűlésen tolmácsolta azon óhajtását, miszerint „az utókor hasznára és mivelődésére” a könyvtárt újabb beszerzésekkel kell bővíteni. Ennek legbiztosabb forrásaként az egyházmegyei hagyatékok sorsát rendezte. A kanonokok ettől kezdve kötelesek voltak a házi könyvtárukban található köteteket a püspöki könyvtárra hagyományozni.⁵²¹ Innentől kezdődően úgy gondoljuk, hogy már nem voltak káptalani könyvtári átadások.

Egy példa arra, hogy az egyházmegye többi tagja miként rendelkezhetett saját könyvállományáról: 1847-ben Udvináczy János mágocsi plébános, tiszteletbeli kanonok könyvhagyatékát (155 mű 240 kötetben) kínálták fel megvásárlásra a

⁵¹⁸ PTE TGYO KL Sz.Y.I.15, Sz.V.I.22, Sz.Z.IV.12. Kéziratos bejegyzése: „*Bibliothecae Cathedralis Ecclesiae Quinque Ecclesiensis dono dedit Josephus Kelemen Abbas S. Maurity de Borh, Cathedralis Ecclesiae 5 Ecclesiensis lector et canonicus 1852.*” – „A pécsi székesegyház könyvtárának alázatosan ajándékozta 1852-ben Kelemen József Bóthi Szent Móric apát, pécsi székesegyházi lektor és kanonok.” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása) (Sz.V.I.22) Bejegyzésének némileg ellentmond az a tény, hogy a gyűjteményben 1857-es nyomtatványok is fellelhetők. Az aprónyomtatvány-gyűjteményről bővebben Eckhardtne Bartha Réka kolléganőm értekezett 2007-ben megvédett szakdolgozatában. Lásd ECKHARDTNE BARTHA 2007.

⁵¹⁹ PPL 1175/1836, PPL 1214/1836 Gruber György felajánlott könyveiről három jegyzék is fennmaradt. Egyikük egy piszkozat, amely 642 tételt sorol fel, a másik az 1838. március 30-án átadott 633 kötet lajstroma, Gruber aláírásával és viaszpecsétjével hitelesítve., az utolsó pedig egy rendezetlen kivonat az előbbiből kiválogatott könyvekről. PEK TGYO It. Ms 1019, PEK TGYO It. Ms 1020, PEK TGYO It. Ms 1021, PEK TGYO It. Ms 1040, Köteteiben a kéziratos bejegyzés – „G. Gruber” – emlékeztet az előző tulajdonosra (140 mű, egy kézirat).

⁵²⁰ HAAS 1845. 315.

⁵²¹ PKGYJKV 191/1841 – Káptalani Gyűlés 1841. november 17. Egy possessor-bejegyzésekről készült kimutatásból kiderült, hogy a pécsi kanonoktól bekerült köteteknek csak egy részében lelhetők fel tulajdonosi bejegyzések, az adománylisták azonban sokkal nagyobb számarányú gyarapodásokat mutatnak. (Lásd *Függelék 3.*) Azt azonban megállapíthatjuk, hogy kb. az 1880-as évekig a köteteket még a falhoz rögzített polcokra helyezték el, így a Klimó Könyvtár állományához leltározták be. Az ezután bekerült dokumentumokat a Kanonoki Gyűjtemény számára megnyitott, kis, északi szobában rendszerezték, de véglegesen csak az egyetemi könyvtári időszakban dolgozták fel.

gyűjteménynek⁵²² Egy ugyanezen évi lista alapján 40 mű (90 kötetben) átvételét tudjuk igazolni.⁵²³

Az egyházmegyei ajándékok és hagyatékok a 20. században sem maradtak el. Az 1908-ban elfogadott, *A Pécsi Püspöki Könyvtár ügyviteli és használati szabályzata* szerint a „jőtevők” maguk az egyházmegyei kanonokok, akiknek hagyatéka „káptalani statutum értelmében” a püspöki bibliotéka tulajdonába kerültek.⁵²⁴ Szőnyi 1916 után arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyházmegyei papok könyvhagyatéka már nem szállt a püspöki könyvtárra, így elesett a biztos gyarapodás lehetőségétől.⁵²⁵ Ezután már ismételten találunk bejegyzéseket *A Pécsi Püspöki Könyvtár gyarapodási naplójában* kanonoki hagyatékok átvételére. 1916 decemberében Walter Antal kanonok 331 kötetes gyűjteményét, saját okmányait és a Székesegyház átépítésének iratait vette át Szőnyi Ottó. 1917. május 26-án Streicher József kanonok hagyatéka (28 mű), majd szeptember 21-én Pozsgay József kanonok könyvtára – három faállvánnyal és 784 kötettel –, 1918. július 23-án pedig Glatt Ignác éneklő-kanonok, karigazgató 146 kötetnyi hagyatéka került elhelyezésre a püspöki könyvtárban.⁵²⁶

A felajánlások egy részét pénzbeli megváltással kötötték egybe. 1916 utolsó negyedévében Rézbányay József megvásárlásra ajánlott a püspöki könyvtár számára 16 kötetet, amelyből 265 korona áron a gyűjtemény nevében Szőnyi Ottó könyvtárőr műveket vett át.⁵²⁷ Korabeli egyházi méltóságok a történetükkel kapcsolatos munkákat juttatták el.⁵²⁸ Hanuy Ferenc teológiatanár például 1911 októberében ajándékképpen megküldte a püspöki könyvtár számára *Pázmány Péter összegyűjtött levelei* című munkájának első és második kötetét, azzal a kitételrel, hogy ha az egyházmegye feje esetlegesen már megküldte volna, akkor ezek kerüljenek a püspöki jogliceum könyvtárába.⁵²⁹

A püspöki könyvtárosok ebben a korszakban sem felejtkeztek meg arról, hogy köteteket ajánljanak a bibliotékának. A possessor-bejegyzések és a források szerint Finta György, Vojdás János, Virág Mihály, Ranolder János⁵³⁰, Schirgl András, Sláby Ferenc, Csajághy Károly⁵³¹, Pollák János, Laubhaimer Ferenc, Lechner János, Wurster József, Szilvek Lajos, Szőnyi Ottó, Györkös József, Késmárky István és Szentkirályi István kötetei a Klimó Könyvtár polcaira (75

⁵²² PPL 1261/1847

⁵²³ PPI 79/1848

⁵²⁴ PPL 293/1908

⁵²⁵ PEK TGYO PPKI 6/1916, PPL 380/1916.

⁵²⁶ PEK TGYO It. Ms 1216 65, 71, 74, 79.

⁵²⁷ PEK TGYO PPKI 15/1916 = PPL 3226/1916.

⁵²⁸ PEK TGYO PPKI 5/1908, PEK TGYO PPKI 7/1917 = PPL 2596/1917.

⁵²⁹ PEK TGYO PPKI 8/1911

⁵³⁰ 1850. május 12-én Sláby Ferenc könyvtáros vette át a hajdani pécsi kanonok, püspöki könyvtári segéd Ranolder János könyveit. PPL 1013/1850.

⁵³¹ PEK TGYO It. 67016 = Ms 487

mű) és a mai Kanonoki Gyűjteménybe (163 mű) kerültek. (A pécsi egyházmegyei adományozókat lásd Függelék 3.)

Az egyházmegyei szerzetesrendek, plébániák és egyéb intézmények is kivették részüket az adományozásból: így pl. a mohácsi ferencesek (1 mű), a szenterzsébeti plébánia (4 mű), a papi szeminárium (5 mű) és a püspöki líceum (37 mű).⁵³² (Lásd Függelék 3.)

Világi adományozók is színesítették a pécsi felajánlások sorát. Berks Péter pécsi bányászati kerületi igazgatótól öt kéziratos bejegyzéses mű található. 1836-tól Egerszeghy Mihály normaliskolai professzor, Hölbling Ignác patikus, Gundl Miksa könyvkötő, Schönberger András, Engel Adolf iparos neve emelendő ki.⁵³³ Jelentős adományként tartják számon Patkovics József városi tiszti főorvos könyv-, folyóirat- és kézirategyűjteményét. Patkovics még életében felajánlotta a közel 1000 kötetet számláló, zömében orvostudományi kötetekből álló gyűjteményét a püspöki könyvtár számára azzal a feltétellel, hogy a város orvosai otthonukba is kikölcsönözhesék őket: „*Dr. Patkovics úr halála után ismét tetemesen fog növekedni, minthogy az említett főorvos úr elhatározá magát, már most is 1000 kötetnél többre menő könyvtárát neki hagyni azon föltét alatt, hogy orvos térítvény mellett ön házában is használhasa a' kérendett könyveket.*”⁵³⁴ A Klimó Könyvtár katalógusában 418 könyvleírást tartalmazó rekord található (valószínűsíthető az 1000 kötet), amelyben Patkovics József tulajdonosi bejegyzése van. Ezek között található kéziratos betegnaplói is.⁵³⁵ (Lásd *A különgyűjtemények – A kézirattár* című alfejezetben.) A mai napig kerülnek elő az ő kézjeggyével ellátott kötetek a Kanonoki Gyűjteményből is, amelyek valószínűleg folyamatos használatuk miatt nem a Patkovics-gyűjteménybe lettek beletárolva. Patkovics halála után, 1857. április 27-én Cserny János, a hagyaték jogi kezelője levelében megerősítette a nagy-lelkű adományozás tényét.⁵³⁶ A Patkovics-hagyaték befogadásával a püspöki bibliotéka három évszázadnyi orvostudományi munkái kiegészültek az akkori-ban modernnek számító és aktuális, 19. századi orvosi szakkönyvek sorával. Ami a felajánlás külön érdeme, hogy így a német közvetítéssel kiadott munkák kerülhettek a megye és a város orvosainak kezébe, kiegészülve a magyar és német szakfolyóiratokkal.⁵³⁷

Nem pécsi felajánlások is előfordultak, amelyek némelyike könyvtörténeti remekeket juttatott a pécsi bibliotékába. Így pl. 1838-ban ajándékként érkezett Szepesy püspök számára egy díszített kézirat (*Mariae Virginis Officium*) gróf Reviczky Ádám revisnyei gróftól.⁵³⁸ (Lásd *A különgyűjtemények – A kézirattár*

⁵³² PEK TGYO It. 67016 = Ms 487

⁵³³ PEK TGYO 67016 = Ms 487

⁵³⁴ HAAS 1845. 315.

⁵³⁵ CSÓKA–JAKSA 2007. 112., CSÓKA–JAKSA 2008. 32–33., SÜLE 2010.

⁵³⁶ PPL 726/1857, PPL 321–322/1858

⁵³⁷ KOKOVAI–POHÁNKA 2008

⁵³⁸ PEK TGYO 67016 = Ms 487

alfejezetben.) Petényi János Salamon pesti ornitológus (1 mű) és Ponori Thewrewk József író, régiséggyűjtő (3 mű) felajánlásait emelnénk még ki.⁵³⁹

A 19. század folyamán az egyre gyarapodó ajándékozások⁵⁴⁰ azt bizonyítják, hogy az egyházmegye és a város kiemelkedő személyei, valamint számos egyházmegyén kívüli adományozó is felelősséget érzett a nyilvános könyvtár gyarapítása és „modern” művekkel való ellátottsága iránt.

Az 1870-es évek során a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megküldte az iskolai és népkönyvtárak számára ajánlott könyvek jegyzékét:⁵⁴¹ „*Tapasztalván, hogy a műveltségnek a nép közötti terjesztésére egyik legbiztosabb eszköz és mód a helyesen szervezett nép- és illetőleg iskolai könyvtárak felállítása és gyarapítása...*”⁵⁴² A könyvtárak hiányainak pótlására Trefort Ágoston miniszter koordinálta a fölös- vagy duplumpéldányok elosztását. 1876-tól a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának rendezése közben kiválogatott többes példányokról listákat küldtek szét az országban. A köteteket a megjelölt áron vagy megfelelő értékű cserepéldány felajánlásával lehetett megszerezni.⁵⁴³ A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal 1913 augusztusában megküldte a nagyobb könyvtárak, intézetek számára szétosztásra kerülő kiadványainak jegyzékét.⁵⁴⁴ A magyar oktatási intézmények is hozzájárultak az állomány növekedéséhez, hiszen tanrendjeiket és egyéb hivatalosan megjelent dokumentumaikat folyamatosan megküldték Pécsre.⁵⁴⁵

A kanonoki hagyatékokból szépen ki lehetett pótolni a hiányos sorozatokat, így pl. a Bollandisták folytatását is. Ezeknek köszönhetően kerülhettek a könyvtárba azon munkák is, amelyeknek a megrendelését a könyvtárnak nem is remélhette: *Religio, Magyar Sion*, végül a Szent István Társulat kiadványai. A kanonoki hagyatékok a tematikai eloszlást is módosították: a teológiai tárgyú munkák mellett szép számban kerültek történelmi, természettudományi és politikai kötetek a könyvtárba. A nagyobb bajt az jelentette, hogy a hagyatékok útján igen sok csonka, hiányos kötet került a gyűjteménybe. Ezek pótlása nagy munkát és jelentős anyagi terhet jelentett volna, ezért inkább a meglevő teljes sorozatok kiegészítésére kellett volna fordítani ezeket az energiákat. A füzetformátumban megjelenő munkák elhelyezése is problémásnak bizonyult, hiszen könnyebben elkallódhattak.⁵⁴⁶

Az 1886. évben kisebb megtorpanás figyelhető meg a beszerzésekben. Ekkor jelentésében Lechner János könyvtárőr is felhívta a figyelmet a vásárlások ne-

⁵³⁹ PEK TGYO 67016 = Ms 487

⁵⁴⁰ PPL 1711/1857

⁵⁴¹ VKM 30 535. számú rendelete 1877-ben, VKM 33.222. számú rendelet 1879-ben.

⁵⁴² PPL 501/1857, PPL 1578/1857, PPL 285/1877.

⁵⁴³ PPL 467/1876, PPL 285/1877.

⁵⁴⁴ Kereskedelemügyi Minisztérium 1913. július 29-én kelt 5836. eln. sz. rendelete. PEK TGYO PPKI 6/1913.

⁵⁴⁵ PEK TGYO PPKI 3/1915, PEK TGYO PPKI 5/1917.

⁵⁴⁶ PPL 587/1887

hézségeire: új munkákat nemigen tudtak vásárolni, kizárólag a már meglevő nagyobb munkák folytatásainak megküldése valósult meg. A püspökök adományozásainak, továbbá pénzsegélyeiknek köszönhetően azonban sikerült ki-egyenlíteni a könyvszámlákat.

A könyvtári struktúrában megjelenő egyéb könyvgyűjtemények miatt a nyilvános püspöki könyvtár szerepe átértékelődött a 19. század folyamán, sőt a változások gyűjteménypolitikáját is lényegesen befolyásolták. Pécs városában több kisebb-nagyobb könyvtár, olvasóegyesület, kölcsönkönyvtár is létrejött a 19. század második harmadára.⁵⁴⁷ A Püspöki Tanítóképző Intézet, a Papi Szeminárium Könyvtára és a Pécsi Püspöki Joglyceum könyvtára az évek során egyre inkább szakkönyvtárrá alakulva, főként az intézmény specifikus tudományágának általános kötetait gyűjtötte.⁵⁴⁸ 1838-tól egy választmányi határozat alapján a Nemzeti Kaszinó Könyvtára kizárólag magyar nyelvű kötetek beszerzését és szolgáltatását vállalta magára. A könyvtár tudományos és kölcsönkönyvtári funkciót is ellátott: olvasótermében biztosította a nemesek és a polgárok számára a korszak valamennyi folyóiratának használatát is. Tagjai a helyben használat mellett kölcsönzésre is jogosultak voltak.⁵⁴⁹ Az 1850-es évektől az egyes alsó és középfokú oktatási intézmények könyvgyűjteményei is létrejöttek: így a Ciszterci rend Katolikus Főgimnáziumának Könyvtára (1853), az Izraelita Hitközség Fiú- és Leányiskolájának Könyvtára (1854), a Dunai Gőzhajózási Társaság Pécsbányatelepi Népiskolájának Könyvtára (1860), a Magyar Királyi Állami Főreáliskola Könyvtára (1871–1872), a Porges-féle Felsőkereskedelmi Iskola Könyvtára (1875). Ezek a saját használatú, az általuk oktatott tantárgyakhoz szükséges köteteket gyűjtötték össze, sőt külön tanári és ifjúsági könyvtárakat is kialakítottak. Legtöbbjük egy idő után már „külsős” és női olvasókat is fogadott. Olvasóegyesületeket alapítottak az azonos foglalkozásokat űzők (pl. Pécsi Iparosok Olvasóköre).⁵⁵⁰ A 20. század elején Pécsen is alakultak ingyenes népkönyvtárak.⁵⁵¹

A püspöki bibliotéka állományának tematikája ezek hatására az 1860-as évektől megváltozott. A legjelentősebb változást az 1865-ben újraalapított Pécs Püspöki Joglyceum szakkönyvtára idézte elő. Ennek alapállományát még Szepesy Ignác püspök tette le 1830–1832-ben. A jogtudomány fő állománytestét Szalay Antal pécsi kanonok hagyatékából emelték be a szakkönyvtárba. A kanonoki hagyatékozásokat deklaráló püspöki rendelet ellenére Szalay határozottan kijelentette, hogy nem akarja gyűjteménye beolvasztását a nagy püspöki könyvgyűjteménybe: *„Nehogy könyvtáramból némely munkák kiszemeltesse a*

⁵⁴⁷ MÓRÓ 1979

⁵⁴⁸ POHÁNKA 2005a, POHÁNKA 2007c, POHÁNKA 2007d, POHÁNKA 2009h.

⁵⁴⁹ VISY 1925a, VISY 1925b, VISY 1925c, VISY 1925d, VISY 1925e, VISY 1925f, PNC 1898, JEGYZÉKE 1885.

⁵⁵⁰ MM 1900, MM 1902, MM 1904, MM 1912, MM 1915.

⁵⁵¹ KERÉKES 2000

püspöki könyvtár részére...⁵⁵² Ennek engedélyezésére valószínűleg a szakkönyvtár „modern” szakirodalommal való felszerelésének fontossága miatt kerülhetett sor. Ettől fogva a nyilvános püspöki bibliotéka már közvetlenül nem szerzett be jogi témájú munkákat, ezek kizárólag hagyatékok útján kerülhettek be az állományba.⁵⁵³ Mivel a jogakadémia könyvgyűjteményét is használhatták külsősök is, így az egyházmegye nem költött duplumpéldányokra másik könyvgyűjteményének gyarapítása során.

Szőnyi Ottó a könyvtár ügyeinek átvétele után, 1906-ban felmérést készített az állományról, és összesen 29.495 feldolgozott kötetet jegyzett fel. A feldolgozatlan munkákkal együtt mintegy 30.000-re becsülte a püspöki bibliotéka állományát, ebből 2094 kötés nélküli mű a kevésbé használható állományrészt jelentette.⁵⁵⁴ A 20. században hasonló tematika jellemezte a beszerzéseket: vétel, ajándékozás, magán- és hivatali felajánlások, hagyatékok átvétele. A korábban megrendelt sorozatokat folyamatosan megkapta a püspöki könyvtár.⁵⁵⁵ Számos szakkönyvet csak külföldi megrendelések útján tudtak – nem kis nehézségek árán – beszerezni a püspöki bibliotéka számára.⁵⁵⁶

Szőnyi 1914-től folyamatosan regisztrálta a könyvtárba bekerülő könyves, illetve egyéb tárgyi anyagokat. A gyarapodási napló ezáltal a bibliotéka történetének igen fontos forrásává lett, amelyből számos kultúrtörténeti adalék kerülhet napvilágra. Ő dokumentálta elsőként napi pontossággal a beérkezett újdonságokat, így a vásárlásokat, a hagyatékokat és az ajándékokat. (Lásd *Függelék 10.*) Tevékenységét utóda, a korszak utolsó könyvtárosa, Györkös József is folytatta.⁵⁵⁷ Ő rövid ideig tartó könyvtárosi munkássága alatt kevés dokumentumot hagyott maga után. Ugyanakkor az ő működése idején, 1922. december 16-i dátummal került bejegyzésre a püspöki könyvtár gyarapodási naplójába a „legfiatalabb”, azaz legutolsó könyves gyarapodási tétel: Janus Pannonius *Sylva Panegyrica ad Guarinum* Bázelen, 1518-ban nyomtatott kötete.⁵⁵⁸ A neves Januskiadást 1922. november 2-án, szorult helyzetében Csicsáky Imre zsombolyai plébános ajánlotta fel.⁵⁵⁹

Ajándékozás címén még az is előfordult, hogy korábban kikerült kötetek jutottak vissza ismét a könyvtár állományába. 1907 decemberében Horváth Béla radikovei plébános levelet intézett Zichy Gyula megyéspüspökhöz, és ebben tájékoztatta, hogy még növendékpap korában megvásárolta Szőnyi Nagy István

⁵⁵² KOPCSÁNYI 1897. 86.

⁵⁵³ A Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtáráról: POHÁNKÁ 2005, POHÁNKÁ 2007c, POHÁNKÁ 2007d, POHÁNKÁ 2009h.

⁵⁵⁴ PPL 928a/1907

⁵⁵⁵ PEK TGYO PPKI 3/1909, PEK TGYO PPKI 7/1909, PEK TGYO PPKI 3/1910.

⁵⁵⁶ PEK TGYO PPKI 6/1918 = PPL 1503/1918.

⁵⁵⁷ PEK TGYO It. Ms 1216

⁵⁵⁸ PEK TGYO It. Ms 216 Lásd POHÁNKÁ 2008b. A kötet hasonmás kiadása 2008-ban, Janus Pannonius újratemetése alkalmával került kiadásra a pécsi egyházmegyében.

⁵⁵⁹ PPL 4088/1922

Martyrok koronája című 1675-ben, Nürnbergben kiadott kötetét. Ennek kötéstábláján olyan „jeleket” talált, amelyből arra következtetett, hogy ez a pécsi püspöki könyvtár tulajdona. Mivel a kötet könyvészetileg is ritka példánynak számított, felajánlotta a bibliotéka számára ajándékképpen.⁵⁶⁰

A mecénatúra által készült munkák bekerülése a második korszakban sem maradt el. Az első ilyen munka Szepesy Ignác püspök személyes munkásságát dicséri. Őt már erdélyi püspöksége idején is foglalkoztatta a Szentírás újabb kiadásának megvalósítása, a megfelelő körülmények azonban majd csak Pécsre kerülése után teremtdtek meg. A hat kötetet kiadását Szepesy saját vagyonából fizette, és 1834 és 1836 között nyomtatták Pozsonyban.⁵⁶¹ A munkálatok elkészülése után az 1500 kötetből csak kevés példány került könyvkereskedőkhöz, mert a kötetek nagy részét Szepesy ingyen osztotta szét Erdély és a Dunántúl plébániái között. A püspöki könyvtár példánya Szepesy püspök ajándéka volt egyházmegyéje számára.⁵⁶² Szepesy Ignác költségén jelent meg Kassai József származtató könyve is⁵⁶³, amelynek kézírata is bekerült a könyvtár kézírártárába.⁵⁶⁴

A második korszak folyóirat- és periodika-állományáról az alábbiakat állapíthatjuk meg. Az ismertetések és a méltatások a Szepesy-éra nagy vívmányaként tartják számon, hogy a nyilvános olvasótermekben hozzáférhetővé váltak a folyamatosan megjelenő periodikák.⁵⁶⁵ (Lásd *Függelék 1.*)

Az elkészített statisztikák alapján a bibliotéka a második korszak végére összesen 233 időszaki kiadvánnyal büszkélkedhetett, ennek kétharmada – 158 darab – a Szepesy-időszak alatt és azt követő több mint 80 év alatt került megvásárlásra.

Tematikájukat tekintve nagy számban vallástudományi (egyháztörténet és teológia) (33,48%), bölcsészettudományi (filológia és irodalomtudomány [szép-irodalmi is], nyelvtudomány, művészettörténet, történettudomány, nevelésu-

⁵⁶⁰ PEK TGYO PPKI 6/1907 = PPL 4308/1907, PPL 4294/1907.

⁵⁶¹ Szent Írás, vagy is az Ó Szövetségnek szent könyvei, magyarul Káldy György után a közönséges Diák fordításból az eredeti Görög betűre figyelmeztve jegyzetekkel Szepesy Ignác ... felügyelése alatt. Pozsony, Belnay, 1835–1836.

1. köt. Mózesnek öt könyvei, ismét Jósue, Birák, Ruth tzmű könyvek. 1835.

2. köt. Királyok, Krónika, Eszdrás, Tóbiás, Judit, Eszter tzmű könyvek. 1836.

3. köt. Jób, Zsoltárok, Példa Beszéd, Prédikátor, Énekek Éneke, Böltsesség, Bölts Sirák tzmű könyvek. 1836.

4. köt. A Próféták jövendölései s a Makka-béusok tzmű két könyv. 1836.

Sz.K.V.16–17–18–19

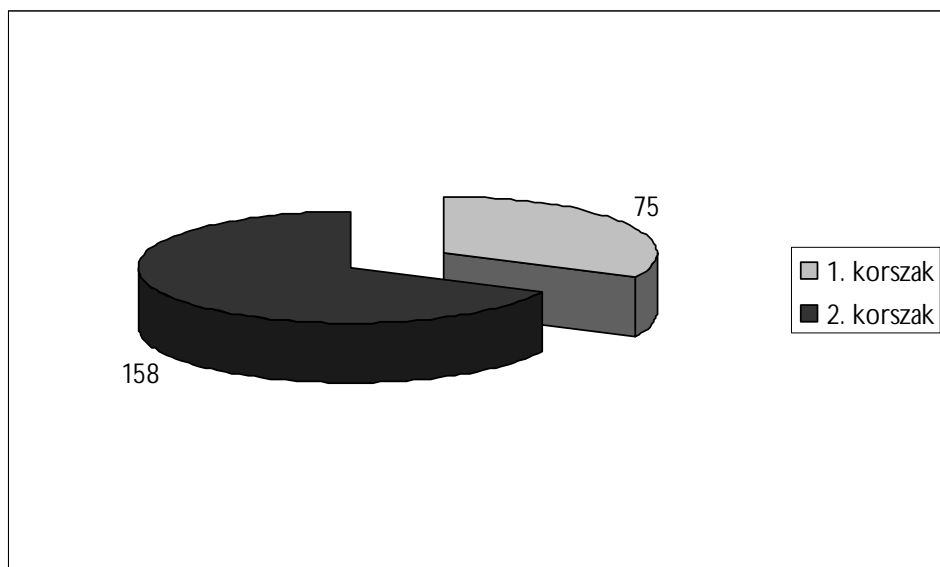
⁵⁶² SZINNYEI 1909. XIII. 782–786.

⁵⁶³ Kassai József: Származtató s gyökerésző magyar-diák szó-könyv, a melj a magyar szókat gyökeröknél-fogva nyelv-tanítólag s ítéletessen adja elé. Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istv., 1833. – Sz.R.V.31–32–33–34

⁵⁶⁴ Kassai József: Származtató magyar-deák és deák-magyar szó-könyv, melly a magyar szókat gyökeröknél fogva nyelv-tanítólag gántsolódva, s itélőleg adja elé. 1–5 kötet. [Autogr. 1811–1816.] – PEK TGYO Kt Sz.J.I.1–11 = Ms 117. Említi HAAS 1852b. 378.

⁵⁶⁵ PEK TGYO It. Ms 1012, PEK TGYO It. Ms 1013, PEK TGYO It. Ms 1014, PEK TGYO It. Ms 1015, PEK TGYO It. Ms 1016, PEK TGYO It. Ms 1188.

domány, hadtörténet, régészet – 24,89%), kisebb számban (9,01%) pedig természettudományos (földrajz, kémia, fizika, meteorológia, matematika, technika) újságok voltak elérhetőek. Ebből kiemelendő a 3,43%-nyi orvostudományi periodika. A gazdasággal kapcsolatos újságok 5,58%-ban voltak jelen az állományban. Számos periodika ezen korszakokban vegyes tematikával jelent meg (13,73%). A püspöki könyvtár polcairól a kimondottan politikai jellegű újságok, heti- és napilapok (13,31%) sem hiányoztak. Egyedül a jogtudományi szaklapok hiánya tűnhet fel. Ezeket a már említett Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtára gyűjtötte. Ennyiben lett 1865 után csonka a pécsi püspöki bibliotéka periodika-állománya. Ott rendelték meg a *Jog- és Államtudomány* (1871), a *Magyar Igazságügy* (1874–1893), a *Jogtudományi Közlöny* (1866–1921) és a *Jogi Szemle* (1889–1893) is.⁵⁶⁶



2. ábra – A püspöki könyvtár folyóirat-állománya címekre vetítve az első két korszakban (1774–1832 és 1832–1923)

A reformkori sajtóvilvánosság és az olvasói igények igen kedveztek a tudományos, irodalmi és ismeretterjesztő periodikák megjelenésének. A püspöki könyvtár számos magyar újságot az első számától folyamatosan megrendelt, így a *Tudományos Gyűjteményt* (1817–1841), a *Tudománytárt* (1834–1841) az *Athenaeumot* (1837–1843) és a *Fillértárt* (1834–1835). A gyűjteményben megvolt az első, Bugát Pál és Toldy Ferenc nevével fémjelzett orvosi szaklap és hivatalos

⁵⁶⁶ Ezek jó része ma a Pécsi Egyetemi Könyvtár folyóirat-tállományához tartozik.

közlöny, az *Orvosi Tár* (1831–1848) is, amely fontos egészségügyi ismereteket tartalmazott a város orvosai számára.⁵⁶⁷ Ez utóbbi – hat német nyelvű orvosi szaklappal egyetemben – a Patkovics-hagyatékkal együtt került az állományba. A külföldi lapok közül szintén a teológiai tárgyúak voltak nagyobb hányadban, így pl. *Allgemeiner Religions- und Kirchenfreund Kirchenrespondent* (1829–1843), *Stimmen aus Maria-Lach* (1872–1919), *Theologische Quartalschrift* (1836–1841, 1877–1917), ezt követték a bölcsészeti lapok. A több tudományágat összefoglaló, ismeretterjesztő lapok közül a bibliotéka része lett a magyar *Fillértár* német pár-huzama, a *Pfenning-Magazin* (1833–1848).

Politikai sajtóorgánumok is helyet kaptak a bibliotéka polcain, így a 1848/49-es forradalom és szabadságharc kiadványa, a *Pesti Hírlap* (1851–1855), *Pesti Napló* (1851–1855), *Budapesti Szemle* (1883–1893), a népszerű lapok közül a *Vasárnapi Újság* (1854–1921) teljes sorozata vonzott sok olvasót. A leghosszabb ideig megrendelt német politikai lap a *Historisch-Politische Blätter für das katholische Deutschland* (1838–1848, 1861–1888) volt. Egyetlen horvát nyelvű napilapként a Ljudevit Gaj-féle *Ilirske Narodne Novine* napilap volt még megtalálható.⁵⁶⁸ Emellett a magyar szakfolyóiratok – így a *Magyar Könyvszemle* (1876–1916), *Katholikus Szemle* (1887–1916), a *(Magyar) Történelmi Tár* (1855–1889) és a *Századok* (1887–1903) – folyamatos megrendelése emelendő ki.⁵⁶⁹

Olyan helyi, egyedi periodikák is bekerültek a bibliotékába, mint a szabadságharc idején a Lyceum Nyomdában elkészült *Pressfreie Flugblätter* (1848),⁵⁷⁰ a *Pécsi Tárogató* két száma (1848),⁵⁷¹ a Pécs-Vasason szerkesztett növényteni szaklap, a *Rózsa Újság* (1888–1892),⁵⁷² valamint egyedi pécsi sajátosságként az első világháború alatt, 1914 és 1916 között kiadott *Világháború Heti Postája*⁵⁷³ és a pécsi kispapok által írt *Hangok Hazulról* (1917–1918).⁵⁷⁴ A pécsi nyomtatású heti- és napilapok ma is a értékes anyagot szolgáltatnak a helytörténeti kutatók számára: így a *Pécsi Lapok* (1860–1862) és a *Dunántúl* (1911–1916). Meglepő azonban, hogy a Pécs, a *Pécsi Figyelő*, a *Pécsi Közlöny* és a *Pécs-Baranyamegyei Múzeumegyesület Értesítő* című lapban nem találtunk előzményszámot a püspöki tulajdonláshoz.

⁵⁶⁷ A megadott évszámok az állományban fellelhető kötetek évszámait jelentik, nem a folyóirat fennállásának dátumait.

⁵⁶⁸ Ma, sajnos, már nem található meg az állományban, csak a beszerzési jegyzékből van tudomásunk róla.

⁵⁶⁹ Ezek egy részét az egyetemi könyvtár is továbbgyűjtötte.

⁵⁷⁰ *Pressfreie Flugblätter*. Eigenthümer und Red. C[arl] A[nton] Neuwirth. Fünfkirchen, Lyceum Buchdr. 1. Jhg. Nr. 1. 1848. Apr. 5. – Sz.Y.I.15/23 (Kelemen József aprónyomtatvány-gyűjteményéből)

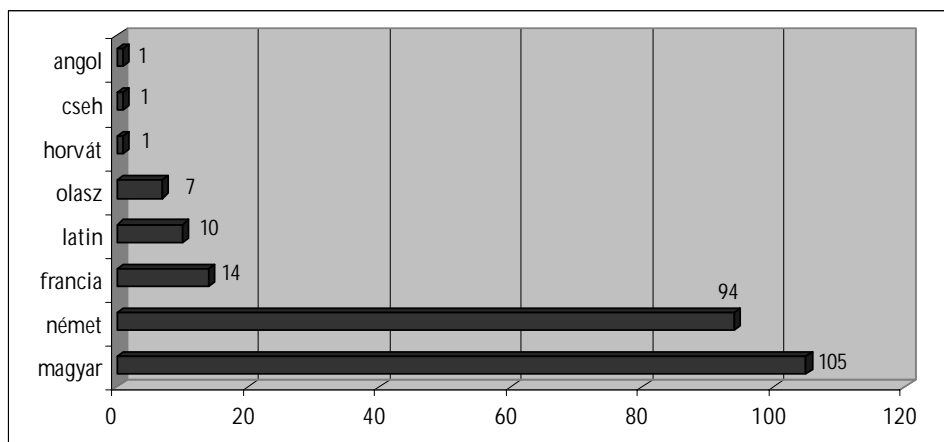
⁵⁷¹ HERNÁDY 1958, HERNÁDY 2000 (Egy a Kanonoki Gyűjteményben fellelhető kolligátum része Jelzet: 66524)

⁵⁷² *Rózsa Újság*. Általános rózsászati szakközlöny. 1888–1891. – R 1591.

⁵⁷³ *Világháború Heti Postája*. 1914–1916. – R 1056.

⁵⁷⁴ *Hangok Hazulról*. A pécsi szeminárium katona-kispapjainak. 1917–1918. – R 1590.

Érdekességgéppen megemlítendő, hogy fellelhető volt a püspöki könyvtár polcain a szaktudományok közül a zenetudomány (*Cäcilia. Zeitschrift für katholische Kirchenmusik*), a szőlészet (*Zeitschrift für Weinbau und Weinbereitung in Ungarn und Siebenbürgen*), a heraldika (*Turul*) és a színháztudomány (*Wiener Allgemeine Theaterzeitung*) egy-egy periodikája is.



3. ábra – A püspöki könyvtár folyóirat-állományának nyelvi megoszlása a folyóiratcímek alapján

A gyűjtemény nyelvi megoszlást tekintve 45,06%-a magyar nyelvű periodika volt, ehhez tartozott még hét, Magyarországon kiadott és nyomtatott latin és német nyelvű munka. Így csaknem a folyóirat-állomány fele magyar nyomdák terméke volt. Ezután a német nyelvűek következnek 40,34%-kal, majd a francia (6,01%), a latin (4,3 %) és az olasz (3%). Egy, már említett horvát (*Ilirske Narodne Novine*: 1836-1843), egy angol (*The illustrated London News*: 1909–1910) és egy cseh (*Casopis pro katolíké Duchovenstvo*: 1828–1829) nyelvű újság színesíti a palettát. (0,43–0,43-0,43%) A magyar újságok számaránya természetesen a reformkori magyar nyelvű sajtótermékek bekerülésével és a magyar nyelv hivatalossá tételével (1844) lett egyre magasabb, és a korszak végére megelőzte az összes nyelvet, még a németet is. Az arányokra természetesen a beszerzésben meghatározott elvek és a vonatkozó költségek is befolyással voltak: így több magyar nyelvű újság vásárlása mellett kevesebb külföldi lap került be az állományba.

A püspöki könyvtár teljes időszakát tekintve, az egyes püspökökre vetített gyarapodásával kapcsolatban elmondható: a klimói időszak gyarapodásának tematikai sokrétűségét és mértékét egyetlen, öt követő püspök sem tudta felülmúlni. Talán a 19–20. század kanonoki és püspöki hagyatéakai, amelyek később az északi kis teremben és új polcokon lettek elhelyezve, eredményeztek nagyobb mértékű gyarapodást. Ezek bekerülése szinte párhuzamos volt az 1860-as évek

utáni beszerzésekkel. A bővítésnek sokszor az intézmény és az egyházmegye anyagi lehetőségeinek behatároltsága szabott komoly gátat.

A szisztematikus katalogizálás kezdetei

Szepesy Ignác püspök az egyházmegye látogatási jegyzőkönyvéhez kiadott *Statutájában* arról is rendelkezett, hogy készüljön el a könyvtár új katalógusa.⁵⁷⁵ A máig is használható katalógusok az 1832. szeptemberi átköltözés után, az új könyvtártermek kialakításával készültek el. Szepesy Ignác a kötetek szimmetrikus, szabályszerű elrendezésével a díszteremtől balra és jobbra eső szobákban kívánta megvalósítani a Klimó-féle gyűjtemény elhelyezését. Az ábécé betűivel jelzett szekrényekben a polcokat római számokkal jelölték meg, a kötetek balról jobbra számolva pedig arab számokat kaptak. A könyvtári tereket ekkor a Szepesy által meghatározott *Norma Ordinando publicae Bibliothecae Quinque Ecclesiensis*⁵⁷⁶ alapján rendezték be, így feltétlenül szükségessé vált az új könyvjegyzék elkészítése is. A szabályzat alapján méret és kötések szerint csoportosított kötetekkel töltötték fel a polcokat az Aranyteremben és a Hártyateremben. Az egymástól való megkülönböztetés érdekében a gerinc alsó részére, valamint az első kötéstábla belső bal sarkába ragasztott jelzeteket is különböző címkékre íratta fel piros tintával a püspök. Ezek elkészítését Lusztig szépírástanár, felragasztásukat pedig Gundl Miksa szakértő könyvkötő vállalta magára. A díszteremtől délre eső terembe a barna, aranydíszítéses egészborrkötésű kötetekre a fehér, az északiba pedig, a pergamenkötésűekre a sárga címkék kerültek, amelyek egységes, harmonikus látványt nyújtottak a termekben.⁵⁷⁷

A beköltözés után, 1833. június hónapjában a Normál Iskola felé eső déli, zárható terem kialakítása valósult meg, ott a kötetek az 'A'-tól 'T'-ig táblákkal jelzett szekrényekbe kerültek. Június végéig Vojdás János könyvtárőr 12 szekrény pakolásával és mintegy 1500 katalogizáláshoz szükséges cédula megírásával végzett, ezáltal 3028 kötet nyerte el végleges helyét. Látogatásakor a püspök pozitívan értékelte az előrehaladást, hiszen az átrendezés a használhatóság és a díszes bensőséges látvány érdekében történt.⁵⁷⁸

A középső terembe elhelyezett köteteket kisebb alakú cédulákra íratta le Szepesy, ám ezek később nem kerültek bele a kéziratos, betűrendes katalógusokba. Valószínűleg azért nem, mert a terem polcait folyamatosan töltötték fel.

A *Norma* szerinti cédulázást kizárólag a könyvtáros, a szépírásprofesszor és az abszolvált teológiai hallgatók végezheték el. A betűrend kialakítása kizárólag a könyvtáros feladata volt, a szótáraknál előírt szabályok betartásával.

⁵⁷⁵ PEK TGYO PPKI 1/1829. LIX. pont.

⁵⁷⁶ NORMA 1833. A pécsi püspöki könyvtár rendezési szabályzata (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása)

⁵⁷⁷ FÉNYES 1965

⁵⁷⁸ PPL 541/1833

Vojdás János 1833 és 1835 márciusa között havonta megfogalmazott jelentései a *Norma* előírásával szemben csak a könyvtáros és a könyvtári adjunktus, Gradwohl Eduárd, és végül a könyvtári szolga, Szabó József munkáját említi⁵⁷⁹, így nem bizonyított, hogy a szabályzat előírásait maradéktalanul be tudták tartani.

A kötetekbe való másolás kitaró munkát igényelt, ez már Gradwohl feladata volt.⁵⁸⁰ Ekképpen három vaskos fóliókötet foglalta magába a kötések nyomán elnevezett Arany- és a Hártyateremben elhelyezett köteteket.⁵⁸¹

A szabályzatban az egyes katalóguskötetek címléírásának módját is meghatározták. A püspök úgy rendelkezett, hogy a margót, a vonalazást és a fejléct előre ki kell nyomtatni, valamint hogy a bibliográfiai tételek felvételére csak a helyesírási előírásokban jártas személyt alkalmazhatnak. Egy tiszta, négy oldalán 2–2 ujjnyi margóval ellátott oldalon kellett feljegyezni a bibliográfiai tételeket. Így a szerző nevét és a munka teljes címét olyan formában, ahogy azt a címlapon is feltüntették, továbbá még a kiadás helyét és időpontját. Utána adták meg a kötet jelzetét, amelyet a szekrény betűje, az egyes polcok római, végül a könyv balról jobbra növekvő arab számozása adta meg. Ezek adatait vezették be a fólióméretű, 200 lapos katalógusokba, amelyek kötésének és metszésének színe (piros), és címfelirata is benne foglaltatott a *Normában*. A katalóguskötet megjegyzése alapján tudjuk, hogy ezekbe kizárólag a klímói és az utódai által össze rendezett, fehér és sárga cédulával ellátott kötetek kerültek bele: „*A katalógus a fehér és a sárga cédulák adatait gyűjti egybe.*” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása)⁵⁸²

A katalógizálás mellett Gradwohl Eduárd állományellenőrzést is végzett, és – a már említett – 400 kötet hiányát dokumentálta.⁵⁸³ Ezen kötetek vagy eltűnhettek, vagy éppen kölcsönzés alatt álltak, ekképpen az új feltárással nem kerültek be az új könyvkatalógusba.

Sajnálatos tény, hogy a *Normában* és a könyvtárőri jelentésekben említett cédulák jelen ismereteink szerint nem találhatók meg a gyűjteményben, pedig érdekes könyvtártörténeti kordokumentumok lennének. A cédulák adatait természetesen bevezették a katalóguskötetekbe.

Halála miatt a tematikus osztályozást Vojdás János már nem végezhetette el. Feladatait 1835-ben Virág Mihály vette át, majd a meglevő cédulák csoportosításával kezdte meg a munkálatokat. Szepesy püspök ekképpen foglalta össze feladatait: „*Mivel Vojdás János... a nyilvános könyvtárban... a betűrendes katalógust valamennyi műről elkészítette és gondosan lemásolta, úgyhogy márcsak a tudományok*

⁵⁷⁹ PPL 541/1833

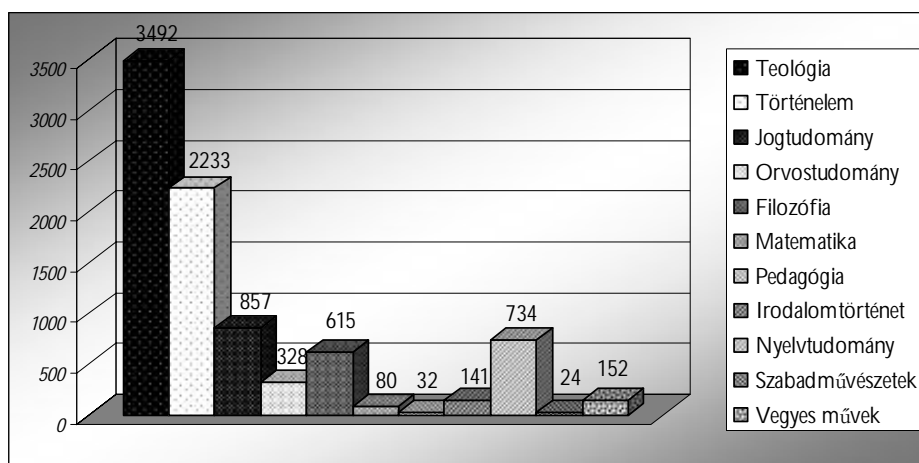
⁵⁸⁰ PPL 494/1839

⁵⁸¹ Sz.R.I.1–2–3 = PEK TGYO It. Ms 174

⁵⁸² „*Catalogus hic completitur Libros schedulis albi et, flavi coloris signatos.*” PEK TGYO It. Sz.R.I.1–2–3 = Ms 174

⁵⁸³ QQ.I.14 = PEK TGYO It. Ms 56

kiválasztása van hátra [ti. szakkatalógus készítése]...⁵⁸⁴ 1838 májusáig Gradvohl továbbra is segítette a lajstromozás feladatát, erre utal, hogy csak az ő neve került bele a három katalóguskötetbe.⁵⁸⁵



4. ábra – A Vojdás–Gradvohl–Virág-féle katalógusok kötetcímeire vetített, tematikus kimutatása (1832–1836)⁵⁸⁶

A szakok szerinti rendszerezésben a bécsi udvari könyvtár könyvtárosának, Michael Denisnek az elveit alkalmazták. A szakozás során 11 főosztályt és azoknak 40 alosztályát állították fel. A gyűjtőkörrel kapcsolatos felosztásokat szintén három kötet foglalja magába. 1836 után már az olvasók rendelkezésére állt a Virág Mihály és Gradvohl Eduárd által elkészített tematikus katalógus is, amely ma is hűen tükrözi a Szepesy előtti állomány (Arany- és Hártyateremben elhelyezett) téma és szám szerinti eloszlását.⁵⁸⁷ Ebből kitűnik, hogy a teológiai munkák kiemelkedő számaránya megmaradt, mellette a történettudomány és segédtudományai, a jogtudományi, a filozófiai és a nyelvészeti munkák szerepeltek nagyobb mennyiségben. A legkisebb hányadot a természettudomány (matematika és orvostudomány) kötetei képviselték.

⁵⁸⁴ FÉNYES 1965. 19.

⁵⁸⁵ Érdekességgéppen megemlítené, hogy Gradvohl 1881. május 5. és augusztus 21. között miniszteri tanácsnokként visszalátogatott korábbi munkahelyére, és az ott található vendégkönyvből az alábbi bejegyzést tette: „Eduardus Gradvohl de Nagy-Berement (consiliarius ministerialis), idem qui Bibliothecae hujus olim Adjunctus sex Tomos cathalogo et propria manu conscripsit.” = „Nagyberementi Gradvohl Eduárd (miniszteri tanácsos) aki a könyvtár adjunktusaként a hatkötetes katalógust saját kezűleg megírta.” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása) Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Ms 581

⁵⁸⁶ Sz.R.I.4–5–6 = PEK TGYO It. Ms 175, FÉNYES 1974. 85–86.

⁵⁸⁷ Sz.R.I.4–5–6 = PEK TGYO It. Ms 175

Szepesy a „szakozás” mellett külön levelében kérte Virágot a kintlevőségek felülvizsgálatára: „Össze kell vetni a könyvállományt az elkészült katalógussal, hogy nyilvánvalóvá váljék, mely könyvek hiányzanak, milyen elintézetlen kikölcsönzések vannak, az utóbbiakat vissza kell kérni.” (Fényes Miklós fordítása)⁵⁸⁸

A tematikus katalógusok egyik jellemzője, hogy bár ugyanazokat a bibliográfiai tételeket tartalmazzák, mint a vaskosabb betűrendesek, de címléírásaik már rövidítettebbek. Így feltételezzük a két katalógus párhuzamos használatát. A címadatok szerint ebben az időszakban 8688 művel kell számolnunk. Az egyes kötetek végén újrakezdődő számozás a *Supplementum*ot foglalta magában. Ez valószínűleg az 1835-ös állományrevízió során előkerült vagy a kölcsönzésből visszahozott köteteket sorolta fel.

1834-ben még Vojdás János munkájaként elkészült a püspöki gyűjtemény új helyen elrendezett anyagának inventárium-összeírása. A csoportosítást az Arany- és a Hártyaterem esetében 52 számozatlan levélen a kötetek polcokon való helye szerint tették meg, ezt a fehér és sárga cédulák alapján Gradwohl Eduárd készítette el 1835-ben. A kiegészítésben három levélen a könyvtár kézíratos anyagainak betűrendes listáját találjuk, ez valószínűleg Virág Mihály kézírása. A kötelező bibliográfiai adatok mellett a kötetek számát és méretét tüntették fel. Az első oszlopban pedig az egyes polcokon elhelyezett könyvek sorszáma található, amely egyben leltári számuk utolsó eleme.⁵⁸⁹

Gradwohl kézírásával keletkezett az 1830-as évek közepe táján két további katalógus: egy 195 számozatlan⁵⁹⁰, valamint egy 231 számozott oldallal rendelkező betűrendes jegyzék. A két katalógus nagyjából azonos sorrendben vezeti végig szerző és cím szerinti betűrendben a két „klímós” szoba kötetét, ahol a fő bibliográfiai tételek mellett (méret is) a kötet fizikai fellelhetőségi adatait is megadták, ez utóbbi számadataiból következtethetünk a kötetszámokra. A többkötelesség a jelzetből számolható ki. Az elsőként említettben a végigvezetett ábécé után a katalógussal hasonló tematikával egy *Supplementum* található, amely a két „klímós terem” kötetét tartalmazza. További kiegészítések találhatók benne Virág Mihálytól. 1880 után a lajstromot Lechner János könyvtárőr 'A'–'Z'-ig kiegészítette az újonnan kialakított 'AAi'–'BBi', 'Ei'–'Fi' két-két polcának kötetével. A második katalóguskötet az 'M' betűnél befejeződik, de az elővonalazott lapok arra utalnak, hogy az ábécé végéig vették volna fel a köteteket. A listába vegyesen a nyomtatott és a kézíratos művek is bekerültek. A katalógus az előzőekben bemutatott lajstrom tisztázata lett volna, és gyanítjuk, hogy Vojdás János könyvtárőr halála miatt maradt félbe.⁵⁹¹ A kisebb katalógusokat a folyamatos kiszolgálás érdekében kellett elkészíteni, ezek ugyanis egyszerűsítettebb bibliográfiai adatokkal adtak leírást egy-egy kötetről, megjelölve fellelhetőségüket is.

⁵⁸⁸ PPL 418/1835, FÉNYES 1965. 18.

⁵⁸⁹ Z.III.41 = PEK TGYO It. Ms 1492

⁵⁹⁰ PEK TGYO It. Ms 1092

⁵⁹¹ PEK TGYO It. Ms 1043 = PEK TGYO It. Ms 1193.

A Szepesy-féle átadott kötetekről jegyzékek is fennmaradtak, de többet közülük a későbbi gyarapításokkal is kiegészítettek, emiatt nehéz pontosan meghatározni a püspök gyűjteményét. A két kötetbe foglalt könyvjegyzék címéből arra következtethetünk, hogy 1834-ben kezdték meg a középső terem berendezését: *Catalogus omnium librorum munificentia suae excellentiae episcopalis [Ignatii Szepesy] donatorum, ac ad medium cubiculum collatorum. Ab anno 1834 usque ad modernum tempus...*⁵⁹² A rendezési elv a szerzői és a címbeli betűrendet követi. A jegyzékekben fellelhető több kézírás alapján az 'P' polcig lehettek a Szepesy-féle adományok. Ezek a továbbiakban is Gradwohl kézírását mutatják. Móró Mária Anna leírása alapján 1859 után kerülhettek a lajstromba az utolsó kötetek, hiszen az 1859. novemberi statisztikai kimutatásokat tartalmazó teremleltárhoz⁵⁹³ képest azok a 'Z' és a 'Zs' polcok feltöltöttségét mutatják.⁵⁹⁴

1834 nyara után keletkezhetett az a négylapos jegyzék, amely ma egy kézíratos gyűjteményes kötetben lelhető fel a pécsi püspöki könyvtár kézírtárában. Ez a lista a középső, a Díszteremben berendezett Szepesy Könyvtár 'A' betűvel jelzett szekrényének tíz és 'B' szekrényének első polcán található köteteket jegyezte fel a polcon való helyük szerint. A bibliográfiai leírás alapján a szerző, cím, kiadási hely és év után a táblázat szerint a kötetszámokat, továbbá a kötet méretét volt kötelező megadni. A kézírás alapján Gradwohl Eduárdnak tulajdonítjuk a listát.⁵⁹⁵ A vizsgálatok és a katalógusok összevetésével kiderült, hogy ez a két levél egy 1834 és 1859 között keletkezett *Inventarium*ból került ki.⁵⁹⁶

A katalógizálás történetében az 1859-ig vezetett könyvjegyzék után némi hiátus keletkezett, hiszen az 1880-as évek második feléig nincs tudomásunk új, jegyzékszerű összefoglalóról, amely számot adott volna a gyarapodások elhelyezéséről. Ám azt tudjuk, hogy az 1880-as évek folyamán a gyűjtemény kezdte kinőni a három termet, így formálódott a tervként már Szepesy Ignác leveleiben is szereplő átalakítás a keresztirányú falak áttörésével. Azaz a három szoba egybenyitása, valamint az északi, leválasztott kis szobával való kiegészítése. Ez együtt járt a nyugat felé nyíló ajtóközök beépítésével, valamint a negyedik helyiség bepolcozásával is. Ennek berendezését a nagy termék fali könyvesszekrényeinek mintájára valószínűleg egy pécsi asztalos készítette el a század utolsó harmadában.⁵⁹⁷ Ez lett a Székeskáptalani terem, hiszen ide az 1870–1880-as évek után a beszerzések mellett nagyrészt kanonoki hagyatékok és egyéb egyházmé-

⁵⁹² „Az Őrméltósága [Szepesy Ignác] püspök bőkezű adományából származó és a középső teremben összegyűjtött könyvek katalógusa 1834-től a mostani időkig.” (Schmelczér-Pohánka Éva fordítása)

⁵⁹³ PEK TGYO It. LELTÁR 1859. A leltár jelzet nélkül, egy keretben található a Szepesy-terem polcának oldalán.

⁵⁹⁴ PEK TGYO It. Ms 553

⁵⁹⁵ PEK TGYO It. 67038 = Ms 508

⁵⁹⁶ PEK TGYO It. Ms 1086

⁵⁹⁷ Források hiányában nem tudunk a terem berendezésének pontos időpontjáról. Lehet, hogy már 1880 körül elkészültek a polcok, de lehet, hogy csak 1898-ra készítette el Germán Ferenc, akitől számla is maradt fenn. PPL 358/1899.

gyei adományok kerültek. A kanonoki anyag elhelyezését a másik három terem elrendezéséhez hasonlóan kisbetűkkel megjelölt szekrényekben, és alulról fölfelé római számmal ellátott polcokon valószínűsítették meg. Ezen kéziratos jelzetek a mai napig megtalálhatók ez egyes kötetek első lapjának rektóján, a jobb felső sarokban.

A falak áttörésével nagymértékben meg kellett bontani az állomány egységét. Az átjáróban levő polcok kötetait áthelyezték a befalazott korábbi bejáratok helyére, az átjáróban pedig két oldalról kisebb, háromoldalas polcok kaptak helyet. Az átrendezés természetesen új katalógusok elkészítését követelte meg. Egyikük a káptalani teremben elhelyezett kanonoki anyag állományfelmérését foglalta magába, a másik pedig az ajtónyílásokba átsorolt könyveket.⁵⁹⁸ Egy kétkötetes könyvjegyzékben cím és szerző szerint, betűrendben, a legszükségesebb adatokkal vették lajstromba a köteteket (szerző, cím, elvétele évszám).⁵⁹⁹ Az újonnan kialakított átjárókba 1255 művet helyeztek el 2980 kötetben. A jegyzékben szerző és cím szerinti betűrendbe rendezetten lehet a köteteket visszakeresni. A bibliográfiai leírásokban a név- és címrövidítés mellett feltüntették a kiadás helyét, és évét is. A kötetszámokról itt is az aktuális jelzetből kapunk információt. A polcokat a latin ábécé betűi helyett – hiszen azokat már többféle módon felhasználták a három nagyteremben – a görög ábécé első hat betűjével (α-β-γ-δ-ε-ζ) jelölték, azon túl az elrendezés ugyanaz volt, mint a püspöki termekben.⁶⁰⁰

Lechner János könyvtárőr az 1885-ös statisztikai felmérésben a nyomtatott és a cédulakatalógus hiányát tüntette fel⁶⁰¹, 1886-os éves jelentésében pedig már jelezte, hogy szükség lenne ezek elkészítésére. 1887-re 380 ív csomagolópapírt rendelt, amelyet sok ezer darabra vágva használtak fel. A munkálatokban Nikl Ferenc könyvtári szolga volt Lechner segítségére.⁶⁰² Ebben már az ajtóközökbe beletárolt anyag is a mai jelzetével lelhető fel. A későbbi áthelyezéseket grafitceruzás átirással javították.⁶⁰³

Századfordulós írásában Varjú Elemér ugyan említést tett a Vojdás-Gradvohl-Virág-féle katalógus betűrendes és szakrendi köteteiről, de nem tartotta feltétlenül jól használhatónak őket. Utalt a cédulakatalógusra is, amely véleménye szerint hiányos és rendezetlen. A Szepeszy püspök idejéből való repertó-

⁵⁹⁸ PEK TGYO It. Ms 1217, PEK TGYO It. Ms 1218.

⁵⁹⁹ PEK TGYO It. Ms 1217

⁶⁰⁰ PEK TGYO It. Ms 1218 A mai számítógépes katalógusokban a latin betűs karakterfelismerések miatt a görög ábécé betűit a magyar ábécé első hat betűjének (a-b-c-d-e-f) kisbetűs változatával helyettesítjük.

⁶⁰¹ PEK TGYO PPKI 1/1885 – Érdekes a cédulakatalógus hiányának feltüntetése, hiszen Vojdás János az 1830-as években elkészített katalógusával párhuzamosan egy cédulakatalógust is elkészített. De arról azóta sincs semmi más információ.

⁶⁰² PPL 587/1887

⁶⁰³ Szerencsére ez a katalógus épen fennmaradt, és ma a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya kutatótermében található.

rium⁶⁰⁴ sem kerülte el Varjú figyelmét, ám szerinte már nem töltötte be a neki szánt funkciót, mivel a könyvtár átalakításával több kötetet is máshová helyeztek eredeti helyéről anélkül, hogy mozgatusukat a katalógusban jelölték volna.⁶⁰⁵

A Székeskáptalani teremnek a századfordulón még egy katalógusa készült, amelybe a gyarapodásokat vezették be. A szerző és cím szerinti katalógus a Lechner-féle cédulakatalógussal párhuzamosan készülhetett el, mert ma is fellelhető benne egy-két cédula. A bibliográfiai alapadatok mellett a kötetek fellelhetőségét is feltüntették. A katalógus egy előre nyomtatott naplórészből és egy kiegészítésként hozzáfűzött csíkos füzetből áll.⁶⁰⁶

A 20. század egyik könyvtárosa, Szőnyi Ottó munkája megkezdésekor az álmány teljes feldolgozását és nyomtatott formában való megjelentetését tervezte el. Kritikával illette elődeinek katalogizálási munkásságát, főként a Lechner-féle cédulakatalógusra tett negatív utalásokat, és a további munkákra alkalmatlannak tartotta, mivel szerinte a kötetek adatait hiányosan vették fel benne. Örökrendszerező szelleme játszhatott közre abban, hogy már 1907-ben indítványozta Zichy püspöknek a jövőbeni teendőket sorát, köztük egy szerző és egy szakok szerinti, betűrendes, nyomtatott katalógus elkészítését hangsúlyozta. Terve végül nem valósult meg, mert sem az anyagi feltételek, sem a szakértő kisegítők nem álltak rendelkezésére.⁶⁰⁷

Végül 1914 őszén tudott Szőnyi hozzákezdeni az új, szerző és cím szerint betűrendbe szedett kéziratos katalógus elkészítéséhez, ám a munkálatok a szerb hadsereg bevonulása miatt félbeszakadtak: „*E katalogus könyv készült 1914 október havában. Sajnos, a háború és szerb megszállás miatt a katalogus nem készülhetett el. 1921. dec. 8. Dr. Szőnyi Ottó püspöki könyvtáros*”⁶⁰⁸ Gálos László könyvtárőr 1944-ben készített jelentésében feljegyezte a Szőnyi által elkészített két kötet hibáit: Úgy vélte, hogy az egyes leírásokat olyan középiskolás diáklányok végezheték, akik nem voltak sem a latin, sem a német nyelv birtokában, hiszen a lajstomot helyesírási hibák tömkelege „tarkítja”.⁶⁰⁹

Az 1914-es katalógus egyszerűsített leírásokkal vette szerző és cím szerint betűrendbe a püspöki könyvtár és a székeskáptalan kötetait. A szerzők nevének feltüntetése mellett csak a címadatokat adták meg, és a hosszabb címeket rövidítve jegyezték fel. A kiadási helyre és időpontra vonatkozóan nincsenek adataink. A kolligátumköteteket esetlegesen dolgozták fel, és az egy szerző alatt felsorolt művek sincsenek betűrendbe szedve. Az Aranyterem és a Szepes-terem kötetinek betűjelzete szimpla nagybetűs, a Hártyateremben levőket pedig duplabetűs jelzetekkel írták le, ezáltal a szimplabetűs termek könyveit nehéz meg-

⁶⁰⁴ Itt nem tudjuk, vajon a tematikus katalógusokra utalhatott-e Varjú.

⁶⁰⁵ VARJÚ 1907. 196.

⁶⁰⁶ PEK TGYO It. Ms 678

⁶⁰⁷ PPL 52/1907, PEK TGYO PPKI 1/1907 = PPL 1361/1907, PPL 928a/1907.

⁶⁰⁸ PEK TGYO It. Ms 1091/1-2

⁶⁰⁹ PPL 831/1956

különböztetni egymástól. A kéziratok besorolása a korábbi katalógusokhoz hasonlóan a nyomtatványok között található. Az átjárókban, a görög betűs szekrényekbe elhelyezett köteteket is feltüntették ebben a jegyzékben. Kisbetűs szekrénymegjelöléssel a székeskáptalan gyűjteményeit is lajstromba vették. A teljes kanonoki hagyatékot azonban csak az egyetemi könyvtári időszakban dolgozták fel.

AZ ÁLLOMÁNY A HARMADIK KORSZAKBAN (1923–1945)

Állomány-feltárási kísérletek az egyetemi könyvtárban

1923-ban került át a Klimó Könyvtár teljes kötetállománya – különgyűjteményként – az egyetemi bibliotéka gondozásába, amelyet ettől az időponttól kezdve lezártnak tekintettek, tehát gyűjteményét ezután már nem gyarapították. A könyvtár két részét a három nagyteremben elhelyezett Klimó-könyvtári anyag, továbbá a Kanonoki Gyűjtemény alkotta. Ennek különállását az utóbbi teljes feldolgozottságának hiánya okozta. Köteteiről csak a fentiekben említett kéziratok katalógusokból lehetett információt szerezni. Ezek hibáit már említettük, de a legnagyobb problémát az jelentette, hogy az átvett könyvtárnak nem volt teljes – a püspöki bibliotékát és a káptalani hagyatékot – magában foglaló, a bibliográfiái leírások egységes szabályai szerint felvett katalógusa. A kezdeti időszakban csak minimális energiát tudott az egyetemi könyvtár a „rég” állomány feldolgozására biztosítani.

Az 1927. január 1-jei hatállyal kinevezett könyvtárőr, Szentkirályi István időszakában a katalógus készítése már folyamatban volt. A püspöki megbízott fontosnak tartotta az állomány szakszerű nyilvántartását, valamint a püspöki könyvtár különállásának feltüntetését, így folyamatosan kérte a könyvtár vezetését a munka elvégzésére.⁶¹⁰ 1928. július 20-i könyvtári jelentésében ismételten felhívta a figyelmet a püspöki könyvállomány feldolgozásának hiányára. Kritikus elődje, Szőnyi Ottó szakfelügyelői véleményezésében az alábbi kifogást emelte az állomány ügyéről: *„Hálás köszönettel vettem az egyetemi könyvtárba kebelezett, 150 éves fennállásának külső jeleit, sőt – ha nem téves az értesülésem – a könyveibe ütött uj (sic!) pecsétekkel a hozzátartozó könyvállomány felismerhetőségi jeleitől is megfosztott pécsi püspöki könyvtár állapotáról...”* Katalógizálási javaslatában kiemelte, hogy a püspöki állományba tartozó könyveknel feltétlenül legyen feltüntetve a „püspöki könyvtári” megjegyzés, hogy esetleges visszakerülés esetén az átvétel minden nehézség nélkül megtörténhessen. Új bélyegző elkészítését is szorgalmazta, amelyet minden egyes püspöki könyvtári kötetbe beleütnének. Felirati javaslata a következő volt: *„A pécsi püspöki könyvtár tulajdona, a pécsi Erzsébet-egyetem kezelésében”*, mellette évszám.⁶¹¹

⁶¹⁰ PPL 1717/1927, PPL 3775/1927.

⁶¹¹ PPL 2072/1928

1929. augusztusi jelentésében Szentkirályi István azon örömének adott hangot, hogy a püspöki könyvtár állományának katalogizálási munkálatai rendben haladnak. Nagy sajnálattal vette azonban tudomásul, hogy a könyvtár egyik alkalmazottja, Zákonyi Mihály tanár, okleveles könyvtáros és levéltáros Esztergomba távozott, hiszen ő lett az érseki könyvtár és levéltár őre. Távozását a könyvtárőr nagy veszteségként élte meg, hiszen Zákonyi jó ismerője volt a püspöki gyűjteménynek, és tudományos kutatást is folytatott az anyagban.⁶¹² Szőnyi Ottó még a nyáron meglátogatta a püspöki bibliotékát, és az állapotokat kielégítőnek találta. Közben előkerült az általa készített, kéziratos helyrajzi katalógus is, ami a hivatalos átadási jegyzék hiánya miatt igen becses okmány volt. Hiányosság azonban még mindig így is akadt: Pozsgay József kanonok hagyatékát ekkorra még nem leltározták, sőt az egyetemi könyvtár állományába akarták besorolni, de Szentkirályi utasítására a püspöki bibliotéka Kanonoki Gyűjteményébe építették be.⁶¹³ 1932 folyamán a kanonoki állomány katalogizálási munkái tovább folytak, bár egy kissé körülményesen. Jó néhány könyv került elő, amelyeknek nyomát sem lehet találni a korábbi jegyzékekben.⁶¹⁴ Az 1935-ös évben a püspöki állomány katalogizálási munkálataival Horváth Margit, Nyakas Sarolta és Vida Mária könyvtári tisztviselőket bízták meg.⁶¹⁵

1938-ban az állományfelmérésben mintegy 2600 kötet duplumpéldány mutatkozott. Ezek egy részét – ha az egyházmegyei papok által írt művekről volt szó – az egyházmegyei múzeumban kívánták elhelyezni. Az egyetemi könyvtár leltározó tisztviselői a háborús viszonyok ellenére is folytatták a püspöki könyvállomány kanonoki részének jegyzékezését, így Dulánszky Nándor és Hetey Sámuel püspökök, Kelemen József és László, Pozsgay József, valamint Szeifricz István kanonokok hagyatékainak felmérését és külön szekrényekben való elhelyezését. A leltározás 1940-re fejeződött be.⁶¹⁶

A püspöki állomány az egyetemi könyvtár forgalmához képest kisebb látogatottsággal bírt, inkább a szakmabeli kutatók használták. Ők ismerték és értékelték igazán gazdagságát és értékességét. Emiatt az a terv merült fel, hogy a püspöki könyvállományról néhány száz példányban gépirásos jegyzéket készítenek. Csupán a káptalani anyag elhelyezését módosították ugyanazon termekben. Az emeleti kis szobában őrzött muzeális anyagok – a püspöki és kanonoki kinevezések, okmányok, kéziratok –, valamint a székesegyházi zenekari kottaanyaga (külön szekrényben) a földszinten kapott volna új elhelyezést, de végül ez nem valósult meg. A padlásfeljáróban és a padláson elhelyezett nyomtatványokat (pl. névtárak) ideiglenesen a kanonoki anyagba sorolták be.⁶¹⁷

⁶¹² PPL 2453/1929

⁶¹³ PPL 388/1930

⁶¹⁴ PPL 516/1932

⁶¹⁵ PPL 728/1935

⁶¹⁶ PPL 1089/1940, PEK TGYO PEK 98/1938-39.

⁶¹⁷ PPL 1960/1938

Gálos László, az 1944 februárjában kinevezett könyvtárőr tavaszi helyzetjelentésében külön kitért a püspöki könyvtár katalógizálási munkálatainak aktuális helyzetére. Véleménye szerint a legnagyobb hiány ott jelentkezett, hogy a püspöki és a kanonoki anyagnak nem volt egységes, hiánytalan könyvjegyzéke. Az egyetemi katalógusban ugyan benne voltak a püspöki könyvállomány kötetei is, de az egyetemi anyaggal együtt. Elsődleges feladatként Gálos a püspöki és a kanonoki anyagra vonatkozó, különálló, modern cédulakatalógus kidolgozását jelölte meg.⁶¹⁸ Winis Nándor és felesége előkészítették az új katalógus megszerkesztését, ám a háború és a politikai helyzet miatt a katalógizálási munkálatok jó időre félbemaradtak.⁶¹⁹

Az állomány csaknem 200 éves történetének megvilágításához az egyik legfontosabb feladat az alapításkori és az átadás időpontjában meglevő állomány nagyságának tisztázása, hiszen ezek egyikére sem volt ezidáig egységes adat.

Az alapítás korabeli, pontos állományadatok megismerése végett nézzük meg a katalógusokban és a forrásokban megjelölt számadatok alapján az állománystatisztika alakulását 1777 és 1923 között.⁶²⁰

A fent elemzett katalógusok és statisztikai kimutatások – az *Inventarium* (1777), a Koller-katalógus (1779), a Vojdás-Gradwohl-Virág-féle katalógus (1833–1836) és egy 1859-es leltár – mellett az utolsó számadat feltárásához a jelenlegi állomány 2001-ben elkészült Móró Mária-féle katalógusát és a 2012-es állománystatisztikát⁶²¹ hívtuk segítségül. A számadatok pontos összehasonlíthatósága érdekében az adatokat – ahol lehetett – mű- és kötetszámra is megadtuk.

Az összehasonlításnál a legnagyobb nehézséget az okozta, hogy a felvett adatok nem minden esetben azonos szempont alapján lettek lejegyezve. A kezdetben megalkotott, inkább a mélyebb, analitikus feldolgozást végző lajstromok csak hatalmas munkával vethetők össze a későbbi betűrendes vagy tematikus jegyzékekkel. Az egyes kötetek beazonosítása is komoly kutatómunkát igényelt. Bár léteztek már helyrajzi katalógusok, amelyek a polcon való elhelyezésük sorrendjében vonultatták fel a köteteket, ám a könyvtár az idők folyamán több változáson is keresztülment. Először 1832-ben átköltözött egy másik, jobban strukturált térbe, majd 1880-ban a falak áttörésével számos polc új helyre került, eképpen szükségessé vált az állomány újrakatalógizálása. Meg kell említenünk azt a tényt is, hogy a cédulakatalógus megszületéséig az első kötetkatalógusokban a könnyebb megtalálhatóság érdekében egy művet több helyen (szerzőnél, címnél, esetleg nyomdásznál) is feltüntettek, így a pontos statisztika elkészítése érdekében ezeket ki kellett szűrniük. Az adatösszesítést csak ezután végezhattük el.

⁶¹⁸ PPL 1289/1944

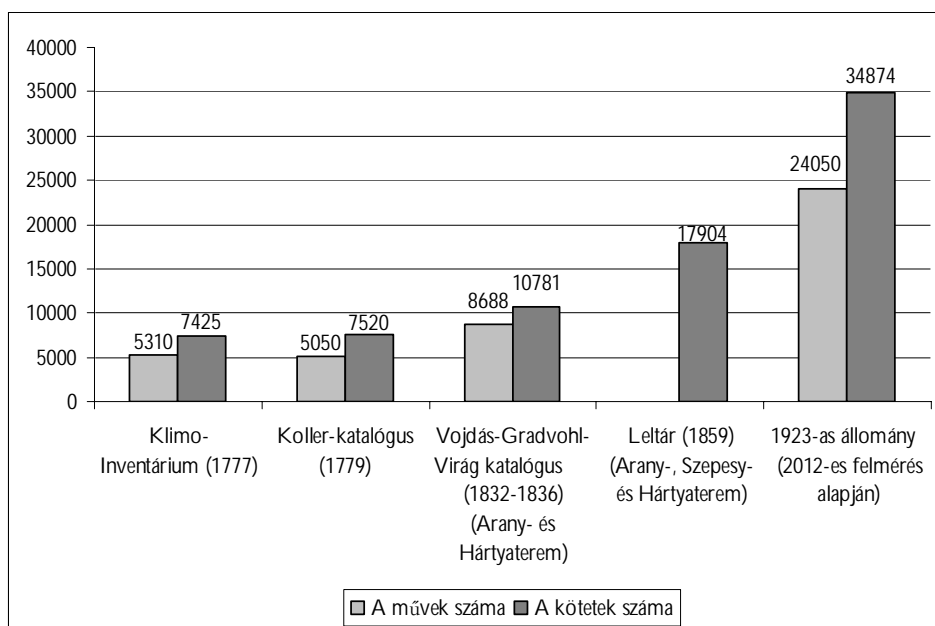
⁶¹⁹ PPL 1289/1944

⁶²⁰ POHÁNKA 2011c

⁶²¹ PEK TGYO It. Ms 1489, QQ.I.14 = PEK TGYO It. Ms 56, Sz.R.I.1–2–3 = PEK TGYO It. Ms 174, Sz.R.I.4–5–6 = PEK TGYO It. Ms 175, PEK TGYO It. LELTÁR 1859, MÓRÓ 2001a.

Tekintettel kellett lennünk arra is, hogy az első katalógusok elkészítésénél az éppen aktív, mozgásban levő, tehát a kikölcsönzött kötetek nem kerültek bejegyzésre, hiszen fizikai „hiányuk” nem tette lehetővé bibliográfiai leírásukat. Egyszóval a gyűjteménynek nem létezik egy, a teljes korszak állományát feltáró, hiánytalan katalógusa, csak az aktuálisan meglevőé.

A csaknem 150 év könyvjegyzékeinek átvizsgálása során bebizonyítást nyert, hogy a Klimó György által alapított nyilvános bibliotéka közel sem rendelkezett az alapítás időszakában akkora állománnyal, mint azt a forrásokban és a szakirodalomban feltüntették. Magyarország első nagy nyilvános könyvtárának állománystatisztikája mind a mai napig hibás adatokra (15–20.000 kötet) építve került be a könyvtártörténeti szakirodalomba.



5. ábra – A püspöki könyvtár kimutatásainak összesítése (1777–1923)⁶²²

Az alapítás időpontjától számítottan a közlésekben és méltatásokban – így már a *Pressburger Zeitung*ban és a *Wienerisches Diarium*ban is – 20.000-es állományadat jelent meg. Egy ideig úgy véltük, hogy a hírt maga a püspök vagy könyvtárőre, Koller József szolgáltatta, nem valószínű azonban, hogy ilyen

⁶²² A Szepesy időszak kimutatása nem tartalmazta a püspök saját gyűjteményét, amely mintegy 4000 kötetet számlált. Az 1859-es leltár pedig nem rendelkezett adatokkal a művek számára vonatkozóan, csakis az egyes polcokon található kötetszámokat összesítette. Ms 1489, QQ.I.14 = Ms 56, Sz.R.I.1–2–3 = Ms 174, Sz.R.I.4–5–6 = Ms 175, LELTÁR 1859, MÓRÓ 2001a, 2012-es állományfelmérés (Készítette Schmelczér-Pohánka Éva).

nagyságrendben tévedtek volna, és nem hisszük, hogy a „marketing” játszott közre a statisztikai adatok pozitívabb feltüntetésében. Az adatok közlője valószínűleg Korabinszky János Mátyás, a *Pressburger Zeitung* főmunkatársa volt, aki két további művében is hivatkozott erre a számadatra.⁶²³ Ezen leírásait sokan forrásként használták a későbbiek során. De akár szedési hiba is lehetett a 20.000 kötet megjelölése, amely így áthagyományozódott két és fél évszázadon keresztül. (Lásd *Függelék 1.*)

A tévesen közölt számadatok megcáfolása, és a katalógusvizsgálat számadatainak alátámasztása egy összehasonlító vizsgálat eredményeképpen valósulhatott meg. A klimói hagyatéki leltár és az 1779-es Koller-féle katalógus adatainak összesítése egy 7500, maximum 8000 kötetes állomány meglétét támasztja alá számunkra. Ezzel a számadattal már reálisnak tűnhet – még a feljegyzett eltérések és vissza nem származtatott kötetek ismeretében is –, hogy az eredeti nyilvános könyvtári állomány Klimó György pécsi püspök időszakában nem érte el a 15.000 kötetet, csak a legnagyobb jóindulattal a 8000 kötetet. Megállapítható, hogy az ehhez legközelebb eső számadatot Haas Mihály⁶²⁴ és Alszeghy Zsolt⁶²⁵ adta meg. Ők 10–11.000 kötetre becsülte a pécsi püspöki bibliotéka állományát.

Noha Szepeszy Ignác idejére elkészült egy, a klimói és az őt követő egyházfők gyűjtéseit magába foglaló katalógus, a számadatok még mindig nem tükrözték sem az alapítás korabeli, sem a korabeli állapotokat. Az 1829-es *Canonica Visitatio* a könyvtár állományát 10.490-re becsülte meg,⁶²⁶ Innentől már egyáltalán nem állta meg a helyét sem a 15.000 sem a 20.000-es alapállomány-adat. A számszerű növekedést az 1859 novemberében elkészült leltárhoz (17.904 kötet) viszonyítva tudjuk tisztázni.⁶²⁷ Ebben a három nagyteremben elhelyezett könyvállományt vették számba, az egyes szekrények polcain lévő köteteket összesítve. Ennek az adatait a múltbeli és a jövőbeli gyarapodásokra is kiválóan lehet alkalmazni. Ezt figyelembe véve sem számolhatunk 8000 darabosnál nagyobb alapállománnyal Klimó György időszakában, hiszen a gyarapodási mérték ismeretében nem tenné ki a későbbi számadatokat. Azt pedig biztosan tudjuk, hogy a klimói és az Esterházy-féle állományt az új épületben az Arany- és a Hártyateremben osztályozták kötések és méret szerint. Az ott fellelhető 4860 és 5920 darab kötet (összesen 10.781 kötet) már elképzelhetővé teszi, hogy 1777 és a Szepeszy-terem 1833/1834-as berendezése közötti időintervallumban mintegy 3300 kötetes gyarapodás valósult meg. Ezt a számadatot támasztja alá a Szepeszy-féle *Canonica Visitatio* is.⁶²⁸ Ez igen kis mértékű átlagszám (58–60 kötet/év), de a könyvtártörténeti kutatások egyértelművé teszik, hogy bizonyos

⁶²³ ALMANACH 1778, KORABINSZKY 1786.

⁶²⁴ HAAS 1845. 289., 1852b. 377.

⁶²⁵ ALSZEGHY 1991. 489.

⁶²⁶ PPL CV 1829. 90. p.

⁶²⁷ A forrás leltári jelzet nélkül, egy keretben található a Szepeszy-terem polcának oldalán.

⁶²⁸ PPL CV 1829. 90. p.

korszakokban kevesebb, néhányban pedig nagyobb arányú állománynövekedéssel számolhatunk. Az 1860-as évek után a könyvtár kisebb mértékű vásárlások mellett, főként kanonoki hagyatékok, egyházmegyei és városi polgári felajánlások útján bővült. Tény, hogy a könyvgyűjtemény az 1880-as évekre a gyűjtemény kinőtte a három nagytermet, ezért rendelkeztek az északi kis szoba hozzászólásáról, valamint a termék hosszanti egybenyitásáról.

A katalógusok számadatait alátámasztandó a püspöki palota mai konferenciatermének pontos alaprajzi adatai alapján, ellenőrző adatokkal erősíthetjük meg a klímói könyvtár alapállományának maximális nagyságát.⁶²⁹ Feltételezzük, hogy a mai Arany- és Hártyaterem könyvesszékényei (vagy azok egy része) álltak, csaknem hasonló formában az eredeti épületben (csak ott nyolcpolcos szekrényekkel), akkor egyértelműen falhoz rögzített polcokkal kell számolnunk. Ekképpen a püspöki palota konferenciatermének mai alaprajzának adatait kell alapul vennünk. A könyvtártörténeti források egyértelművé tették, hogy a középső, nagyterem bepolcozása két ütemben valósult meg. Elsőként az északi, a folyosóval párhuzamos, valamint a keleti és a nyugati, nagyobb falfelületek könyvesszékényei készültek el. Majd Paulik János javaslatára, 1818 után az ablakközökbe is polcrendszer került, amelyek helyet adtak a további gyarapodásoknak.⁶³⁰ A szabad falfelületek és nyolc polcot tartalmazó szekrények ismeretében az alábbi számadatokat kapjuk: a 2960 cm hosszúság a 8 polccal beszorozva 236,8 folyóméternyi könyvhelyet enged számunkra feltételezni. Ez az átlag 35 kötetel beszorozva⁶³¹ 8288 kötetes klímói alapállomány elhelyezésére adott lehetőséget. Természetesen a mai 35-ös szorzószámnál figyelembe kell vennünk, hogy a régi korok könyvkiadása jóval vastagabb átlag köteteket produkált, így máris reálisnak tűnhet a 7500–8000 körüli darabszám. Ha emellett még az 1818 utáni polcrendszer adatait is hozzáadjuk (6 szekrény, 1000 cm x 8 polc = 32.080 cm), azaz 320,8 folyómétert, összesen 11.228 kötetet kapunk, megint csak a mai szorzóval számolva. Ez nagyjából a *Canonica Visitatio* és a Vojdás-Virág katalógus által megadott kötetmennyiséget adja meg.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a Klíma György által 1774-ben a köz hasznára átadott bibliotéka állománya a szakirodalomban meggyökeresedett 15–20.000 kötet helyett 7500–8000 kötetet foglalt magába, amely 1829-re mintegy 11.000 kötetre gyarapodott. Az ezt követő csaknem 100 évben megháromszorozódott az állomány.

Végül a mai állomány ismeretében megpróbáljuk összegezni a püspöki könyvtár aktuális statisztikai adatait. A gyűjtemény jelenlegi számadatait nem egyszerű megadni, hiszen annak 1923-as átadása idején nem készült tételes lajstrom. A későbbi egyetemi könyvtári feldolgozások során pedig egyes gyűjte-

⁶²⁹ PPL EÉI 1995. Püspöki Palota alaprajza I. E 1., PPL EÉI 1995. Püspöki Palota falnézet – Konferenciaterem. E 5–6. (Tervező Viszokainé Sipos Júlia)

⁶³⁰ PPL 315/1819

⁶³¹ VIRÁGOS 2000

ménytestekről, egymástól bizonyos szempontok szerint leválasztva készítettek listákat: így a „szűken” vett püspöki könyvtárról (amely helyileg a mai három nagyteremben elhelyezett anyagot takarja a kéziratanyag és a folyóirat-állomány nélkül), a már említett Kanonoki Gyűjteményről, a püspöki és a kanonoki folyóirat-állományról⁶³², a gyűjteményben fellelhető országgyűlési anyagról, a Kézirattárról és az Irattárról. Ez utóbbi a könyvtár működési dokumentumain kívül (katalógusok, adományjegyzékek, hivatali iratok, számadások) és néhány „szál” iratanyagot foglal magába a Pécsi Püspöki Joglyceumból, Püspöki Levéltárból és Pécsi Papnöveldeből. Ezek számadatainak összegzése nem kis feladat volt.

Az összesítések alapján a Klimó Könyvtár ma 23.174 művet őriz, 32.249 kötetben. Ezek közül 20.950 nyomtatott és 2224 kézirat. A művek száma alapján 90,41%-a nyomtatott, 9,59 %-a pedig kézirat. A dokumentum.

GYŰJTEMÉNY	MŰSZÁM	KÖTETSZÁM
Püspöki Könyvtár (13.623 nyomtatott, 24 kézirat mű 18.922 kötet)		
Könyvállomány	13.055 mű	17.211 kötet
Folyóirat-állomány	121 mű	1603 kötet
Országgyűlési Anyag	162 mű	105 kötet
Nyomtatványok Kelemen- aprónyomtatványok	285 darab	3 kötet
Kéziratok Kelemen- aprónyomtatványok	24 darab	
Kanonoki Gyűjtemény (7321 nyomtatott mű, 12.442 kötet és 40 füzet) *		
Könyvállomány	7198 mű**	11.017 kötet
Folyóirat-állomány	123 mű***	1425 kötet, 40 füzet
A Püspöki Könyvtár és a Kanonoki Gyűjtemény Kézirattára (Lásd Függelék 6.)		
Kézirattár	1921 darab****	819 kötet*****
Pécsi Egyházmegye (Kincstár)		
Nyomtatványok	6 mű	9 kötet
Kéziratok	279 mű	17 kötet
ÖSSZESEN	20.950 nyomtatott mű (20.665 könyv, 285 aprónyomtatvány)	32.209 kötet 40 füzet
	2224 kézirat mű Össz: 23.174 mű	Össz: 32.249 kötet/füzet

1. táblázat – A hajdani püspöki könyvtár állománystatisztikája 2012-ben

* 1939 márciusában Szentkirályi István az egyetemi könyvtár igazgatóságától átvette a Kanonoki Gyűjtemény duplumait, amelyeket az egyházmegye különböző könyvtáraiba osztottak szét. A jegyzékben 876 mű (829 könyv és 47 folyóirat) szerepelt 2625 kötetben (2321 könyv és 304 folyóirat).

⁶³² Ennek összeírását leltári kimutatás hiányában 2012-ben készítettük el.

A mai állományadatokat kiegészítve ezzel együtt rekonstruálható az 1923-as, átadás korabeli teljes Klíma Könyvtár állománystatisztikája: ami kb. 24.050 mű volt, 34.874 kötetben.

** A Kanonoki állomány-katalógusából ma 185 leírás hiányzik, ám nem tudni ez, hány művet és hány kötetet takar.

*** A Kanonoki Gyűjtemény folyóirataiból 79 darabot nem tudtunk azonosítani, de attól még előzményszám nélkül meglehet a könyvtárban.

**** Benne az Irattár (84 db) és a kéziratos országgyűlési dokumentumok (15 db)

***** Ebből 174 kötet a Klíma Könyvtár polcain, 111 kötet a Kanonoki Gyűjteményben, 534 kötet pedig Ms számon van, a maradék pedig „szálas” iratanyag. (Ezeket a műszámba beleszámoltuk.)

Nyelvi szempontból művekre vetített kimutatást egyelőre csak a Klíma Könyvtár könyveire vonatkozóan tudunk megadni. A nyelvi összetétele sokszínű: több mint 56%-a latin nyelvű, a német 29,8%, a magyar pedig 8,63%. 10% alatti arányban találhatók olasz, francia és görög művek. Emellett Európa szinte összes nyelve képviseltetve van jóval 1% alatti arányban: az angol, a belga, a flamand, a cseh, a dán., a flamand, a horvát, a lengyel, a portugál, a román, a spanyol, a svéd, a szerb, a szlovák, a szlovén, a török és a vallón. Európán kívüli nyelvek 1% alatt vannak jelen: az arab, az arámi, a héber, a kopt, a perzsa, az orosz, az örmény és a szír. Minimális számarányban nyelvi „csemegék” is fellelhetők az állományban: így a botokund, a camacan, a cigány, a jiddis, a kotta, a káld, a kínai, a lapp, a maconi, a maschari, a rutén, a szanszkrit, a tatár, a vend és az újegyiptomi. A Kanonoki Gyűjtemény feldolgozása folyamatban van, de ebben – a korszakból adódóan – a magyar nyelvű munkák száma jelentősen megemelkedett, mellette a német nyelvűek száma magasabb, hiszen a könyvtárnak jelentős német és osztrák kapcsolatai voltak. A latin és a horvát nyelvű művek kisebb hányadban fordulnak elő.

A püspöki könyvállomány nyomtatott különlegességei: 26 ősnymtatvány (34 kötetben)⁶³³, 594 antikva.⁶³⁴ (A kéziratos kuriózumokat *A különgyűjtemények – A kézirtár alfejezetében részletezzük.*) (Lásd még *Függelék 6.*)

⁶³³ Az 1499. december 31. vagy 1500. január 1-ig nyomtatott művek.

⁶³⁴ 16. században nyomtatott művek.

A PÜSPÖKI KÖNYVTÁR HASZNÁLATA ÉS MŰKÖDÉSI FELTÉTELEI

A HASZNÁLATI SZABÁLYZAT VÁLTOZÁSAI (1774–1945)

Egy könyvgyűjtemény élő és nyilvános voltát mi sem határozza meg jobban, mint használatának, igénybevételének átgondolt és írásban rögzített szabályzata. A könyvtárak az emberi tudás olyan tárházai, amelyek olvasóik számára az egyes korszakokban más-más rendeletekkel rögzítették az aktuális használat lehetőségeit. Az ordókban szerepelnie kellett egyrészt a könyvtár nyitvatartási időpontjainak, az olvasókra vonatkozó és betartandó szabályoknak, végül a könyvtárosok kötelezettségeit rögzítő előírásoknak. E hármas struktúra a pécsi püspöki könyvtár életének a jelen monográfiában tárgyalt közel 180 évében folyamatosan csiszolódott, strukturálódott.

Ordók, használati lehetőségek az első periódusban (1774–1832)

A kezdeti időszakból nem maradt ránk pontokba szedett rendszabály, többnyire csak a könyvtár számára elkészített katalógusok előszavában utaltak az olvasók által követendő normákat. Először a püspöki könyvtár számára 1760-ban elkészített könyvkatalógus⁶³⁵ bevezetésében találkozhatunk ilyen instrukciókat tartalmazó szöveggel. A fenntartó püspök az alábbi a szavakkal bocsátotta mindenki használatába a lajstromozott köteteket: „Nyájas olvasó, használd ezt a könyvtárat a legkegyelmesebb pártfogónak jóságos engedelmevel, a felséges Uristen nagyobb dicsőségére, a Haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” (Entz Géza fordítása)⁶³⁶ Ez a megfogalmazás leszögezte, hogy a könyvtár használatára mindenkit jogosultnak tartanak, aki ott hasznos munkát kívánt végezni. Ám az olvasók köre nem lett specifikálva, sem korra, sem nemre, sem vagyoni helyzetre vagy társadalmi hovatartozásukra vonatkozóan.

A korabeli és a múlt századi források folyamatosan hangsúlyozták a könyvtár nyilvános, mindenki számára hozzáférhető jellegét. A Klíma püspök által köbe vésetett latin nyelvű könyvtárhasználati szabályzat az alapítás évéből, 1774-ből való. A szabályzat márványtáblájának, valamint az alapítás tényét megörökítő emlékkőnek a helye a könyvtár északkeleti főbejárata felett volt, így az olvasók a könyvtárba lépés pillanatában szembesülhettek a betartandó szabályokkal:

⁶³⁵ CC.I.11 = PEK TGYO It. Ms 6

⁶³⁶ „Hunc igitur exiguum laborem Lector benevole aequi, bonique consule, hoc vero bibliotheca ex Benignissima Excellentissimi sui Patroni gratia ad majorem Dei te optimi maximi gloriam ad Patriae honorem, tutelamque, tuam aliorumque salutem utere, et vale.” CC.I.11 = PEK TGYO It. Ms 6. ENTZ 1940. 25–26.

„Klimo György, pécsi püspök, könyvtárát közhasználatba bocsátja. A könyvtár küszöbét titkon át ne lépd. A polcokhoz ne nyúlj. Kérd a könyvet, amelyet olvasni óhajtasz. Használd azt, de őrizd meg tisztán, ne rongáld hasogatással, szurkálással, sem jeleket bele ne rój. Könyvjelzőt belehelyezned és bármit kijegyezned szabad. Másolván a könyvre ne könyökölj, papirost se tégy reá és jó messze, jobb felől tartsd a tintát meg a porzót. Ostoba, üres fecsegő maradj távol. Csendben légy, hangos olvasással másokat ne zavarj. Elmenvén a könyvet csukd be. A kicsit add vissza a felügyelőnek, a nagyot reá bízva hagyd az asztalon. Fizetned semmit sem kell. Gazdagabban távozz, térj vissza gyakrabban.” (Szőnyi Ottó és Fényes Miklós fordítása)⁶³⁷ (22. kép) (Lásd Függelék 8.)

A lényegre törő szabályzat megszövegezése és betartatása a könyvtár működtetésének lényeges lépése volt. A szakirodalom sokáig azonban hajlamos volt ezt az ordót, pontosabban annak megszövegezését Klimo püspöknek és munkatársainak tulajdonítani, ekképpen azt minden egyes meghatározásával helyi használatra alkalmazni.⁶³⁸ Hernády Ferenc 1950–1960-as évekbeli firenzei, nápolyi és bécsi kutatásai azonban kétségessé tették ennek eredetiségét, vagyis kizárólagos pécsi ihletettségét, hiszen Bécsben felfedezte a szabályzat korábbi keletkezését, párhuzamos szövegeit. A mintákkal kapcsolatosan Hernády leszögezte, hogy Artur Goldmann bécsi történész-kutató már 1926-ban dokumentálta a bécsi nemzeti (*Österreichische Nationalbibliothek*) és az egyetemi könyvtár (*Universitätsbibliothek Wien*) ordójának nápolyi gyökereit.⁶³⁹ Mindkettő egy bibliofil nápolyi lovag és jogász, Francesco Vargas Macchiucca (1699–1785) ex librisének szövegét vette át, amely már saját korában igen eltérő volt a megszokott tulajdonosi jegyeiktől, hiszen egy 15 pontos könyvhasználati szabályzatot vázolt fel. A Macchiucca-könyvtárban ennek az ordónak több változata is fellelhető volt, így már az édesapa, Tommaso (1669–1775) köteteiben is. Ezzel a szöveggel rokon a firenzei Bibliotheca Palatina, a bécsi nemzeti könyvtár, végül a pécsi nyilvános püspöki könyvtár használati szabályzata is. A nápolyi ordó Goldmann szerint a VI. Károly császár uralkodása alatt Bécsben működő két helyi könyvtáros, Alessandro Riccardi és Niccola Forlosia közvetítésével juthatott el a császár-városba.⁶⁴⁰

A szabályzat megismerésére két feltételezésünk van: Több adat is – így a Kaunitz kancellár-féle könyvkölcsönzésben való közvetítés is – alátámasztja azt,

⁶³⁷ „Georgius Klimo Quinqueecclesiarum Episcopus Bibliothecae suae usum communem facit: Nemo limen clanculum transcurrito, neve loculis manum admoveto, quem optas librum petito, utitor, purum servato, ne igitur caesim punctimve ferito, neve notis compungito, philyram interserere et quaevis excerpere fas esto: in eo ne incumbito, exscripturus ne papyrum imponito, atramentum et arenam longe dextrorsum arceto, idiota famulus iners, fabulator exesto: silentium teneto, neve altius legendo alios obtundito, abiturus librum claudito, parvulum in manus reddito, magnum ministro admonito super tabula relinqvito, nihil solvito ditior abito, frequentius redito.” SZŐNYI 1906. 267–268. Az eredeti, latin nyelvű szöveg magyar fordítását 1956-ban helyezték el egy üveglapra festve a Klimo Könyvtár lépcsőfeljárója melletti falra.

⁶³⁸ VASSKÓ 1934. 7.

⁶³⁹ GOLDMANN 1926. 3–11.

⁶⁴⁰ HERNÁDY 1961. 307–313.

hogy Kollár Ádám Ferenc, a bécsi Hofbibliothek könyvtárigazgatója és Klimó püspök ismeretsége politikai munkásságuk mellett még egy területen összefonódott, mégpedig a könyvtár és a könyvgyűjtés kapcsán. Klimó György már bécsi működése éveiben (1746. október 17.–1751. július 31.)⁶⁴¹ is ismerte az udvari könyvtár őrét, aki szintén a kancellárián tevékenykedett. Feltételezzük, hogy Klimó bibliofil habitusa, valamint könyvtáralapítási tervei miatt később Bécs több könyvgyűjteményét is meglátogathatta, vagy adatokat szerzett róla. Egyelőre még azt sem zárhatjuk ki Hernády kutatásai alapján, hogy Pécsre a firenzei szabályzat szövegének egy változata került. Hiszen tudomásunk van arról, hogy Koller József Klimó támogatásával megfordult a városban, így akár ő is lehetett a közvetítő, ám erre utaló nyom egyelőre nem ismert. Ami elgondolkodtató lehet, hogy Koller „grafomán” habitusát ismerve a hátrahagyott kézírataiban vagy az egyházmegye történetében, püspöke működését taglaló fejezetében biztosan fellelhető lenne szövege. A folyamatos kapcsolatokat és Klimó bécsi tevékenységét tekintve a bécsi közvetítést tartjuk reálisabbnak.

Az alábbiakban az ordó alapján felvázoljuk a pécsi püspöki bibliotéka használatának momentumait. Bár a szabályzatban felsorolásra kerültek az engedélyezett és a tiltott olvasói tevékenységek, valamint a könyvtáros feladatai, ám a megszövegezés stílusa és formája nem egyezik meg a szabályzatok általánosan elfogadott normáival. A helyi specifikumok hiányától eltekintve a használó által betartandó viselkedési formák kerültek benne előtérbe, instrukciókat adva a könyvek helyben használatára. Itt már a könyvtáros munkaköre is körvonalazódni látszott: ügyelnie kellett a kötetek rendjének fenntartására és az olvasói igények mind teljesebb kielégítésére. Így elmondható, hogy a könyvtár egyes darabjait a személyzet jelenlétében lehetett használni, ezáltal tudták biztosítani, hogy a felügyelő tisztában legyen az aznap előkészített munkákkal. A kötetek használatára vonatkozóan a megfelelő fizikai állapot megtartása is fontos volt, így a könyvek feszegetésétől, tintával való összepecsételésétől tiltották az olvasókat: *„Használd azt, de őrizd meg tisztán, ne rongáld hasogatással, szurkálással, sem jeleket bele ne rőjj... Hangos olvasással másokat ne zavarj.”* Már ekkor felmerülő problémát jelentett a könyvtárban a könyvek megcsonkítása, a fontosabb oldalak kihasításának jelensége. Ez sem helyi „sajátosság”, hanem általános probléma lehetett az európai könyvtárhasználatban. A könyvtárlátogatók számára tiltásként megfogalmazott utasítások, bár szintén általános jellegűek, de okot adnak annak a feltételezésnek, hogy az idők folyamán a könyvek ellen elkövetett „gaztettek” is manifestálódtak szabályzat formájában.

Bizonyos részekkel kapcsolatosan mégis az az érzésünk támad, hogy Klimó nem hiába választotta mintául ezt az ordót. A szabályzat szerint csak háromféle ember nem léphetett be a könyvtárba: az „idiota”, vagyis a tanulatlan, írástudat-

⁶⁴¹ EMBER 1959–1960, HHStA Handschriftensammlung – B 794 – Böhm 1213 – Personalstände der ungarische Hofkanzlei, FAZEKAS–VISSY é.n.

lan ember, a „famulus iners”, mai szóval a közveszélyes munkakerülő, és végül a „fabulator”, azaz a fecsegő. Tehát szó sem volt semmiféle megkülönböztetésről, korlátozásról, amely az egyes könyvtárhasználók vagyoni helyzetére vagy társadalmi hovatartozására utalt volna. Csak a műveltség, a kultúra iránti elkötelezettség és a jólneveltség hiánya lehetett kizáró tényező a püspök szemében. Mondhatjuk, haladó szellemre utaló magatartással állunk szemben. Ez nagyon fontos kitétel volt a közösség hasznára szánt könyvtár vonatkozásában. A bibliotéka használatának díjmentessége is meghatározó volt a nyilvánosság szempontjából.

A pécsi szabályzat nem rendelkezett helyi specifikumokkal, csak általános utasításokat tartalmazott. Bár ismerjük az eredeti könyvtáráépületben található szobák elrendezését és funkcióit is, ám azt nem tudjuk bizonyosan, hogy a középső, könyvespolcokkal megrakott traktusba konkrétan beléphettek-e az olvasók, vagy a könyvtáros készítette elő a használatra szánt köteteket az olvasószobába, bár ez utóbbi a könyvek tartalmi ellenőrzése és a későbbi gyakorlat ismeretében bizonyos.

Az ordó nem tartalmazta a bibliotéka nyitvatartási idejét, de ettől függetlenül kialakult annak rendje is. A könyvtár sorsát szíven viselő püspököknek Pécsről való távollétek idején is fontos volt, hogy folyamatos tájékoztatást kapjon frissen alapított könyvgyűjteménye „népszerűségéről”. Koller József könyvtárőr egy 1775. június 21-én kelt levelében körvonalazta számára a nyilvános könyvgyűjtemény használati rendjét: ez alapján megtudhatjuk, hogy hetente két napot volt nyitva, szerdán és pénteken $\frac{3}{4}$ 8-tól 12 óráig és délután 4-től 6-ig. A többi napon a város közönsége számára is lehetőség nyílt a könyvgyűjtemény használata, ám annak lehetőségeit nem részletezték.⁶⁴² Koller még egy adatot szolgáltatott a használattal kapcsolatban: a köteteket válogatással – tartalmuknak előzetes ismeretében – adták csak az olvasók kezébe. Ez persze nem jelentette egyes kötetek kivonását a használatból, csak olvasásukat kötötték engedélyhez. A szabályzatban megfogalmazottakhoz tartva magát a könyvtárőr gondosan ügyelt a kötetek megfelelő helyre való összegyűjtésére, és arra, hogy visszakerüljenek. A semmirekellő, haszontalan olvasókat szemmel tartotta, és a szabályzat ismeretében eltávolította őket.⁶⁴³

Noha a könyvtárnak folyamatosan volt kinevezett könyvtárosa, mégis az első időszakban legtöbbször Koller József névvel találkozunk a szabályzatok meg-
szövegezése kapcsán. Az adott szituációk új rendszabályok meghozatalát követelték meg a könyvtár működtetőitől. Az 1803. szeptember 2-án tartott káptalani gyűlésen Koller nagyprépost határozott indítványára utasítást adtak a könyvtárosnak a könyvek kezelését illetően. Észrevették ugyanis, hogy az új jegyzék az előzőhöz képest hiányosságokat mutatott. A korábbi könyvtárőr, ismerve a

⁶⁴² PPL 96/1775

⁶⁴³ PPL 96/1775, vö. PETROVICS 1967. 43.

használat körülményeit a következőkben határozta meg a gyűjtemény működési szabályzatát: Az épületen kívülre állással rendelkező férfiaknak, kizárólag elismervény ellenében szolgáltathattak köteteket, a tanulók számára pedig csak a helyben használatot biztosítják: „...diákoknak semmiféle, állással rendelkező, művelt férfiaknak pedig csak elismervény ellenében lehet könyvet kiadni.”⁶⁴⁴ A különféle tartalmú kötetek olvasására vonatkozóan már ekkor találunk határozott szabályozást, ugyanis illetlen, megbotránkoztató könyveket – különösen az emberi test ábráival kiegészített munkákat – nem volt szabad ellenőrzés nélkül az ifjúság kezébe adni. Kizárólag a könyvtárőr általa átolvasott és mondanivalóját tekintve megnyugtatónak tartott nyomtatványok kerülhettek a tanulók kezébe.⁶⁴⁵ Mivel a 18. századi időszakból nem maradt fenn kölcsönzési napló, bárminemű jegyzet vagy a használatra vonatkozó új előírás, így csak ezen utalásokból kaphatunk némi képet a fennálló rendszabályokról és az esetleges változásokról.

Az egyes művek olvasásánál igen erős kontrollt gyakoroltak az egyházi vagy állami szervek által kibocsátott cenzúra-rendeletek. A római katolikus egyház már évszázadok óta figyelemmel kísérte a megjelenő vallási tartalmú műveket, majd *Index prohibitorum* néven kiadta a tiltott könyvek jegyzékét, oldalszámra pontosan megjelölve a kényes, a katolikus vallás és erkölcs számára veszedelmes gondolatokat magában foglaló részeket. A Koller József által 1779-re összeállított, majd utódai által kiegészített katalógusban Vizer Ádám János könyvtárigazgatótól található egy bejegyzés.⁶⁴⁶ Innen tudjuk, hogy a 18. század fordulóján csillagokkal megjelölték a használat korlátozásának fokozatait, így emelve ki a katalógusból azokat a műveket, amelyek olvasása valamilyen fokú tiltás alatt volt. Így három csillag jelölte a tridenti zsinat (*Concilium Tridentinum*), kettő a Szent Kongregáció (*Sacra Congregatio Romanae et Universalis Inquisitionis*) által tiltó listára tett, egy pedig a szabályszerű általános indexen levő köteteket.⁶⁴⁷ Egy csillaggal jelölték meg például Niccolo Machiavelli *Historiae Florentinae libri octo* (1658) valamint Joannes Sithmann *Idea juris episcopalis moderni, quomodo praesertim in ecclesiis Augustanae Confessionis jus episcopale constituatur* (1657) munkáját. Két csillagot kapott Jean-Jacques Rousseau *Émile ou de l' éducation* (1762), továbbá Hugo Grotius *De jure belli ac pacis libri tres...* (1735) és *A keresztyen vallás igassagarul írott könyvei* (1732) is. Háromcsillagos, legszigorúbb tiltás alá esett többek közt Felvinczi Sándor *Cum bono Deo. Haeresiologia id est dissertatio de haeresibus...* (1683), és Martin Luther *Hauptartickel des Christlichen Glaubens wider den Pabst und der Höllen Pforten zu erhalten* (1749) műve. Nem ismerjük

⁶⁴⁴ „...nullum librum studiosis verum viris dumtaxat honoratioribus et qualificatis ac nonnisi erga Reversales ad Hospitia extradet.” PKGYJKV 3/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. szeptember 2.

⁶⁴⁵ PKGYJKV 3/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. szeptember 2.

⁶⁴⁶ QQ.I.14 = PEK TGYO It. Ms 56

⁶⁴⁷ FÉNYES 1974a. 72., MÖRÖ 2001b. 103. Ilyen megjelölések találhatók az 1779 és 1832 között, folyamatosan vezetett Koller-féle nagy katalógusban (QQ.I.14. = PEK TGYO It. Ms 56), egy másik irattári kéziratjegyzéken (PEK TGYO It. Ms 1086) is.

azonban, hogy a tiltás mértéke szerint a köteteket egyáltalán nem lehetett használni, vagy csak különleges engedélyre volt szükség az olvasásukhoz, de az állományban való mai fellelhetőségük alapján időszakos letiltásukat feltételezzük.

1808 nyarán a Nunkovits-hagyaték rendezése során új szabályzatok felállítására is időt szántak. Zsivics Mátyás kanonok javaslatára a tiltott könyveket a könyvtárból elzárva, a levéltár régi szekrényében kellett tartani, és nyilvános használatát csak a fejadó megfizetésére kötelezett olvasók számára biztosították mindaddig, amíg az eredeti rendelkezést vissza nem állították.⁶⁴⁸

1818 végén Paulik János „bentlakó” könyvtárőr vette át a gyűjtemény kezelését. Rögtön felmérte a helyzetet, és javaslatot tett a kötetek sérülésmentes, kevésbé szorosabb elhelyezésére. Továbbá leválasztotta az állományból és a saját szobájában helyezte el a betiltott, vallásellenesnek minősített köteteket, amelyeket ezután kizárólag az első teremben lehetett használni, a könyvtáros engedélyével. Így az olvasó azt a könyvet vihette a *lectorium*ba, amelynek használata engedélyezett volt.⁶⁴⁹

Használati szabályzatok a második periódusban (1832–1923)

A reformkor társadalmi berendezkedésének és olvasási szokásainak megváltozása, valamint Szepesy Ignác püspök precíz könyvtárszervezői habitusa a 19. század első harmadára meghozta a használati szabályzatok módosulását, némiképpen felhasználva a korábbi előírásokat. Püspöki kinevezését követően, 1829-re Szepesy bejárta egyházmegyéjét, és feljegyzéseket készíttetett az aktuális helyzetről. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvből (*Canonica Visitatio*) 27 oldalon keresztül tudhatunk meg információkat a bibliotéka aktuális állapotáról.⁶⁵⁰ Innen ismertek a könyvtár nyitva tartásának időpontjait: november 1-jétől április 1-jéig, a fő tanulmányi időszakban kedden és szerdán a délelőtti időszakban $\frac{3}{4}$ 8-tól $\frac{3}{4}$ 10-ig, csütörtökön és szombaton $\frac{3}{4}$ 9-től $\frac{3}{4}$ 11-ig, délután pedig 3 órától 5 óráig várták az olvasókat. Április 1-jétől szeptember első napjáig, a tavaszi-nyári időszakban megváltozott a használat rendje: a délelőtti használat időintervalluma változatlan maradt, délután 4 órától 6 óráig volt nyitva a könyvtár, szeptemberben és októberben pedig zárva tartottak.⁶⁵¹

Szepesy egy gyakorlott könyvtáros magabiztosságával és szakszerűségével nyúlt a könyvtár használati feltételeinek megszövegeztetéséhez és rögzítéséhez. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a bibliotéka megvizsgálása is előre rögzített szempontok szerint történt. Az előzmények ismeretében az újonnan megszöve-

⁶⁴⁸ PKGYJKV 278/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. július 25., PKGYJKV 288/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. augusztus 1.

⁶⁴⁹ PPL 315/1819

⁶⁵⁰ PPL CV 1829. 114–116. p.

⁶⁵¹ PPL CV 1829. 91. p.

gezett szabályzat már magában foglalta a korábbi időszak hiányosságaival, a felmerülő problémákkal kapcsolatos megoldási javaslatokat. Mivel hosszú évek példái azt mutatták, hogy az egyes művek nem vagy csonkán kerültek vissza a könyvtárba, Szepesy megtiltotta, hogy legértékesebb dokumentumokat – kéziratokat vagy ősnymtatványokat – kikölcsönözzék. Kizárólag a kanonokok és a líceumi professzorok kaphattak ez alól felmentést, kutatási szándékuk komolyságának igazolásával. A kölcsönzésre kiválasztott kötetek ellenében zálogot kellett letenni, amit a kötések megsérülése, a lapok beszenneződése vagy azok hiánya esetén a könyvtár vezetése le is foglalhatott. Aki nem tudott zálogot adni, kizárólag az olvasóteremben használhatta a könyveket. A kölcsönzés határidejét egy hónapban határozták meg.⁶⁵² Később, 1835. április 13-i levelében a püspök elrendelte a kiadott könyvek háromhavi kölcsönzési határidejét. Külön utasította könyvtárosait, hogy ekkor egyúttal vizsgálják meg a köteteket, szemrevételezzék az esetleges rongálódásokat. Ilyen esetben az olvasónak meg kellett térítenie az okozott kárt.⁶⁵³

A könyvtárt kiegészítő különgyűjteményekre, az ásvány- és éremtár gyarapítására a használati szabályzatban Szepesy külön figyelmet szentelt. Rendelkezett feldolgozásukról is: így ezek egyes darabjait számozott cédulákon kellett nyilvántartani.⁶⁵⁴

Szepesy Ignác – a szakirodalom szerint – a rendszerezett előírásokkal a bibliotéka hanyatlóban levő nyilvánosságának ismételt felélesztését kívánta szolgálni.⁶⁵⁵ A szabályok szigorítása és a jövőbeli tervek felvázolása alapján egyáltalán nem úgy tűnt, hogy a gyűjtemény használata megcsappant volna. Sőt, könyvtári rendelkezéséből (*Statuta*) kiderült, hogy a 19. század első harmadára túlszűfoltak lettek a könyvtár termei, ezért Szepesy új olvasótermek megnyitására tett javaslatot az épület mellett álló toronyban.⁶⁵⁶ A terek nagyságának problémája végül az 1832-es épületváltással oldódott meg. A nyitvatartási rendet és a kölcsönzési, helyben használati jegyzékeket átnézve sem kell kimondottan borúlátónak lennünk, hiszen azok is – kisebb-nagyobb ingadozással ugyan – folytonos használatot tárnak elénk. Természetesen a reformkor polgári nyilvánosságának megerősödése, a magyar nyelvhasználat törvényeinek megszületése, az oktatáspolitikai átalakítása mind-mind hozzájárultak a könyvtárhasználat strukturálódásához és rendszerezettségéhez. A nyilvános olvasóterem és a beszerzett periodikák, a megváltozott olvasói szokások, a hivatalnokok feladatainak és kötele-

⁶⁵² PPL CV 1829. 96–104., Szepesy Ignác: PEK TGYO PPKI 1/1829 XXVII. pont.

⁶⁵³ PPL 418/1835

⁶⁵⁴ PEK TGYO PPKI 1/1829, PETROVICH 1974. 318–319.

⁶⁵⁵ CSAJÁGHY 1838. 332., CSAJÁGHY 2000. 93.

⁶⁵⁶ PEK TGYO PPKI 1/1829 – Szepesy Ignác: *Extractus Canonicae Visitaciones Cathedralis Ecclesiae Quinque-Ecclesiensis complurens Statuta, quae Episcopalem publicam Bibliothecam artinent* LVIII. pont, PETROVICH 1974. 319.

zetségeinek mind teljesebb körvonalazása velejárói voltak a bekövetkező nagy változásoknak.

Az 1840–1850-es évek politikai eseményei is befolyásolták a bibliotéka használatát, így Girk György püspök kérésére az 1855. február 13-i káptalani gyűlésen ismételten napirendre került a püspöki könyvtár korábbi nyilvános használatának ügye: „...nehogy a késő ivadék bennünket kárhoztasson, hogy, amit a' nagy emlékezetű Klimó György 's b. Szepesy Ignác pécsi püspök annyi kölcséggel és áldozattal alapítottak 's gyarapította, mi elhanyagoljuk.” Mivel 1848 után a Székesegyház jövedelmei jelentősen csökkentek, a püspök utalt arra, hogy a klimói végrendeletben meghatározott költségek fedezését csak igen hiányosan tudják megvalósítani. A könyvtár rendes nyilvánossága megkívánta, hogy a könyvtárőr mellé ismét alkalmazzanak könyvtári segédet, aki kiadja és a helyére teszi a kért köteteket, valamint felügyeletet tart az olvasószobában.⁶⁵⁷ Ennek az új könyvtárhasználati rendeletnek a kidolgozottságát és hasznos voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1855. október 13-i levelében Scitovszky János esztergomi érsek megkereste pécsi utódját, Girk Györgyöt, hogy a püspöki könyvtár szabályzatának másolatát megkérje, és azt alkalmazhassa az esztergomi székesegyházi könyvtár működtetésében.⁶⁵⁸ 1859-ben a könyvtár felújítása után Girk rendelkezése szerint a könyvtári szolgáltatások minden hétköznap 10-től 12 óráig, déután pedig 3 órától 5-ig tartott nyitva. Kivételt csak a hétvégék, az ünnepnapok és az egyház által kijelölt napok képeztek.⁶⁵⁹

Tudomásunk van arról, hogy az 1865-ben újraalapított Pécsi Püspöki Joglyceum növendékei – a saját jogi szakkönyvtáruk megléte mellett – folyamatosan ingyen használhatták a püspöki könyvtár állományát is, hiszen az intézmény beíratási szabályzatának IV. pontjában kimondták, hogy „A pécsi jogakadémia hallgatói a jogakadémiai könyvtárt, nemkülönbén a rendkívül gazdag tartalmú püspöki könyvtárt díjtalan használhatják, és különösen az alap- és államvizsgálatokhoz szükséges könyveket, jegyzeteket és térképeket ingyenesen kölcsön vehetik.”⁶⁶⁰

Kovács Zsigmond püspök 1871. november 3-án – valószínűleg a könyvtár használatának változásai miatt – a bibliotéka számára új használati szabályzatot készíttetett, amelyet „törvény” elnevezéssel juttatott el a könyvtár felügyelőjének. A megfelelő környezet biztosítása érdekében az első passzus a tisztaság és a csend biztosításának kötelezettségét rögzítette, amely különösen az olvasóteremben volt foganatosítandó. Az olvasási idő a hétköznapokon délelőtt 10 és 12 óra között, délután pedig 16 és 17 óra között volt, kedden és csütörtökön pedig 15 és 17 óra között. „Ünnep és vasárnapokon a nagyhét négy utolsó napjában, közájta-

⁶⁵⁷ PKGYJKV 3–4/1855 – Káptalani Gyűlés 1855. február 13.

⁶⁵⁸ PPL 1828/1855

⁶⁵⁹ 733/1859 – Pécs sz. kir. Város Tanács – Hirdetmény

⁶⁶⁰ PPJLÉ 1912. 65–66.

tosságnak szentelve, nevezetesen midőn körmenet tartatik, azonfelül a nagybőjtben, hétfőn, szerdán és pénteken délután a szent beszédek miatt a könyvtár zárva marad.”⁶⁶¹

A könyvek használatára vonatkozóan Kovács püspök úgy fogalmazott, hogy „méltányos vigyázat ajáltatik.”⁶⁶² Ez azt foglalta magában, hogy a katolikus egyház számára „jó szellemű írók” munkáit a könyvtáros az ifjúság számára kézbe adhatja, hiszen ezek táplálták egyaránt a szellemet és a lelket is. A köteteket a felügyelőtől kellett elkérni, és a használat befejeztével az ő kezébe kellett visszaadni. Dulánszky Nándor püspök kérésére a szabályzatot 1877 őszének végén vette elő ismételten Lechner János könyvtáros. Az ordinárius annak bevezetését ismételten deklarálta: „... az a határozat, amely szerint elődöm a könyvtárat a nyilvános használatra bocsátotta, én is jóváhagyom.”⁶⁶³ Ez a rendelet fennmaradt egészen a 20. század elejéig. Alapjaiban azonban nem változtattak az előző szabályokon, csak kisebb módosításokkal éltek.

Azért az előírtakhoz képest eltérések is mutatkoztak ebben a korszakban: a rögzített nyitvatartási idők ellenére találkozunk a könyvtár használói kimutatásaiban olyan bejegyzésekkel, miszerint vasárnap is használták az olvasók a püspöki könyvtár köteteit (Lásd 1836. március 20-án és 1881. augusztus 28-án).⁶⁶⁴

A könyvtári előírásoknak megfelelő, modern szabályzat tervezetét már a 20. század hozta meg a püspöki bibliotéka számára. Ezt 1906. december 31-én Szőnyi Ottó terjesztette be, és először Wosinszky Mór szekszárdi apátplébános kapta meg bírálatra⁶⁶⁵, de később átadták Legár Hugó főgimnáziumi hittantanár-könyvtárosnak.⁶⁶⁶ A javításokkal kiegészített szabályzatot 1908. január 19-én kapta meg a püspök elfogadásra: *A Pécsi Püspöki Könyvtár ügyviteli és használati szabályzata* címmel.⁶⁶⁷

A szabályzat első része az ügyvitellel kapcsolatos teendőket és tényeket foglalta magában. Az első hét pont a könyvtár akkori státuszát rögzítette, majd a 14. paragrafusig a könyvtári személyzet kötelezettségei következtek. Ezt követte a második nagyobb tematikai egység, a tényleges használati előírás. A bibliotékát minden 16. életévét betöltő „művelődésre törekvő” személy, megfelelő igazolás mellett használhatta: a papnövendékek tanulmányi felügyelőjüktől, a középiskolai tanulók pedig igazgatójüktől szerzett írásbeli engedéllyel, leckekönyvvel, bizonyítvánnyal vehették igénybe a könyvtári szolgáltatásokat. A magyar tudományos és közművelődési intézmények dolgozói vezetőjük ajánlásával kérhettek – akár a városon kívülre is – köteteket. Lehetőség nyílt olvasótermi hasz-

⁶⁶¹ PPL 2280/1877 = PPKI 1/1877.

⁶⁶² PPL 2280/1877 = PEK TGYO PPKI 1/1877.

⁶⁶³ PPL 2280/1877 = PEK TGYO PPKI 1/1877.

⁶⁶⁴ PEK TGYO It. Ms 556, PEK TGYO It. KÖNYVTÁRLÁTOGATÓK 1879–1897.

⁶⁶⁵ PPL 52/1907, PPL 928a/1907, Wosinszky Mór időközben elhunyt, így iratait 1907-ben átnézték, ám a használati szabályzat tervezetét nem találták meg köztük. PPL 1361/1907, PPL 2514/1907.

⁶⁶⁶ PPL 2514/1907, PPL 3053/1907.

⁶⁶⁷ PPL 293/1908

nálra, valamint kölcsönzésre is. A helyben használathoz egy előre megszövegezett látogatási jegyet⁶⁶⁸ kellett kitölteni, amely két hónapig volt érvényes. Ez a jegy tulajdonosát a könyvtár olvasótermén kívül más helyiségekbe való belépésre nem jogosította fel. Ez utóbbi amúgy is csak kivételes esetekben, a könyvtáros engedélyével és kíséretében történhetett meg. A jegy elvesztését a könyvtárosnak kellett bejelenteni, és ő újat állított ki. Az olvasói kártya átruházása vagy az vele történő visszaélés a könyvtár használatától való eltiltást vonta maga után.⁶⁶⁹

A nyitvatartási idő a július-augusztusi hónapokat, az ünnep- és vasárnapokat, valamint a nagyhét szerdától szombatig tartó időszakát leszámítva délelőtt 9–12 óráig tartott. A könyvtár olvasótermének használata a hideg időszakban – november 1-jétől április 1-jéig – előző napi bejelentkezés útján működött: mindennap 12 óráig a könyvtári szolgának be kellett jelenteni a következő napi könyvtárhasználati szándékot, hogy befűthesse az olvasótermet.⁶⁷⁰

A közvetlen használatnál a látogató kabátját és esernyőjét a könyvtári szolgánál hagyta, aki cserében egy ruhatári cédulát adott. A látogatói jegy bemutatása után az olvasó elfoglalta helyét az olvasói helyiségben. A könyvek kiadása csak a nyitva tartás első felében volt lehetséges. Egy időben egyszerre egy kötet használatát engedélyezték, kivételes esetben a könyvtáros engedélyével lehetőség volt több mű párhuzamos kutatására is. Szőnyi bevezetésre javasolt egy könyvtári raktári igénylő lapot, amelyre a látogató köteles volt a kért mű adatait feljegyezni. A használat idejére a cédula a könyvtári szolgánál maradt, majd a kötetet is neki kellett visszaadni. Lehetőség volt a használt dokumentum félretételére is a következő használatig.⁶⁷¹

Kölcsönözni kizárólag a könyvtáros jelenlétében, az elismerő térítvény aláírásával lehetett. (23. kép) A kölcsönzésre kijelölt nap minden héten a csütörtök volt, délelőtt 11 és 12 óra között. Idegen embernek csak úgy adtak ki otthoni használatra kötetet, ha letétbe helyezte a mű árát. A késedelmes visszahozás anyagi vonzattal is járt, ugyanis az olvasó köteles volt kifizetni az „intőcédula” postai megküldésének 10 krajcáros árát.⁶⁷²

Az intelligens viselkedés ennek a szabályzatnak is sarkalatos pontját képezte: így tilos volt a dohányzás, a fel-alá járkálás, valamint az olvasótársakat zavaró, hangos beszéd. A kötetek fizikai védelme ebből a szabályzatból sem maradt ki, így a könyöklés, valamint a könyvön való jegyzetelés tilos cselekedetnek minősült.⁶⁷³

⁶⁶⁸ PPL 293/1908, 566/1908 „Látogatójegy, mely/név/ a pécsi püspöki könyvtár olvasótermének használatára jogosítja. Érvényestől-ig. Pécs,évhón. Aláírás:.....könyvtáros /Pecset/.”

⁶⁶⁹ PPL 293/1908

⁶⁷⁰ PPL 293/1908

⁶⁷¹ PPL 293/1908

⁶⁷² PPL 293/1908

⁶⁷³ PPL 293/1908

A szabályzat egy időben egy kötet otthoni használatához járult hozzá, több kötet kölcsönzésére méltányossági alapon lehetett engedélyt kapni. A kölcsönzési határidő maximum két hónap volt, hosszabbítást csak egy új térítvény kiállításával lehetett kérni. A felszólítások a határidő lejártával, valamint az első intés kipostázása után egy héttel jelezték az olvasónak a visszaviteli kötelezettséget, amelyet utólagosan postaköltség terhelt. Az elveszett kötet árát az olvasó köteles volt megtéríteni. A ritkaságok kikölcsönzését természetesen már ekkor sem engedélyezték, ezek használata – felügyelet mellett – az olvasói szobában volt lehetséges.⁶⁷⁴ Szőnyi szabályzata a püspöki könyvtári időszak legvégéig, 1923 szeptemberéig maradt érvényben.

Az egyetemi könyvtári időszak (1923–1945)

Az 1923-ra megszövegezett, de csak 1925-re véglegesített *Haszonkölcsön-szerződés* – amelyet a püspöki bibliotéka átadásáról kötött a püspökség az egyetemmel – nem tért ki részletekbe menően a püspöki állomány további használatára, kizárólag az intézmény tulajdonjogának sértetlen fenntartását deklarálta. Ekképpen az egyetemi könyvtári időszak elején az egyházmegye nem állított fel külön szabályzatot könyvei használatára. A rendszabály megszövegezése már az egyetemi könyvtár saját hatáskörébe tartozott, de a megbízott püspöki könyvtári biztos több esetben is felhív(hat)ta a figyelmet az esetleges hiányosságokra.⁶⁷⁵

Szentkirályi István könyvtárőr 1927-ben munkáját egy jelentéssel kezdte a püspöki könyvtár állapotáról. Ebben felemelte szavát az állományban található ősnymtatványok kikölcsönzése ellen. A ritkaságok visszavitelét a püspöki palotába már ekkor felvetette, ám ennek véghezvitelét a szerződés szerint vallás- és közoktatásügyi miniszteri engedélyhez kötötték. Az egyetemi tanács 1927. június 30-i IX. rendes ülésén tudomásul vette az egyházfő azon akaratát, hogy a püspöki könyvtárban található muzeális jellegű kéziratokat és ősnymtatványokat a felállítandó egyházmegyei múzeumba elszállítsák. Ám fontosnak tartotta a fent említett dokumentumok hozzáférhetőségét az egyetemi kutatások szempontjából, így javasolta egy, a püspökség és az egyetem részéről kiküldött képviselőkből álló szakbizottság felállítását.⁶⁷⁶ A bizottság elnökének Gyomlay Gyula rektort nevezték ki, tag lett még az egyetem képviselőjében Holub József nyilvános rendes tanár, valamint Várkonyi Hildebrand megbízott könyvtárigazgató (1924–1929) is. Az egyházmegye Szőnyi Ottó korábbi könyvtárőrt kérte fel képviselőjére.⁶⁷⁷ Az egyházmegye kulturális ügyeinek szakmai felügyeletével megbízott Szőnyi igencsak kényesnek és kaotikusnak tartotta az aktuális helyzetet,

⁶⁷⁴ PPL 566/1908

⁶⁷⁵ PEK TGYO PEKI 211/1924–25 – Haszonkölcsön-szerződés (Másolat PEK TGYO PEKI 531/1926–27) FÉNYES 1993. 22–25., D 1937.

⁶⁷⁶ PPL 1717/1927

⁶⁷⁷ PPL 1982/1927

hiszen mindkét oldalon jogos érvek sorakoztak: egyik oldalon a muzeális érték védelme, a másik oldalon pedig a tudományos kutatás fontossága.⁶⁷⁸ Végül az értékes kötetek az egyházmegyei múzeum felállításának hiányában az egyetemi könyvtár kezelésében maradtak.

Szentkirályi a püspöki könyvtár további használatára vonatkozóan az alábbi felterjesztést nyújtotta be: a használhatóság biztosítására szükség van egy helyrajzi katalógus elkészítésére. Kiemelten fontosnak tartotta a könyvállomány különállásának feltüntetését, ezáltal megakadályozva a további keveredéseket. Azon köteteket, amelyekből hiányzott a régi bélyegző, új tulajdonosi jeggyel kellett ellátni, de semmi esetre sem az egyetemi bélyegzővel. A hiányok megszüntetése érdekében javasolta, hogy a püspöki könyvek csakis elismervénnyel kerülhessenek ki a házból, egyben vidékre való elvitelüknek megtiltását kezdeményezte. Az állomány egyben tartása érdekében a szemináriumi letétbe helyezést is megakadályoztatta volna. A kintlevőségek visszaszerzése is fontossá vált az elmaradt leltár miatt. A baj forrását abban látta Szentkirályi, hogy az átadás előtti és az aktuális állapot között nagy volt a különbség. A Klimó Könyvtár közvetlen bejáratának kulcsa a püspöki időszakban a könyvtáros kezében volt, és csak ritkán kísérhetett be látogatókat. Az egyetemi könyvtári időszakban ezzel ellentétben este 10 óráig a könyvtári tisztek, diákok, tanárok, alkalmazottak ki-be járkáltak.⁶⁷⁹

Az új jogi helyzetben az egyházmegye fennhatóságának fenntartása érdekében Virág Ferenc megyéspüspök (1926–1958) felkérte Szentkirályi Istvánt, hogy készítse el a püspöki gyűjtemény egyetemi könyvtáron belül betartandó rendeleteinek tervezetét. Szentkirályi végül 1929. január 19-én küldte el Virág püspök az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárában a püspöki könyvtár használatára vonatkozó szabályzatot, amelynek végleges változata csak 1932 májusára készült el. Ebben felkérték a könyvtár igazgatóságát, hogy a püspöki könyvtárból kikölcsönzött könyveket, ritkaságokat, kéziratokat és egyéb tárgyakat vegyék gondos revízió alá, és az elismervénnyel vagy anélkül kiadott dolgokat mielőbb helyeztesse vissza a könyvtárba. Az akkori szakszerű és gondos kezelés mellett a püspök nem ragaszkodott ahhoz, hogy a püspöki bibliotéka állományába tartozó összes könyv kiadása ezután szabályszerűen, püspöki hozzájárulással történjen.⁶⁸⁰ Viszont a legszigorúbb ellenőrzést követelte meg a határidők betartásával vagy a félévenkénti bemutatási kötelezettséggel kapcsolatosan. Végül szabályként megtiltotta a kéziratok és a ritkaságok könyvtáráépületből való kivételét. Virág püspök a tulajdonjog megjelölésével igyekezett az állomány együtt tartását erősíteni. Továbbá külön helyrajzi jegyzék készítését tette kötelezővé. Egyúttal tiltakozott a kötetek egyetemi könyvtári bélyegzővel való ellátása ellen.

⁶⁷⁸ PPL 2079/1927

⁶⁷⁹ PPL 3348/1928

⁶⁸⁰ Fitz József precízsgét és tudományos alázatát bizonyítja, hogy vezetősége idején, ha formálisan is, de minden püspöki könyvtári kötet használatát engedélyeztette Virág Ferenc megyéspüspökkel.

Legfeljebb az alábbi szöveggel fogadta volna el: „*A pécsi püspöki könyvtár tulajdona, a pécsi Erzsébet Tudom. Egyetem kezelésében. 1923*”⁶⁸¹

A Virág Ferenc által kiadott használati szabályzat után az állományból való kölcsönzést a személyzet szigorúbban kezelte, és folytonos felszólításokkal figyelmeztette a késedelmes visszahozókat. A teljes sikert az 1920 és 1925 között kikölcsönzött könyvek visszakerülése jelentette, hiszen a kölcsönzési elismervények elkeveredtek és elvesztek. Ezek visszaszolgáltatása nagyrészt 1933-ig megtörtént. Fitz József igazgató a könyvtári bizottságban szívósan és lelkiismeretesen sürgette a késedelmes visszahozások ügyét, és a munkálatokat is hatásosan segítette. A Kanonoki Gyűjtemény – a Dulánszky-, a Kelemen- és a Pozsgay-féle könyvhagyatékok újbóli különválasztásáról is rendelkezett. Néhány könyvet 1923 és 1926 között egyetemi címkével ragasztottak át, ezek eltávolítása is tervben volt.⁶⁸²

Szentkirályi a harmincas évek folyamán egyre többször hívta fel a püspök figyelmét a kanonoki hagyatékok és az egyetemi könyvtári állomány rendezetlen viszonyára: „*Legyen szabad felemlítenem, hogy amióta ezen könyvtárbiztosi tisztséget gyenge erőmmel szolgálom: még nem láttam oly élénknek a püspöki könyvvállomány különállásának s a püspökség tulajdonjogának tudatát és a megyéspüspök Úr ő Nagyméltóságának óhajai, szándékai és rendelkezései iránt való azt a gondosságot, figyelmeséget és lelkiismeretességet: mint jelenleg.*”⁶⁸³ Az egyetemi könyvvállomány katalógizálása az 1934/35-ös tanév őszi szemeszterében a vége felé haladt. Lezárása után kezdtek hozzá Kelemen Mihály honvéd főtörzsorvos, Mátyás Flórián nyelvész-történész és Szikray Odó tisztviseleő⁶⁸⁴ letétjeinek könyvanyagához, és ezután került sor a püspöki könyvtár állományának katalógizálására, leltározására, regisztrálására. A püspöki állomány jegyzékébe fel kellett venni a tanári olvasószobában elhelyezett és az egyetemi könyvtár könyvei közé keveredett (egyetemi címkével és bélyegzővel is ellátott) könyveket, a Pozsgay-hagyatéknak (1917) 1923-ig még nem lajstromozott könyveit, azután a Kelemen-könyvtárt (K betűs jelzéssel). Továbbá a lépcsőházban és egyéb helyeken talált, katalógizálatlan füzeteket, névtárakat, könyveket, amelyek a püspöki könyvtár tartozékai gyanánt lajstromozandók lettek, a másodpéldányokat pedig átengedték a székesegyházi múzeumnak.⁶⁸⁵ A könyvtári bizottság 1936. május 28-i ülésén javaslatot tettek a püspöki könyvtártermekben elhelyezhető kötetek férőhelyeinek gyarapítására. Természetesen kiemelték, hogy a felállítandó állványokon elhelyezett

⁶⁸¹ PPL 3348/1929, PPL 1248/1932.

⁶⁸² PPL 43/1934

⁶⁸³ PPL 1057/1934

⁶⁸⁴ A Kelemen- és a Szikray-hagyaték az 1943. október 1-jén megalakult Pécsi Városi Könyvtár alapját képezte. 1952. augusztus 20-án, a megyei könyvtár megalakulásával átkerült annak alapállományába. (Kerekes Imre közlése alapján). Mátyás Flórián könyvtára ma a Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályán található.

⁶⁸⁵ PPL 728/1935

könyvek a püspöki állomány különállását és a tulajdonjogot nem veszélyeztetik.⁶⁸⁶

Az Egyházmegyei Hatóság 1950 után is hajlandónak mutatkozott az ősnymtatványok és oklevelek kölcsönadására, ha a Pécsi Egyetemi Könyvtár kiállítást szervezne a Pécsen található műkincsekből, vagy valamely tisztviselője kutatásokat szeretne folytatni velük kapcsolatosan, vagy esetleg más kutató foglalkozna velük. Feltételként csak a következőket határozta meg: „*nemhasználat*” esetén a köteteket zárt helyen őrizték, és a befejezés után rögtön szállítsák vissza őket az Egyházmegyei Kincstárba.⁶⁸⁷

Az egyetemi könyvtári időszak beköszöntével az egyházmegye már nem fenntartóként, hanem csak tulajdonosként rendelkezhetett a püspöki gyűjtemény használatáról. Az 1949/1950-es évig bekövetkezett politikai változásig az egyetemi könyvtár vezetése messzemenőig figyelembe vette az egyházmegye kéréseit, ám teljesítésüket mindig összhangba kellett hozni az egyetemi könyvtár szabályzataival. A püspöki felügyelet 1950-ig megvalósult, utána azonban a könyvtárőr munkáját a politikai változások miatt ellehetetlenítették.

A püspöki bibliotéka első nagyobb korszakát tekintve elmondhatjuk, hogy az nyilvános, kölcsönző és helyben használatot biztosító intézmény volt. A gyűjtemény nem rendelkezett kimondottan a helyi specifikumokkal megszövegezett szabállyal, csak egy általános orddal. Ezeket egészítették ki a káptalan gyűlésein időszakonként meghozott rendelkezésekkel. A fennmaradt szabályok nagy része az olvasók lehetőségeit és kötelezettségeit rögzítette, és csak kisebb mértékben adott utasítást a könyvtárosok számára. A folyamatos szabályozás mindenképpen egy működő könyvtár képét vetíti elénk, megcáfolva a korabeli kritikákat, amelyek a klímái korszak utáni hanyatlásról beszéltek. A második korszakban a használati igények folyamatos változása több szabályzat megszövegezését eredményezte. A személyzet kibővítése is bizonyíték lehet a könyvtári kihasználtság folyamatos emelkedésére. Az olvasótermekben való kutatásoknak a téli időszakban egyetlen figyelembe veendő feltétele volt még: a termek fűtése. A 20. század elejére már egy jól átgondolt, a használat és a használatás minden kritériumát szem előtt tartó szabállyal rendelkezett a püspöki könyvtár. Az egyetemi könyvtári átvétellel egy másik intézmény felügyelete alá került, amelynek legnagyobb különgyűjteménye lett. Az állományával kapcsolatos feladatokat az egyetemi könyvtár dolgozói végezték (feldolgozás, tájékoztatás, olvasótermi használatra való előkészületek), de 1950-ig a megbízott püspöki könyvtárőrnek joga és kötelessége volt ezen munkák közvetett ellenőrzése, sőt püspöki közvetítéssel felülbírálatuk is.

⁶⁸⁶ PPL 2013/1936

⁶⁸⁷ PPL 831/1956

A PÜSPÖKI KÖNYVTÁR HASZNÁLATA ÉS OLVASÓI

A püspöki könyvtár használati statisztikája az első korszakban (1774–1832)

A könyvtár nyilvánossá tétele előtti időszakában a forgalomra vonatkozóan csekély adat áll rendelkezésünkre. Csak a káptalan könyvtárának szabályzatából⁶⁸⁸ tudunk következtetni egy korabeli helyi egyházi gyűjtemény használatának körülményeire. A könyvtár katalógusa elé bekötött négyoldalas *Utasítás* szerint megfelelő regisztrációval (saját kezű bejegyzés a kölcsönzés dátumáról, a kötetadatokról és természetesen aláírás) lehetőség nyílt könyvek egyéves kölcsönzésére és helyben használatára is. Sajnos, hasonló dokumentum a püspöki könyvtárral kapcsolatban nem maradt fenn, de úgy véljük – főként a későbbi szisztéma ismeretében –, hogy az is valami hasonló lehetett.

Mivel Klimó püspök kérésére 1760-ban elkészült a püspöki könyvtár katalógusa⁶⁸⁹ is, feltételezzük, hogy használatát a könyvtáráépület felépüléséig valamilyen keretek között bizonyosan biztosították. A pécsi könyvkultúra előzményei kapcsán már említettünk egy könyvtárszobát (*Antiqua bibliotheca*), amelyben valószínűleg mód volt az addig összegyűlt könyvállományban való kutatásokra.

A könyvtár használatával kapcsolatban az első adat még az ünnepélyes átadás előtti időszakból származik. Ismert tény, hogy a bécsi udvarból Wenzel Anton Eusebius von Kaunitztól, azaz Kaunitz kancellártól 1772-ben levél érkezett Klimó György pécsi püspökhöz, hogy a püspöki könyvtárból kölcsönkérje a Lengyelország első felosztásához szükséges, Dogiel Máté piarista szerzetes által összeállított okleveleket tartalmazó *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae* című művet, mivel az a bécsi Hofbibliothek állományából hiányzott. Kollár Ádám Ferenc könyvtárőr levelében hívta fel a kancellár figyelmét, hogy ő a *Iurium Hungariae in Russiam minorem et Podoliam Bohemiaque in Oswiecensem et Zatoriensem ducatus praevia explicatio. Vindobonae, 1772* című munkájának megírásakor szerzett tudomást ezekről a kötetekről.⁶⁹⁰ E híres forrás-munka megszerzéséről maga a Hofbibliothek „gazdája” biztosította a kancellárt. Kaunitz végül 1772. május 8-án a köteteket „kikölcsönözte” a pécsi püspöki könyvtárból. Válaszában a püspök biztosította a kancellárt a kötetek Pozsonyba való eljuttatásáról. Május 23-án már a kézhezvételtől tudósította Kaunitz Klimót,

⁶⁸⁸ PKL SZUL 20. Fasc.

⁶⁸⁹ PEK TGYO It CC.I.11

⁶⁹⁰ Soós 2000. 75–76., 228. Kollár Ádám Ferenc levelezéséből forráskötetből képet kaphatunk arról, hogy a bécsi könyvtárőrnek honnan is volt tudomása a kívánt oklevélgyűjtemény pécsi fellelhetőségéről. Benczur József késmárki evangélikus líceumi igazgató már 1768. november 10-én írt levelében felhívta Kollár figyelmét Dogiel munkájának harmadik kötetére, amely több magyar és moldáviai vonatkozású forrást tartalmazott. 1770. február 22-én ismét ezen munka körül levele középpontjába, ám most annak az első kötete, amely szintén magyar dokumentációkat vonultatott fel. Soós 2000. 235–237., 259.

végül használat után, 1773. március 9-én visszajuttatta őket Pécsre.⁶⁹¹ (24. kép) Ez az első utalás a könyvtárból való kölcsönzésre, sőt a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésre.⁶⁹²

A megnyitás után az alapító folyamatosan tájékozódott a könyvtár forgalmáról, remélve, hogy a nyilvánosság megtétele beváltja a hozzá fűzött reményeket. Koller József könyvtárőr 1775. június 21-i levelében örömmel számolt be az egyházmegyéjétől távol levő Klimó püspöknek a könyvtár aznapi „statisztikai adatairól”: 20-án délelőtt 18, délután pedig 28 személy tett látogatást a könyvtár olvasótermében, és ez a szám olyannyira soknak bizonyult, „... *hogy a könyvtár közvetlen szomszédságában levő szoba sem tudta befogadni őket.*” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása)⁶⁹³ Egyúttal referált az olvasói kör összetettségéről is: világi papok, kapucinusok, filozófusok, rétorok és poéták képviselték a tudományosság magasabb szintjét. Rajtuk kívül a főként civilekből álló, Klimó által szervezett filozófiai tanfolyam résztvevői forgatták előszeretettel a püspök könyveit. Végül, de nem utolsósorban a helyi gimnáziumok retorikai és poétikai osztályainak növendékei is képviseltették magukat a használók között. Ezenfelül Klimó a papi szeminárium felsőbb évesei számára kötelezővé tette a könyvtár naponkénti látogatását, és történelemórák megtartását rendelte el az olvasóteremben.⁶⁹⁴ Így kijelenthetjük, hogy a könyvtárlátogatók egy része a diákság köréből került ki, erre utal Koller azzal az örömteli kijelentésével, hogy papirost, tollat és tintát adhat az olvasók kezébe: „*Én bizony semmit el nem mulasztok abban, ami a mindenkiről való gondoskodást illeti: papírral, tollakkal, tintával szolgálok; boldogan figyelem, hogy nap mint nap nem kevés fogy el ezekből.*” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása)⁶⁹⁵ Öröme nem meglepő, hiszen a papírnak és az íróeszközöknek ebben az időszakban igen magas volt az áruk, így mindennapi használatát nem sokan engedhették meg maguknak.⁶⁹⁶

A Klimó-féle leltár ülőalkalmatosságainak számából kiderül számunkra az olvasószobá(k) 18. századi kihasználtsága is. Az eredeti könyvtáráépület három teremében összesen 50 személy férőhelyét tudták biztosítani.⁶⁹⁷ (Lásd *Függelék 5.*) Mivel csak a két szélső teremben volt kályha, így egyértelmű, hogy a hűvö-

⁶⁹¹ HHStA – Staatskanzlei 3 - Wissenschaft, Kunst und Literatur – IV. Geschichte, Genealogie u. Heraldik (A–L) – Kaunitz von Rittberg levelei Klimó György püspökhöz.

⁶⁹² FÉNYES 1974a. 36.

⁶⁹³ „...ut eos Cubiculum Bibliothecae vicinum capere non possit.” PPL 96/1775, PETROVICH 1967. 43.

⁶⁹⁴ CSAJÁGHY 1838. 327.

⁶⁹⁵ „Ego nihil praetermittam, quod ad fovendam augendamque omnium diligentiam spectare possit: cartam, calamos, atramentum subministro, quarum rerum haud parum in dies singulos consumi laetus aspicio.” PPL 96/1775, PETROVICH 1967. 43.

⁶⁹⁶ PETROVICH 1967. 43. A kiváló tanulók támogatásával kapcsolatban tudomásunk van arról, hogy Klimó György püspök ösztöndíjjal támogatta a szegény sorsú, de tehetséges egyházmegyei ifjakat. Az ösztöndíj egy része akkor is a tanulmányokat elősegítő papír, tinta és toll ajándékozásával valósult meg. Végredeletemben kérte a papírmalmot, hogy a szegény sorsú tanulókat ingyen papír biztosításával támogassák. CSAJÁGHY 1838. 338., SZITA 1967. 32.

⁶⁹⁷ A pamlag és a kanapé átlagosan 3–3 fővel számolva.

sebb napokon csak ezeket lehetett a könyvtáron belüli olvasásra vagy bármilyen közösségi célra használni. A szabályzat szerint pedig a könyvtárteremben nem is lehetett kutatási szándékkal tartózkodni, berendezése mégis tartalmazott 12 ülőalkalmatosságot. Azt feltételezzük, hogy a fent említett tanórákat nagyobb létszám esetén ebben a teremben, egyébként a nyugati szobában tartották meg, így egyszerre több funkciót is befogadhatott a püspöki bibliotéka: tantermet és olvasótermet is tudott biztosítani. Erre következtethetünk a nyugati terem felszereléséhez tartozó kronológiai táblából, és a 24 ülőalkalmatosságból is. Úgy véljük, hogy az első időben csak a keleti szoba volt az olvasóterem, míg a könyvtárterem és a nyugati szoba az oktatás színterének lett megjelölve. Az olvasói létszám növekedésével azonban egy idő után mindkét szoba átalakult olvasóteremmé, hiszen csak ezek teljes kihasználtsága esetén volt szükség az 1830-as évekre a további bővítések tervezésére.⁶⁹⁸

Izgalmas feladatot jelenthet a püspöki könyvtár szempontjából annak a feltekerképezése, vajon a nyilvánosítás meghozta-e a várva várt eredményt. Erre csakis azok a lajstromok adhatnának választ, amelyek rögzítették a bibliotékába betérők nevét és az általuk használt dokumentumot. Jelen ismereteink szerint azonban ilyen jellegű forrás a 18. századból nem maradt ránk. Az épület kialakításából, valamint a könyvtárőrök jelentéseiből azonban apró adatokra bukkanhatunk a kihasználtságról, ami lehetőséget ad a következtetésekre.

Klimo halála után a kinevezett könyvtárőrök tevékenységének ismeretében tudomásunk van arról, hogy az 1803 és 1808 közötti, kinevezett püspök nélküli időszak nemigen kedvezett a rendezett működtetésnek. Az idős könyvtárosok szolgálati idejük megkezdése után röviddel elhunytak, így folyamatosan újabb személynek kellett átlátnia a nagy könyvgyűjteményt, amelynek megismerése csak hosszabb idő elteltével volt lehetséges. Ekképpen nemigen lehettek a hatékonyabb működés letéteményesei. Az 1808-as nagy takarítási és állományellenőrzési munkálatok is arra utalnak, hogy az előtte eltelt időben a felügyelet és a könyvtári szabályok következetes betartatása nem valósulhatott meg teljességében. Ezzel is magyarázható a káptalan azon szándéka, hogy a könyvtári prefektust már huzamosabb ideig való működésre ösztönözze.

Csak 1808-tól maradt fenn forrásunk az olvasókról és kölcsönzésre, valamint a helyben használatra kiadott kötetekről.⁶⁹⁹ Az 1808 és 1896 között keletkezett, könyvtárhasználatra vonatkozó dokumentumok egy részének elemzését Fényes Miklós 1986-ban a *Magyar Könyvszemle* hasábjain már elvégezte, de mint azt ő is megjegyezte, ezek nem adhatnak teljes képet a könyvtár forgalmáról. A különböző időszakokból feljegyzett használati statisztikák más-más módszerrel rögzítették az olvasók nevét, státuszát és az általuk olvasott kötet adatait, néhány esetben a jelzetét, továbbá a használat időpontját. Ezek hiányosságai, valamint a

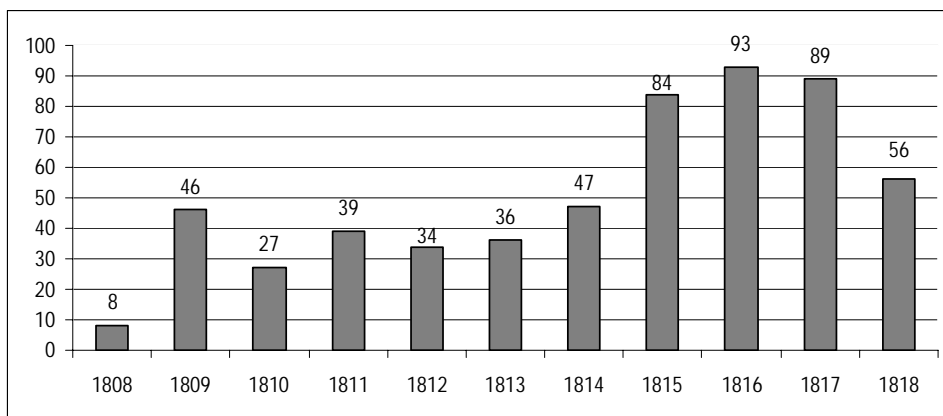
⁶⁹⁸ PEK TGYO PPKI 1/1829 LVIII. pont.

⁶⁹⁹ PEK TGYO It. Ms 915, PEK TGYO It. Ms 556, PEK TGYO It. KÖNYVTÁRLÁTOGATÓK 1879–1897.

következetlen iratvezetés miatt nem rajzolható meg teljességében a pécsi püspöki könyvtár forgalma.

Az első kézirat forrás (*Continuatio Cathalogi*) 1808 októberétől 1818-ig rögzítette a kölcsönzéseket. Ez Simon Máté könyvtárőri működésének időszaka volt. A dokumentumban feljegyezték a kölcsönvevő nevét, a kölcsönzött mű adatait, valamint azt is tudhatjuk, hogy rendben visszaérkezett-e a mű a könyvtárba.⁷⁰⁰

A forgalom igencsak hullámzó képet mutat: főként a kanonokok, a helyi oktatási intézmények tanárainak és a város polgárainak könyvhasználatára utal. Külön kiemelendő, hogy számos esetben találkoztunk az éppen hivatalban lévő püspök könyvkölcsönzéseivel, ami ékes bizonyítéka annak, hogy a tulajdonos maga is aktív használója volt a gyűjteménynek. Az összes kölcsönzés átlagban 20–30 személy között oszlott meg. Annyi bizonyos, hogy 1808 és 1814 között igencsak alacsony statisztikai mutatókkal rendelkezünk, és csak a következő három évben lehetett jobb kihasználtságról beszélni. A könyvtárhasználat csökkenése aggodással töltötte el Koller József nagyprépostot is, aki a Klimó-érában működtette a bibliotékát. Elhagyatottnak tartotta a könyvtárt, és a könyvek használatának hiányán kesergett.⁷⁰¹ Az akadozó működés egyik lehetséges okát a káptalan jegyzőkönyveiben leltük fel, amelyekből nyilvánvalóvá válik, hogy a fűtéshez szükséges fát számos esetben késve utalták ki a könyvtár számára, így ennek hiányában a gyűjteményt csak korlátozottan tudták nyitva tartani.⁷⁰²



6. ábra – A püspöki könyvtár kölcsönzési forgalma kötetszám szerint (1808–1818)⁷⁰³

⁷⁰⁰ PEK TGYO It. Ms 915, PEK TGYO It., PEK TGYO It. Ms 556, KÖNYVTÁRLÁTOGATÓK 1879–1897, FÉNYES 1986. 311.

⁷⁰¹ HORVÁT 1834. 45.

⁷⁰² PKGYJKV 3/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. szeptember 2.

⁷⁰³ Fényes Miklós táblázatai alapján. FÉNYES 1986. 311., PEK TGYO It. Ms 915.

Más magyarázatot egyelőre nem tudunk adni az alacsony számadatokra, hiszen a könyvtárban addigra végbement egy ellenőrzés, és a kinevezett könyvtáros, Simon Máté, tanult emberként szakértő segítsége lehetett az olvasóknak. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a fennmaradt dokumentum csak a kikölcsönzött művek statisztikáját mutatja meg. Ebből az időszakból nem maradt fenn forrás a helyben használatos kötetekről és olvasóikról, pedig bizonyosan használták az olvasótermet is. A használati statisztikában 1818 után 1833-ig némi hiátus figyelhető meg. Egyetlen adatunk van arra, hogy a használati statisztika magasabb mutatókat is produkált, és az olvasóterem kihasználtsága kedvezőbb képet mutatott ebben az időszakban: Mint azt már említettük 1829-re Szepesy Ignác, felmérve a könyvtár aktuális helyzetét, helyhiány miatt már új termék megnyitását fontolgatta.⁷⁰⁴ Ezen tények fényében úgy gondoljuk, csak egy rövid ideig tartó visszaesésről lehetett szó. Amit még tudunk: a külsős kéréseket nem rögzítette semmilyen dokumentum, ezeknek legjobb esetben csak a hivatalos levelei lelhetők ma fel. Ekképpen a statisztikai adatok egyáltalán nem mutatják meg számunkra a valós forgalmat.

Ezen időszakban a gyakran kölcsönzött művek a különböző kiadású bibliák mellett az alábbiak voltak: Katona István *Historia critica regum Hungariae*, Molnár János Ker. *A régi jeles épületekről kilentz könyvei* című munkája, valamint Koller József *Prolegomenája* és *Historia episcopatus Quinqueecclesiarumja*.

A könyvtár nyitva tartásáról és használatának lehetőségéről 1822-ben Jankó János a *Tudományos Gyűjtemény* számára az alábbi leírást adta: „...a' Könyvtár (...), mellybe a' Vasár- s Innepnapokat kivévén mindég szabad bemenetel vagyon, 's a' ki-rendelt órákban lehet olvasni a' mellette levő szobában.”⁷⁰⁵

A püspöki könyvtár használati statisztikája a második korszakban (1832–1923)

A következő korszak már jobban dokumentált adatokat szolgáltat. Szepesy püspök adminisztrációjának köszönhetően 1833-tól készültek lajstomok a könyvtár használóiról.

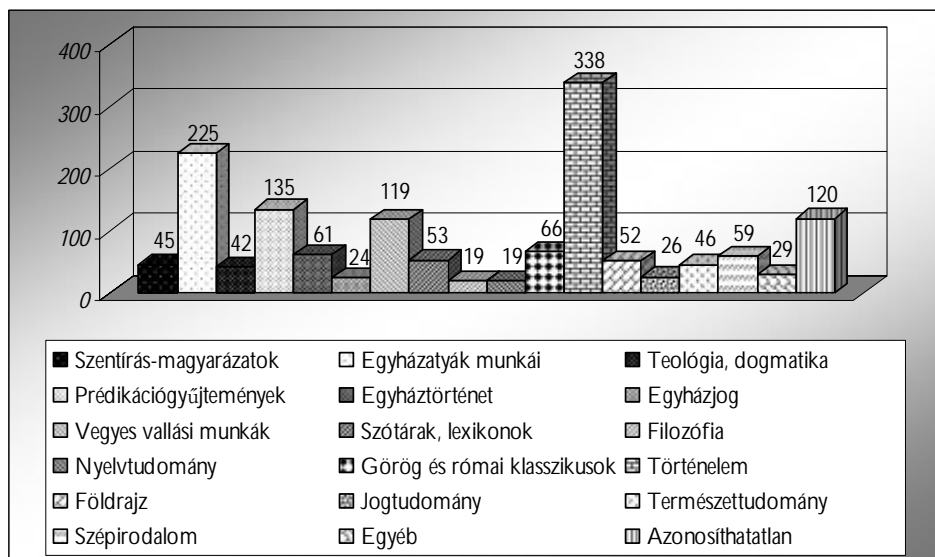
Létezik egy forrás az 1833 és 1876 közötti állománymozgásokról.⁷⁰⁶ Szerkezetét tekintve egy általános kölcsönzési jegyzékkel van dolgunk. A táblázatba sorolt kölcsönzéseknél a dátum, a használó nevének, a használt munka szerzőjének és címének megadása mellett még a jelzetet is kötelező volt feltüntetni. Az utolsó rubrikában a visszahozás dátumát vagy éppen a hiányát jegyezték be. Az első oldalak rendszerezettsége után, sajnos, bizonyos időszakokban hiányosságokat mutat fel, így az egyes adatszoportok nincsenek megfelelően és értékelhetően kitöltve. Jó néhány bejegyzés az áthúzások, vagy az írásmód miatt mára

⁷⁰⁴ PETROVICH 1974. 319., PEK TGYO PPKI 1/1829. LVIII. pont

⁷⁰⁵ JANKÓ 1822. 85.

⁷⁰⁶ PEK TGYO It. Ms 556, FÉNYES 1986. 312–315.

már olvashatatlanává vált. 1860 után – Lechner János könyvtárossága első évtizedeiben – évente alig egy-két bejegyzés keletkezett. 1879 októberétől 1897 szeptemberéig egy másik jegyzék keletkezett, amelyben vegyesen található a kölcsönzés és a helyben használat dokumentálása.⁷⁰⁷



7. ábra – A kölcsönzések tematikus megoszlása (1833–1897)⁷⁰⁸

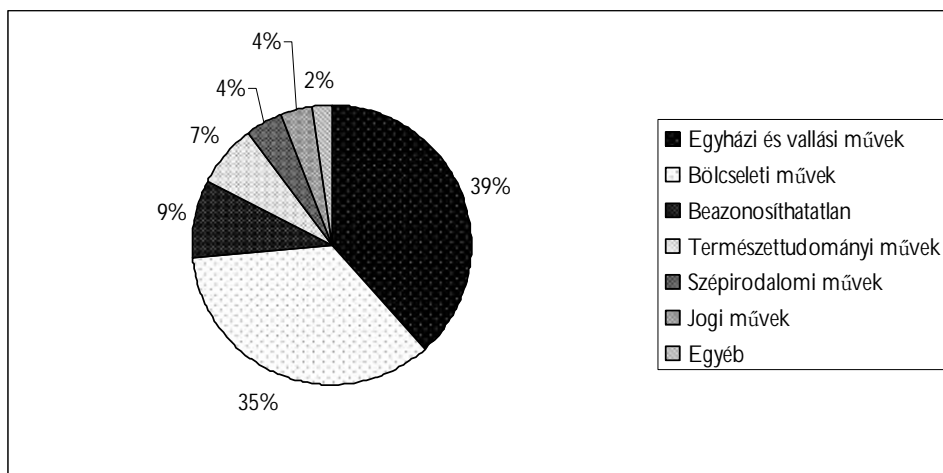
Az 1833. és az 1897. év közti időszakban az otthoni használatra kivitt kötetek tematikai eloszlása igen változatos képet mutat.⁷⁰⁹ Az 1860-as évekig az egyházi és vallási tárgyú munkák nagyobb hányada figyelhető meg, ekkor a mérleg nyelve a bölcséleti, főként a történeti munkák felé billent. A jogi munkák igen csekély használati aránya egyértelműen magyarázható az 1865-től fennálló jogi szakbibliothéka meglétével.⁷¹⁰ A kötetek kölcsönzési statisztikai adatai egyébiránt párhuzamban voltak a gyűjtőpolitika szerint beszerzési arányokkal, hiszen e kettő erőteljesen befolyásolta egymást. A többször kikölcsönzött művek között találjuk Koller József művét a pécsi püspökség történetéről (*Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*) és Fejér György forrásgyűjteményeit (*Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*). A folyóiratok közül pedig igencsak népszerű volt a *Tudományos Gyűjtemény*, a *Történelmi Tár*, a *Katholische Literaturzeitung*, az *Ilirské Narodne Novine* és a *Pfennig-Magazin*.

⁷⁰⁷ PEK TGYO It. KÖNYVTÁRLÁTOGATÓK 1879–1897

⁷⁰⁸ Fényes Miklós táblázatai alapján. FÉNYES 1986., Ms 915.

⁷⁰⁹ PEK TGYO It. Ms 556, PEK TGYO It. KÖNYVTÁRLÁTOGATÓK 1879–1897.

⁷¹⁰ FÉNYES 1986



8. ábra – A kölcsönzések tudományág szerinti százalékos megoszlása (1833–1897)⁷¹¹

Az 1833 és 1897 között kölcsönző személyeket áttekintve sem tudunk a fellejegyzett adatok alapján pontos foglalkozási adatokat megadni, hiszen az „oktató” meghatározás magában foglalta a líceum és a gimnázium professzori gárdáját. Az „egyházi személyek” meghatározás is igencsak pontatlan, hiszen itt is lehettek papok, tanárok, akár diákok is. Ezeken kívül megfordultak még a könyvtárban jogászok, történészek és nyelvészek is, de számos esetben nem tüntették fel a foglalkozásokat.

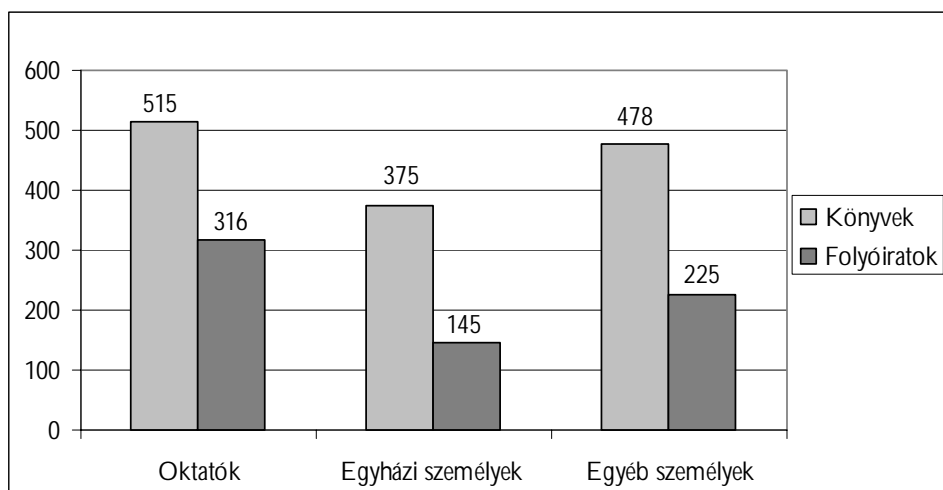
Az egyházmegyei papok és a pécsi művelődési és tudományos élet jeles személyiségeinek a nevét gyakran felfedezhetjük a listákban: így Brüstle József olasz és Haas Mihály pécsi plébánosokét, Rézbányay József kanonokét, Kosutány Ignác líceumi jogtanárét, Várady Ferenc író levéltárosét, Mátyás Flórián nyelvészét, valamint Taizs József nyomdászét. A legtöbb kötetet használó Németh Béla ügyvéd történész és Ranolder János líceumi professzor voltak.⁷¹² Az olvasói listát látva a könyvtár olvasóinak egy része maga is gyarapítójává vált vagy még életében vagy hagyatékával a püspöki könyvtárnak. Ekképpen úgy véljük, hogy teljes mértékben átlátták a klimói bibliotékának a mindennapi és a tudományos ismeretszerzésben betöltött szerepét. (Lásd *Függelék 3.*)⁷¹³

Ami feltűnő, hogy a későbbiekben megemlítésre kerülő országos hírű kutatókat nem leltük fel egyik használói jegyzékben sem.

⁷¹¹ Fényes Miklós táblázata alapján. FÉNYES 1986., PEK TGYO It. Ms 915.

⁷¹² PEK TGYO It. Ms 1037, PEK TGYO It. KÖNYVTÁRLÁTOGATÓK 1879–1897, FÉNYES 1986. 314–315.

⁷¹³ PPL 542/1874



9. ábra – A kölcsönzött könyvek és folyóiratok számbeli megoszlása a kölcsönzői státuszok szerint (1833–1897)⁷¹⁴

Az 1840-es években még két használati jegyzék is fennmaradt, amelyekből képet kaphatunk a gyűjtemény olvasótermének kihasználtságáról. Minden olvasónak napi szinten kötelessége volt aláírásával (elvileg a nevüket magyarul kellett leírni, ám ez nem mindig teljesült) bizonyítani a használatot, feljegyezni a státuszukat (hol dolgoznak, mely iskolának, hányad éves hallgatói), végül fel kellett tüntetniük az olvasott dokumentum bibliográfiai adatait.⁷¹⁵ Fényes Miklós a helyben olvasókat 1843. január 26. és augusztus 10. között 645 főre számolta. Sajnos, ezen jegyzékek is igen vegyes képet mutatnak, hiszen itt sem mindig számolhatunk precízen vezetett bejegyzésekkel. A listákban a feljegyzett személyek fogalkozása is megtalálható, bár igen következtelen meghatározásokkal: így jelen voltak bölcsészek, jogászok, nyelvészetet, költészetet, retorikát és szintaxist tanulók is.⁷¹⁶ A jegyzékekben megtalálható Lechner János későbbi könyvtárőr, valamint Kelemen József későbbi nagyprépost bejegyzése is. Innen is látszik, hogy ha minden korszakra vonatkozóan meglennének a pontosan vezetett kölcsönzési és olvasótermi forgalmat rögzítő listák, sokkal nagyobb arányú használatot tudnánk reprezentálni. 1849–1850-ben a ciszterci főgimnázium tanórái folytak a könyvtáráépületben.⁷¹⁷ Így ebben a tanévben a kimutatások nélkül is magasabb használatot gyanítunk.

⁷¹⁴ Fényes Miklós táblázatai alapján. FÉNYES 1986., PEK TGYO It. Ms 915.

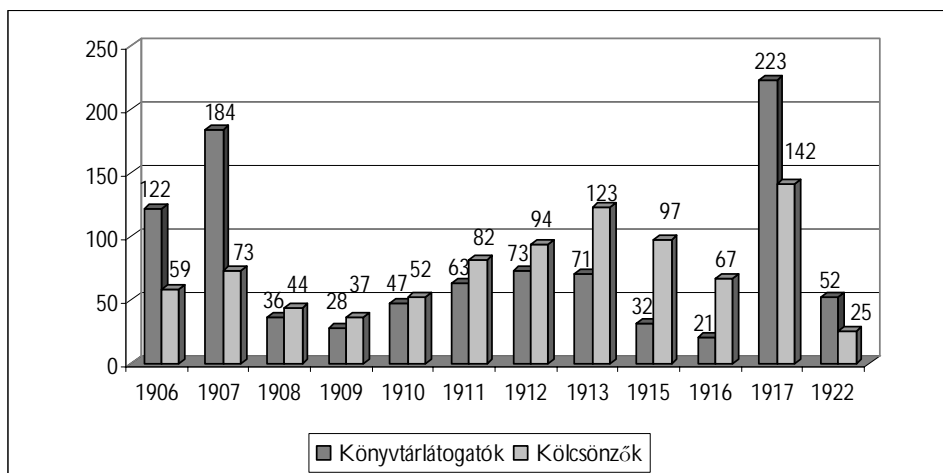
⁷¹⁵ PEK TGYO It. Ms 1037, PPL 192/1845.

⁷¹⁶ FÉNYES 1986. 315–316., PEK TGYO It. Ms 1037.

⁷¹⁷ PPL 1707/1852

1886-ban egy országos felmérés adatainak felhasználásával György Aladár statisztikai kimutatást adott közre Magyarország 2401 köz- és magánkönyvtáráról, amihez az adatszolgáltatásokat az adott intézmények adták meg. A nyilvános könyvtárak sorában, a három budapesti és a szegedi Somogyi-könyvtár mellett azt a következtetést vonta le, hogy a maradék 38 bibliotéka állományát szinte senki nem használja. Kritikája így a pécsi püspöki könyvtárt sem kímélte „...s teljesen nyilvános jellegűvé tétele s átalakítása Pécs városa közönségének nagy hasznára válnék.”⁷¹⁸ Ennek a valós és a feltételezett statisztikai adatok igencsak ellentmondanak. A hiányosságot sajnálatos módon a könyvtár felügyelőjének (Lechner János) kevésbé precízen vezetett kimutatásainak tudhatjuk be. Az általa leadott statisztikai adatok – sem a használat, sem az állomány nagyságát tekintve – nem pontosak.

A 20. századi könyvtárhasználókra vonatkozó további adatokhoz csak a Szőnyi-féle 1906 és 1922 között vezetett közkönyvtári kérdőívek elemzésével juthatunk. A könyvtárlátogatók statisztikai kimutatása mellett kiemelték a kölcsönzők, valamint az általuk kikölcsönzött művek és kötetek számát is.



10. ábra – A pécsi püspöki könyvtár látogatói és kölcsönzői 1906 és 1922 között⁷¹⁹

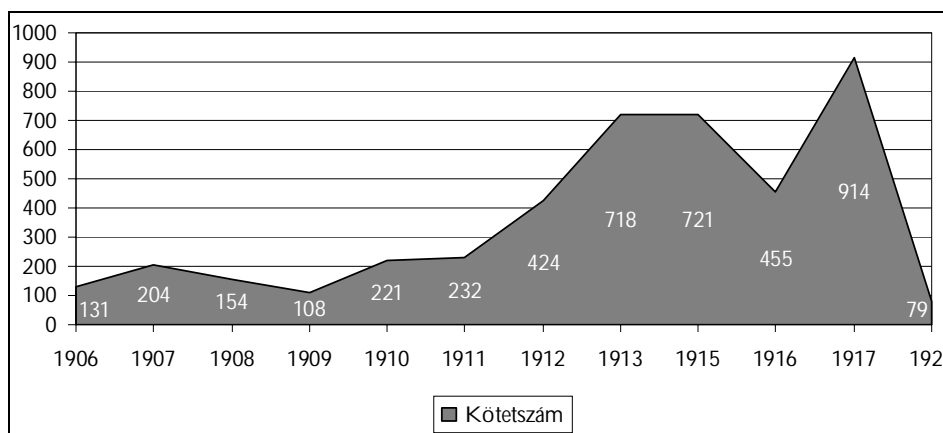
1907 és 1911 között a könyvtár látogatóinak száma összességében csökkenő tendenciát mutatott. A kimagasló 1907. évi forgalom után az 1908/09. évi visszaesést a bibliotéka rendezési munkálataival magyarázhatjuk, hiszen emiatt

⁷¹⁸ GYÖRGY 1886. 52–53.

⁷¹⁹ Szőnyi kimutatása: PEK TGYO PPKI 1/1907, PEK TGYO PPKI 1/1908, PEK TGYO PPKI 1/1909, PEK TGYO PPKI 1/1910, PEK TGYO PPKI 1/1911, PEK TGYO PPKI 1/1912, PEK TGYO PPKI 1/1913, PEK TGYO PPKI 1/1914, PEK TGYO PPKI 1/1915, PEK TGYO PPKI 1/1916, PEK TGYO PPKI 1/1917, PEK TGYO PPKI 1/1922.

jócskán korlátozódott a használata, majd 1910-től fellendülést és kimondott egyenletességet mutat. A kölcsönzők és a látogatók növekvő számaránya csak az első világháború második és harmadik évében esett vissza jelentős mértékben. Ekkor ment a legtöbb katona a frontra, így jelentősen megcsappant a férfilakosság a városban, akik az olvasnitudók magasabb számarányát alkották. Az 1917. évben feltűnően nagy arányú növekedést figyelhetünk meg. Ez a háborúból visszatért sebesült, és az oktatási intézményekben kedvezményeket kapó hallgatók miatt alakulhatott így. A kimutatások folytonossága a háború befejeztével és a szerb megszállás idejére megszakadt. Az utolsó kimutatás szerint 1922-ben meglehetősen alacsony látogatottsággal és kölcsönzővel számolhatunk.

A könyvtárból otthoni használatra kivitt kötetek és művek számaránya a világháború időszakára csaknem megnégyszereződött, és csak az 1916. évben esett vissza a felére, de még így is magasabb volt, mint a boldog békeidőben bármikor. Az 1917. év a kikölcsönzött kötetek számában is kiugró eredményt produkált. Természetesen a szerb uralom alatt a bibliotéka használatában jelentős törés figyelhető meg. Nem találtunk utalást arra vonatkozóan, hogy a gyűjtemény bezárt volna, de használata erősen visszaesett. Erre utal Szőnyi katalógusának bejegyzése is, amely szerint a katalogizálási munkálatok félbehagyását jegyezték fel a szerb katonai bevonulás miatt.



11. ábra – A pécsi püspöki könyvtárból kölcsönzött kötetek számának alakulása (1906–1922)⁷²⁰

A 20. századi feldolgozott adatokból azonban olvasás- és társadalomtörténeti konklúziót nem vonhatunk le, hiszen nem tudjuk a könyvtárhasználók adatait

⁷²⁰ Szőnyi kimutatása: PEK TGYO PPKI 1/1907, PEK TGYO PPKI 1/1908, PEK TGYO PPKI 1/1909, PEK TGYO PPKI 1/1910, PEK TGYO PPKI 1/1911, PEK TGYO PPKI 1/1912, PEK TGYO PPKI 1/1913, PEK TGYO PPKI 1/1914, PEK TGYO PPKI 1/1915, PEK TGYO PPKI 1/1916, PEK TGYO PPKI 1/1917, PEK TGYO PPKI 1/1922.

(pl. nevét, nemét, foglalkozását), továbbá a használatban levő könyvforgalomról sincsenek ismereteink, ugyanis nem maradt fenn lista a kölcsönzött vagy helyben használt kötetekről. Így ezekről sem tematikai, sem típusbeli (könyv vagy folyóirat, esetleg kézirat) kimutatást nem adhatunk. Sajnos, ezen belül nincs forrásunk, amely pontos kimutatást adna az esetleges ismétlődésekről, vagyis az adott évben több alkalommal is ellátogató könyvtárhasználókról, ekképpen nem tudhatjuk a beiratkozott személyek pontos számát.

Azt biztosra vehetjük, hogy az állomány használatát számos esetben elősegítette a széles körű műveltséggel rendelkező könyvtárőrök anyagismerete, amelynek köszönhetően az olvasók szaktájékoztatással kaphatták meg az óhajtott köteteket. Íme erre egy nagyszerű példa, amelyet Kocsis László pécsi kanonok költő, a pécsi székesegyház plébánosa jegyzett le egy Szőnyi Ottóról szóló visszaemlékezésében: *„Van egy nagyon régi jellemző emberi emlékem is Szőnyi Ottóról. Kispap voltam a pécsi szemináriumban. Néha megengedték, hogy a püspöki könyvtárból könyveket szállítsunk haza a pulpitusunk mélyére. Mint fiatal rajongó költő, persze a poétákat keresgéltem össze (nem sok volt a híres püspöki könyvtárban, az igaz). Bemondom a szerzőt, a könyv címét. Szőnyi csak néz. Majdnem elnyel a nagy szürkéséken csillogó szemével. Elismételteti a nevet. Gondolkozik. Látom, szigorú arcvonása felenged. A kispap-társaságot magára hagyja a bőrkötéses, aranycírású könyvek méltóságos tengerében. Engem karon fog, esik a poros könyvvállványoknak, turkál, neveket morzsol, végig böngészi a felső polcot, aztán a középsőt, aztán az alsót, végre mint a győző, diadalmasan felkiált: Itt van! S kihúzza a kötetet. Szürke, jelentéktelen külső. A név most nem fontos. Csak ennyit mond örömmel:*

– Ezt a könyvet, amióta itt vagyok, senki sem kereste. Mit akar vele?

– A költő kéri. – mondom szerényen.

Elmosolyodik, arca derűs lesz, mintha napfény hullott volna rá. Pedig abban a félreeső zugban talán még a napfény sose járt, amióta a könyvszerető püspök megépítette komor oszlopos falait. Szőnyi Ottó gyermekes öröme muzsikál fel bennem azóta is, ha idézem köztünk élt alakját.”⁷²¹

A PÜSPÖKI KÖNYVTÁR KUTATÓI

A püspöki korszak kutatói (1774–1923)

A nyilvános püspöki könyvtár használatának – a fennmaradt lajstromokon kívül – a dokumentált tudományos kutatások is ékes bizonyítékai. Erről kívánunk egy rövid összefoglalót adni, középpontba állítva a gyűjtemény sokszínű összetételének köszönhető magasfokú szakmai feltárásokat. E kutatók nagy részét – mint azt már említettük – a hivatalos használati jegyzékekbe nem jegyezték be, ezek létezéséről csak a magán és az intézményi levelezések áttekintése révén nyerhettünk információt.

⁷²¹ KOC SIS 1937. 4.

Már az átadás előtti időszakból is tudomásunk van bizonyos művek használatáról. A Kaunitz-féle kölcsönzésének előtörténetét már említettük.⁷²² Klimó püspök időszakából csak a Dogiel-kötetek használatának maradt fenn forrásanyaga, de biztosra vesszük, hogy számos más tudományos kutató kereste meg a nyilvánossá tett pécsi püspöki könyvtárt.

1796 szeptemberében Kovachich Márton György királyi kamarás Budáról levelet intézett Esterházy Pál László püspökhöz, hogy a magyar jogtudományt összegző munkájához forrásként felhasználhassa a *Magyi-kódexet egy II. Ulászló-korabeli formuláskönyvvel* egyetemben. Kovachich kötelezte magát arra, hogy a forrásoknál fel fogja tüntetni a pécsi püspöki könyvtárban való fellelhetőségeket. Műve *Formulae solennes styli in cancellaria curiaque regnum, foris minoribus...* címmel jelent meg 1799-ben Pesten.⁷²³ A püspöki levéltárban található kérvényekben, valamint előbeszédében is közölte Kovachich, hogy a két kódexet Esterházy püspök küldte fel neki Budára. Hivatkozásából úgy tűnik, hogy immár másodszor kérte el a kéziratokat, hiszen ezek két évvel korábbi erdélyi jogtörténeti forrásmunkájának is az alapját képezték.⁷²⁴

Kölesy Vince Károly magyar személyiségek életrajzait magába foglaló munkájához – a *Nemzeti Plutarkushoz* – a forráskutatás egy részét a Klimó által alapított püspöki könyvtárban végezte, ahogy meg is jegyezte: „a *Nemzeti Plutarkus is ezen Könyvtárnak köszöni részint az ő létét*”.⁷²⁵ Mint azt Richard Bright angol utazó leírásából megtudjuk, ő már 1815 folyamán végezett kutatásokat, amelyek végeredménye ebben és a következő évben nyomdába került: „... ő nemrég arra használta üres óráit, hogy összegyűjtse adatait [ti. Klimó Györgyét S-P. É]”.⁷²⁶ Az 1820-as években Jankó János a püspöki könyvtár oklevélgyűjteményét (*Cimélia*) kutatta, majd a *Tudományos Gyűjteményben* 1821 és 1822 között öt folytatásos részben forrásközlésként publikálta. (Az oklevélgyűjteményről bővebben *A különgyűjtemények – A kéziratár* című alfejezetben értekezünk.)⁷²⁷

Érdekes módon a Szepeszy-korszakban nem találkoztunk országos hírű tudományos kutatóval. Ennek nyomait valószínűleg Szepeszy Ignác magánlevelezésének teljes feltárásával tudnánk felfedni.

A következő dokumentált kérés már 1857. január 13-i volt. A Magyar Tudományos Akadémia Történeti Bizottsága képviselőjében báró Eötvös József kért engedélyt a püspöki könyvtárban található négykötetnyi *Cimelion-gyűjtemény* kutatására. A kutatás célja a gyűjteményben található történeti források kiadása

⁷²² HHStA – Staatskanzlei 3 - Wissenschaft, Kunst und Literatur – IV. Geschichte, Genealogie u. Heraldik (A–L) – Kaunitz von Rittberg levelei Klimó György püspökhöz.

⁷²³ EE.V.24 – Az elbeszélő részeket a *Scriptores rerum Hungaricarum minores, Budae, 1798.* művében közölte. BÓNIS 1967. 226.

⁷²⁴ PPL 203/1796 – Kovachich levelén olyannyira átütött a tinta, hogy szinte olvashatatlanná vált.

⁷²⁵ KÖLESY 1815–1816. 260–261.

⁷²⁶ BRIGHT 1970. 72.

⁷²⁷ JANKÓ 1821–1822

volt. Azonban felhívták Eötvös figyelmét, hogy annak teljes kiadását egy Girk György püspök által hozott, tilalmazó határozat megakadályozza. Így Eötvös arra kérte a pécsi egyházmegyét, hogy bízson meg egy helyi polgárt a vonatkozó részek lemásolásával.⁷²⁸

1868. június 4-én Rómer Flóris, a Magyar Tudományos Akadémia Archeológiai Bizottmányának előadója írt köszönőlevelet Girk György püspöknek és Lechner János könyvtárnoknak, köszönetét kifejezve egy török kéziratári szöveg eljuttatása ügyében tett fáradozásaiért.⁷²⁹

Pesty Frigyes, a Magyar Tudományos Akadémia tagja 1870. szeptember 19-én kereste meg levelével a püspöki könyvtárt. Hivatkozásában a Hatos Gusztáv által küldött okmánymásolatokat köszönte meg. A regeszták 14–15. századi okmányainak nagyobb részét ismerte már, így már csak az ismeretleneket kívánta lemásoltatni.⁷³⁰

A külföldi kutatók közül Amszterdamból érkezett kérés 1880 februárjában Uase Cohn professzortól. Ő arra volt kíváncsi, hogy a püspöki könyvtár kézirat-tárában fellelhetők-e jogtudományi kéziratok. Ezekről listát kért, aminek felmerülő költségeit kifizette.⁷³¹

1893 áprilisában idősebb Szinnyei József könyvtárőr jelezte a püspöknek kutatási szándékát. A magyar irodalom története című kötethez kérte meg Tinódi Lantos Sebestyén *Hadnagioknak tanoságh versezet* című kéziratának fotómásolatát. Végül Szinnyei megkapta a kéziratot, és májusban vissza is küldte.⁷³²

Egy következő kutatóról közvetett adataink vannak. Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című művében a Nyirkállai Tamásra vonatkozó tudnivalók között tett említést a sokszor keresett *Magyi-kódex* és a *II. Ulászó-féle formulárium* hollétéről. „A mult század másik felében a codexeket nem találták; 1895-ben azonban Récsey Viktor – aki ekkor a pannonthalmi főapátság könyvtárának igazgatója volt – a nevezett pécsi könyvtárban [ti. a pécsi püspöki könyvtárban – S-P. É] azt fölfedezte.”⁷³³ Ezek mellett tudomásunk van arról, hogy Récsey szerette volna kutatni a *Forgách-kódexet*⁷³⁴ is, ám ezzel kapcsolatban nem járt sikerrel.⁷³⁵ Récsey pécsi könyvtárhasználatával kapcsolatban annyi bizonyos, hogy – a könyvtár ven-

⁷²⁸ PPL 223/1857

⁷²⁹ PEK TGYO PPKI 1/1868

⁷³⁰ PEK TGYO PPKI 1/1870

⁷³¹ PEK TGYO PPKI 1/1880

⁷³² PPL 216/1893, PPL 1087/1893, PPL 1387/1893 [Tinódi Sebestyén]: *Hadnagioknak tanoságh versezet Sebastianus literatus*. [s. n. l. a. XVI. sz. autogr., mellette cop. s. n. l. a. XIX. sz.] 2, 2 fol. - ms: „Egregio Domino Georgio Capi. Serelmes atyamfia Gerg uram... Senynyey Istvan” – PEK TGYO Kt. Ms 590/5.

⁷³³ SZINNYEI 1903. IX. 1177.

⁷³⁴ De statu reipublicae Hungaricae commentarii (1571–1575) Francisci Forgách de Ghymes cum notis Simonis Forgách (Forgách-kódex) – G.II.21.

⁷³⁵ PEK TGYO PPKI 2/1914

dégek könyvének bejegyzése szerint – 1895. október 14-én tényleg járt a bibliotékában.⁷³⁶

1907 októberében Erdélyi Pál, a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Könyvtárának igazgatója, Varjú Elemérnek a *Magyar Könyvszemle* 1907. évi tanulmányára hivatkozva, kutatási céllal elkérte a *Cantus Catholici* című kéziratot, amelyet november hó folyamán visszajuttatott a bibliotékába.⁷³⁷

Ferenczi Zoltán, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója 1908. január 7-én információt kért, hogy megtalálható-e a pécsi püspöki könyvtárban Pázmány Péter imádságoskönyvének harmadik, 1624-ben Pozsonyban kiadott kötete. Szőnyi válaszában tudatta, hogy az állományban csak az 1851-es kiadás lelhető fel.⁷³⁸

1910. szeptember 6-án a Pápai Református Főiskola igazgatója, Thury Szele kutatási céllal szeretett volna két hónapra bizonyos kéziratokat kikölcsönözni, hogy a pápai akadémia könyvtárának olvasótermében dolgozza fel őket. Hivatkozásának alapjául szintén a Varjú-féle *Jegyzetek a pécsi egyházmegyei könyvtárból*⁷³⁹ című ismertetést jelölte meg, Ebben két, számára fontos kéziratról értekezett Varjú: az egyik X.XI.26-os szám alatt található *Protocollum ecclesiae articularis Rhetensis Anno 1701*⁷⁴⁰ című jegyzőkönyv, a másik pedig *Matrix ecclesiarum in senioratu Comariensi extentium...*⁷⁴¹ volt. A kötetek Szőnyi közvetítésével eljuttotak Pápára, majd onnan november 22-én visszakérültek eredeti helyükre.⁷⁴²

Szekfű Gyula, a bécsi császári- királyi-házi-udvari és állami levéltár segédlevéltárosa a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kereste meg 1912. december 28-án kelt levelével a pécsi könyvgyűjteményt. Az akadémia egyik kiadványához, a budai basák levelezésének kiadásához gyűjtött anyag vizsgálata közben kiderült, hogy a püspöki könyvtár oklevélgyűjteményében (*Cimeliák IV. 218*) őrzik Ali budai basának az 1582. november 11-én Kollonits Bertalanhoz írott levelét, amely nyomtatásban megjelent a *Török-magyar kori államokmánytár* első kötetének 22. lapján. Ekkor azonban a Magyar Tudományos Akadémia a budai basák leveleit betűhű, egykorú írásmóddal szeretne volna kiadni, ezért kérte el Szekfű a kéziratot a bécsi Minoritenplatz 1. szám alatt található levéltárból. A Kaiserliches und Königliches Haus-, Hof- und Staatsarchiv igazgatója kötelezte intézményét az irat- és dokumentumkölcsönzés szabályainak betartására: így azok tűzmentes hivatali helyiségben való használatára, valamint a kölcsön-

⁷³⁶ Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Ms 581

⁷³⁷ PEK TGYO PPKI 3/1907

⁷³⁸ PEK TGYO PPKI 2/1908

⁷³⁹ VARJÚ 1907. 193–206.

⁷⁴⁰ *Protocollum Ecclesiae Articularis Rhetensis 1701(–1703, 1711–1717)*. 77 fol. – X.XI.26.

⁷⁴¹ *Matrix ecclesiarum [reformatorum] in senioratu Comaromien[is] existentium ... 1721–1736*. V.III.3/1 = PEK TGYO It. Ms 64.

⁷⁴² PEK TGYO PPKI 6/1910

zési idő letelte utáni visszajuttatásra. Ez utóbbi 1913. január 11-én meg is történt.⁷⁴³

Szily Kálmán, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója Lukinich Imre tanár nevében kereste meg 1913. október 18-án Szőnyi Ottót. Kölcsönzésre, valamint saját könyvtáruk olvasótermében való használatra elkérte a *Forgách-kódexet*, amelyet korábban Velledits Lajos tanár használt. A G.II.21-es jelzet alatt található kéziratot Szily még október 31-én visszaszármaztatta Pécsre, egyúttal megosztotta a kötettel kapcsolatos tudományos kutatásaik eredményeit a könyvtárral.⁷⁴⁴

A *Forgách-kódex* filológiai vitája azonban ezzel még nem zárult le. 1914. január 17-én, Pannonhalmán kelt levelében Sörös Pongrácz, a pannonthalmi Szent Benedek-rendi Főapátság Könyv- és Levéltárának őre szintén elkérte kutatási céllal a kéziratot. Hivatkozott arra, hogy már jó két évtizeddel ezelőtt az akkori könyvtárőr, Récsey Viktor révén már egyszer szeretne volna kutatni ezt a forrást, ám akkor nem járt sikerrel. Ahogy fogalmazott: „Nagy örömöm telnék benne, ha ezzel a »gyermek-szememmel« most ismét foglalkozhatnám.”⁷⁴⁵ Egy hónap határidővel a kézirat megérkezett Pannonhalmára, és onnan kétszer is jött hosszabbítási kérelem a levéltár őrétől, mivel engedélyeztetési akadályok miatt nem tudott időben bejutni a zágrábi egyetemi könyvtár Zrínyi-osztályára, ahol egy szintén eredeti Forgách Ferenc-kézirat található. Ennek a két iratnak az összehasonlító vizsgálatát végezte el.⁷⁴⁶

Grager Róbert, a budapesti Állami Paedagogium tanára 1915 szeptemberében levélben fordult a pécsi püspöki bibliotékához, egy korábban már említett, Velledits Lajos főreáliskolai tanár által használt német nyelvű kézirattal kapcsolatosan, amely tudományos munkájához volt szükséges. Szőnyi Ottó könyvtárőr gyors válaszában tájékoztatást nyújtott: a 16–17. század fordulóján keletkezett német vallási vértanúk történetével foglalkozó, papírra feljegyzett kézitról, amely a *Geschiechtbuch der Martterer Christy* címet viselte.⁷⁴⁷

Szentpétery Imre budapesti egyetemi magántanár 1916 telén kérte a pécsi püspöki könyvtárt, hogy az Árpád-kori okleveleket (*Ciméliák*) közelebbről is tanulmányozhassa. Szőnyi Ottó a könyvtáráépület fűtetlensége miatt inkább a tavaszi időben való használatra kérte meg őt.⁷⁴⁸ Szentpétery következő év júniusában öt napot töltött a püspöki könyvtár olvasótermében.⁷⁴⁹

⁷⁴³ PEK TGYO PPKI 1/1913

⁷⁴⁴ PEK TGYO PPKI 8/1913

⁷⁴⁵ PEK TGYO PPKI 2/1914

⁷⁴⁶ PEK TGYO PPKI 2/1914

⁷⁴⁷ PEK TGYO PPKI 4/1915

⁷⁴⁸ PEK TGYO PPKI 16/1916

⁷⁴⁹ PEK TGYO PPKI 4/1917, Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Ms 581.

A nemzeti bibliográfia készítése során Ballagi Aladár irodalomtörténész mérte fel a püspöki könyvtár állományát, és a nyomtatványok mellett a kéziratárat is megtekintette.⁷⁵⁰

Összegezve elmondhatjuk, hogy a püspöki könyvtár tudományos kutatói lehetőséget kaptak a gyűjteményben fellelhető nyomtatványok és kéziratok olvasótermi, valamint saját (nem pécsi) gyűjteményükben való használatára, továbbá másolatok megszerzésére is. A püspöki könyvtár fenntartói és működtetői igyekeztek a kutatók munkáját a lehető legnagyobb odafigyeléssel – természetesen az állomány védelmének szempontjait figyelembe véve – elősegíteni.

Az egyetemi korszak kutatói (1923–1945)

A Pécsi Egyetemi Könyvtár részét képező püspöki bibliotéka állományának használata a merőben más jogi helyzet következtében módosult. Főként a házon kívüli kutatásokhoz szükségesnek tartották a mindenkori megyéspüspök engedélyének kikérését. Ezen okból több kérést közvetített Fitz József könyvtárigazgató Virág Ferenc püspökhöz.⁷⁵¹

Az egyetem oktatói kiemelt használói voltak a püspöki állománynak: így többek közt Birkás Géza és Vargha Damján kapott kölcsönzési engedélyt.⁷⁵² Mellettük az egyházmegye papjai (Kelemen Andor), hitoktatók (Árpás Ferenc), az egyetemi könyvtár munkatársai (Dull Ágnes, Winis Nándor), bölcsész- és teológiahallgatók (Babics András, Gálos Magda, Gyulay Mihály, Nagy Tibor, Rothardt Mária, Scitovszky Mária, Szentgyörgyi Margit) és civil személyek (Fusch István rendőrszázados) is szívesen tettek látogatást a bibliotékában. Előszeretettel használták a pécsi kiadású napilapokat és Várady Ferenc *Baranya multja és jelenje* című várostörténeti monográfiáját.⁷⁵³

A Fitz-féle igazgatóság után már kevésbé dokumentált kölcsönzéseket találunk a püspöki állományra vonatkozóan. Így 1937. november 29-én Bártfai Szabó László Holub József professzor közvetítésével kereste fel az egyetemi könyvtárt, hogy püspöki könyvállományából kutatási céllal kikölcsönözhesse a *Magyikódexet*, és rövid ideig az Országos Széchényi Könyvtár olvasótermében használhassa.⁷⁵⁴

1939 végén Gyulay Mihály polgári iskolai tanár a püspöki könyvállományból szerette volna kikölcsönözni a *Pécsi Lapok* három számát. Ezeket a kutatók nagyon keresték, elküldésüket emiatt, valamint az állomány megóvása végett sem

⁷⁵⁰ BALLAGI 1925. A Vendégkönyv tanúbizonysága szerint Ballagi 1898. szeptember 21-én járt a püspöki könyvtárban. Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Ms 581

⁷⁵¹ PPL 369/1931

⁷⁵² PPL 847a/1931, PPL 1886/1931, PPL 668/1932.

⁷⁵³ PPL 904/1931, PPL 1046/1931, PPL 1273/1931, PPL 1379/1931, PPL 1886/1931, PPL 2308/1931, PPL 3112/1931, PPL 3725/1931, PPL 3854/1931, PPL 366/1932, PPL 680/1932, PPL 721/1932, PPL 803/1932.

⁷⁵⁴ 1937. november 29-i levél a könyvtárból a püspökhöz. PKL SZIH Dobozok IV. 6. 1.

tár állományát. Az általuk feltárt anyagok a mai napig kiváló forrás-, illetve szakirodalmi alapot jelentenek a kutatók számára. Az éppen hivatalban lévő egyházfő, illetve az intézmény mecénási támogatásáért a szerzők sok esetben megjelent műveikben mondtak köszönetet.

A MŰKÖDÉS FELTÉTELEINEK BIZTOSÍTÁSA: A FINANSZÍROZÁS

Azon anyagi források vizsgálata, amelyek egy intézmény zavartalan működéséhez szükségesek, a könyvtártörténetírás során nem hanyagolhatók el. A fenntartó személy(ek), szervezet(ek) előre meghatározott pénzforrások biztosításával elősegítették a létesítmény működési feltételeit. Ennek következményeképpen általában éves periódusokban jelölték meg a fenntartáshoz szükséges bevételi és kiadási lehetőségeket. A 19. század derekától az év végén benyújtott számadásokban határozták meg a következő évi költségvetés nagyságát.

Egy könyvtár „üzemeltetéséhez” a fenntartók által rendelkezésre bocsátott, előre meghatározott anyagi javak adtak fedezetet. A finanszírozásra szánt állandó összegek számos esetben kiegészültek rendkívüli jövedelmekkel, így pl. a duplumpéldányok vagy egyes bútordarabok eladásából származó pénzekkel. A kiadások nagyban függtek a kötelező, valamint a rendkívüli kifizetések egymáshoz viszonyított arányától. A működtetéshez szükséges kiadások nagy részét a „rezsiköltség” (fűtés, világítás, takarítás, valamint a használóknak biztosított tinta meg papír), a személyi jellegű költségek (bérek, segélyek), valamint a gyarapításhoz szükséges könyvvásárlási számlák végösszegei adták ki. Nem folyamatos kiadási költséget jelentettek a könyvek állományvédelmére (kötetés), valamint az épület időszakonként esedékes karbantartására fordított pénzek is. A könyvtári személyzet javadalmazásával *A személyzet javadalmazása* című alfejezetben foglalkoztunk

A könyvvásárlások forrásai

A pécsi püspöki könyvtár gyarapítása nem vizsgálható a beszerzésekre rendelkezésre álló anyagi erőforrások összefoglalása nélkül. Itt főként a vásárlásokra fordított összegek játszottak nagy szerepet, ám nem szabad elfelejtenünk, hogy az egyéb forrásból megkapott kötetekkel kapcsolatosan is felmerülhetnek plusz kiadások, így pl. a külföldről Pécsre szállítandó könyvcsomagok „útiköltsége”, szállítási költsége. Valószínűsítjük, hogy pl. Klimó püspök könyvpiaci megbízott emberei is kaptak juttatást feladataik elvégzéséért. Ez főként a klimói időszakban emésztett fel igen magas összegeket, bár a püspök előrelátóan összekapcsolta az ajándékozott kötetek behozatalát az újonnan beszerzett nyomtatványok és kéziratok szállíttatásával. A ráfordított összeget az ismertetések által közöltek alapján kb. 12.000⁷⁵⁸ és 20.000⁷⁵⁹ forint közé tehetjük. A nagyságrendek érzékeltet-

⁷⁵⁸ CC.I.11 = PEK TGYO It. Ms 6

tése érdekében érdekes megállapítást tett Tóth András a *Magyar könyvtártörténet* című összefoglalójában, amelyben a Klimó Könyvtár gyarapodásának anyagi lehetőségeit a pesti egyetemi könyvtárával hasonlította össze, közel azonosnak véelve mértéküket.⁷⁶⁰ Sajnos – mint azt már számos esetben jeleztük –, erre a korszakra vonatkozóan igen nehezen tudunk teljes egészében feltárt adatokra hagyatkozni, hiszen nem maradtak fenn folyamatosan vezetett kimutatások, így a beszerzések anyagi lehetőségei sem teljesen tisztázottak. Mint már említettük, a püspök hivatalos és magánlevelezéséből apró momentumokra fényt derülhetne, ám jelen monográfiában az anyag hatalmas mennyiségére való tekintettel ez nem volt célunk. Tehát az eddig feltárt dokumentumok és az újonnan előkerült ismeretek alapján csak egy közelítő számítást végezhetünk.

Klimó György előrelátó gazdaként végrendeletében alapítványt hozott létre a könyvtár javára, az ismertetések alapján (Lásd *Függelék 1.*) 10.000 forinttal.⁷⁶¹ 1778. április 1-jén a személyzet bérére szánt 4000 forint volt a Klimó-alap. Valószínűsíthjük, hogy Klimó nemcsak a személyi kiadások fedezésére helyezett el alapítványi összeget, hanem a működés finanszírozására is. A pontos összeget nem ismerjük, de reálisnak tartjuk a 10.000 forintot. Ezt a teljes pénzüsszeget mint Klimó-tömeget adták kölcsönbe a bonyhádi Kliegl Sándor családjának.⁷⁶² Ő az összeg 6%-os kamatát volt köteles évente a székesegyházi pénztárba befizetni. A két részletben befolyó pénzt a bonyhádi plébános közvetítésével a káptalan kezelte, a bérbevevőtől behajtotta, majd az egyéb befolyó összegekkel egyetemben kiutalta az esetleges elmaradásokat a könyvtár számára.⁷⁶³ Ennek kamataiból biztosították a gyűjtemény fenntartását, és a személyzet bérének kifizetését is.

Fizetési nehézségekre hivatkozva 1810-re a család nevében Kliegl Ignác enyhítést kért, így 1810. április 1-jén új szerződést írtak alá, amelyben a kamatot 5%-ra csökkentették.⁷⁶⁴ A további kifizetéseket már fia, Sándor folyósította.⁷⁶⁵ Az időközben devalválódott alap már csak 1152 forint 44 és ½ krajcárt tett ki⁷⁶⁶, amelynek 5%-a 57 forint 39 krajcár volt.⁷⁶⁷ Így az évenkénti személyzeti bér kifizetését csak más forrásokkal bevonásával tudták biztosítani. 1814-re a bérbe

⁷⁵⁹ PZ 1774. 7., WD 1774. 5.

⁷⁶⁰ CSAPODI-TÓTH-VERTESY 1987. 134.

⁷⁶¹ CSAJÁGHY 2000. 93.

⁷⁶² A számadásokban úgy tüntetik fel, hogy a Klimó-tömeg eredetileg a Jeszenszky családnál volt bérben, majd őket követte a Kliegl család. PPL 172/1849 = PEK TGYO It. Ms 1005, PPL 60/1850 = PEK TGYO It. Ms 1006, PEK TGYO It. Ms 1007, PEK TGYO It. Ms 1008, PPL 18/1853 = PEK TGYO It. Ms 1009, PPL 92/1854, PPL 293/1855, 187–188/1856, PPL 199/1857, PPL 321–322/1858.

⁷⁶³ PKGYJKV 163/1821 – Káptalani Gyűlés 1821. szeptember 25., PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr. PKGYJKV 41/1815 – Káptalani Gyűlés 1815. május 18

⁷⁶⁴ PKGYJKV 233/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. június 10.

⁷⁶⁵ PKGYJKV 28/1814 – Káptalani Gyűlés 1814. január 12.

⁷⁶⁶ PKGYJKV 41/1815 – Káptalani Gyűlés 1815. május 18.

⁷⁶⁷ PKGYJKV 28/1814 – Káptalani Gyűlés 1814. január 12.

adott Klimó-alap addig összegyűlt kamata 364 forint 42 krajcárt tett ki, amelyet felszólításra sem rendeztek. Megfogyatkozott vagyonukra való hivatkozással a család kérvényezte a további részletfizetés lehetőségét.⁷⁶⁸

Az első korszak kiadásaival kapcsolatban igen kevés ismerettel rendelkezünk. A beszerzések kifizetése nem ment zökkenőmentesen, így számos esetben pl. Koller saját jövedelméből hitelezte meg őket.⁷⁶⁹ A kötetvásárlásra évente előirányzott összegén kívül más forrásból szerzett pénzeket is fel tudtak használni. Így felesleges vagy duplumkötetek eladásával újak vásárlására visszafordítható összegre tettek szert.⁷⁷⁰

A bibliotéka működési költségeiről Koller József könyvtárőr 1780-as jelentéséből kaphatunk először képet. A kiadások egy részét a fűtéshez szükséges fa, az íráshoz nélkülözhetetlen tinta és papíryanag meg egyéb apróságok beszerzése adta. Koller a könyvtár és a tudományosság érdekében igen sok – nemcsak erkölcsi, hanem anyagi áldozatot is hozott. Az 1780-as években kénytelen volt felhívni a káptalan figyelmét, hogy a tiszteletdíját eddig a beszerzésekre fordította, de még így is jelentős mennyiségű kifizetetlen számlát és hátralékot halmozott fel. A tüzelőt is a saját fejadagjából adta a könyvtár számára. Kérelmében legalább a meghitelezett fa és pénz felét kérte: 12 öl fát és minimum 100 forintot.⁷⁷¹

A püspökvárban található püspöki könyvtár állományának gyarapítására a káptalan 1791. június 27-én a székesegyházi pénztárból évi 100 forint juttatást kérelmezett Esterházy Pál László püspöktől.⁷⁷² Esterházy 1799. november 7-i elhunytja után megint széküresedés időszaka következett be. A könyvtár működését is befolyásolta ez az időszak, ugyanis a Magyar Királyi Kamara megtagadta a könyvtári famennyiség kiutalását, és ekkor a székesegyház saját részéből nyolc öl fát adott az olvasószoba fűtésére, valamint a könyvtáros saját használatára.⁷⁷³ Az elkövetkező években nemegyszer fordult elő, hogy a könyvtár működését időszakosan a fűtés hiánya akadályozta meg. A bibliotékáról szóló feljegyzések is igen kritikus hangon szóltak ezen időszakban, hiányolva a klimói időszak zavartalan működési rendjét.⁷⁷⁴

⁷⁶⁸ PKGYJKV 190/1814 – Káptalani Gyűlés 1814. június 17.

⁷⁶⁹ PKGYJKV 17/1787 – Káptalani Gyűlés 1787. november 16., PKGYJKV 6/1786 – Káptalani Gyűlés 1786. január 5., PKGYJKV 1/1787 – Káptalani Gyűlés 1787. december 17.

⁷⁷⁰ PKGYJKV 9/1802 – Káptalani Gyűlés 1802. december 10., PKGYJKV 278/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. július 25., PKGYJKV 288/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. augusztus 1., PKGYJKV 294/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. augusztus 11., PKGYJKV 353/1808 – Káptalani Gyűlés 1808. szeptember 21.

⁷⁷¹ PKGYJKV 3/1784 – Káptalani Gyűlés 1784. október 12., PKL 496. 20., 275–276/1780 – Káptalani Gyűlés 1780. december 23. = Koller József könyvtárőr 1780-as jelentése a nyilvános könyvtár állapota-ról.

⁷⁷² PKGYJKV 11/1791 – Káptalani Gyűlés 1791. június 2.

⁷⁷³ PKGYJKV 3/1799 – Káptalani Gyűlés 1799. december 22.

⁷⁷⁴ PKGYJKV 3/1800 – Káptalani Gyűlés 1800. július 7.

Amíg a vonatkozó gazdasági adatok nem kerülnek napvilágra, addig be kell értnünk a fentiekben felvillantott információkkal, valamint a szakirodalom által ránk hagyományozott adatokkal. A kialakuló állománnyal kapcsolatban – noha a beszerzések teljes forrásait nem ismerjük – összegezhető adatot a fennmaradt könyvrajstromokból és katalógusokból kaphatunk.

A Szepesy-korszakban már rendelkezünk rendszerezett kimutatásokkal, amelyek csaknem a könyvtár teljes, ezutáni időszakának pénzmozgásairól szolgáltatnak adatokat. Ezeket minden évben az aktuális könyvtárigazgató nyújtotta be a püspöknek. Az 1841 és 1818 között vezetett számadások⁷⁷⁵ szerint bevételi soron volt a Klimó-alap (1152 forint 44 ½ krajcár) 5%-os kamata, azaz 57 forint 39 krajcár. Ennek teljesítése azonban igencsak akadozottan működött, így sokszor az évi felhasználható összegek ennek hiányában álltak a könyvtár rendelkezésére. Ezt egészítette ki az egyházmegyei pénztárba befizetett összesen 1200 forint időközbeni esedékes kamata: 66 forint. A püspökök saját pénztárukból 150–200 forintot utalványoztak ki a könyvtár javára. A legnagyobb összeg a székesegyházi pénztár 500 forintja volt, amely azonban 1849-től 250 forintra csökkent. Külön kiemelendő, hogy 1849-ben a Szentszék ülésén az egyre magasabb költségekre hivatkozva a székesegyházi pénztárból évenként 200 forintot jelölnek meg a könyvtár számára.⁷⁷⁶ Ehhez jött még 100–200 forint az előző évi jegyzőkönyvek vezetéséért. Azaz a kiadások rendezésére (személyi és dologi költségekre) a szabadságharcig összesen mintegy 900 és 1000 forintja volt a bibliotékának, majd ezután az összbevétel 350–400 forintra apadt. Esetenként ezt az előző évből megmaradt maradvány egészíthette ki.

A kiadások összegzése ugyancsak nehéz feladat. Az 1830-as években Gundl Miksa könyvkötő félévenként küldte meg számláit a szakadt kötetek javításáról, valamint a bekötendő művek kifizetéséről. A könyvtár olvasótermének és laká-

⁷⁷⁵ PPL 60/1842, PPL 35/1843, PPL 132/1844, PPL 28/1845, PPL 17/1846, PPL 13/1847, PPL 73/1848, PPL 172/1849 = PEK TGYO It. M PEK TGYO It. s 1005, PPL 60/1850 = PEK TGYO It. Ms 1006, PEK TGYO It. Ms 1007, PEK TGYO It. Ms 1008, PPL 18/1853 = PEK TGYO It. Ms 1009, PPL 92/1854, PPL 293/1855, 187–188/1856, PPL 199/1857, PPL 321–322/1858, PPL 251/1859 = PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 305–306/1860 = PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 851–852/1861 = PEK TGYO It. Ms 1190, PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 223/1866 = PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 301–302/1867 = PEK TGYO It. Ms 1190, PPL 291–292/1868, [1868 és 1871 között hiányzik], PPL 413/1873, PPL 542/1874, [1875–1876-os hiányzik], PPL 125/1878, PPL 205/1879, PPL 237/1880, PPL 483/1881, PPL 475/1882, PPL 306/1883, PPL 468/1884, PPL 316/1885, PPL 200/1886, PPL 559/1887, PPL 449/1888, PPL 348/1889, PPL 752/1890, PPL 815/1892, PPL 469/1893, PPL 609/1894, PPL 647/1895, PPL 610/1896, 669/1897, PPL 665/1898, PPL 358/1899, PPL 437/1900, PPL 305/1901, PPL 320/1902, PPL 276/1903, PPL 327/1904, [1904 és 1906 között hiányzik], PEK TGYO PPKI 3/1908, PPKI 1/1909 = PPL 204/1908, PEK TGYO PPKI 1/1909, PPL 169/1910 = PEK TGYO PPKI 1/1910, PEK TGYO PPKI 436/1911 = PEK TGYO PPKI 1/1911, PPL 406/1912 = PEK TGYO PPKI 1/1912, PPL 1287/1913 = PEK TGYO PPKI 4/1913, PPL 960/1914, PPL 22/196, PEK TGYO PPKI 4/1915, PEK TGYO PPKI 4/1916, PPL 151/1917 = PEK TGYO PPKI 1/1917, PPL 122/1918 = PEK TGYO PPKI 1/1918, PPL 403/1919.

⁷⁷⁶ Szentszéki Ülés Jegyzőkönyv (Pécs, 1849. január 23.) PEK TGYO It.

sainak fűtésére 12 öl fa volt szükséges.⁷⁷⁷ 1841 és 1848 között mintegy 400–500 forintot tudtak évente a könyvek beszerzésére (esetlegesen kötetésére) fordítani.⁷⁷⁸ 1849 után kevés információval rendelkezünk a könyvvásárlásokról. Könyvkereskedők (Carl Reichard, Joseph Baumgartner, Valentin Károly és Gundl Miksa) adnak útmutatót a korabeli árviszonyokra vonatkozóan. A végösszeg legtöbb esetben a 100 forintot sem haladja meg. 1857-ben Patkovics József városi tiszti főorvos könyvhagyatékának örökösödési adója jelentett külön kiadási tételt (19 forint 6 ½ krajcár).⁷⁷⁹ A 19. század harmadától további kifizetéseket kellett kiegyenlíteni a könyvtár működéséhez szükséges nyomtatványok elkészíttetéséhez (pl. térítvények, cédulák a könyvjegyzékekhez, olvasójegyek).

A könyvtár mindennemű költségeinek ellenjegyzője a Lyceumi Alap volt. 1868 és 1871, valamint 1875 és 1876 között a kimutatásokat tartalmazó források hiányával kellett szembesülnünk, így erre az időintervallumra vonatkozóan csak a káptalani gyűlés esetenkénti bejegyzéseiből tudunk következtetéseket levonni. 1869-ben Lechner János könyvtárőr a káptalani gyűlésen indítványozta, hogy a székesegyházi pénztárból a könyvtár állományának gyarapítására jelöljenek meg egy évenként kiutalandó összeget. A káptalan rendelkezése szerint a könyvtáros köteles volt ezután a megrendelendő új művek listáját betérjeszteni a káptalani gyűlés tagjainak, akik véleményezés után segély formájában kiutalták annak ellenösszegét.⁷⁸⁰ Ezt a módszert valószínűleg minden félévben megtette az aktuális könyvtárőr. 1872-ből van a következő feljegyzés erre vonatkozóan Baán József örkanonoktól.⁷⁸¹ Noha határozat szabályozta a gyarapításra fordítható összeget, a káptalani gyűlés jegyzőkönyveiből arra következtethetünk, hogy a megvalósítás nem ment zökkenőmentesen, hiszen folyamatos kérések érkeztek a kinevezett könyvtárortól az újonnan megjelenő művek számláinak kiegyenlítésére. A pontos ráfordítható összeg meghatározása csak az 1875. évi január 8-i káptalani gyűlés keretén belül valósult meg. Ekkor határozatba foglalták a kiutalványozandó összeg felhasználásának módszerét: „...a sz. egyházi pénztárból évenként 200 /:két száz/ frt. adatik oly meghagyással, hogy elsősorban Bolandisták újabb és még hiányzó művei szereztessenek meg, a többire nézve a könyvtár felügyelője minden évben terjeszse be a megszerzendő művek lajstromát.”⁷⁸² Lechner az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatalnak az 1884-es évre vonatkozóan a vásárlásra fordítható összeget 254 forintban, a kötetésekre szánt összeget pe-

⁷⁷⁷ PPL 675/1839

⁷⁷⁸ PPL 60/1842, PPL 35/1843, PPL 132/1844, PPL 28/1845, PPL 17/1846, PPL 13/1847, PPL 73/1848, PPL 172/1849 = PEK TGYO It. Ms 1005.

⁷⁷⁹ PPL 321–322/1858

⁷⁸⁰ PKGYJKV 216/1869 – Káptalani Gyűlés 1869. november 22.

⁷⁸¹ PKGYJKV 80/1872 – Káptalani Gyűlés 1872. május 11.

⁷⁸² PKGYJKV 6/1875 – Káptalani Gyűlés 1875. január 8., PEK TGYO PPKI 1/1869 – Kivonat a Káptalani Gyűlés 1869. november 22-i ülésének jegyzőkönyvéből, PEK TGYO PPKI 2/1875 – Kivonat a Káptalani Gyűlés 1875. január 22-i ülésének jegyzőkönyvéből.

dig 32 forint 50 krajcárban határozta meg. Emellett a könyvtár rendelkezett még 2632 forinttal, amelynek felhasználásáról a könyvtári felügyelő dönthetett.⁷⁸³

Szőnyi Ottó időszakából az általa vezetett gyarapodási naplóban⁷⁸⁴ lelhető fel részletes kimutatás 1906 és 1922 közötti időszakról. Az év végi összesítésekben csak a kiadási tételek végösszege szerepelt: így megállapítható, hogy évi 500 és 800 koronát költhettek a könyvtár teljes fenntartására, kötet- és periodika-beszerzésekre. Ez már önmagában is igen kevés volt, hiszen egy-egy gyűjteményes munka megszerzése közel 100 koronát tett ki. Ezek után a könyvköttetésekre is alig futotta.⁷⁸⁵ A közüzemi kifizetéseket a Lyceumi Alapból rendezték.⁷⁸⁶

Az 1908-as használati szabályzatba belekerültek a könyvtár jövedelmei is: egyrészt a Pécs-egyházmegyei Hivatalból 250 korona (5000 korona alaptőkéjének évi 5%-os kamata), másrészt a Daróczy Zsigmond-féle Szepes-képalapítvány 4 korona 20 fillérje (100 korona az osztrák egyesített államadóssági kötvény 4,2%-os kamata). Ezt egészíthették ki a duplumpéldányok eladásából befolyt pénzek. A székesegyházi uradalomból évente 2 öl fát juttattak a könyvtár olvasószobájának fűtésére.⁷⁸⁷

A fentiekben felvázolt könyvtári finanszírozás – a vizsgált korszak nagyságához mérten – csak nagy vonalakban tud adatokat szolgáltatni számunkra. A felmutatott példák időbeli széttagoltsága, valamint a szorványos adatok miatt nem adható általános, az egyes korszakokra lebontott összegzés. Annyi azonban bizonyos, hogy a könyvtári finanszírozás Klimó püspök halála után igen akadozottan valósult meg. A kintlevőségek a hátralékok folyamatos halmozását vetítették elő, ami gátját szabta az előre megtervezhető kifizetéseknek. Ennek ellenére a könyvtár gyűjteménye és működése a korszakban elvárható, átlagnak megfelelő színvonalon volt.

A könyvtár kapcsolatai

A pécsi püspöki könyvtárnak csaknem 180 éves története során számos európai és magyar kereskedővel volt kapcsolata. Sokoldalú kapcsolatai alakultak ki továbbá pécsi mesteremberekkel, kereskedőkkel, boltosokkal, akik biztosították az állomány gyarapodását, vagy szállították a működéshez szükséges használati tárgyakat. A 18. század nagy könyvkereskedési központjai Bécsben, Grazban, Pozsonyban és számos itáliai nagyvárosban helyezkedtek el. Ezekről csak közvetett információkkal rendelkezünk. Ezen korszakban inkább a püspök személyes kapcsolatai voltak hangsúlyosabbak – így Paolo Bernardo Giordano, Giuseppe Garampi és Francesco Pietro Maria Gazzaniga. Klimó segítői voltak

⁷⁸³ PEK TGYO PPKI 1/1885

⁷⁸⁴ PEK TGYO It. Ms 1216

⁷⁸⁵ PPL 52/1907

⁷⁸⁶ PEK TGYO PPKI 4/1919 = PEK TGYO PPL 3308/1919, PEK TGYO PPKI 2/1921 = PPL 678/1921.

⁷⁸⁷ PPL 566/1908

Kertiza Máté, Bernáth György és Koller József, ők a könyvek beszerzésében és a könyvesládák koordinálásában vették ki részüket.⁷⁸⁸ A pécsi mesteremberek közül a Klimó által támogatott Engel János József nyomdászt említhetjük meg elsőként. 1769-től Robek János, majd később Waidinger Márton pécsi könyvkötőmestereknek a püspöki könyvtár számára végzett munkájáról tanúskodnak a feljegyzések.⁷⁸⁹ Az 1777 utáni korszakból pontos és tételes jegyzékek hiányában nemigen tudunk adatot szolgáltatni a kapcsolatrendszeréről.

A Szepeszy-korszaktól kezdődően azonban igen sok információval rendelkezünk a könyvtári kapcsolatokról. A 19. század derekától a könyvvásárlások egyik fő központja Graz lett, Ulrich Moser könyvkereskedő közreműködésével. Elvértve találkozunk egyéb külföldi küldeményekkel (Garnier (Párizs), Librairie de Louis Vivès Kiadó (Párizs), Buchhandlung Styria (Graz), Franz Roracher (Tirol). A századfordulótól a külföldi könyvforgalom aktívabbá vált, így bekapcsolódott a bécsi Herder Kiadó és Franz Matola, a linzi Franz Rohrer, a tiroli Verlagsanstalt Tyrolia – Pressvereins-Buchhandlung, a müncheni Süddeutschen Antiquariat, valamint a plaueni Schulz, C. F. & Co. könyvkereskedése. A könyvbiztosítás helyszínei már az 1830-as évekre kiegészültek pozsonyi (pl. Schweiger András) és budapesti (Dobrovsky Ágost, Hornyánszky Viktor, Knoll Károly, Kun Dániel, Martos Adolf) könyvkereskedésekkel.

A pécsi nyomdászok közül ifj. Madarász Endre, Taizs József, Wessely és Horváth, valamint a 19. század második felében Valentin Károly és Weidinger József, a századfordulótól pedig Weidinger Nándor, valamint utóda, Domján János és Lechner Kornél könyvkereskedőtől érkeztek számlák. 1911-től a Dunántúl Nyomda Részvénytársaság is rendszeresen megküldte vásárlásra felajánlott könyveinek lajstromát. A periodikák rendelését a Pécsi Királyi Postahivatalon keresztül intézte a püspöki könyvtár. A nagy országos és egyes kisebb helyi sorozatok és periodikák kiadói (pl. Magyar Könyvszemle Kiadóhivatala, Magyarország városai és vármegyéi Kiadóhivatala, Petrik Géza, Révai Testvérek) is felkeresték kiadványaikkal a pécsi bibliotékát. Egy helyi kiadóhivatal az első világháború idején a *Világháború Heti Postája* című lap folyamatos megküldését vállalta. A kötésre váró kötetek elkészítésének feladatát eleinte (1841–1856) Gundl Miksa, a 19. század utolsó harmadában a Lyceum Nyomda bérleti, Fesztl Károly és Feiler Mihály, majd Kozári József, Rihmer János, végül a századforduló után Dötzkirchner Miksa könyvkötő végezte el.

A működtetéshez szükséges állandó vásárlási tételek az alábbiak voltak: 1842 és 1846 között a Szerecsenhez címzett patikából Hölbling Ignác szállította a jegyzeteléshez, a mindennapi könyvtári munkához szükséges tintát és a borszeszt. A tavaszi, őszi és téli időszak világításához a növényi olajat, valamint az íronádat Gyurkovitsztól, a gyertyákat az 1840-es évek második felétől Adler Jó-

⁷⁸⁸ SZENTKIRÁLYI 1931, HORVÁTH M 1932, HORVÁTH M 2000.

⁷⁸⁹ HORVÁTH M 1937. 7–12.

zsef gyertyaöntőtől, az 1880-as években pedig id. Blauhorn Mihály kereskedőtől vásárolta a könyvtár. A fűtéshez szükséges famennyiséget Krist Mátyás és Dykorn József fakereskedő szállította.⁷⁹⁰ A bibliotéka bélyegzőit Schamann Frigyes vésnök készítette el. A könyvtári térítvényeket az 1880-as években ifj. Madarász Endre nyomdájában Simon Zsigmond készítette.

A könyvtár épületének felújítási és karbantartási munkálatai közvetlenül nem a könyvtár költségét terheltek (Lyceumi Alap). A 19–20. században az épületben megforduló és tevékenykedő mesteremberek az alábbiak voltak: Kaltneker Anna és Wachauer Károly kéményseprők (1878–1882), Kontsesko István és Wéber Ferenc kőművesek (1878–1883), Kindl Ferenc és Vugrencsics Ignác és Dämpf Károly kályhások (1878–1885), Taplos Ferenc járdakövező (1879), Újfalusi László ács (1881), Ollinger Béla és Lipót bútorasztalosok (1881–1884), Gianone Ágost építész (1884), valamint Germán Ferenc műbútorasztalos (1898–1903).

Jelen összefoglalás a forráshiányból kifolyólag a teljesség igénye nélkül kívánt ízelítőt adni a pécsi nyilvános püspöki bibliotéka kiterjedt kapcsolatrendszeréből, egyúttal rávilágítva arra, hogy fenntartása érdekében egy ilyen intézménynek milyen jellegű egyéb szakmai segítséget kellett igénybe vennie. A bibliotéka a könyv- és folyóirat-beszerzésekkel nyitott országos és európai kereskedők felé. A rendelkezésre álló dokumentumokból egyértelműen kiderül, hogy amit helyi szinten meg lehetett csináltatni, vásárolni, arra Pécsen kiváló szakembergárda állt rendelkezésre. Így a 19–20. század folyamán végbemenő gazdasági fellendülés hatására megjelenő iparosok egy része a könyvtári működés elősegítője lett.

⁷⁹⁰ PPL 60/1842

A PÜSPÖKI KÖNYVTÁR ÉPÜLETEI

Egy könyvgyűjtemény használhatóvá tételének egyik fontos záloga mindenkor a megfelelő elhelyezés biztosítása volt, amely eleinte a kijelölt helyiség(ek) célzott berendezésével valósulhatott meg. A könyvtárhelyszínek tekintetében beszélhetünk más funkciójú épület egy részében kialakított könyvtárszobákról, továbbá önálló, kizárólag könyvtári funkcióval felruházott építményekről. A nem önálló épületekben található bibliotékáknál is jól körülhatárolhatóvá vált a már meglevő építmény egy részében kialakított könyvtárterem vagy -szoba, ahol már eleve adott fizikai jellegzetességek mellett kellett elvégezni a célnak megfelelő átalakításokat. Ennél az épülettípusnál azonban számba kell vennünk azt a változatot is, amelynek tervezésénél már előre bekódoltan szerepelt(ek) a könyvtári célú szobá(k), így figyelembe tudták venni a megrendelő elképzeléseit, a kijelölt feladathoz szükséges egyedi helyiségstruktúrát és berendezéseket.

Kezdetben az őrzést szem előtt tartva, a könyvgyűjtemények tárolását leginkább a praktikusság határozta meg. Ez egészült ki a reprezentatív célok szolgálatával. Így az egyházi gyűjtemények templomokban, palotákban, a nemesi könyvtárak kastélyokban és kúriákban találtak otthonra. Eleinte a megőrzés funkciója jelentkezett hangsúlyosabban, és csak a könyvtárhasználat kiteljesedése hozta magával a változást. Az olvasószobák szükségességének hátterében már társadalmi változások álltak. Az utókor számára való fenntartás mellett előtérbe került az igény a használhatóság optimális feltételeinek megteremtésére. A funkcióbeli megfeleltetés és a reprezentáció igénye közti egyensúly fenntartása fontos momentumként jelentkezett az évszázadok folyamán.⁷⁹¹

A bibliofília történetéből ismeretes, hogy a magánkönyvtárak összeállításánál az érdeklődési körbe tartozó kötetek kiválasztása csak az elsődleges szempont volt. Ennek velejárója lett a gyűjtemény átgondolt elhelyezése, amely a tematizálás mellé segítségül hívta az esztétikumot is. A könyvtárszobák így ösztönzőleg hathattak az állományukban búvárkodó olvasókra. Egy nagyobb, a közösség számára átadott bibliotéka azonban már nemcsak egy terem berendezési és felszerelési munkáját jelentette, hanem egy átgondolt, több helyiséget is magában foglaló, önálló épületet/épületszárnyat, amelyben minden kis zugnak, folyosónak, szobának meglelt a megfelelő funkciója. A könyvgyűjtemény nyilvánossága megkövetelte a művek megőrzésének kötelessége mellett az ideális környezet biztosítását az olvasók számára a helyben használatra és a kölcsönzésre. Természetesen az átlátható működés fontos pontját jelentette az állomány lehető legteljesebb elrendezettsége, feldolgozottsága, valamint a megfelelő szakértő személyzet biztosítása. Ezek összessége már jó irányt mutatott a 18. század végén kialakuló nagy nyilvános könyvtárak számára. Önálló épület meglétére Ma-

⁷⁹¹ PAPP 2002. 265–269.

gyarországon a 18. század második felében és a 19. század első harmadában csak elvétve találhatunk példát.

A KLIMO GYÖRGY-FÉLE ÉPÜLET – A NYILVÁNOS KÖNYVTÁR HELYE A PÜSPÖKI PALOTÁBAN (1774–1832)

A nyilvános pécsi püspöki könyvtár épülete⁷⁹²

A klimói könyvtáralapítás tervezete a püspöki palota tereinek ismeretében más helyet jelölt ki a felállítandó gyűjtemény számára. Az új szemléletmód új helyszínnel is járt, így elődeivel ellentétben Klimó György számára már nem egy szobára korlátozottan jelent meg a könyvtár képe, hanem egy egész épületbe strukturáltan. A helyszín meghatározása előtt érdemes megfigyelni a püspöki palota korábbi ábrázolásait.

Hermann pozsonyi mérnök Klimó György püspök pécsi működésének kezdetén, 1754-ben készítette el a pécsi püspökvár alaprajzát, amely – kisebb pontatlanságoktól eltekintve – hűen ábrázolta az akkori épületegyüttest. Ezen látható a délnyugati oldalon egy még üres telekrész, a torony és a palotaépület között, amely majd a könyvtárárpület helyszíneként szolgált. (25. kép) Egy, az 1763-as állapotokat megörökítő, Hochrein József által készített rézkarc is hasonlóképpen hű képet ad a bibliotéka házának felépítése előtti palota épületrészeiről. (26. kép)

A püspöki könyvtár elhelyezése és nyilvános jellegének fenntartása érdekében az 1770-es évek elején Klimó püspök rezidenciája délnyugati szárnyán, az üresen álló telken külön épületszárnyat húzatott fel, összeköttetést teremtve ezzel a déli sarkon található toronnyal, amelyet a nyilvános bibliotéka tudományos céljainak megfelelően csillagászati és földmérő eszközökkel rendeztetett be.⁷⁹³ A könyvtár felépítése némi átalakítást is vont maga után a palota meglevő traktusaiban: így a déli zwinger, falköz feltöltését, illetve a külső várfal egy részének ledöntését és egyszerű mellvéddé alakítását. A falköz pedig kellemes sétánnyá alakult, egészen a nyugati bástyaig.⁷⁹⁴ (27. kép)

A Klimó György időszakában végbemenő épületátalakításokról, építkezésekről két korabeli alaprajz és a hozzájuk tartozó leírás alapján kaphatunk pontos képet. Mivel az alaprajzokon nincs feltüntetve sem a készítés dátuma, sem a készítő neve, ám tartalmazták a Klimó által eszközölt összes építkezést, ezért Petrovich Ede a bibliotékaalapító püspök halála utánra datálta őket. Így nagy valószínűséggel a Helytartótanács számára készültek el 1778-ban, a Klimó halála utáni hagyatéki összeírással egyetemben, amelyet Agyich István káptalani kül-

⁷⁹² POHÁNKA 2009e. 260–272.

⁷⁹³ Lásd GOSZTONYI 1942. 300.

⁷⁹⁴ PETROVICH 1984. 67.

dött, Alapi Salamon Sándor Baranya megyei szolgabíró, valamint Orlovics János Baranya megyei esküdt jelenlétében vetettek papírra.⁷⁹⁵

A német nyelvű leírásból az alábbi terek rajzolódnak ki: „1, A második és harmadik tractus. 2, A padlás homlokzata. 3, A mosókonyha homlokzata. 4, A füstölő homlokzata. 5, A rezidencia homlokzatának alsó része. 6, Sáncfal a rezidenciában. 7, A három szint keresztmetszete. 8, A matematikai torony. 9, A könyvtár. 10, A rezidencia erkélyei. 11. Pékség.”⁷⁹⁶

A déli palotarész méreteit tekintve igen tekintélyes, összesen 49 öl⁷⁹⁷ hosszú, 12 öl széles volt. A déli szárnyon két erkély volt látható, az egyik hét, a másik tizenhárom öl hosszúságú. A nagyobbhoz abból a teremből lehetett kimenni, amelybe mindenki, így a vendégek és a könyvtárba járó diákok is szabadon bejuthattak, ám az erkélyen keresztül a püspök palotarészének ablakaihoz nem lehetett átmenni.⁷⁹⁸

A bibliotéka új építményét Petrovich Ede leírásaiból⁷⁹⁹ ismerjük. Épülete egyemeletes volt, szintje azonos a déli palotaszárny szintjével, ám alacsonyabb teremekkel és tetővel. A két tetőzet különbsége Petrovich Ede megállapítása szerint nemes, kifinomult ízlésről tanúskodott: „Ha ugyanis a Könyvtár tetőzete is ugyan olyan magas lenne, mint a déli szárny tetőzete, az egész épülettömb elnyújtott kaszárnya benyomását keltene.”⁸⁰⁰ A szintbeli különbség kiküszöbölése érdekében a könyvtár fölött egy galériát építettek ki, így csökkentve a különbséget.⁸⁰¹ A könyvtárárpület homlokzatára nem sokkal Klimó halála után a püspök sárgaréz-ből készült címerét helyezték el.⁸⁰²

A könyvtár bejárata a belső udvar felől, az északkeleti oldalon, egy piros szőnyeggel borított fölépcsőnél volt, a bejárati kétszárnyú ajtó fölött a könyvtár alapító dokumentumának és használati szabályzatának márványemléktáblájával.⁸⁰³ Ezek elhelyezéséről a káptalan 1775. január 25-i gyűlésén tudósítottak.⁸⁰⁴ Az ajtóra kiszégezve – legalábbis a 19. században – megtalálható volt a könyvtár nyitva tartásának rendje is.⁸⁰⁵

⁷⁹⁵ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr.

⁷⁹⁶ „Explication vor über den Plann Nr.2.: 1. der zweide und dritte Tractt, 2. der Prospect von dem Schüth botten, 3. der Prospect von dem Wasch haus, 4. der Prospect von der Selchg küchl, 5. der uodere Prospect von der Resitenz, 6. die Schantz Mauer vor der Resitenz, 7. der Durch Schnid von denen 3 Drackten, 8. der Mademadische Thurn, 9. die Bibliotek, 10. die Aldana vor der Resitenz, 11. die Backerey” MNL OL T1. *Delineationes aedilium*. Fasc. 1. Nr. 72., MNL T 1. *Delineationes aedilium* Fasc. 1. Nr. 73.

⁷⁹⁷ 1 öl = 1,8–1,9 m <http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%96l> (2010.02.07.)

⁷⁹⁸ PETROVICH 1984. 32.

⁷⁹⁹ PETROVICH 1974., PETROVICH 1984.

⁸⁰⁰ PETROVICH 1984. 73.

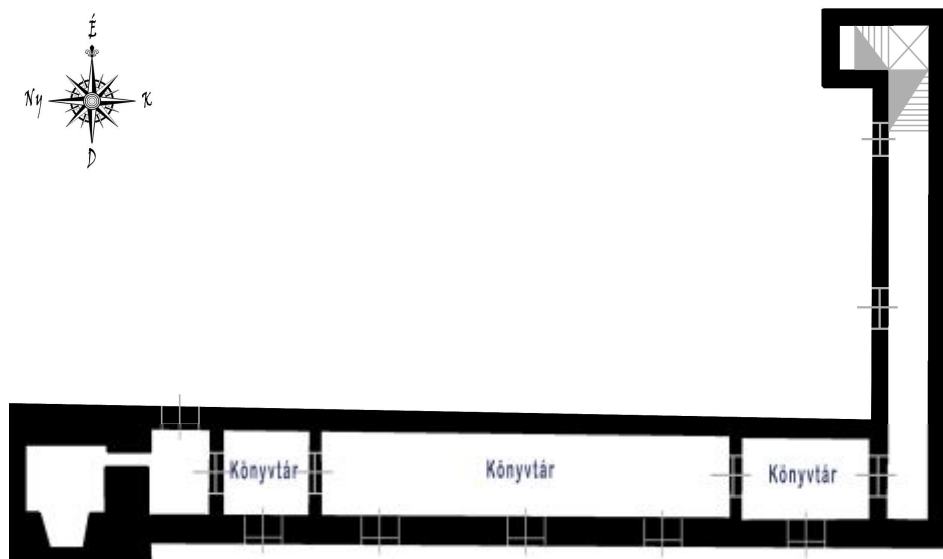
⁸⁰¹ PETROVICH 1984. 73.

⁸⁰² PETROVICH 1984. 32.

⁸⁰³ PPL CV 1829. 89. p., CSAJÁGHY 1838. 330., HAAS 1845. 313.

⁸⁰⁴ PKGYJKV 1/1775 – Káptalani Gyűlés 1775. január 25.

⁸⁰⁵ PPL CV 1829. 91.



12. ábra – A pécsi püspöki könyvtár első épületének alaprajza 1774-ben

A lépcsőn feljutva az *artium longum*on, azaz az előcsarnokon keresztülhaladva következett a bibliotéka, amely keletről nyugatra három szobát foglalt magában. Az első és a harmadik egy ablakkal, a középső szoba pedig három ablakkal tekintett délre. A folyosóról jobbra fordulva az első, egyablakos, boltíves mennyezetes terem az olvasószoba volt egy fehér kályhával, közönséges deszkapadlóval. A kis szoba az éremtár, majd később az ásványtár befogadására szolgált. Ehhez csatlakozott északról egy kis helyiség a mellékhelyiséggel, továbbá a tűzifa tárolására alkalmas kis „sufnival”. (Ezt a tervrajz nem jelöli, de Petrovich leírásában szerepel.) A második, a legnagyobb szoba, három ablakmélyedéssel a könyvek elhelyezésére szolgált, tölgyfa padlózata négyszögű, szabályos mintázatú, fehér mennyezete pedig boltíves volt. Petrovich Ede a középső ablaknál egy erkélyt, esetleg egy kisebb kilépőt írt le,⁸⁰⁶ amelyet a Helytartótanács által 1778-ban készített homlokzatrajz is feltüntetett.⁸⁰⁷ Ezt valószínűleg az olvasók is használhatták. Mellette ismét egy kisebb, egyablakos, tölgyfa padlózatú és boltozatos mennyezetű szoba következett, amelynek nyugati ajtaján át, egy közbeiktatott helyiségen keresztül be lehetett jutni a szomszédos, háromemeletes csil-

⁸⁰⁶ Petrovich Ede palotaleírásában itt egy kisebb ellentmondásra bukkanhatunk, ugyanis egy helyen ezen épület leírásánál arra utal, hogy a három ablak közül a középsőn kijárat vezetett egy kis erkélyre. A könyvtárról szóló fejezetben pedig már három ablakról szól. Vö. PETROVICH 1984. 60., 73.

⁸⁰⁷ MNL OL T1. *Delineationes aedilium*. Fasc. 1. Nr. 72. Ez a kilépő az átépítések során mára már eltűnt.

lagászati toronyba.⁸⁰⁸ Tehát már itt megfigyelhető volt az igény a könyvtárszoba és az olvasóhelyiség elválasztására.

A könyvtár eredeti épületének felszerelési tárgyait egyrészt Klimó püspök 1778-as hagyatéki leltárából⁸⁰⁹, másrészt a báró Négyesy Szepesy Ignác püspök által készíttetett 1829-es *Canonica Vistitatio*⁸¹⁰ vonatkozó, könyvtári fejezetéből ismerhetjük meg, figyelembe véve a két leltár közt eltelt időszak változásait. A két forrás számos helyen kiegészíti egymást, ám ellentmondásokra is akadhatunk bennük. (Lásd *Függelék 5.*) Az 1778-as leltár alapján képet kaphatunk a könyvtár alapításával egyidejű felszerelési tárgyokról is. Így fontos következtéseket vonhatunk le a fizikai környezetről, a használat lehetőségeiről.

Feltűnő, hogy a leltár egyik szobában sem tett említést a könyvespolcokról, csak a használatban levő gurulós lépcső megléte mutatja, hogy a középső szobában több polcot magukban foglaló, magas könyvszekrények álltak. A 19. századi feljegyzések, valamint az állomány nagyságának ismerete csak megerősíti, hogy a kötetek a középső, azaz a nagyteremben kaptak helyet. 1818-ból, Paulik János könyvtárőr jelentéséből,⁸¹¹ valamint a *Canonica Visitatióból*⁸¹² kaphatunk pontosabb képet arra vonatkozóan, hogy a könyvespolcok a középső teremben lehetnek.

A könyvtári nagyszoba pontos berendezési tárgyaival kapcsolatosan csak találgatásokkal és némi fantáziával tudunk előrelépni. A palota alaprajza azonban némi segítséget nyújthat a régi könyvtárterem kinézetével kapcsolatban – hiszen ezek a polcok mind falhoz rögzíthetők – így a középső nagyteremben futottak végig az északi, a keleti és a nyugati fal mentén. Elképzelhető, hogy éppen emiatt nem kerültek önálló bútorzatként a leltárba, mert a falhoz voltak rögzítve. Paulik János újonnan kinevezett könyvtárőr volt az első, aki 1818. december 22-én készült jelentésében utalást tett a könyvtár berendezésére és annak bővítésére. Az általa használt latin kifejezés (*pluteus*) egyértelművé teszi, hogy a püspöki könyvtár mai, mellszobrokkal díszített könyvespolca már az eredeti épületben is megtalálható volt, hiszen annak egyik jelentése mellszobrokkal ellátott falipolc.⁸¹³

Ennek alapján úgy véljük, hogy az eredeti berendezés részét képezte a mai könyvtáráépületben található, fal mellett húzódó tölgyfa polcrendszer egy része, a rajta található, meglehetősen sematikus és egyszerű ábrázolású görög, római tudósokat, egyházatyákat, szenteket és püspököket ábrázoló mellszobrokkal. Sonkoly Károly feltételezése szerint a barokk szobrokat a képfaragó Franz

⁸⁰⁸ PETROVICH 1984. 73.

⁸⁰⁹ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr.

⁸¹⁰ PPL CV 1829

⁸¹¹ PPL 315/1819

⁸¹² PPL CV 1829

⁸¹³ PPL 315/1819

Anton Speth műhelyében készítették el.⁸¹⁴ Ezekről Varjú Elemér könyvtáros a századfordulón – már a második épületben – tett látogatása során igen negatívan nyilatkozott, „meglehetőss rosszul faragott fa-szobor”-ként jellemezve őket.⁸¹⁵

A nagyobbik teremben a túlsúfolt polcok miatt Paulik 1818-ban javaslatot tett a déli oldal üres ablakközeinek tölgyfa állványokkal való bepolicolására, hogy ezáltal megóvja a köteteket a túl szoros elhelyezés miatti rongálódástól.⁸¹⁶

A korabeli források apró utalásai mellett segítséget jelentettek az 1915-ben, Szőnyi Ottó könyvtárőr által készített leltárjegyzék leírásai is.⁸¹⁷ A falhoz rögzített szekrények pontos körülírása ekképp történt meg: nyílt tölgyfa könyvállványok több rekesszel. Egy korabeli, évszám nélküli, ám valószínűleg Klimo György püspök halála után készített *Inventarium*⁸¹⁸ nyújt még némi képet a könyvtárszoba polcainak kinézetére. A lajstrom alapján feltételezzük, hogy az alfabetikusan (A–Z) elkülönített 23 könyvszekrény mindegyike nyolc polcot foglalt magában, amelyeket alulról fölfelé egy-egy római számmal láttak el. Az egyes polcokon azonosított kötetek alapján elmondható, hogy azok méret szerint – nagyobbak és nehezebbek alul, a kisebbek egyre feljebb – lették meg helyüket.⁸¹⁹

A Klimó-féle *Inventarium* helyrajzi csoportosítása a szekrényekre vonatkozóan biztosít adatokat számunkra. E szerint 23 és további 6, alfabetikusan megjelölt, nyolc különböző méretű polccal ellátott szekrény volt a püspöki könyvgyűjtemény berendezése. Tehát 232 polccal kell számolnunk. Ezek közül az I–IV. többnyire fólióméretű, az V–VI. negyed-, nyolcad- és tizenkettedrét, az utolsó, a VIII. nyolcad- és tizenkettedrét köteteket tudott befogadni. Így a szekrény körülbelüli magassága kb. 4 x 60 cm, 2 x 30 cm, 2 x 20 cm, maximum 340 cm volt. Az 1779-es, Koller-féle katalógusban a kötetek régi jelzeteinek vizsgálatával, valamint az *Inventarium*ban az egyes polcokon felsorolt kötetek lemérésével

⁸¹⁴ Speth 1768-ban ugyan meghalt, de elképzelhető, hogy a szobrokat még elhunyt előtt elkezdték. Valószínűleg ennek tudható be az elnagyoltabb ábrázolás is. SONKOLY 2000. 12–13., PILKHOFER 2005. 13.

⁸¹⁵ VARJÚ 1907. 196. A szobrok: Hippokratész, Szolón, Arisztotelész, Démoszthenész, Homérosz, Thalész, Platón, Hérodotosz, Thuküdidész, Titus Livius, Papianus, Lombardus, Justinianus, Terentius, Cicero, Sallustinus, Vergilius, Szent Pál, Szent Péter, Aquinói Szent Tamás, Szent Ambrus, Szent Ágoston, Henricus Spondanus, Szent Jeromos, Nat. Alexander, Szent György, Launo Ius, Keresztelő Szent János, Caesar Baronius, Damaszkuszi Szent János, Szent Ephraem, Nagy Szent Athanáz, IX. Nagy Szent Gergely, XIV. Benedek.

⁸¹⁶ PPL 315/1819

⁸¹⁷ Szőnyi Ottó: A pécsi püspöki könyvtár felszerelési tárgyainak leltára. [1915] Sajnálatos tény, hogy a forrást jelenleg nem találjuk a püspöki könyvtár irattárában, így csak Fényes Miklós közléseire hagyatkozhatunk. FÉNYES 1974a. 87–89.

⁸¹⁸ PEK TGYO It. Ms 1489

⁸¹⁹ Az E–G könyvszekrények nyolcadik polcán a *Le Journal des Scavans* francia nyelvű irodalmi és tudományos periodika, tizenkettedrét, kis köteteinek sorát találjuk.

következtetni próbáltunk a polcok korábbi méreteire.⁸²⁰ A polcok szélessége átlagosan legalább 120 centiméterrel számolandó.⁸²¹ A könyvszekrényeket az ábécé egyes nagybetűivel jelölték meg, és ezek a bizonyos fokig utaltak a tematikai elrendezettségre (pl. A: bibliák és bibliamagyarázatok; B–E: vallástudomány; H–I: irodalomtudomány; K–Q: történettudomány, történeti forrásgyűjtemények; R: világtörténelem, enciklopédiák; S–U: természettudomány, vegyes; X: filozófia, vegyes; Y–Z: természettudomány, vegyes) is. A katalógusban való elrendezés mintegy leképezte a kötetek polcbeli helyét. Így megállapíthatjuk, hogy az eredeti épületben egy tágabban értelmezett, méret és téma szerinti rend adta a bibliotéka rendszerét. Ám természetesen a gyarapodásokkal ez a rend idővel felborult.

Szepesy Ignác püspök az 1829-es egyházlátogatási jegyzőkönyvben Groczky István könyvtárőr részletekbe menő leírása alapján kapott bővebb ismertetőt a könyvtárról.⁸²² Ebben a berendezési tárgyak lajstroma is helyet kapott. A termék leírásában a könyvtáros – a korábbi forrásokhoz képest – igen szűkszavúan vette lajstromba a felszerelési tárgyakat. (Lásd *Függelék 5.*)

Az 1778-as és az 1829-es leírás berendezéseinek és felszerelési tárgyainak összevetése meglepő eredményt produkál, hiszen olyan érzése támad az embernek, mintha a keleti és a nyugati szobát egy az egyben kicserélték volna, esetleg valamelyiknél rosszul adták volna meg a tájolást. Az 1778-as jegyzékben a főbejárat felől (keletről) kezdtek a szobák berendezési tárgyainak felsorolásába, és ez a keletről nyugatra való haladást támasztja alá: ekképpen a három helyiség folyamatos leírása végén a csillagászati torony első emeleti szobájának felvázolása következett. A keleti szoba fontosságát jelezheti az a tény is, hogy a használati szabályzat márványtáblája a bejárat felett, valamint az alapító, Klimó püspök arcképe is itt kapott elhelyezést. Az 1829-es leírás a felsorolást az első szobával, az olvasóteremmel kezdi, ám felszerelési tárgyai mintha a hajdani nyugati szobaé lennének. Másrészt könyvtárhasználati szempontból kevésbé lett volna funkciója, hogy két szobán keresztül kelljen menniük az olvasóknak, ha a helyben használatot választották. Ám akár így is lehetett! Így először kiválaszthatta vagy a könyvtárostól kikérte az olvasó a kívánt könyvet, majd a szélső (nyugati) teremben használhatta. Bizonyos adatokból azt is feltételezzük, hogy az olvasói

⁸²⁰ A vizsgálat alapját a Koller-féle 1779-es katalógus – QQ.I.14 = PEK TGYO It. Ms 56) képezte, ahol a kötetek Vojdás-féle rekatalogizáció előtti jelzeteit is nyomon követhetjük. A munkát a Klimó Könyvtárban dolgozó kolléganőm, Kokovai Szabina segítségével végeztem el, segítő munkáját ezúton is köszönöm. Igyekezetünk szerint az egymás mellé kerülő kötetek számát besoroztuk egy kötet átlagos vastagságával, így bizonyíthatóvá vált, hogy az eredeti helyszínen meglehetősen szélesek voltak a szekrények, és az átkerülés után ezek szűkítése ment végbe.

⁸²¹ A számarányokra *A püspöki könyvtár állományalakulása és a katalógusai* című fejezetben már részletesebben is kitértünk.

⁸²² PPL CV 1829

igények megnövekedése mindkét szélső termet olvasóteremmé alakította, ám az elnevezésnél már nem voltak következetesek.⁸²³

Petrovich Ede sokáig kutatta, melyik szoba funkcionálhatott olvasóteremként. A berendezés némi eligazítást adhat, hiszen a könyvtárépület három szobája közül csak a két kicsiben – a nyugatiban és a keletiben – volt kályha, amely a hűvösebb időszakban való huzamosabb használatnál elengedhetetlen. Az alkalmas berendezési tárgyakat tekintve az 1778-as leltár szerint a keleti terem bútorzatához négy asztal és kilenc szék tartozott, a nyugatihoz pedig egy nagy asztal és 24 szék. (Lásd Függelék 5.)

Az egyházlátogatási jegyzőkönyv tehát a keleti szobát nevezte *lectorium*-nak.⁸²⁴ A püspöki palota könyvtár-olvasótermei a megnövekedett használat következtében a 19. század első harmadára túlszűfoltak lettek, ezért Szepesy Ignác püspök a *Statutában* arról rendelkezett, hogy a torony második és harmadik emeletén – a püspökség terhére – gondoskodjanak fűtésről.⁸²⁵ Az új olvasóterek kialakítására történő intézkedés nem valósult meg, hiszen a toronynak sem a második, sem a harmadik emeletén nincs nyoma a korabeli fűtésnek. Ekkor már utasítást adott a püspök, hogy a bibliotékát vigyék át a líceum Iskola utcai épületébe. Az átköltözés 1832. augusztus 27-én kezdődött meg. A felszabaduló épület könyvtári célokra való felhasználása igencsak időszerű volt, és kapóra is jött, és ezzel új fejezet nyílt a pécsi püspöki bibliotéka történetében.⁸²⁶

A könyvtár 1832-es áthelyezésével a palotában felszabadult a könyvtár három szobája. A főteremben azontúl a Szentszék tartotta üléseit.⁸²⁷ Ezt az állapotot egy 1838-ban keletkezett palotaleltár alapján ismerhetjük meg: „A könyvtári traktusban: 2. Egykor könyvtár, most Szentszék, 3. Kancellária”.⁸²⁸ A régi udvarból kiinduló lépcsőház a bibliotéka elköltözésével elvesztette jelentőségét, így lebontották, egyúttal megszűnt az emeleten a korábban *atrium longum*nak nevezett rész, és kialakult az egyablakos tálaló szoba.⁸²⁹

A csillagvizsgáló torony

A püspöki könyvtár épületének felhúzásával összeköttetést teremtettek a püspökvár és a délnyugati sarokban álló húsz méter magas, háromemeletes torony között, amelyet 14. századi megépítésének idejétől kezdődően, funkciójától függetlenül különböző elnevezéssel illeltek. Építtetésének sem pontos évszáma, sem

⁸²³ PEK TGYO PPKI 1/1829. LVIII. pont, PETROVICH 1974. 316.

⁸²⁴ PETROVICH 1974. 316.

⁸²⁵ PEK TGYO PPKI 1/1829. LVIII. pont.

⁸²⁶ PETROVICH 1974. 319.

⁸²⁷ PETROVICH 1984. 93.

⁸²⁸ PPL Szepesy hagyaték C füzet – In: Tractu Bibliothecae 29–31 p., PETROVICH 1984. 95. „In Tractu Bibliothecae – In cubili Nro 1. In cubili Nro 2. olim Bibliothecae, nunc Consistoriali, In contiguo cubili, Nr 3. seu Cancellaria Diocesano”

⁸²⁹ PETROVICH 1984. 99.

rendeltetése, sem készítőjének neve nem ismert számunkra. De ismeretes, hogy Janus Pannonius, azaz III. János pécsi püspök komolyan foglalkozott az asztrológiával. Az 1460-as évek első felében levelet intézett raguzai Giovanni Gazuló (Ivan Gazulić) humanista asztrológushoz, és megkérte, hogy „...a művében említett, az asztrológia gyakorlásához szükséges műszereket Raguzában készíttesse el számára, mert az ilyesmit Magyarországon nem tudják csinálni.” (Huszt József fordítása)⁸³⁰ Arról azonban nincs tudomásunk, hogy a kért műszerek megérkeztek-e hazánkba, de az idézett levél bizonyítja, hogy Janus Pannonius szeretett volna a csillagászat gyakorlati részével is foglalkozni. Ennek alapján Petrovich Ede úgy vélte, hogy a toronynak csillagászati célra való átalakítása III. János pécsi püspöknek tulajdonítható.⁸³¹

Egy 1686 körül készített, Pécs ostromát ábrázoló metszeten a palotarész tornyát *Turris seu Carcer*, azaz börtöntorony névvel jelenítették meg, és a felső emeletén egy körüljárós erkélyt is ábrázoltak. (28. kép)

Az építmény további ábrázolásai már a 18. században készültek: a Hermann pozsonyi mérnök palotaalaprajza⁸³², valamint az 1763-as állapotokat megörökítő rézkarc⁸³³ dél felől mutatja meg a tornyot.

Klimo György püspök egyetemalapítási tervei mellett nagy hangsúlyt fektetett a felsőoktatást kiszolgáló intézményrendszer megeremtésére is. Ennek részét képezte az 1774-ben nyilvánossá tett püspöki bibliotéka alapítása, valamint a helyi könyvnyomda és papírmalom támogatása is. A természettudományos oktatás gyakorlati színtereként egy földmérő és csillagászati eszközökkel ellátott csillagvizsgálót rendeztetett be a palotaegyüttes délnyugati sarkában álló háromemeletes toronyépületben. Az obszervatórium kialakításának terve szoros összefüggésben állt az egyetemi oktatással és a nyilvános könyvtár tudásközvetítésével.⁸³⁴

A Klimó halála után, 1778-ban fölvetett leltár⁸³⁵ már *Mademadische Thurn*-ként írta le, latin szövegekben pedig *Turris Mathematica* néven nevezték az építményt: ezek magyar fordításban „matematikai tornyot” jelentenek.⁸³⁶ Az elnevezésbeli változás egyúttal az új funkcióra is utalt.

1770 után azonban többször nevezték a püspöki könyvtár tornyának (*Turris Bibliothecae Eppalis*)⁸³⁷ is, ebből adódóan a Klimó György életművével, valamint a könyvtár történetével foglalkozó írók hajlamosak voltak a könyvtárárpület felállítását összemosni a csillagászati torony létesítésével. Csajághy csillagászati célú

⁸³⁰ HUSZTI 1931. 214.

⁸³¹ PETROVICH 1984. 75.

⁸³² PKL Térképtár

⁸³³ GÍRK 1875. 1. Tab.

⁸³⁴ KESZTHELYI 2002

⁸³⁵ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr.

⁸³⁶ MNL OL T1. *Delineationes aedilium*. Fasc. 1. Nr. 72.

⁸³⁷ PKGYJK 3/1778 – Káptalani Gyűlés 1778. október 9., PKGYJK 2/1779 – Káptalani Gyűlés 1779. március 1., PKGYJKV 7/1779 – Káptalani Gyűlés 1779. április 17.

megépíttetését egyenesen Klimónak tulajdonította.⁸³⁸ Aigl Pál a következőket írta a *Historia brevis...* című munkájának a püspöki palota történetéről szóló fejezetében: „A püspöki rezidenciához kapcsolódó azon épületszárnyat, amelyben korábban a püspöki könyvtár volt, most azonban a Szentszék céljait szolgálja, a nyugati toronnyal együtt Klimó György püspök építtette a nyilvános könyvtár felállításának alkalmával.” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása)⁸³⁹ Sokáig tévesen tartotta magát az a feltételezés, hogy Klimó püspök építtette fel ezt a délnyugati oldalon található tornyot, és könyvtárát is ebben a traktusban helyezte el. Balogh Károly, a pécsi egyetemi könyvtár helyettes igazgatója még 1929-ben is, a *Magyar Művészet* című periodika hasábjain elragadtatással méltatta a csillagvizsgálónak szánt „s a Klimó-féle püspöki könyvtárnak fél évszázadon át otthont adó” tornyot.⁸⁴⁰ 1940-ben ifj. Entz Géza is „toronyszerűen kiképzett külön épületrészként” említette a Klimó által felépített könyvtári szárnyat, és Litványi László is a könyvtár helyszínéként említette a csillagvizsgáló tornyot.⁸⁴¹ Szentkirályi István – noha a könyvtár történetét illetően rengeteg eredeti forrással dolgozott – az első püspöki bibliotéka épületét említve kizárólag a könyvtár tornyáról írt, és három emeletét jelölte meg annak helyszínéként.⁸⁴² Petrovich Ede 1984-re befejezett palotatörténeti kutatásai oldották meg ezt a problémát, rámutatva arra a tényre, hogy a torony már több évszázada ott állt, továbbá hogy a bibliotéka számára önálló épület készült el.⁸⁴³

A falak különböző vastagsága csak megerősíti a tényt, hogy az épület – korábban más funkcióban – már ott állt. Az első emelet fala 2, a második 1,8, a harmadik 1,75 méter vastag. Ám az emeletek beosztása egyértelműen Klimó alkotása lehetett, hiszen az első emelet padlószintje azonos a déli szárny padlószintjével. A mai csigalépcső valószínűsíthetően már barokk alkotás. Az első emeletig 28, a másodikra 37, a harmadikra 28 lépcső vezet fel.⁸⁴⁴ Az 1778-ban fölvetett leltár tárgylajstroma adhat információt arra nézve, hogy Klimó püspök milyen funkciót rendeltetett a toronynak.⁸⁴⁵

Egy anekdota szerint az 1770-es években a püspököt betegség gyötörte, saját feljegyzései szerint 1773-ban csak toloszékben tudta magát a palota nyugati ablakához vitetni, hogy a könyvtár építkezését megtekintse. Petrovich ezzel kap-

⁸³⁸ CSAJÁGHY 1838. 338.

⁸³⁹ „Tractum autem illum residentiae conjunctum, in quo Bibliotheca Episcopalis prius erat, nunc autem sedibus sacris destinatum, una cum turri versus occasum Episcopus Klimó occasione introductae Bibliothecae publicae, erexit.” AIGL 1838. 214.

⁸⁴⁰ BALOGH 1929. 570.

⁸⁴¹ ENTZ 1940. 20., LITVÁNYI 1941. 241.

⁸⁴² PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz

⁸⁴³ PETROVICH 1984

⁸⁴⁴ Napjainkban kizárólag a harmadik emeleten van mindhárom oldalon egy-egy nagy ablak. Az első és második emelet keleti oldalán a Püspöki Levéltár hatalmas iratállványai miatt már nem lehet tudni, hogy hajdan ott is voltak-e ablakmélyedések. A nyugati oldalon a megmaradó vakablakok az ablakmélyedések befalazására utalnak. Az első és a második emeleten már csak a déli oldalon tudunk természetes fényforráshoz jutni.

⁸⁴⁵ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr.

csolatban a püspöki palotáról írott kéziratában az alábbi megjegyzést tette: „Meggyőződésünk, hogy soha sem jutott a torony harmadik emeletére, ahol a csillagászati műszereket tárolták.”⁸⁴⁶ Kölesy Vince Károly Klimo-biográfiájában ekképpen lelkendezett a híres könyvgyűjteményről: „Ezen könyvtárt nagy költségen állíttatta Lakhelyének szomszédságában (...) Sőt még Csillagvizsgáló toronnyal is megtoldotta Literaturabeli igyekezeteit.”⁸⁴⁷

A tornyot 1778-ban villámcsapás sújtotta, megrongálva a mellette levő szobát és a lépcsőzetet is. Mivel akkor püspökségben éppen széküresedés volt, a Helytartótanács lezárta és kiüríttette az összes szobát, a káptalannak pedig engedélyeztetnie kellett az épület helyreállítását.⁸⁴⁸

Az 1829-ben készített *Canonica Visitatio* – már árnyaltabban megfogalmazva a rendeltetését illetően – *Specula Astronomica* (csillagászati megfigyelő torony) néven adott leírást a torony felszerelési tárgyairól. Az emeleti csillagvizsgáló ekkor lényegében az 1778-as leltárban felsorolt műszereket tartalmazta. A lajstrom érdekessége, hogy a precíz és szakszerű meghatározásokat tekintve egy hozzáértő készíthette el a tárgyak leírását, ellentétben a korábbi leltárral, amely a Helytartótanács küldöttei, alighanem jogász emberek vettek számba. (Lásd Függelék 5.)

A két jegyzéket kereken ötven esztendő választja el egymástól. Az eszközök amortizálódásából arra a következtetésre juthatunk, hogy már nem új eszközként kerültek Klimó püspök tulajdonába, vagy pedig a két időszak között sokat használták. 1829-es állapotuk már a csillagászat háttérbe szorulására utalhatnak, viszont a mérőeszközök elhasználódtak. De megeshet, hogy az 1778. júliusi villámcsapás⁸⁴⁹ vagy az azt követő gyors kiürítés következtében sérültek meg.

Európában a 17. század hozta meg a csillagvizsgáló műszerek iránti fokozott érdeklődést. Magyarországon egy századnyi késéssel kezdődött meg a csillagászati, térképészeti, valamint a földmérő eszközök rendszeres használata. A munkálatokhoz főként külföldi gyártmányú eszközöket vettek igénybe: a kisebb műszereket osztrák és német, a nagyobbakat és jelentősebbeket angol műhelyektől rendelték meg. Magyarországon az első műszergyártási kísérletek a nagyszombati egyetem Pestre költözése után kezdődtek meg. Ennek tevékenységét egészítette ki az 1782-ben megalapított mérnökképző intézet, az *Institutum Geometrico-Hydrotechnicum*, ahol a gyakorlatokhoz szükséges eszközöket készítették el. Nagyszombatban csillagászati távcső elkészítésére is történt kísérlet, a kezdeményezés Kéry Borgia Ferenc jezsuita fizikus és csillagász nevéhez köthe-

⁸⁴⁶ PETROVICH 1984. 75.

⁸⁴⁷ KÖLESY 1815a. 261., KÖLESY 1815b. 264.

⁸⁴⁸ PKGYJKV 2/1779 – Káptalani Gyűlés 1779. március 1., PKGYJKV 7/1779 – Káptalani Gyűlés 1779. április 17.

⁸⁴⁹ PKGYJK 1/1778 – Káptalani Gyűlés 1778. október 9., MNL OL A 39 6241/1778 Klimó György pécsi püspök hagyatéki ügye.

tő. Kéry első távcsövei 1753 és 1755 között kerültek ki a nagyszombati egyetemről.⁸⁵⁰

Magyarországon, sajnos, már csak klimói hagyatéki leltárból ismert a Gregory-rendszerű távcsővel felszerelt kvadráns, amelyet a püspök vásárolt a nagyszombati jezsuitáktól 40 forintért, két kisebb, szintén Gregory-távcső társaságában. Ezek a műszertípusok ifj. Bartha Lajos szerint a 18. század legkedveltebb darabjai közé tartoztak, hiszen csövük nem volt túl hosszú, ekképpen kezelésük sem volt kényelmetlen, ám mégis viszonylag nagy nagyításra voltak képesek. A kvadránusra szerelt távcső egyedülállóságára jellemző, hogy az 1980-as években Fleck Alajos, ifj. Bartha Lajos és Keszthelyi Sándor is kutatásokba kezdett a műszer után, ugyanis ez idáig ilyen összetételű, Kéry Borgia-féle csillagászati eszközzel nem találtak feljegyzést.⁸⁵¹

A geodéziai vizsgálatokhoz szükséges eszközök sem voltak elhanyagolhatók: a mérőasztal tartozékai mind megvoltak, így a busszola és az irányzó vonalzó (diopter). A külpontos alátámasztású háromlábú állványról és a vetítővilláról, valamint a vízszintes beállításhoz függővel ellátott háromszögről nincs külön feljegyzésünk, de a *„matematikai doboz, annak megfelelő eszközeivel”* megnevezés mögött bármi lapulhatott. A precíz vizsgálatokhoz hiányzott az önálló kvadráns vagy más egyéb pozíciómérésre alkalmas tárgy. Ekképpen elmondható, hogy a Klimó György által létrehozott csillagvizsgáló a korszakban kisebb vizsgálódásokhoz megfelelő eszközöket foglalt magába, ám *„professzionális csillagászatra nem volt alkalmas”*.⁸⁵² Gyanítjuk, Klimó püspök korai halála is közrejátszott abban, hogy nem fejlődött tovább csillagászati intézete, hiszen az őt követő egyházfőknek nem nagyon volt lehetőségük, anyagi bázisuk és megfelelő összekötésük a fejlesztéshez.

Meg kell említenünk Klimó György átgondolt, gyakorlati természettudományos gondolkodásának másik ékes bizonyítékát. A műszerek mellett ugyanis igyekezett könyvtárába beszerezni a természettudományos gondolkodás és a csillagászat jeles képviselőinek munkáit is. Ma a gyűjteményben csaknem száz, 17 és 19. század között kiadott csillagászati munka található, Ptolemaiosztól és Kopernikustól Galilein át Hell Miksával bezárólag. Ennek a szisztematikus gyűjtésnek is – véleményünk szerint – az alapító halála vetett véget, bár az állomány összetétele alapján egyértelművé válik, hogy a Klimó utáni gyűjteménypolitika részét képezték a csillagászati művek, de ekkor már csak esetleges, nem tudatos gyűjtéssel megszerzett darabok gyarapították az állományt.⁸⁵³

⁸⁵⁰ HOLLÓ–BARTHA 1998

⁸⁵¹ Ifj. Bartha Lajos és Petrovich Ede magánlevelezéséből (1989).

⁸⁵² Zsoldos Endre közlése.

⁸⁵³ Köszönettel tartozom Keszthelyi Sándornak a fejezet mind teljesebb kidolgozottsága érdekében nyújtott segítségéért, valamint a Bartha–Petrovich levelezés rendelkezésemre bocsátásáért.

A könyvtáros lakása

Az 1778-as leltár⁸⁵⁴ még nem tett említést a csillagászati toronyban található könyvtárosi lakásról, sőt a felszerelési tárgyak sem utalnak arra. A torony első emeleti szobájának funkcióváltásával kapcsolatos esemény a püspöki széküresedés idején, 1803 augusztusa és 1804 januárja közötti időintervallumban következett be. Ekkor az egyik könyvtárszobából ismeretlen tettes ellopta a Klimo György által összegyűjtött éremtár jelentős részét. Ezután a káptalan 1804. február 20-án érvénybe lépett határozata szerint a könyvtáros köteles volt a torony első emeletén lakni, hogy biztosítani tudják a bibliotékában elhelyezett értékek minél hatékonyabb őrzését. Tudomásunk van arról, hogy Lethenyi János könyvtárőr ott élt az éremlopás után. Erre utal a káptalan azon rendelete is, amely szerint a könyvtáros lakását fűthetővé kellett tenni, ekképpen biztosítani számára a mindennapos megélhetéshez szükséges minimális komfortot.⁸⁵⁵ Petrovich állítása szerint ekkor került ide az előszobába egy kívülről fűthető kályha és egy mellékhelyiség is.⁸⁵⁶

Ennek azonban ellentmond az a tény, hogy Vizer Ádám János nyugalmazott teológia-professzort, a könyvtár prefektusát 1803. február 7-én állítólag toronybéli lakásában találták meg holtan.⁸⁵⁷ Vizer 1792-től töltötte be a könyvtári felügyelői tisztséget, ám arra vonatkozóan nincs forrásunk, hogy mikor is költözhetett be a matematikai toronyba.⁸⁵⁸ A fűtés bevezettetése azonban megint csak kérdésessé teszi, hogy Vizer Ádám tényleg a toronyban lakhatott-e. Belegondolva, hogy Vizer télvíz idején hunyt el, elképzelhetetlennek tartjuk, hogy fűtés nélkül élte ott mindennapjait. Valószínűleg a későbbi könyvtárosi lakhely ismerete készítette Aiglt a téves információ megfogalmazására.

A könyvtáros és a könyvtári szolgálakásának elhelyezését illetően egy személyes látogatás írásos dokumentációja ad hű képet, 1822-ből. Jankó János a személyzet státuszát meghatározva így ír: „*Mind a' kettőnek a' Könyvtár mellett vagyron lakása...*”⁸⁵⁹

Az 1829. évben keletkezett egyházlátogatási jegyzőkönyv tanúsága szerint a toronyban levő, könyvtár felőli első helyiség szerény berendezéssel volt ellátva. (Lásd *Függelék 5.*) Felszerelése egy hosszúkás asztal és egy kemény fakerettel ellátott pamlag volt mindössze. Ez lehetett a könyvtáros igencsak puritán lakása.⁸⁶⁰ Sajnos, a források nem adnak ennél egyértelműbb választ a torony első emeleti helyiségeinek használatára vonatkozóan, így meg kell elégednünk azzal,

⁸⁵⁴ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr.

⁸⁵⁵ PKGYJKV 14/1804 – Káptalani Gyűlés 1804. február 20.

⁸⁵⁶ PETROVICH 1984. 79.

⁸⁵⁷ AIGL 1838. 149.

⁸⁵⁸ MÓRÓ 2001b. 103., AIGL 1838. 149.

⁸⁵⁹ JANKÓ 1822. 85.

⁸⁶⁰ PPL CV 1829. 115.

hogy 1804-től 1832-ig – a későbbi könyvtárhelyezés idejéig – a könyvtár felügyeletét biztosító személyzet (a könyvtárőr és a könyvtári szolga) a torony első emeletén, meglehetősen egyszerű körülmények között lakott.

A könyvtár tornyát Szentkirályi István szerint 1830-tól a püspöki levéltár rendelkezésére bocsátotta Szepesy püspök.⁸⁶¹ Mivel az önálló levéltárral rendelkező Szentszék már korábban beköltözött a Klimó-féle könyvtár nagytermébe, és iratait a szomszédos toronyban helyezte el, adott volt, hogy a püspöki levéltár iratai is ide kerüljenek. Ezek a második emeleten kaptak helyet a consistoriumi és a vikáriusi levéltár⁸⁶² mellett: ez lett az egyesített püspöki levéltár.⁸⁶³ Szepesy Ignác hagyatéki leltárában már üresen állnak a korábbi csillagászati eszközöket magukban foglaló termek.⁸⁶⁴ Az iratok tekintélyes gyarapodása következtében 1850-től kezdve levéltár lett az első emeleten is. Ma már mind a három emeletet polcait faltól falig iratkötegek töltik be.⁸⁶⁵ (29. kép)

A jelenlegi elrendezést ismerve a Matematikai tornyot egy kis előszoba kötötte össze a könyvtár önálló épületével. Ennek a déli részén alakították ki a mellékhelyiséget. A könyvtáros lakása innen nyílt, ez ma a püspöki levéltár 20. századi anyagának őrzőhelye, az előszoba pedig a kutatók számára fenntartott helyiség. (30–31. kép)

A SZEPESY IGNÁC-FÉLE ÉPÜLET (1830–1923)

Az előzmény – A bölcsészeti és teológiai fakultás időszaka (1830–1832)

Szepesy Ignác püspök hasonló tervekkel vágott bele pécsi működésébe, mint Klimó György: ő is szeretne volna megalapozni, pontosabban betetőzni a város felsőoktatását. Egyetemalapításra – hasonlóképpen Klimóhoz – ő sem kapott engedélyt, ám egy bölcsészeti és jogi líceum megszervezését támogatta az uralkodó.

Szepesy püspök iskolaalapítási szándékával egyetemben kérelmet nyújtott be a városhoz, hogy engedjen át számára egy, a célra alkalmas telket. A líceum épületének felépítését megelőző ügyeket 1917-ben a pécsi városi levéltár munkatársa, Cserkuti Adolf tárta fel.⁸⁶⁶ A város kiemelkedőnek találta a kezdeményezést, így bizottságot rendelt ki a terület kijelölésére. Ennek tagjai az alábbi neves pécsi polgárok voltak: Spiesz János polgármester, Pulcher József szószóló, Czirer Antal orvos, Hartmann Péter üveges, Gundl Miksa könyvkereskedő és könyvkötő, Dömötör Zsigmond ügyvéd, Höchtl Máté vállalkozó, Teufelsbauer Antal molnár, Áronffy József szabó, Blauhorn Antal kereskedő és végül Bencze József

⁸⁶¹ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz.

⁸⁶² Hajdan a püspöki palota keleti szárnyának első emeletén volt megtalálható.

⁸⁶³ PETROVICH 1984. 93.

⁸⁶⁴ PPL Szepesy hagyatéka C füzet 29–31. p.

⁸⁶⁵ PETROVICH 1984. 74–79.

⁸⁶⁶ CSERKUTI 1917

molnár. A város két telket is kijelölt, és szabad választást engedett az egyházmegye fejének. A díszesebb, előkelőbb épület emelésére alkalmas telek a főtéren, a mostani Bíróság épületétől délre, a Fő utcáig (a mai Király utca) terjedt, és az akkori plébániaépületet is magában foglalta. A másik, kevésbé impozánsabb telek az akkori Schulgasse (Kisiskola) utcának az 1783 óta fennálló Normál Iskola melletti területét jelentette. A városnak egyetlen kívánsága volt csak, hogy a létrejövő intézmény alapítójának nevét viselje, így a püspöki líceum elnevezés helyett a Szepeszy Líceum nevet kaphassa. A püspök végül a külszíntől való elhatárolódása jeleként, valamint az oktatás számára biztosítandó nyugodtabb környezet érdekében ez utóbbi felajánlást fogadta el, mondván, ez amúgy is közelebb esik a papnevelő intézethez.⁸⁶⁷

Pécs város hálás közönsége számára példamutató volt a püspök „különösen Megyénk ... műveltség elő mozdítása ügyében” tett tevékenysége: *„Szerettem volna azon telken, melyek a káptalannak még két új házának építésére által adottak, és üresen állnak, egész dísszel építeni, de azt meg nem nyerhetvén kénytelen voltam azon helyet használni, melyet a Nemes Város önkéntesen nekem ajánlott. Itt az épületnek alapja már letéetett, a falak emelkednek, az egész épületről a mester emberekkel szerződéses tétettek, és így (ha valamely rendkívül való akadály nem támad) két esztendő alatt az egész épület minden mások segítségével nélkül a köz haszonra fog elkészülni.”*⁸⁶⁸

A város 11 tagú küldöttsége, kiegészülve a püspöki uradalom prefektusával, Raisz Józseffel 1829. május 24-én kijelölte a már meglevő tervek alapján létesítendő épülethez szükséges területet: *„A normáliskola nagy udvarából lemérték 27 öl 4 lábnyi utcafrontot, mivel a rajz a főiskola épület hosszát akkorának tüntette föl. A normáliskola udvarából azonban fennmaradt ekként a főiskola épületétől északra még 4 ölnyi utcafront és ezen túl – az akkor még föl nem épített Walter-féle kanonoki ház [ti. mai Káptalan utca 3. – S-P. É.] részére fenntartott és bekerített káptalani üres fundusig – még egy kis darab puszta térség, amely utóbbin keresztül, egy kertajtón át, út vezetett Koller nagyprépost (jelenleg Szilvek kanonok [ti. mai Janus Pannonius utca 4. – S-P. É.] kertjébe. A nagyprépost hozzájárulásával abba állapotok meg, hogy a káptalani (Walter-féle) fundus és a főiskola épülete közé eső két aprócska parcellát is hozzácsatolják a főiskola telkéhez.”* Az utca szűk volta miatt emelt még szót Romaisz prefektus, kérvényezve egy rendes utca nyitását.⁸⁶⁹

Az utca egyébiránt nagy tiszteletben álló családok házait foglalta magába: északkeletről nézve a székesegyházi uradalom intézői épületében a nemes Stróbl család lakott, ettől délre Harnisch József cipész, majd Rang Mihály szabó háza, végül telekzáróként báró Prandau Józsefné, született gróf Pejacevich Anna otthona következett.⁸⁷⁰

⁸⁶⁷ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz, 2. p., PPL 2821/1943, CSERKUTI 1917. 3.

⁸⁶⁸ PPL 900/1829

⁸⁶⁹ CSERKUTI 1917

⁸⁷⁰ CSERKUTI 1917

Az 1829/30-ban felépített egyemeletes klasszicista épület Piatsek József mint tervező/építész és Gianone mint kivitelező munkáját dicséri. Gianone neve kizárólag Szentkirályi István könyvtárőr 1943-ban készített épületleírásában szerepel, ám ő meg Piatsek szerepét nem említette.⁸⁷¹ Az épület a klasszicista építészet egyik remeke Pécsen, ahogy Sonkoly Károly művészettörténész fogalmazott: „...ezzel tette fel a koronát munkásságára [ti. Piatsek József – S-P. É.]”.⁸⁷² Az épület bő egy év alatt épült fel, alapítólevelét Szepeszy Ignác 1830. szeptember 1-jén ellenjegyezte: „Fent nevezett igazolja, hogy az új épület 1830. évben elkészült.”⁸⁷³ Erre az időpontra utal az épület homlokzatán, a kapu fölött elhelyezett MDCCCXXX feliratú kőtábla is.⁸⁷⁴ (32. kép)

Az épület építészeti jegyeit Sonkoly Károly a Piatsek József munkásságáról 2003-ban megjelent monográfiájában összegezte.⁸⁷⁵ A főiskola telke 393 négyszögölet tett ki. Az épület kivitelezésének költsége 40.000 forint volt, amelyet Szepeszy saját vagyonából finanszírozott. Az épület paraméterei: 51 méter hosszú, 48 ablakkal, az emeleten három nagyobb és két hosszanti terem, továbbá nyolc lakószoba, amelyek párhuzamosan azonos méretűek voltak.⁸⁷⁶ Az épület egy szabályos téglalap, amely nyugat felé, a kerti oldalon a középtengelytől egy kissé észak felé kiugrik. Az egészlet magas, kontyolt nyeregtetővel fedték be. A tervező a díszítést a klasszicizmus jegyében a főhomlokzatra korlátozta, amelyet kizárólag építészeti eszközökkel díszített. Sajnos, a szűk utcában kevésbé tudott érvényesülni az épület monumentalitása, ezért Piatsek a főhomlokzat kivitelezésénél igyekezett korrigálni a helyszín rossz adottságait.⁸⁷⁷

Az utca lejtését budafai homokkőből (ma már műkőre cserélve), vízszintes lezárású lábazattal egyenlítették ki. A többi kőfaragvány is ebből az anyagból készült el. Az oszlopos előcsarnok kiépítése helyett Piatsek – az utca adottságai miatt – falhoz simuló álpортиkust épített. Ezt nemcsak monumentalitása, hanem

⁸⁷¹ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz A Gianone család a svájci Ticino tartományból, Brione-ből kerültek Magyarországra, 1792-ben. A három testvér – Ágoston, Péter és György – egy építőmester, egy kőfaragó és egy kéményseprő telepedett le Pécsen. Valószínűleg Gianone Ágoston lehetett Piatsek munkatársa a kőfaragó munkálatokban, hiszen 1830-ban hunyt el, így az előző évben még segítségére lehetett Piatseknek. Ő egyébként részt vett a Székesegyház Pollack-féle felújítási munkálataiban is. BOROS 2010a. Gianone névvel pedig nem találkozunk Sonkoly Károly kutatásaiban. Lásd SONKOLY 2003. 98–108. A Gianone családdal kapcsolatos információkat köszönöm Mendöl Zsuzsannának és Pilkhoffer Mónikának.

A Gianone és a Piatsek család közötti kapcsolatra a Pécsi Püspöki Lyceum 1880-as évekbeli számadásai között bukkantunk egy érdekes hirdetményre: „*Idősb Piacsek Károly előtte Gianone kőfaragó mester Pécsen budai külváros főutca 1. szám alatt.*” PPL Rationes Lyceae 1881–1882

⁸⁷² SONKOLY 2003. 100.

⁸⁷³ FÉNYES 1974a. 44.

⁸⁷⁴ SONKOLY 2003. 100.

⁸⁷⁵ SONKOLY 2003. 98–108.

⁸⁷⁶ A beépített légköbméter 6604 m³, a beépített alapterület 732 m², a hasznos alapterület pedig 1024 m² – Keszthelyi Sándor közlése.

⁸⁷⁷ SONKOLY 2003. 98–108.

a nyers kőanyag szemcsés textúrája és színe is kiemeli a homlokzat síkjából. A négy toszkán féloszlop a két szintet összekötve a főpárkányig ér fel. Az általuk tartott triglifes gerendázat már a zárópárkány felett húzódik, a rajta magasodó, a középrizalitot megkoronázó timpanon párkányának alján fekvőkonzolok sora fut végig. Ezt a technikát Piatsek más épületeknél is szívesen használta. Az emeleti ablakok feletti teknőkbe sem került dombormű. Az egyemeletes homlokzatot az emeleti könyöklő magasságában egy szélesebb övpárkány tagolja. A földszinti, félköríves záródású kapuhoz néhány, régebben az utcára kinyúló lépcső vezet. Az épület belsejét tekintve, a földszinti helyiségek mennyezete boltíves, míg az emeleti traktusban sík.⁸⁷⁸

Az épület kihasználtsága a benne foglalt funkcióktól függően változott a századok során: a teljes könyvtári kihasználtság elérése csak a 20. század első harmadára valósult meg. Belső felosztása a következő volt: a földszinten a bejáratnál délre egy szoba egy, a második és a harmadik szoba két-két keleti ablakkal, kiegészülve a folyosó végén egy hosszanti helyiséggel, amelynek két ablaka kelet felé, egy pedig nyugat felé nézett. Észak felé ugyanez a szobabeosztás volt megfigyelhető. Nyugati irányban az épület kiugró részénél volt a lépcsőház. A földszinten a lépcső alatt kezdődően volt egy két- és egy egyablakos szoba, valamint egy kisebb mellékhelyiség. Az emeleti szobák sora a következő volt: a főbejáratnál, középen egy keleti irányú háromablakos nagyterem, mellette jobbról és balról is egy-egy négyablakos szoba, a folyosó két végén, zárásként egy-egy hosszanti szoba keletre kettő, nyugatra egy ablakkal. A nyugati épületszárny az emeleten csak mellékhelyiségeket foglalt magába.⁸⁷⁹ Tehát az összes hasznos teret tekintve tizenhét helyiséggel számolhatunk.⁸⁸⁰ A szűk kis utcát a város kiköveztette, majd az előadások zavartalanságának biztosítása érdekében az alsó és a felső bejáratnál láncokkal zárták el.⁸⁸¹

A bölcsészeti fakultás tanévét az új épületben 1831. április 6-án nyitotta meg, ám a püspök már ekkor kinézte a Fő utcában gazdátlanul álló, hajdani pálos kolostort és az ahhoz tartozó templom épületét, amelyet alkalmasabbnak és jobban strukturáltnak vélt a kialakítandó oktatás színtereként. (33. kép) Ezt 1832. április 24-én megvásárolta Baranya vármegyétől 30.000 váltóforintért, majd 100.000 forintos költséggel alkalmassá tette a líceum befogadására.⁸⁸² A döntés teljesen jogos volt, hiszen az Iskola utcában, egy kijelölt nagyságú telken kellett felépítenie a tanintézmény épületét, amelyet az utca beépítettsége miatt a későbbiekben sem tudott volna bővíteni. A felhúzott ház alapterülete sem engedett túl nagy lehetőséget a tanítás és az egyéb teendők helyszíneinek kialakítására. A Fő utcai pálos kolostor azonban mind hasznosítható tereit, mind beosztását te-

⁸⁷⁸ SONKOLY 2003. 98–108.

⁸⁷⁹ Összesen tíz mellékhelyiség volt a könyvtárépületben. PPL Rationes Lyceae 1882.

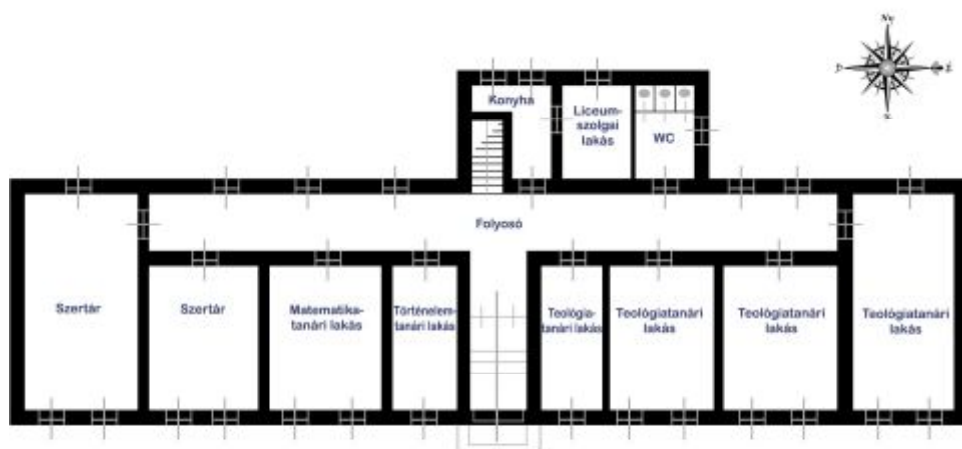
⁸⁸⁰ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz, 2. p., PPL 2821/1943.

⁸⁸¹ KOPCSÁNYI 1897. 10.

⁸⁸² KOPCSÁNYI 1897. 11., SZÉNÁSZKY 2006. 70.

kintve ideálisabb volt a Püspöki Lyceum befogadására. Az új épület mellett egy templom is állt, amely egy katolikus oktatási intézmény elengedhetetlen részét képezte. Az 1832. év tavaszi szemeszterében azonban még a Kisiskola utcában fejezték be az oktatást. Tehát bizonyos, hogy az első, igencsak röpké időszakban kizárólag a tanítás céljait, valamint a tanárok szálláshelyének biztosítását elégítette ki az épület.

Az átköltözés előtti helyiségelosztásról csak a líceum első időszakából fennmaradt Szepesy-levelezés bizonyos utalásaiból tudunk következtetni. Egy 1832. augusztus 7-én kelt leveléből, valamint Szentkirályi István leírásából hű képet kapunk a bölcsészeti fakultás oktatási és egyéb tereiről.⁸⁸³ Sajnos, a termek meghatározása nem mindig egyértelmű.



13. ábra – A püspöki líceum földszinti terei 1830 és 1832 között⁸⁸⁴

Az épület bejárata a keleti fronton volt, néhány lépcsővel és egy nagy faajtóval. Az előcsarnokból a földszinti folyosó északi és déli szárnyára juthattak be. A földszinti északi szárny négy szobájában a bentlakó teológiaprofesszorok éltek mindennapjaikat. Az északi folyosó nyugati kiugró részen volt a konyha, a lépcső alatt egy kis kamrával, a líceumi szolga lakása és a mellékhelyiség. A déli szárnyon levő négy szobából – délről északra haladva – kettő csillagászati és fizikai műszereket magában foglaló szertárként funkcionált. A leírás alapján úgy véljük, hogy a már emlegetett Klimó-féle csillagda és a *Musaeum Physicum* (fizikai szertár)⁸⁸⁵ műszereit összeolvasztották, majd átköltöztették ebbe az új épü-

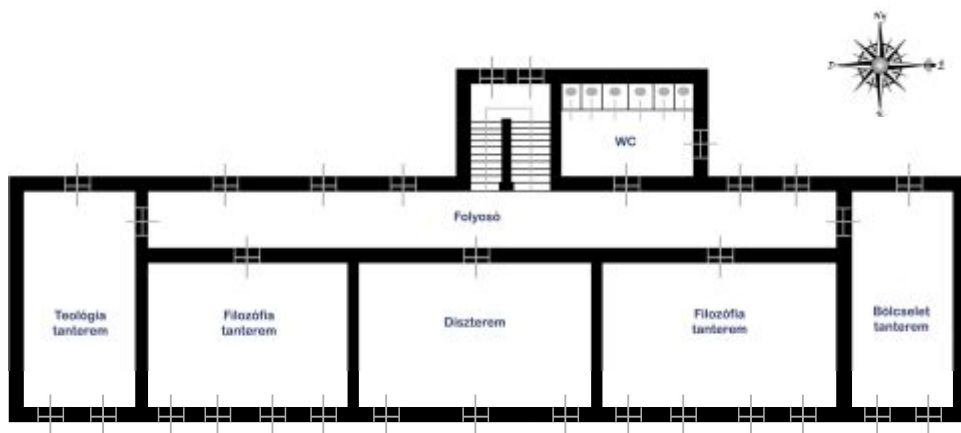
⁸⁸³ Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133, BRÜSZLE 1874. I. 75–78.

⁸⁸⁴ PPL 746/1832 = Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133, BRÜSZLE 1874. I. 75–76.

⁸⁸⁵ PPL CV 1829. 300–302. p.

letbe, és ott a bölcsészkar természettudományos oktatásának segédeszközei lettek.⁸⁸⁶ Ezután következett a matematika-, majd a történelemtanár lakása.⁸⁸⁷

A bejárati kapuval szemközt lépcsőház (puhakóból készült lépcsőkkel) vezetett fel a felső szintre. A felső szinten csaknem a lépcsővel szemközt a középső terem a díszterem (*oecus*) volt, ahol a vizsgákat, a tanácskozásokat és a nyilvános vitákat bonyolították le.⁸⁸⁸



14. ábra – A püspöki líceum emeleti terei 1830 és 1832 között⁸⁸⁹

Mellette, a két oldalt található, szintén nyugati ajtóval rendelkező, nagyobb szobákban filozófiai, a szélső déli teremben teológiai, az északiban pedig bölcséleti előadásokat tartottak. Ez utóbbiban tárolták a professzorok kis könyvtárát, a líceumi jogi szakbibliothéka már említett alapjait is.⁸⁹⁰ Mindegyik terem fűthető volt, így a téli hónapokban folyamatos lehetett az oktatás. A fenti nagy termek berendezése – feladatkörüknek megfelelően – asztalokat, padokat, székeket és egy táblát foglalt magába. Okunk van feltételezni, hogy ebben a röpké időszakban az épület szerkezetébe, belső elosztásába nem történtek beavatkozások, mivel az oktatás folyamatos volt. Szepesy püspök rendelkezése az átköltözésről pedig szűk egy hónapon belül érkezett meg, amelyben már határozottan kijelölte a könyvtári feladatokra felhasználandó termeket.

⁸⁸⁶ PPL 653/1832

⁸⁸⁷ BRÜSZTLE 1874. I. 75–76., PPL 746/1832 = Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133.

⁸⁸⁸ BRÜSZTLE 1874. I. 75–76., PPL 746/1832 = Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133.

⁸⁸⁹ PPL 746/1832 = Sz.X.I.2/4. = PEK TGYO It. Ms 133.

⁸⁹⁰ Piatseknek két tervrajza is fennmaradt, ebből az egyiket csaknem teljesen megfeleltethető a feltételezett terek meghatározásában. A tervrajzok ma a Klíma Könyvtár fenti bejárata mellett találhatók bekeretezve. A rajta levő feljegyzés szerint Szőnyi Ottó kérte át azokat Zichy Gyula megyéspüspöktől 1914 februárjában.

A kisebb Lyceum épülete mint könyvtárárpület (1832–1923)

Az emeleti terek

A püspöki bibliotéka életében új időszak kezdődött, amikor egy más típusú könyvtárárpületben működhetett tovább. 1832-re a püspöki palotával egybeépített, önálló, kizárólag könyvtári célokra felépített építményből a gyűjtemény átköltözött egy fizikailag teljesen különálló, ám oktatási feladatkörre megtervezett házba. A későbbi időszakok átalakításai egyértelművé teszik számunkra, hogy az épület folyamatosan „idomult” új funkciójához. A különbség azonban szembeötlő, hiszen itt már nem egy terem lett a bibliotéka könyvvállományának befogadója, hanem csaknem a teljes első emelet. A nyugati folyosó felé külön bejáratral rendelkező termek, valamint az épület további szobái mind-mind a használhatóság érdekében ruháztattak fel különféle funkciókkal.

A püspöki palotával egybekapcsolt könyvtárárpületben – mint azt már említettük – egyházmegyei működése kezdetén a helyszűke miatt Szepesy Ignác püspök új intézkedéseket hozott. A csillagászati toronyban kialakítandó olvasószobák nem valósultak meg, hiszen 1832-re az alábbi közös döntés született: *„Mivel szűkös helyen van, és az új könyvek számára, amelyekre szándéka szerint gondot kellett viselni, nincs hely, a Püspöki Lyceum épületébe szeretné átvitetni, ahol egyszerűsmind a könyvtáros úrnak is szállása lesz majd.”* (Schmelczér-Pohánka Éva fordítása)⁸⁹¹

Végül 1832. szeptember 5-én Szepesy püspök levélben tájékoztatta Némethy János kanonokot, a bölcsészeti fakultás igazgatóját terveiről, miszerint a Pécsi Püspöki Lyceum kiköltözik új épületéből. A felépített házat azonban nem hagyta árván, egyúttal rendelkezett a püspöki bibliotéka átköltöztetéséről: *„Abba a két szobába, ahol azelőtt a püspöki líceum filozófia előadásait tartották, át kell helyezni a püspöki palotában őrzött könyvtárat és a következőkben nyilvánossá kell tenni.”* (Schmelczér-Pohánka Éva fordítása)⁸⁹² A püspök bőkezűsége a sajtóorgánumokat is ösztönözte, így 1832-ben a *Bétsi Magyar Újság* és a *Magyar Kurir* is hírt adott az eseményről: *„Azon százezer forintba került Lyceumba, mely egy részről a tanítók 's tanulók könnyebbségére, más részről a város díszére állított fel, a püspöki könyvtár már által tétetett, az újabb literatúrának elő mozdítására.”*⁸⁹³

A két szélső terem megmaradt oktatási célokra, a déli a teológia, az északi a bölcséleti tanterem lett. Ez utóbbi funkciója 1851-ben megszűnt.

⁸⁹¹ „...quod in Loco constricto existat, et pro libris novis, quos procurare intendit, spatium non adsit, ad aedificium Lycei Ep(isico)palis transferri cupiat, ubi insimul etiam D. Bibliothecarius habitationem habiturus est.” PKGYJKV 271/1832 – Káptalani Gyűlés 1832. augusztus 27.

⁸⁹² „Duobus illis cubiculis, in quibus antea Philosophica praelectiones instituebantur, Bibliotheca hucdum in residentia Episcopali conservata illocabitur, publico servitura usui.” BRÜSZTLE 1874. I. 76. PPL 753/1832 = Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133.

⁸⁹³ FÉNYES 1974a. 45., MK 1832.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egyházmegyei levelezésekben mindkét épületet ezután is líceumként említették, megkülönböztetésül a könyvtár házát *adibus vero Lyceo*-ként, vagy *Lyceum minor*-ként⁸⁹⁴ (régí vagy kisebb líceum épülete) definiálták, a magyar nyelvű irományokban pedig a *kisebb lyceum*⁸⁹⁵ kifejezést alkalmazták rá.

A megüresedett kisebb líceum építményébe a püspöki bibliotéka átköltöztetésének menetéről, és az egyes helyiségek átadásáról Szepesy már említett, 1832. szeptember 5-i leveléből⁸⁹⁶, valamint a már szintén említett, 1833-as *Norma* rendelkezésből⁸⁹⁷ értesülhetünk. Ezen instrukciók figyelembevételével valósította meg a berendezést Vojdás János könyvtárőr⁸⁹⁸, akinek fő feladatát 1833 tavaszától a bibliotéka újbóli felállítási munkálatai tették ki. Az előrehaladás eredményeiről folyamatos jelentésekben volt köteles tájékoztatni Szepesy püspököt. Ekképpen igen szemléletes rajzot kaphatunk a két Klimó-terem kialakításáról.⁸⁹⁹

A Klimó György püspök által összegyűjtött könyveket az emeleti díszterem melletti két szélső nagyszobában helyezték el.⁹⁰⁰ Itt már lényegesen nagyobb teret kaphatott az új könyvekkel való gyarapodás is.⁹⁰¹ Aigl Pál történeti munkájában így írt a líceum épületről szóló kis fejezetében: „Az alapjaiból újonnan emelt könyvtárat, a teológiai fakultással, valamint a kitűnő professzorok lakásaival együtt, ha azok a fent dicsőített püspök úr könyveinek összeírásához kapcsolódnak, elegendő itt megemlíteni, csupán azzal a megjegyzéssel, hogy a püspöki líceum is kiváló lakásul szolgál a bölcséleti és a jogi fakultás kiváló professzorai számára...” (Jankovits László fordítása)⁹⁰²

A három nagyszoba bejárata nyugatra, a folyosó irányában volt, így mind-egyikbe külön-külön lehetett belépni. Erre utal Piatsek József tervrajza és a könyvtár polcainak mai elrendezettsége is.⁹⁰³ Az egyes termek elrendezésében nem a tematika jelentette a fő vonalat, hiszen már a könyvek eltérő mérete is

⁸⁹⁴ PKGYJKV 74/1839 – Káptalani Gyűlés 1839. március 25.

⁸⁹⁵ PKGYJKV 182/1841 – Káptalani Gyűlés 1841. november 8.

⁸⁹⁶ PPL 746/1832 Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO lt. Ms 133.

⁸⁹⁷ A pécsi könyvtár rendezési szabályzata = NORMA 1833.

⁸⁹⁸ FÉNYES 1965

⁸⁹⁹ PPL 435/1833, PPL 541/1833, PPL 869/1833, PPL 51/1834, PPL 569/1834, PPL 681/1834, PPL 847–848/1834.

⁹⁰⁰ Egy érdekesség: a Piatsek tervrajzok egyikén a díszterem melletti két nagyterem megfelelve, 2–2 teremként lett ábrázolva. Arról azonban nem tudunk – és a leírások sem utálnak rá, valamint az idő rövidsége sem támasztja alá –, hogy ezek falát még a könyvtár átköltöztetése előtt kiszedték volna. Így a továbbiakban a felső szinten a két szélső, hosszanti terem között csak három nagy szobával számolunk.

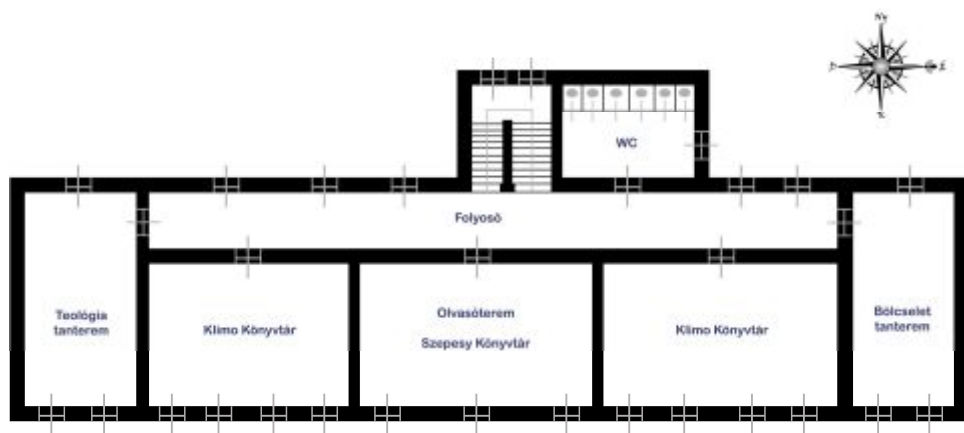
⁹⁰¹ PKGYJKV 271/1832 – Káptalani Gyűlés 1832. augusztus 27.

⁹⁰² „Item e fundamentis novam erectam Bibliothecam, cum Scholis Theologicae Facultatis, et habitatione Clarissimorum DD. Professorum, siquidem ad Biographiam praeaudati Excellentissimi Domini Praesuli pertineant, isthic memorasse sufficiat, facta solum ea reflexione: quod Lyceum quoque Episcopale, Clarissimis DD. Philosophiae et Juris Facultatibus Professoribus, egregiam habitationem praebat...” AIGL 1838. 216.

⁹⁰³ A folyamatos betűrend a nyugati oldal középső részén a két szélső teremben megszakad, hiszen azok helyei korábban az északi falakon voltak.

megnehezítette azt. A statika is jelentős mértékben befolyásolta a kötetek végleges elhelyezését. A püspök kívánsága pedig az volt, hogy az egyes termekbe belépő látogatónak szemet gyönyörködtető látványban legyen része: ekképpen a különböző könyvkötések által az esztétikumot hívta segítségül.

Elsőként az 1833. évi júniusi hónapban a Normál Iskola felé eső, déli zárható terem kialakítása valósult meg, amelybe a klimói állományból az egész bőrkötéses, gerincükön aranyozott díszítésű köteteket helyezték el, így alakítva ki a szoba egységes képét. Külleme alapján ez a helyiség ma az Aranyterem nevet viseli.⁹⁰⁴ (34. kép) Ez lett a püspöki könyvtár legszebb és legegységesebb terme, hiszen a kötetek egyenletes szépségét nem zavarja meg semmi. A kialakítási munkálatok hihetetlen gyorsasággal valósultak meg, úgy, hogy ezzel párhuzamosan a felállított könyvtárszoba katalógizálása is elkészült. Ekképpen azt feltételezzük, hogy a csomagolást már az eredeti épületben az új szobakialakítások ismeretében végezhették el. A *Norma* 2. pontja szerint az egyházfő ezt a termet szánta a teológusok nyilvános vizsgálára készülő tanulók és az olvasni vágyó tanárok számára.⁹⁰⁵



15. ábra – A püspöki könyvtár emeleti terei 1832 és 1883 között⁹⁰⁶

A középső, eredeti tervek szerint díszteremnek kialakított helyiséget az épületet finanszírozó Szepesy püspök kívánságára saját könyveivel igyekeztek feltölteni, és jó ideig olvasóteremként is használták. Ennek új szekrényekkel való ellátásából, valamint a másik két terem folyamatos munkálataiból arra következtethetünk, hogy az Arany- és a Hártyaterem bútorzata a püspöki palotából került át. A falhoz rögzíthető könyvszekrényeken annyi változtatás történt, hogy

⁹⁰⁴ NORMA 1833

⁹⁰⁵ NORMA 1833

⁹⁰⁶ PPL 746/1832 = Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO lt. Ms 133, BRÜSZTLE 1874. I. 75–76.

az átrendezett állományhoz alkalmazkodva, valamint a hatékony helykihasználás reményében egy szekrényen belül a nyolc polc helyett már kilencet állítottak fel. Sőt egyes, kisebb méretű köteteket magukban foglaló szekrényekben 13 polc is található.

Befogadóképességét tekintve az épületben kijelölt termek összességükben lényegesen nagyobbak voltak, mint az eredeti helyen. A díszteremben még egy ideig előadások és nyilvános viták is folytak, hiszen Szepesy Ignác püspök az átköltözésről szóló levelében azt a rendelkezést hozta, hogy az itt berendezett olvasótermet a kijelölt napokon nyilvános előadások és viták lebonyolítására használhatják, azzal a feltétellel, hogy a felszerelési tárgyakat az esemény után eltávolítják, hogy azok később ne zavarják az olvasóközönséget.⁹⁰⁷ (35. kép)

A díszteremként funkcionáló szoba építészeti jegyei korábbi kiemelt szerepére utalnak. Mennyezete jó fél méterrel kiemelkedik, és kialakításában is díszitettebb. A Szepesy-terem bepolcozásának egyetlen hátránya az volt, hogy nagyrészt „eltűntek” a díszterem egyedi faldíszítései, a ión oszlopot mintázó pilaszterek. Az új funkciójú épületben ezt a termet először olvasóteremként határozták meg.

A *Társalkodó* utalása alapján is Szepesy saját könyvgyűjteményének helyszíne lett a kijelölt olvasóterem.⁹⁰⁸ A *Norma* rendelkezéseiből tudomásunk van arról, hogy ekkor a beszerzett kötetek köttetését is leállították, hogy Gundl Miksa könyvkötő azonos vagy legalábbis hasonló félbörkötésbe köthesse be őket, eképpen itt is harmonikus kinézetet adva a szobának.

Mivel ebbe a terembe már nem tudtak a püspöki palotából szekrényeket áthozatni, így a másik két teremhez hasonlatos könyvvállványokat készítettek. Szepesy Ignác több időpontban megtett könyvadományaiából a kötetek szűrőpróbaszerű vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy már 1834. június 5-én állt a könyvespolcrendszer a hajdani díszteremben, amelyet az elkövetkező évek során csaknem az 'P' betűvel jelölt szekrényig feltöltöttek. A Szepesy idejében való berendezettséget támasztja továbbá alá, hogy a századfordulón készült fényképek tanúbizonysága szerint ebben a teremben voltak Bartalits Mihály neves pécsi szobrászművész magyar egyházi nagyokat ábrázoló szobrai,⁹⁰⁹ amelyeket 1835-re, a püspök kérésére készített el. Ezek voltak a szobrász első pécsi megrendelése. A Barkóczy Ferenc- és a Pázmány Péter-szobor talapzatán az alábbi szöveg áll: „*Kifaragta Bartalits Mihály Pécssett 1835.*”⁹¹⁰ (36–37. kép)

⁹⁰⁷ PPL 746/1832. Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133

⁹⁰⁸ BÁRÁNY 1833. 221.

⁹⁰⁹ Rudnay Sándor erdélyi püspök (1815–1820) esztergomi bíboros, érsek, hercegprímás (1830–1831), Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637), bíboros (1629–1637), Bánffy György erdélyi kormányzó (1787–1822), Ürményi József országbíró (1806–1825), Illésházy István császári és királyi kamarás (1792–1840), valóságos belső titkos tanácsos (1801–1840), Barkóczy Ferenc esztergomi érsek, hercegprímás (1761–1765). FÉNYES 1974a. 88.

⁹¹⁰ Ezek az egyetemi könyvtár 1984–1988-as felújítása alkalmával a Hártyaterem déli és nyugati falára kerültek.

Érdekes azonban Szepesy Ignác püspök 1836-ban megfogalmazott végrendeletének 6. pontja, amely szerint halála után saját könyveinek a nyilvános püspöki könyvtárba való átvitelére kötelezte a végrehajtókat. Azok azonban – mint azt már említettük – a szűken vett magánhasználatú könyveit jelentették, hiszen püspöki működése minden évében több kötet került a nyilvános könyvtár polcaira.⁹¹¹

A díszteremtől észak felé eső terem berendezésénél is az egyöntetűség elvére törekedett Vojdás a *Norma* szerint, ekképpen ennek a fehér szín adta volna meg a jellegzetességét. Így hát ide helyezték el a pergamenbe és a fehér vagy csontszínűbe hajlító, egyéb kötéssel rendelkező köteteket. Később azonban ebbe a terembe nemigen kerülhetett pergamenkötésű kötet, mivel ez a kötőanyag igen csak érzékenynek bizonyult a környezeti változásokra, főként a páratartalom-változásait viselte nehezen, ezért a pergamen kötőanyagként való használata egyre jobban visszaszorult. Így ide helyezték el az „egyéb feltételnek meg nem felelő” kötetek sorát.⁹¹² (38. kép)

Tévesnek ítéljük azonban Fényes Miklós azon feltételezését, mely szerint a Szepesy Ignác által lejegyzett *Normába* foglalt instrukciókat úgy vette, hogy azok maradéktalanul megvalósultak még a prelátus életében.⁹¹³ A püspök levelében a díszterem felőli termék egybenyitását szorgalmazta, a korábbi bejáratok elfalazásával.⁹¹⁴ Tudjuk, hogy a Szepesy-terem polcain még a püspök halála után is, sok évtizeden keresztül helyeztek el köteteket. Ezt támasztják alá az 1833/34-es Vojdás-féle jelentések⁹¹⁵, amelyek kulccsal bezárható helyiségekként (*conclave*) említik a könyvtár termeit.

A Szepesy életében elvégzett faláttörés és a nyugati szélső nagy termék ajtóinak befalazása ellen szólnak a 19. század második feléből származó katalógusok és az állomány leltározását szolgáló táblázatok is. Az azonban bizonyos, hogy Szepesy engedélyezte az aktuális helyzethez alkalmazkodva az esetleges változtatásokat.⁹¹⁶ Így az 1859 novemberében készült állománystatisztikát – szekrények és polcok szerint – tartalmazó tábla adatai is arról tanúskodnak, hogy ebben az időben még álltak a közfalak a könyvtártermek között.⁹¹⁷ Az egyes helyiségekben a jelenlegi áttörésnél megszüntetett polcokon megtalálható kötetek

⁹¹¹ BALLIER 1893. 3.

⁹¹² NORMA 1833

⁹¹³ FÉNYES 1965. 8–13. A falak 1832-ben történő áttörését Madas József is átvette Fényes Miklóstól a pécsi telkek és házak történeti adattárának Leonardo da Vinci utca 3. számú épületének taglalásánál. MADAS J 1978. 419.

⁹¹⁴ PPL 746/1832. Közli FÉNYES 1965. 12.

⁹¹⁵ PPL 435/1833, PPL 54/1833, PPL 541/1833, PPL 869/1833, PPL 51/1834, PPL 1033/1834, PPL 569/1834, PPL 681/1834, PPL 847–848/1834.

⁹¹⁶ PPL 753/1832 = Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133., BRÜSZTLE 1874. I. 77.

⁹¹⁷ PEK TGYO It. LELTÁR 1859.

statisztikai adatai már szinte teljes berendezettséget mutattak a Szepeszy Ignác gyűjteményét magában foglaló díszterem esetében is.⁹¹⁸

A Norma 2. pontjában utalást találunk az olvasótermek használatát illetően is, amely szerint az Arany- és a Hártyaterem lett e célra megjelölve: „...közülük az egyik a nyilvános teológiai vizsgák helyszínéül, valamint azon professzor urak számára, akik előadást akarnak tartani, a másik viszont a többi előadó számára szemináriumnak alkalmas, és alkalmas helyet kínál majd.” (Jankovits László fordítása)⁹¹⁹ Ez valószínűleg a Szepeszy-féle könyvtárterem berendezéséig volt így, amely egy ideig átvette ezt a funkciót. Ám a későbbi leírásokban határozottan a könyvtártól elkülönülő helyiséget jelölnek meg a helyben használatra. Így – talán a kezdeti időszakot leszámítva – nem számolhatunk e két terem olvasóteremként történő kihasználásáról. A középső, a Szepeszy-terem berendezése 1835-re megvalósult: „De ezenfölül még több mint 4000 darab válogatott könyvvel is gyarapítá azt, mellyek a’ közép teremben fölállítva gyönyörű kötéseikkel diszei a’ könyvtárnak, hirdetők adójuk’ örökre fönmaradó nagy nevét.”⁹²⁰ Amíg a Szepeszy-termet használták olvasóteremként, a könyvtári szolga feladata volt gondoskodni ennek fűtéséről. Ez a fabútorzattal való beépítés után a sarokban futó kéményeken keresztül, a földszinti kályhák segítségével működhetett. Ez azonban igen tűzveszélyes lehetett, nemcsak a polcokra, hanem a könyvekre nézve is.⁹²¹

Szepeszy püspök hagyatéki leltárában a felső emelet három termének leírása mellett számba vettek egy olvasószobát is, amelynek pontos helyszíni meghatározását nem adták meg, csak berendezési tárgyait. (Lásd Függelék 5.) Erre utal a három nagy könyvtárterem felszereltsége is, amely csak ideiglenes ottani könyvhasználatot feltételez, hiszen azokban igen kevés ülőalkalmatossággal számolhatunk. A középső, Szepeszy-féle gyűjteményben a polcok felállítását követően megszűnt annak olvasótermi funkciója. Ez a többi funkciót tekintve, kizárásos alapon a földszinti déli szárny, bejárattól számított második szobája lehetett. Egy tágas olvasóteremre utalt Haas Mihály is: „...megnyitván az olvasó közönség’ számára szép olvasótermet, hol akár hirlapokat (...), akár a’ könyvtárból könyveket minden nap szabadon kiki kényelmesen olvashat.”⁹²² Ám valószínű, hogy ő még a Szepeszy-könyvtár kialakítása idején berendezés alatt álló, középső szobáról nyilatkozott. Szauter Antal 1869-es leírásában is kiemeli az olvasószoba fontosságát a Szepeszy

⁹¹⁸ Ekkor még feljegyezték azon szekrények polcainak statisztikai adatait, amelyek a későbbi faláttörés miatt vagy átkerültek a nyugati ajtók helyére, vagy anyagukat szétszortották az újonnan kiépített átjáró polcaira. (Így az Aranyterem ‘Ei’ és ‘Fi’, a Szepeszy-terem ‘H’, ‘I’, ‘Sz’, ‘T’, valamint a Hártyaterem ‘AAi’, ‘Bbi’, ‘KK’, ‘LL’ szekrényei) PEK TGYO It. LELTÁR 1859.

⁹¹⁹ „...quorum alterum versus forum publicis tentaminibus Theologicum, et DD. Professoribus, lectione occupari volentibus, alterum versus Seminarium ceteris Lectoribus deserviet, commodumve locum praebabit.” NORMA 1833.

⁹²⁰ HAAS 1845. 314.

⁹²¹ Szepeszy a könyvtárról végrendeletében sem felejtkezett meg, így a könyvtáráépület tetőzetének javítására hagyományozta a vagyonának fel nem osztott részét. BALLIER 1893. 4.

⁹²² HAAS 1845. 314.

püspök által emelt díszes könyvtáráépület méltatásában: „... azt nem csak izlésteljesen és szakértőn rendeztette, hanem nyilvános olvasótermet is csatoltatott hozzá”.⁹²³ A földszinti olvasóteremnek a könyvtári termektől elkülönített meglétére utal az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatalnak megküldött 1884-es jelentés,⁹²⁴ valamint a Szőnyi-féle 1908-as *ügyviteli szabályzat* is, amelyben fűthető olvasóteremre utaltak.⁹²⁵

Pécs szabad királyi város Tanácsának 1959. január 1-jei hirdetményéből tudomásunk van arról, hogy Girk püspök a püspöki könyvtár helyiségeiben felújításokat eszközölt „az olvasni kívánók érdekében”.⁹²⁶

A termék közti falak áttöréséről és az új rend kialakításáról hivatalosan a *Pécsi Figyelő* 1880. július 3-i híradása alapján értesülhettünk: „A püspöki könyvtárt, mely már külső alakjánál fogva is egyike legszebb épületeinknek; teljesen átalakították (...) Tágas és világos termek szabadon közlekednek egymással az egész épület hosszában.”⁹²⁷ Az újrarendezés feladatait Lechner János könyvtáros-kanonok kapta meg.⁹²⁸ Kissé megtévesztő a megfogalmazás, de az épület mai képét ismerve, csak a három nagy meg az északi hosszú terem lett egybenyitva. Ez utóbbinak megfelezése is ekkor történhetett meg.

1880 tavaszán a *Magyar Könyvszemle* hasábjain személyes pécsi könyvtári látogatásának írásos dokumentációját adta Csontos János, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára Kézirattárának vezetője. Itt többek közt a könyvtár épületének funkcióbeli megosztásáról is kaphatunk néhány információt: „A Pécsi Püspöki Könyvtár (...) egy külön könyvtári épületben az első emeleten 6 nagy teremben van elhelyezve. Ezek legnagyobbbrészt rendezve vannak, amit főként Dr. Lechner János cz. Kanonok teológiai tanár és könyvtárnok érdeme.”⁹²⁹ Hogy Csontos mely helyiségeket jegyzett fel, nem tudjuk. Nem egyértelmű, hogy mit ért nagyon, illetve miért említ hat emeleti szobát. A hat nagyterem csak a déli hosszanti szobával együtt lehetséges. Ekkorra azonban már tudjuk, hogy megtörtént a három könyvtárterem egybenyitása, ezzel egyúttal a középső terem kivételével felszámolták a nyugati ajtók használatát.

Az észak és dél felé található, hosszanti szobákat ekkor a nyugati irányú főfal vonalában megosztották, egy-egy fal felhúzásával. Ekképpen az épületben 19-re emelkedett a hasznos terek száma. Az átalakítás pontos idejét még a pécsi sajtóközlésből sem tudjuk, de a fennmaradt számlák szerint 1879 és 1883 között na-

⁹²³ SZAUTER 1869. 35.

⁹²⁴ PEK TGYO PPKI 1/1885

⁹²⁵ PPL 566/1908

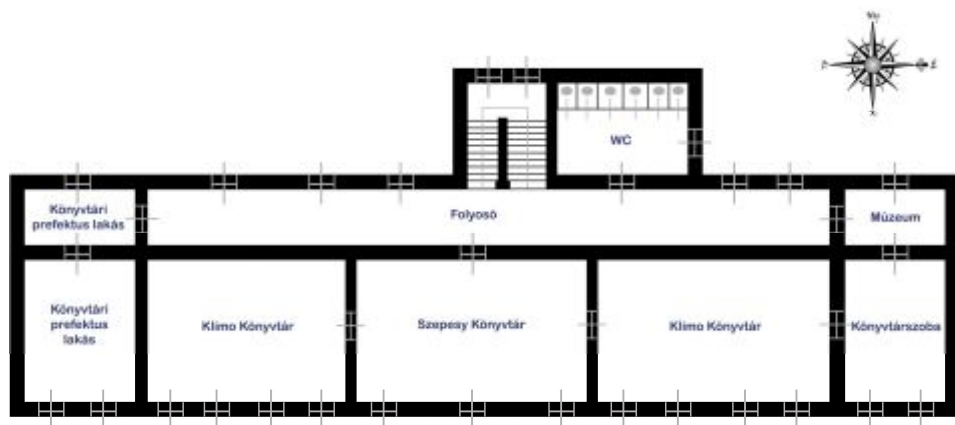
⁹²⁶ 733/1859. Pécs sz. kir. Város Tanácsa – Hirdetmény

⁹²⁷ PF 1880. 3.

⁹²⁸ MADAS J 1978. 420. Szentkirályi szerint már 1851-ben áttörték az emeleti szobákban a közfalakat, és a könyvvállványokat – a könyvek nagy kárára – megbolygatták, átalakították. Ezt a kijelentést azonban a katalógusok jelzetei alapján nem látjuk bizonyítottnak. PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz, 2. p.

⁹²⁹ CSONTOSI 1880. 184.

gyobb kőművesmunkák kifizetésére került sor.⁹³⁰ Az újonnan kialakított termek más-más feladatot kaptak. Az emeleti északi szoba keleti két ablakkal a püspöki könyvtár negyedik szobája lett, egyúttal befogadója a további gyarapodásoknak. Az ebből leválasztott nyugati szobácskát múzeumi funkcióval látták el, és a különgyűjtemények – így az érem- és ásványtár – őrzésére szolgált.



16. ábra – A püspöki könyvtár emeleti terei 1883 és 1923 között

1883-ban a teológiai oktatás is átkerült a papi szemináriumba, ekképpen a teljes felső szinten megszűnt az iskolai funkció. Főként ezért is feltételeztük, hogy a történelemoktatás helyszíne lehetett az emeleti északi, a teológiáé pedig a déli hosszúkás terem, hiszen 1880-ban a bölcséleti terem már üres, így arrafelé tudott a könyvtár terjeszkedni.

Az épület visszatérő problémája az emeleti könyvtártermek mennyezetének gyengesége volt. Ennek megerősítése folyamatosan elengedhetetlen feladatként merült fel több évtizeden keresztül, ám a munkálatok folyamatos halasztását tapasztaljuk.⁹³¹

A könyvtár előző évi állapotáról 1885-ben kellett nyilatkozni az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal számára, amely előre meghatározott adatcsoportok megadását kérte, pl. a könyvtár történeti, funkcióbeli, statisztikai, költségvetési adatait, valamint a helyszíni elhelyeztettségét. Ebben Lechner könyvtárőr a könyvtár beosztását tekintve már négy teremről írt, amelyeket egy szoba és egy múzeumi helyiség egészített ki. Ő emelte ki először a könyvtári termektől független, földszinti külön olvasótermet, amelynek méreteit is feltün-

⁹³⁰ PPL Rationes Lyceae 1879–1883.

⁹³¹ PEK TGYO PPKI 4/1907 = PPL 2412/1908 A könyvtár mennyezetének problémája mind a mai napig fennmaradt, így a Hártyateremben 2009-ben álmennyezetet szereltek fel.

tette: 6,5 x 5,5 méter.⁹³² 1899 januárjában Germán Ferenc pécsi asztalos, stílbútorkészítő 42 forintos számlájából tudjuk, hogy korábban könyvtári állványokat készített a bibliotéka utolsó terme (Ma Székeskáptalani terem, mivel számos pécsi egyházmegyei ajándék és hagyaték került ide.) (39. kép), az átjárók és esetleg a mai galériás szoba számára.⁹³³ Addig valószínűleg mozgatható könyvszekrényekben oldották meg a könyvanyag elhelyezését.

A fennmaradt források és leírások, sajnos, nem minden ponton adnak egyértelmű választ a könyvtári terek funkciójára vonatkozóan, mégis közelebb visznek bennünket a megismeréshez. A hasznosítható termek nagy részét az olvasók mindennapi igényeinek kielégítése érdekében ruházták fel megfelelő funkciókkal. A berendezési tárgyak listáiból a könyvtári feladatkör maradéktalan betöltésére következtethetünk, hiszen a helyszínen való használat megnövekedésére utalnak. A méltatások és a visszaemlékezések is kiemelték az olvasóterem hasznosságát, amelyet többen a nyilvánosság megtestesüléseként értékelték. A könyvtártermek berendezettsége egyébként arra utal, hogy korlátozottan, a tavasz és az ősz közötti időszakban ezek is az olvasói helyben használat helyszínei voltak.

Kinevezése után, 1907-ben Szőnyi Ottó – a helyszín ismeretében – előterjesztette munkaprogramját a könyvtárral és a múzeummal kapcsolatosan. A régebbi kötetek szép egységben, szakszerűen lettek felállítva. Az újabb köteteknél azonban ez a rendszer nem sikerült, mind az esztétikum, mind a szakszerűség hiányt szenvedett. Szőnyi szerint égető szükség lett volna új polcok felállítása, ám a falak mentén már minden zugot bepoltcoztak. A termek közepére elhelyezett új állványok jelentették volna az egyedüli megoldást, ezek azonban – véleménye szerint – magasságuk miatt elvették volna a fényt. A másik lehetőség az épület kiegészítése lett volna, erre azonban nem tudtak anyagi forrást biztosítani.⁹³⁴

A püspöki könyvtár termeinek korabeli leírását Szőnyi 1942-es *Útmutatójából* ismerhetjük meg. A tölgyfa polcok a négy teremben foglalták magukba az állomány nagy részét. Könyvtárszobaként funkcionált még az északnyugati kis terem is, ahol a kanonoki hagyatékokat és a legújabb beszerzéseket tartották. A fenti hátsó teremben volt Klimó intarziás kétszárnyú szekrénye és Anton Hartelmayer vörös krétarajza, Szepesy püspök olajképe, továbbá a könyvtárárpület jóváhagyott tervrajzai, amelyek „...az egyik teremben függenek”.⁹³⁵ (40. kép) Igen nehezen tudjuk elképzelni, hogy hol voltak felakasztva a képek, hiszen az egyes könyvtártermek összes falán polcok voltak.

⁹³² PEK TGYO PPKI 1/1885

⁹³³ PPL 358/1899

⁹³⁴ PPL 52/1907

⁹³⁵ SZŐNYI 1942. 42–44.

A földszinti terek

Az eredeti líceumépület beosztásában az iskolai tantermeket és a tanári lakásokat illetőleg 1832. augusztus 2-a és szeptember 5-e, valamint 1833. május 16-a között változtatások történtek.⁹³⁶ A Pécsi Püspöki Lyceum vezetése az 1832-es elköltözés után is ragaszkodott két tanterem és négy tanári lakás megtartásához a „kisebb lyceum” épületében. Az emelet két szélső, keleti irányban két-, nyugatnak egyablakos terme a bölcseleti és teológiai oktatás tanterméül szolgált továbbra is, egészen 1851-ig, amikor a tanügyi reform a bölcseleti oktatást beolvasztotta a ciszterci főgimnázium VII. és VIII. osztályaként a nyolcosztályos gimnáziumba.

A lépcsőház alatt a konyha mellett kialakított nyugati ablakos kis szoba a házmester lakása volt. A házmester nem volt a könyvtári személyzet tagja. Kis lakosztálya szerény berendezéssel bírt: mindössze egy puhafa szekrényke, öt kopott nádszék, egy keményfa ágy volt megtalálható benne. (Lásd *Függelék 5.*) Az épület mai szerkezetének ismeretéből arra következtetünk, hogy a lépcsőház alatti kis kamra a konyhához tartozott, és raktározási célt szolgált. Ezek közt akkor még egy átjáró volt.

A történelemtanár a korábbi helyén maradt, a földszinten a bejárattól délre, az első szobában. Mellette volt az olvasóterem, majd a könyvtári személyzet szobái. A matematikatanár a szemináriumba költözött.⁹³⁷

Szepesy püspök 1838 nyarán bekövetkezett halála után a Pécsi Püspöki Joglyceum tulajdonosa a végrendeletében megjelölt Szepesy-féle Lyceumi Alap lett, ekképpen épületeinek fenntartó hatósága is, amely mint vagyonkezelő-tulajdonos döntött – természetesen püspöki jóváhagyással – mindennemű esedékes átalakítási és funkcióváltási ügyben.⁹³⁸ A fenntartási költségeket is a Lyceumi Alapon keresztül utalványozták: így 1841-ben falat húztak fel a könyvtárárpület köré⁹³⁹, majd novemberig a két teológiaprofesszor könyvtárárpületben található lakását meszelték ki.⁹⁴⁰ A káptalan 1841. november 8-i ülésén a nyilvános püspöki könyvtár épületében lakó teológiatanárok döntöttek a ma Janus Pannonius 4. házszám alatti kanonoki ház és a bibliotéka udvara által képezett kis tér sorsáról. A kanonoki ház akkori lakója, Tersztyánszky Imre püspöki helynök volt. A kis sarok „*az utczai csinossággal és illedelemmel öszve nem férő*

⁹³⁶ Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133., BRÜSZTLE 1874. I. 74–78.

⁹³⁷ Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133., BRÜSZTLE 1874. I. 75–76.

⁹³⁸ KOPCSÁNYI 1897. 9–10. RAJCI 2009. Az 1856-ban érvénybe lépett telekkönyv adatai alapján a pécsi püspökségi alapítvány könyvtárárpülete a Tjvk: 24, Hrsz: 321. számon lett nyilvántartva. MADAS J 1978. 420.

⁹³⁹ Ez a fal a mai Virágház keleti falából indult ki – egykorú és mai fényképfelvételek tanúbizonysága szerint –, párhuzamosan az épülettel és kb. 2–2,5 méter magas volt. Két kis kapu is volt rajta északon és délen, amely átjárást biztosított a falon túli kertbe. Boda Miklós és Bárdi Ilona elmondása szerint 1975-ben még állt a fal.

⁹⁴⁰ PPL 2017/1841

célra használtatna”, ezért a tanárok a két épület között egyenes vonalban egy fal felállítását szorgalmazták, így az említett telekrészt a líceum számára átadták. Feltételként a káptalan csak azt szabta meg, hogy a kanonoki házhoz tartozó csatorna esetenkénti felását mindenkoron engedélyezzék. Egyben kötelezték a líceum fenntartóit, ha a káptalani ház bármely lakója ismételten ajtónyílást szeretne a könyvtár kertje felé, azt engedélyezzék számára.⁹⁴¹

Az 1838-ban felvett bútoreltár alapján az épület földszintjének berendezése is kirajzolódik. Itt a földszinten jeleznek egy numizmatikai és ásványgyűjteményt magában foglaló múzeumraktárt, amelynek pontos helyét nem tudtuk meghatározni.⁹⁴²



17. ábra – A püspöki könyvtár földszinti terei 1832 és 1851 között

A ciszterci rend főgimnáziuma tanárainak 1849-ben a katonai megszállások miatt lakásaikat, tantermeiket át kellett engedniük, így az épületük kórházzá és laktanyává vált. Az 1849/50-es tanévre a tanórák számára a püspöki palota, a püspöki líceum és a könyvtár épülete adott otthont.⁹⁴³ Egy 1863. április 29-én kelt szerződés alapján a gimnáziumot teljes egészében a ciszterci rend vette át, így paptanárai is távoztak a Kisiskola utca 3. szám alól. Mivel volt Pécsért társ-házuk, az apát rendeleténél fogva oda voltak kötelesek bevonulni az oktatók.⁹⁴⁴ Ekképpen a történelemtanár kiköltözött lakásából, de a helyiséget továbbra is megtartották tanári lakószobának.

⁹⁴¹ PKGYJKV 182/1841 – Káptalani Gyűlés 1841. november 8. A Janus Pannonius utca 4. szám alatt lakott utolsó éveiben (1828–1832) Koller József nagyprépost, aki nagyon szeretett a „kisebb lyceum” kertjében sétálgatni. (Sonkoly Károly közlése.)

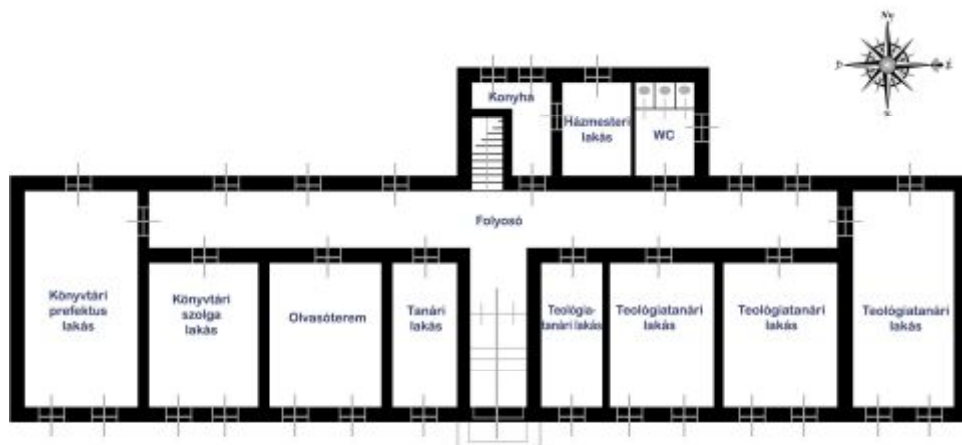
⁹⁴² PPL Szepeszy hagyatéka C. kötet 31–34. p.

⁹⁴³ PPL 1707/1852

⁹⁴⁴ VÁRADY 1897. II. 369–370., FÖGIM. ÉRT. 1895. 13–14.

1851 után a földszinti északi szárny négy szobája továbbra is a teológiatanárok otthonául szolgált.

Még ugyanezen év második felében a könyvtár és az utca sarkán álló népiscola közös telkén egy válaszfalat építettek fel, amely munkálatok elvégzésére Gianone Ágost építészet kérték fel.⁹⁴⁵



18. ábra – A püspöki könyvtár földszinti terei 1851 és 1883 között⁹⁴⁶

1883 után a déli szárnyon levő első kis, egyablakos tanári lakásban ideiglenesen egyházmegyei papok és tanárok kaptak szállást.⁹⁴⁷ Így pl. 1919 augusztusában Horváth Lajos leánygimnáziumi tanár levelet intézett az egyházfőhöz, amelyben kérte a püspöki könyvtárban üresen álló lakás ideiglenes átengedését. Magyarázatképpen az addigi alig fűtött szállásának tűrhetetlen viszonyaira utalt. Szőnyi Ottó a püspöki könyvtár olvasószobájának ideiglenes átengedését nem támogatta, hiszen olvasóhelyiségre a könyvtárnak is szüksége volt. Hivatkozásul Szőnyi Ottó Zichy püspök korábbi látogatására utalt, valamint arra az órára, amely hajdan ezen szoba felszereléséhez tartozott, majd átkerült a palota előszobájába. „E jellegnek nem praejudicálhatnak a közbejött kivételek már csak azért sem, mert e kivételek idejében valóságos tojástartóként kellett járni a könyvtár megadóztatása körül, minthogy olvasószoba nélkül nincs meg a könyvtár megkövetelt publicitása és mert arcpirító kerteléseket kellett végbevinni, mikor valaki az olvasószobát kereste, sőt az úgy hírlapi szellőztetésének keserveit is el kellett viselni. Tehát most, mikor e szoba ismét felszabadult a lakóktól, csak az alapító által szándékolt törvényes rend állt vissza e házba, mit megbolygatni és újabb, a jelen esetről is kitűnő kellemetlen praecedenseket nem lehet

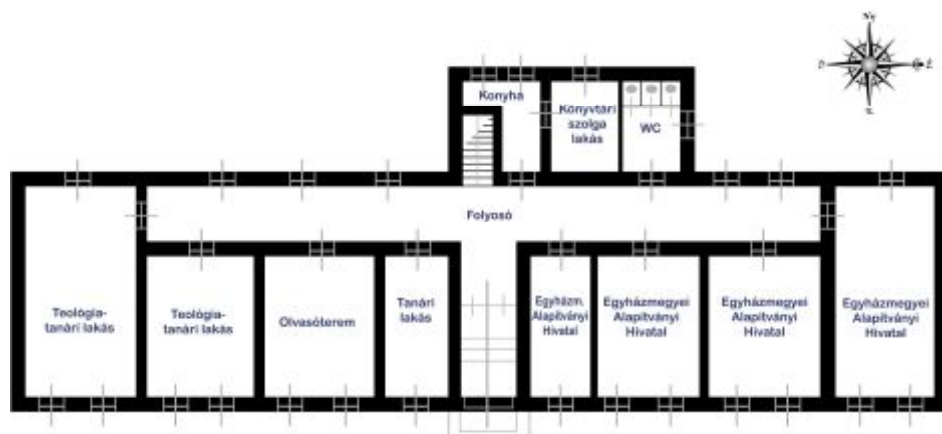
⁹⁴⁵ PPL Rationes Lyceae 1883–1884

⁹⁴⁶ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz

⁹⁴⁷ Pl. Hardy Ernő, Müller Károly, Hajós György. PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz.

kivánatos.” Továbbá figyelmeztetett arra is, hogy így a lakást kereső katonákat is vissza lehet utasítani: „A könyvtár egy, a jelen idők szülte érdeke is követeli e szoba immunitását. (...) A könyvtár védekezésében e szobának fontos szerepet juttattam és sok verejtékes vesződségemnek és a közvagyonért való fáradozásaimnak még így is kétes gyümölcseit látnám veszendőben, ha most egy személyes magánérdek kedvéért mindent vissza kellene csinálnom.”⁹⁴⁸

1919. október 31-től Kápolnai Zsigmond Tanítóképző Intézeti helyettes igazgató foglalta el püspöki engedéllyel Gömörey Zsigmond lakását, az ő előző szálláshelyét pedig Györkös Józsefnek, a Miasszonyunk Kanonokrend Leánygimnáziumi tanárának engedték át.⁹⁴⁹



19. ábra – A püspöki könyvtár földszinti terei 1883 és 1898 között⁹⁵⁰

1883 után a tantestületből már csak három teológiatanár maradt az épületben: valószínűleg a déli szárny legutolsó két szobáját foglalták el. Ebben az időszakban a szakirodalom szerint legfiatalabb teológiatanár volt a könyvtári prefektus, így még egy érv támasztja alá, hogy az emeleti déli, kétszobás lakás már 1883-ra elkészült. A teológiatanárok 1902-ig használták a szolgáló lakásokat, amikor is visszaköltöztek a szemináriumba. 1894 és 1898 között a felszabaduló északi termekben kapott helyet az Egyházmegyei Alapítványi Hivatal.⁹⁵¹

Az épületen az idők folyamán jó néhány átalakítást végeztek, így 1893. július 22-én a polgármester nevében tájékoztatást juttattak el Dulánszky Nándor püspökhöz a könyvtárépület oszlopcsarnokon kívül elhelyezkedő lépcsőjének átalakítási terveiről, amelyek az utca forgalmának akadályai lettek. Egyúttal megjegyezték, hogy „...disztelenítik az épületet és az utcát”. A lépcső állapota az idő-

⁹⁴⁸ PEK TGYO PPKI 2/1919

⁹⁴⁹ PEK TGYO PPKI 3/1919

⁹⁵⁰ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz

⁹⁵¹ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz

járasi viszontagságok, valamint a használat miatt már amúgy is leromlott az elkészülte óta eltelt 60 év alatt.⁹⁵² Pécs szabad királyi város tanácsának ülésén 1894. szám alatt kelt átíratában engedélyezte annak az épületbe való áthelyezését. Az átalakítás költségeit a város közönsége viselte, a munkálatokat a joglíceum prodirektora, Szeredy József apát-kanonok kísérte figyelemmel mint a püspöki könyvtár épületét fenntartó Lyceumi Alap képviselője.⁹⁵³ Madas József adattárában a mérnöki hivatal jelentései (1893. szeptember 27.) alapján az északi végen kiugró kerítés áthelyezését is erre az időszakra teszi.⁹⁵⁴

1899-ben pedig Hetey Sámuel püspök az északi szárny földszinti négy szobájában, a folyosókon és az udvarban helyeztette el a Székesegyház 1882-es átépítése után előkerült kövekből megalapult székesegyházi kőtárat, a Lapidáriumot.⁹⁵⁵

Egyelőre ismeretlen időpontban – vagy a püspöki könyvtár építésével egyszerre, vagy a 19. század utolsó harmadában⁹⁵⁶ – az udvar rövid és szűk délnyugati sarkában alacsony, háromablakos házat húztak fel, amely a könyvtár melléképületként az 1880-as évek derekától a házi szolga (házmester) lakhelyéül szolgált. A déli, hosszanti helyiség fáskamraként funkcionált. Ide a déli folyosóról egy kerti ajtón keresztül lehetett kijutni.⁹⁵⁷ Ennek használatbavételére vonatkozó adatunk nincs. (41. kép)

Szentkirályi feljegyzéseiből tudjuk, hogy a könyvtár északi kiskertje sokáig gondozatlan volt, csak néhány fa – ecetfa, vadolajmanna, fehér orgona – állt benne, amelyek a kőfalon keresztül kihajoltak az utcára. A déli részen a házmester kis baromfiudvara volt. Amint az udvart nyugat felé az észak-déli vonalon található kanonoki házsortól egy egyszerű kőfal, a telket az utcától egy közép-magas kőfal választotta el, az épület frontjától északra és délre pedig kapu zárta le. Az északi részen egy kis kapu, a déli részen kétszárnyú kapu, valószínűleg a fűtéshez szükséges faszállítmányok behozatalához tervezték ilyen nagyra.⁹⁵⁸

A teológiatanárok 1902-es kiköltözése után az üresen maradt szobákban az Egyházmegyei Tanfelügyelőség végezte napi munkáit. Eközben a Vöröskereszt készlete is az épület földszintjének déli szárnyában kapott raktárhelyiséget. Egyetlen feljegyzés sem ad pontos meghatározást, hogy mely szobákat használhatták, de annyi bizonyos, hogy a déli szárny utolsó két terén belül kell keresnünk őket: az egyik egy keleti kétaablakos, a másik pedig az 1880-as évek folyamán kettéválasztott hosszanti déli terem lehetett.

⁹⁵² PPL 2170/1893

⁹⁵³ PPL 2194/1893

⁹⁵⁴ MADAS J 1978. 420.

⁹⁵⁵ PPL 2960/1938 – Szentkirályi István könyvtárőr jelentése a Püspöki Könyvtár helyzetéről.

⁹⁵⁶ Kopcsányi Károly a Pécsi Püspöki Joglyceumról, 1897-ben kiadott munkájában említette meg a háziszolga udvari házát. KOPCSÁNYI 1897. 10.

⁹⁵⁷ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz

⁹⁵⁸ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz, 2. p.

A 20. század folyamán további kisebb átalakításokat, renoválásokat hajtottak végre az épületen: így az egyes szobák, a folyosók meszelése, a padlózat lefestése, a régi vaskályhák cserépkályhákra való kicserélése. 1907 folyamán a legégetőbb munkálatként Szőnyi könyvtárőr a mellékhelyiségek rendbetételét hangsúlyozta: ennek költsége igen magas volt.⁹⁵⁹

A püspöki könyvtár közvetlen déli „szomszédja”, a Szepesy utca⁹⁶⁰ 1. szám alatt a Belvárosi Fiúiskola volt. Telkét a könyvtártól a nyugati kertben egy kőfal választotta el. 1908 novemberében Pécs szabad királyi város tanácsa egy, az udvar felőli vészkijárat engedélyeztetését kérte, hiszen a kijárat tűz vagy egyéb veszély esetén fontos lehet, ám az épületen belül ezt csak egy tanterem feláldozásával tudták volna megvalósítani. Ennek a kerti falon keresztül nyitandó kapunak tervezeteit megküldték véleményezésre Horváth Istvánnak, az egyházmegyei mérnöknek és Szőnyi Ottónak, a püspöki könyvtár őrének.⁹⁶¹ A jogi vonatkozások tisztázása érdekében Hinka László egyházmegyei ügyész fontosnak tartotta a szolgalmi jog tárgyában egy mindkét fél által aláírt szerződés megkötését.⁹⁶² Végül 1910-ben az igazgató újbóli kérésére a város saját költségén⁹⁶³ tűzvédelmi okokból a falon egy vészkijáratot vágatott, biztosítva ezzel a tüzeset vagy szerencsétlenség esetén a menekülési útvonalat.⁹⁶⁴

Pécs városában a megyéspüspök, Zichy Gyula támogatásával 1911. március 25-én jelent meg a *Dunántúl* című napilap, melynek felelős szerkesztője az első időszakban Persián Ádám volt. A püspöki könyvtárhoz kötődő érdekessége, hogy a megindulás időpontjától május 1-jéig a szerkesztőség hivatala ideiglenesen a bibliotéka Szepesy Ignác utca 3. szám alatt, a déli szárny egyik hátsó szobájában működött. Szőnyi Ottó könyvtárőrnek komoly ellenvetése nem volt ez ellen, csupán aggodalmát fejezte ki az éjjeli zajok (pl. telefoncsengések) miatt. A szerkesztőség elhelyezésére még egy épület jött szóba, ez pedig a Püspöki Joglyceum Király utcai háza volt, ám ezt Késmárky István igazgató ellenezte, mondván, politikai lapról lenne szó, a líceum pedig közintézmény. Szőnyi a bibliotékára vonatkozóan szintén érvelt a közintézményi jelleggel, ám mint írta: „a nagy cél érdekében alávetem nyugalmam”. Egy utolsó javaslattal élt még a könyvtárőr, mégpedig, hogy nem lehetne-e a szerkesztőséget az amúgy is zajos nyomdaépületbe elhelyezni. Végül bő egy hónapon belül a szerkesztőséget a Lyceum utca 4. szám alatt levő kiadóhivatalba költöztették át.⁹⁶⁵

⁹⁵⁹ PEK TGYO PPKI 4/1907, PPL 3500/1909, PEK TGYO PPKI 6/1909 = PPL 3668/1909.

⁹⁶⁰ 1864-ben már Szepesy Ignác nevét viselte az utca. MADAS J 1978. 420.

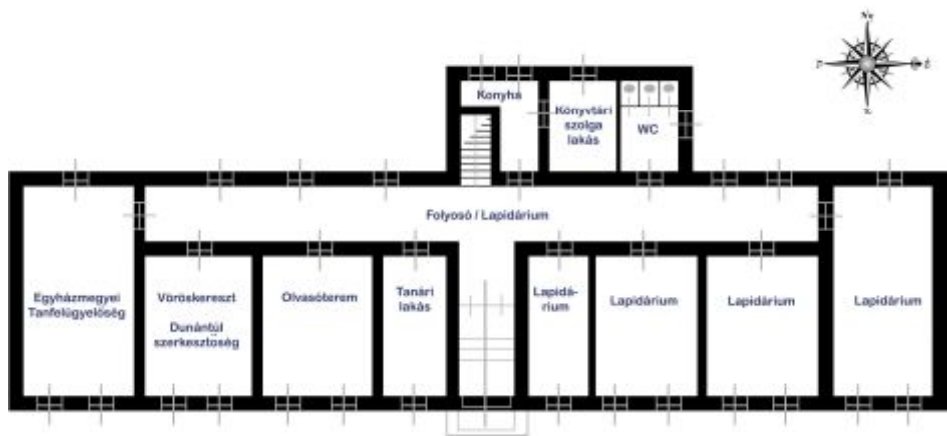
⁹⁶¹ PPL 1499/1908, PPL 4288/1908, PPL 4379/1908, PPL 4404/1908.

⁹⁶² PPL 443/1908, PPL 3240/1909.

⁹⁶³ A törvényhatósági gyűlés 10/33439/1909. számú határozata.

⁹⁶⁴ PEK TGYO PPKI 4/1910, PEK TGYO PPKI 4/1911.

⁹⁶⁵ PEK TGYO PPKI 5/1911 = PPL 955/1911, PPL 2951/1911.



20. ábra – A püspöki könyvtár földszinti terei 1899 és 1923 között⁹⁶⁶

A szerb rekvirálások több esetben is nehéz, de hazafias feladatok elé állították Szőnyit: 1919 folyamán a Belvárosi Fiúiskolából „az imminens veszély pillanataiban” a könyvtárba rejtették el a Pécsi Dalárda nyolc szekrényét, valamint értékes zongoráját is.⁹⁶⁷

A könyvtári személyzet lakása

Az új épület elkészültével egy már a korábbi időszakban meggyökeresedett hagyomány folytatódott: a püspöki könyvtár személyzete a könyvtáráépületen belül kapott szállást, mintegy a feladataiért járó juttatás részeként. Ekképpen biztosabb felügyeletet tudtak biztosítani az intézménynek. Az 1832-es átköltözéssel a líceum által felszabadított földszinti, a déli kapuhoz legközelebb eső nagy szoba lett a könyvtárőr szálláshelye.⁹⁶⁸ Szentkirályi István a könyvtáráépület 19. század végi történetének leírásában azonban „régii Szilvek-Szőnyi könyvtárosi lakás” néven emlegetett egy emeleti, kétszobás teret is. Tervrajzok híján ez csak a déli, kettéosztott hosszanti terem, a mai régi folyóiratraktár lehetett.⁹⁶⁹ A két könyvtáros nevének megjelölése a használat kezdetének dátumát egy kissé bizonytalanná teszi. Szilvek Lajos és Szőnyi Ottó 1898 és 1921 között volt a püspöki bibliotéka kinevezett könyvtárőre, tehát olybá tűnhet, hogy ez az emeleti két szoba csak a kilencvenes évek végére lesz a könyvtárőr lakása. Ennek fenntartását az 1908-as *használati szabályzat* 10. § c. bekezdésének megjegyzésében is megtalál-

⁹⁶⁶ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz

⁹⁶⁷ A szerbek korábban már egy szekrényt és egy értékes faliórát elhurcoltak, amelyeket nem adtak vissza. PPL 2351/1919, PEK TGYO PPKI 2/1919.

⁹⁶⁸ PPL 753/1832 = Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133., BRÜSZTLE 1874. I. 76.

⁹⁶⁹ PPL 3679/1939, PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz, 2. p., PPL 2821/1943.

juk a könyvtáros tiszteletdíja gyanánt: „Ezen kívül a könyvtári épület emeletén kétszobás lakással rendelkezik.”⁹⁷⁰ Az épületfunkciók változásainak ismeretében azonban a kialakítására véleményünk szerint az 1883-as évben kerülhetett sor, hiszen ekkor szabadult fel a teológiai tanterem. Ekkor valósulhatott meg annak kettéosztása.

A könyvtári adjunktusok szálláshelyére vonatkozóan semmilyen támpontunk sincsen. 1851 után – a bölcsészeti tanterem felszabadulásával – elképzelhetőnek tartjuk, hogy az emeleti északi szobában kaptak szálláshelyet. De ezt forrásokkal nem tudjuk megerősíteni.

A mindennapi feladatok elvégzésében a könyvtárőr segítségére volt még a könyvtári szolga, akinek szintén beletartozott javadalmazásába, hogy a könyvtárépületben lakhatott. A földszinti déli szárnyon a könyvtári prefektus melletti kisebb szoba volt 1832-től a könyvtári szolga lakhelye. Vélhetően 1883-ban ő is költözni kényszerült a korábbi földszinti déli szárny nyugati kiugrójában található szobába, a házmester helyére. Ekkor, úgy véljük, külön funkcióban a házmester az udvari épületben lakhatott, erre következtethetünk abból is, hogy egy idő után a házmesterek már családos emberek voltak.

Tehát a 19. századi új épületben véglegesen kialakul a könyvtár hármas felosztása: külön helyiségek a könyvek elhelyezése számára, a helyben használatra és a személyzet lakhelyéül. Ennek kezdeményeit – kényszerű intézkedések folytán – már az előző épületben is megfigyelhettük, de a tudatos szétválasztásra a második épület berendezéséig várni kellett.

Az egyetemi könyvtári időszak (1923–1945)

A Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemnek az 1921. évi XXV. törvénycikk értelmében Pécsre való helyezésekor a pécsi püspökség is aktívan részt vett a tervezetek kidolgozásában. Zichy Gyula megyéspüspök ekkor az egyetem struktúráját egy katolikus hittudományi kar létesítésével látta volna egységesnek, amelynek előadásait majd a püspöki könyvtár földszinti helyiségeiben tarthatták volna.⁹⁷¹ A Király utca 42. szám alatti épület cserére való átadása az ott lakó tanárok és az igazgató számára biztosított lakások felmondását is jelentette.⁹⁷² A volt joglíceumi vezető, Késmárky István lakását így a püspöki könyvtárban, a hajdani emeleti Szőnyi-lakásban jelölték ki.⁹⁷³ 1923. április 15-ével még egyértelműbbé vált a helyzet, hiszen Késmárky lett a püspökség által kinevezett könyvtárőr, és ebben a minőségében díjazás nélkül működött, ám munkálataiért cserébe a könyvtárban szabad lakáshasználatot kapott.

1923 júniusának végén Faluhelyi Ferenc miniszteri biztосként a Szepeszy utcai épület helyiségeinek átalakításáról érdeklődött Zichy püspöknél. Az azóta eltűnt

⁹⁷⁰ PPL 293/1908

⁹⁷¹ PPL 2173/1921

⁹⁷² SZEKRÉNYESY 1834. 194.

⁹⁷³ PPL 1594/1922

tervrajzon 'A'-val megjelölt emeleti „klosett helyiség”⁹⁷⁴ megszüntetését vetették fel. Az épület földszintjének szerkezetét ismerve azonban tervrajz hiányában is értelmezhetővé válik az átalakítás folyamata. Az emeleti, északi kis ablakot befaltatták, helyére a nyugati oldalon két ablakot vágtak. Késmárky István véleményezésében engedélyt adott a változtatásokra azzal a kitételrel, hogy visszaadás esetén a mellékhelyiségek visszaszerelhetők legyenek, hiszen az emeletre akkor megint lakás kerülne.⁹⁷⁵ Az így nyert tereket a könyvtár később munkaszobaként és raktárként tudta használni.

Az Erzsébet Tudományegyetem 1923 őszén kapta meg a könyvtár épületét a benne található mintegy 35.000 kötetes könyvvállománnyal, valamint a telket letét gyanánt, haszonélvezetre gróf Zichy Gyula megyéspüspöktől: „19. Az egyetemi könyvtár használatára és céljaira átengedi a megyéspüspök a tulajdonjog sértetlen fenntartásával a Lyceumi Alap tulajdonában levő Szepesy u. 3. sz. a. fekvő püspöki könyvtáráépületet és az ebben elhelyezett, püspökség tulajdonát képező püspöki könyvtárt is, mindaddig, míg a m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Pécsen működik, illetve az ezen épületnek és könyvtárnak a jelzett célra való használatára igényt tart.”

(...)

21. Az így átengedett épületben a püspöki könyvtár állagának és műtörténeti jellegének sértetlen megőrzésével az egyetem könyvtári állománya és netáni tisztí lakások a megyéspüspöknek előzetesen bemutatott tervek szerint a m. kir. Államkincstár terhére fogantatosítható netáni átalakítás után az ugyancsak megyéspüspöknek jóváhagyás végett előzetesen bemutatandó tervek szerint helyezendők el.

22. A jelen szerződés 6. 7. pontjában az épület karbantartására vonatkozó rendelkezések nem különben a karbantartási kötelezettségek elmulasztása esetére megállapított jogkövetkezmények ezen épületre is kötelezők, illetve beállanak. Úgy szintén a m. kir. Államkincstárt, illetve a m. kir. Erzsébet Tudományegyetem könyvtárát terhelik 1923. szeptember 1-től kezdődően a használat tartalma alatt, az épület használatával járó és a jelen szerződés 8. pontjában említett terhek is.

23. A püspöki könyvtár állományát és berendezési tárgyait az egyetemi könyvtár igazgatója, a használatba vétel alkalmával, leltár szerint veszi át, és annak sértetlen fenntartásáért az egyetem, könyvtára, illetve közvetve a m. kir. Államkincstár felel.”⁹⁷⁶

A véglegesített, 1925-ös Haszonkölcsön-szerződésben megfogalmazottak alapján mindennemű fenntartási és tatarozási költség az egyetemet terhelte. Az épületet az 1920-as évek folyamán az egyetem fokozatosan vehette birtokba tisztikara és olvasói számára. Saját gyűjteményének köteteit egyrészt az emeleti folyosón, másrészt a földszinti helyiségekben rendszerezte. A könyvtár elhelyezésére minden lehetséges helyet kihasználtak, így az emeleti WC tágas előterét is.

⁹⁷⁴ Ma a Hauser-szoba.

⁹⁷⁵ PPL 1981/1923

⁹⁷⁶ PEK TGYO PEKI 211/1924–25 – Haszonkölcsön-szerződés (Másolat PEK TGYO PEKI 531/1926–27) FÉNYES 1993. 22–25.

Az átengedés időpontjában az épület földszintjén található Lapidárium áthelyezése már folyamatban volt, végül 1925-ben átszállították a Székesegyház nyugati tornya alá, továbbá kiürítették az Egyházmegyei Tanfelügyelőség helyiségeit is. A felszabaduló termeket átengedték a könyvtár használatába, majd Késmárky István könyvtárőr halála után (1926. július 5.) a lakásául szolgáló emeleti két szobát is könyvtári célokra hasznosították.⁹⁷⁷

1924. szeptember 29-én Halasy-Nagy József könyvtárigazgató Késmárky közvetítésével a Lapidáriumból átkérte a könyvtárépületbe Klimó György néhai püspök epitáfiumát, dombormű kőarcképét és a könyvtár fehér márványkőbe vésett alapítólevelét, illetve szabályzatát azon célból, hogy a lépcsőházba, illetve a kapualj falába kétoldalt elhelyezzék. (Lásd *Különgyjtemények – A Lapidárium* alfejezetében. Leírásukat lásd *Függelék 8.*) Ezzel szeretett volna a könyvtár méltó emléket állítani az alapítónak. A könyvtárőr dicséretesnek tartotta a kezdeményezést, „...mert ezzel a nagy alapítónak emléke csak jobban kidomborodnék, minden belépőnek azonnal szembe ötlenek, a könyvtár külső dísze is megemelkednék.”⁹⁷⁸

A egyetemi könyvtár működésének kezdetén az olvasó a püspöki könyvtár Szepesy-termében volt, de innen 1930 körül lekerült a terem fűtésének tűzveszélyessége miatt.⁹⁷⁹ 1924-ben az új terv szerint az új olvasószobák a kertben található kanonoki háztól délre emelt udvari épületben lettek volna elhelyezve. A kultuszminisztériumi államtitkár azonban ezt a tervet már az első felterjesztésnél ellenezte. Ezek után új lehetőség merült fel az olvasótermek kialakítására: az egyetemi központi épületben a legszükségesebb kézikönyvekkel és tankönyvekkel.⁹⁸⁰

Az 1927. január 1-jei hatállyal kinevezett könyvtárőr, Szentkirályi István munkáját egy jelentéssel kezdte a püspöki könyvtár állapotáról, amelyből megtudhatjuk, hogy az emeleti északi teremből (ma Székeskáptalani terem) a két egyforma, Klimó-címerrel ellátott, intarziás szekrényt a földszinti déli helyiségbe, az igazgatói szobába helyezték át.⁹⁸¹ (42. kép)

Az emeleti püspöki könyvtár természetesen megmaradt eredeti szépségében: délről észak felé haladva az alábbi elnevezésekkel: Aranyterem, Szepesy-terem, Hártyaterem és végül a Székeskáptalani terem. Az utóbbi terem volt a „legfiatalabb kialakítású”, oda a 19. század utolsó harmadától a papi hagyatékokból bekerült műveket, valamint az újonnan beszerzett köteteket rendezték el. Az egyetemi könyvtár annyi átalakítást végzett az egyes termek enteriőrjeiben, hogy az

⁹⁷⁷ PEK TGYO PEKI 211/1924–25 – Haszonkölcsön-szerződés 20. pont (Másolat PEK TGYO PEKI 531/1926–27) FÉNYES 1993. 22–25. Az egyetemi könyvtár első időszakbeli helyiségeinek funkcióit pontos leírás és rajz hiányában – nem tudjuk mindig teljes bizonyossággal megadni. Ezt a problémát már Fényes Miklós is jelezte. FÉNYES 1993. 29.

⁹⁷⁸ PEK TGYO PEKI 12.b/1924–25, 17/1924–25 = PPL 2816/1924.

⁹⁷⁹ FÉNYES 1993. 29.

⁹⁸⁰ PPL 2960/1938

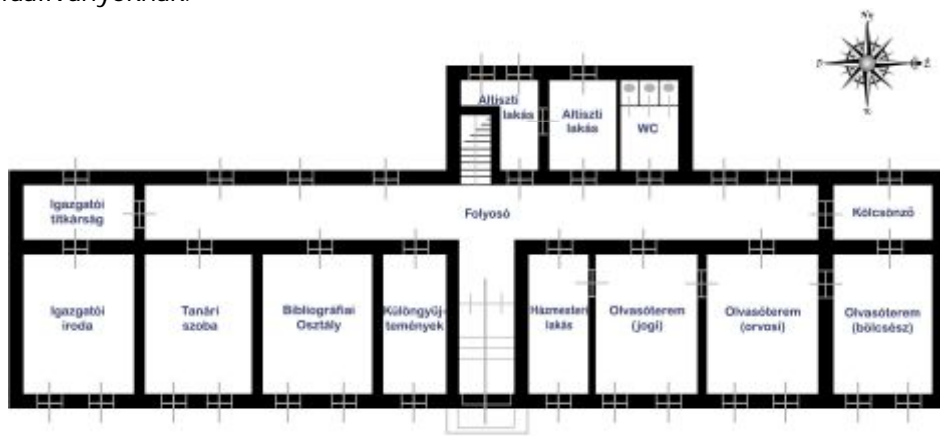
⁹⁸¹ PPL 1717/1972

ablakmélyedésekben kiállítási vitrineket helyezett el, amelyekben időszakonként be tudták mutatni a gyűjtemény jelesebb darabjait. (43. kép)

A renoválás folyamatos feladatok, valamint anyagi kiadások elé állította a könyvtárt és az egyetemet. A könyvgyűjtemény és az egyházmegye Pilch Andor építészrt kérte fel a hibák felmérésére. Ismételten előkerült a könyvtáráépület csaknem százéves mennyezetének ügye, hiszen életveszélyessé vált. Az évszázadok során elkoptak és gyöngévé váltak a tartó vasgerendák, valamint az azok közötti salak vasbeton lemezek. A gondokat csak tetézte, hogy a gyengén vasalt vakolat is leszakadt.⁹⁸²

A földszinti termék felszabadulása után a leendő olvasótermek felújítása is megkezdődött, egyrészt festéssel, másrészt padlócsereével. A lépcsőház lépcsőfokaik átépítésére is sort kerítettek, mivel azok puha kőből készültek, így veszélyeztették a használók testi épségét. Az impozáns toszkán elemekben bővelkedő klasszicista stílusú könyvtáráépület külső renoválása is időszerűvé vált.⁹⁸³ (44. kép)

1930 nyarán az új igazgatóval, Fitz Józseffel való megbeszélés alkalmával Szentkirályi István régi tervével hozakodott elő: fontosnak tartotta, hogy az olvasóterem kerüljön át az emeletről a földszintre, hiszen az előbbi nagymértékben tűzveszélyes volt. Az egyes termeket falba épített izzó vaskályha (vagy az abból felszálló meleg) fűtötte, ami közvetlen közelében volt a már kiszáradt, régi faállványoknak.⁹⁸⁴



21. ábra – Az egyetemi könyvtár földszinti terei 1930 és 1936 között⁹⁸⁵

⁹⁸² PPL 2072/1928

⁹⁸³ PEK TGYO PEKI 218/1924–25, PEK TGYO PEKI 32.a/1925–26, PEK TGYO PEKI 70/1925–26, PEK TGYO PEKI 79/1925–26, PEK TGYO PEKI 58/1927–28, PEK TGYO PEKI 95/1927–28, PPL 2453/1929.

⁹⁸⁴ FITZ 1931–1932a. 3.

⁹⁸⁵ FITZ 1931–1932a. 3., 14., FITZ 1932. 12., FITZ 1934a. 22–26., HOLUB 1935. 10., DOMANOVSKY Á 1936. 11–13., DOMANOVSKY Á 1937. 10., DOMANOVSKY Á 1938. 8–9., DOMANOVSKY Á 1939. 7–8.

E terv az 1930/31-es tanév őszi szemeszterére megvalósult meg, amikor Balogh Károly és Asztalos Miklós távozásával a földszinten nagy terek szabadultak fel. A kaputól északra a nyugati lépcsőház melletti három szoba Dancs István könyvtári altiszt lakásaként szolgált, a kapu melletti északi első keleti ablakos kis szobát pedig Kérészy Zoltán egyetemi tanár bérelte. Az utána következő három szoba, egyenként 2–2 ablakkal az utcára és külön ajtóval a folyosóra, korábban a Lapidárium helye volt. Ezt a három olvasóteremként funkcionáló helyiséget tartották egybenyitásuk után a legalkalmasabbnak az olvasótermek kialakítására.

Az utolsó északi szoba a könyvkölcsönzések helyszínének lett kijelölve. Eképpen az északi szárnyat a közönség szolgálatára használhatóvá tették.

Ez az átalakítás Szentkirályi véleménye szerint nagyon előnyös változás volt, hiszen visszaállította a püspöki könyvtár állományának biztonságát. A könyvtárhelyiség megszabadult a dísztelen korlátoktól, az oda nem illő ketrecszerű berendezéstől, és visszanyerte normális alakját. Ebben az időszakban építenek egy könyvliftet a kölcsönző szoba melletti sarokba.⁹⁸⁶

A földszinti északi termék átalakítása 1931 januárjára befejeződött, így a következő képet mutatta a könyvtáráépület földszintje: a bejáratról északra egy házmesteri lakás egy ablakkal, ezt követte három nagyobb, kétablakos olvasószoba, kijáráttal a folyosóra, de átjárókkal egymásba. A déli a joghallgatóké, a középső az orvosnövendékeké, az északi a bölcsészhallgatóké lett. A többi olvasó bármelyik helyiségbe beülhetett. A falakat ekkor törték át keresztbe, falait pedig fényes fehérre festették.⁹⁸⁷ A déli szárny első szobája lett a különgyűjtemények tárhelye: így az országgyűlési gyűjteményé, az Antikvárikatalógus-gyűjteményé, továbbá egy szárnyas szekrényben itt lelték meg helyüket a kéziratok, a gyászjelentés-gyűjtemény, végül a metszet- és térképkollekció. A második nagyteremben a bibliográfiai osztály tisztviselői végezték katalógizáló munkájukat. Náluk helyezték el a bibliográfiai segédkönyvtárat is. A harmadik szoba a tanári szoba volt, ott lexikonokat, bibliográfiákat, biográfiákat, szótárakat, genealógiákat és földrajzi atlaszokat helyeztek el. Az épület végső traktusában, a hosszanti irányú két szobában az igazgatói irodák voltak. A könyvtárvezető, Fitz József kutatási irányultságával magyarázható, hogy a könyvtártudományi szakirodalom az ő szobájában került a polcokra.⁹⁸⁸

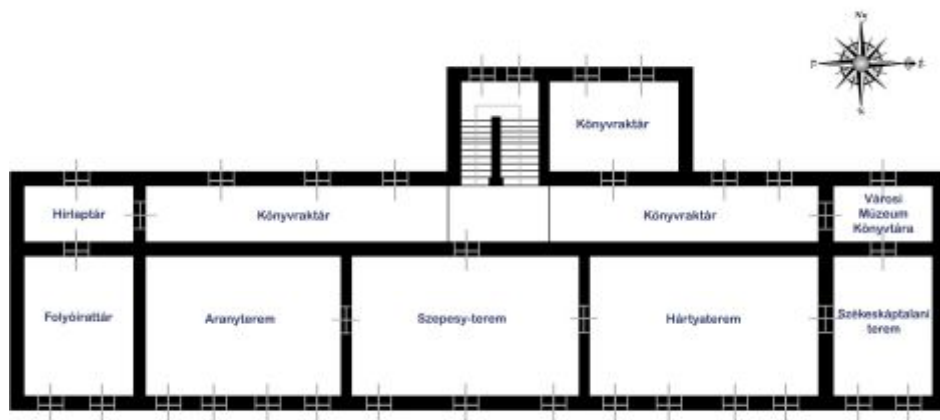
A felső emeleten a nyugatra néző ablakos folyosókon a Ganz-Vajda-rendszerű raktárteremben az egyetemi könyvtár törzsanyaga került elhelyezésre, az északi utolsó szobában (mai Országgyűlési Gyűjtemény) pedig a Városi Könyvtár (Szikray Odó, Mátyás Flórián és Kelemen Mihály-féle könyvtár) különállását biztosították. A hajdani kétszobás könyvtárőri lakásban volt a folyó-

⁹⁸⁶ PKL SZIH XII. 3.a – Szentkirályi István jelentése az egyetemi könyvtár állapotáról.

⁹⁸⁷ PPL 331/1931

⁹⁸⁸ FITZ 1931–1932a. 3.

irat- és hírlaptár, amelyben egybeolvasztott állományként kaptak helyet az egyetemi, a városi és a kanonoki anyag periodikái. Ez utóbbi három helyiség egyúttal tisztviselői szobaként is funkcionált. A minél teljesebb kihasználtság érdekében a padlásfeljáró duplumraktárként és a kiegészítésre szoruló csonka könyvek gyűjtőhelyeként szolgált.⁹⁸⁹



22. ábra – Az egyetemi könyvtár emeleti terei 1923 és 1945 között⁹⁹⁰

Az 1931/32-es tanévre az egyetemi könyvtár kezdte kinőni addigi épületét, így a bejövő gyarapodások számára helyet kellett biztosítani. Fitz igazgató a könyvtár udvarán álló házba kívánta a házmesteri lakás áthelyezését, majd az északi szárny földszintjén felszabaduló három helyiség kihasználására tett javaslatot: ezek részint ruhatárként, részint könyvraktárként funkcionáltak volna.⁹⁹¹

Szentkirályi véleményezésében az udvari kis házról a következőket írta: beosztása dísztelen és kezdetlegesen kihasznált, de átalakítással „egy tetszetős és megfelelő lakás alakítható ki belőle”.⁹⁹² Az ügy gazdasági okokból kifolyólag 1935-ig elhúzódott. Ezt az építkezést főként Dancs István házmester 1935. május 9-i elhalálózása tette ismét aktuálissá.⁹⁹³ Az egyetem gazdasági bizottsága még Holub József ideiglenes igazgatósága idején hozzájárult, hogy az udvarban álló épületet altiszti lakás céljaira átalakíttassa a könyvtár, és az 1935 augusztusára el is készült.⁹⁹⁴

Ekképpen az épület földszinti nyugati kiugrójában levő altiszti/kapus lakásának két egybenyitható szobája munkaszoba lett, de egy ideig könyvvállvá-

⁹⁸⁹ FITZ 1934a. 23–24.

⁹⁹⁰ FITZ 1931–1932a 3, 13–14., FITZ 1932. 12., FITZ 1934a 22–26., HOLUB 1935. 10., DOMANOVSKY Á 1936. 11–13., DOMANOVSKY Á 1937. 10., DOMANOVSKY Á 1938. 8–9., DOMANOVSKY Á 1939. 7–8.

⁹⁹¹ FITZ 1932. 12.

⁹⁹² PPL 1334/1935

⁹⁹³ PPL 1334/1935

⁹⁹⁴ HOLUB 1935. 10.

nyokkal raktárként is funkcionált. A hátsó rész konyhája pedig ruhatári célokat szolgált. Tehát végre megvalósult a tisztviselők leköltöztetése a déli két szobából. A raktárak pedig a bennük őrzött anyagok jellege miatt is végre megfelelőhettek a zárt raktár követelményeinek.⁹⁹⁵

Az egyetemi könyvtárra hárult a püspöki könyvanyag mellett a kanonoki hagyatékok rendezése is, és ez az 1930-as évek második felében több levélváltásra is sarkallta a püspököt a könyvtár igazgatójával. Az elhelyezésüket biztosító polcrendszerek megtervezése már Szőnyinek is feladata volt. Ő féltette a szépen kialakított könyvtártermek fényviszonyait a túl magas, a terem közepén elhelyezett polcok felállításától. A püspöki könyvtár három nagy termébe végül 1936 nyarán négy kilenc méter hosszú és egy méter magas, kétoldalas polcot és öt alacsonyabbat készíttetett a könyvtár, 1500 pengő költségen: *„Ezzel a megoldással nem csupán helyet kívánok nyerni, hanem egyúttal a 3 püspöki termet kicsit kicsinosítani is, – az alacsony polcok nem rontanak a termék perspektíváját s megszakítanak a csúnya nagy deszkapadló-felületeket.”* Az új polcegyüttes megkívánta a teljes kanonoki anyag feldolgozását, rekatalogizálását. Egyúttal megterveztek három olyan alacsony polcot is, amelynek a tetejére üveges vitrinek kerültek. Ekképpen a kiállításra szánt anyagoknak megfelelő állományvédelmet tudtak biztosítani.⁹⁹⁶ A kiállítóvitrinek – a fennmaradt fényképek tanúsága szerint – időszakonként a bejáratú folyosó két oldalán álltak, így azok tartalmát minden belépő meg tudta tekinteni.

1936-ban előirányozták, de csak az 1937–1938-as költségvetési évben valósult meg az emeleti Klimó Könyvtár feljárójának és folyosójának beépítése. Az emelet északi és déli szárnyának 4,28 méter belmagasságú folyosóit is leválasztották, majd Ganz-Vajda rendszerű vasállvánnyal és üvegtéglákkal két szintre bontották. Ezzel újabb zárt raktártérhez jutottak.⁹⁹⁷ Így valósulhatott meg az egyre növekvő könyvállomány elhelyezése. Ekkor készült el a fölszíni északi folyosó és a lépcsőházi feljáró üvegajtaja is. A könyvtár szabályzata szerint a feljáró ajtaja csak a délelőtti folyamán lehetett nyitva (szemben a bejáratú ajtóval, amely a nyitvatartási idő alatt volt nyitva), zárásáról pedig a portás-altisztnek kellett gondoskodnia.⁹⁹⁸

Az esetleges háborús veszélyek miatt az értékes könyvállomány elhelyezése ügyében a könyvtár vezetősége többször is folytatott tárgyalásokat mind a püspöki könyvtárőrrel, mind az egyetem gazdasági bizottságával. Először a szudéta válság idején, 1938 szeptemberében merült fel a kérdés, miszerint a Klimó- és a

⁹⁹⁵ DOMANOVSKY Á 1936. 11–12.

⁹⁹⁶ DOMANOVSKY Á 1936. 12–13., PEK TGYO PEKI 116/1935–36 – A vitrinek és a duplumpolcok tervrajza.

⁹⁹⁷ PEK TGYO PEKI 110/1935–36

⁹⁹⁸ DOMANOVSKY Á 1937. 10., DOMANOVSKY Á 1938. 8–9., DOMANOVSKY Á 1939. 7–8.

Szepesy-könyvtár állományát a földszintre szállítsák le. Másodjára, kerek egy évvel ezután, a második világháború kitörése helyezte ismét előtérbe a témát.⁹⁹⁹

A második világháború kitörésével újabb kardinális probléma nehezítette a könyvtár munkáját: Domanovszky Ákos könyvtárigazgató felvette a kapcsolatot a légoltalmi parancsnoksággal, mivel a könyvtárnak nem volt pincéje, ezért a közvetlen katonai beavatkozások esetére más megoldás után kellett nézni. Az optimális mégiscsak valami pincyszerű hely lett volna a könyvtár épülete alatt, megfelelően szigetelve: ideálisan jó két méterrel az épület alatt, mintegy 120 m³ légtérrel.¹⁰⁰⁰

A könyvtári bizottságban bemutatott tervek szerint a tervbe vett pince kisebb helyiségeiben a Pécs városát érintő közvetlen háborús események idejére el lehetett volna helyezni a könyvtár muzeális értékeit, így a püspöki könyvtár régi részét,¹⁰⁰¹ a nagyobbik része pedig óvóhelyül szolgált volna a tovább működő könyvtár személyzetének és olvasóinak. Ennek költsége mintegy 10.000 pengőnyi többletkiadást jelentett volna. Anyagi okok miatt a légoltalmi helyiségek végül a könyvtár északi szárnyán, a földszinten levő két terem tűzbiztossá tételével valósultak meg, és a püspöki könyvtár anyagait 1941 április elején – a jugoszláv válság miatt – ide helyezték el. A püspökség hozzájárult az egyetem által felvázolt intézkedésekhez. A püspök csak annyit kért, hogy az áthelyezés előtt kérjék ki az engedélyét. A végleges légoltalmi terv értelmében elsőként megszervezték a házi tűzorséget, majd a püspöki könyvtár legbecsesebb kézirat-ritkaságait jegyzékben rögzítették, és számukra egy nedvességmentes fémládat készítettek, amelyet veszély esetén a pincében helyeztek volna el. A becses köteteket a város kiürítésekor a püspök engedélyével Pécsről elszállíthatták volna.¹⁰⁰² Az északi földszinti, nyugati ablakkal rendelkező ún. páncélszoba ablakát befalazták. Az igazgató irányítása mellett az emeleti termekben a könyveket a polcokról leszedték, a felvonóhoz vitték, és a segédkező könyvtári személyzetnek odaadták. Ám, sajnos, figyelmen kívül hagyták az épület alatti telken levő talajvíz szintjének változásait, így tavasszal kellemetlen meglepetésként észlelték,

⁹⁹⁹ PPL 1089/1940

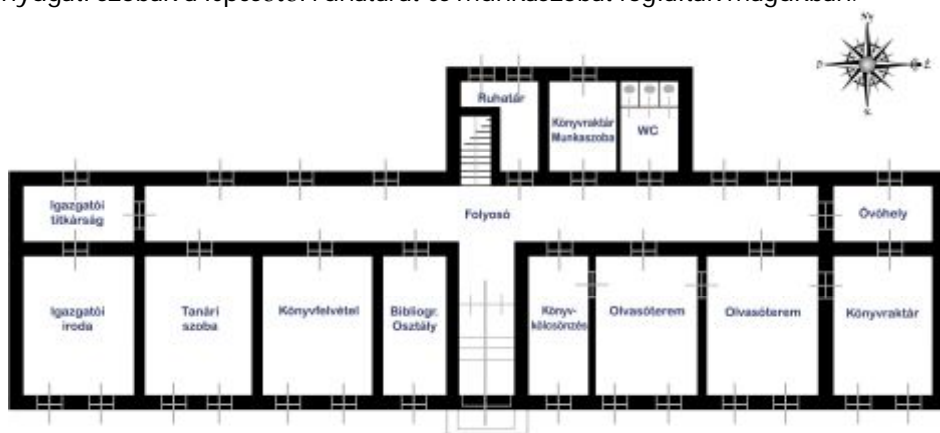
¹⁰⁰⁰ PEK TGYO PEKI 15/1939–40

¹⁰⁰¹ A belváros adottságainak kihasználásával még egy lehetőség kínálkozott a légoltalmi pincehely kiépítésére: a káptalani házak borospincéi. A káptalani mérnöki hivatal feljegyzéseket készített a Kardoss Kálmán utca (ma Janus Pannonius utca) 4. szám telke alatt elterülő pincerendszerről, amelynek egy mellékága benyúlt a könyvtár telke alá. A káptalan hozzájárulásával lejáratot építettek volna, és a többi pinceágtól falazással elválasztották volna. Paraméterei szerint egy 60 m³ légtérű pincehelyiség lehetősége körvonalazódott, amelynek mennyezete 7,8 méternyire feküdt a földfelszín alatt, így szinte teljesen bombabiztos lett volna. Igaz, a könyvanyag elhelyezésére csak akkor lehetett volna használni, ha teljesen leszigetelik. Ez több védelmet jelenthetett volna, mint az eredetileg tervezett óvóhely, amelynek mennyezete csak két méterrel feküdt volna a könyvtár földszintje alatt. Az eredeti tervhez képest azonban ez magasabb költségeket igényelt: a Gazdasági Hivatal becslése szerint kb. 15.000 pengő lett volna. Az óvóhely csak a püspöki könyvtár elhelyezésére lett volna elegendő.

¹⁰⁰² PEK TGYO PEKI 88/1940–41

hogy a könyvek egy része – szám szerint 56 darab – a nedvesség révén dohos és penészes lett, így 1943 júliusának első napjaiban sürgősen ki kellett emelni őket. Ezután az épület emeleti termeiben helyezték el a köteteket szellőztetés és szárítás céljából. Ezek a könyvek jobbra patrisztikai tartalmú, nagyalakú kötetek voltak, nem ritka művek, amelyeknek volt több későbbi kiadásuk is.¹⁰⁰³ Winis Nándor könyvtárigazgató az 1944 februárjától kinevezett könyvtárőr, Gálos László közbenjárásával kérvényezte a püspöki könyvtár állományának visszahe-lyezését az emeleti könyvtártermekbe.¹⁰⁰⁴

Szentkirályi leírásából tudomásunk van arról, hogy az 1940-es évek eseményei egy kissé átrendezték a könyvtár földszinti termeit. Így dél felől a Bibliográfiai osztály mellett a könyvfelvételeket intézték, majd ezt követte egy tanári szoba s végül az igazgatóság. A déli szárnyon az első kis szoba a könyvkölcsönzés helye volt, majd egy olvasóterem és egy raktárhelyiség következett, végül az övőhely. A nyugati szobák a lépcsőtől ruhatárat és munkaszobát foglaltak magukban.¹⁰⁰⁵



23. ábra – Az egyetemi könyvtár földszinti terei az 1940-es években¹⁰⁰⁶

Gálos első kötelező jelentésében a püspöki bibliotéka helyzetét foglalta össze. Az udvar állapotáról a következőket jegyezte fel: különösebben gondozva nincsen, de elhanyagolva sem. Az udvart részben a házmester, részben az egyetem kertészeti alkalmazottai gondozták. Az udvari lakásban Mieth Klétusz altiszt lakott, aki házmesteri teendőket is ellátott. A légi veszélyek miatt a könyvtár

¹⁰⁰³ PPL 2171/1943, A legsérültebb példány egy görög martyrologium (*Menologium Graecorum*, Ubrinó, 1727) volt. A legértékesebb köteteket és a kéziratokat két, külön erre a célra készült vasládába helyezték el. Ezeket még Domanovszky Ákos igazgató készítette: tűzbiztosak voltak, és mindegyiket három erős vaszár védte. A páncélszobáknak és a vasládáknak a kulcsai az igazgatónál voltak, gondos őrizet alatt. PPL 1289/1944

¹⁰⁰⁴ PEK TGYO PEKI 76/1946–47

¹⁰⁰⁵ PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz, 3. p., PPL 2821/1943

¹⁰⁰⁶ FITZ 1931–1932a 3., 13–14., FITZ 1932. 12., FITZ 1934a 22–26., HOLUB 1935. 10., DOMANOVSKY Á 1936. 11–13., DOMANOVSKY Á 1937. 10., DOMANOVSKY Á 1938. 8–9., DOMANOVSKY Á 1939. 7–8.

személyzete a szomszédos kanonoki ház falának áttörését kérte a káptalantól, hogy veszély esetén könnyebben el tudjanak menekülni az óvóhelyre, vagy tűz-veszély esetén onnét vissza tudjanak jutni a könyvtárépületbe. A könyvtári helyiségek a számukra kijelölt feladat szerint működtek, bár télen fűtőanyag hiányában a földszinti két olvasószobát nemigen lehetett használni, hiába voltak nyitva. A püspöki könyvvállomány emeleti négy nagy terme közül három egészen üres volt, ahol pedig eddig a kanonoki könyvvállomány volt elhelyezve, ott az egyetemi könyvtár katalogizálás előtt álló könyvanyaga kapott még helyet. A kanonoki anyag az Arany- és a Hártyaterem közepén végighúzódnó kettős, alacsony állványsoron maradt. Gálos kíváncsnak tartotta, hogy a négy termet a püspöki könyvvállomány számára tartsák fenn. A rokokó oromdíszek és a mell-szobrok a helyükön maradtak.¹⁰⁰⁷

Összegezve megállapítható, hogy a püspöki könyvtár két épületének helyiségeiről összefoglaló munka eddig nem született. Bizonyos részekkel többen is foglalkoztak már, így a városról szóló leírásokban, útmutatásokban, valamint Klíma György és Szepesy Ignác püspökök életrajzaiban hosszabb-rövidebb leírások találhatók.

Az eredeti épület rekonstrukciója során igen kevés szakirodalomra támaszkodhattunk, egyúttal javítani is kényszerültünk a korábbi, hibás utalásokat. A püspöki palota könyvtárépületéről a fejezet során emlegetett téves adatok – miszerint a könyvtár tornyában volt fellelhető – jócskán félrevitték a püspöki bibliotéka helyszínéről, ekképpen a tényleges funkciójáról való ismereteket. Petrovich Ede 1974-ben, a *Magyar Könyvszemle*-ben megjelent rövid tanulmánya előtt nem találkoztunk valós, levéltári forrásokra hagyatkozó összefoglalóval. Az addigi ismereteket egészítette ki az 1984-re elkészített palotatörténeti nagy írásával, amely azonban csak kéziratos formában maradt fenn a Káptalani Levéltárban hátrahagyott hagyatékában. A palota tornyával való összetett működésre és az ott található csillagvizsgáló további sorsára vonatkozóan is részinformációk hagyományozódtak át a szakirodalomban. Ekképpen csak a levéltári forráskutatások helyezhették fókuszba a bibliotéka házának teljes megismerését.

A Szepesy-féle új könyvtári ház történetjének feltárása során források és szakirodalom tekintetében már könnyebb volt a helyzetünk, hiszen korabeli leírások, továbbá a Piatsek József munkásságát feldolgozó kutatási eredmények nagyban segítettek a jelen összefoglaló elkészítésében. Az épület stílusjegyeiről és építésének munkásságáról Sonkoly Károly összefoglalójából jutottunk bővebb adatokhoz. Ám egyik esetben sem kaphattunk teljes képet a funkcióbeli belső tereosztásról. Ezt kizárólag a könyvtártörténeti kutatások több száz forrásának apró utalásaiból tudtuk összeállítani, amely által kirajzolódott a „kisebb lyceum” épületében a fokozatos térnyerés folyamata.

¹⁰⁰⁷ PPL 1289/1944

Az egész épület évtizedek során nyerte el teljes könyvtári funkcióját. A 19. század második harmadában kevesebb, mint a fele, az 1880-as, 1890-es évektől mintegy 50%-a, majd 1923-tól 80%-a, az 1930-as évek derekára pedig már az épület összes helyisége könyvtári feladatok ellátásának helyszínéül szolgált. Az eltelt egy évszázad alatt az eredeti tervek szerint oktatási intézménynek rendelt épületbe áthelyezett bibliotékában fokozatos térnyeréssel alakították át az egyes tereket. Természetesen a szabott méretek némileg megnehezítették a helyzetet, de a fenntartók mindig a lehetőségek legnagyobb kihasználásával fogtak bele a bővítésekbe. Az 1940-es évekre már teljes kihasználtsággal működhetett az egyetem könyvtára, falai közt az elődjének számító, hajdan volt nyilvános püspöki könyvtárral.

A KÜLÖNGYŰJTEMÉNYEK

A különgyűjteményeket Pogány György meghatározása alapján olyan könyvtári szervezeti egységnek tekintjük, amelyek formai sajátosságok, tematikai rokon-ság vagy használói igények alapján elkülönülnek a törzsállománytól. Pogány az általa megfogalmazott definíciót kizárólag a könyvtárakban ma őrzött és szolgáltatott anyagok egymástól való elhatárolására alkalmazta.¹⁰⁰⁸ Ezen meghatározás alapján mégis úgy véljük, gyakorlatilag minden dokumentumtípusból kialakítható különgyűjtemény. A pécsi püspöki könyvtár történeti vonalát végigtekintve nem csak könyvtári dokumentumokból szervezett kollektiókról kell beszélnünk, ám a bibliotékához való különböző kötődésük révén mégis ehhez a definícióhoz kapcsoljuk őket. Természetesen ezek fogalmi körülhatárolása a 18–19. század folyamán még nem volt kiforrott.

A könyvgyűjtők történetéből ismeretes, hogy a bibliofil személyiségek nagy része nem elégedett meg kizárólag könyvkollekciója kialakításával, hanem egyéb (külön)gyűjteményeket is hozzácsatoltak könyvtárukhoz. Klimó György pécsi püspök palotája új szárnyában kialakított bibliotékájában a nagy értékű könyveken kívül egyéb gyűjteménytesteket is elhelyezett. Az ordinárius a pécsi egyetem felélesztését szerette volna elérni, így ennek a célnak rendelte alá csatlakozó gyűjteményeit is. Mint már említettük, Klimó György a csillagászati és a földmérő eszközöknek külön szárnyat rendeztetett be a püspöki palota délnyugati tornyában. A könyvgyűjtemény mellett pedig egy kézirat- és éremtár is a nyilvános püspöki bibliotéka része lett. A tematikus gyűjtemények elhelyezését az őt követő egyházfők is folytatták. Esterházy Pál László ásvány- és fosszília-gyűjtemény létrehozásában jeleskedett, amelynek további gyarapítása a 19–20. században folyamatosan megvalósult. Az új könyvtáráépület a 20. század elejétől egy negyedszázadra az egyházmegye kótárának, kép- és kottagyűjteményének is befogadója lett. Ezen gyűjtemények egyik fele szerves részét képezte a könyvtárnak, azaz fizikailag is annak szobáiban – polcain, szekrényeiben – lett elhelyezve, másik felének pedig csak közvetett kapcsolata volt a bibliotékával: pl. a gyűjtemény őrzésének helyszínét az épülete vagy ennek egy csatlakozó része adta.

A könyvtár ezáltal nemcsak az oktatást szolgálta, hanem a gyakorlati és szemléltető segédeszközök összegyűjtését is. A gyűjtemények létrehozói nemcsak a bővítés lehetőségét tartották szem előtt, hanem esetenként szakirodalmának a nyilvános könyvtár állományába való beemelését is, ekképpen a felügyelők gyűjteménykezelési és -gyarapítási szakismereteikkel is rendelkeztek.

¹⁰⁰⁸ POGÁNY 2003. 182–183.

A KÉZIRATTÁR

Kézirattárak (*theca manuscriptorium*) a nagy történeti múlttal rendelkező, tudományosan rendezett könyvtárakban alakultak ki, és kéziratos forrásmunkákat foglaltak magukba. Speciális gyűjtőkörük meghatározása azonban már nem volt olyan egyszerű. Ide tartoztak a könyvnyomtatás előtti időszak hivatalos kéziratos emlékei, az oklevelek és a zömmel vallásos tartalmú kódexek, a kolligátumokba fűzött vagy önállóan fellelhető, vegyes autográf és apográf tartalmú kéziratok, személyes iratok, valamint az intézmény hivatalos iratai. Számos esetben ezek egy része kiegészítette a nyomtatott állományból hiányzó dokumentumokat.¹⁰⁰⁹

Klimo püspök a nyomtatott könyveket tartalmazó gyűjteménye mellett kialakított egy kéziratos gyűjteményt is, amelynek egy része tudatos beszerzés eredménye volt, másik része felajánlások és hagyatékok útján került a gyűjteménybe. Jelen monográfiában – a teljesség igénye nélkül – a kézirtár bizonyos darabjait mutatjuk be.

Ennek egyik impozáns alapdarabja a Juren Márton pécsi pap által készített *Sylvanus Pannonicus* című, emblémás képverseket tartalmazó, díszített kézirat, amelyet Berényi Zsigmond kapott 1748-ban, 40. születésnapjára.¹⁰¹⁰ A bukolikus versek illusztrációja és emblémája, a mókus, amely a Berényi család címerállatára utal.¹⁰¹¹

Klimo működésének kezdetétől nagy energiát fektetett egyházmegyéje, valamint a magyar nemzet történeti forrásainak felkutatására. E célból küldte Rómába tanulni két papnövendékét, Szalágyi Istvánt és Koller Józsefet. Utóbbinak feladatul adta a vatikáni és egyéb európai levéltárak Pécsre vonatkozó dokumentumainak összegyűjtését és lemásolását. Ekképpen a püspöki gyűjteménybe kéziratos másolatokban bekerültek a pécsi egyházmegye történetének forrásai a középkortól a 18. századig bezáróan.¹⁰¹² Koller kéziratos hagyatékának egy része ma is a püspöki könyvtár kézirtárának kolligátum-köteteiben, valamint önálló gyűjteményként található meg. Magánlevelezésének egy része az Országos Széchényi Könyvtárban lelhető fel¹⁰¹³, hiszen Koller József 1817-ben Horvát István-

¹⁰⁰⁹ POGÁNY 2003. 188–189.

¹⁰¹⁰ Juren, Martin: *Sylvanus, sive pastorum inter se varie colloquentium applausus ad diem nominis onomasticum, in quod sub Sylvani nomine Sigismundo e comitibus Berényi de Karáncs-Berény episcopo [Quinque] 5ve Ecclesiensi Marin Juren dioecesis Quinqueecclesiensis alumnus theologiae desiderat. Graecii 1743.* – P.IV.2 = PEK TGYO Kt. Ms 107.

¹⁰¹¹ A kézirtáról és az emblémákról bővebben: ZELEI 2009, az emblémákról pedig JANKOVITS 2011.

¹⁰¹² *Index Chronologicus Instrumentorum quae ex Archivo Secreto Apostolico Vaticano extracta in copia conservantur in Cimelio Episcopali Quinque Ecclesiensi. Pars prior, qua continet Indicem Instrumentorum ad historiam Episcopatus Quinque Ecclesiensis pertinentium. I. 1203-1525 – I.V.20-21-22* = PEK TGYO Kt. Ms 173.

¹⁰¹³ OSZKKt. Quart. Ital. 33. Országos Széchényi Könyvtár Kézirtára. Quart. Ital. 33. Garampiana Collectio litterarum ad Josephum Koller Canonicum Quinqueecclesiensem exaratarum ann. 1772/98. etc. in 4o. Ms. Ital. Volumina 6. Lásd FEJÉRDY-SOÓS 2011, HENCZ 2011.

nak, a nemzeti múzeumi könyvtárörnek adta Giuseppe Garampi bécsi pápai nunciussal 1772 és 1792 között folytatott levelezésének 11 kötegét, az alábbi mondatok kíséretében: „*Vidd el magaddal. Te ezeket meg fogod és meg tudod betsülni. Itt most a' Köz Könyvtár elhagyott állapotban vagon. Oda nem akarom tenni. Vidd el és vedd által egész Könyv Gyűjteményemet is. Használásra írártak a' Könyvek.*”¹⁰¹⁴

Az eredeti történeti források gyűjtésében nagy segítségére volt a püspöknek Dobai Székely Sámuel lovaskapitány, aki a tudományok iránt elkötelezett régiséggyűjtőként kéziratok, érmek, könyvek, oklevelek felvásárlásával foglalkozott, amelyeket rendre felajánlott egy-egy nagyobb gyűjtő – így Klimó György, Eszterházy Károly, Batthyány Ignác püspökök – számára. Kézírtatos és nyomtatványgyűjteményének egy részét – mint azt már említettük – Klimó püspöknek ajánlotta fel, aki bizonyos darabokat meg is vásárolt tőle.¹⁰¹⁵ Possessor-bejegyzések találhatók tőle a kéziratgyűjtemény egyik kuriózumának számító, az Árpád- és Anjou-kortól 1709-ig bezáróan keletkezett, 266 kézírtatos okleveleit magában foglaló *Ciméliák* darabjain is.¹⁰¹⁶ (45. kép) Ezekből emelhetők ki az idők során a püspöki könyvtár mai kézírattárában megtalálható három török levél¹⁰¹⁷, amelyekről könyvtárbe mutatásukban már a 18. század végétől többen megemlékeztek¹⁰¹⁸, és számos tanulmány is született róluk.¹⁰¹⁹ Klimó György 1770-ben Dobai eperjesi gyűjteményből vásárolt meg két középkori magyar királyi kancelláriai formuláskönyvet, a *Magyi-kódexet* (*Stylus Cancellariae Matthiae Regis*)¹⁰²⁰ és egy Mátyás és egy II. Ulászló kancelláriájáról származó formuláriu-

¹⁰¹⁴ HORVÁT 1834. 45.

¹⁰¹⁵ A Klimó Könyvtár jelenlegi állományában egy kötetben található meg Dobai ex librise és kézírtatos bejegyzése: Lisznai Kovács Pál: Magyarok cronicaja. Melly be foglal MCXCVI esztendőket. Avagy Christus születésének 268-1464. esztendei alatt lett dolgait a Magyaroknak, mellyet Chronologice, az az Christus Urunk Esztendeinek folyása szerint illendő.... Debreczenben, 1692. – U.IX.23

¹⁰¹⁶ Instrumenta originalia seu Autographia (Cimelion Diplomaticum Originalia Documenta) – AA.III.12–15

¹⁰¹⁷ [Török kori levelek] – PEK TGYO Kt. Ms 590

1. Ali budai pasa magyar nyelvű levele Kollonich Bertalan János egri főkapitányhoz. Buda, 1582. XI. 11.

2. Mehmet Küchük pasa magyar nyelvű levele a sopornyai bíróhoz. Érsekújvár. 1661.

3. Pahbas egri pasa magyar nyelvű menlevele Szalók falu számára. Eger, 1646.

¹⁰¹⁸ TELEKI D 1796., TELEKI D 1805., TELEKI D 1993., SARKADY 1859. 175–178.

¹⁰¹⁹ BÁN 1936a, BÁN 1936b, BÁN 1937, BÁN 1943, BÁN 1945., Kücsük Mehmet leveléről LÓRINCZY 1941.

¹⁰²⁰ A *Magyi-kódex* rendkívül érdekes darabja a Klimó Könyvtárnak, hiszen „sorsa” könyv- és könyvtártörténeti, továbbá jogi szempontból is elég kalandos. 1927-ig a jogtudomány Nyirkállói-kódex néven ismerte ezt az okleveles formuláskönyvet, hiszen lejegyzőjének Nyirkállói Tamást tartották. A 20. századi kutatások révén kiderült, hogy készítőjének Magyi János tekinthető, aki 1476 és 1493 között, Mátyás király kancelláriáján működő közjegyző (*notarius publicus*) volt. Ő állította össze az 1468–1493 között keletkezett oklevelekből az oklevélminta-gyűjteményt, mintegy 500 mintával. A két formuláskönyv 1912-ben Horváth Antal pécsi ügyvéd, szorgalmas régiséggyűjtő hagyatékából került elő, aki nem ismerve értékességüket, a padlásán tartotta őket. Az örökösökkel a kötetek tulajdonjogának bebizonyítása érdekében egy négyéves per vette kezdetét, csak ezután kerültek vissza a

mot (*Stylus Cancellariae sub Uladislao II. Regibus*)¹⁰²¹, valamint egy *Jus quadripartitum* címet viselő kéziratot.¹⁰²² (46–47. kép) A tulajdonosi bejegyzések megléte nélkül is csaknem bizonyosan állíthatjuk, hogy a legértékesebb magyar történelmi forrásokat szintén Dobaitól szerezhette meg Klimo püspök: így pl. a *Forgách-kódex*¹⁰²³ (48. kép) és Johannes Menestarffer 1481-ben keletkezett kéziratát Hess András *Chronica Hungarorum*-ról¹⁰²⁴ is. (49. kép)

A bibliotéka legértékesebb és legdíszesebb kéziratok darabjai is Klimo püspök állományának is részét képezték. A legrégebbi kézirat egy 13. század első feléből származó, tizenkettedrét, latin nyelvű Biblia (*Biblia Sacra Membranacea*), amelyben leheletfinom hártván a párizsi könyvmásolók apró finom gyöngybetűivel olvasható a Szentírás. Különlegességét 112, kisméretű, kézzel festett iniciálé adja.¹⁰²⁵ (50. kép)

A püspöki könyvtár második legrégebbi kézírata 433 számozatlan levélen szintén egy latin nyelvű Szentírás (*Hainburgi Biblia*), amely a 14. század első felében, Franciaországban készült. A folióalakú kötetet kézírása és 144 miniatúrával (81 figurális, 64 növényi ornamentika) való díszítettsége emeli ki a sorból. A nagy műgonddal elkészített, kéthasábos szövegtükrű Biblia tartalmazza mind az Ó-, mind az Újszövetség könyveit. Az előlapon található bejegyzés alapján tudomásunk van korábbi tulajdonosáról is: 1384. október 15-én, szombaton egy hainburgi plébános, nevezett Antal birtokában volt: „*Hanc bibliam ego Anthonius plebanus in Haymburg comparavi die Saturni XV. mens. Oct. A. Dni: MCCCCLXXX-quarto.*”¹⁰²⁶ (51. kép)

pécsi püspöki könyvtárba. A per anyaga: PEK TGYO It. Ms 1231, A kódexekről és a perről lásd POHÁNKA 2005b, POHÁNKA 2006.

¹⁰²¹ *Stylus Cancellariae Matthiae Regis* (1476), *Stylus Cancellariae sub Uladislao II. Regibus* (XV. század vége). A Magyi-kódex és a II. Ulászló-féle formulárium kéziratai – DD.III.18–19.

¹⁰²² *Quadripartitum Jussu Ferdinandi I. anno 1552. conscriptum ex Bibliotheca Regia Vindobonensis. Zagrabiae 1798.* – CC.II.8 = PEK TGYO Kt. Ms 8.
SZELESTEI é.n.

¹⁰²³ *De statu reipublicae Hungaricae commentarii* (1571–1575) Francisci Forgách de Ghymes cumnotis Simonis Forgách (Forgách-kódex) – G.II.21 A kódex Forgách Ferenc nagyváradi püspök magyar történelmét tartalmazza, amelyet Majer Fidélmár közölt a *Magyar Történelmi Emlékek* 2. osztályának 16. kötetében, és ehhez írt bevezetésében Toldy Ferenc mint „*pécsi codex*”-et definiált. A tudományos kutatások azonban ezen kéziratok dokumentum készítőjével kapcsolatban nem voltak egyöntetűek, hiszen a kódex 92. lapjától kezdődően a mű Forgách Ferenc saját kézírása, és tőle erednek a latin javítások és pótlások is. Magyar nyelvű jegyzetekkel Forgách Simon látta el, a „*Versio*” kezdetű latin fordítások pedig feltételezhetően Istvánffy Miklós íródeákjától származnak, de vannak benne saját kezű bejegyzések Istvánffytól is. Végezetül még egy kézírása különítható el, Bornemisza Pál püspöké. Neki tulajdonították korábban a kéziratot. PEK TGYO PPKI 8/1913, PEK TGYO It. 67055 = Ms 523.

¹⁰²⁴ Johannes Menestarffer: *Chronica Hungarorum* (Kézirat) (1481) – Jelzet nélkül.

¹⁰²⁵ *Biblia Sacra Membranacea* (13. század) – P.IX.10. SZÖNYI 1911b, BERKOVITS 1937a 35–40., BERKOVITS 1937b 1–8., BERKOVITS 2000 107–111.

¹⁰²⁶ *Hainburgi Biblia* (14. század) – AA.III.13. SZÖNYI 1911b, BERKOVITS 1937a 40–45., BERKOVITS 1937b 8–13., BERKOVITS 2000 111–114.

A bibliákon kívül egyéb értékes, vallási tárgyú, díszített kézirat is része a klimói kézirat-állománynak, így Honorius Augustodunensis *Commentarius in Psalmos* című munkájának 1381-ben, Bécsben lejegyzett változata¹⁰²⁷, valamint Marcus Otzdorffer *Legenda Sanctorum Germanicorum* 1455-ös keltezésű kézírata (52. kép), amely német szentek életrajzát foglalja magában.¹⁰²⁸ (53. kép)

Klimo György Koller Józseffel együtt lelkes kutatója volt a püspökelőd-költő, Janus Pannonius verses hagyatékának. Koller itáliai tartózkodása idején „hobbiként” Janus-vereseket másolt.¹⁰²⁹ A pécsi egyházmegye történetéről kiadott munkájában 20 oldalon keresztül közölte a felfedezett kéziratokat. Klimó tervbe vette egy kritikai Janus-kiadás megjelentetését, és ez ügyben fel is vette a kapcsolatot a szintén Janus-kutató Teleki Sámuellel.¹⁰³⁰

Említésre méltó a 19. századból: Szepesy Ignác püspök kéziratos, gazdagon díszített, pergamen imakönyve (*Beate Mariae Virginis*), amely egyik színes példája a 15. századi milánói miniátorműhely munkásságának. (54. kép) A kis könyvecskét Szepesy – mint már említettük – Reviczky Ádám revisnyei gróftól kapta ajándékba.¹⁰³¹

Különlegesség számba megy egy 17–18. században keletkezett gyógynövényes könyvecske (*Imagines Herbarium Manuscripta*), amely 67 egész lapos színezett rajzot tartalmaz, néhol szimbolikus kiegészítésekkel. (55. kép)

A fent említett legértékesebb kéziratok a gazdagon illuminált ősnymtatványok és néhány egyéb szempont alapján kiemelt könyv társaságában az 1949–1950-es évben az Egyházmegyei Kincstárba kerültek, és azóta is ott találhatók. (Lásd *Függelék 6.*)

A kézirtattár Klimó püspök halála után is gyarapodott, bár a gyűjtést egyáltalán nem mondhatjuk szisztematikusnak. Egyes helyi egyházfők (Szepesy Ignác, Girk György, Kovács Zsigmond, Dulánszky Nándor, Hetey Sámuel), pécsi kanonokok (Virág Mihály, Sláby Ferenc, Walter Antal) működésük fontosabb dokumentumait (kinevezéseket, levelezésüket) – valószínűleg kérésükre – ide helyezték el, noha akkor már javában állt a püspöki és a káptalani levéltár. Olyan kézirategyűtesek is a gyűjtemény részei voltak, amelyeket tartalmuk miatt helyeztek ide, és ezért igen bizalmasan kezeltek. Ezeket az egyetemi időszakban a tervezett egyházmegyei múzeumba kívánták áthelyezni. Valójában a négy bekötött kanonoki per iratait Szentkirályi István püspöki könyvtárőr emel-

¹⁰²⁷ Honorius Augustodunensis: *Commentarius in Psalmos* (Kézirat) Bécs, 1381 – L.I.15.

¹⁰²⁸ Marcus Otzdorffer: *Legenda Sanctorum Germanicorum*. (1455) – AA.II.21. A kötet érdekessége, hogy a legvégén, az Indexnél egy középkori szemüveg nyoma fedezhető fel.

¹⁰²⁹ Egy másolata ma is fellelhető a püspöki könyvtár kézirtatárában – Janus Pannonius: *Ad Franciscum Barbarum*. (Ed.: KOLLER 1796. IV. 227–239. p.) – NN.II.16 = PEK TGYO Kt. Ms 44.

¹⁰³⁰ BORSY K 1993. 285. Levelét Petrovich Ede 1974-ben közölte a *Magyar Könyvszemlében* megjelent tanulmányában PETROVICS 1974. 324–325., ENTZ 1997.

¹⁰³¹ *Beate Mariae Virginis* (Szepesy Ignác imakönyve) (15. század) – Sz.I.X.26. SZÖNYI 1911b, BERKOVITS 1937a 45–47., BERKOVITS 1937b 13–14., BERKOVITS 2000. 114–116.

te ki az állományból, és a Papi Otthon 9. számú muzeális szobájában helyezte el, nehogy illetéktelen kezekbe kerüljenek.¹⁰³²

1859-ben Sarkady István tett említést egy pécsi püspöki könyvtárban fellelhető Tinódi-kéziratról.¹⁰³³ A kézirat levelét Kapu Györgynek címezték.¹⁰³⁴ A levéltári forrásokból kiderül, hogy 1859-ben Jónás József apát és pécsi kanonok gazdagította a püspöki könyvtár kéziratgyűjteményét Tinódi Lantos Sebestyén *Hadnagioknak tanoságh versezet* kéziratával. Ennek a műnek mindössze két korabeli másolatát tartották akkor számon. A kéziratnak azóta is számos kutatója (pl. Szinnyei József) akadt.¹⁰³⁵ (56. kép)

Neves pécsi polgárok különböző tartalmú kéziratok gyűjteményei még életükben vagy hagyaték gyanánt váltak a püspöki könyvtár részévé. Ilyen volt pl. a már említett Patkovics József tiszti főorvos betegnaplójának 1811 és 1853 közötti sora (57. kép), amely a korabeli egészségügyi viszonyok mellett meteorológiai megfigyeléseket is tartalmazott.¹⁰³⁶

A kéziratok gyűjteményestek egy részének nem feltétlenül kellett – főként a korai korszakban – fizikai megvalósulását tekintve elkülönülnie a könyvváltozatmánytól, hiszen egyes darabjai könyvformátumúak voltak, így elhelyezésük, sőt katalógizálásuk is együttesen valósult meg a nyomtatványokkal. Az irategyüttesek könyvespolcon való elhelyezésének egyik remek példája a Koller-féle vatikáni iratmásolatok sora, amelyek három egész bőrkötéses, aranydíszítéses, gerincbordákat imitáló, kulccsal bezárható fadobozban találhatók a könyvespolcon.¹⁰³⁷ Az egymástól témában, korban és méretben is különböző iratokat, nemegyszer pár lapos nyomtatványokkal kiegészülve, kolligátumkötetbe kötötték be.

¹⁰³² *A Novák-per*: A pécsi akadémiai igazgató, Novák Chrysostom bencés apát ellen indított per. *A szentkúti per*: Pécsi tanulók 1802. április végén kiránduláson vettek részt, és az ottani pálos templommon vallásghalázást követtek el. Egyes vélekedések szerint a peranyag tartalma miatt helyezte vissza I. Ferenc király Pécsről az akadémiát még 1802 nyarán Győrbe. *Az Alber-Trumpacher-per*: Alber János piarista egyetemi szentírástani tanár és Trumpacher győri kanonok, szintén biblikus tanár közt az ortodoxia kérdésében volt vita. Az iratcsomó Klobusiczky kalocsai érsek hagyatékából került Girk György püspökhöz, majd az ő hagyatékából Girk Alajos pécsi kanonok helyezte el püspöki könyvtárba. *A Koller–Petheő per*: Petheő József káptalani helynök és Koller József nagyprepost között, kánoni intelemből folyó per (az éremtár kirablása ügyében. Ma a Püspöki és a Káptalani Levéltárban lelhetők fel. PPKI 54/1938–39).

¹⁰³³ [Tinódi Sebestyén]: *Hadnagioknak tanoságh versezet Sebastianus literatus*. [s. n. l. a. XVI–XIX. sz. – PEK TGYO Kt. Ms 590.

¹⁰³⁴ SARKADY 1859. 178.

¹⁰³⁵ PPL 216/1893, PPL 1087/1893, PPL 1387/1893

¹⁰³⁶ Patkovics József: [*Tagebuch meiner Kranken von den Jahren*][Autogr., Pécs] 1811–1853. – PEK TGYO Kt. 67070 = Ms 538.

¹⁰³⁷ Index Chronologicus Instrumentorum quae ex Archivo Secreto Apostolico Vaticano extracta in copia conservantur in Cimelio Episcopali Quinque Ecclesiensi. Pars prior, qua continet Indicem Instrumentorum ad historiam Episcopatus Quinque Ecclesiensis pertinentium I. 1203-1525. I.V.20-21-22 = PEK TGYO Kt. Ms 173

A kéziratok közül tematikailag is leválasztható egységet képez a püspöki könyvtár működésével kapcsolatos irategyüttes, amelyet ma a püspöki könyvtár irattáraként tartanak nyilván: katalógusok, könyvjegyzékek, számadások, jelentések, számlák és levelek tartoznak ide. Az 1829-es évtől már „szálás”¹⁰³⁸ forrással is kell számolnunk, amelynek tárolása is fizikailag külön valósult meg. A 19. század harmadától számítva az értékes kéziratok elhelyezése külön szekrény(ek)ben valósult meg. Ezek mellett a hivatalos napi tevékenységekhez kapcsolható, kéziratok források is a kézirtár részei lettek: így a különböző korszakok iktatókönyvei, gyarapodási naplói stb.

A kézirtár anyagának katalogizálására csak szakavatott, a levéltári jellegű források leírásának szabályait ismerő könyvtáros vállalkozhatott, ekképpen csak az 1960-as években találkozhattunk az első önálló kézirtar-katalógussal, Nyakas Sarolta és Fényes Miklós jóvoltából. Ez azonban még távol állt az egyes dokumentumok tételes, a levéltári forrásfeldolgozás szabályainak megfelelő felsorolásától. A szakszerű feldolgozásra 2001-ig kellett várni, amikor Móró Mária Anna munkájának köszönhetően elkészült egy jegyzék a teljes kézirtatállományról: ez egyelőre belső segédletként használatos.

EGYÉB, NEM KÖNYVTÁRI KÜLÖNGYŰJTEMÉNYEK

A püspöki könyvtár a különböző korszakokban egyéb, nem könyvtári jellegű különgyűjteményekkel is kiegészült: így a 18. század végén éremtárral, ásványgyűjteménnyel, a 19–20. század fordulóján lapidáriummal, képgyűjteménnyel és egy kottatárral. Ezek a gyűjtemények hol szorosabb, hol lazább kapcsolatban voltak a könyvtári anyagokkal. Ezek szakmai felügyelete és feldolgozása (le-számítva az utolsó kettőt) ugyancsak a mindenkori könyvtári prefektus feladatai közé tartozott. Ez még jobban alátámasztja, hogy a könyvtárosoknak többrétű szakismerettel kellett rendelkezniük. A legtöbb gyűjtemény átvétele után a bibliotéka állományában megjelent azok történetiségével foglalkozó és a feldolgozásukhoz hasznos művek sora, ekképpen is specifikusabbá téve a püspöki könyvtár gyűjtőkörét.

A éremgyűjtemény(ek)¹⁰³⁹

Személyes érdeklődése mellett a kor szokásai is megkívánták Klimó püspöktől egy éremkollekció felállítását és gyarapítását. Éremtárát közel 3000 darabosra becsülték.

Az érmek zömét Bécsből és Magyarországról szerezte be a püspök. Továbbá megvásárolta Dobai Székely Sámuel százados kapitány éremkollekciójának egy

¹⁰³⁸ Az ügymenet során beérkezett források, amelyeket nem kötöttek egybe.

¹⁰³⁹ Az éremgyűjtemények bővebb története: POHÁNKA 2008a, POHÁNKA 2009a, POHÁNKA 2009b.

részét is.¹⁰⁴⁰ Jelentős gyarapodást eredményezett Anton Cothmann pozsonyi kamarai tanácsos hagyatékának átvétele is, akinek számos numizmatikai tárgyú kötete (13 mű 49 kötetben) származott át a pécsi könyvtárra. Egyes darabokat Busch esztergomi kanonok ajándékozta a gyűjtemény számára.¹⁰⁴¹ A gyűjtemény kialakulásával kapcsolatosan Klimó püspök és Paolo Bernardo Giordani levelezésében találhatunk adatokat. Ezekből tudomásunk van arról, hogy a könyvszállítmányok gyakran tartalmaztak kisebb éremküldeményeket is.¹⁰⁴² Az éremgyűjtemény történetével kapcsolatban rendelkezésünkre áll egy igen érdekes adat: 1769. november 18-án Eperjesről Pozsonyba küldött levelének idézésekor Horvát István megjegyzést fűzött hozzá: „*Klimó püspök nagylelkűsége a Pétsi Magyar Pénz Gyűjteményt Rézbe vésette.*”¹⁰⁴³ A levél egy 120 magyar éremről készült rézmetszetet tartalmazó katalógus kiadását vázolta fel, ám, sajnos, ezeket nem ismerjük, így valószínű, hogy a nyomtatást már nem érte meg.¹⁰⁴⁴

Az éremtár könyvtáron belüli helyéről a Klimó-féle hagyatéki leltárból következtethetünk: a keleti kis teremben két, érmek tárolására szolgáló szekrénykét, a középső könyvtárteremben pedig egy érmek tárolására szolgáló „armáriumot” említettek.¹⁰⁴⁵ A listák leírása alapján következtetni lehet az érmek elhelyezésére szolgáló szekrények pontosabb kinézetére is: négy 24 fiókos vagy rekeszes szekrényben voltak a pénztartó dobozok, amelyeknek jelölése a-d-ig, és I–XXIV-ig római számmal történt. A gyűjteményben megtalálhatók voltak a római pénzérmék mellett az Árpád-házi királyok pénzei is: Szent Istvántól Kálmánig. A középkori és a koraujkori magyar és külföldi pénzek Nagy Lajostól I. Lipótig, az erdélyi fejedelmeké Izabellától II. Rákóczi Ferencig. Rayman János helytörténész, numizmata azonosítása révén a pénzkatalógusokban 600 magyar és 1600 római nemesfém pénz szerepelt, amely kiegészült mintegy 1000 darab római bronzsal. A gyűjtemény fejlesztéséről néhány szerény adat tudható meg az elsődleges, illetve a másodlagos források alapján.¹⁰⁴⁶

A klimói éremgyűjtemény a püspök halála után kisebb felajánlásoknak köszönhetően gyarapodott. Esterházy Pál László püspök idejében 1791 júniusában Winkler Mihály tiszteletbeli kanonok, gödrei plébános ajánlotta fel éremgyűjte-

¹⁰⁴⁰ A gyűjtemény másik nagyobb hányadát gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök vásárolta fel, kisebb hányada pedig Wadasi és Jeszenitzei Jankovich Miklós gazdag éremgyűjteményébe olvadt be. HORVÁT 1834. 41.

¹⁰⁴¹ RAYMAN 2007. 22–26.

¹⁰⁴² HORVÁTH M 1932. 15., HORVÁTH 2000. 89.

¹⁰⁴³ HORVÁT 1834. 46.

¹⁰⁴⁴ ENTZ 1940. 16.

¹⁰⁴⁵ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr.

¹⁰⁴⁶ RAYMAN 2003–2004. 89–107., RAYMAN 2007. 18. Köszönöm Rayman Jánosnak az alfejezet megírásához nyújtott segítségét.

ményét a püspöki könyvtárnak.¹⁰⁴⁷ 1803. április 19-én adományozás lehetőségével kereste meg a pesti egyetemet is.¹⁰⁴⁸

A korabeli feljegyzések, valamint a Klimó püspök életrajzával és kulturális munkásságával foglalkozó szakirodalom is foglalkozott ezzel a gyűjteménnyel, néhány szóval megemlékezve az éremkollekció feltételezett eltűnéséről. A Klimó György által gyűjtött és a pécsi püspöki palota délnyugati szárnyában található püspöki bibliotéka éremszekrényeiben tárolt éremkollekcióból 1803. augusztus 8. és 1804. január 24. között eltűntek a legértékesebb arany- és ezüst-pénzek.¹⁰⁴⁹ Simon Máté ekképp emlékezett vissza a bűnesetre: *„Mikép’ ’s ki által történt a’ pénzgyűjtemény e’ tetemes károsítása? Valódiilag most nem tudhatni. Igen hihető azonban, hogy az álnok rabló a’ pénzgyűjteményi szekrények’ kulcsait elcsente ... a bezárt pénzgyűjteményi terem, ’s szekrények’ kulcsai seholsem találtattak, sem az erőszakoskodásnak legcsekélyebb nyomai a’ zárokon nem vétettek észre.”* Simon annyit tudott, hogy az elveszett érmek hazai és külföldi gyűjteményekbe kerültek, hiszen mire felfedezték a hiányt, a tettest már nem lehetett meggátolni az értékesítésben. Simon 1808-ban csak a rézpénzeket lelte meg hiánytalanul, *„mintegy 200 igen csekély értékű parányi ezüst pénzetske”* kíséretében. A kárt ekkor közel 30.000 váltóforint értékben jelölte meg.¹⁰⁵⁰ Jó emberöltővel az eset után, 1845-ben Haas Mihály a mendemondák alapján a cselekmény megtörténtének időpontját is helytelenül jelölte meg: *„Klimó jeles arany és ezüst pénzgyűjteményt is kapcsolt a könyvtárhoz, de az 1806-ban a püspöki szék üres lévén eloroztatott. A kár 30.000 pforintra becsültetett. A tolvajt a mai napig sem lehetett kipuhatolni.”*¹⁰⁵¹

A gyanú Koller egyik francia származású inasára, Penne Villemurre terelődött, akit a tolvajlás mellett kalandorsággal, hamis név- és címhasználattal is megvádoltak.¹⁰⁵² Koller azonban szilárdan kiállt barátja ártatlanságának és megbízhatóságának védelmében. A káptalan mindent elkövetett a valódi tettesek felkutatásában: így 1805-ben kánoni per vette kezdetét, amely végül 1806. szeptember 11-én ünnepélyes béküléssel zárult le Koller József nagyprépost és Petheő József káptalani helynök között.¹⁰⁵³ A pert ugyan Koller nyerte meg, de megnyugtató válasz nem keletkezett az elloptott klimói éremgyűjtemény sorsá-

¹⁰⁴⁷ PKGYJKV 11/1791 – Káptalani Gyűlés 1791. június 22.

¹⁰⁴⁸ Az érmek mellett felajánlotta még Charles Patin: *Familiae Romanae in antiquis numismatibus*, ab urbe condita ad tempora divi Augusti, Ioannes Du Bray - Petrus Variquet - Robertus de Ninville Parisiis 1663. és Lange, Joseph: *Novissima polyanthea in libris XX*. Francofurti, Lazarus Zetzner, 1613. művét. PPL 131/1803.

¹⁰⁴⁹ PKGYJKV 6/1803 – Káptalani Gyűlés 1803. április 15., PKGYJKV 2/1804 – Káptalani Gyűlés 1804. november 2., PKGYJKV 15/1804 – Káptalani Gyűlés 1804. február 20., PKGYJKV 1/1804 – Káptalani Gyűlés 1804. január 30., PKGYJKV 1/1804 – Káptalani Gyűlés 1804. január 24. 108.

¹⁰⁵⁰ CSAJÁGHY 1838. 332.

¹⁰⁵¹ HAAS 1845. 316.

¹⁰⁵² VASSKÓ 1934. 15.

¹⁰⁵³ PKGYJKV 315/1805 – Káptalani Gyűlés 1805. október 29., PKGYJKV 331/1805 – Káptalani Gyűlés 1805. november 7., PPL 332/1807, PPL 58, 140, 163/1809 (Erdődy-hagyaték), PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz 7. boríték.

ról. Koller József feltétlenül vállalta a felelősséget, ám arról pontos adatot nem tudunk, hogy pénzbüntetés formájában vagy az éremtár hiányzó darabjainak beszerzésével rekonstruálta volna a gyűjteményt.¹⁰⁵⁴

Az újragyűjtött éremtárral kapcsolatosan a későbbi feljegyzések már egy kevésbé kiemelkedő, nem túlságosan értékes darabokat tartalmazó numizmatikai kollekcióra utalnak. Mára csak a fennmaradt jegyzékek és katalógusok alapján Rayman János által elkészített gyűjtemény-rekonstrukció ad képet Klimó György különösen értékes éremtáráról.¹⁰⁵⁵

Az éremtár utótörténetéhez a szépirodalomban érdekes forrás található Kazinczy Ferenc *Magyarországi utak* című munkájában. Debrecen város taglalásánál említést tett Fái János debreceni polgármesterről: „Fáy, a püspök Klimó testvérének gyermeke¹⁰⁵⁶, nevezetes pénzgyűjteményt kapott nagybátyjától ajándékba, mely egykor 40.000-re becsültetett.”¹⁰⁵⁷ Még egy utalást tett Kazinczy Kászonyi Dánielnek a kassai provinciális commisáriusnak, 1816. május 3-án kelt levelében: „Fáy János nekem 1812 októberében 40.000 bankóforintra becsült Numismatica Gyűjteményét kezembe adá azzal a teljes bizalommal, hogy neki azon vásárolnék képeket.”¹⁰⁵⁸ Korábban az éremgyűjteménnyel kapcsolatban – nem ismervén az éremtár eltűnésének pontos történetét – azt gondolták, hogy már Klimó püspök idejében az értékesebb darabokat a rokonok örökölték Debrecenben. Zoltai Lajos Fáy életrajzában úgy vélte, hogy Klimó egész gyűjteménye ajándékozás vagy hagyaték útján a Fáy családhoz került.¹⁰⁵⁹ Rayman János ezen ellentmondást feloldandó a következő eredményre jutott: a püspök gyűjteménye duplumpéldányait eljuttatta lánytestvérének, Annának és családjának. A teljes kollekció elajándékozása amúgy sem állná meg a helyét, hiszen a hiányt Koller József, a könyvtárt és a gyűjteményeket kiválóan ismerő hajdani könyvtárőr csak 1804 elején észlelte.

Az éremtár 1803/04-es kirablása előtti időszakból is ismerünk leírásokat a püspöki könyvtár numizmatikai gyűjteményéről (Faicsér Ferenc, Korabinszky Mátyás János, Adalbert Blumenschein, Hans Rudolf Füssli).¹⁰⁶⁰ Teleki Domokos, a nagy erdélyi utazó 1795-ös pécsi látogatása során külön figyelmet szentelt a Klimó György püspök által alapított könyvtárnak és az éremtárnak: „Ezen pécsi bibliotékában egy nézést érdemlő szép numismatica collectio is vagyon. Szt. István királytól fogva minden királyoknak különféle pénzeit itt megtalálhatni, valamint minden erdélyi fejedelmeknek pénzeit is. Ezeken kívül vagynak még a sok régi görög, római és

¹⁰⁵⁴ Az éremtár kirablásáról Szentkirályi István teológianár, a püspöki-egyetemi könyvtár kinevezett könyvtárőre, a Káptalani Levéltár jeles ismerője és kiváló kutatója készített jegyzeteket. PKL SZIH – Dobozok – IV. 6. doboz 7. boríték.

¹⁰⁵⁵ RAYMAN 2003–2004. 89–107., RAYMAN 2007. 15.

¹⁰⁵⁶ Ifj. Fáy János (1773–1833) debreceni műgyűjtő polgármester, Klimó Annának, a pécsi püspök leánytestvérének volt a fia.

¹⁰⁵⁷ KAZINCZY 1878. 38–39.

¹⁰⁵⁸ KAZINCZY 1904. 3203. levél

¹⁰⁵⁹ ZOLTAI 1936. 13–14.

¹⁰⁶⁰ FAICSER 1777, ALMANACH 1778. 333., BLUMENSCHHEIN 1781 k. 156., FUESSL 1801. 38.

*más pénzek, különösen pedig sok szép emlékeztető numismák.*¹⁰⁶¹ A későbbi, Klimo György méltatását tartalmazó magyar és idegen nyelvű írásokban is (Kölesy Vince Károly, Richard Bright, Ludwig Hohenegger és Csajághy Károly) külön megemlékeztek a híres éremkollekcióról, adataikat azonban már csak korábbi ismertetésekből vehették át.¹⁰⁶² (Lásd Függelék 1.)

A gyűjtemény maradványainak sorsáról Csajághy Károly, a püspöki bibliotéka későbbi prefektusa emlékezett meg. Simon Máté korábbi könyvtári előjáró kéziratának tanúbizonysága szerint 1808-ban vette át a könyvtári munkákat, amikor állítása szerint csaknem öt éve nem volt már „gazdája” a gyűjteménynek. A könyvtárnok hosszú pénzlajstromokra akadt, és nem kis megdöbbenéssel tapasztalta, hogy a „*pénz-tarsolyok – loculi* –” üresen állnak.

1815-ben Richard Bright angol utazó is megtekintette a püspöki könyvtárt. Egykorú leírásában csak rövid említést tett a bibliotéka egyéb gyűjteménytesteiről: „...*őszve szerzett* [ti. Klimo György – S-P. É.] *nem csak nagy számú, és nevezetes Könyveket, hanem még sok rég pénzeket is...*”¹⁰⁶³ Bright ekkor már nem láthatta a Klimó-féle éremkollekciót.

A hazai éremgyűjteményekkel való kapcsolatok a tolvajlás megtörténte után sem szakadtak meg. 1811. március 29-én a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára megküldte a káptalan számára Jacob Ferdinand Miller által összegyűjtött Magyarországi és Erdélyi érmek katalógusának mutatóját¹⁰⁶⁴, amelyet a püspöki könyvtárban helyeztek el.¹⁰⁶⁵

1829-ben Szepeszy Ignác *Canonica Visitatió*jának 4. fejezetében a megmaradt éremtár nagyságát 2078 darabban állapítja meg. Az érmek tárolására szolgáló szekrényke ekkor a középső könyvtárteremben volt. A könyvtár használatát szabályozó rendeletében Szepeszy püspök külön meghatározta az éremtár további gyarapodásának feladatait. Ezáltal feldarabolt cédulákon kellett az új és értékes darabok bejövetelét számsorban regisztrálni.¹⁰⁶⁶

A káreset után újból elkezdtek fejleszteni az éremtárat. Az 1819 és 1865 között vezetett részletes beszerzési jegyzékek képet adnak az éremtár későbbi adományozóinak soráról is: pl. Szepeszy Ignác pécsi püspök, Bésán Ignác pécsi mesterkanonok, továbbá „*más jótevők*”.¹⁰⁶⁷ Hölbling Ignác patikus 14 numizmat, Kelemen József kanonok 17. századi ezüst- és rézpénzeket adományozott. Kutya Ignác plébános 13 darab ezüstpénzt, Scitovszky János püspök pedig egy ezüstérmet ajánlott fel, amelyet Kassa és Eperjes városok adtak ki, az előbbi szabad

¹⁰⁶¹ TELEKI D 1796, TELEKI D 1805, TELEKI D 1993.

¹⁰⁶² KÖLESY 1815–1816a. 261., BRIGHT 1970. 72., HOHENEGGER 1824. 822–823., CSAJÁGHY 1838. 332.

¹⁰⁶³ BRIGHT 1815, BRIGHT 1970. 72.

¹⁰⁶⁴ Miller, Jacob Ferdinand: Appendix ad Catalogum numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani, Pesthini, Trattner, 1810. – Sz.D.VII.7

¹⁰⁶⁵ PKGYJKV 158/1811 – Káptalani Gyűlés 1811. március 29.

¹⁰⁶⁶ PPL CV 1829. 96–104.

¹⁰⁶⁷ HAAS 1845. 316.

királyi rangra emelésének 500. évfordulójára.¹⁰⁶⁸ 1847 folyamán szintén érkeztek felajánlások Markovics Antal kanonok rozsnói nagypréposttól, a szenterzsébeti plébánostól, Schirgl Andrástól, a paksi Simonfalvi János Antaltól, Koncsek György spectabilistól, összesen 173 darab numizma.¹⁰⁶⁹ 1858 nyarának derekán a káptalan megvásárolta a korábbi pécsi püspök, majd esztergomi érsekké lett Scitovszky János Máriazellben a Boldogságos Szűz tiszteletére készítettett igen drága ércemlékének kisebb és olcsóbb (25 forintos) változatát, amelyet megőrzés céljából a püspöki könyvtárban helyeztek el.¹⁰⁷⁰ Így Girk György püspök 1868-ban bekövetkezett halála után végrendelete XXV. pontjában a püspöki könyvtárnak adományozott két emlékérmét.¹⁰⁷¹ Ágh Timót *Emléklapok* című munkájában a Papi Szeminárium részeként tüntette fel az éremtárat, amely a lopás¹⁰⁷² utáni újraalapítást követően számos felajánlás révén gyarapodott. Példaként említette még, hogy 1891-ben Dulánszky Nándor püspök több ezer frank értékű, ritka gyűjteményt ajánlott fel és csatolt a könyvtár numizmatikai állományához. Ekkorra közel 4000 darabosra (sic!) becsülte Ágh a kollekciót, amelynek jeles hányadát tették ki a régi római és görög érmek és a ritka példányok, „nemkülönb azok korrend szeri, külön e célra készült szekrényekben való elhelyezését, hazánk hasonló éremtárai között bizonyára tekintélyes helyet vívhat ki magának.”¹⁰⁷³ Sajnos, a leírás alapján nincs teljes képünk az új épületbe áthozott éremtár elhelyezésére szolgáló bútorzatról.

1886. augusztus 15-től október 31-ig kiállítást szervezett a főváros történeti bizottsága Buda visszafoglalásának 200. évfordulója alkalmából a Városligeti Műcsarnokban. Erre küldött történeti anyagokat a pécsi püspöki könyvtár is: korabeli kéziratos és nyomtatott munkákat, továbbá magyar uralkodók és erdélyi fejedelmek pénzeit és török érmeket. (Lásd *Függelék 7.*)¹⁰⁷⁴

1897 decemberében Wurster József könyvtárőr távozásával utódja kinevezéséig az értékes éremkollekciót átszállították a székesegyházi kincstárba, majd onnan az újonnan kinevezett könyvtári prefektus, Szilvek Lajos hozatta vissza az elkövetkező év februárja folyamán, és egyúttal újra rendezte a gyűjteményt.¹⁰⁷⁵

Az 1903. évi egyházmegyei schematismus ekképp írt összefoglalójában: „A könyvtár állományába 33.000 kötet tartozik, és ez 3000 érmével egészül ki.”¹⁰⁷⁶ 1906

¹⁰⁶⁸ PPL 14/1847

¹⁰⁶⁹ PPL 79/1848

¹⁰⁷⁰ PKGYJKV 2/1858 – Káptalani Gyűlés 1858. július 23.

¹⁰⁷¹ PEK TGYO PPKI 1/1875

¹⁰⁷² A lopás idejét Ágh Timót is tévesen 1806-ra tette, hiszen rossz dátum hagyományozódott át a 19. századi leírásokban.

¹⁰⁷³ ÁGH 1894. 153.

¹⁰⁷⁴ PEK TGYO PPKI 1/1886

¹⁰⁷⁵ PPL 566/1898

¹⁰⁷⁶ SCHEMATIZMUS 1903. 154.

végén Szőnyi Ottó jelentésében biztosította Zichy Gyula püspököt arról, hogy az éremkollekció katalógusát folyamatosan készíti.¹⁰⁷⁷

A 20. századi gyarapodás már jelentősen kisebb mértékű volt. (Lásd *Függelék 7.*) A pécsi székeskáptalan 1916. szeptember 29-én egy Ferenc József bronzérmet adott át ajándék gyanánt a püspöki könyvtárnak.¹⁰⁷⁸ 1918. november 30-án a vallás- és közoktatásügyi miniszter 14.798/1918-as szigorúan bizalmas elnöki rendeletében a háború után beállott változások miatt felkérte az egyházi főhatóságokat, hogy javadalmaikat (készpénzüket is), kincseiket, műtárgyaikat, valamint javadalmi tőkéjüket helyezték biztonságba. Kérte ezeknek lajstromba való összegyűjtését és biztonságban tartását. Szőnyi Ottó püspöki könyvtáros 1918. december 23-i leltára érdekes adatokkal szolgál a meglevő, értékeesebb érmekről és korábbi és aktuális elhelyezéséről. (Lásd *Függelék 7.*)¹⁰⁷⁹ Az állomány utolsó dokumentált leírását 1942-ből kapjuk Szőnyi Ottó *Útmutatójában*, aki az újból összeállított gyűjteményt mintegy 3000 darabosra becsülte, amelyek közt görög, római, magyar és osztrák érmek és néhány plakett volt.¹⁰⁸⁰ A püspöki könyvtári időszakban az éremgyűjteménybe az utolsó érem 1920. május 4-én került be Mosonyi Dénes apátkanonok ajándékaként: ez Ferdinánd császár 1625. évi ezüst tallérja volt.¹⁰⁸¹

Késmárky István a könyvtár felügyeletének átvétele után igencsak hiányosnak vélte a fellelhető arany- és ezüstérmek számát, ezért 1923-ban levélben ke-reste meg Szőnyi Ottót, a hajdani püspöki könyvtárórát. Az érmek katalógusát nem találta, aranyérem is csak kettő – egy Ferenc és egy másik Ferenc József arcmásával –, valamint egy aranyozottnak tűnő numizma Erzsébet királyné arcképével került elő. Mellettük csak hét üres tok volt fellelhető, ezért esetleges elrejtésükről érdeklődött Késmárky. Szőnyi Ottó az ügy tisztázása érdekében 1923. május 27-én személyesen látogatott el a bibliotékába, és az érmeket a helyükön találta.¹⁰⁸² Az éremtárról legközelebb az 1927. június 21-i könyvtári bizottsági ülésen esett szó. A döntés értelmében a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának használatba átadott Klimó Könyvtár különgyűjteményei

¹⁰⁷⁷ PPL 52/1907

¹⁰⁷⁸ A numizma egyik oldala Ferenc József király arcképével, és „Ferencz József” felirattal volt ellátva. A másik oldalon „Bízom népemben és ügyünk igazságában 1914–1915 Ferencz József” felirat volt megtalálható. Az érmet a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatala adta ki Budapesten. Átmérője 6,5 cm volt, a szerző monogramjával: N. R. 1915. Szőnyi gyarapodási naplójának 1916-os bejegyzése alapján az érem a harmadik teremben található asztalka fiókjában kapott helyet. – PEK TGYO It. Ms 1216 – A Pécsi Püspöki Könyvtár gyarapodási naplója 1914. április 15. – 1922. december 16. 60. oldal. PEK TGYO PPKI 60/1916.

¹⁰⁷⁹ PEK TGYO PPKI 9/1918, PEK TGYO PPKI 11/1918.

¹⁰⁸⁰ SZŐNYI 1942. 44. Megjegyezzük, hogy ő is 1806-ra tette a klimói éremgyűjtemény kirablását. Valószínűleg a Simon Máté-féle leírásra hagyatkozva.

¹⁰⁸¹ PEK TGYO It. Ms 1216

¹⁰⁸² PEK TGYO It. Ms 1216 – Benne egy levélmásolat 1923-ból, Késmárky István és Szőnyi Ottó között. A másolatot Szentkirályi István könyvtárór bocsátotta Domanovszky Ákos könyvtárigazgató számára.

közül a pénzérmekeket tartalmazó kollekciót visszaszállították a püspöki palotába.¹⁰⁸³

Az ásványgyűjtemény

1793. június 20-ára datálódik Esterházy Pál László püspök kéziratossá tett jelentése, amelyben a püspöki könyvtárba elhelyezett nagylelkű ajándékának, egy kőzetgyűjteménynek számtani rendbe szedett listáját adta át. Esterházy alaposságának ékes bizonyítéka, hogy az ásványok pontos jegyzékbe szedése érdekében egy „szakembert”, a nagybányai gimnázium igazgatóját, Pechata Jánost hívatta Pécsre, aki 1793. március 23-ára elkészítette a lajstromot, *Beschreibung der Mineralien und Fossilien. Sammlung der bischöflichen öffentlichen Bibliothek in Fünfkirchen* címmel.¹⁰⁸⁴

1795-ben Teleki Domokos utazónak Koller József a könyv- és kéziratritkaságok mellett megmutatta a gyűjteményhez tartozó érem- és ásványtárat is. Teleki elismerően nyilatkozott a mineráliákról, de további fejlesztést látott indokoltnak: „Egy kis minerális gyűjtemény is vagyon itt, azonban még csak a zsenyéjében, és nevedést kíván.”¹⁰⁸⁵ Az 1829-es, Szepesy-féle *Canonica Visitatio* adott újonnan részletes beszámolót az ásványgyűjteményről. Ebben megemlézték Esterházy püspök kimagasló kezdeményezését az adományozásról. Az egyházlátogatási jegyzőkönyv Pechata lajstromát mellékelte a gyűjteménybe tartozó ásványok és kőzetek soráról, amely 1819-ban kiegészült Dudovits Ádám 122 darabos kis kollekciójával.¹⁰⁸⁶ Ez volt az utolsó összefoglaló feljegyzés, amely ilyen részletességgel tárgyalta az ásványok előtörténetét és gyarapodását. A *Visitatio*ban Szepesy meghatározta az ásványgyűjtemény továbbiakban való gyarapításának metódusát és szabályait: így az újonnan bekerülő darabokat feldarabolt és számozott cédulákra kellett feljegyezni és nyilvántartani.¹⁰⁸⁷

A gyűjteményt az 1830–1840-es évek folyamán kisebb adományokkal egészítették ki: Csajághy Károly két cseppkövet ajánlott fel Aggtelekről, Teslér László plébános pedig egy színes követ Bükkösdről. Horváth János prefektus és Hölbling Ignác,¹⁰⁸⁸ Markovics Antal kanonok, rozsnói nagyprépost és Simonfalvi János Antal Paksról ajánlott fel fossiliákat.¹⁰⁸⁹

Haas Mihály *Baranya* című munkájában a könyvtár történeti taglalásában külön kitért a bibliotékához tartozó ásványgyűjteményre is. Szepesy érdemeire hivatkozott, aki Lindemann professzortól szerzett ásványokat, és ezeket csatolta a gyűjteményhez. Haas azonban nem tett említést az ásványgyűjtemény koráb-

¹⁰⁸³ PEK TGYO PEKI 535/1926–27. 3. pont.

¹⁰⁸⁴ PEK TGYO It. Ms 580

¹⁰⁸⁵ TELEKI D 1796. 195–201., TELEKI D 1805. 205., TELEKI D 1993.

¹⁰⁸⁶ PPL CV 1829. 104–114.

¹⁰⁸⁷ PEK TGYO PPKI 1/1829

¹⁰⁸⁸ PPL 14/1847

¹⁰⁸⁹ PPL 79/1848

bi, 1793-tól gyűjtött darabjairól. Az értékes és jeles gyűjtemény 724 tételből állt.¹⁰⁹⁰ Ágh Timót is tévesen az *Emléklapok* című munkájában Szepesy Ignácnak tulajdonította az éremtár mellé csatolt, több száz darabból álló ásványgyűjteményt.¹⁰⁹¹

Teljes jelentést az állományról az 1906. év végéről ismerünk, Szőnyi Ottó tollából. A könyvtárőr feladatainak átvételekor külön figyelmet szentelt a püspöki könyvtárhoz tartozó ásványgyűjteménynek. Nem tartotta a kollekciót muzeális értéknek, így javaslatot tett arra vonatkozóan, hogy tanítási segédletként valamely oktatási intézet – pl. a Pécsi Püspöki Tanítóképző – számára adják át.¹⁰⁹²

Végül a Pius Főgimnázium igazgatója, Jablonkay Gábor 1915. december 30-án azzal a kéréssel fordult Zichy Gyula püspökhöz, hogy a pécsi püspöki könyvtárban elhelyezett ásványgyűjteményt adományozza a Pius Kollégium szertárának, így a két intézmény gyűjteményteste egyesülhetne. A további intézkedés ügyében a püspök utasította Szőnyi Ottó könyvtárőrt, hogy az ásványkollekció mellett adja át a bibliotéka, valamint a papi könyvhagyatékok duplumpéldányait is.¹⁰⁹³ Az 1916. január 27-i keltezésű jegyzőkönyv tanúsága szerint Szőnyi 983 ásványt és kőzetet, 284 csigát és kagylót, 56 fosszília-maradványt, 20 vegyes természetrajzi tárgyat és 142 kötet könyvet adott át Jablonkaynak, valamint a kőzetgyűjtemény 1793. március 23-án Pechata János által készített katalógusát.¹⁰⁹⁴ Az ásványgyűjtemény könyvtárban maradt darabjait mindenféle jegyzékbejegyzés nélkül 1924. január 30-án átadták a Kémiai Intézetnek.¹⁰⁹⁵

Az ásványgyűjtemény mai fellelhetősége egyelőre ismeretlen: a Pius Főgimnázium 1948-as államosítása után jogutódja a Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskola lett, ám a kollekció ott ma már nem található meg. Az ásványok fennmaradt részét a pécsi egyetem földrajz és kémia tanszékein tartják nyilván.

A Lapidárium

1899 augusztusában Hetey Sámuel püspök indítványára Gerecze Péter, a budapesti főreáliskola tanára a nyilvános püspöki könyvtár északi szárnyának négy földszinti helyiségében, a folyosókon és az alsó és felső udvaron rendezte be a püspökség tulajdonát képező Egyházmegyei Múzeum Kötárát, a Lapidáriumot.¹⁰⁹⁶ A gyűjtemény azon kövekből állt össze, amelyek a Székesegyház 1882 és 1891 közötti restaurációja és átépítése során kerültek elő. Az újjáépítéskor a lebontott falak, a pillérek és a padlózat kövei, valamint az ekkor napvi-

¹⁰⁹⁰ HAAS 1845. 316.

¹⁰⁹¹ ÁGH 1894. 153.

¹⁰⁹² PPL 52/1907

¹⁰⁹³ PEK TGYO PPKI 3/1916 = PPL 3819/1915.

¹⁰⁹⁴ PEK TGYO PPKI 6/1916, PPL 380/1916.

¹⁰⁹⁵ MÓRÓ 2000. 214.

¹⁰⁹⁶ PEK TGYO PPKI 11/1918

lára került beépített egyéb kőfaragványokat a Székesegyházban már nem lehetett elhelyezni. Ezek nagy része eleinte az északnyugati torony alatt levő Szűz Mária – korábban Szent Imre – kápolnában volt felhalmozva. A Püspöki Múzeum Kötárában ezek kiegészültek a püspöki palotában akkor őrzött változatos faragványokkal is.¹⁰⁹⁷

A munkálatokra Szőnyi Ottó felügyelt, majd az ott található anyagok történetét és jegyzékét 1906-ban publikálta. A *Pécsi Püspöki Múzeum Kötára* címmel.¹⁰⁹⁸ Szőnyi később szaklapokban is ismertette az állományt.¹⁰⁹⁹ Hanuy nagy tisztelettel adózott Szőnyi Ottó munkájának, példát mutatva azon más egyházmegyék számára is, ahol még feltáratlanul fekszenek a régi korok kövei: „*Szőnyi dr. munkája a művészettörténelem és a műtörténeti kritika terén önálló tehetségre vall, aki a régmúlt századokból ránk maradt, ütött-kopott köveket szólaltat meg, ha azokon az alkotó emberi észnek és kéznek díszítési vagy alakítási munkában, csak némi nyoma van. Aki ismeri a pécsi püspöki múzeumnak itt ismertetett és a laikus előtt „néma” köveit, az tudja igazán értékelni a tudományos munkát, amelyet Szőnyi végzett.*”¹¹⁰⁰

A középkori művészet pécsi emlékeivel, témájából adódóan, Koller József pécsi nagyprépost, régész is foglalkozott, ám eredményei az összehasonlító ismeretek hiányában néhol hézagosak, továbbá hibásak voltak. Őt követte Henszlmann Imre, aki már tudományos megalapozottsággal igyekezett rendet tenni az összekuszálódott ismeretekben, de ő is téves végkövetkeztetésekre jutott. Ekképpen Gerecze Péterre várt a feladat, amelyet Szőnyi Ottó igyekezett a dokumentáció elkészítésével segíteni. A könyvtárőr úgy vélekedett, hogy nem is lehetett volna hivatottabb embert találni a kötár berendezéséhez, mint Gerecze Péter régész-művészettörténészt, hiszen kizárólag ő tudta szakmailag a leghitelesebben csoportosítani az összetartozó köveket.

Fő rendezőelvként Gerecze a stílusazonosságokat és -hasonlóságokat határozta meg, nem pedig a kronologikus időrendet, továbbá még figyelembe vette a helyiségek és a helyszín adta lehetőségeket. Az első csoport a római régiségeket, így feliratos téglákat, sírkőtöredékeket, Mithras áldozati oltártöredéket, fogadalmi követ és mozaikokat foglalt magában. Külön részt képviselt a régi Székesegyház nyugati kapuja (2. csoport), majd a Dóm román kori épületrészei (3. csoport), végül a népsátoroltár (4. csoport). A két katakombalejárat lett az ötödik csoport, hatodik a román stílusú faragványok és befejezésképpen a sírkövek, valamint a vegyes tárgyak.¹¹⁰¹ (58. kép)

A gyűjtemény valójában nem volt teljes, hiszen nem tartalmazta a Székesegyházból az idők folyamán előkerült összes köemléket, ugyanis azok egy része a Magyar Nemzeti Múzeumba került Pulszky Ferenc és Henszlmann Imre köz-

¹⁰⁹⁷ SZŐNYI 1906. 1–7.

¹⁰⁹⁸ SZŐNYI 1906. Ismerteti: HANUY 1906. 878–879.

¹⁰⁹⁹ SZŐNYI 1907, SZŐNYI 1908a.

¹¹⁰⁰ HANUY 1906. 879.

¹¹⁰¹ HANUY 1906. 878–879.

vetítésével, másik részének pedig már akkori fellelhetősége is ismeretlen volt. Egyes darabok állítólag átkerültek a reáltanoda könyvtárába. A köemlékek elhelyezése nem volt egyszerű: a szobák kis alapterülete miatt a földszinti bal és jobb oldali folyosó falait, valamint az alsó és felső udvar adta tereket is ki kellett használni. Azonban ez utóbbiak alkalmatlanságát – az időjárás viszontagságai miatt – többször megemlítette Szőnyi. A berendezési tárgyakat – a szekrényeket és az állványokat – a Székesegyházi Uradalom költségén a pécsi Hoffmann-cégtől rendelték meg. A helyszín nem adott lehetőséget a Székesegyház nyugati kapujának, a kőszármának és a lejáratoknak a rekonstrukciójára.¹¹⁰²

A Székesegyház hajdan volt hatméteres nyugati márványkapujának¹¹⁰³ elhelyezése az 1907-es évben valósult meg.¹¹⁰⁴ Helyéül Szőnyi a püspöki könyvtár-épület udvarát jelölte ki, ám egyúttal – az időjárási viszontagságok miatt – egy védőtető elkészíttetését is javasolta. Az áprilisra elkészülő 10 négyszögméternyi területen, tölgyfa lábazaton álló, fenyődeszkával bevont, kátránylemezzel beborított szín költségvetését Novák László uradalmi mérnök készítette elő, a költségek 265 korona 6 fillért tettek ki. Szőnyi az őszi munkálatokat előrevetítendő, egyúttal engedélyt kért a további kátrányoztatásra.¹¹⁰⁵ A múzeumi kőtár anyagát feldolgozó munkájában külön fejezetet szentelt a nyugati kapunak. Ennek alapján pontosan meghatározhatjuk a márvány és a fölé elkészített tetőzet helyét is, amely az alsó udvar volt.¹¹⁰⁶

Szőnyi Ottó többször felhívta Zichy Gyula megyéspüspök figyelmét, hogy *„...a püspöki múzeum anyagát képző tárgyak jelenlegi helyiségekben semmiképp sem applikálhatók úgy, amint ez a nagy műbeccsel bíró gyűjtemények és emlékek kellő érvényesülése szempontjából feltétlenül kívánatos volna.”*¹¹⁰⁷ A püspök egy 1907. december 24-én kelt levelében jelezte, hogy nem nagyon lát lehetőséget megfelelő helyiség biztosítására, de nem zárkózott el Szőnyi azon javaslatától, hogy a Lapidárium tárgyait az egy éve alapított és rábízott városi múzeumba helyezték el, hogy *„... így a város összes muzeális emlékei egy helyen csoportosíttassanak.”* Szőnyi egyúttal vállalta az ideiglenes átengedés feltételeinek összeírását.¹¹⁰⁸

1907. december 29-én Zichy Gyula püspök Szőnyi Ottó püspöki múzeumi szakértőjének tervezetei alapján átiratot küldött Nendtvich Andor pécsi polgár-

¹¹⁰² SZŐNYI 1906. 1–7., PPL 52/1907.

¹¹⁰³ A szétszedett nyugati kapu ideiglenes tároló helye az udvarban való felállítás előtt a könyvtár-épület illemhelye volt, emiatt is sürgette Szőnyi a méltóbb helyre való áthelyezését. PPL 928a/1907.

¹¹⁰⁴ PPL 928a/1907 – A kapu elhelyezésekor szóba jött a püspöki palota kertje, valamint a püspökszentlászlói rezidencia parkja, ám Szőnyi Ottó aggodalmát fejezte ki, hogy Pécs neves emléke elkerüljön a városból. Ezért harmadik verzióként a püspöki könyvtár kertjét jelölte meg, ahol a lakosság számára bármikor megtekinthető lesz. PPL 953/1907 = PEK TGYO PPKI 1/1907.

¹¹⁰⁵ PPL 1361/1907, PPL 2397/1907.

¹¹⁰⁶ SZŐNYI 1906. 45–48. A kapu elhelyezése közben egy római feliratos Gorgon-fejes dombormű, továbbá több, a középkorban festett rész (pl. Tóbiás a cethallal) került elő. PPL 2397/1907.

¹¹⁰⁷ PEK TGYO PPKI 7/1907 = PPL 4667/1907.

¹¹⁰⁸ PEK TGYO PPKI 7/1907 = PPL 4667/1907.

mesternek a rég óhajtott „kulturpalota” létrehozásának ügyében. Letétbe kínálta az egyházmegye által őrzött kő- és éremgyűjteményt, hogy annak darabjai méltó módon kerülhessenek kiállításra. Reményei szerint nemcsak a bemutató részévé válhatnak a gyűjtemények, hanem a városi múzeum gyarapodásához is hozzájárulhatnak. Feltételei között azonban szerepelt azon kitétel, hogy a gyűjtemény mindenkor a püspök tulajdonában marad, és egy tízévente hosszabbítandó letéti szerződés fogja státuszát garantálni. Ha a püspök negyedévvel a határidő lejártá előtt nem nyilatkozik ezen állapot megváltoztatása ügyében, a hosszabbítás automatikusan megtörténik. Az esetleges rongálódásokért a város köteles lett volna felelősséget vállalni, és a kárt megtéríteni. A feltételek be nem tartása a szerződés felbontását eredményezte volna. A püspökség az egyházmegye részéről felügyelő személyzetet nevezhetett ki soraiból. Az átadott tárgyak mindegyikét köteles volt az intézmény kiállítani, raktározni nem lehetett őket. A gyűjtemény bemutatójának kialakításához a pécsi püspökség biztosított volna szakértőt is. A tárgyak feliratain a tulajdoni viszonyokat fel kellett tüntetni. A kőtár állványait is átengedték volna letétbe. A pécsi egyházmegyei papok számára kötelesek lettek volna biztosítani a díjmentes megtekintési és kutatási lehetőséget. A városi tanács 1908. évi február 17–18-án tartott közgyűlésén köszönettel vette a nagylelkű felajánlást, a tervek azonban nem valósultak meg, noha 1909-től Szőnyi volt a városi múzeum kinevezett igazgatója is.¹¹⁰⁹

A kőtárról való következő feljegyzés már az első világháború utolsó évében keletkezett, amikor Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1544/1918. elnöki számú rendelete felszólította az ország kulturális intézményeit, hogy ún. „kulturstatistikát” állítsanak össze. Szőnyi Ottó könyvtárőr az 1918-as év legutolsó napjára összeírta a kőtár tartalmát, 804 darab kőfaragványt felsorolva.¹¹¹⁰

Összefoglalóan elmondható, hogy a püspöki múzeum helyzete a könyvtáron belül előnyös volt, hiszen katalógusa 1906-ban megjelent nyomtatásban. A gyűjtemény finanszírozását tekintve a könyvtárhoz és ezáltal a Lyceumi Alaphoz tartozott, ám valójában nem volt önálló költségvetése. Nem találtunk olyan számadást sem a püspöki könyvtári működésének időszakából (1899–1925), amely a kiadásokat jellemezte volna. Ezáltal bevételre sem lehetett számítani ezen gyűjteményi egységből.

A Lapidárium vezetője a mindenkori könyvtárőr volt, így Szilvek Lajos (1899–1906 februárja), Szőnyi Ottó (1906. július 17.–1921. december 22.), Györkös József (1922. január 8.–1923. április 15.) és Késmárky István (1923. április 15.–1925 decembere).

A történelmi és műtörténeti értékkel bíró kőtár 1925 decemberére a Székesegyház déli részében, a Szent Mór kápolna alagsori helyiségében nyert elhelye-

¹¹⁰⁹ PPL 4697/1907, ROMVÁRY 2010. 366.

¹¹¹⁰ PEK TGYO PPKI 11/1918

zést¹¹¹¹, amely munkálatokban Szőnyi Ottó hajdani könyvtárőr, a Műemlékek Országos Bizottságának előadója vállalt oroszánrészt.¹¹¹² A kőtár áthelyezésével a múzeum hivatalos teendőit az akkor már Budapesten dolgozó Szőnyi Ottó vette vissza haláláig, 1937-ig.¹¹¹³ Igaz, az „új” helyszínen is igencsak zsúfolt elrendezést tudtak csupán biztosítani. A végleges elhelyezése csak 2005-től valósult meg a Székesegyház mellett, a Káptalani Levéltár épületének keresztirányú meghosszabbításaként kialakított Dómmúzeumban.

A könyvtár története szempontjából a Lapidáriumból négy faragvány kapott fontos szerepet: Klimó György püspök nyilvános könyvtárának emléktáblája, a könyvtár használati szabályzatát tartalmazó márványlap, Klimó püspök epitáfiuma és végül az ahhoz tartozó mellszobor (59. kép). A négy márvány köemlék végső helyét 1924-ben nyerte el a könyvtárépületben¹¹¹⁴ Mellettük látható 2012-től az 1760-ban alapított első pécsi papírmalom Klimó-címerköve. (60. kép) (Ezekről bővebb leírást lásd *Függelék 8.*)

Az 1929-es, Pécs városának kulturális történelmét bemutató tanulmányában Asztalos Miklós, a pécsi egyetemi könyvtár munkatársa a következő szavakkal illette a földszinten megtalálható lapidáriumot: *„A dóm restaurálásakor abból kikerült Európaszerte páratlan gazdagságú és értékű középkori román építészeti anyag, az úgynevezett lapidárium még 3 évvel ezelőtt alig hozzáférhetően és értékéhez egyáltalán nem méltó módon a püspöki könyvtár épületében volt elhelyezve.”*¹¹¹⁵

A képgyűjtemény

Igen érdekes kollektíót jelent a bibliotéka életében a képgyűjtemény megléte. Mint azt már a könyvtárépületek berendezési tárgyainak taglalásakor említettük, az építményekben mindig szerepet kaptak a festmények díszítés és tiszteltetés céljából. Ezen kollektíó kapcsán azonban nem beszélhetünk tudatosan szervezett gyarapításról, kizárólag az esetlegesség volt az alakítója. A komplett képgyűjtemény kialakulása a 20. századra valósult meg: kizárólag ideiglenes jelleggel.

A könyvtár Szőnyi Ottó időszakában számos esetben vett át teljes kanonoki hagyatékokat, amelyekben nem kizárólag könyvanyag volt. Így már 1914. július 21-én Wajdits Gyula kanonok adta át a bibliotéka számára Sláby Vilma hagyatéki tárgyalása révén Sláby Ferenc hajdani könyvtárőrnek egy életnagyságú családi arcképét, amelyet az örökhagyó még életében a könyvtárnak adományoz-

¹¹¹¹ DERCSENYI 1962. 5.

¹¹¹² PKGYJKV 653/1925 – Káptalani Gyűlés 1925. december 4.

¹¹¹³ SCHEMATISMUS 1900. 134., SCHEMATISMUS 1901. 142., SCHEMATISMUS 1903. 154., SCHEMATISMUS 1906. 153., SCHEMATISMUS 1908. 154., SCHEMATISMUS 1910. 156., SCHEMATISMUS 1912. 157., SCHEMATISMUS 1914. 159., SCHEMATISMUS 1917. 100., SCHEMATISMUS 1922. 122., SCHEMATISMUS 1925. 109., SCHEMATISMUS 1927. 114., SCHEMATISMUS 1931. 114.

¹¹¹⁴ PEK TGYO PEKI 12.b/1924–25, 17/1924–25 = PPL 2816/1924.

¹¹¹⁵ ASZTALOS 1929. 221.

zott.¹¹¹⁶ Walter Antal pápai prelátus, kanonok hagyatékából a végrendelete szerint Wurster József végrendeleti végrehajtó adta át a püspöki bibliotéka számára Klobusiczky Péter néhai kalocsai érsek (1821–1843) olajfestmény-arcképét aranykeretben.¹¹¹⁷ (Lásd *Függelék 10.*)

A Pécsi Püspöki Iroda 1916 decemberében a püspöki könyvtár épületében helyezte el 44 festményt a kijavíttatásuk idejére azzal a feltétellel, hogy a restaurálás után visszakerülnek eredeti helyükre. A képeket orosz foglyok hozták át a püspöki palotából. A javíthatatlanokat a könyvtár letétjébe helyezték a pécsi püspökség tulajdonjogának fenntartásával. Az egyes darabokat Szőnyi Ottó vette át, majd lajstromot készített róluk. (Lásd *Függelék 9.*)¹¹¹⁸

Korabeli fényképek tanúbizonysága szerint az egyetemi könyvtári időszakban a könyvtárteremből az épület földszintjének déli szárnyán található igazgatói irodában helyezték el a két alapító arcképét: Szepesy Ignác olajfestményét, Klimó György vörös krétarajzát. Ezek korábban a könyvtártermekben voltak.¹¹¹⁹ 1923. szeptember közepén Zichy püspök felkérte Késmárky István könyvtárórt, hogy az egyetemnek átadott könyvtáráépületből a jegyzék alapján a pécsi püspökség tulajdonát képező képeket a püspöki székházba szállíttassa vissza, és adja át Sziksz Ferenc udvarmesternek.¹¹²⁰

A kottatár

A zenei gyűjtemények kialakítása már a középkori könyvtárakban is szokás volt, hangjegyes kódexek és misekönyvek formájában. A nagyobb enciklopédikus gyűjtőkörrel rendelkező egyházi bibliotékák a felvilágosodás korában sem nélkülözhatték a zenei dokumentumokat, bár fizikailag nem mindig különítették el őket. Így a pécsi püspöki könyvtárban is fellelhetők voltak az egyházi zenekultúra egyes időszakainak dallamkincseit őrző kéziratos és nyomtatott kották. A Klimó Könyvtár ezen anyaga a könyvespolcokon, a többi kötet közé besorolva került elhelyezésre. A zenei különgyűjtemény története a 20. századba vezet bennünket.

A könyvtárban rövid ideig őrzött, „legfiatalabb” gyűjteménytest helyi zenei anyagot foglalt magában: ez volt a kottatár. A székesegyházi énekiskola igazgatója, Lajos Gyula előterjesztése alapján 1918. május 14-én Zichy Gyula püspök engedélyt adott arra, hogy az iskola tulajdonában levő, továbbá az 1888. évet megelőzően összegyűjtött kéziratos énekes és hangszeres kottákat jegyzék kíséretében átadják a püspöki könyvtárnak. Ezek azon darabok voltak, amelyek gyakorlati használatra már feleslegessé váltak. Addig a zenei segédletek az

¹¹¹⁶ PEK TGYO PPKI 6/1914

¹¹¹⁷ PEK TGYO It. Ms 216 65. p.

¹¹¹⁸ PEK TGYO PPKI 17/1916, PEK TGYO It. Ms 216 1, 63, 65. p.

¹¹¹⁹ PKL SZIH Dobozok IV.5.

¹¹²⁰ PPL 2949/1923

énekiskola próbatermében voltak elhelyezve. A gyűjtemény alapját Walter Antal és Glatt Ignác kanonokok hagyatéka képezték, kiegészülve díszkötéses zeneművekkel és zenei vonatkozású könyvekkel. Azzal a kitéttel kerültek a püspöki bibliotékába, hogy szükség esetén az énekiskola igazgatójának rendelkezésére bocsássák őket. Szőnyi Ottó továbbá engedélyt kapott a közel 12 folyóméternyi anyag elhelyezésére szolgáló szekrény elkészíttetésére. A háromajtós szekrény terveit mellékelte a könyvtárőr a benyújtott számlákhoz. Radó Ferenc asztalos 640 koronáért – amelyet 80 koronával, egy eladott régi szerkény árával egészítettek ki – júliusra készítette el a szekrényt.¹¹²¹ A gyűjtemény az egyetemi könyvtári időszakban is az épületben maradt, ám pontos fizikai helyét nem tudjuk meghatározni. Szőnyi 1942-ben megjelentetett ismertetőjében viszont a következő olvasható: *„Mint különlegesség figyelemreméltó a pécsi székesegyház zene- és énekharának, egy nagy szekrényt betöltő XVIII. és XIX. századbeli kottatára.”*¹¹²² Ezek a kották ma a Pécsi Püspöki és Káptalani Levéltár tulajdonában vannak.

Az önálló gyűjteménytestekké összeforrt anyagok mellett a Szőnyi Ottó által precízen vezetett gyarapodási naplóban¹¹²³ több olyan tárgyra is bukkanunk, amelyből egy-két darab került a püspöki könyvtárba, megőrzés céljából (szobrok, fényképek, reprodukciók, püspöki pecsétnyomók, plakátok, a liturgiához és a mindennapi élethez használatos, nemegyszer történelmi értékű tárgyak). Fontos és szükséges lenne ezen tárgyaknak az azonosítása, megvizsgálva, hogy ma mi lelhető még fel belőlük, mi lett a további sorsuk a püspöki bibliotéka egyetemi könyvtári időszaka után, mert az bizonyos, hogy ezek még az 1920-as évek folyamán kikerültek a Szepesy Ignác utcai épületből, és az egyházmegyénél kaptak új elhelyezést. (Lásd *Függelék 10.*)

¹¹²¹ PEK TGYO PPKI 7/1918 = PPL 1814/1918, PPL 2654/1918 A szekrény rajza megtalálható a levelek mellett.

¹¹²² SZŐNYI 1942. 44.

¹¹²³ PEK TGYO It. Ms 1216

KITEKINTÉS A PÜSPÖKI KÖNYVTÁR 1945 UTÁNI TÖRTÉNETÉRE

A KÖNYVTÁR ÉS AZ ÉPÜLET STÁTUSZÁNAK MEGVÁLTOZÁSA

A második világháború végére Magyarország – északi, keleti és déli szomszédai-val együtt – a szovjet hatalmi övezet részévé vált. A szuverenitás elvesztésének első szakasza 1945-től 1949-ig, a második 1949-től 1956-ig tartott. Az első szakaszban a politikában és a kulturális életben már akkor is csak korlátozott pluralizmus érvényesülhetett, majd 1949 után kizárólagossá vált a kommunista párt, a Magyar Dolgozók Pártjának vezető szerepe. Ez a hatalom a centralizálást, az egypártrendszer bevezetését, a magán- és egyházi tulajdon felszámolását, szellemi szinten pedig a marxista-leninista államideológia hegemoniáját és a társadalomra való, eszközök közt nem válogató rákényszerítését eredményezte.¹¹²⁴

Az 1949 utáni politikai döntések, az állam és egyház viszonyának alakulása, az egyházak befolyásának erőteljes visszaszorítása, az egyházi vagyon felszámolása a hajdani püspöki könyvtár jogi helyzetére is jelentős hatással volt. Az egyetemi könyvtáron belül 1923-tól különgyűjteményi státuszban működő bibliotékát – egyházi jellege miatt – szigorú politikai ellenőrzés alá vonták. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1950. június 12-én kelt 1041-P15-3/1950 elnöki 3. számú véghatározatával a főfelügyelete alá tartozó pécsi püspöki líceumi alapítványt az 1949. évi 2. számú törvényerejű rendelet 1. §-ának b/ pontja alapján megszüntette, és az alapítvány vagyonához tartozó ingatlanok állami tulajdonba vételét rendelte el. Ennek szellemében a Szepesy Ignác utca 3. szám alatt álló épületre vonatkozóan is érvényesek voltak az alábbi paragrafusok:

1. §. Az alapítványt meg kell szüntetni, ha

- a. céljának megvalósítása lehetetlenné vált vagy a közérdeket veszélyezteti,
- b. ha céljának eredményes megvalósításáról ésszerűen csak az állami, törvényhatósági vagy községi (városi) közigazgatás útján lehet gondoskodni...¹¹²⁵

Így 1950. július 17-én állami tulajdonba ment át a Pécsi Egyetemi Könyvtárhoz tartozó ingatlanvagyon, a hajdani püspöki bibliotéka épülete is.¹¹²⁶ A ház berendezését a múzeumokról és műemlékekről szóló, 13/1949. törvényerejű rendelet értelmében, művészettörténeti értéke miatt védett iparművészeti emlékké nyil-

¹¹²⁴ ROMSICS 2001. 273.

¹¹²⁵ 1949. évi 2. számú törvényerejű rendelet – Az alapítványokra vonatkozó kérdések szabályozásáról. „1 § b) Az alapítványt meg kell szüntetni, ha céljának eredményes megvalósításáról ésszerűen csak az állami, törvényhatósági vagy községi (városi) közigazgatás útján lehet gondoskodni.” TÖRVÉNYEK 1950. 99–100.

¹¹²⁶ Az utca nevét 1953-ban változtatták át Szepesy Ignác püspök nevére Leonardo da Vinci utcává, majd 1991-ben a rendszerváltás után újból visszakapta Szepesy püspök nevét. MADAS J. 1978. 419–420.

vánították. A könyvtár épülete a város látványosságaként már a 19. század második felében különleges figyelmet kapott, emiatt a Népművelési Minisztérium műemlékvédelem alá vonta.¹¹²⁷

Az államosító bizottság döntése érdekes, kettős jogi helyzetet teremtett a könyvgyűjtemény helyzetének mérlegelése után. A püspök tulajdonjogát a berendezésre és a könyvvállományra vonatkozóan az 1041-P15-3/1950. elnöki 3. számú határozata alapján megerősítette: *„A püspöki liceum alapítvány Pécs, Szepessy u. 3. sz. épületében levő és a mindenkori pécsi püspök tulajdonához tartozó berendezési tárgyakat, valamint a püspöki könyvtárhoz tartozó könyveket továbbra is a mindenkori pécsi püspök tulajdonában meghagyom azzal, hogy ezeknek használati joga az 1925. évi május hó 4-én kelt haszonkölcsön-szerződés értelmében az ott körülírt feltételek mellett továbbra is fennáll.”*¹¹²⁸

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kötelezte az egyetemi könyvtárt, hogy a mindenkori pécsi püspök tulajdonában levő berendezési tárgyakat, valamint a könyvvállományt elkülönítve kezeljék az eddig is a magyar államkincstár tulajdonát képező egyetemi tulajdonú eszközöktől és könyvektől. A püspöki könyvtárőr felügyeleti joga elviekben továbbra is érvényesíthető maradt. Ez a rendelkezés érvényben hagyta a *Haszonkölcsön-szerződés* (1925. május 4.)¹¹²⁹ vonatkozó határozatait: így a könyvtárőr tiszteletdíját, a könyvanyag és a berendezés püspöki tulajdonban maradt részének használatáért megállapított összeg püspöki könyvtári alapba való befizetését, továbbá az engedélyeztetés betartását a könyvvállomány kölcsönzésére. Rogács Ferenc segédpüspök (1948-1958) a határozat véleményezésében kiemelte a tűzkárbiztosítás teljesítésének kötelezettségét, amelyet az egyetemnek kellett vállalnia. A püspök a folyamatos kapcsolattartás zálogaként éves jelentésekben tájékozódott volna az állomány további sorsáról. Végül fontosnak vélte egy új *Haszonkölcsön-szerződés* megkötését. Rogács kiemelte még, hogy a pécsi könyvtár az egyetlen az országban, amelynek ilyen különleges jogi státusza van, hiszen a többi gyűjtemény a püspöki székhely kezelésében maradt. Kérésük arra irányult, hogy a könyvtárt a mindenkori püspök vagy segédpüspök, illetve a kinevezett könyvtárőr bármikor megtekinthesse.¹¹³⁰

Figyelemfelkeltő feljegyzés maradt azonban hátra, valószínűleg Rogács Ferentől, aki az 1950-es években egyházmegyei segédpüspökként és általános helynökként szerette volna megtekinteni a neves könyvvállományt. A könyvtár igazgatója üzent a könyvtárőrön keresztül, hogy nem áll módjában a püspököt beengedni a könyvtárba: *„Minden turistának és látogatónak kinyílnak a Könyvtár*

¹¹²⁷ Bárminemű átalakításokhoz vagy restauráláshoz kötelező volt kikérni a szakminisztérium engedélyét. TÖRVÉNYEK 1950. 107–114.

¹¹²⁸ A Művelődési Minisztérium 1950. június 12-i 1041-P15-3/1950. elnöki 3. számú véghatározata.

¹¹²⁹ PEK TGYO PEKI 211/1924–25 – Haszonkölcsön-szerződés (Másolat PEK TGYO PEKI 531/1926–27) FÉNYES 1993. 22–25.

¹¹³⁰ PPL 831/1956

ajtajai, de a Klimó-könyvtár törvényes főfelügyeleti hatósága nem őrizhette ellen a könyvtárat, sőt meg sem tekinthette mind a mai napig."¹¹³¹ Pontos forrás hiányában annyit tudunk, hogy 1950 után a püspöki könyvtári biztos már nem láthatta el a *Haszonkölcsön-szerződésben* meghatározott feladatait, ekképpen az egyházmegye sem rendelkezett rálátással, beleszólási, véleményezési joggal a Klimó Könyvtár állományának használatával kapcsolatosan. E téren is csak az 1956-os forradalom időszaka hozott átmeneti változást. 1956 októberében az akkori Oktatási Minisztérium helyettes minisztere, Sötér István 855-P9/3/1956.XII. I. oszt. számú levelében értesítette a pécsi Állam- és Jogtudományi Kar dékánját – hivatkozván az 1950-es elnöki határozatra –, hogy a pécsi megyéspüspök megbízottja jogosult a hajdani püspöki könyvtár állományának felülvizsgálására, de a szerződés nem tért ki az ott található könyvállomány püspöki engedélyhez kötött kölcsönzésére.¹¹³² Ez a helyzet később sem változott, és bár a pécsi megyéspüspök tulajdonosa maradt a Klimó Könyvtár gyűjteményének és berendezési tárgyainak, ezen jogával nemigen élhetett az 1980-as évekig, hiszen a bibliotékába be sem mehetett.

Az egyetemi könyvtár az 1950–1970-es évek között a tájékoztató jelleggel ki nyomtatott könyvtárismertetőiben általában csak érintőlegesen utaltak a jogelőd intézményre, kiemelt figyelmet csak az egyetemi státusza és az aktuális használata kapott. Szükszavú utalást tettek a legrégebbi nyilvános könyvtári mivoltára, továbbá képillusztrációnak használták fel (enteriőr, használati szabályzat márványtáblája) kerülve püspöki mivoltának megemléztetését is.¹¹³³

A kialakult politikai helyzet visszasságait sajátos módon illusztrálják a könyvtár munkatársai körében fennmaradt anekdoták. A könyvtár állományát – egyházi jellegére való tekintettel – 1949/50 körül vizsgálat alá vonták. A kirendelt felügyelők nem voltak szakembereknek nevezhetők, hiszen egyikük a körbonctanon volt segéd, a másik meg a vasútnál dolgozott. A katalógusok láttán még viccelődve mondták a könyvtárosoknak, hogy ők az ábécét nem ismerik, de pozíciójukban erre nincs is szükségük. Az első, számukra szemet szűrő kifogás a könyvtár polcain található szobrok „félmeztelensége” volt. Az akkori megbízott igazgató Várkonyi Nándor (1946–1947, 1950–1951) volt, aki magasan művelt emberként tisztában volt az ellenőrzés jelentőségével és várható veszélyeivel. Rá hárult a feladat, hogy megmentse az utókor számára a menthetőt. Így gyors döntést hozott, és ekként bemutatta az enteriőrt díszítő mellszobrokat: – „*Íme, Arisztotelész Elvtárs, a marxista filozófia megalapítója! Íme, Livius Elvtárs a marxista történettudomány megalapítója!* Így a válasz: – „*Ja, ha Elvtárs barátok, akkor maradhatnak!*” A másik kardinális kérdéskör a gyűjtemény köteteinek áttekintése után az abban fellelhető, „az ifjúság romlását előidézhető”, ideológiailag nem megfe-

¹¹³¹ PPL 831/1956

¹¹³² PPL 831/1956

¹¹³³ GARAY 1958, SCHER 1952–1954. 1., FÉNYES 1958. 4., FÉNYES 1962. 1., 5., 6. Már bővebb történeti ismertető: FARKASNÉ–TAMÁSINÉ 1970, FARKASNÉ–TAMÁSINÉ 1974.

elő munkák kiirtásának lehetősége volt. „Szerencsére” – valószínűleg ismét a leleményes könyvtárigazgató közbenjárására – végül az egész hajdani püspöki könyvtárrészleg bezárását határozták el, kötetleírásait pedig kiszedték a központi egyetemi katalógusból. Így akadályozták meg a nem megfelelő ideológiai tartalmú kötetek illetéktelen kezekbe való kerülését, és ennek okán való esetleges leválogatásukat.

A KATALOGIZÁLÁS UTÓÉLETE

A püspöki könyvtár kötetállományának 1930-as évektől készülő kék katalóguscéduláit folyamatosan rendszereztek az egyetemi könyvtár betűrendes katalógusába, a „nagy fehérbe”. Gálos László beszámolója alapján úgy véljük, hogy nem készült el a teljes állomány feldolgozása.¹¹³⁴ 1945 után megkezdődött a püspöki és a kanonoki anyag szakozása, Wimmer Imre könyvtári tiszt közreműködésével, ám a munkák ismételten abbamaradtak. A nyomtatott kék cédulákat – ideológiai okokra való hivatkozással – az 1940-es 1950-es évek fordulóján kiszedették az egyetemi katalógusfiókokból, hogy ekképpen is meggátolják a püspöki anyag használatát. Móró Mária Anna megjegyzése szerint az akkoriban ott dolgozó kollégák egy fiókba, sorba rendezve tárolták őket, majd nyomuk veszett.¹¹³⁵ Érdekes azonban, hogy a Kanonoki Gyűjtemény cédulái a katalógusfiókokban maradtak, valószínűleg egyetemi leltári számuknak köszönhetően.

Az 1960-as években – Fényes Miklós igazgatósága idején a könyvtár munkatársai, Nyakas Sarolta és Kővári Ferenc elkészítette a Klimó Könyvtár címlapfotó-katalógusát, amely mind helyrajzi rendbe, mind szerzői és cím szerinti betűrendbe rendszerezte a könyvállományt. Nyakas munkássága révén sok, addig hiányos adattal rendelkező mű, ősnymtatvány és Régi Magyar Könyvtári (RMK-)kötet azonosítása és leírása történt meg. A hiányzó adatokat Nyakas Sarolta több esetben feljegyezte a fotók hátlapjára. Kisebb hibák azonban még így is akadtak a rendezésnél, ugyanis a lefordított munkákat következetlenül hol az eredeti, hol pedig a fordító nevéhez sorolták be. A címlapfotók a mai napig segítik a kutatók búvárkodását a hajdani püspöki gyűjteményben. A párhuzamos fényképek pedig installációként szolgálnak az egyes kiállítások elkészítésénél. Előnye, hogy használatakor rögtön képet kap a kutató a bibliográfiai adatokról, valamint a címlap egyedi különlegességeiről is.

A végleges, immár a teljes püspöki állomány katalógusa 2001-re készült el Móró Mária Anna csaknem tízéves feldolgozó munkája révén. A nyomtatott, könyvformátumban kiadott *A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár*

¹¹³⁴ PPL 831/1956

¹¹³⁵ MÓRÓ 2001a. 5., MÓRÓ 2001b. 107–108. Ennek egy része 2006-ban került elő az egyetemi könyvtár „tömörraktárából”, rendszerezésüket a könyvtárban közgyűjteményi gyakorlatukat végző történészhallgatók végezték el.

*katalógusa. I. A könyvek szerzői betűrendes katalógusa*¹¹³⁶ címet viselő könyvjegyzék a világhálón keresztül is nyilvánossá teszi a Klimó Könyvtár páratlanul gazdag állományát.¹¹³⁷ Az első adatbázisszerű feldolgozás (WinISIS) lehetővé teszi a könyvállomány egyes köteteinek tárgyszavas feltárását is. A könyvkatalógus egy sorozat első darabjaként jelent meg, benne csak a szűken vett Klimó Könyvtár állományával (az Országgyűlési Anyaggal együtt), így a Kanonoki Gyűjtemény nem képezte részét. A betűrendes katalógust a tervek szerint a folyóiratok és a kéziratok nyomtatott lajstroma, majd a Kelemen József-féle aprónyomtatvány-gyűjtemény adatai, végül egy személy-, hely- és possessornév-mutató követte volna.¹¹³⁸

A Kanonoki Anyag feldolgozását 2006-ban kezdték meg a mai Történeti Gyűjtemények Osztályának munkatársai. Reményeink szerint az elektronikus katalógusba való adatbevétel legkésőbb 2013 végére be fog fejeződni.

Erről a korszakról összegezve elmondhatjuk, hogy csaknem 20 évre jobbra „kivonták a forgalomból” a püspöki könyvtár tudományosan is elismert állományát. A szükséges és az egyetemi könyvanyagból hiányzó, az aktuális ideológiáknak megfelelő kötetek egy részét kiemelték, majd átleltározták. Megítélésünk szerint a Klimó Könyvtár kettős jogi státusza miatt mégis előnyösebb helyzetben volt, mint a csupán egyházi fenntartású könyvgyűjtemények, hiszen az egyetemi könyvtár különgyűjteményeként tartották nyilván. Az 1970-es évektől az egyetemi belső, majd az 1990-es évektől lassanként a külső kutatók számára is biztosítani tudták ismét a folyamatos használatot. További lendületet adott a Klimó Könyvtár szakszerű működéséhez az a tény, hogy az Egyetemi Könyvtár főigazgatója, Fischerné Dárdai Ágnes 1999-től vezetői tevékenységében kiemelt szerepet szentelt és külön finanszírozást biztosított a könyvtár költségvetésében a hajdani püspöki bibliotéka működésének. 2006 óta külön szervezeti egységgé (Történeti Gyűjtemények Osztálya) tette a könyvtár régi gyűjteményeit, amelyek legnagyobb különgyűjteménye lett a Klimó Könyvtár. Konferenciák és kiállítások megszervezésével kezdeményezte és támogatta a püspöki bibliotéka népszerűsítését az egyetemen belül és kívül is.

¹¹³⁶ MÓRÓ 2001a

¹¹³⁷ www.lib.pte.hu/kulongyujtemenyek/kereso.htm, A katalógus integrációja megtörtént a Kárpát-medencei régi nyomtatványokat nyilvántartó adatbázisába (MOKKA-R=www.eruditio.hu/lectio/mkdny) a pécsi egyetem központi katalógusába (OPAC) pedig folyamatban van. A katalógus-integráció munkálatait a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár munkatársa, Zawiasa Róbert végezte el.

¹¹³⁸ MÓRÓ 2001a. 5.

A NYILVÁNOS PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR ALAPÍTÁSÁNAK ÉS MŰKÖDÉSÉNEK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI HÁTTERE

A NYILVÁNOS KÖNYVTÁRAK MEGJELENÉSE EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

A Klimo Könyvtár magyarországi könyvtári kultúrában betöltött szerepének kijelölése érdekében, az alábbiakban rövid összefoglalást adunk a nyilvános könyvtárak európai és hazai kialakulásáról.

Az oktatás, a művelődés és általában a kultúra területén a 17. század végétől a katolikus megújulás (konfesszionalizáció) törekvéseivel a római katolikus egyház egyre inkább visszanyerte korábbi tekintélyét. A 18. század folyamán Európa-szerte szemléletváltás ment végbe az emberi gondolkodásban, ami jelentős átalakulásokat idézett elő. Az értelmiséget képviselő világi és egyházi személyek új műveltségének „fegyvervé” lett a könyv és az általa közvetített gondolatok sora. A szűk társadalmi keretek adta lehetőségek megnövekedtek azáltal, hogy egyre szélesebb rétegnek igényévé vált a tudás birtoklása. A strukturált ismeretek tudatában egyre több megnyilvánulásban volt érezhető a közösség érdekében való együttműködés szándéka. A közért való jótéteményekhez mindenki a saját tudása és lehetősége szerint járulhatott hozzá: tehát egyszerre kellett érvényesülnie az egyén és a közösség érdekének, egymást kiegészítve, felerősítve, egyúttal feloldva az esetlegesen összeegyeztethetetlennek tűnő célkitűzéseiket. A „rendszer” gördülékeny működése érdekében fontos volt olyan egyének részvétele is, akik képesek voltak elkülöníteni a káros tudálékosságot a precíz és hasznos tudományosságtól.¹¹³⁹

A könyvtárügyben is lényeges változások következtek be: a társadalmi-politikai berendezkedés módosulásainak hatására megváltoztak az olvasói igények, párhuzamosan megteremtve azt a széles személyi bázist, amely már messze túlmutatott a korábbi szűk társadalmi kereteken. Többek közt ennek az összhangnak alappillérei, sőt szimbólumai lettek a nyilvánosság számára felajánlott könyvtárak. Ekképpen a bennük rejlő tudás az egyre szélesedő közönség számára vált hozzáférhetővé, és az egyén feladata csak abban állt, hogy miként tudott élni az ismeretek nyújtotta előnyökkel. Ezáltal lettek hasznos állampolgárrá azok, akik tevékenyen be tudtak kapcsolódni a közösségért végzett munkálatokba.¹¹⁴⁰

A könyvgyűjtemények szélesebb közösségek számára való hozzáférhetővé tétele (a közösségi használat) már a 17–18. században, Angliában, Franciaor-

¹¹³⁹ ALSZEGHY 1991, KOSÁRY 1996. 553–562., KÓSA 2006. 315–318., KATUS 2010. 227–248.

¹¹⁴⁰ ALSZEGHY 1991, KOSÁRY 1996. 553–562., KÓSA 2006. 315–318., MONOK 1996. 111–115., MONOK 1998. 111–115.

szágban, majd a német fejedelmeknél kialakult. A 18. század közepétől Ausztriában is kísérletet tettek az udvari gyűjtemények közkinccsá tételére. Mária Terézia és II. József is utasítást adott a Habsburg Birodalom könyvtárainak feltérképezésére. A nyilvánossá tétel első lépéseként egyes nagyobb bibliotékák pontos és részletes, más intézmények számára mintaként szolgáló katalógusok közreadásával igyekeztek ismertté tenni és megkönnyíteni köteteik használatát.¹¹⁴¹

A nyilvános könyvtárak fogalmi körülírása összetett feladat, hiszen azok intézményi funkciója évszázados formálódás után, csak számos kritérium együttes meglétével valósulhatott meg. Egy, a mindenki hasznára átadott bibliotékának elsődlegesen olyan tudományosan sokszínű állománnyal kellett rendelkeznie, amely jelentős mértékben kielégítette az olvasói érdeklődést, de egyúttal túl is mutatott azon. A nyilvánosság felé hajló könyvgyűjtemények már meghaladták az „arisztokratikus gyűjteményszervezési modellt”, amely a bibliofil tulajdonos személyes kíváncsiságán kívül esetlegesen kuriózumokat tudott „csak” felvonultatni. Monok István kutatásai mutattak rá arra a tényre, hogy Felső-Magyarországon már a 16–17. században számolnunk kell a nyilvános könyvtárak meglétével. Kassa evangélikus parókiája, valamint Besztercebánya iskolai könyvgyűjteménye katalógusuk címbeli megfogalmazásában a *bibliotheca publica*, vagy *publica libraria* kifejezéssel éltek. Alapjaik számos esetben szerzetesrendi könyvtárak voltak, amelyek esetlegesen iskolai vagy városi tanácsai könyvtárakká alakultak át. Sokszor egyházi kezelésben maradtak, de a városi közösség szolgáltatába is helyezték őket. E fenti fogalmak alatt jelzett könyvtárakat azonban semmiképpen sem szabad összekevernünk a 17. századi gyökerekből a 18. századra kialakuló, európai típusú *öffentliche Bibliothek* és a *public library* rendszerével. A korábbi századok is biztosítani kívánták egy bizonyos társadalmi réteg vagy csoport (iskolai, városi és egyházi közösség) számára a nyilvános könyvtárhasználatot, de a lehetséges olvasók köre nem feszegette az adott társadalmi kereteket. A szabad használat egy lépés volt a felvilágosodás hatására kialakuló, teljesen nyilvános bibliotékák számára, amelyek a részlegességen keresztül tárták egyre szélesebbre kapuikat. A két korszak nyilvános könyvgyűjteményei között a különbség ott fogható meg, hogy a közhasználat már átlépett a társadalom által felállított korlátokon, és mindenki számára felkínálta az emberi tudás korlátlanságát. Azonban tisztában kell lennünk azzal, hogy a lehetőség még nem jelentett teljes intézményi kihasználtságot.¹¹⁴²

A 18. SZÁZADI MAGYAR KÖNYVTÁRKULTÚRA

A 150 éves török uralom után, a 18. század első harmadára már egész Magyarországon megteremtődtek a feltételek az újjáépítéshez. A hajdani török hódoltsági területen az újjászervezés igénye nemcsak politikai, gazdasági és közigaz-

¹¹⁴¹ KOSÁRY 1996. 553–562., MONOK 1996. 111–115., MONOK 1998. 111–115.

¹¹⁴² MONOK 1996. 181–187.

gatási téren jelentkezett, hanem a szellemi kultúra számos területén is. A könyvkultúrát itt fejlődési vonala kimaradt szakaszainak átlépésével, mégis azok eredményei beépítésével kellett szinte a semmiből újrateremteni. A „modern” igényeknek megfelelően nyomdákat, papírmalmokat és könyvtárakat alapítottak.¹¹⁴³

A felvilágosodás rohamosan terjedő eszméi és a katolikus restauráció nemcsak a szellemi termékek nyomtatott formában való megjelentetésének adott nagyobb teret, hanem az őket szisztematikusan gyűjtő, rendszerező bibliotékák alapításának is. Nem kérdéses, hogy a gyűjteményszervezésben nagy erővel vette ki részét a társadalom két kiemelkedő rétege: a nemesek és a papok. Az indíttatások és a koncepciók különbözhetnek, de a célok egységesen a tudás nyilvánosságának és hozzáférhetőségének biztosításában összegződtek. A megnövekedett számú nyomdatermékek tematikai sokszínűsége új utat nyitott a könyvtárak történetében is, hiszen modernizálták addigi szűk társadalmi szabályok közé szorított válfajait. A gyűjtés már az egyéni érdekeken túl közösségi célok köré szerveződött, ekképpen az olvasók körében is nagy változások álltak be. A barokk reprezentációt háttérbe szorította a korszerű használhatóság érdeke.¹¹⁴⁴

Jelentős fejlődés a főúri, a nemesi, valamint az egyházi könyvtárak területén indult meg. Ezek állományának tudatos fejlesztése mellett hangsúlyos szerepet kapott a beemelt kötetek mennyisége és azok jellege, továbbá a használók körének strukturálódása is. Az öncélú gyűjtés helyett a céltudatos állománygyarapítással egybekötött műveltségterjesztésre tevődött át a hangsúly: mindez a szűkebb és tágabb közösség javára. A nyilvánosítás aktusának még egy, nem elhanyagolható tényezőjére kell felhívunk a figyelmet, a felsőfokú oktatás strukturálódására. A korabeli könyvtárak legtöbbjének megalapítása szoros összefüggésben állott egy felállítandó (vagy felállított) főiskola vagy egyetem történetével. E változások együttes hatása vonta magával a köz hasznára való fokozatos átadás lehetőségét. Felfelé íveléssel az 1770-es évektől számolhatunk, ekkor jelentek meg a hazai közkönyvtárak csírái. Jelen monográfiában részletesebben kizárólag a 18. századi, katolikus főpapi alapítású bibliotékák sorát tekintjük át, hiszen ezek körébe tartozott a Klimó-féle pécsi könyvgyűjtemény is.¹¹⁴⁵

A főpapi könyvtárak

Az egyház művelődési szerepe Magyarország kulturális történetében vitathatatlan. A tudományos és oktatási intézmények alapításának fő kiváltó oka a 18. század második felére a reformáció és a katolikus megújulás harcában a katolikus egyház megcsoorbult tekintélyének visszaszerzése lett. A művelt ordináriu-

¹¹⁴³ SZARVASI 1939

¹¹⁴⁴ POGÁNY 2005. 107–141.

¹¹⁴⁵ POGÁNY 2005

sok haladó gondolkodásmódjának kialakulásában jelentős szerepet játszottak európai tanulmányútjaik, ezek közül is a római Collegium Hungaricum falai között eltöltött évek.¹¹⁴⁶ Ez a szellemi légkör ösztönzőleg hatott a könyvgyűjtésre, az új gondolatok befogadására, valamint a mecénatúra magyarországi kialakulására is, amelynek egy része a könyvkiadásban teljesedett ki. A 18. századra lendületet szerző bibliofília történetét nem köthetjük egy évszámhoz: hosszú évtizedek vezettek el a nevesebb főpapi gyűjtemények kialakulásához.

Az egyházi gyűjtemények egyben tartására a nagyszombati zsinat (1611) és II. Ferdinánd 1625. december 11-én kelt rendelete a prelátusoknak szabad végrendelezési jogot adott, és javasolta, hogy összes könyvüket a káptalanra hagyományozzák egy működő könyvtár szervezésére: „A nagyszombati zsinat határozatainak megfelelően minden, a káptalanra átruházott könyvből könyvtárat kötelesek felállítani.”¹¹⁴⁷ A rendelet 1715-re törvényi erőre emelkedett (1715. évi XVI. törvénycikk), kiemelve a püspökök és az érsekek egyéni döntési jogköréből a bibliotékájukkal kapcsolatos végrendelezési jogot. Így a könyvek, könyvtárak továbbgyarapításának feladata kötelező jelleggel a káptalanra szállt át, aki azt mindig átadta az éppen kinevezett püspöknek.¹¹⁴⁸ Ezáltal biztosították a nagyobb gyűjtemények egyben maradását.¹¹⁴⁹

Az öncélú könyvgyűjtést felváltotta a jól átgondolt tudományszervezés jegyében létrehozott könyvtárak alapítása. Magyarországon a főpapi közkönyvtárak alapjait az 1770-es évektől tették le: elsőként Pécsen (1774), majd Kalocsán (1784), Egerben (1793) és a században utolsóként Gyulafehérváron (1798).¹¹⁵⁰

A Klimót követő magyar egyházfők már főrangú családok külföldön tanult sarjai voltak: így a kalocsai Patachichok, az egri Eszterházyak és a gyulafehérvári Batthyányiak.

Patachich Ádám kalocsai érsek (1776–1784) 19.000 kötetes – benne 365 kötetnyi ősnymotatványt tartalmazó –, Váradon és Budán is módszeresen gyarapított könyvtárát végül a kalocsai érsekségre hagyta. Kinevezett utóda, Kollonitz László gróf (1762–1817) hasonló lelkülettel folytatta a könyvgyűjtést, és Katona István történetíró-könyvtáros segítségével Magyarország egyik leggazdagabb magyar történelmi gyűjteményét magában foglaló bibliotékává tette a kalocsait

¹¹⁴⁶ VERESS 1941, BITSKEY 1983, BITSKEY 1996.

¹¹⁴⁷ „Juxta statuta Synodi Tyrnaviensis libri omnes Capitulo cedant ad erigendam Bibliothecam.” PÉTERFY 1742. II. 434., KOVÁCH 1974. 228.

¹¹⁴⁸ SZEREDY 1879. 1465–1466. Lásd a példát Pécsen: 1780. június 23-án nevezték ki a pécsi egyházmegye élére gróf Esterházy Pál Lászlót. A káptalan 1781. június 11-i ülésén megbízta Nunkovics György nagyprépostot, hogy az új egyházfőnek adja át a könyvtár kulcsát: „...clavim episcopo consignet, qua parte ex ejusdem cubiculis ad bibliothecam aditus patet.” = „... annak a szobának a kulcsát, amelyből közvetlenül a könyvtárba lehet jutni, adja át a püspöknek.” Így, mintegy szimbolikusán ismét a püspök lett a könyvgyűjtemény gazdája. Valószínűsíthető, hogy ezt a képletes kulcsátadást minden kinevezett ordinárius esetében megtették. PKGYJKV 1/1781 – Káptalani Gyűlés 1781. június 11.

¹¹⁴⁹ POGÁNY 2005. 111–123.

¹¹⁵⁰ BERKÓ-FEHÉR 1980. 43–44., KÓKAY 1999. 304–313.

(*Bibliotheca Metropolitanae Ecclesiae Colocensis*). Az élete során összegyűjtött mintegy 23.000 kötetét csatolták a Patachich-könyvtárhoz.¹¹⁵¹

Antalóczi Lajos szerint a klimói nyilvános bibliotéka után a második köz-könyvtár az 1793-ban megnyitott egri volt.¹¹⁵² Gróf Eszterházy Károly egri püspök (1725–1799) könyvtáralapítási terveit¹¹⁵³ is hathatósan átszötte az egyetem létesítésének gondolata, így nem volt kétséges az enciklopédikus jelleg kidomborítása sem. Engedélyt ugyan ő sem kapott az univerzitás létesítésére, de felállított líceuma és szellemi hagyatéka áthagyományozódások révén ma is él a róla elnevezett főiskola falain belül. Liturgiátörténeti kutatásainak köszönhetően módszeresen kialakított kódexgyűjteménnyel is rendelkezett. Az alapító halálakor bibliotékája 20.293 kötetet (köztük 34 kódexet és 94 ősnymotvatványt) számlált.¹¹⁵⁴

Gróf Batthyány Ignác erdélyi püspök (1780–1798) gyulafehérvári könyvgyűjteménye¹¹⁵⁵ kialakításakor határozott céllal vágott bele a munkálatokba: a hungarikumok, a történettudományi források mind teljesebb összegyűjtése és feltárása lebegett a szeme előtt. Érdekes tény, hogy számos magyar vonatkozású munkát korábbi felettesétől, Eszterházy Károly egri püspöktől vett át, akinél ez nem tartozott a preferált gyűjteménytestek közé. Pogány György véleménye szerint Eszterházy és Batthyány között egy hallgatólagos munkamegosztás alakult ki, amely hozzájárult gyűjteményeik egyediségéhez.¹¹⁵⁶ Batthyány 1794-re az egykori gyulafehérvári kolostor helyére szállított több, hagyatékból származó bibliotékát. A Batthyaneum-könyvtár megnyitását 1798-ra datálják.¹¹⁵⁷

Noha jelen fejezet a 18. századi főpapi könyvtárak ismertetését tűzte ki célul, mégsem hagyhatjuk szó nélkül a nagyszombati-pesti Egyetemi Könyvtár „államosítását”, amelynek állománya a jezsuita rend 1773-as feloszlata után jelentős mértékben kiegészült. A szervezett működést a *Ratio Educationis* szabályozta rendeletileg. A gyűjteményt az egyetemmel együtt 1777-ben a budai várba költöztették, majd 1779-ben nyilvános intézménnyé vált. 1784-ben székhelyét véglegesen Pestre tették át. A gyűjteményt 1780-ban kötelesepéldány-őrző könyvtárnak nyilvánították. 18. század végi állományát 22.000 kötetre becsülik.¹¹⁵⁸

A korszakot áttekintve bizonyos, hogy Klimó püspök úttörőként, példamutató szerénységgel, a közösségi érdekeket előtérbe helyezve, pénzt, időt és fáradságot nem kímélve alapozta meg mindenki használatába átengedett könyvtárát, természetesen figyelembe véve a helyi lehetőségeket. Kortársai és utódai elisme-

¹¹⁵¹ POGÁNY 2005. 119.

¹¹⁵² ANTALÓCZI 2001. 18.

¹¹⁵³ VARJÚ 1902. 27–49.

¹¹⁵⁴ BITSKEY 1997, POGÁNY 2005. 116–123., 89–113., HENDRE BIRO 2011.

¹¹⁵⁵ VARJÚ 1899a, VARJÚ 1899b, VARJÚ 1899c, VARJÚ 1900a, VARJÚ 1900b, VARJÚ 1900c, VARJÚ 1901a, VARJÚ 1901b, KELECSÉNYI 1988. 114–124.

¹¹⁵⁶ POGÁNY 2005. 121–122., HENDRE BIRO 2011.

¹¹⁵⁷ POGÁNY 2005. 121–122.

¹¹⁵⁸ TÓTH-VÉRTESY 1982. 109–110., FARKAS G 2008. 26., BIBOR 2008. 33–41.

rése ezt csak megerősítette. Érdemes megemlíteni a három nagy egyházi méltóság – Klimó, Eszterházy és Batthyány – egymáshoz fűződő személyes vagy közvetett kapcsolatát. A pécsi és az egri ordinárius levelezésben állt egymással, Batthyány pedig Eszterházy egyházmegyéjében kezdte pályafutását. A közös bennük még, hogy mindhárman nagy tisztelői és barátai voltak a bécsi nunciusnak, Giuseppe Garampinak, valamint a bécsi könyvtár vezetőjének, Kollár Ádám Ferencnek, így mindkettővel folyamatos kapcsolatot ápoltak, kiemelt ügyként kezelve könyvtáraik gyarapítását is.¹¹⁵⁹

A 18. században kialakuló könyvtárak enciklopédikus jellegük kidomborítása mellett egyéb gyűjtemények magukba foglalását is vállalták: így pl. Pécssett Klimó püspök könyvtárához ásványgyűjteményt, éremgyűjteményt, valamint egy csillagvizsgáló intézetet csatolt, kiegészítve bibliotékáját ezek bőséges szakirodalmával. Szemléltető eszközként föld- és éggömbök, valamint egy térkép-gyűjtemény is szerves részét képezte a könyvgyűjteménynek. Tehát a kutatás és az oktatás elméleti és gyakorlati „eszközei” egyetlen szervezett egységben váltak a tudásközvetítés alapjaivá. Olyan intézménymodellek láttak napvilágot, amelyek nagy precizitással ötvözték magukba az elméleti és a gyakorlati tudás letéteményeseit, a könyveket és a tárgyakat. Mindez egy kiemelt célért: az egyetemalapításért. A Pécssett tervezett univerzitás tudományos felszerelése önmagában még nem adott megfelelő hangsúlyt az oktatási intézménynek. Mindemellett szükséges volt, hogy a tanároknak meglegyen a tudomány iránti alázat és szeretet, a tanulóknak pedig a tudomány megbecsülése is. Pécs ezzel a komplex intézménnyel példát szolgáltatott a magyar könyvgyűjtők számára.

Az oktatási intézmények részét képező csillagvizsgálók története 1754-ben a nagyszombati egyetemen kezdődött meg, amelyből obszervatóriumának 13 műszere az egyetem 1777-es áthelyezésével átkerült Budára. Hell Miksa jezsuita szerzetes-csillagász segítségével a budai várban alakították ki a csillagvizsgálót, amely II. József döntése értelmében 1785-re összeolvadt a megszüntetett nagyszombati obszervatóriummal.¹¹⁶⁰

A századfordulón a klimói kezdeményezés mellett még két nagy oktatási intézmény gondoskodott a természettudományos megfigyelések számára nélkülözhetetlen obszervatóriumról, sőt iskolaépületük terveibe is integrálták annak külön felépítését.

Egerben Eszterházy Károly püspök még a Líceum alapítása előtt, 1764-ben egy 53 méter magas, hatemeletes csillagvizsgálót (*Specula*) állított fel, amely működését 1776-ban kezdte meg, teljességében azonban csak 1785-re készült el. A torony a 19. század első harmadára elavult eszközei miatt múzeummá alakult.

¹¹⁵⁹ KÓKAY 1999. 308.

¹¹⁶⁰ http://csillagaszattortenet.csillagaszat.hu/magyar_18-19._sz._csillagaszata/20050104_budai_var.html (2011.08.28.)

Az épület mind a mai napig áll, és az obszervatóriumban a 18. századi csillagászati technika, Hell Miksa által beszerzett angol műszereit csodálhatjuk meg.¹¹⁶¹

Ezek közül is fontos felhívunk a figyelmet a Klimó-féle intézmény-együttes és az 1793-ban megalapított egri könyvtár, valamint ennek csatlakozó intézetei között fennálló párhuzamokra. A gróf Eszterházy Károly egri püspök által felépített monumentális líceumépület tervezetében helyet kapott a könyvtár és egy, a maga korában is kiemelkedőnek és korszerűnek tekintett csillagvizsgáló (*Specula*) is. Felszerelési tárgyait tekintve sokkal strukturáltabb és modernebb – főként angol eredetű – eszközöket vonultatott fel, mint a pécsi. Mindkét egyházfő egyetemalapítási tervében alapvető fontosságú volt az enciklopédikus könyvállomány mellett a gyakorlati természettudományos oktatást elősegítő asztrolómiai intézet. Eszterházy és Klimó aktív levelezésben állt egymással, így bizonyos, hogy tudomásuk volt egymás terveiről.

Gyulafehérvárott 1792-re datálható a hasonló intézmény és épületrész felállítása. A kezdeményező itt is a püspök volt, Batthyány Ignác személyében, aki egri kanonoksága idején (1767–1780) már megismerkedett Eszterházy terveivel, és kapcsolatuk püspöki kinevezése után sem szakadt meg. A hasonló intézmény felállítási tervének tehát közvetlen mintáját vehette. A gyulafehérvári csillagvizsgálóban a kutatások csupán igen rövid ideig tartottak, az épület a könyvtárhoz csatlakozva ma is fennáll. Jelenleg a Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegye tulajdonát képezi.¹¹⁶² Batthyány Ignác Klimóval és Eszterházyval ellentétben nem egy felsőoktatási intézmény részeként képzelte el könyvtárát, hanem azt egy felállítandó tudóstársaság használatára szánta.

A csillagvizsgálók különbsége abban állt, hogy a pécsi egy már meglevő toronyban kapta meg végleges helyét. A szobák nagysága, a háromemeletnyi magasság erőteljesen befolyásolta az intézet kialakítását. Az egri és a gyulafehérvári csillagvizsgálótorony ezzel ellentétben az épülettel egy időben nyerte el végleges kialakítását. Szerencse, hogy Egerben az obszervatóriumot nem helyezték át, így eszközei mind a mai napig fennmaradhattak, hű képet adva egy 18. század végi csillagászati műhelyről.

A MŰVELŐDÉS SZÍNTEREI ÉS A KULTURÁLIS ÉLET MAGYARORSZÁGON A 18. SZÁZADTÓL A 20. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁIG

A magyarországi kulturális élet a 18. és 20. század között jelentős változáson ment keresztül. A modern társadalom kialakulásának következményeképpen a művelődés rétegzettségével kell számolnunk: a folyamatos változások hatására a magas műveltség mellett nagyobb szerepet kapott a szórakoztató funkció is.

¹¹⁶¹ http://aries.ektf.hu/~bikini/ecstva/index_ket_evsszazados.htm (2011. 08.12.)

¹¹⁶² KELÉNYI B 1930. 5–22., POGÁNY 2005. 121–122.

Ez a kettősség szinte minden válfajnál megteremtette a sajátos társadalmi igényeknek megfelelő kulturálódási lehetőséget, intézményeit.¹¹⁶³

A társadalmi változások átalakították az egyén kapcsolatát a könyvhöz is, ami a könyvtári kultúra fejlődésének egyik alapfeltétele volt. A protestáns és a katolikus vallás képviselői már a 18. század folyamán felismerték, hogy a hit elveit taglaló munkák mellett mind a könyvkiadásban, mind a könyvgyűjtésben teret kell engedniük a világ megismerését szolgáló műveknek is. Így a teológiai és a világi művek számaránya a 19. századra felcserélődött. A 18–19. század fordulójára a nyelvújítási harcok (1790–1819) következtében az anyanyelvi művek száma évről évre magasabb lett. Kezdetben az olvasás népszerűsítését a tömegkiadványok szolgálták, így a köznép számára készített kalendáriumok, a ponyvairodalom, majd a 19. század folyamán az anyanyelven megjelenő szépirodalmi munkák és a közélet sokszínűségét felvillantó újságok váltak kedvenc olvasmányokká, aminek következtében a kor tudományos és egyéb szellemi követelményeinek megfelelő művek kerültek a használók kezébe. A dualizmus korára állami szabályozásnak köszönhetően az iskolai tankönyvek kiadása is jelentősen emelkedett. Egyre keresettebbek lettek a politika, a földrajz, a honismeret, a természet-, a jog- és az orvostudományok kötetei mellett a történeti múlt emlékeit megőrző a forrásgyűjtemények is. Az anyanyelvi szépirodalmi munkák és a görög-latin auktorok művei is olvasóra találtak.¹¹⁶⁴

Az udvari cenzúra csak időszakosan szólt bele a könyvkiadásba: pl. a felvilágosult abszolutizmus idején, a jakobinus mozgalom, majd az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után. Csapodi Csaba összesítései szerint 1721 és 1800 között 45 hazai nyomda és 22 kiadó mintegy 19.290 nyomdaterméket készített és forgalmazott. Természetesen ezek döntő többsége (67%) 1761 után jelent meg. 1751 és 1800 között a magyar nyelvű kiadványok százalékaránya 30%-ról 40%-ra emelkedett, ennek fényében a latin nyelvűek aránya 55%-ról visszaesett 37, 3%-ra. A német nyelvű kötetek aránya 10 és 16% között mozgott, a németesítő törekvések időszakában természetszerűleg emelkedő tendenciát mutatva.¹¹⁶⁵ 1801 és 1848 között Fitz József és Firtinger Károly adatai alapján 4615 mű jelent meg, ebből 794 csak 1848-ban. 1848-ra Fitz adatai szerint a magyar kiadványok 69%-ban abszolút többségbe kerültek a kiadók forgalmazásában, míg a német nyelvűek 24%-ban, a latin meg csupán 1%-ot ért el.¹¹⁶⁶ A 19. század második felére a nyomdaipar a könnyűipar egyik legfejlettebb ágazatává lett. 1913-ra Magyarország 1208 nyomdájából 251 Budapesten látta el feladatait.¹¹⁶⁷

¹¹⁶³ KATUS 2010. 519–520.

¹¹⁶⁴ KOSA 2006. 365–367., FÜLÖP 2010. 41–47.

¹¹⁶⁵ CSAPODI 1946. 98–104.

¹¹⁶⁶ FIRTINGER 1900, FITZ 1948, FÜLÖP 2010. 41–56.

¹¹⁶⁷ KATUS 2010. 511.

A rendszeres olvasó, könyvvásárló és könyvtárlátogató réteg kiszélesedése számos kedvező tényező összhatásából adódott. Egyrészt ezek elengedhetetlen feltétele volt az olvasás és esetenként az írás tudása. Beszédeselek a két évszázad statisztikai kimutatásai: 1770 körül a paraszti elitnek csak 12–15%-a tudta aláírni a nevét. A piacok közelében élők közt az írástudók számaránya 20 és 25% között mozgott, a mezővárosokban pedig 30% körül. A felvilágosodás két oktatási rendeletének (1777, 1806) köszönhetően növekedő tendencia mutatható ki az írni-olvasni tudók táborában. 1840 körül országos viszonylatban a felnőtt lakosság 20–25%-a volt az írástudás birtokában. A dualizmus legfőbb vívmánya az Eötvös József által bevezetett népoktatás volt, amelynek köszönhetőn a korszak végére jelentős számadatbeli változások mutathatók ki az analfabetizmus terén. Az első hivatalos adatot az 1869-es népszámlálásból nyerhetjük. A 6 éven felüli lakosság 32,8%-a tudott írni-olvasni (férfiak 41%, nők 25%). Természetesen az ország különböző részeiben igen nagy volt a szórás: 24–78% között. Az írástudók száma 1910-re változott meg látványosan, 68,7%-ra (írni-olvasni tudók: a férfiak 83%-a, a nők 76%-a¹¹⁶⁸), amely nemzetiségi és regionális viszonylatban természetesen különböző eredményeket produkált.¹¹⁶⁹ Magyarország a világháborúra megelőzte a dél-európai államokat. Az 1930-as évekre, a klebelsbergi reformok hatására az analfabétizmus 12,7%-ra csökkent.¹¹⁷⁰

Egy magyar tudóstársaság felállításának gondolatát már Bessenyei György megfogalmazta (*Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék*. Bécs, 1790.), ám 1825-ig érdemi előrelépés nem történt az ügyben, amikor is Széchenyi István nagylelkű felajánlásával lehetővé vált a Magyar Tudományos Akadémia (1831) életre hívása, a Teleki-könyvtár átadásával pedig megalapozták annak könyvtárlományát is.¹¹⁷¹

A már felvázolt főpapi könyvtárrendszer egyik nagy előrelépése az egymás utáni nyilvánossá tétel volt. A 18–19. századra egyre jellemzőbb lett a fő- és köznemesi könyvgyűjtemények kialakulása, gyarapodása és esetenként egy-egy oktatási vagy tudományos intézmény számára való felajánlása (Lásd Festetics György, Teleki József). A városiasodás további fokmérői a 18. század végén létrejött kölcsönkönyvtárak (1781 Pozsony, Trattner János Tamás), olvasóköri (Lesekabinet) lettek, amelyek társadalmi találkozóhelyként lehetőséget adtak a legfrissebb politikai, ismeretterjesztő és szépirodalmi munkák helyben használatára és kölcsönzésére is. Ezek működését 1795-től, a jakobinus mozgalom bukása után felszámolták. Ismételt megnyitásukat csak 1811-ben engedélyezte I. Ferenc (1792–1835). Eleinte ebből a könyvkereskedők is kivették szerepüket. A reformkorban Wesselényi Miklós és Széchenyi István agitációja nyomán sorra alakultak meg az ország megyéiben, városaiban, sőt a falvakban is a kaszinók, az olva-

¹¹⁶⁸ ROMSICS 2001. 65.

¹¹⁶⁹ KATUS 2010. 227., 503–504.

¹¹⁷⁰ CSAPODI-TÓTH-VÉRTESY 1987. 348–351.

¹¹⁷¹ KOSÁRY 1996. 562–571., KOSA 2006. 365–366.

sóegyletek, a társalkodóegyletek és az olvasótáborok. Ezek száma 200 körül volt, és a nemes szórakozás, a művelődés és a közéleti tevékenység fellendülését szolgálták. Ezen intézménytípusok működtettek továbbá kisebb-nagyobb könyvtárt is, amelyek a korabeli időszakai sajtót, valamint a politikai, szépirodalmi és tudományos műveket gyűjtötték össze és szolgáltatták. Sőt lehetőséget adtak az ott olvasottak megvitatására is.¹¹⁷²

Széchenyi Ferenc a Nemzeti Múzeum és Könyvtára megalapításával (1802) felállította Európa harmadik nemzeti közgyűjteményét, amelynek célja a mind teljesebb, több évszázadot és tudományágat felölelő könyvanyag összegyűjtése, megőrzése és szolgáltatása volt. Jelentős részt képviselt bennük a nemzet történetével, nyelvén keletkezett munkák sora. Ennek állománya az elkövetkező századokban folyamatosan gyarapodott, és egyre strukturáltabbá vált.¹¹⁷³

A 19. század a tudományok differenciálódása következményeként életre hívta a szakkönyvtárakat, valamint a századfordulón a mindenki által használható, általános gyűjtőkörrel rendelkező közművelődési bibliotékákat (ma közkönyvtár). Az iskolai könyvtárak létesítése lényegében végigkíséri a bibliotékák történetét, kizárólag funkciójukban és gyűjtőkörükben állt be módosulás. Az 1850-es évek után egyre gyakrabban tanári és ifjúsági könyvtári megosztásban működtek, kiszolgálva az olvasótípusok egyedi olvasmányszükségleteit. A 19. század utolsó harmadára mindennapi munkájához a megalakuló hivatalrendszer is saját kis könyvgyűjteményt tartott fenn. Kisebb könyvtárakat tudhattak magukénak a társadalmi szervezetek és egyesületek is. A könyvgyűjtemények egyetemes jellege fokozatosan visszaszorult, és gyűjteményük a kisebb-nagyobb közösségek eltérő igényeinek megfelelően alakult ki. A századok folyamán a magánkönyvtárak számában jelentős csökkenés figyelhető meg.¹¹⁷⁴

Ez a 19. század végére meggyökeresedett forma lett a 20. század könyvtári rendszerének alapja. A hazai könyvtárügy összefogását és színvonalának emelését szolgálta az 1897-ben életre hívott Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége. Tevékenységének eredményeképpen 1914-re 1487, 100 és 340 közötti kötetet szolgáltató népkönyvtár jött létre.¹¹⁷⁵

Az első világháború után, a trianoni békeszerződés alapján bekövetkezett területi veszteségek miatt a magyar könyvtárstruktúra, a bennük őrzött kötetek száma, továbbá az olvasóközönség létszáma is jelentős veszteséget szenvedett. A valóságban ez még nagyobb volt, hiszen az idegen megszállás, a katonai elszállásoltatások és a céltalan hadizsákmány-szerzés több kisebb könyvgyűjtemény pusztulását jelentette. Határon kívülre került könyvtáraink több mint fele (55,2%). A népkönyvtárak és a gazdakönyvtárak nagy része megsemmisült. A társadalmi és egyesületi, valamint a közművelődési bibliotékák száma 60%-kal

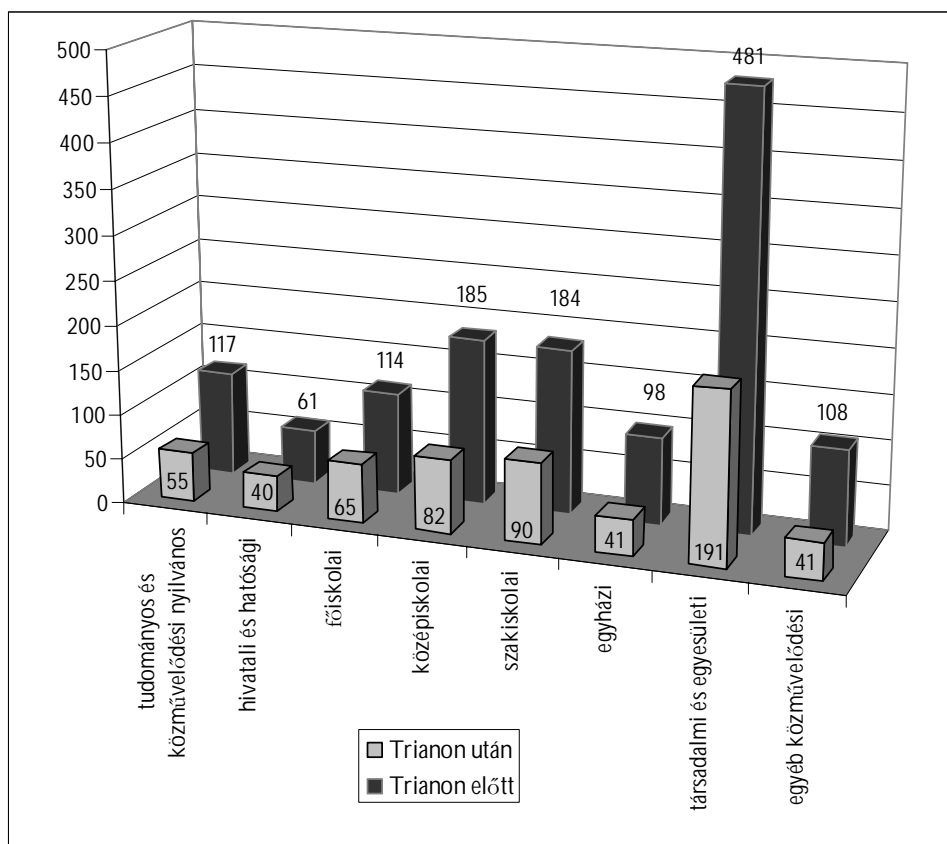
¹¹⁷² FÜLÖP 2010. 21–47.

¹¹⁷³ BERLÁSZ 1981, SOMKUTI 2002.

¹¹⁷⁴ KÓSA 2006. 365–371.

¹¹⁷⁵ KÓSA 2006. 365–371., FÜLÖP 2010. 37–41.

csökkent. A gazdag régi gyűjteményekkel rendelkező egyházi és nemesi könyvtárak tekintetében szenvedte el a legnagyobb történelmi károkat a magyar könyvtárstruktúra. Így pl. a marosvásárhelyi Teleki Téka és a gyulafehérvári Batthyáneum elvesztése a hungarikumok tekintetében hatalmas hiátust hagyott maga után. Jakó Zsigmond a Batthyaneumot tartotta az európai régi könyves könyvkultúra múzeumának, hiszen a Romániában található kódexek 80, az ősnymtatványok 56–60%-a itt lelhető fel. Régi magyar nyomtatványainak száma eléri az 1000 darabot.¹¹⁷⁶



24. ábra – A könyvtártípusok veszteségei az első világháború területi elcsatolásai miatt¹¹⁷⁷

¹¹⁷⁶ JAKÓ 1991. 90–92.

¹¹⁷⁷ CSAPODI–TÓTH–VÉRTESY 1987. 348–349.

A következőkben a könyvtárak mellett létező, a társadalmi csoportok egyre szélesedő művelődési igényének lehetséges helyszíneit, intézményeit vesszük számba.

A nemzeti kultúra további fontos „terei” a nagyvárosokban felállított színházak voltak, amelyek az iskolából önálló kőfalak közé költöztek. Ekképpen egy szélesebb befogadó réteg változatos repertoár segítségével mélyíthette el klaszszikus vagy „modern” irodalmi-zenei ismereteit. A könyvtárak kialakulásához hasonlóan a színházak sem maradhattak volna fenn közadakozások nélkül a 19. században. A kultúra szolgálatában álltak még a megyei múzeumok és képtárak is, bár látogatottságuk a 20. századig messze elmaradt a színházakétól.¹¹⁷⁸

Az oktatási rendszer átalakulása is végigkísérte e két évszázadot. A felvilágosult abszolutizmust követő Habsburg-uralkodók – Mária Terézia és II. József – a valláspolitikát és az oktatásügyet szigorúan politikai kérdésként, államérdeként határozták meg, hiszen ebben látták a közjólét legfőbb letéteményesét. 1777 augusztusában látta meg a napvilágot az átfogó tanügyi rendelet, a *Ratio Educationis*, amely állami irányítás alá vonással egységesítette az egyházi keretek közt működő oktatási-nevelési rendszert, a népiskolától az egyetemi oktatásig bezárólag. Egyik legfontosabb intézkedése az volt, hogy 6 és 10 éves kor között minden gyermeknek iskolába kellett járnia, ami által megnövekedett az írni-olvasni tudók száma. Az egyre égetőbb igények miatt megjelentek a felsőfokú bányászati, mérnöki, mezőgazdasági és gazdasági szakoktatás intézményei. A nemzetállami keretek között kibontakozó gazdasági- és polgári társadalmi átalakulás megteremtette az alapot az állam által támogatott, modern oktatási struktúra kialakulásához. Az összehangolt oktatáspolitikai az alsó- és a középfokú tanulmányok mellett a szakképzés fontosságát hangsúlyozta, valamint igyekezett a különböző szintek közötti átjárhatóságot könnyebbé tenni. A század végére bekövetkező hangsúlyváltás a felsőfokú tanulmányok intézményeinek és az egyetemeknek a szerepét emelte ki. A döntő lépéseket az Osztrák–Magyar Monarchia kiváló vallás- és közoktatásügyi miniszterei tették meg megfontolt intézményalapítási és -szervezési munkájukkal.¹¹⁷⁹

1848 és 1918 között a polgárosodás és a modernizáció eredményeképpen a kulturális infrastruktúra jelentősen átalakult. A sokasodó tudományos, irodalmi és művészeti társaságok, egyesületek nemcsak szakmai alapon differenciálódtak, hanem világnézeti és felekezeti alapon is. A nyilvános és folyamatosan megjelenő sajtóorgánumok már a reformkorban az ismeretszerzés meggyorsításának letéteményesei voltak. Rendszeres számaikkal megszokottá tették az olvasást közönségük számára. Nem véletlenül nevezte Katus László a dualizmus időszakát a média forradalmának. A korszakot a tömegesen megjelenő hírlapok, szakfolyóiratok, irodalmi és közművelődési lapok fémjelezték. A polgárság tömeg-

¹¹⁷⁸ KATUS 2010. 241., 511.

¹¹⁷⁹ KARDOS–KELEMEN–SZÓGI 2000. 31–116.

kultúrája már a társadalom minden rétege számára elérhető volt. A technikai haladás pedig az információellátásban és -közvetítésben is a kultúra teljes átalakulását eredményezte.

Kialakultak a férfitársaságok rendszeressé váló kávéházi találkozói, valamint sorra nyitottak meg a cukrászdák. A 19. századra szerveződnek a folyamatos koncertélményt nyújtó, egyes városokhoz kötődő szimfonikus zenekarok. A köznép szórakozási igényeit kiszolgáló, cirkuszok és vidámparkok verték fel sátraikat az egyes városokban, falvakban.¹¹⁸⁰ A 20. század elejére teret hódított magának az új vizuális kultúra művészete, a film. 1908-ra már több tucat mozgóképszínház működött. Hazánkban 1912-ben kezdődött meg a játékfilmgyártás.¹¹⁸¹

A művelődés színterei és a kulturális élet Pécsen a 18. századtól a 20. század első harmadáig

A török uralom alól való felszabadulás, majd a Rákóczi-szabadságharc után, a 18. század közepétől megindult a város gazdasági és infrastrukturális újjászervezése mellett a hitélet, az oktatás és a művelődés fellendülése is. A gazdaság talpra állításával az élet minden területén nagy lendületet kapott a fejlődés. 1686 után a Mecsek lábánál kibontakozott a szőlőtermesztés és a bortermelés, majd a következő század derekára országos elismertséget szerzett. A 18–19. század fordulója a polgárság meggazdagodásának korszaka volt Pécsen. A nagyipar és a kisipar kiegyensúlyozottan fejlődött, egymást érték az alapítások. 1848 után még sokáig a hagyományos kisipar volt a jellemző. 1848-ban 37, 1862-ben pedig 32 cég működött Pécsen.¹¹⁸² A városban több jelentős börgyártó szervezet működött (Hamerli, Höfler, Erreth). Fontosak voltak a gép- és vasipari üzemek (Haberényi-gépgyár) is, továbbá a rézművesek, a harangöntők, a mezőgazdasági eszközgyártók, a cukorgyár, a dohánygyár és a sörgyár is. Messze földön híressé vált az Angster orgonagyár. A fellendüléséhez hozzájárult a helyi kereskedelem kibővülése, a modern pénzintézmények (bankok, biztosítók stb.) szaporodása, a vasútrendszer kiépülése, valamint az oktatási rendszer szélesedése. 1857-től vasút kötötte össze Pécs Moháccsal, 1867-től Barccsal, 1882-től pedig Budapesttel is. A kiépített vasútvonalak új lendületet adtak a város fejlődésének.¹¹⁸³ 1869-es adatok szerint a város lakosságának foglalkozási megoszlása a következő volt: értelmiségi a 2,41%-a, kereskedő-iparos-bányász-őstermelő a 47,23%-a, eltartott pedig (tanulók, foglalkozás nélküliek) az 50,36%-a. 1910-re a közszolgáltatást teljesítők és a szabadfoglalkozásúak 8,71%-ot, az iparosok-kereskedők-közlekedési dolgozók-véderők-bányászok-őstermelők 71%-ot, a napszámosok-

¹¹⁸⁰ KÖSA 2006. 358–365., KATUS 2010. 502–512.

¹¹⁸¹ KATUS 2010. 518.

¹¹⁸² MÓRÓ 1995. 33.

¹¹⁸³ BARTA 1941, KATUS 1995., KAPOSÍ 2006. 13–30.

házi cselédek-egyéb 20,29%-ot tettek ki.¹¹⁸⁴ Az ipar és a kereskedelem látványos fellendülése a társadalmi és kulturális tevékenységeket is jelentős mértékben befolyásolta, hiszen anyagi és szellemi tőkével rendelkező emberek százait szolgáltatta ki.

A fentiekben felvázolt fejlődés jelentősen befolyásolta a városi népesség alakulását és a lakosság társadalmi, etnikai, vallási összetételét. A 18. század eleji nagy népességpusztulás után 2000 fővel számolhatunk. Ezután a betelepítések és a gyors gyarapodás időszaka következett. A II. József-féle, 1784-es népszámlálás szerint már 8900 személy lakott Pécsen. A 19. századra a növekedés ütemesebbé vált. Az 1848-as forradalom időszakára már csaknem 15.821¹¹⁸⁵ emberrel számolhatunk. A nagymértékű népességnövekedés oka az volt, hogy meglehetősen sokan költöztek a városba a környék falvaiból. 1870-re már 24.000 fő létszámmal bírt Pécs városa. A háború előtti utolsó, 1910-es népszámlálás alkalmával 49.822¹¹⁸⁶ pécsi lakost regisztráltak.¹¹⁸⁷ A város vallási megoszlása a 19. század közepére az alábbi képet mutatta: 96,79% katolikus, 0,93% evangélikus, 0,32% református, 0,22% görögkeleti és 1,74% zsidó vallású. 1910-re a reformátusok száma megtízszereződött, a zsidók száma pedig 8,1%-ra emelkedett. A nemzetiségi megoszlás szerint 1839-ben a lakosság 37,87%-a magyar ajkú, 31,5%-a német, 30,47%-a pedig délszláv (30,46% illír, 0,01% szerb) és 0,16% zsidó volt. A 20. századra a Pécshez csatolt 10 szomszédos településsel a magyarság döntő többségbe került (82,21%), utána a német következett 14,22%-kal, 0,3%-kal a szlovákok, 0,05%-kal a románok, 0,01%-kal a ruszinok, 1,19%-kal a horvátok, 0,22%-kal a szerbek, és végül az egyéb nyelvűek 1,8%-kal.¹¹⁸⁸

Az alábbiakban vázlatosan végigvesszük a művelődés és a szórakozás intézményesült és egyéb válfajait.

A nyilvános könyvtárt alapító Klimó püspök támogatásával működött a tettei papírmalom, amely 1760-ban alapult a pécsi káptalan jóvoltából, majd püspöki és városi fenntartásban a 19. század közepéig látta el feladatait.¹¹⁸⁹ Ugyancsak Klimó támogatását élvezte a városban letelepedni kívánó Engel János József nyomdász is. Ezzel érvényesülhetett a helyi ismeret- és tudásközvetítés közvetett eszközének, az íráshoz szükséges papírnak és a tudásszerzést biztosító könyvnek a szerepe, hiszen előállításához minden rendelkezésre állt helyben. Továbbá e három intézmény – papírmalom-nyomda-könyvtár – bizonyos szinten feltételezte egymás munkáját. A helyi papírgyár a 19. században a legmodernebbek közé tartozott az országban. A nyomdakultúra 1773-as meggyö-

¹¹⁸⁴ KATUS 1995. 85–89.

¹¹⁸⁵ Katus László szerint Pécs mai területén 21.012 fő élt. KATUS 1995. 40.

¹¹⁸⁶ Katus László szerint Pécs korabeli területén 47.844 fő élt. (A mai területen 58.750 fő élt.) KATUS 1995. 40.

¹¹⁸⁷ MÓRÓ 1995. 27–35., KAPOSI 2006. 13–14, 31.

¹¹⁸⁸ KATUS 1995. 52–54., 79., 83.

¹¹⁸⁹ REÉH 1927, SZITA 1966, SZITA 1967.

keresedése az elkövetkező századokra a helyi igényeket lehetőség szerint kielégítő, párhuzamosan működő egyházi és magán fenntartású nyomdáknak (Engel-Knezevich, Lyceum, Hochrein, Taizs, Wessely–Horváth stb.) adott helyet. A század végére már öt, 1920-ban nyolc nyomdaüzem működött párhuzamosan a városban: zömében a városhatár területén.¹¹⁹⁰

A 19. század közepén egyre nagyobb figyelmet kapott a múlt emlékeinek feltárása. Pécs városában az egyéni gyűjtők (pl. Horváth Antal) rengeteg anyagot hoztak a felszínre, ám megfelelő szakintézmény hiányában mindent a fővárosi múzeumba juttattak el.¹¹⁹¹ Az országos tendenciának megfelelően – hosszú előzmények után – a városi múzeum 1904. november 27-én ünnepélyes keretek között nyitotta meg kapuit, és benne a természetrajzi, a régészeti és a kultúrtörténeti kiállítások mellett megjelent a város történiáját bemutató tárlat is. Felállításában szakértelmével nagy segítséget nyújtott Szőnyi Ottó régész, későbbi püspöki könyvtáros. A múzeumon belül létezett egy régi és egy „modern” munkákat bemutató képtár is. A Pécs-Baranyamegyei Múzeumegyesület 1908-as megalakulása után szervezett történeti kutatásokkal és ismeretterjesztő előadások keretében igyekezett a történelmi múlt eseményeit szélesebb körben ismertté tenni.¹¹⁹²

A világháború viharainak a város már említett 18–20. századi alapítású könyvgyűjteményei közül a Pécsi Püspöki Joglyceum könyvtára esett áldozatul. 1919 nyarán a szerb hadsereg lefoglalta a bibliotéka 6048 művét 11.405 kötetben, és 120 nagy ládában a berendezési tárgyakkal, valamint a teljes irattárral együtt „hadizsákmány gyanánt” elszállította.¹¹⁹³

A pécsi színélőadások a 19. század derekán kezdődtek meg. 1839-ben felépült a város első kőszínháza a Mária utcában. Az Elefántos-ház, több polgári ház és a tettyei romok kiváló helyszínt jelentettek a vándortársulatok fellépéseinek. Az idő előrehaladtával a város állandó kőszínház létesítését határozta el. A Lang Adolf és Steinhardt Antal által tervezett impozáns színházépületben a megnyitó ünnepségre 1895. október 5-én került sor. A teátrum azontúl állandó és vendégművészek előadásainak, komolyzenei koncerteknek adott otthont.¹¹⁹⁴

A mozi megjelenése Pécssett követte az országos tendenciát. 1902-ben Gróhr Sándor még a színházban, egy balett-esttel egybekapcsolva mutatta be az Uránia Társulat ismeretterjesztő filmjeit. 1907 és 1909 között már három állandó mozi is létesült a városban: Lechner Károly Uránia Bioszkópja, Bertics Karolina mozija a balokányi uszoda vendéglőjében és Weindorfer János Nemzeti Bioszkópja. Az

¹¹⁹⁰ BORSY K 1973, BORSY K 1998. 47–53., BORSY K 2000b. 134–146., BORSY K 2003.

¹¹⁹¹ GAL 2002

¹¹⁹² DOMBAY 1956, ROMVÁRY 2004.

¹¹⁹³ POHÁNKA 2005a, POHÁNKA 2007c, POHÁNKA 2007d, POHÁNKA 2009h.

¹¹⁹⁴ PÁLY 1971, MARFI 1999.

1910-es években Winkler Lambert nyitotta meg a róla elnevezett bioszkópot, Tedesco Viktor és ifjabb Krausz Benő pedig a Széchenyi Bioszkópot.¹¹⁹⁵

A 19. század második felétől számos egyesület és társadalmi szervezet kezdte meg munkáját a városban. Ezek megoszlottak felekezeti (pl. Izraelita Jótékony Nőegylet, Szent Vince Egylet), gazdasági (pl. Baranya vármegyei Gazdasági Egyesület, Pécs-Baranyai Kertész Egylet), szociális (pl. Első Pécsi Betegápoló és Temetkezési Egylet, Patronage Egyesület), művelődési (Pécsi Dalárda, Szabadtanítás Pécsi Egyesülete) és szórakozási (pl. Mecsek Egyesület, Pécsi Atlétikai Club) alapon is. Társadalmi összejöveteleik, rendezvényeik, ünnepségeik számos alkalmat teremtettek a társas érintkezésre és a kultúra terjesztésére.¹¹⁹⁶

A közönség szórakoztatásában közvetett szerepet töltött be az alkalmi és rendszeres társas érintkezések eseményei és színhelyei. Klimó püspöknek köszönhetően a város zenei életében már a 18. századra a felívelés, a precíz szervezethez és a magas fokú zenei műveltség időszaka jött el.¹¹⁹⁷ A következő századokra Pécs zenei életét a sokszínűség jellemezte: a komolyzene mellett egy-egy társadalmi rendezvényen megfértek a könnyed dallamok is. 1811-re megalakult a Pannon Filharmonikusok elődjének számító Johann Georg Lickl székesegyházi karnagy által dirigált székesegyházi zenekar.¹¹⁹⁸ Kiemelkedő eseményként tartják számon, hogy Liszt Ferenc 1846 végén két koncertet is tartott a városban a hangversenyszerető közönségnek.¹¹⁹⁹

Pécs már a reformkorban a nívós tudományos és kulturális rendezvények városa volt: 1845-ben Scitovszky János püspök védnöksége alatt itt rendezték meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók VI. Országos Vándorgyűlését.¹²⁰⁰

Szepesy Ignác püspök a városlakók számára az 1830-as évek folyamán átadta a Székesegyház előtti teret, amely így közösségi találkozóhellyé, sétatérre alakult. Alkalmi és rendszeres társas érintkezések helyszínei voltak a főtéri kávézók is, amelyek a város polgárosodását szimbolizálták. Így Pécsen 1846-ban megnyílt a „Vendégfogadó a Nádorhoz” szálló, amelynek a dualizmus korára törzsvendégei lettek újságírók, írók-költők, kereskedők és művészek.¹²⁰¹ Magyarországon elsőként, már 1789-ben működési engedélyt kapott a Caflisch cukrászda.¹²⁰²

¹¹⁹⁵ MÁRFI 2005, MÁRFI 2010b.

¹¹⁹⁶ MÁRFI 1985, MÁRFI 1989.

¹¹⁹⁷ BÁRDOS 1976

¹¹⁹⁸ SZKLADÁNYI 1979, Kovács A 2010. II. 68–69.

¹¹⁹⁹ Hangversenylakátjának egyetlen eredeti példánya ma a Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályán található (Kolligátum 108914/2). Jelenleg kiemelve a gyűjteményes kötetből, bekeretezve található a Szepesy Ignác utca 3. szám alatti főigazgatói szobában.

¹²⁰⁰ A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik Nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. (Szerk.) Hölbling Miksa. Pécsen, A püsp. lyceum könyvnyomó intézetében, 1846.

¹²⁰¹ BÉDI 1983, TREBBIN 2006.

¹²⁰² MÁRFI 2010a

Összegezve tehát megállapítható, hogy a 18. század közepétől, a felvilágosodással Pécsett kezdetét vette egy rohamos tempójú fejlődési folyamat, amely a hosszú 19. század alatt az élet minden szintjén hatalmas változásokat idézett elő. A kulturális élet felvirágzása és társadalmi, nyelvi, vallási rétegzettségének megjelenése széles spektrumú kínálatot teremtett a mindennapi ember művelődése és kikapcsolódása számára. Az első világháborúig Pécs városában dinamikus fejlődésnek lehetünk tanúi, amely az 1920-as évekre megtorpant.

A püspöki könyvtár a város kulturális életében is szerepet vállalt, ennek ékes bizonyítéka egy vendégekönyv, amelyet 1835-ben kezdtek meg: *Följegyzése minden úri vendégeknél, kik ezen nyilvános könyvtárat meglátogatni méltóztattak 1835-ik évi Szent György hava 24-kétől kezdődve.*¹²⁰³ A könyvtár a tudományos munkálatok mellett az évek előrehaladásával egyre kiemelkedőbb szerepet kapott kulturális látóvalóként is. A 262 oldalnyi vendéglistából az első bejegyzés Maria Dollinger polgármesternétől származott (1835. április), az utolsó pedig Havas Béláné Szűcs Ilona (1954. december 29.). A látogatók közt szép számmal voltak külföldiek is. A magyar beírások mellett latin, francia, német, szerb, horvát, lengyel, arab, török és kínai is fellelhető. 1945 után személyes jellegű, értékelő vagy méltató bejegyzés nem került a vendégekönyvbe. Főként protokoll-rendezvények résztvevői és néhány iskolai csoport tekintette meg a könyvtár ódon falait, a megrakott könyvespolcokat.¹²⁰⁴

Laikus és szakmabeli látogatók és kutatók számára mindenkor nagy érdeklődésre tartott számot a püspöki könyvtár. 1907 nyarán Szőnyi Ottó kalauzolásával a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlése alkalmából „több előkelő szakférfiu” látogatta meg a klimói könyvgyűjteményt.¹²⁰⁵ Az egyetemi időszakban csalogatók voltak a tematikusan felépített könyvkiállítások, amelyek főként az 1930-as években, Fitz József időszakában, valamint érdekes módon – némi önellentmondást hordozva – az 1945 utáni időszakban voltak hangsúlyosak.¹²⁰⁶ A helyszíni kiállítások mellett Fitz József és Szentkirályi István népszerűsítő, tudományos előadások keretében, valamint a *Dunántúl* hasábjain megjelent írásaikkal is igyekeztek betekintést engedni a gyűjtemény történelmébe, a könyvtári világ rejtelmeibe.¹²⁰⁷

A fentiekben bemutatott kulturális paletta méltóképpen jelzi a püspöki bibliotéka 18. és 20. századi kulturális környezetét. A többszintű társadalom tagjai az idő előrehaladtával művelődésük/szórakozásuk helyszínéül egyre nagyobb és színvonalasabb kínálatból választhattak. A társadalmi változások, a kulturális miliő megváltozása erőteljesen befolyásolta, hogy a város lakossága körében megnövekedett a könyvtárhasználat iránti igény is.

¹²⁰³ Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Ms 581.

¹²⁰⁴ ASZTALOS 1925. 11–13., HERNÁDY 1959. 89–90.

¹²⁰⁵ PPL 2397/1907

¹²⁰⁶ D 1931, D 1934a, D 1935.

¹²⁰⁷ SZENTKIRÁLYI 1931

A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR MINT A FELSŐOKTATÁS ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI ALAPJA

Egy felsőoktatási intézmény elképzelhetetlen a tanítandó tárgyak megfelelő ismereteit tartalmazó kéziratok és nyomtatványok gyűjtését magára vállaló intézmény nélkül. Ennek folytonossága már a középkortól kezdődően Pécsen sem volt másképpen. (Az előzményeket lásd *A könyvtárkultúra Pécsen – A pécsi püspöki könyvtár előzményei* című alfejezetben.)

A Pécs városához kötődő, az újkortól megfogalmazott egyetemalapítási tervek betekintést nyújtanak a pécsi felsőoktatás megalapozásának kísérleteibe. A gondosan kidolgozott, a helyi lehetőségeket is mérlegelő elgondolások fontos sarokpontjai lettek a majdan kialakuló pécsi campusnak. A török elleni felszabadító háborúk befejeztével Pécs lakossága végre fellélegezhetett, majd a 18. század derekától kezdődően a város és a püspökség is újraéleszthette azon törekvését, hogy Pécsnek ismét egyeteme lehessen.¹²⁰⁸

A 18. század folyamán, Pécsen ismét az alapok lerakásával kezdődött meg a felsőoktatás története. A létesítendő univerzitást a teológiaoktatás fejlesztésével kívánták megalapozni. A pécsi papnevelő intézet felállítása előtt a pécsi egyházmegye papjai Grazban, Nagyszombatban vagy Rómában végezték a bölcseleti és hittudományi tanulmányaikat. Már gróf Thurn Antal pécsi püspök (1732–1734) is felvetette a pécsi oktatás szükségességét, ám terveit korai halála megakadályozta. A szeminárium alapkövét 1742. június 4-én Berényi Zsigmond püspök helyezte el, majd 1746. szeptember 4-én felszentelte Szent Pál tiszteletére. A papnevelő intézet keretein belül működő pécsi teológiai főiskola kétéves képzést (dogmatika és morálteológia) biztosított a hallgatók számára, a filozófiai előtanulmányok szigorú megkövetelése nélkül.¹²⁰⁹

1751. március 15-én Baranya megye karai és rendjei közgyűlésükön utasítást adtak követeiknek, hogy egyetemalapítási szándékukról tájékoztassák az országgyűlést és Mária Teréziát. 1751-es püspöki kinevezését követően Klimó György felterjesztéseket küldött az uralkodónőhöz egy Pécs városában tervezett felsőoktatási intézmény felállítására ügyében, „*melyben a hittudományokon kívül a kánoni jogot, az egyháztörténelmet, bölcsezetet és mennyiségtant nyilvánosan előadni, azokat, kik a szigorú vizsgálatokat sikeresen kiállották, graduálni lehetne.*”¹²¹⁰ Klimó egyetemalapítási tervében központi helyet foglalt el a hittudományi és papnevelő intézet ügye, hiszen meggyőződése volt, hogy a hitéletet csak egy kiválóan képzett klérus tudja hatékonyan gondozni. A régi papnevelő intézet oktatási rendszerét nem találta megfelelőnek, így két új tanszéket szervezett: a dogmatikait és az erkölcsstanit. Új tantárgy lett a szentírástan és az egyházi ékesszólás. Klimó a püspökelődje, Berényi Zsigmond által alapított kétéves papi szeminári-

¹²⁰⁸ KOLTA 1967, FEJEZETEK 1980, HAT ÉVSZÁZAD 1994. 51–53., KARDOS–KELEMEN–SZÖGI 2000.

¹²⁰⁹ VÁRADY 1897. I. 379–381., RAVASZ 1983. I. 57–70., BODÁNE 2009, SZENTKIRÁLYI 1902.

¹²¹⁰ KOPCSÁNYI 1897. 3., SZENTKIRÁLYI 1911a.

umot az 1760-as években először három-, majd négyéves képzésére bővítette. Ezt a megújított hittudományi intézetet kívánta volna Klimó a felállítandó univerzitás teológiai fakultásává emelni.¹²¹¹

Klimó György az 1774-ben nyilvánossá tett könyvtárát a létesítendő egyetem szolgálatába szánta, azaz egyetemi bibliotékává kívánta tenni. Ezt tükrözte az állomány tematikai összetétele is, hiszen az egyetemen felállítandó fakultások irodalma mind helyet kapott a könyvtár polcain.¹²¹² Klimó tanulás iránti tiszteletének és elkötelezettségének ékes bizonyítéka Csajághy Károly könyvtárőr története a püspökről, aki még szélütése után is bevitette magát kerekesszékeiben a könyvtártermekben megtartott tanórákra. Külön kedvelte a történeti jellegű előadásokat.¹²¹³

A felsőoktatási intézetek csatlakozó intézményeinek első rendeleti szabályozása az 1777-ben kiadott első *Ratio Educationis*nak „A királyi akadémiák Magyarországon” című szakaszában és annak függelékében történt meg (193–195. §, 198–201. §), melyben rendelkeztek a könyvtár, a nyomda, a csillagvizsgáló és az egyéb gyűjtemények feladatairól. Az egyetemi bibliotékában a szakirodalom szolgáltatásának szükségességét az alábbiak szerint fogalmazták meg: „*Ha valahol, akkor itt kell a könyvtárnak a leggazdagabbnak lennie, ahol nem az a növendékek kötelessége, hogy a tudományok minden nemének csupán külső mázával vonják be magukat, hanem az, hogy a legteljesebb szaktudományi képzettséget sajátítsák el, ezt viszont a legkiválóbb könyvek folyamatos olvasása nélkül sohasem érhetik el.*” (200. §)¹²¹⁴ Megállapítható, hogy Klimó György az első könyvtárügyi rendeleti szabályozása előtt – valószínűleg a nagyszombati és a bécsi egyetemi struktúra ismeretében, de annak tökéletesítésével – könyvgyűjteménye megnyitásával megalapozta a leendő univerzitás „kiszolgáló (kiegészítő) intézményét”.

Klimó halála után a nyilvános könyvtárt a megszüntetés veszélye fenyegette, így féltő volt, hogy a későbbi egyetemalapítási tervek lehetősége is elvész. 1783 októberében született meg az az uralkodói döntés, miszerint II. József a pécsi püspöki székházban elhelyezett könyvtárt a kialakítandó központi szeminárium használatára Pozsonyba és Pestre akarja elszállíttatni.¹²¹⁵ Ez a döntés a pécsi

¹²¹¹ SZENTKIRÁLYI 1911a, SZENTKIRÁLYI 1911b, GALOS 1947, FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 35–37.

¹²¹² FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 38.

¹²¹³ CSAJÁGHY 1838. 327.

¹²¹⁴ RATIO 1777, FÜLÖP 1963a. 283–287.

¹²¹⁵ PPL 166/1783 – Az eredeti rendeletet: „*Cum Facultas Theologica de Gremio Universitatis Posonium ubi unus Seminarium Generalis Locus erit, transferenda sit, hinc ex actuali Universitatis Bibliotheca integra Collectio Librorum ad Studium Theologicum, Canonicum et Juridicum spectantium Posonium promovenda, loco illorum autem Bibliotheca bonae memoriae Epsicopi Klimo Quinque-Ecclesiis, ubi altiores Scientiae haud docebuntur Pestinum ad Sedem Universitatis transferantur, generatim autem, utraque haec Bibliotheca inter Pestinum et Posonium relate ad Classem Librorum Theologicorum ita subdividatur, ne in uno aut alio Loco necessest Libri deficient*” = „*Minthogy a hittudományi kart az egyetem kebeléből át kell vinni Pozsonyba, ahol ti. helyet kap majd az egyik ilyen általános szeminárium, ebből következően az ez idő szerinti Egyetemi Könyvtárból a teológiai és egyházi tanulmányokhoz tartozó teljes könyvtárat is Pozsonyba kell áthelyezni, e*

felsőoktatási rendszer intézményi struktúráját is érintette. II. József 1783. november 28-i rendeletével a főhatóságok Budán való elhelyezésével párhuzamosan az egyetem Pestre helyezését határozta el, amely egyúttal a papképzés reformját jelentette a központi szeminárium felállításával. Az eredeti terv szerint a kispapokat a generális szemináriumokba helyezték volna el, Zágrábra, Egerbe és Pozsonyba. Még Pécs neve is felmerült a papnövelde lehetséges székhelyeként, ám az uralkodó mégis meggondolta magát. A rendelet értelmében a pécsi szemináriumot és a teológiai iskolát beszüntették volna, illetve a központi szemináriumba kívánták beolvasztani.¹²¹⁶ Pécs ezzel a döntéssel még távolabb került a rég óhajtott felsőoktatási intézményalapításától, sőt a rendelet még az eddig kialakított struktúrát is megsemmisítette volna, Magyarország egyik első nagy nyilvános könyvtárának állományát pedig rendeletileg szétosztatta volna a pesti és a pozsonyi intézmények között.¹²¹⁷ Aigl a líceumról írott rövid bekezdésében ekképpen utalt mindekre: „*Lyceum (...), amely nyilvános könyvtárát 1783-ban Óméltósága [ti. II. József – S-P. É.] a gyűlés döntése értelmében örökre Pestre kívánta áthelyezni, annak ellenére, hogy megmaradása érdekében a káptalan 1784. január 27-én memorandumot nyújtott be.*” (Schmelczér-Pohánka Éva fordítása)¹²¹⁸

A káptalan a könyvtár elszállításáról határozott ellenvéleményét fogalmazta meg, mondván, hogy ezt a könyvtárt Klimó püspök mint alapító *fassio* alapján és kizárólagosan megerősített végrendelete értelmében a székesegyházra hagyományozta. Az emlékirat összeállításával Koller József kanonokot bízták meg. Az iratot az 1784. január 27-én tartott káptalani gyűlésen felolvasták és hitelesítették.¹²¹⁹ Érvelésük alapját az képezte, hogy az ország határán belül Pécssett nyílt meg az első nyilvános könyvtár, amely mindenki számára a tudományok meg nem szűnő kincsesháza és lelőhelye lett, így azt senki sem idegenítheti el. Koller egyúttal hivatkozott a már említett 17–18. századi egyházi végrendelezési szabályozásokra is.¹²²⁰ Koller továbbá aggodalmát fejezte ki, hogy ha semmisnek veszik az egyháziak által felajánlott könyvgyűjtemények alapításáról szóló rendelkezéseket, a magasabb egyházi méltóságok majd meggondolják magukat, és

könyvtár helyére pedig a boldog emlékezetű Klimó püspök könyvtárát kell Pécsről (...) Pestre, az egyetem székhelyére átszállítani, és általánosságban véve a két könyvtár, a pesti és a pozsonyi között úgy kell megosztani a teológiai szakkönyveket, hogy se az egyik, se a másik helyen ne legyen hiány belőlük.” OKMÁNYTÁR 1869. 70., LADÁNYI-TÓTH 1980. 81.

¹²¹⁶ PKGYJKV 5/1784 – Káptalani Gyűlés 1784. január 19.

¹²¹⁷ LADÁNYI-TÓTH 1981. 80–81.

¹²¹⁸ „...Lyceum..., quodque Bibliotheca publica anno 1783. Pesthinum transferenda, per Excl. Consilium peterteur: verum erga repraesentationem Capituli sub dato 27. Januarii 1784. istich relicta fuerit. Vid. Protoc. Sess. Cap. memorati anni et diei.” AIGL 1838. 216.

¹²¹⁹ PKGYJKV 1784 – Káptalani Gyűlés 1784. január 27. A beadványban Pécs eredményei mellett említették, hogy Pécs folyton veszít, és szüksége van a papi szemináriumra, „...az igazság is azt követeli, hogy Pécssett maradjon, mert alapítványai és a Klimó által alapított könyvtár az egyházmegye tulajdonai. A város fekvése, levegője kitűnő, nagy az olcsóság, épületei is vannak. Itt volt Nagy Lajos egyeteme is.” (Szentkirályi István fordítása)

¹²²⁰ PÉTERFY 1742. II. 434., SZEREDY 1879. 1465–1466.

a közjó gondozásában óvatosabbak, tartózkodóbbak lesznek, így a méltó klimói felajánlásnak nem lesz folytatása.¹²²¹ A káptalan tagjai végül megakadályozták a könyvgyűjtemény elszállítását.

Baranya vármegye eközben nem adta fel felsőoktatási terveit, és 1784 márciusában tartott közgyűlésén elhatározta, hogy ismételten kérvényezi egy bölcsészeti és jogi akadémia felállítását, és az ügy támogatására felkérték gróf Batthyány József prímást és gróf Pálffy Károly udvari alkancellárt. E törekvés következményeként az 1776-ban Győrött megnyitott királyi akadémiát – bölcsészeti és jogi fakultással – 1785. november 1-jén Pécsre helyezték át, ám ennek működése a városban csak rövid ideig tartott.¹²²² Győr városa 1785 után folyamatosan kérvényezte a királyi akadémia visszahelyezését, Pécs lakossága viszont terjedelmes felterjesztésben kérte annak meghagyását.¹²²³ A pécsi akadémián jogi és bölcsészeti karon folyt az oktatás. A hittudományi kar az uralkodó rendeletére még az átköltözés előtt Pozsonyba került. A tanulmányi idő két esztendőből állt, és a jogi tanulmányokat csak a bölcséleti tanfolyam elvégzése után lehetett megkezdni.¹²²⁴ Teleki József igazgató már megnyitó beszédében is hangsúlyozta, hogy a lehető legjobb helyen alapult újra a győri jogakadémia, hiszen minden feltétel megfelel egy magas szintű felsőoktatási intézmény működéséhez. Külön kitért a Klimó György által alapított nyilvános püspöki könyvtárra is, amelynek egy kisváros oktatási életében jelentős szerepet szántak.¹²²⁵ Egy 1802. május 28-án kelt I. Ferenc-féle királyi rendelet azonban tanulói kihágásokra hivatkozva visszahelyezte a jogakadémiát az alapító városba. Pécs ismét évtizedekre elesett annak az esélyétől, hogy falai között felsőoktatási intézmény működjön.¹²²⁶

Szepesy Ignác püspök karolta fel ismét a felsőoktatás ügyét, a pécsi egyházmegye élére kerülve. Jövedelmét felajánlva elhatározta egy nyilvános bölcsészeti és jogi főiskola (*Episcopale Lyceum Quinqueecclesiense*) alapítását, közben indítványozva annak egyetemi szintre emelését. Az egyetemalapítás helyett azonban csak főiskola létesítésére kapott engedélyt.¹²²⁷ Az ordinárius 1830. március 30-án tudatta a tanári karral, hogy a Kisiskola utcában felépített épületben a következő tanévtől hittani, bölcsészeti és jogi tanulmányokat lehet folytatni. A bölcsészeti kar 1831-ben nyitott meg kapuit. A kétkarú – jogi és bölcsészeti – nyilvános akadémia hivatalosan 1833. október 1-jén kezdhette meg a működését, ekkor költö-

¹²²¹ PKGYJKV 1784 – Káptalani Gyűlés 1784. január 27.

¹²²² LENGYEL 1967. 261–283., RAVASZ 1983. I. 70–87.

¹²²³ VÁRADY 1897. I. 386–387., RAVASZ 1983. I. 70–87.

¹²²⁴ LENGYEL 1967. 261–268., RAVASZ 1983. I. 70–87.

¹²²⁵ CSANAK 1983. 402., RAVASZ 1983. I. 70–87.

¹²²⁶ 1802. április végén a normál, gimnáziumi, filozófiai képzésben részt vevő tanulók és a jogász-hallgatók egy kiránduláson vettek részt Szentkúton, és az ottani pálos templomon és annak szobrai vallássértést követtek el. A történeti hagyomány úgy tünteti fel, hogy az ügyből keletkezett per miatt helyezte vissza I. Ferenc király Pécsről a királyi akadémiát 1802 nyarán Győrbe. SZENTKIRÁLYI 1930. 2–3., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 40–41.

¹²²⁷ PEITLER 1839, Hóbe 1839, SZÉNÁSZKY 1992. 13–22., SZÉNÁSZKY 2006, SZEPESY 1839.

zött végleges helyére, a Fő utcában található hajdani pálos rendház épületébe. Az intézmény működését az 1832–1836. évi országgyűlésen törvénybe iktatták, majd 1835-ben kiváltságlevéllel erősítették meg. A líceum 1848-ig zavartalanul működött, majd az épületet elfoglalta a katonaság. Scitovszky János püspök ekkor tudatta a tanári karral, hogy a jogi tanfolyamot a tiltakozások ellenére beszünteti. A bölcsészeti kar pedig visszaminősült azzá, ami volt: papnevelő intézetté, végül az 1850/51-es tanév folyamán beolvadt a helyi gimnázium szervezetébe. A város lakossága több kísérletet tett a főiskola újraalapítására. Ennek eredményeképpen a líceum 1865. augusztus 2-án jogi akadémiává¹²²⁸ alakult át, és ebben a minőségében folytatta munkáját egészen 1923-ig, ekkor szervezetileg beolvadt a Pozsonyból Pécsre menekülni kényszerülő Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karába.¹²²⁹ Eredeti Kisiskola utcai épülete 1832-ben a klímói alapítású püspöki könyvtár befogadója lett, amely egyúttal a tudományos háttér biztosítója volt.¹²³⁰

1872-ben a Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem megszervezése¹²³¹ újraélesztette a reményeket a pécsi egyetem felállítása ügyében. A város „több pécsi és baranyamegyei polgár megbízásából” tervezetet fogalmazott meg *Nyílt kérelem a Pécssett fölállítandó M. Kir. Egyetem érdekében* címmel. A röpirat szerzője egy állami egyetem alapítását vetette papírra. A fakultások közé a Pécsi Püspöki Joglyceum is beolvadt volna. A kísérő intézmények között hangsúlyos szerepet kapott a püspöki könyvtár, valamint a Lyceum nyomda, amelyek a szakirodalmi ellátottságot biztosították volna.¹²³²

Ugyanezen évben az akadémia katolikus jellegének megszűnésétől félve több véleményt is megfogalmaztak a tervezet ellen, köztük a *Magyar Állam* 1872. november 5-i számában. Nem állami erőből, hanem egy katolikus alapokból finanszírozott egyetem felállítást támogatták volna szívesebben. A kialakuló katolikus autonómia gátját látták az állami liberalizmus szélesebb térnyerésében: „...a magam megfajlására ne vegyem saját pénzemen a szükséges kötelet...”¹²³³

Erre reflektálva készítette el 1873-ban Szauder Antal római katolikus tanár, későbbi görcsönyi plébános *A szervezendő országos autonómia congressus egyik fő teendője* címmel munkáját, amelyben egy négy fakultással rendelkező egyetem

¹²²⁸ „Az elnevezés a magyar oktatási rendszerben különbözőképpen szerepel. Mikor még csak teológiai oktatás folyt, a liceum nevet használták. Később az ezzel együttműködő bölcsészeti tanfolyam is ezt az elnevezést kapta. Az alapító levél „lyceum episcopale” elnevezést indokolja, hogy teljesen a püspöki javadalomból tartott fenn. Ugyanezt az intézetet a magyar törvénytár már akadémiának nevezi, mint előzőleg a királyi akadémiát. 1865 után felválta találjuk a »liceum«, »akadémia«, »jogakadémia«, »lyceum jog- és államtudományi kar« elnevezést.” RAJCSI 1990. 230.

¹²²⁹ KOPCSÁNYI 1897, RAJCSI 1990, CSIBI 2009, FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 42–45.

¹²³⁰ KOPCSÁNYI 1897, RAVASZ 1983. I. 87–126., RAJCSI 1990, CSIBI 2009.

¹²³¹ 1872. évi XIX. törvénycikk – <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5553> (2010.07.14.), RAVASZ II. 2–10.

¹²³² NYÍLT KÉRELEM 1872, RAVASZ 1983. II. 2–10., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 45.

¹²³³ PÉCSI EGYETEM 1872, RAVASZ 1983. II. 2–10., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 46.

felállítását szorgalmazta: hittudományi, jog- és államtudományi, bölcsészeti-, nyelv- és történelemtudományi, végül matematikai és természettudományi karokkal. Ennek egyik fő tudományos támasza a püspöki bibliotéka lett volna. Szauter megfordította az alapítás eredeti szándékát, és egy olyan katolikus univerzitás képét rajzolta meg, amelyhez a szükséges alapot döntő részben a magyar fő- és alsópapság, a Vallás- és Tanulmányi Alap, a katolikus tanintézmények segélyezésére rendelt „köznevelési és közoktatási egyesület” tagsági díja, az egyházmegyei bankok tiszta nyeresége, továbbá a Pécs környéki birtokosok teremtenék elő. Ezt Pauler Tivadar, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter és Toldy Ferenc, a budapesti egyetem irodalomtörténész professzora is melegen támogatta.¹²³⁴ A tervezet azonban konkrét cselekvés nélkül maradt.¹²³⁵

Az ország „harmadik egyetemének ügye” egy rövid időre lekerült a napirendről, és csak 1900-ban indult meg egy újabb harc Pécs város részéről. Szilvek Lajos teológia tanár, nagyprépost egy kis füzetben foglalta össze érveit: *Hol állítsunk fel katolikus egyetemet?* cím alatt. Ő már egy ötkarú – orvosi karral kiegészülő – intézmény képét rajzolta meg. Az intézeti háttérrel a városban található különféle gyűjtőkörrel kialakított könyvtárak jelentették volna: így az enciklopédikus könyvanyaggal rendelkező püspöki könyvtár, a jogakadémia könyvtára, a főreál, a bányatelepi és a hadapródiskola jól felszerelt bibliotékája. A tervek szerint létesítendő univerzitás sokszínű tudományos és művészeti működését a nyomdák, a zeneiskolák, a zenekarok, az állandó színház, valamint a székesegyház és a Zsolnay-telep művészeti osztálya is elősegítené. Szilvek határozottan és meggyőző érvekkel bizonyította be, hogy Pécs ezeken felül minden más tekintetben a legalkalmasabb a harmadik felsőoktatási intézmény befogadására: történelme, geográfiai fekvése, infrastruktúrája, egészségügyi helyzete is alkalmasá tette erre. Sorra vette az egyetem fenntartását szolgáló pénzügyi alapokat is.¹²³⁶

Margalits Ede budapesti egyetemi tanár a *Magyar Tudományosság* című munkájában a következőket írta az „egyetemalapítási verseny” két résztvevőjéről: *„Két helyen is erős készülődés és erőgyűjtés folyik új tudományegyetem felállítására, Pécsen egy katolikus és Debreczenben egy protestáns egyetem fölállítására. (...) A pécsi egyetem a Dunántúl földrajzi és a katolikus tudományosság gócpontja volna, Debrecen a Tiszántúl és a protestáns tudományosság és a magyarságé. A két új egyetem, mely az ország anyagi megterhelése nélkül fog létrejönni, épen felekezeti jellegénél fogva, kétségteljesen népes, erőteljes és fejlődőképes leend.”*¹²³⁷ Érvelésében kiemelkedő szerepet szánt annak, hogy a harmadik, esetlegesen negyedik egyetemalapítás gondját az egyházak levehetnék az állam válláról, sőt így fenntartási költségük

¹²³⁴ RAVASZ 1983. II. 2–10.

¹²³⁵ SZAUTER 1873, RAVASZ 1983. II. 2–10., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 46.

¹²³⁶ SZILVEK 1900, RAVASZ 1983. II. 2–10., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 46.

¹²³⁷ MARGALITS 1902. 122., RAVASZ 1983. II. 2–10., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 46.

sem az állami költségvetést terhelné, hanem az egyházmegyét és a katolikus alapokat.¹²³⁸

A következő évben Hanuy Ferenc kanonok, a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola egyházi és egyháztörténelem-tanára részletes, minden pontjában átgondolt fejtegetésbe bocsátkozott az egyetem Pécsen való alapítását illetően. Véleménye szerint a város földrajzi helyzete, a népesség összetétele és műveltsége is ezt a szerepet jelölte ki a Dunántúl nagyvárosa számára. Ő ismételten csak négykarú egyetemmel számolt, mondván, az anyagi helyzet az orvosi fakultás felállítását nem teszi lehetővé. Az épületek tekintetében is felkészültnek vélte a várost arra, hogy befogadjon egy felsőoktatási intézményt. Hanuy szintén kiemelkedő szerepet rendelt a pécsi egyházmegye gazdasági és oktatási hátterének, fontos pontként megjelölve a nyilvános püspöki könyvtárt.¹²³⁹

Újabb lépéseket gróf Apponyi Albert, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter tett 1907-ben, amire a főváros és a „vidék” között egyre kiélesedő kulturális különbség adott okot. Ennek megszüntetése érdekében kezdődött meg a küzdelem egy „harmadik egyetem” felállításáért. Az egyetem befogadására ismét megmozdultak a városok, és igyekezetük szerint minden erőforrásukat bevetették. A versengés végeredménye az lett, hogy Apponyi elvetette a harmadik egyetem felállításának tervét, és helyette az 1909. évi költségvetési javaslatnak a képviselőház pénzügyi bizottságában való tárgyalásán már két új tudományegyetem és egy műegyetem létesítésének tervezetét vázolta fel.¹²⁴⁰

1910-ben gróf Zichy János, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium újonnan kinevezett vezetője megnevezte a két új egyetem helyszínére pályázó hat város nevét is: Debrecen, Kassa, Pécs, Pozsony, Szeged és Temesvár. Sorrendjüket az előfeltételek biztosításának mértékétől tette függővé. Pécs városa a sürgőssé váló egyéb beruházásai miatt csak 1.000.000 korona hozzájárulást tudott volna biztosítani, ami a többi város felajánlásaihoz képest meglehetősen szerénynek bizonyult. A gondolatok és a tervezgetések 1912-ig tovább éltek, amikor is a városok egyetemalapítási versenyében Pozsony és Debrecen vitte el a pálmát. 1912. évi XXXVI. törvénycikk miniszteri indoklása a következő magyarázatot adta: *„Ha megnevezem azon öt várost, amelyek az utóbbi évtizedekben leginkább kapcsolatba kerültek az új (sic!) egyetem létesítésével, részint történelmi reminiscenciák, részint arravalóságuk, részint nemzetpolitikai jelentőségük kapcsán, megvallom, nem könnyű feladat az öt város közül egyelőre kettőt kijelölnöm és hármat mellőznöm. Ez az öt város tudvalevően betűrendben: Debrecen, Kassa, Pécs, Pozsony, Szeged.”* Noha a miniszter Zichy János az akkori pécsi püspök, Zichy Gyula testvérbátyja volt, így sem sikerült véghezvinni Pécs városában az egyetem újbóli megalapítását. Az anyagi

¹²³⁸ RAVASZ 1983. II. 2–10., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 46.

¹²³⁹ HANUY 1903, RAVASZ 1983. II. 2–10., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 46.

¹²⁴⁰ LUKINICH 1933. 26., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 46.

és infrastrukturális háttér biztosítását nem látták kidolgozotttnak, így újabb húsz évre volt szükség a változtatáshoz.¹²⁴¹

A 18–20. századi egyetemalapítási tervezetek egyik kiemelt sarokpontja, valamint a kulturális háttér megjelölt intézménye a pécsi püspöki könyvtár volt, amely mintegy alapfeltételként jelent meg. Az eltelt csaknem másfél évszázad alatt a klímói kezdeményezés folyamatosan részét képezte a pécsi felsőoktatási koncepciónak.

A trianoni békeszerződés által a határon túlra került egyetemek sorsáról jogilag az 1921. évi XXV. törvény rendelkezett, amely szerint a Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem ideiglenes elhelyezéssel Pécsre került.¹²⁴² Az univerzitás működését a minisztertanács 1920. február 24-i döntése értelmében az 1919/1920-as tanévtől Budapesten kezdte meg, és 1923. július 31-ig ott folytatta tudományos tevékenységét.¹²⁴³ Pécs városa 1921 és 1923 között készült fel az egyetem és intézményeinek befogadására. A pozsonyi egyetemnek a kialakult politikai viszonyok miatt az intézmény fizikai megtestesüléseit, így épületeit, valamint egy 77.932 kötetet¹²⁴⁴ számláló könyvgyűjteményét kellett Pozsonyban hagynia.¹²⁴⁵

Pécsett ugyancsak hiányoztak az egyetem ingatlan és ingó alapjai, mondhatni a semmiből kellett újraalapítani a campust. A már említett Klebelsberg-Zichy-Nendtvich összefogás eredményeképpen a leendő univerzitás számára 1923-ban átadásra kerültek az egyházmegye és a város saját fenntartású intézményeinek épületei.¹²⁴⁶ Mivel az egyetem újjáalapítása könyvtár nélkül elképzelhetetlen lett volna, így annak újbóli megszervezésére kellett az energiákat összpontosítani. Az egyházmegye feje nagylelkűen átengedte püspöki könyvgyűjteményét, így az végre az alapító Klimó György püspök eredeti céljának megfelelően az egyetem könyvtárának alapjává lett. A püspöki könyvtár önállósága ettől kezdve megszűnt, állományát lezárták.

¹²⁴¹ RAVASZ 1983. II. 11–52., BENKE 2000. 59–60., FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 46–47.

¹²⁴² 1921. évi XXV. törvénycikk – a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudomány egyetem ideiglenes áthelyezéséről
1. § Székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. törvénycikkkel felállított kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, az 1912. évi XXXVI. törvénycikkkel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetem pedig ideiglenesen Pécssett nyer elhelyezést.

2. § Azt az időpontot, amelyben a két egyetem új székhelyén működését megkezdi, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg és ezt a nemzetgyűlésnek bejelenti.

3. § A szegedi állami szemkórház a Szegeden elhelyezett Ferenc József-tudományegyetem orvostudományi karának céljára és ez elhelyezési idejére a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcába vétetik át.

4. § Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe és azt a vallás- és közoktatásügyi, a pénzügyi és a munkaügyi és népjóléti miniszter hajtja végre.” <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7481> (2010.08.16.)

¹²⁴³ RAVASZ 1983. II. 59–77., BENKE 2000. 96–100.

¹²⁴⁴ KUMLIK 1920. 3.

¹²⁴⁵ SZABÓ 1940. 188., MÓRÓ 2000.

¹²⁴⁶ POHÁNKA 2007a, POHÁNKA 2007b.

KONKLÚZIÓ

Jelen monográfia a pécsi püspöki könyvtár történetének olyan átfogó történeti szintézisét adja, amely ez idáig még nem látott napvilágot. Nemcsak a korábban feltárt ismereteket összegzi, hanem az újonnan előkerült források alapján a hiányosságokat is pótolja, valamint helyesbíti az esetenként évszázadok óta meggyökeresedett hibákat.

Az 1774-ben felállított, és a használók számára nyilvánossá tett pécsi püspöki könyvtár történeti vonalának az előző fejezetekben való felvázolása alátámasztja azt, hogy a Klimó György püspök által alapított gyűjtemény fontos mérföldkövet jelentett a város kulturális életének fejlődésében. A nyilvános püspöki bibliotéka felállításának szándéka és közösségi szolgálatba való átengedése abban a korszakban a maga nemében megbecsülésre méltó és páratlan kezdeményezés volt, amely tett előtt az elkövetkezendő évszázadokban is elismeréssel adóztak ismertetői. Nem túlzás azt állítani, hogy a püspöki könyvtár mintegy összefoglaló szimbóluma és letéteményese lett Pécs városa sokszínű fejlődési lehetőségeinek és ezek megvalósulásainak. Benne összegződött a tudás és megszerzésének lehetősége, amely a könyvtár közösségi használatának köszönhetően a város és lakói javát szolgálta. Ez az intézmény vált az elkövetkező évszázadokon átívelő híddá, amely összeköttetést teremtett a régi korok ismeretei és a modern tudásanyag eszmevilága között.

A püspöki bibliotéka csaknem 150 évig egyházmegyei (püspöki-káptalani) tulajdonban és irányítás alatt volt, majd kezelése a 20. század első harmadától a pécsi egyetemhez került. Ettől kezdve a gyűjtemény mindennapi munkálatai az egyetemi személyzet munkakörét képezték, mégis a püspökség az 1949/50-es évekig tényleges tulajdonosként, kinevezett püspöki könyvtárőr által ellenőrzést gyakorolhatott a könyvtár tevékenységére. Az 1945 után bekövetkezett politikai és ideológiai változások a püspöki bibliotéka státuszát is jelentős mértékben módosították. A Klimó Könyvtár ajtaját csak hivatalos vendégek esetenkénti látogatásakor, valamint reprezentatív eseményekkor nyitották meg. Az 1950–1960-as években még a legszűkebb tudományos szakma sem juthatott hozzá a kötetekhez. Enyhülést az 1970-es évek hoztak, ám tényleges nyilvánosságát csak az ezredfordulóval kapta vissza. A klimói bibliotéka által közvetített megőrző és használatot biztosító funkció a helyi papság és polgárság kulturális attitűdjének is befolyásolója lett. Számos neves és kevésbé ismert személy érzett felelősséget a strukturált tudásanyag fennmaradásáért, ekképpen saját könyv- és kéziratgyűjteményét még életében vagy halála után a könyvtárra hagyományozta. A püspöki időszakban folyamatosan formálódó gyűjteménynek a tudatos könyvtárpolitika mellett így az adományozók is folyamatosan külső alakítóivá lettek. Általuk számos, amúgy kimondottan egyéni érdeklődésre számot tartó munka került megőrzésre a püspöki könyvtárba, amely az eredeti gyarapítási koncepció-

óban nem feltétlenül szerepelt volna. Az adományok által a bibliotéka témagazdagsága még színesebbé, specifikusabbá lett.

A forrásfeltárás során sikerült felvázolni a püspöki bibliotékáról megjelent ismertetéseknek egy évszázadokon átívelő összefoglalását, amelynek eddig csak részletei voltak ismertek. (Lásd *Függelék 1.*) A személyzeti hierarchiáról és a könyvtár dolgozóinak személyéről, feladatköreiről korábban nem ismert adatok kerültek napvilágra, árnyaltabb képet adva a könyvtár kulturális szerepvállalásában játszott szerepükről.

Állomány- és épületvizsgálatok, továbbá számítások elvégzésével bebizonyosodott az alapállományról, hogy számarányában jóval kevesebb kötetet, csak mintegy 8.000 darabot tartalmazott, mint amennyit a történeti hagyomány feljegyzett (15–20.000 kötet), ám ez semmivel sem kisebbíti a bibliotékának a korszakban kiemelkedő és követésre méltó szerepét. A gyűjtemény mindenkor a felsőoktatás követelményeit figyelembe véve, az enciklopédikusság jegyében magára vállalta az összes tudományág alapvető köteteinek gyűjtését, ezt a célt megjelölve az utódok számára is. A nyilvánosítás lehetőséget adott minden, az olvasás és esetleg az írás ismeretének birtokában levő, intelligensen viselkedni tudó embernek a könyvekben fellelhető tudás megszerzésére. A feltárt adatok alapján részletesebb ismeretekkel rendelkezünk az állomány kialakulásáról, változásairól, valamint forrásairól.

A könyvgyűjtemény fenntartásának anyagi oldala ez idáig nem volt kutatási téma. A források hiánya miatt a finanszírozásról most is csak nagy vonalakban értekeztünk, de az így feltárt adatok mégis közelebb visznek minket az intézmény globális megismeréséhez.

Nem elhanyagolható, hogy Magyarország egyik első olyan könyvtáráépületét tisztelhetjük a püspöki bibliotéka alapítási építményében, amely kizárólag ennek a célnak szentelve készült el, ekképpen minden funkciója a könyvtári szolgáltatásoknak alárendelten jelent meg. A bibliotéka második épületében folyamatos átalakításokkal biztosították a lehető legjobb feltételeket a püspöki, később az egyetemi könyvtár számára. Az épületek egyes korszakokban való kihasználtságáról összefoglaló jellegű leírás eddig nem létezett. Jelen könyvtártörténeti munkában foglaltuk össze elsőként a pécsi püspöki könyvtár eddig ismeretlen és ismert különgyűjteményeinek. A kutatás során számos olyan ábrázolás, fénykép és tervrajz került elő, vagy készült el a források adatai alapján, amelyek a könyvtártörténet szempontjából eddig ismeretlenek voltak. Ezek közlésére is helyet adtunk a szövegben és a monográfia mellékletében.

A könyvtár közösségformáló lehetőségeit a városban betöltött szerepe is kijelölte. A reformkor közepéig Pécs egyedüli nagy, nyilvános bibliotékájaként kiemelt funkcióval rendelkezett. A nyomtatott és kéziratos dokumentumok gyűjtőhelyeként megkerülhetetlen lett mind a város gimnáziuma és egyéb iskolái, mind a papi szeminárium diákjai, mind a „közönséges” polgárok számára. Használói – tudományos sokszínűségéből adódóan – más-más városokból, eset-

leg országokból érkeztek. A helyben használat mellett a kötetek kölcsönzése kiemelt szerepet juttatott a gyűjteménynek. A differenciált könyvtári rendszer (szakkönyvtárak, iskolai könyvtárak, olvasóköri, kölcsönkönyvtárak) megjelenésével feladatköre némileg átformálódott, de gyűjteménye időbeli és tematikai sokszínűsége révén jelentőségét folyamatosan megtartotta, és fokozatosan a tudományos kutatások középpontjába emelte. A forrásvizsgálatok által szerzett megismerés és ismeretátadás, a tematikai sokszínűség egyúttal kiszélesítette a használói kört. A kutatások sokrétűsége és enciklopédikussága következtében a püspöki bibliotéka a 18. századtól napjainkig megőrizte kiemelt helyzetét a tudományos vizsgálódások szolgálatában. A gyűjtemény egyedi összetétele miatt az egyetemi könyvtári korszak (1923) után különgyűjteményi pozícióba helyezték. Állománya ekkortól már nem gyarapodott, a lezárt gyűjtemény egésze azóta a speciális tudománytörténeti kutatások törzsét adja.

A Klíma Könyvtárnak a felsőoktatási politikában is igen hangsúlyos, mondhatni nélkülözhetetlen szerep jutott. A 18–20. századi pécsi egyetemalapítási tervezetek készítői megfelelő háttérintézmény, azaz a könyvtár nélkül elképzelhetetlennek tartották a felállítandó univerzitás létrejöttét, hiszen nélküle hiányzott volna a tudományos kutatások alapja. Ez, az oktatást kiegészítő intézményi háttér lett – a mai szóval élve – az „akkreditációs” alapja csaknem két évszázad pécsi egyetemalapítási törekvéseinek. Az esetleges módosulások – főként az anyagi lehetőségek által behatárolva – csak a fenntartható fakultásokat érintették. Annyi bizonyos, hogy az egyetem „tartozékaként” definiálható gyűjtemény kialakítása és fenntartása már a 18. század utolsó harmadára megszilárdult, majd tovább élt, markáns alapot képezve, funkciókkal gazdagodva, hogy 1923-ban a haladó gondolkodás és a változó világ kívánalmainak megfelelően betölthesse kijelölt szerepkörét: az egyetem szerves részévé váljon, így a legmagasabb szinten töltsse be tudományos kultúráközvetítő szerepét.

A püspöki könyvgyűjtemény különlegességét nem kizárólag a benne fellelhető kuriózumok adták/adják, hiszen az alapítás dátuma sem kötötte a legrégebbi időkhöz. A legkorábbi kiadványok és kéziratok megszerzése csak kisebb hányadban valósulhatott meg, ám a szisztematikusan, minden tudományterületet felölelő állománykialakítás és -bővítés eredményeképpen a 20. századra egy közel 35.000 kötetet magában foglaló bibliotékává nőtte ki magát. A tartalmas és páratlanul szép, a mai kor emberét is lenyűgöző, csendes, elmélyült szemlélődésre készítő könyvkollekció jelentősége úgy határozható meg, hogy sem a 19–20. század folyamán, sem manapság nem kellett/kell feltétlenül az ország nagyobb könyvtáraiba, esetlegesen külföldre utazni, hogy egy-egy régi nyomtatványt vagy manuscritumot tüzetesebb vizsgálat alá vegyünk. Itt helyben van minden, használata pedig az alapító szándéka szerint ma is minden beíratkozott olvasó számára nyilvános. A könyvtár 1774-es használati szabályzatának paszuszai ezáltal örökérvényűvé lettek: *„Gazdagabban távozz, térj vissza gyakrabban!”* (Fényes Miklós fordítása)

FŐBB DÁTUMOK

1740–1748	Gróf Berényi Zsigmond József pécsi püspöki működésének időszaka.
1751–1777	Klimo György pécsi püspöki működésének időszaka.
1770-es évek	Felépül a pécsi püspöki palota mellett a bibliotéka épülete.
1774. március vége április eleje	Klimo György pécsi püspök jóvoltából megnyitja kapuit Magyarország első nagy nyilvános könyvtára.
1779	A Koller József-féle, első állománykatalógus elkészülése.
1780–1799	Gróf Esterházy Pál László püspöki működésének időszaka.
1808–1825	Király József pécsi püspöki működésének időszaka.
1828–1838	Báró Négyessy Szepesy Ignác pécsi püspök működésének időszaka.
1830	Szepesy Ignác püspök Piatsek József tervei alapján, saját költségén felépítteti a Püspöki Lyceum épületét a Kiskola utcában.
1832	Szepesy püspök átköltözteti a püspöki könyvtárat a Püspöki Lyceum épületének emeleti nagy termeibe. Az iskola számára megvásárolja a hajdani pálos kolostort, a hozzátartozó templommal (Király utca 42.)
1832–1836	Elkészül a könyvtár átköltözés utáni, első nagy feltáró katalógusa, három betűrendes és három tematikus kötetten (Készítők: Vojdás János, Gradwohl Eduárd, Virág Mihály).
1838	A pécsi püspöki könyvtár a Szepesy-féle Lyceumi Alap kezelésébe és közvetlen igazgatása alá kerül.
1838–1849	Scitovszky János püspöki működésének időszaka.
1853–1868	Girk György pécsi püspöki működésének időszaka.
1864	A püspöki könyvtár címében változás állt be: a Kiskola utca új neve Szepes(s)y Ignác utca lett.
1869–1877	Kovács Zsigmond pécsi püspöki működésének időszaka.

1877–1896	Dulánszky Nándor pécsi püspöki működésének időszaka.
1880 tavasza	A püspöki könyvtár termeit észak-déli keresztirányban összenyitják, így összeköttetést teremtenek a három nagyobb és az északi kisebb terem között.
1897–1903	Hetyey Sámuel pécsi püspök működésének időszaka.
1905–1926	Gróf Zichy Gyula pécsi megyéspüspöki működésének időszaka.
1914–1921	Szönyi Ottó könyvtárőr felügyeletével elkészül a pécsi püspöki könyvtár utolsó összefoglaló katalógusa.
1921	Az 1921. évi XXV. törvénycikk értelmében a pozsonyi és a kolozsvári egyetemeket ideiglenes jelleggel Pécssett és Szegeden helyezik el.
1923	A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem megkezdí pécsi működését.
1923–1925	Egy haszonkölcsön-szerződés keretében gróf Zichy Gyula megyéspüspök átadja a Klimó-féle püspöki könyvtárt a pécsi egyetem szolgálatába. Ez a gyűjtemény lesz az egyetemi könyvtár alapgyűjteménye, amelyet mint lezárt különgyűjteményt kezel az univerzitás.
1923–1950	A pécsi püspöki könyvtár hivatalosan kettős jogi státuszban működik tovább: püspöki tulajdonú marad, de egyetemi használatban biztosítják mindennapi működését.
1930–1940	Elkészül a Kanonoki Gyűjtemény leltározása 60.000-es egyetemi könyvtári gépi számokra, de továbbra is a püspöki könyvtár állománya marad.
1949	Megszületik az 1949. évi 2. számú törvényerejű rendelet, az alapítványi vagyon államosítása ügyében. A püspöki könyvtár épülete a püspökség felügyelete alá tartozó Lyceum Alapítvány tulajdonából állami tulajdonba kerül.
1950	Megerősítik a pécsi püspök 1925-ös haszonkölcsön-szerződésben foglalt tulajdonjogát a pécsi püspöki könyvtár állományára és annak berendezési tárgyaira vonatkozóan.

1953	A püspöki könyvtár címében változás áll be: Szepes(s)y Ignác utca új neve Leonardo da Vinci utca lett.
1960 k.	Nyakas Sarolta és Kővári Ferenc elkészíti a Klimó Könyvtár címlapfotó-katalógusát.
1974	Háromnapos programsorozat keretében megünneplik a Pécsi Egyetemi Könyvtár jogelődje (a Klimó Könyvtár) fennállásának 200. évfordulóját.
1984–1988	A pécsi egyetemi könyvtár átépítése során a Klimó Könyvtár polcain található szobrokat átrendezik.
1991	A rendszerváltás után az egyetemi könyvtár utcája visszakapja Szepes(s)y Ignác nevét.
2000	A Klimó Könyvtár a védett állományokkal együtt önálló Kutatótermet kap, ahol az olvasók felügyelet mellett használhatják a gyűjtemény egyes darabjait.
2001	Elkészül a Klimó Könyvtár nyomtatvány-állományát feltáró katalógus, Móró Mária Anna munkája révén. A katalógus kötetformában és online is elérhetővé válik.
2006	Fischerné Dárdai Ágnes egyetemi könyvtári főigazgató létrehozza a Történeti Gyűjtemények Osztályát, amely egyrészt a teljes Klimó Könyvtár állományának gondozási, feltárási és szolgáltatási feladatait végzi, másrészt a Pécsi Egyetemi Könyvtár további különgyűjteményeit teszi kutathatóvá.

FÜGGELÉK 1.

ISMERTETÉSEK A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁRRÓL

A pécsi püspöki könyvtárról szóló ismertetések egy részének már több összefoglalója is napvilágot látott.¹²⁴⁷ Jelen függelékben ezek egybeszedését, és további ismertetésekkel való kiegészítését tűztük ki célul. Az ismertetések mellett a 19–20 század fordulójára hivatalos könyvtári statisztikai kimutatások mellett a könyvtárszakmai kritériumoknak megfelelő bemutatások láttak napvilágot. Ezeket színesítették a helyi, esetleg útikönyv jellegű városismertetések. (Ezekről bővebben a *A pécsi püspöki könyvtár történeti forrásai – Szakirodalmi elemzések a pécsi püspöki könyvtárról* című alfejezetben értekeztünk.)

A korabeli visszhangok

A legkorábbi ismertetés a könyvtárról voltaképpen híradásnak tekinthető, hiszen nem sokkal az alapítás után tették közzé a Habsburg Birodalom területén megjelenő két nagy időszakos lapban, a *Pressburger Zeitung*ban és a *Wienerisches Diarium*ban. A két újság három nap különbséggel – a *Pressburger Zeitung* 1774. április 13-án; a *Wienerisches Diarium* 1774. április 16-án – „kellemes hírként” adta tudtul a bibliotéka megnyitásának tényét az olvasóknak: „Pécsről érkezett az örövendetes hír, hogy a tudós főtitkzelendő Klimó püspök úr saját költségén püspöki palotájában rendkívül értékes könyvtárat létesített. Ez mintegy húszezer kötetet tartalmaz, és őrméltósága szándéka szerint mindenki számára nyitva fog állni.” (Mórá Mária Anna fordítása)¹²⁴⁸ A tudósítás szerzője külön kiemelte Koller Józsefnek, a gyűjtemény felügyelőjének szerepét. Az előrelátó és átgondolt „könyvtárpolitika”, valamint a gondos és körültekintő gyarapodás zálogát a lejegyző egy évenként felhasználható alap biztosításában jelölte meg. Követendő példaként, a könyvtáralapítás mellett kiemelkedő kezdeményezésként említették meg a Klimó György 15.000 forintos költségén felállított, jól felszerelt papírmalmot is. A *Pressburger Zeitung* 1777. június 28-i számában a pécsi püspöknek még halálakor is emléket kívánt állítani, amikor utolsó hírként temetéséről egy hosszabb lélegzetű beszámolót közölt. Ebből kiderült, hogy a búcsúztató ceremóniára 1777. június 17. és 19. között került sor. Az ordinárius ravatala előtt álló négy piramison Klimó egyházmegyei tevékenységének kiemelkedő momentumait vették sorra, így természetesen a tudomány előmozdítása és a nyilvános bibliotéka ügyében folytatott tevékenysége hangsúlyos szerepet kapott.¹²⁴⁹ Mivel a *Pressburger Zeitung*

¹²⁴⁷ HERNÁDY 1959, FENYES 1974a. 94–98.

¹²⁴⁸ „Aus Fünfkirchen ist die angenehme Nachricht eingegangen, daß Sr. Excellenz der hochwürdigste und hochgelehrteste Herr Bischof Klimó, mit eigenen Kosten in seinem bischöflichen Pallaste daselbst eine überaus kostbare Bibliothek angelegt hat. Sie enthält gegenwärtig 20.000 Bände, und wird nach der Absicht Sr. Excellenz zu jedermanns Gebrauche offen stehen.” PZ 1774. 7., WD 1774. 4. = MÓRÓ 1996. 8.

¹²⁴⁹ PZ 1777. 7.

szerkesztője ebben az időszakban Korabinszky Mátyás János térképész-könyvkereskedő volt, feltételezhető, hogy a tudósítást ő írta, hiszen hasonlóan hibás adatokkal, későbbi munkáiban is előszeretettel említette meg a pécsi bibliotéka megalapítását.¹²⁵⁰

Az ugyanezen évben megírt gyászbeszédek (Faicsér Ferenc jezsuita pap-tanár) és Agyich István pécsi költő-kanonok által szerzett temetési költemény is megemlékezett a Klimó-féle nyilvános könyvgyűjteményről.¹²⁵¹ Részlet ez utóbiből: „*Ám téged elsősorban a tiszteletreméltó isteni könyvek, a könyvtár énekel meg örök időkre, a könyvtár, amelyre százezer alkalommal, amennyire csak tudad, mindenben gondot, munkát fordítottál. Emellett jól látható az érdemek hatalmas tára, amelyet égi nyelv sem tud elbeszélni.*” (Jankovits László fordítása)¹²⁵²

A könyvtár megnyitásának tényét és a püspök jótéteményét többen is érdeemesnek tartották költeményben megénekelni. 1775-ben a bibliotékaalapító ordináriust egy grazi kispapok tollából keletkezett versgyűjtemény is magasztalta.¹²⁵³

A nagyszombati egyetemi könyvtár vezetője, Babai Ferenc jezsuita szerzetes-költő dicsőítő énekében méltatta a könyvtár alapítását, ám a megnyitás dátumát egy évvel korábbra datálta. Külön hangsúlyozta, hogy ott ritka és értékes kötetek várják az olvasókat:

*A legjelesebb, leghíresebb, tiszteletre méltó Klimó György püspök úr könyvtára.
Ugyanő tette különleges odaadással a tanulmányok és a tudósok számára könyvtárát
nyilvánossá 1773-ban.*

Itt van, György főpap a Te könyvtárad.

Különösen a tieid [az egyháziak], s emellett mindenki számára nyitva áll.

A legnagyobb bőségben állnak itt a ritka könyvek, ám

A püspök szelleménél a könyvtár is kisebb.”

(Jankovits László fordítása)¹²⁵⁴

¹²⁵⁰ ALMANACH 1778, KORABINSZKY 1786. 187.

¹²⁵¹ FAICSER 1777. 9., 23., AGYICH 1777. 10.

¹²⁵²

„Te tamen in primis veneranda volumina Divum

Aeternis fastis Bibliotheca canunt.

Bibliotheca, cui centenis millibus omnis

Ut tandem fieres, cura, laborque stetit.

Ingens praeterea meritorum copia prostat,

Quam nec coelestis lingua referre queat.” AGYICH 1777. 10.

¹²⁵³ GK 1775

¹²⁵⁴

„Bibliotheca Excellentissimi, Illustrissimi, ac Reverendissimi D. Georgii Klimo, Episcopi Quinque-Ecclesiensis. Etc. et ejusdem in literas, et literatos singulari studio publica facta Anno 1773.

Haec est, Antistes, tua Bibliotheca, Georgi,

Imo tui populi, quippe cuique patet.

Copia librorum rarorum est maxima, verum

Praesulis ingenio est Bibliotheca minor.” BABAI 1777. 133.

1778-ban került ki a nyomdából a Magyarország megyéit és városait bemutató *Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778* című összeállítás a már említett Korabinszky Mátyás János tollából. Ennek Pécs városáról szóló összefoglalásában a szerző kitér Klimó püspök cselekedeteire, köztük a nyilvános könyvtár-alapítás tényére is: „Az utoljára elhalálozott püspök, Klimó a tudományok megőrzője és támogatója, mindent ezen céloknak szentelt, a művészetek és a tanulás iránti szeretetet felébresztette saját szülőföldjén. Ennek megvalósítása érdekében 1774-ben nyilvános könyvtárat alapított, mindenki használatára. Azt a kezdetekkor mintegy 20.000 válogatott kötettel látta el, megfelelő anyagi alapot biztosítva a folyamatos gyarapodásnak is. A püspök a könyvtárral mellett még egy régi ritka görög, római és magyar érmekkel felszerelt éremtárral is rendelkezett.” (Schmelczer-Pohánka Éva fordítása)¹²⁵⁵ Korabinszky a német nyelven írt, és 1786-ban kiadott *Geographisch-historisches und Produktan Lexikon von Ungarn* című munkájában a Pécs címszó 18. századi történeti adatai között is megemlíti a 20.000 kötetes klimói nyilvános könyvtár felállítását.¹²⁵⁶

Bél Mátyás evangélikus lelkész, történetíró fia, Bél Károly András 1779-ben kiegészítésekkel megjelentette a *Notitia Hungariae* rövidített változatát *Compendium Hungariae Geographicum* címen. Ebben, a negyedik kiadásban rövid közlést adott a pécsi püspöki könyvtárról, ám a nyilvánossá tételhez ő is téves dátumot (1777) rendelt. A könyvtár mellett megalapított nyomdát és a papírmalmot is feljegyezte: „Klimó György püspök 1777-ben itt alapította meg, nyitotta meg közhasználatra kivételesen jól berendezett könyvtárat. A művelt főpap nyomdát is adott hozzá, és malmot, amelyben papír készül.” (Schmelczer-Pohánka Éva fordítása)¹²⁵⁷

Faludi Ferenc jezsuita költő-tanár latin nyelvű verse a témában az egyik legtöbb kiadást érte meg. Forrása Faludi hajdani jegyzetfüzete, az *Omniarium* 6–7. levele¹²⁵⁸, amelyben egy négy epigrammából álló versciklus található Klimó Györgyről. Az első a prelátus nemesi és püspöki címerére, a második a könyvtárára, a harmadik pedig egyik festményére íródott. A versfüzért egy, az egyházfő mecseknádasdi nyaralójában eltöltött pihenésről szóló költemény zárja.

¹²⁵⁵ „Der letztverstorbene Bischof Klimo ein wahrer Kenner und Beförderer der Wissenschaften wendete alles an, und die Liebe zu den Künsten und Studien auch in dieser Gegend des Vaterlandes zu erwecken. Zu diesem Zwecke liess er 1774. eine öffentliche Bibliothek anlegen, welche zu jedermanns Gebrauche sein sollte. Er liess solche gleich beyn Anfang mit 20.000 auserlesenen Büchern versehen, und setzte eine konvenablen Fond, zur fährlichen Vermehrung derselben aus. Zu diesem Bücherschatze gesellte derselbe auch sein Münzkabinet, von lauter raren, griseichischen, römischen und ungarischen Münzen.” ALMANACH 1778. 333.

¹²⁵⁶ KORABINSZKY 1786. 187.

¹²⁵⁷ „Fundavit hic et pro publicis usibus aperuit, instructissimam bibliothecam, Georgius Klimo episcopus, anno 1777 interceptus. Addidit pontifex eruditus typographiam, et molam, in qua papyrus paratur.” BÉL 1779. 180.

¹²⁵⁸ OSzK Quart. Lat. 699. Kiadások: Faludi Ferenc: Költeményes maradványi. Egybe szedte, s elő beszédekkel, jegyzésekkel és szükséges oktatásokkal meg bővítve közre botsátotta Révai Miklós I. Győrött, Strajbig József betűivel, 1786. 93., Georgii Klimo, episcopi Quinqueecclesiensis bibliothecam. In: Latin chrestomathia: Latin nyelvi olvasmányok. Huszti József (Összeáll.). Budapest, 1940. Reprint: Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 335–336.

A könyvgyűjteményről szóló rész az enciklopédikus gyűjtőkör mellett a nyilvánosságban látta annak kiemelkedő szerepét:

*„Altera jam floret selecta plena Minerva”
Quodque rei caput est, pectus aperta patet...
Dij te, praesul, ament, studiorum culor et author!”*

*„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal.
fontos, hogy mindent nyitva találsz odabent.
Ég áldjon, püspök, te tudós tudománygyarapító!”¹²⁵⁹*

(Jankovits László fordítása)

Adalbert Blumenschein Maria-Taferl-i könyvtáros pap a 18. század második felében az európai könyvtárak bemutatását vállalta magára. A 931 város 1089 könyvgyűjteményét nem tudta személyesen is bejárni, így számos leírása más források – így ország- és városbemutatók, útleírások, stb. – felhasználásával készült el. A négykötetes, gót német írással papírra vetett kézirat első kötete Portugália, Spanyolország, Franciaország, Anglia, Németalföld és Svájc könyvtárait mutatta be 377 oldalon keresztül. A második, 565 oldalas kötet Ausztria és Németország tartományokra (Bajorország, Frankónia, Baden-Württemberg, Rajna-Vesztfália, Szászország) lebontott bibliotékáinak képét vázolta fel. A harmadik 162 oldalon Csehország, Dánia, Svédország, Poroszország, Lengyelország, Oroszország és végül Magyarország könyvgyűjteményeit taglalta. A negyedik kötet Itália könyvtári térképét rajzolta meg. Az intézmények bemutatása mellett Blumenschein a bibliotékák tipizálását is megtette, elkülönítve az egyházi, az iskolai, a nyilvános, a főúri, a magán- és a speciális (szak)könyvtárakat. Magyarországon – balkáni kitekintéssel – 22 város nevezetes könyvtáráról jegyzett le 10–12 soros ismertetőket, 10 oldalon: így pl. Pozsony, Pest, Buda, Pécs, Eger, Esztergom, Kassa, Debrecen, Kalocsa, Nagyszeben, Brassó, Marosvásárhely, Kolozsvár. Giuseppe Osti tanulmányának statisztikai kimutatásai révén tudomásunk van arról, hogy Blumenschein Magyarország egyetlen gyűjteményében járt, a többit kizárólag a már nyomtatásban megjelent leírások alapján vázolta fel, főként az 1778-as *Almanach* adataira támaszkodva.¹²⁶⁰ A pécsi könyvgyűjteményről írott feljegyzése is csaknem szó szerint megegyezik annak szövegével: „Pécs – Az utoljára elhalálozott Klíma püspök 1774-ben egy nyilvános könyvtárat alapított, mindenki szükségére. Azt a kezdetekkor mintegy 20.000 válogatott kötetrel látta el, megfelelő alappal ellátva a folyamatos gyarapodás biztosítására. Emellett a könyvvállomány mellett volt még egy éremtára a püspöknek, régi ritka görög, római és magyar

¹²⁵⁹ JANKOVITS 2001. 91–99.

¹²⁶⁰ BLUMENSCHIEIN 1780 k. Munkásságáról lásd: TEICHL 1937, OSTI 2000. 288–290.

érmekkel.” (Schmelczer-Pohánka Éva fordítása)¹²⁶¹ Korabinszky Mátyás János a *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn* című, 1786-os munkájában Pécs város taglalásánál megismételte korábbi ismereteit a pécsi püspöki bibliotékáról.¹²⁶²

A Kovachich Márton György jogtörténész kiadásában megjelenő, első tudományos igényű hetilap, a *Merkur von Ungarn* volt. Ennek 1787-es számában a szerkesztő egy lábjegyzet erejéig megemlékezett a Klimó György-féle könyvtár-alapításról és a benne fellelhető gyűjtemények nagyszerűségéről: „...Pécsett egy nyilvános könyvtárat létesített, amelyben a válogatott, nyomtatott könyvek mellett nagy ritkaságoknak és kéziratoknak is helyük volt.” (Schmelczer-Pohánka Éva fordítása)¹²⁶³

Az időben ezt követő leírás már egy „laikus” tollából keletkezett, csaknem nyolc évvel később. Teleki Domokos erdélyi nemes 1795-ben körutat tett Dél-Magyarország és Horvátország nagyobb városaiban. Utazásainak feljegyzéseit magyar és német nyelven is közzétette.¹²⁶⁴ Ennek egyik állomása május végén, június elején Baranya vármegye és Pécs városa volt. A könyvgyűjteményekért való rajongásának bizonyítéka, hogy oldalakat szentelt a Klimó által alapított könyvtár bemutatásának. A látogatásnál kalauza több mint valószínű Koller József volt, hiszen leírásában többször is hivatkozott személyes közléseire, továbbá kitért a folyamatosan megjelenő egyházmegye-történeti munkájának méltatására is. A könyvtár nyilvánosságára külön felhívta a figyelmet, főként, hogy az ott levő királyi akadémia tanulói számára is látogatható volt: „A püspök bibliotékája a püspöki rezidenciában vagyon, és közönséges haszonvételre mindennek nyitva áll; ez kivált az akadémiára nézve becses institútum.”¹²⁶⁵ A gyűjtemény jelesebb darabjairól – a 13. századi kis alakú és a Hainburgi Bibliáról, a Forgách-kódexről, a Magyi János és a II. Ulászló-féle formuláriumról – részletes leírást, néhol még forrásközlést is adott. A kódexek mellett a kéziratos anyagot is megmutatták neki, kezdve az Árpád- és Anjou-kori oklevélgyűjteménnyel, majd a török vonatkozású levelekkel, amelyek közül egyet-egyet – egy deák által 1363-ban latin, valamint a Kücsük Mehmet által 1661-ben magyar nyelven írott levelet – leközölt. Telekinek még lehetősége volt látni azt az eredeti Klimó-féle éremgyűjte-

¹²⁶¹ „Fünfkirchen – Der letztverstorbene Bischof Klimo liess alle im Jahre 1774 eine öffentliche Bibliothek anlegen, welche zu Jedermanns Gebrauch seyn solle, solche auch gleich bey dem Anfang mit 20.000 meist auserlesenen Büchern versprochen, und setzte einem konyenablen Fond zur jährlichen Vermachung derselbigen aus: Zu diesem Bücherschalz gesellte Hoch[se]lbter auch sein Münzkabinet von lauter raren griechischen-römischen und hungarischen Münzen.” BLUMENSCHNEIDER 1780 k.156.

¹²⁶² KORABINSZKY 1786. 187.

¹²⁶³ „... hat zu Fünfkirchen eine öffentliche Bibliothek angelegt, in welche nebst dem auserlesenen gedruckten Büchern auch manche sehr seltene und Schatzbare Handschriften ... sich befindet...” KOVACHICH 1787. 22. Kovachich jogtörténeti forráskutatásainak egy jó 10 évvel későbbi állomása lett ez a bibliotéka, ahol kikutatta és közölte a Mátyás (Magyi-kódex) és II. Ulászló korából fennmaradt jogi formuláriumokat.

¹²⁶⁴ TELEKI D 1796. 196–201., TELEKI D 1805. 201–205., TELEKI 1993.

¹²⁶⁵ TELEKI D 1796. 196–201., TELEKI D 1805. 201–205., TELEKI 1993.

ményt, amelyet nyolc évvel később eltulajdonítottak a könyvtár bezárt terméből. Esterházy Pál László püspök ásványgyűjteményét is megemlítette, és javasolta további fejlesztését is.¹²⁶⁶

1930-ban a pécsi egyetemi könyvtár munkatársa, Winis Nándor egy addig ismeretlen, kéziratos útinapló másolatának birtokába jutott, amely többek közt a 22 éves branyicskai báró Jósika János erdélyi nemes 1799. július 5. és 7. között tett pécsi tartózkodásának egyes állomásait vázolta fel. A kéziratot a Jósika-család kolozsvári hitbizományi levéltárában (ma Kolozsvári Állami Levéltár) őrzik. A szerző háromnapos ittlétének fénypontjaként élte meg a Klimó György püspök által felállított bibliotékában tett látogatását. Vezetője „*a tudós és történelmi-ekben, a régiségekben fáradhatatlan canonicus*”, azaz Koller József, noha ekkor már volt a könyvtárnak vezetője is, Vizer Ádám kanonok személyében. Jósika 12 oldalon keresztül mutatta be a püspöki könyvtár ritkaságait, külön kiemelve a Hainburgi és a Bäemler-féle Bibliát, a Forgách Ferenc nagyváradi püspök-féle kéziratot, valamint Mátyás kancelláriájának formuláriumát, a Magyi-kódexet. A kéziratok közül a Cimelion okleveles gyűjtemény elragadtatással töltötte el a főurat, hiszen maga is lelkes kutatója volt a régi forrásoknak. Érdeklődésként megemlítette egy vele egykorú szerző Jules Mazarin kardinális életét taglaló kéziratának másolatát is.¹²⁶⁷ Továbbá kezébe került a Kaunitz kancellár rendelkezésére bocsátott *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae* című forrásgyűjtemény is.¹²⁶⁸

A 19. századi méltatások

1801-ben Hans Rudolf Füßli készített leírást az osztrák tartományok képzőművészetéről. Pécsen a Székesegyház művészeti remekeinek méltatásakor a neves püspök, Klimó György érdemeit is számba vette: „...*jól felszerelt, nyilvános könyvtár, ahol nemcsak a teológia, hanem más tudományágak, jól megválogatott kötetei, továbbá a régészet legjobb művei is helyet kaptak. Ezek felül a könyvtárhoz tartozott egy különleges régi éremgyűjtemény, amelynek egy része magyarországi, másik része különösen fontos történelmi királyságokból való. Ilyen állapotban találtam a könyvtárat az alapító halála után 14 évvel, hiszen az örökösei nemigen gyarapították.*” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása)¹²⁶⁹ Nemcsak a jól felszerelt könyvtár nyilvánossá tételét

¹²⁶⁶ TELEKI D 1796. 196–201., TELEKI D 1805. 201–205., TELEKI 1993.

¹²⁶⁷ Galli, Abbate: *Relazione della Nascita, delli costumi e uiuere del Card[inale] Giulio Mazzarino dal di suoi Natali sino al presente 1657: Dell ... -- Principe Leopoldo de Medici.* [Cop. s. n. l. a.] 71 fol. – NN.II.14 = PEK TGYO Kt. Ms 43.

¹²⁶⁸ WINIS 1930a. 9., WINIS 1930b. 13., WINIS 1930c. 14.

¹²⁶⁹ „...wohlgeordnete öffentliche Bibliothek, wo man nicht nur theologische, sondern auch andere gut gewählte Bücher, und vorzüglich manche der besten Werke der Alterthumskunde finden konnte. Über das befand sich in der Bibliothek eine sehr merkwürdige Sammlung alter Denkmünzen, die vorzüglich Ungarn betreffen, und für die Geschichtsfunde dieses Königreiches von besonderer Wichtigkeit seyn können. In diesem Stande befand sich die Bibliothek nach dem Ableben des Stifters, und so fand ich solche, zwar wohl erhalten, aber durch seinen Nachfolger nicht vermehrt, vierzehn Jahre hernach.” FUEßLI 1801. 38.

méltatta, hanem a sokszínű könyvgyarapítást is, külön megemlítve, hogy a könyvtár egy éremtárral is rendelkezett.¹²⁷⁰ A személyes hangvétel miatt arra következtethetünk, hogy saját benyomásait adta közre az újság olvasóinak. Az örökösöket némi kritikával illette, mivel nem gondoskodtak a gyűjtemények gyarapításáról. 1799 és 1807 között nem is volt kinevezett püspöke az egyházmegyének.

1814 nyarán az angol orvos utazó, Richard Bright magyarországi körútjának részeként látogatta meg Pécs városát, és a sok egyéb nevezetesség mellett a könyvtárt is megtekintette. A püspöki székházban elhelyezett gyűjtemény láttán Klimó püspök érdemeit dicsérte, *„...akinek élete tele van érdekes eseményekkel, és egyúttal megrázó példa arra, hogy az érdem ereje a legmostohább körülmények között is felemeli annak birtokosát.”*¹²⁷¹ Nagylelkűségének ékes bizonyítékát látta az általa 20.000 kötetesnek feltüntetett nyilvános könyvtárban, amelyet nagy értékű kéziratgyűjteménnyel és gazdag ókori éremgyűjteménnyel szerelt fel. A bibliotékabeli látogatását azzal a Kölesy Vince Károllyal, a káptalani uradalmi gazdatisztjével tette meg, aki közvetetten sokat köszönhetett Klimó püspöknek, hiszen éppen ezen időszakban gyűjtött adatokat a bibliotékában a neves egyházfő életrajzához. A *Nemzeti Plutarkus* című munkájának összeállításához szükséges kutatásait a püspöki könyvtárban végezte, ahogy maga is megfogalmazta *„A Magyar Plutarkus is ezen Könyvtárnak köszöni rész szerint az ő létét.”*¹²⁷² Richard Bright kísérőjét így méltatta: *„Kölesy társaságában, akihez szerencsémre ajánlólevelem volt, megnéztem a könyvtárt. Jobb vezetőt nem is választhattam volna, mert ő nemrég arra használta fel üres óráit, hogy összegyűjtse és közvétegye a könyvtár alapítójának életére vonatkozó adatait.”*¹²⁷³ Bright külön kiemelte Klimónak a könyvtár folyamatos fenntartása érdekében tett pénzübeli gondoskodását is. A könyvgyűjtemény összetételét is nagy szavakkal méltatta, egyedül a modern irodalmat hiányolta. A kritika – mint a korszakban már megszokhattuk – az aktuális egyházfőnek, Király Józsefnek szólt: *„A jelenlegi püspök, bár nagyműveltségű ember, nem fordít sok gondot a gyarapításra.”* Az igazsághoz hozzátartozik azonban, hogy Klimó püspökkel igencsak nehéz volt felvenni a versenyt, hiszen sem az anyagi lehetőségek, sem a kapcsolatok nem voltak összevethetők a 18. század második felében meglevőkkel. A délutáni séta részeként Bright a Klimó-féle papírmalomban is látogatást tett.¹²⁷⁴

A fent említett Kölesy Vince Károly életrajzi munkáját német és magyar nyelven 1815–1816 között adta ki. A Klimó püspökről szóló fejezet végén röviden szólt a bibliotéka állományának sokszínűségéről, az egyháztörténeti kutatások ösztönzéséről, az éremgyűjteményről, és végül a csillagvizsgáló hasznosság-

¹²⁷⁰ FUESSL 1801. 38.

¹²⁷¹ BRIGHT 1818. 577., BRIGHT 1970. 71.

¹²⁷² KÖLESY 1815a. 261.

¹²⁷³ BRIGHT 1970. 72.

¹²⁷⁴ BRIGHT 1818. 577., BRIGHT 1970. 71–74.

gáról: „A roppant könyvtár hirtelen még most is, mi tudományoszerető volt Klimó. Ezen könyvtárt nagy költségen állította Lakhelyének szomszédságában, melyben az ezernyi nyomtatott műveken kívül a’ tudományok’ minden nemében, számos kéziratokat szerzett, a’ Romai Vaticanumi Könyvtárból iratván le azokat.”¹²⁷⁵

1817 májusában a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője, a Nemzeti Múzeum könyvtárának őre, a történész-nyelvész Horvát István látogatott el a könyvtárba. Tudomásunk szerint Koller József volt a kalauza. Horvát is a bibliotéka hanyatlására tett utalásokat, ám véleményét nagyban befolyásolhatta Koller azon időszaki elkeseredettsége, hiszen a lelkiismeretes, a könyvtárgyűjteményért minden tudását latba vető nagyprepost ellen 1805-ben kánoni pert indítottak.¹²⁷⁶

Jankó János pécsi egyházmegyei pap az 1820-as évek elején szintén a Tudományos Gyűjtemény számára gyűjtött anyagot Pécsről a város helyzetéről és a püspöki könyvtárban fellelhető kötetekről, kéziratok emlékeiről, érmekről és ásványokról. A megjegyzése csak megerősíteni látszik a 19. század első harmadában idelátogatók kritikus véleményét: „Pécs főbb díszei és nevezetességei közé tartozik a’ Püspöki Könyvtár, melyet a’ halhatatlan Klimó Püspöknek köszönhet. (...) ...melly most is Hazánk Könyvtárjai között könnyen első helyet foglalhatna, ha több olyan Pártfogó és elősegítő találkoznának a milyen Klimó volt.”¹²⁷⁷ Ő mint pécsi lakos valószínűleg elfoglalt volt a klimói időszak vívmányai iránt, kritikája az egyházmegye akkori állapotára vonatkozott. Jankó a gyűjtemény személyes ismerőjeként, valamint az ott található középkori oklevelek kutatójaként több írást is közölt a Tudományos Gyűjtemény hasábjain. A könyvtár gyarapítását az alapítási időszak nagymértékű felduzzasztásához viszonyítva felettébb sötéten festette le. Véleménye szerint egyáltalán nem volt beszerzés, a mégis bekerülő kötetek „...néhány meghalálozott Kánonoktól hagyattak”,¹²⁷⁸

A gróf Joseph Hormayr bécsi politikus történetíró által kiadott kulturális periodika, a *Hormayr’s Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst* 15. évfolyamának 152–153. számában (amely 1824. december 20-án és 22-én látta meg a napvilágot) Dr. Ludwig Hohenegger a magyar klérus kiválóságainak állított emléket. A *Denkmahle der Wohlthätigkeit des ungarischen Clerus* című írásában bemutatta Groll Adolf, Fengler József, Klimó György, Batthyány Ignác, Szily János és Bab János életútját és kiemelkedő kulturális tevékenységét. Klimó püspök életpályájának főbb állomásai után a pécsi működés egyik fontos momentumaként említi meg a nyilvánossá tett gyűjteményét, amelyet éremtárral és csillagvizsgálóval is kiegészített: „...a klérus számára értékes könyveket osztott ki, nagy költséggel Magyarországon elsőként nagyszerű könyvtárat építtetett fel a püspöki rezidenciája mellett, az irodalom minden ágának számtalan munkájával, többek közt olyan ritkaságokkal, mint pl. *Dogiel Diplomatarium Poloniae*-ja, amelyet Kaunitz kan-

¹²⁷⁵ KÖLESY 1815a. 261.

¹²⁷⁶ HORVÁT 1834. 45.

¹²⁷⁷ JANKÓ 1822. 84.

¹²⁷⁸ JANKÓ 1821–1822. 101–108., 126–130., 119–123., 111–114., 103–106.

cellár írásos kérelemben kölcsönzött ki, mivel az nálunk nem volt fellelhető. Ebben kérészt az udvar jogi magyarázatot Galícia és Lodomeria bekebelezésére. Számos kéziratot másoltatott, egy részét a Vatikánban, válogatott éremgyűjteménnyel és más ritkaságokkal rendelkezett, könyvtárost és könyvtári szolgát nevezett ki, és egy csillagvizsgálót is berendeztetett.” (Schmelczer-Pohánka Éva fordítása)¹²⁷⁹

J. C. von Thiele orosz tanácsos 1825-ben Kassán megjelent művében (Szepesházy Károly dolgozta át) Magyarország különlegességeinek számbavételére tett kísérletet. Ennek első kötetében betűrendbe szedte a nagyobb és jelentősebb városokat, köztük Pécsét is. A főbb történelmi események említése mellett nem ment el szó nélkül a Klimó-féle könyvtáralapítás mellett sem: „A helyi tekintélyes könyvtárat 1774-ban alapította Klimó György püspök, mintegy 20.000 válogatott, ritka kötettel, és az évenkénti gyarapodást biztosítandó egy tetemes alapot hozott létre.” (Schmelczer-Pohánka Éva fordítása)¹²⁸⁰ Az adatok és a szövegkörnyezet is azt bizonyítja számunkra, hogy az 1778-as *Almanach* szövegváltozatával van dolgunk. Így érthető a téves állományadat közlése is.

Joseph Adalbert Krickel bécsi utazó 1828. október 10-én tekintette meg Pécs városát: a székesegyházat, a püspöki könyvtárat, a püspök rezidenciáját, megismerve a város lakosságát és a környéket. A bibliotéka bemutatásánál az alapítás 1774-es dátumát és közel 30.000 (!) kötet összegyűjtését emelte ki: „A helyi tekintélyes könyvtárat, közel 30.000 kötettel, 1774-ban alapította az érdemeiről híres püspök, Klimó György.” (Schmelczer-Pohánka Éva fordítása)¹²⁸¹ Tudomásunk szerint ő volt az utolsó laikus leírója a gyűjteménynek, aki még az eredeti, a Klimó által felépíttetett könyvtárépületben tekinthette meg a nyilvános könyvgyűjteményt.

Ernst Gustav Vogel 1840-ben, Lipcsében írta össze a korabeli és az előző században alapított nyilvános könyvtárakat Európában a *Literatur früherer und noch bestehender europäischer öffentlicher und Corporations-Bibliotheken* című munkájában. Mivel az összes gyűjteményt nem volt alkalma egyenként végiglátogatni, így az adott tételeknél megadta ismereteinek forrásait, ekképpen a pécsi könyvtárét is:

¹²⁷⁹ „...er theilte viele, kostbare Bücher unter seinem Clerus aus, er errichtete – der erste in Ungarn – mit großem Aufwande eine herrliche, öffentliche Bibliothek, neben seiner Residenz in einem von ihm erbauten Hause, stattete sie nebst unzähligen Werken aus allen Zweigen der Literatur – mitunter gar seltenen, z.B. Dogiels *Dipolomatarium Poloniae*, das von ihm auf schriftliches Verlangen des Fürsten Staatskanzlers Kaunitz, weil es sich sonst nirgend anders als uns Vorhand, selbst dem allerhöchsten Hofe als höchst wichtig zur Darlegung der Rechte auf Gallizien und Lodomerien geliehen wurde, auch mit vielen in der vatikanischen Bibliothek zu Rom copirten und anderen Manuscripten und mit einer erlesenen Sammlung alter Münzen und anderen Seltenheiten aus, stiftete einen Bibliothekar und Bibliothekdiener, ja er baute sogar eine Sternwarte daran.” HOHENEGGER 1824. 822.

¹²⁸⁰ „Die hiesige Bibliothek ist im Jahre 1774 durch den Bischof Georg Klimó gestiftet, und sogleich mit zwanzig tausend auserlesenen und selten Büchern versehen worden, auch setzte ereinen ansehnlichen Fond zur jährlichen Vermehrung derselben aus.” SZEPESHÁZY–THIELE 1825. 66.

¹²⁸¹ „Die hiesige ansehnliche Bibliothek ist im Jahre 1774 durch den verdienstvollen Bischof Georg Klimó gestiftet, und hat gegen 30.000 Bände.” KRICKEL 1830. 265–266.

„Fünfkirchen

1/ *Bischöfliche Bibliothek*. 1774.

Teleki Reisen S. 201–205.

Kovachich – in *Wiener allg. Litterat. Zeitung* Jahrg. 1814. Intell. – Bl. N. 1. S. 5–6.

(MSS.)¹²⁸²

2/ *Oeffentliche Bibliothek*. 1770.

Krickel, *Fussreise* Th. II. S. 265.

Einverl. Privatbibl. – *Bischoff Klimo* ¹²⁸³

Érdekes módon Pécsen két bibliotékát említ a szerző: 1770 körüli időpontra teszi a Klimó ordinárius által alapított nyilvános könyvtárt, és 1774-es évszámmal külön említ egy püspöki könyvgyűjteményt. Forrásait ismerve nem érthető, hogy Vogel mi alapján következtetett két könyvtár meglétére az egyértelműen Klimó Györgynek tulajdonított, a köz hasznára megnyitott püspöki bibliotéka leírásai alapján – főleg, hogy mindegyik általa megjelölt forrás szerzője személyesen látogatta meg az intézményt.

Az 1830-as évekre a könyvtár recepciói az új épület felépítése után már báró Négyesi Szepeszy Ignác püspök személyéhez kötöttek tesznek említést a neves könyvgyűjteményről, nem feledve annak előzményeit. 1832-ben az egyházfő saját költségén felállított líceumépületnek könyvtári célokra való átengedéséről a *Bétsi Magyar Újság* is hírt adott: „Azon százezer forintba került Lyceumba, mely egy részről a tanítók 's tanulók könnyebbségére, más részről a város díszére állított fel, a' püspöki könyvtár már által tétetett, az újabb literaturának elő mozditására.”¹²⁸⁴ Szórol szóra ugyanezen hírrel örvendeztette meg olvasóit a *Magyar Kurir*, 1832. decemberi számában is.¹²⁸⁵

Bárány Ágoston – a már említett – *Társalkodó* című lapban 1833. július 13-án közölt cikket Szepeszy kulturális tevékenységéről, az új könyvtárépület szépségeiről¹²⁸⁶ A régi-új könyvtár kialakítása és a teljessé vált nyilvánosság hatására más lapok is megemlékeztek Szepeszy Ignácot. Az *Alveare*, *Méhkas* című folyóirat 1837-ben kiadott kötete például a haladó gondolkodás jelképeként aposztrofálta.¹²⁸⁷

Guzmics Izidor bakonybéli bencés apát 1835 szeptemberében látogatott el Pécs városába, ahol megtekintette a „két könyvtárat, melynek egyike teljesen Szepeszy könyveiből állt”. A nemes ízléssel berendezett püspöki gyűjtemény nagyon megnyerte az apát tetszését.¹²⁸⁸ Látogatásának bizonyítéka az ez évben

¹²⁸² „Diese Schriften Nr. 41–50. befinden sich in der Fünfkirchener Capitel-Bibliothek” = „A Nr. 41–50. közötti iratok a Pécsi Káptalani Könyvtárban találhatók” (Schmelcz-Pohánka Éva fordítása) KOVACHICH 1814

¹²⁸³ VOGEL 1840. 503.

¹²⁸⁴ FÉNYES 1974a. 45.

¹²⁸⁵ MK 1832. 374–375.

¹²⁸⁶ BARÁNY 1833. 221–222.

¹²⁸⁷ ALVEARE 1837. 154–155.

¹²⁸⁸ SÖRÖS 1903. 346.

megkezdett kéziratos Vendégeknyvbe tett bejegyzése is: „*Szent Mihály Hava – Guzmics Izidór bakonybéli apát szept. 2d. 1835*”.¹²⁸⁹

Szepesy Ignácról szóló rövid életrajzában Peitler Antal püspöki titoknok, pécsi pap a püspök kulturális tevékenységének egyik fontos momentumaként említette meg az „*igazi új alapítását*”, a klimói bibliotéka átköltöztetését az új épületbe. Nem hagyta szó nélkül azt sem, hogy a püspök pénzügyi források híján saját költségéből fizette a személyzetet is. Külön kiemelte a napi használatra szánt olvasótermet, ahol a város lakossága hírlapok olvasásával tölthette idejét. Szepesy ajándékaival, a püspökelődök támogatásával, továbbá a kanonoki hagyatékokkal gyarapodó gyűjtemény még jobban kiteljesedett, de a könyvek mellett a püspök az ásvány- és az éremtár szaporítására is hangsúlyt fektetett.¹²⁹⁰

1842/43-ban Pécsre látogatott Grünhold Adolf, aki szintén említést tett a klimói gyűjteményről: *A püspöki könyvtár is, melyet 20.000 kötettel 1774-ben Klimó György püspök alapított s annak évről évre való gyarapítására tekintélyes összeget adományozott, igen értékes könyveket tartalmaz és egyike Magyarországon a legnagyobb könyvtáraknak.*¹²⁹¹

Haas Mihály pécsi plébános, későbbi szatmári püspök egyházmegyéje kiváló ismerőjeként 1845-ben megjelent *Baranya* helyiratában méltatta a könyvtár alapítását. Ő az első, aki a pesti Egyetemi Könyvtár utáni első bibliotékaként jellemezte a pécsi gyűjteményt: „...a’ tudományok szeretetét terjesztendő közhasználat végett 10.000 válogatott munkából álló könyvtárat hagyott, hogy a’ szellemi művelődés után vágyó kebel táplálékot találjon.”¹²⁹² Klimó halála után a nyilvánosság teljes megszűntét és az elhagyatottságot emelte ki, „*míg Szepesy igazi új alapítója lön.*”¹²⁹³ Kora püspökének laudációját zengte, amelybe a könyvtárért tett cselekedetei, a nyilvánosság visszaállítása, az aktualitásokkal való gyarapítása, továbbá a működtetés mindennemű költségeinek vállalása is beletartoztak. A kötetek számát a 19. század derekára 16.000-re tette Haas.

Haas az 1852-ben német nyelven megjelent *Gedenkbuch*-jában (*Emlékkönyv*) Klimó György munkásságának taglalásakor, valamint a pécsi tudományos intézetek számbavétele alkalmával megemlékezett a nyilvános bibliotékáról, annak értékeiről, különgyűjteményeiről is: „*Körültekintéssel és nagy tudással gyűjtötte össze könyveit könyvtárában Klimó püspök a művészetek és tudományok szolgálatáért, majd az 1774-es évben a nyilvánosság számára is megnyitotta.*” (Schmelczer-Pohánka Éva fordítása)¹²⁹⁴

¹²⁸⁹ Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Ms 581

¹²⁹⁰ PEITLER 1839. XXV–XXVI.

¹²⁹¹ GRÜNHOLD 1940. 161.

¹²⁹² HAAS 1845. 289.

¹²⁹³ HAAS 1845. 314.

¹²⁹⁴ „*Sie wurde von Bischof Klimo mit Umsicht und hohe Sinn für die Kunst und Wissen gesammelt, im J. 1774 dotirt und dem Publikum geöffnet.*” HAAS 1852a. 81–82., 121–122.

Csajághy Károly a Klimó püspökről 1838-ban megjelentetett életrajzában¹²⁹⁵, továbbá az 1852-es *Családi Lapokban*¹²⁹⁶ *Érdekes régiségek* címmel közölt összefoglalójában is külön figyelmet szentelt a nyilvánossá tett püspöki bibliotéka ritkaságainak, kiemelten a Ciméliák Árpád-, Anjou- és Mátyás-korabeli eredeti leveleinek, dokumentumainak.

Az *Új Magyar Múzeum* 1859. évfolyamának első kötetében Sarkady István hírlapíró tudósított a pécsi püspöki könyvtárról. A kellemes tavaszi időszakban több emlékezetes napot is eltöltött Pécsen, megtekintette a nevezetességeket, de a tudományos világ számára a püspöki bibliotéka kéziratos különlegességeit tartotta fontosnak bemutatni: *„Rejtett kincsek vannak ez aranybányában, melyek egész nagy értékökben eddigle nem ismertettek, annál kevesbbé méltányoltatak.”*¹²⁹⁷ A rejtett kincsek felsorolását a négykötetes oklevélgyűjtemény kiemelt darabjaival kezdte. Az 1618-as és az 1751-es országgyűlés írott aktái, a török levelek, valamint egy Tinódi-kézirat is a felsorolás részét képezte.¹²⁹⁸

Szauter Antal 1869-ben a pécsi Notre Dame leányiskola igazgatója, későbbi görögnyelvi plébános Szepeszy Ignác püspök képmásának leleplezésekor emlékezett meg a klimói előzményekről, továbbá a Szepeszy-féle új épület felállításáról, illetve a könyvgyűjtemény átköltöztetéséről. Az ásványtárat és az éremkollekciót is megemlítette. A kisebb líceum épületéről egy verset is közreadott, amely elhangzott az ünnepségen:

*„Im ott áll hű őre e múzsáknak,
A könyvtár díszes, ékes csarnoka,
Hol lelki szomját oltani készen állnak,
Mint gyermek óhajára az anya –
A főlíánsok és díszkötetek:
A legnemesebb élvét nyújtják ezek!”*¹²⁹⁹

Tibold Özséb a *Világtörténelmi helyek zsebszótára...* című 1870-es munkájában igen szűkszavúan, Szepeszy Ignác püspök tevékenységeinél tesz említést a Klimó-féle bibliotékáról, akkori (1870-es) állományát 16.000 kötetesre taksálva.¹³⁰⁰

A 19. század utolsó harmadára az angol szakirodalom is helyet szentelt a nyilvános könyvtárt alapító Klimó György püspök személyének. Walter James Wyatt *Hungarian celebrities* című, 1871-ben, Londonban kiadott munkájában két oldalban értekezett a nagy pécsi püspök életéről és a köz számára megnyitott

¹²⁹⁵ CSAJÁGHY 1838. 330–332.

¹²⁹⁶ CSAJÁGHY 1852. 170–174. Fényes Miklós eltévesztette Csajághy keresztnévét: így Györgynek írta. FÉNYES 1974a. 65.

¹²⁹⁷ SARKADY 1859. 175–178.

¹²⁹⁸ SARKADY 1859. 175–178.

¹²⁹⁹ SZAUTER 1869. 14–15.

¹³⁰⁰ TIBOLD 1870. 435.

bibliotékájáról, amelyet bőkezűségének nemes emlékeként emlegetett: „A nyilvános könyvtár nagyszerű emlék az ő [ti. Klimó György – S-P. É.] bőkezűségének, amely 20.000 művet foglalt magába. Nagy összegekért számos értékes kéziratot gondosan lemásoltatott, mindemellett egy terjedelmes éremgyűjteményt is magáénak mondhatott. Egy jelentős pénzügyi alapot is tett a megfelelő gondozás és gyarapítás érdekében.” (Schmelczér-Pohánka Éva fordítása)¹³⁰¹ Fontosnak vélte Klimó azon döntését is, hogy egy tekintélyes alapot hozott létre a gyűjtemény fenntartása és gyarapítása érdekében. Előrelátó gondoskodását dicséretesnek tartotta.

1894-ben az orvosok és természetvizsgálók XXVII. vándorgyűlésére készítette el Ágh Timót pécsi ciszterci főgimnáziumi tanár az *Emléklapok...* című munkáját, amelyben városa geográfiai, statisztikai, egészségügyi, nevelésügyi, társadalmi és gazdasági történetének múltját vázolta fel. A püspöki könyvtárt és annak különgyűjteményeit a Papnevelő és Hittudományi Intézethez tartozó intézményként említi meg. Ágh a bibliotéka múltját klimói alapításától a Szepesy Ignác általi második felvirágzásig vezette végig, bemutatva státuszát, gyarapodásának lehetőségeit és végül ritkaságait is. A gyűjteményben őrzött érem- és ásványtárat a papi szeminárium részeként tüntette fel.¹³⁰²

A 19. században magyar és külföldi leírások a Klimó György által felállított bibliotéka bemutatásánál kizárólag az alapítási körülményekre és adatokra utalnak, így az állomány nagyságát, ritkaságait és az egyéb különgyűjteményeket recitálják. A püspöki könyvtárról megjelent leírások az alapítás nagyszerűsége felett érzett öröm és nemes kezdeményezés kiemelése mellett igen sokszor ténybeli hiányosságokat, téves adatokat közöltek mind a könyvtár alapításáról, épületeinek átadásáról, működéséről, mind az állomány nagyságáról: mindezt kész, letisztázott tényként kezelve. Ekképpen pl. az éremtár magasztalása is legtöbbször az 1803/04-es tolvajlás előtti gyűjteményre vonatkozik, főként a felemlített okori érmekkel kapcsolatosan.

Az ismertetések egyik legszembevetőbb hibájának a könyvtár alapítási dátumának megjelölését véljük, amely pontatlanság forrását nem leltük. Az 1770 és 1777 között megadott évszámok lehetnek egy elírás vagy a tájékozatlanság következményei. A másik évszámhiba a Szepesy-féle épület elkészülése kapcsán merül fel, itt is a korábbi leírások ismeretének hiányát, valamint az épület-történeti kutatások kezdetleges voltát róhatjuk fel. A csaknem 230 éven keresztül számos, kritikával nem kezelt adatot átvevő/szolgáltató leírások a könyvtár állományának számszerűsítésében követték el a legnagyobb elírást. A bibliotéka 19. század második felében keletkezett leírásainál észrevehetünk még egyéb

¹³⁰¹ „The noblest monument of his liberality is a public library, which he had enriched with 20.000 volumes. At a large expense he had also caused many valuable manuscripts to be carefully copied, added to all an extensive collection of ancient coins, and settled a considerable fund for the maintenance and increase of the library.” WYATT 1871. 123.

¹³⁰² ÁGH 1894. 152–153.

pontatlanságokat is. Ennek oka valószínűleg az aktuális könyvtárőrök, Lechner János és Szilvek Lajos hiányos ismereteiben rejlett.

Az ismertetések egy részénél figyelembe kellett vennünk a hírben foglaltak pontatlanságát, esetleg túlzó jellegét is. Sajnos, ezen adatok hibás átvételeivel a későbbi recepciók hamis képet festettek a korabeli pécsi bibliotéka anyagáról. Ezek felismerése, majd feloldása igen nagy feladatot jelentett. Csak ritka esetben számolhattunk azzal, hogy a lejegyzés készítője eredeti forrásanyag felhasználásával közölte addigi tudását. Itt is sajnálatos, hogy a könyvtár munkatársai sok esetben rossz adatokat adtak meg. Megállapítható, hogy a korábbi írások és a szóbeli hagyományt befolyásoló tényezők erőteljesebb hatással voltak a későbbi századok történetíróira, akik a forrásanyagok megismerése nélkül vették át adataikat. Ám amíg hiteles korabeli forrásokkal nem tudjuk alátámasztani az egyes adatokat, addig az általánosan és legtöbbször felemlített tényeket kell elfogadnunk.

FÜGGELÉK 2.

A KÖNYVTÁRI SZEMÉLYZET NÉVSORA¹³⁰³

Bibliothecae Praefectus

Stadler József (1708–1771. október 21.) (1760–1771), Koller József (1745. december 18.–1832. szeptember 3.) (1770 októbere–1786), Szalágyi István (1739. december 22.–1796. október 27.) (1785/86–1792), Vizer Ádám (1743. december 28.–1803. február 7.) (1792–1803. február 7.), Lethenyei János (1723–1804. október 30.) (1803. április 15.–1804. október 30.), Billisics Alajos (1745–1807. november 14.) (1804. november 2.–1807. november 14.) Krebesz József (1752. október 30.–1817. december 27.) (1808. március 14.–június 10.), Foith Henrik (1785. augusztus 28.–1832. március 5.) (1808. június 10.–október 17.); Simon Máté (1743–1818. augusztus 20.) (1808. október 17.–1818. augusztus 20.); Halász Vince (1781. március 31.–1840. január 7.) (1818. augusztus 26.–1819. június 26.), Paulik János (1786. november 15.–1851. július 18.) (1818. november 5.–1822), Ordódy Gábor József Benedek (1800. március 17.–1846. október 15.) (1822–1823), Groccky István (1764. február 9.–1831. december 4.) (1823–1831. december 4.), Finta György (1790. március 4.–1861. április 19.) (1832–1833), Vojdás János (1787. április 28.–1835. április 8.) (1833. március 18.–1835. április 8.), Virág Mihály (1806. január 3.–1867. augusztus 19.) (1835. április 13.–1846. július 14.), Ranolder János (vice-prefectus) (1806. május 16.–1875. szeptember 12.) (1836–1837); Schirgl András (1812. november 30.–1872. december 25.) (1846. július 2. vagy 14. – 1848), Sláby Ferenc (1814. április 28.–1893. július 19.) (1849. január 23.–1859. március 28.), Csajághy Károly (1815. október 29.–1905. február 7.) (1849. január 23.–1855), Pollák János (1824. február 26.–1884. december 1.) (1855–1858), Baán József (1819. július 19.–1883. január 24.) (1859–1866), Laubhaimer Ferenc (1833. július 18.–1888. március 25.) (1860), Lechner János Antal (1866–1899. november 16), Wurster József (1846. február 13.–1929. december 24.) (1885/86 –1897), Szilvek Lajos (1854. február 29.–1934. március 5.) (1898. február 16. – 1906 februárja), Szőnyi Ottó (1876. július 13.–1937. március 13.) (1906. július 17.–1921. december 22.), Györkös József (1885. június 22.–1936. április 3.) (1922. január 8.–1923. április 15.); Késmárky István (1865. augusztus 4.–1926. július 5.) (1923. április 15.–1926. július 5.); Szentkirályi István (1872. augusztus 18.–1944. január 21.) (1927. január 1.–1944. január 21.), Gálos László (1899. július 19.–1968. november 21.) (1944. február 1.–1968. november 21.)

¹³⁰³ A nevek mellett a dőlt betűs dátumok a születési, a második. álló betűvel szedettek pedig a pozíció betöltésének időhatárait adják meg. Ahol csak egyet adtunk meg, az a működésre utal.

Bibliothecae adjunctus

Gradvohl Eduárd (1833 júliusa–1839. június 3.), Farkas József (1793. február 11.–1858. szeptember 7.) (1836–1839. június 1.), Haschka András (1818. november 16–) (1839 júliusa–1843) (1841. január 1.–december 31.) (1842. április 1.–december 15.)¹³⁰⁴, Kapoly Ferenc (1819. szeptember 5.–1851. május 16.) (1839–1842. március 31.), Zigler József (1843–1845), Novák Gergely (1845/1846–1846), Raiz Miklós (1846. szeptember 19.–1848. május), Takács Ágoston (1848), Bencze István (1861. szeptember–november), Obadich Ferenc (1861. október/november–1862. augusztus 9.), Németh Adalbert (1862. augusztus 9.–)

Bibliothecae famulus

Gruszling Fülöp (1792–1803), Gruszling Antal (1803–1808), Heffer György (1808), Majerhoffer Engelbert (1808), Szabó József (1833–1837), Ránkl Pál (–1851); Ránklné Vrozsánileg Teréz (–1883), Szikora József (1851–), Koncsesko György (1878–1883. november), Csentericz Antal (1883. december–), Nikl Ferenc (1887–), Dornis Vince (1909–1923)

¹³⁰⁴ BRÜSZTLE 1876. II. 792. – 1841. május 16-i dátum.

FÜGGELÉK 3.

A KLIMO KÖNYVTÁR PÜSPÖKI, KANONOKI, EGYHÁZMEGYEI ÉS POLGÁRI ANYAGA AZ ADOMÁNY- ÉS HAGYATÉKJEGYZÉKEK, A POSSESSOR-BEJEGYZÉSEK ÉS EX LIBRISEK ALAPJÁN¹³⁰⁵

Név	Foglalkozás	Dátum	Adomány	Hagyaték	Klímó Könyvtár	Kanonoki gyűjtemény
PÜSPÖKÖK						
Berényi Zsigmond József	püspök	1694–1748 1739–1748			170 mű 1 kézirat	–
Klímó György	püspök	1710–1777 1751–1777		oklevelei ¹³⁰⁶	3681 mű 59 kézirat	2 mű
Esterházy Pál László	püspök	1730–1799 1780–1799		170 mű	9 mű	
Király József	püspök	1737–1825 1808–1825			22 mű	–
Szepeszy Ignác	püspök	1780–1838 1828–1838	22 mű oklevelei		21 mű 1 kézirat	–
Scitovszky János	püspök	1785–1866 1838–1849	11 mű oklevelei		6 mű 1 kézirat	1 mű
Girk György	püspök	1793–1868 1853–1868	oklevelei		2 mű	5 mű
Dulánszky Nándor	püspök	1829–1896 1877–1896	oklevelei		1 mű	6 mű
Hetyey Sámuel	püspök	1845–1903 1897–1903	oklevelei		–	45 mű
Zichy Gyula	megyéspüspök	1871–1942 1905–1926			1 kézirat	9 mű
Virág Ferenc	megyéspüspök	1869–1958 1926–1958			–	2 mű

¹³⁰⁵ A táblázat Fedeles Tamás pécsi egyházmegyei kanonok listája, Szöllősy Károly pécsi irodalmár-papok (SZÖLLŐSY 1892), a pécsi püspöki könyvtár személyzete (Függelék 2.), a pécsi felsőoktatási intézmények (18–20. század) oktatói, valamint Móró Mária Anna tulajdonosi megjelölések (MÓRÓ 2001. 111–112.) listái alapján készült. A kimutatás a Pécsi Egyetemi Könyvtár Klímó Könyvtárához tartozó Kanonoki Gyűjtemény állományának teljes feldolgozottságáig nem lesz teljes. Továbbá a kettős possessor-bejegyzéseket mindkét tulajdonosnál feltüntettük. A két állománytest kimutatása a könyvekben fellelhető possessor-bejegyzés (kézíratos bejegyzés vagy ex libris) alapján készült.

¹³⁰⁶ Klímó püspök nemesi oklevele 1912 áprilisában, Jedlicska Pál prelátus kanonok közvetítésével került a püspöki könyvtárba. Azelőtt Klímó Imre nyugalmazott krakováni jegyző és Talner Elekné, született Meiszner Olga (azelőtt ifj. Klímó Imréné) tulajdonában volt. Az oklevelet két korabeli levél kíséretében a család ajánlotta fel nagynevű rokonuk emlékének megőrzése érdekében.

Név	Foglalkozás	Dátum	Ado- mány	Ha- gyatéék	Klíma Könyv- tár	Kano- noki gyűj- temény
PÉCSI EGYHÁZ- MEGYE						
Agyich István	kanonok	1730–1789			3 mű	–
Aigl Pál	kanonok	1775–1839			1 mű	–
Alagics Antal	főgimnáziumi tanár, sásdi plébános	1824–1872			–	1 mű
Anker Hugó	kanonok	1826–1879			–	2 mű
Babócsay Pál	bodonyi plébános	1818–			1 mű	
Bahun János	lúcsi plébános	1730–1791			1 mű	
Bene Nepomucenus Károly	széki plébános	1750–1801			1 mű	
Benitzky János Ká- roly	kanonok	1746–1817			6 mű	–
Bentzenleitner Ferenc Pál	monostori apát, kanonok	1783–1847	18 mű		6 mű 1 kézirat	
Bésán Ignác	kanonok	1753–1825			1 mű	–
Billisics Máté	kolocsaí plé- bános	1754–1806			1 mű	
Bohus Imre	kanonok	1688–1739			15 mű	–
Brüsztle József	olaszi plébá- nos	1817–1896			1 kézirat	
Csausz István	kanonok	1786–1844		500 kötet (Haas)	1 mű	–
Daróczy Zsigmond	kanonok	1801–1868			5 mű	7 mű
Dienes István	mohácsi plébános	1720–1775			1 mű	
Dobszay Antal	kanonok	1821–1906			1 mű	25 mű
Dóczy alias Hegedűs József	bölcskei plé- bános	1779–1864			1 mű	
Domsics Mátyás	kanonok	1691–1768			245 mű	–
Draksics János Már- ton	bonyhádi plébános	–1750			1 mű	
Egyed Antal	dunaföldvári apát	1779–1862	1 mű		1 mű	–
Erdélyi György	garéi plébános	1738–1805			2 mű	
Farkas György	mágocsi plébános	1716–1745			1 mű	
Farkas József	kanonok	1793–1858	16 mű		17 mű	–
Fodor István	kanonok	–1766			4 mű	–
Foltényi János	árvaházi felügyelő	1784–1868	1 mű		–	
Fonyó Sándor	nagyprépost	1698–1767			3 mű	–

Név	Foglalkozás	Dátum	Adomány	Hagyaték	Klíma Könyvtár	Kanonok gyűjtemény
Fortun Mihály	darázsi plébános	18. század			1 mű	
Frivaldszky Ferenc	bölcskei plébános	18–19. század			1 mű	
Garay Alajos	nádasdi, mágocsi plébános	1818–1886			1 mű	
Gerdenics István	pécsi plébános	1786–1848	2 mű		1 mű	–
Ghezzi Jakab	nyárádi plébános	1722–1793			7 mű	
Girk Alajos	kanonok	1817–1893			1 mű	–
Givovich Miklós József	nagyprépost	1725–1762			6 mű	–
Glatt Ignác	kanonok	1855–1918		134 kötet	–	2 mű
Glavinics Sebestyén	kanonok	17. század–1719			3 mű	–
Gottliebovich Pál	kanonok	1784–1868			–	3 mű
Gruber György	széki plébános	1783–1864	1121 kötet (Haas)		140 mű 1 kézirat	
Gundy Mihály	bakonyai plébános	19. század	1 mű		–	
Gyurics Mátyás	izségi plébános	1736–1807			1 mű	
Gyurics Mihály	szalántai plébános	–1747			1 mű	
Haas Mihály	dogmatika tanár, pécsi plébános	1810–1866	1 mű		–	
Hanuy Ferenc	kanonok	1867–1953			–	3 mű
Herkecz Károly	beremendi plébános	1798–1841			22 mű	
Hersching Zsigmond	apári plébános	1742–1821			1 mű	
Horváth György	kanonok	1697–1732			1 mű	–
Horváth Mátyás	tótkeszi plébánosa	1790–1846			1 mű	
Höbe Károly Ignác	hertelendi plébános	1808–1872			–	9 mű
Jónás József	kanonok	1797–1870	1 kézirat		18 mű	16 mű
Juranits László	nagyprépost	1765–1851	1 mű		6 mű	–
Kapucsy György	kanonok	1664–1730			7 mű	–
Kazó István	nagyprépost	1658k–1721			3 mű	–
Kelemen József	nagyprépost	1790–1868	1 mű		8 mű	–
Kelemen László	papi szeminárium tanár	19. század			2 mű	–

Név	Foglalkozás	Dátum	Ado- mány	Ha- gyatéék	Klíma Könyv- tár	Kano- noki gyűj- temény
Kereszturi József	tótkeszi plébános	–1755			1 mű	
Keszthelyi János György	kanonok	18. század–1805			1 mű	–
Kleiszner Sebestyén	rácmeckei, cikói, nádasdi plébános	1802–1858			2 mű	–
Klie György	závodi plébánia	1767–1820			1 mű	
Klivényi Jakab	kanonok	1800–1866			1 mű	–
Klós Lajos	bozsoki plébános	1758–1830			1 mű	
Klump János	mányoki plébános	19. század			9 mű	3 mű
Koller Ferenc	püspöki palota vezető	18. század			1 mű	
Kovács János	bölcskei plébános	19. század			1 vagy 2 mű	
Kovács Mihály	kővágószőlői plébános	1727–1790			1 mű	
Kovács Pál	dunaföldvári plébános	18. század			1 mű	
Král József	kanonok	1788–1864	61 mű Oklevelei		5 mű	2 mű
Kucsera Jakab	szentlőrinci plébános	1696–18. század			1 mű	
Lendvay Ferenc	olaszi plébános	1770–1813			1 mű	
Letovich István	németürögi plébános	18. század			1 mű	
Lisska Mihály	petrevicsi plébánia	1784–1845			1 mű	
Miskolczi András	nagyprépost	1777–1843		574 mű (Haas)	8 mű	2 mű
Mitterpacher Dániel Antal	kanonok	1745–1823			3 mű	–
Mitterpacher Lajos	pécsi címzetes monostori apát, egyetemi tanár, agrártudós	1734–1814			143 mű	
Molnár József	gimnáziumi tanár, bükkösdi plébános	1825–			1 mű	–

Név	Foglalkozás	Dátum	Ado- mány	Ha- gyatéék	Klíma Könyv- tár	Kano- noki gyűjte- mény
Moreau Mátyás	mároki plébá- nos	1801–1878			1 mű	
Mosonyi Dénes Lipót	nagyprépost	1874–1948			–	3 mű
Nagy Antal	szenterzsébeti plébános	1762–			1 mű (1782)	
Nagy János, Felsőőri	nagyprépost	1777–1853			3 mű	–
Németh Ferenc	tamási plébá- nos	19. század			1 mű	
Nunkovics György	nagyprépost	1734–1790			2 mű	–
Oláh Miklós	pécsi egy- házmegye	1493–1568			1 mű	
Orebich Bertalan	szotini plébá- nos	1718–1765			1 mű	
Paffán Éliás Ignác	kanonok	18. század– 1825		112 mű	8 mű	–
Pajer József	pécsváradi plébános	18. század			1 mű	
Paluch Márton	nemci plébá- nos	1701–1745			2 mű	
Panczer Ferenc	olaszi plébá- nos	1772–1842			1 mű	
Peichich Kristóf Antal	kanonok darázsi plébá- nos	1711–1778			1 mű	–
Peitler Antal	kanonok, püspöki titkár	1808–1855	1 mű		–	
Petheő József	kanonok	18. század– 1809	192 kötet		–	
Plitzner Lőrinc	bogádi plébá- nos, líceumi filozófiatanár	1810–1875			27 mű	4 mű
Pozsgay József	kanonok	19. század– 1917		784 kötet	–	335 mű 10 folyó- irat
Radenich Antal	pellérdi plébá- nos	1767–1813			1 mű	
Ravasz István	kanonok	1700–1715			3 mű	–
Rézbányai (Nep.) János	egyházmegyei áldozópap, árvaházi igazgató	1831–1918			–	1 mű
Rézbányay József	kanonok	1860–1936			–	3 mű
Rihmer Félix	kanonok	1777–1851			–	1 mű
Schneider Gáspár	tb. kanonok, líceumi tanár	1789–187	1 mű		–	
Schwarcz Ferenc János	rácpetrei plébános	1774–1838	1 mű		1 mű	

Név	Foglalkozás	Dátum	Ado- mány	Ha- gyaté- k	Klíma Könyv- tár	Kano- noki gyűj- temény
Simonyi Pál	mányoki plébános	1775–1842			2 mű	
Streicher József	kanonok	1850–1917		28 mű	–	3 mű
Szalay Antal	kanonok	1800–1863	1 mű		1 mű	–
Szántó József	ozorai plébá- nos	1704–1749			1 mű	
Szányi Ferenc	kanonok	1740–1810			1 mű	
Szebényi István	szentkirályi plébános	18. század			1 mű	
Szemenich Ferenc	kanonok	18. század			2 mű	
Szerdahelyi Antal	szanyi plébá- nos	1797–1873	1 mű		1 mű	
Szeredy József	kanonok	1831–1903			–	143 mű
Székely Lipót	teológiai pro- fesszor	–1787			3 mű	
Szluha György De- meter	szekszárdi apát-plébános	1747–1820			2 mű	–
Szokoly Antal	pécsvárad cooperator	1794–1841			1 mű	
Szokoly József	szakcsi plébá- nos	18. század			1 mű	
Szűcs László	kökényi plébá- nos	1768–1806			1 mű	
Troll Ferenc	nagyprepost	1815–1906			1 mű	22 mű
Udvínác János	mágocsi plébános	1773–1846	40 mű		1 mű	–
Vizer Bálint	kanonok	18. század– 1823			1 mű	–
Vörös Mihály	kanonok	1794–1867	22 mű		72 mű 2 folyó- irat	15 mű
Wajdits Gyula	anonok	1842–19			–	1 mű
Walter Antal	kanonok	19. század– 1916		331 kötet	1 mű	10 mű
Wittmann József	kanonok	–1776			1 mű	–
Zbiskó József Károly	bátaszéki plébános	1741–1774			4 mű	
Zsinkó István	kanonok	1810–1898			–	7 mű
PÜSPÖKI KÖNYV- TÁRŐRÖK						
Billisics Alajos	könyvtárőr	1745–1807			7 mű	–
Csajághy Károly	könyvtárőr	1815–1905	3 mű		6 mű	21 mű
Finta György	könyvtárőr	1790–1861			3 mű	1 mű
Foith Henrik	kanonok könyvtárőr	1785–1832			2 mű	–

Név	Foglalkozás	Dátum	Ado- mány	Ha- gyatéék	Klíma Könyv- tár	Kano- noki gyűj- temény
Györkös József	leánygimná- ziumi ig. könyvtárőr	1885–1936			–	1 mű
Késmárky István	joglyceumi ig., jogászprofesz- szor könyvtárőr	1865–1926			–	1 mű
Koller József	nagyprépost könyvtárőr	1745–1832	88 mű	129 mű	15 mű 2 folyó- írat	–
Krebesz József	könyvtárőr	1752–1817			3 mű	–
Laubheimer Ferenc	kanonok könyvtárőr	1833–1888			–	12 mű
Lechner János Antal	kanonok könyvtárőr	19–20. század			2 mű	54 mű
Lethenyei (Lepenyei) János	könyvtárőr	1723–1804			2 mű	–
Pollák János	kanonok könyvtárőr	1824–1884			15 mű	17 mű
Ranolder János	kanonok könyvtárőr	1806–1875	1 mű		–	1 mű
Schirgl András	könyvtárőr	1812–1872	1 mű			
Simon Máté	könyvtárőr	1743–1818			3 mű	–
Sláby Ferenc	nagyprépost könyvtárőr	1814–1893	Oklevelei		–	4 mű
Szalágyi István	kanonok könyvtárőr	1739–1796			3 mű	–
Szentkirályi István	könyvtárőr	1872–1944			–	1 mű
Szilvek Lajos	nagyprépost könyvtárőr	1854–1934			–	3 mű
Szőnyi Ottó	könyvtárőr	1876–1937	7 mű		–	42 mű
Virág Mihály	kanonok könyvtárőr	1806–1867	16 mű		9 mű	4 mű
Vizer Ádám Lajos	kanonok könyvtárőr	1743–1803			3 mű	–
Vojdás János	könyvtárőr	1787–1835			29 mű	–
Wurster József	nagyprépost könyvtárőr	1848–1929			–	1 mű
SZERZETESREN- DEK						
Domonkosok (Pécs)					1 mű	–
Ferencesek (Pécs)					3 mű	–
Ferences (Mohács)			1 mű			
Jakabhegyi remeték					74 mű	–
Kapucinusok (Pécs)					18 mű	–
Pálosok (Pécs)					13 mű	–

Név	Foglalkozás	Dátum	Ado- mány	Ha- gyatéék	Klíma Könyv- tár	Kano- noki gyűjte- mény
EGYHÁZI SZERVE- ZETEK						
Püspöki Lyceum					37 mű	
Szeminárium (pap- nevelde)					5 mű	
Székeskáptalan					478 mű	
Szenterzsébeti plébá- nia			4 mű			
PÉCSI VÁROSI POLGÁROK						
Antal Gyula	jogliceumi tanár	1842–1907			–	1 mű
Berks Péter, Johann Maria von Ritter	pécsi bányá- szati kerületi igazgató	1770–1845	3 mű		5 mű	–
Bozóky Géza	jogliceumi tanár	1875–1960	1 mű		–	1 mű
Engel Adolf	iparos	1820–1903	1 mű		–	
Egerszeghy Mihály	normáliskolai professzor	19. század	1 mű			
Gundl Miksa (Maximilian)	könyvkötő	19. század	2 mű		–	
Hoitsy Benjamin					1 mű	–
Hoitsy Mihály	alispán	18. század			2 mű	–
Hölbling György					1 mű	
Hölbling Ignác	gyógyszerész	19. század	4 mű		–	1 mű
Hölbling Miksa	Baranya vármegyei főorvos	1811–1901			1 mű	–
Hölbling Terézia		19. század	1 mű		–	
Kaufman Károly	császári- királyi tűzér	19. század	1 mű			
Kelemen Imre	királyi aka- démiai fő- igazgató	1745–1819			1 mű	–
Kolump	nagymányoki plébános	19. század	1 mű			
Lándy Lajos		19. század	1 mű			
Mayer András	kórista	19. század	1 mű		–	
Náray	számadó	19. század	1 mű		–	
Pállfy	joghallgató	19. század	1 mű			
Pály Sándor	nemzeti teatralista direktor		3 mű			
Parragh László	gelleni plébá- nos	19. század	1 mű		5 mű	

Név	Foglalkozás	Dátum	Adomány	Hagyaték	Klímó Könyvtár	Kanonoki gyűjtemény
Patkovics József	városi tiszti főorvos	1784–1857		414 mű 4 kézirat	400 mű	18 mű
Radenics Ferenc	líceumi bölcsélet és jogi professzor	19. század	1 mű		–	
Raiz Miklós	könyvtári adjunktus	19. század			1 mű	–
Schönberger András		19. század	1 mű		–	
Stróbl Zsigmond	táblabíró	18–19. század			10 mű	

FÜGGELÉK 4.

A DREZDAI SZÁSZ VÁLASZTÓFEJEDELEM KÖNYVTÁRÁBÓL (*ELECTORALIS BIBLIOTHECA DREZDENSIS*) MEGVÁSÁROLT KÖTETEK
(1776. NOVEMBER 14.)

Cerri, Urbano: État present de l' eglise Romaine dans toutes les parties du monde. Ecrit pour l' usage du pape Innocent XI. Ded. épître du Richard Steele. Chez Pierre Humbert. Amsterdam, 1716.
Q.IX.34

Florentinius, Franciscus Maria: Vetustius Occidentalis ecclesiae martyrologium, ... Hieronymo, Cassiodoro, Beda, Walfrido, Notkero, aliisque scriptoribus tributum, quod nuncupandum esse Romano a Magno Gregorio descriptum, ab Adone laudatum, proximioribus saeculis praeteritum et expetitum non leviora argumenta suadent. Edidit, vulgavit... Lucae, Ex typographia Hieronymis Pacii, 1668.
G.IV.17

Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus: Lucii Caecilii Firmiani Lactantii Opera omnia: ed. novissima, quae omnium instar esse potest: ad LXXX et amplius MSS codices, editosque collata et emendata, atque notis uberioribus illustrata, cui manum primam adtribuit Joannes Baptista Le Brun ... , extremam imposuit Nicolaus Lenglet Du Fresnoy. Parisiorum, Joannes de Bure Lutetiae, 1748. 1–2. tomus
K.IV.23–24

Martini, Raymund: Pugio fidei adversus Mauros et Judaeos. Cum observationibus Josephi de Voisin, introductio Jo. Benedicti Carpzovii, qui ... recensuit Hermannii Judaei opusculum de sua conversione. Lipsiae, Sumptibus haer. Friderici Lanckisi, typis viduae Johannis Wittgau, 1687.
CC.III.24

Nicephorus Bryennius (Niképhoros Bryennios): Nikéforou kaisaros tou Bryenniou hylé historias. - Nicephori Caesaris Bryennii Commentarii de rebus Byzantinis. Ed. Petrus Possini. Parisiis, Ex Typographia Regia, 1661.
H.I.15/3

Reusner, Nicolaus: Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum imperatoribus a capta Constantinopoli usque ad annum MDC bello militiaeque gestarum narrationes illustres variorum diversorum auctorum recensente Nicolao Reusnero. Colocae, [Piarista ny.], 1770.
T.V.36/2

Rocolles, J[ean] B[aptiste] de: Vienne deux fois assiégé par les Turcs, 1529 et 1683 et heureusement delivrée avec des réflexions historiques sur la Maison de Habsbourg ou d' Autriche et sur l' Origine, Grandeur et Décadence dernière de la puissance Ottomane. A Leyde, Chez Jean Prins, 1684.

MM.IX.25

Stapleton, Thomas: Tres Thomae, seu res gestae S. Thomae apostoli, S. Thomae archiepiscopi Cantuariensis et martyri, Thomae Mori Angliae quondam cancellarii. Ed. Bernardus Gualterus. Coloniae Agrippinae, Sumptibus Bernardi Gualteri, excudebat Stephanus Hemmerden. 1612.

DD.VIII.27

Trombelli, Joannes Chrysostomus: De cultu sanctorum dissertationes decem, quibus accessit appendix de Cruce. 3 Tomus. Bononiae, Laurentius Martelli, 1740–1743.

H.VI.2–3–4

FÜGGELÉK 5.

A KÖNYVTÁRÉPÜLETEK BERENDEZÉSI TÁRGYAI

Klímó György püspök 1778-as hagyatéki leltára

A könyvtár

A főbejárat felőli keleti szoba (6,65 x 5,85 méter, azaz 38,9 m²)

- egy Pieta-képmás, amely a bonyhádi plébánia tulajdonában volt
- egy nádbevonatú kanapé
- nyolc nádbevonatú szék¹³⁰⁷
- egy nagy bőrfotel (szék)
- három keményfa asztal
- egy puhafa asztal
- kettő diófa szekrényke az érmek számára
- egy fiókos szekrényke
- kettő fehér vászonfüggöny
- egy kép Klímó püspökről, amely az ordinárius ajándéka volt¹³⁰⁸

A középső szoba (21,15 x 5,85 méter, azaz 123, 73 m²)

- kettő nagy diófa asztal¹³⁰⁹
- egy armárium az érmek tárolására
- három tintatartó
- egy asztali óra
- egy olló
- kettő ecset
- egy deszkaemelvény
- tizenkét szék, ebből öt nád, hét bőr ülőrészrel
- egy nagy kerekeken járó lépcső¹³¹⁰
- egy kis zsámoly

¹³⁰⁷ Ezek közül öt szék ma a Művészetek és Irodalom Házában, egy külön teremben található. 1963-ig az egyetemi könyvtár igazgatói szobájában álltak, majd a siklósi várban megrendezett bútorkiállításra elszállították őket. A bemutató után – 1966-ban – egy egyezményes cserével a Janus Pannonius Múzeum tulajdonába kerültek (Leltári szám: 66.74.1–6). Egy szék 2010-ben installációként bekerült a Pécsi Tudományegyetem állandó egyetemtörténeti kiállításába (Szepeszy Ignác utca 3.)

¹³⁰⁸ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr. *Conscriptio universum Eppatus Qusis anno 1778 peracta*. A kép azonosításáról elsőként íj. Entz Géza írt a Kímó püspök kulturális tevékenységéről írt tanulmányában. Lehetségesnek tartotta, hogy a kép az a 73,5 x 55,5 cm nagyságú, vörös krétarajz, amely egészalakos képet ad Klímó Györgyről. A kép készítője pedig Anton Hartelmayer, a befejezésének időpontja 1764. ENTZ 1940. 11. Petrovich Ede is úgy vélekedett, hogy ez nem lehetett más, mint a Hartelmayer-féle vörös krétarajz. PETROVICH 1974. 317.

¹³⁰⁹ Ma a Klímó Könyvtár Szepeszy-termében található.

¹³¹⁰ A püspöki könyvtár hajdani tulajdonát képező falépcsőket Szentkirályi István könyvtárőr megbízásából az Egyetemi Könyvtár közvetítésével 1939. május 8-án átadták a Pécsi Papnevelő Intézetnek. PTE TGYO PEKI 149/1938-39.

- kettő barométer
- egy régi katonai zászló zászlótartóban¹³¹¹
- egy asztalterítő
- hat fehér textílfüggöny az ablakok előtt

A nyugati szoba (4,35 x 5,85 méter, tehát 25,45 m²)

- négy kronológiai tábla
- három rézmetszet keretben, üvegezve¹³¹²
- egy nagy barométer
- egy nagy íróasztal
- öt tintatartó
- négy porzóhinta
- egy olló
- huszonnégy bőrrel bevont nádszék
- kettő textílfüggöny az ablakokon
- egy vonalzó¹³¹³

A csillagvizsgáló torony

A könyvtártól számított negyedik szoba (első emelet)

- kettő rendes asztal
- hét darab bőrrel bevont nádszék
- három darab sörte vagy valami seprűféleség
- egy fémlapát

¹³¹¹ Szőnyi leírásában (A pécsi püspöki könyvtár felszerelési tárgyainak leltára) a 48. szám alatt szerepelt egy „zászlórúd, mely 3,41 cm hosszú. Rajta macskafejes bronzszegekkel ráverve selymzászló csekély maradványai. A hagyomány szerint e zászló alatt esett el Mohácsnál 1526-ban a 300 pécsi egyetemi hallgató. A hagyománynál erősebb bizonyíték nincs erre. Még Klimó György pécsi püspök korában került ide, tehát 1774 körül, de honnan és miképp – ismeretlen.” A reformkori könyvtárlátogatók mély meghatottsággal emlegették ezt a tárgyat, mintegy bizonyítéknak tekintve azon évszázados vélekedésnek, miszerint a pécsi egyetem hallgatói részt vettek a mohácsi csatában, és mind odavesztek. FÉNYES 1974. 87–89. Ezt a nyelet faragta be partvisnyélnak Dancs István házmaster a 20. század elején. Szőnyi Ottó egy másik, a könyvtárról szóló ismertetésében is említette, kinézetét így jellemezte: „a régi pécsi egyetemi hallgatók által az 1526. mohácsi csatában vitt zászló rúdja, csekély selyemfoslányokkal és a bevert szegekkel.” (SZŐNYI 1942. 44.) A fennmaradt mohácsi zászlónyél két darabját Fényes Miklós könyvtárigazgató feljegyzése alapján közvetlen hivatalbeli elődje, Scher Tibor szűette állapotára való tekintettel, valamint a jobb konzerválás végett 1953. május 12-én átadta a Baranya Megyei Múzeumnak. (JPM 272/1953) Mai fellelhetősége azonban ismeretlen. (A zászlórúdról említést tettek még korábban a Pécsi Lyceumi Irodalmi Kör 1862. évi évkönyvének 150. oldalán is.)

¹³¹² A rézmetszetekről Entz Géza is említést tesz, de sem a képek, sem azok leírásai nem maradtak fenn, így ő is csak következtetni tud. Mivel gyűjtőjük fennmaradt képzőművészeti tárgyai jó ízlésű tulajdonosról árulkoznak, úgy véli, ezek főként dekoratív célt szolgáltak. A palotában az 1778-as leltár 27 darabot soroltat fel. ENTZ 1940. 10., 12.

¹³¹³ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr., Az egyes termek méreteit a Püspöki Palota mai alaprajzának adatai alapján adtuk meg. PPL EÉI 1995. Püspöki Palota alaprajza I. E 1. (Tervező Viszokainé Sipos Júlia) Pécsi Püspöki Levéltár (PPL), Egyházmegyei Építéshivatal iratanyaga (EÉI)

A második emelet

- bőrszék
- heverő matraccal
- geodéziai mérő asztalka (*mensula Praetoriana*)¹³¹⁴
- mérőlánc
- könyvtartó
- kettő fafogas
- kettő zöld függöny
- kettő fehér függöny
- fekete, fa mérőasztal
- három faszék

A harmadik emelet

- sötétkamra (*Camera Obscura*)
- légszivattyú
- mikroszkóp a saját tokjával
- tükrös távcső, James Gregory, skót csillagász neve után
- nagy távcső, James Gregory, skót csillagász neve után
- iránytű/tájéoló (tengerész busszola)
- napóra
- matematikai doboz, annak megfelelő eszközeivel
- diopter, irányzó vonalzó
- kettő darab mágnes¹³¹⁵
- egy bádoggal hangtölcsér („beszélő cső”)¹³¹⁶

Az 1829-es *Canonica Visitatio*

A könyvtár

Az olvasóterem

- egy tábla az egyháztörténetről, kiegészítve kronológiai renddel
- egy nagyobb asztal puhafából
- egy kanapé, tizennyolc különböző formájú szék
- egy könyvtartó szekrényke puhafából

¹³¹⁴ A mérőasztal 1590 körüli feltalálását legtöbbször Johann Praetorius albturgi egyetemi tanárnak tulajdonították, elnevezése így sokáig „*mensula Praetoriana*” volt. (Vannak viszont, akik Philipp Eberhardot tartják a mérőasztal megalkotójának.)

<http://lazarus.elte.hu/hun/tanszjpg/tarlat/12.htm> (2009.07.15.)

¹³¹⁵ A kifejezés mágneset jelent, de a fellelhetőség környezete miatt a szakemberek kompaszt-tűkörre gondolnak.

¹³¹⁶ PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr. A tárgylista fordításánál figyelembe vettük Petrovich Ede püspöki levéltáros 1980-as évközléki fordítását, valamint Fleck Alajos, a Földmérési és Távérzékelési Intézet (FÖMI) nyugalmazott főmunkatársa és ifj. Bartha Lajos csillagásztörténész, könyvtáros 1989. őszi levelezésében fellelhető kapcsolódó magyarázatokat is.

- három támaszték a gyertyatartóhoz és egy a könyvekhez
- egy vonalas fekete tábla
- egy köpöcsésze¹³¹⁷

A harmadik szoba:

- egy hosszú kemény diófa nagyasztal
- tizennégy szék
- egy óra
- különböző formájú és magasságú lépcsők
- kettő köpöcsésze
- kicsi szekrény az érmek gondos tárolására érdekében

A csillagvizsgáló torony

- Két fémtükörrel felszerelt és mozgatható kvadránsra épített Gregory-féle távcső, sárgarézből. Készült Kéry Borgia Ferenc jezsuita, az utódok emlékezetére méltó kiváló férfi vezetése alatt, aki Magyarországon, Nagyszombatban elsőnek biztosította a csillagászat otthonát, és aki hazánkban először találta föl a fémtükrök szerkesztésének és elkészítésének módját sikerrel, amelyet Kegyelmes Klimó Püspök Úr a jezsuitáktól 40 arany forinton megvásárolt. Egyedüli hibája, hogy hiányzanak belőle az üveglencsék és a nagy fémtükör új fényesítésre szorul.
- Gregory-féle hordozható távcső sárgarézből. Hiányzanak belőle az üveglencsék, valamint a nagy fémtükör.
- Gregory-féle távcső fehér lemezből. Annyira hibás, hogy alig lehet megjavítani. Csupán, a fémtükrök vannak benne, melyeket egy másik távcsőnél alkalmazni lehetne.
- Elegáns formájú mikroszkóp. Csekélyebb javításra szorul.
- Két óra fémből. Az egyik Napóra, a másik Éjjeli óra.
- Beirányzó vonalzó. Doboz az iránytű számára. Mérő lánc.
- Légszivattyú két magdeburgi félteke rézből. Hangszórócső. (Petrovich Ede fordítása)¹³¹⁸

Szepesy Ignác hagyatéki leltára (1838)

Az új könyvtárápület bútorzata és felszerelési tárgyai

Emelet

Az olvasóterem

- két nagy asztal keményfából kifeszített bőrrel beborított asztallappal¹³¹⁹

¹³¹⁷ PPL CV 1829. 115 p., PETROVICH 1974. 316.

¹³¹⁸ PPL CV 1829. 115. p.

¹³¹⁹ Ma a Szepesy-teremben található.

- öt kis asztal puha eredeti fekete fából
- tizenegy nádfonatú szék bőr ülőpárnával
- négy fekete faszék
- egy kisebb kétszárnyú ajtós szekrény (jegenye- vagy nyárfából) az akták sértetlen megőrzésére
- Magyarország térképe
- Bács vármegye térképe
- asztali óra, fehér szőtt kelmében
- kettő szépírás kép fényes fekete keretben
- egy nagy kép, amely a zenét és a csillagászatot jelképezi¹³²⁰
- Szepesy képmása fekete keretben (a pozsonyi nyomda ajándéka)
- hét köpöcsésze fekete színű puhafából
- egy oklevél fekete keretben, amely a falon függ
- falhoz tartozó zsámoly egy csatlakozó fekhellyel fekete színben

A déli könyvtárszoba

- könyves szekrény keményfából a naponta használt könyvek számára
- egy nagyméretű keményfa asztal
- egy éggömb [*globus coelestis*]¹³²¹
- Klimó képmása aranyozott tölgyfa keretben, amely saját ajándéka volt a könyvtár számára
- egy kis állítható zsámoly puhafából
- kettő köpöcsésze puhafából, fekete színben
- egy choridon keményfából¹³²²
- tuba stentoria¹³²³

Az északi könyvtárszoba

- egy könyves szekrényke az elraktározott/elrejtett könyvek megőrzésére
- egy nagy tölgyfaasztal
- egy földgömb [*globus terrestris*]¹³²⁴
- kettő fekete bőr párnás nádszék
- egy köpöcsésze
- egy kis állítható zsámoly
- egy puhafa pad az olvasáshoz

¹³²⁰ Ma a Főigazgatói szobában található.

¹³²¹ A *Musaeum Physicum* tartozéka volt még az 1829-es *Canonica Visitatio* alapján. PPL CV 1829. 390–392. p. Az éggömb egy 1700-as Hevelius-féle verzió, Gerardus Valk-féle változata, amely 1700 után készülhetett Amszterdamban.

¹³²² Ennek a latin kifejezésnek a jelentését nem igazán tudtuk értelmezni. Ülőalkalmatosság, esetleg szobor.

¹³²³ PPL Szepesy hagyaték C füzet 31–34. p.

¹³²⁴ A *Musaeum Physicum* tartozéka volt még az 1829-es *Canonica Visitatio* alapján. PPL CV 1829. 390–392. p. A földgömb Gerardus Valk munkája Amszterdamból, 1707-ből.

A középső terem

- kettő nagyobb keményfa szekrény
- egy nagy tölgyfa asztal
- kettő nádszék
- egy fekete bőrpárnás nádszék
- egy faszék
- kettő tintatartó (amely tolltartó is egyben)
- egy állítható kis zsámoly
- kettő köpöcsésze puhafából
- egy könyves szekrényke a védett könyvek megőrzésére

Földszint

A portaszoba

- egy kanapé nádból és keményfából
- kettő hasonlóan kopott szék
- egy ovális asztal

Múzeumraktár

- egy puha sötét faasztal
- kettő hasonló szék
- köpöcsésze
- három kisebb szekrényke keményfából
- egy nagy sötétfa üveges szekrény az érmek és az ásványok megőrzésére
- hordozható lépcső puhafából¹³²⁵

¹³²⁵ PPL Szepesy hagyaték C füzet 31–34. p.

FÜGGELÉK 6.

A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR RITKASÁGAI

Ősnyomtatványok a Pécsi Egyházmegye megőrzésében

1. [Biblia Latina] [Strassburg, Heinrich Eggestein, non post 24. Mai. 1466.]
I. tom. 226 fol. 39,5 cm. 2^o
II. tom. 246 fol. 40 cm. 2^o
- gála exl. „Georg. Klimo Quinque Ecclesien. 17 ”
- bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
- bélyegző: „A Pécsi Püspöki Könyvtár tulajdona”
AA.I.10–11 (61–62. kép)
2. Augustinus Aurelius, S.: [De civitate Dei.] Gloriosissima civitas Dei.
[Daran Kommentar von Thomas Waleys und Nicolaus Trivet.]
[Strassburg, Johann Mentelin, nicht nach 1468.] 336 fol. 37,5 cm. 2^o
- gála exl. „Georg. Klimo Quinque Ecclesien. 17 ”
- ms. „In scriptis Catalogo Collegij Soctis Jesi ad S. Salvatore Posonii
1692.”
- ms. „: declina a malo et fat :”
M.II.8 (63. kép)
3. [Biblia Latina] Venetis, Simon Bevilaqua, 22. Nov. 1494. [456] p. 22 cm.
4^o
- ms. „Michael Philipus 1586”
- ms. „...onuenty Leonard”
- ms. „Franciscus Krall 1815. Hunc librum”
- bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
e.I.34
4. Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueecclesiensis. [Venetis,
Johannes Emericus de Spira, Joannes Paep, 1499.] 272 lev. 26,5 cm. 4^o
- bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
- bélyegző: „A Pécsi Püspöki Könyvtár tulajdona”
V.V.8

Ősnyomtatványok a Klimo Könyvtárban

1. Gobijs, Johannes: Scala Coeli. Ulm, Johannes Zainer, 1480. 168 fol. 24,3
cm. 2^o
- exl. „Georgius Klimo Episcops Quinque Ecclesiens. 1754” (a kolligátum
elején)
B.VII.31/1

2. Alexander de Ales: [Hales Summa universae theologiae.] Nuremberge, Impensiis impressa, 1481-1482, Antonii Koburger. 38,2 cm. 2^o
 1. pars (24. Jan. 1482.) 4–162 fol.
 2. pars (3. Kal. Dec. 1481.) 337 fol.
 3. pars (9. Maj. 1482.) 243 fol.
 - ms: „Collegij Viennensis Societatis JESV Catalo. inscriptus 1607 in lit. A nr. 863”

GG.II.15–16–17
3. Herolt, Joannes: Sermones discipuli de tempore per circulum anni. Nuremberg, Industria Antonij Koburger, 1482. 349 fol. 33,3 cm. 2^o
 - ms. „Hi Sermones Duchomerium Spectantes restituantur”
 - ms: „Templi Duchomericy S. Viti 1675”
 - ms: „Anno 1690 hic liber mihi ex Bibliotheca Tuchmericensi ad tempus concessus, quem restituendum cum gratiarum actione post mortem meam cupido Pater Halas mp.”

O.IV.2
4. Nonius Marcellus: Nonii Marcelli Tiburtinensis compendiosa doctrina ad filium de proprietate sermonum. – Festus, Sextus Pompeius: De verborum significatione. – Varro, Marcus Terentius: De lingua Latina. [Venetiis per Octavianum Scotum, 1483 4. nonas septembris.] [7], XCIV, XLII, [3], XXXIII fol. 29 cm. 4^o
 - ms. „Sum M. Cerery”

V.IV.4
5. [Antoninus Florentinus]: Chronicon sive opus historiarum. Nurembergis, Per Antonium Koberger, 1484 31. Julii. 40,1 cm. 2^o
 1. pars. [10, 1 üres, 6], 215 fol.
 2. pars. [16], 241 fol.
 3. pars. [15], 256 fol.
 - exl. „Georg. Klimo Eppus. Quinque Ecclesiens. 17”
 - ms. „Monastery Mellicensis h. 90.”
 - ms. „Monastery Mellicensis h. 45.”
 - ms. „Cato. Melicensi inscripta 1628.”
 - ms. „Cato. Melicensi inscripta 1628. h. 35.”

O.I.16–17–18
6. Aristoteles: Probleumata arestotilis. Magdeburg, [Simon Koch], 1488. [38] fol. 17,3 cm. 4^o
 - ms. „1564 Tria sunt...”
 - exl. „Georg. Klimo Eppus. Quinque Ecclesiens. 17”(a kolligátum elején)

II.V.18/2

7. Philelphus, Franciscus: Epistole familiares Francisci Philelphi. [Daventriae cc. 1488, Richardus Paffraet.] 240 fol. 18,6 cm. 4^o
 - exl. „Georg. Klimo Eppus. Quinque Ecclesiens. 1768”
 - ms: „Sum liber Joannis Zeches emptus Tyrnaviae”
 DD.VII.38

8. Gesta romanorum cu[m] applicationib[us] moralisatis ac mysticis. Ex gestis romano[rum] cum plurib[us] applicatis hystorijs de v[ir]tutib[us] ac vicij[s] mystice ad intellectu[m] transsu[m]ptis recollectorij finis. Anno nostre salutis MCCCCLXXXIX. In die sancti Sixti pape [ac] martyris. [Strassburg,. typogr. operis Jordani de Quedlinburg, 1489, 6. Aug.] [8], XCIII fol. 25,6 cm. 4^o
 - exl. „Georgius Klimo Episcops Quinque Ecclesiens. 1754” (a kolligátum elején)
 B.VII.31/2

 Nova domo, Johannes de: Tractatus de complexionibus Magistri. [Leipzig, Martin Landsberg, 1492.] [8] fol. 17,3 cm.
 - exl. „Georg. Klimo Eppus. Quinque Ecclesiens. 17” (a kolligátum elején)
 II.V.18/1

9. Seneca, Lucius Annaeus: [Ad Lucillium] Incominciano le morale epistole di Lvcio Anneo Seneca Cordvbese a Lvcillo tradvcte di Latina lingua in Toscan volgare per Sebastiano Manilio cittadin Romano. [Impresse nella I. Citta di Venetia, Nel Felicissio Principato del Ser. Agostio Barbadico, per industria di Sebastia Manilio, 1494 a di 14. aprile.] 170 fol. 34,7 cm. 2^o
 - exl. „Georgius Klimo Episcops. Quinque Ecclesiensis 1754”
 U.IV.16/2

10. Angelus de Clavasio: Summa angelica de casibus conscientiae cum additionibus nouiter additis. Epistola Hieronymi Tormeli. Argentinae per Martinum Flach 1495 quinta feria post festum Annunciationis Virginis gloriose Marie. CCCXLII fol. 28,2 cm. 4^o
 - ms: CCCXLII. fol.v.: „Augustae 9bris 1632 a Vusdico Bojo...”
 - ms: „Collegij Poseniensis Soc. Jesu ad S. Salvatorem catalogo inscriptus 1693 nr. 26”
 - exl. „Georgius Klimo Episcops. Quinque Ecclesiens. 1754”
 - ms. „Augustae m.gtri 1632 a Vustico Bojo”
 BB.V.11

11. Gregorius I. papa: Moralia sancti Gregorii [sive expositio in Job]. [Basel], Ex Officina Nicolai Kellers Basillien, 1496. 363 fol. 34,8 cm. 2^o
 - ms. „Col. Societ. Jesu Posony 1709”

- exl. „Georg. Klimo Eppus. Quinque Ecclesiens. 17”
Z.III.31
12. Eusebius Caesariensis: [Evangelica praeparatio] Eusebius de evangelica praeparatione a Georgio Trapezuntio e graeco in latinum traductus. Opus cuique fideli non solum utile, verum etiam iocundum et pro necessarium novissime impressum et exactissime emendatum. Venetiis, Bernardinus Benalius, 1497 pridie Kalendas lunias. [108] fol. 31,5 cm 2^o
- ms: „Coll. Soc. Jesu Posony 1699”
- exl. „Georgius Klimo Episcops. Quinque Ecclesiens. 1754”
V.III.8 (64. k  p)
13. [BIBLIA, lat.] Cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos S. Hieronymi et additionibus Pauli Burgensis replicisque Mathiae Doering. - Nicolaus de Lyra: Contra perfidiam Judaeorum. [Nürnberg, Anton Koberger, 6. Sept. 1497.] 31 cm. 2^o
1. pars. CCCCXXIV fol.
3. pars. CCCXVII fol.
- ms: „Sum ex libris Georgy Hertz Concionatoris in H  llein A.o 1601 1. feb. emptus 1 Rh.d. Jac. Hiebl”
- ms: „Patrum Capucinatorum in Hatvan 1755”
a.I.23, a.I.25
14. [BIBLIA, lat.] Cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos S. Hieronymi et additionibus Pauli Burgensis replicisque Mathiae Doering. - Nicolaus de Lyra: Contra perfidiam Judaeorum.
[Strassburg 1492, Johann Gr  ninger.] 31 cm. 2^o
2. pars. Pulcerrimae Questiones iudaicarum perfidiam in catholica fide improbant. [465] fol.
a.I.24
15. [BIBLIA, lat.] Biblia cum glossa ordinaria Walafridi Strabonis aliorumque et interlineari Anselmi Laudunensis et cum postillis ac moralitatibus Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos S. Hieronymi et additionibus Pauli Burgensis replicisque Matthiae Doering. Basel, Johann Froben - Johann Petri, 1498. 30,2 cm. 2^o
1. pars [377] fol. 19 xyl. lign.
2. pars [317] fol. 10 xyl. lign.
3. pars [440] fol.
4. pars [479] fol. 15 xyl. lign.
5. pars [244] fol.
- g  la exl. [Georgii Klimo 1768] (1-4. k  tet)

- exl. „Georg. Klimo Eppus. Quinque Ecclesien. 17” (5. kötet)
AA.V.1-2-3-4-5
16. Turrecremata, Johannes de: Questiones super euangeliiis totius anni. Brixiae, Per Angelum Britannicum, 1498 lun. 2. 165 fol. 19,4 cm. 4^o
HH.V.3
17. Aristoteles: Autoritates Aristotelis. - Senecae Boecij - Platonis - Apulei Affricani - Porphyrij et Gilberti porritani. [Köln, Kornelius von Zierikzee, 1499.] [58] fol. 17,3 cm 4^o
- exl. „Georg. Klimo Eppus. Quinque Ecclesiens. 17” (a kolligátum ele-jén)
II.V.18/3
18. Nicodemus: Euangelium Nicodemi domini nostri iesu christi discipuli: de eiusdem passione. In lege et prophetis fundatum ex antiquissimis libris extractum bene correctum et nouiter impressum. [Leipzig, Melchior Lotter, cc. 1499.] [11] fol. 19,6 cm. 4^o
- exl. „Georg. Klimo Eppus. Quinque Ecclesiens. 17” (a kolligátum ele-jén)
AAi.I.11/2
19. Apicius, Caelius: Apitii Celii de re Coquinaria libri decem. - Suetonius Tranquillus: De claris grammaticis. - De claris rhetoribus. - Coquinariae capita Graeca ab Apitio posita haec sunt: Epimeles, Artropius, Cepurica, Pandecter, Osprion Trophetes, Polyteles, Tetrapus, Thalassa, Halieus; Hauc Plato adulatri-cem medicinae appellat. [Venetiis, Per Bernardinum Venetum.] [cc. 1500.] 40 fol. 21,6 cm. 4^o
NN.II.21/1
20. Turrecremata, Johannes de: Expositio in psalterium. [Venezia, Philippus Pincius, cc 1510.] 176 fol. 16 cm. 8^o
II.VI.18/2
21. Guillelmus Parisiensis: Postilla Guillermi super epistolas et Euangelia de tempore de sanctis et pro defunctis. [Basel, s. a. Nicolaus Kessler.] xyl. címl., XCII, LXI fol. 21.5 cm. 4^o
- ms. „Possessor Gregor. Inosse ac ... Capit possidere Anno Virginis patus 1603”
f.II.14
22. Jacobus Phillippus de Bergamo: Opus preclarum Supplementum chronicharum vulgo appellatum: in omnimoda historia nouissime congesta fratris Jacobi philippi Bergomensis [Velence, Bernardius Rizus, 15. Febr. 1492.] [2], 218 fol. 30,5 cm. 4^o
- bélyegzőnyomat. „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”

- bélyegzőnyomat: „Dr. Lechner János pécsi sz. e. kanonok”
 - ms. „In signum vive amicitue, et fraterni amoris, dono datus ...
 Egregio dn Andrea Kasso, Inhabitor Regine, Libereq(ue) Civitatis lib...
 die 26. Aprilis Anno 1634. Stephanus Kapronczay.”
 66475

Egyedi nyomtatványok a Pécsi Egyházmegye megőrzésében

1. Petrus Hispanus: Parvorum logicalium liber. succincto epitomatis compendio [con]tinens: perutiles argutissimi dialectici Petri Hispani tractatus priores sex: [et] clarissimi philosophi Marsilij logices docume[n]ta cum vtilissimis comme[n]tarijs per viru[m] preclarum Conradu[m] Pschlacher de libera ciuitate, artium professore[m]: ac Theologie Baccalaureu[m] Vienne Austrie Collega[m] gymnasij: in totius floride iuue[n]tutis fruge[m] no[n] exiguam: accurate congestis: iamq[ue] diligenti limatione: summoq[ue] studio recognitis: omnibus mendis (que priori habentur impressura) emendatis. Impressum Viennae Austriae arte ac industria IO annis SINGrenii Calgographi, Impensis Leonardi & Lucae Alantse bibliopolarii. 15. March 1516. [8], 240 p. 20,5 cm. 4^o
 - exl. „Georgius Klimo Episcops. Quinque Ecclesiens. 1754”
 HH.II.6
2. Dogiel, Matthias: Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae, in quo pacta, foedera, tractatus pacis, mutuae amicitiae, subsidiorum, induciarum, commerciorum, nec non conventiones, pactiones, concordate, transactiones, declarationes, statuta, ordinationes, bullae, decreta, edicta, rescripta, sententiae arbitrales, infeudationes, homagia, pacta etiam matrimonialia et dotalia, literae item reversales, concessionum, libertatis, immunitatis, donationum, oppignorationum, renuntiationum, erectionum, obligationum, venditionum, emptio[n]um, per mutationum, cessionum, protestationum, aliaque omnis generis publico nomine actorum et gestorum monumenta, nunc primum ex archivis publicis eruta ac in lucem protracta, rebus ordine chronologico dispositis, exhibentur. Vilnae, Ex Typographia Regia et Reipublicae Collegii C.C. R.R. Scholarum Piarum, 1758–1764.
 I. tom. 1758. 17, [17], 623, [29] p. 39 cm. 2^o (Kaunitz-féle kölcsönzés levelek – 3 db)
 IV. tom. 1764. [26], 526, [12] p. 39 cm. 2^o
 V. tom. 1758–1759. [12], 522, [18] p. 39 cm. 2^o
 - gála exl. „Georg. Klimo Quinque Ecclesiens. 17 ”
 A.II.21–22–23

Kéziratok a Pécsi Egyházmegye megőrzésében

1. Instrumenta originalia seu Autographia (Cimelion Diplomaticum Originalia Documenta) (266 darab, kéziratos oklevél) [11. századtól 1709-ig] 34,5 cm. 2^o
- gála exl. „Georg. Klimo Quinque Ecclesien. 17 ”
- bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
AA.III.12–13–14–15
2. Biblia Sacra Membranacea (13. század) 474 fol. 14 cm. 12^o
- bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
- bélyegző: „A Pécsi Püspöki Könyvtár tulajdona”
P.IX.10
3. Honorius Augustodunensis: Commentarius in Psalmos (Kézirat) Bécs, 1381. 224 fol. 35 cm. 2^o
- gála exl. „Georg. Klimo Quinque Ecclesien. 17 ”
L.I.15
4. Hainburgi Biblia (14. század) 434 fol. 35 cm. 2^o
- gála exl. „Georg. Klimo Quinque Ecclesien. 17 ”
- bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
- bélyegző: „A Pécsi Püspöki Könyvtár tulajdona”
- ms. „Hunc ibliam ego Anthonius plebanus in Haymburg compani die Saturny XV. Mens. Octobri Anno. Dni. MCCCCLXXX quarto.”
AA.III.13
5. Marcus Otdzдорffer: Legenda Sanctorum Germanicorum. (1455) 479 fol. 37 cm. 2^o
- bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
AA.II.21
6. Magyi János: Stylus Cancellariae Matthiae Regis (Magyi-kódex). [Buda, 1476] 536, [1] p. 21,5 cm. 4^o
- exl. „Samuel Székely de Doba”
- bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
DD.III.18
7. Johannes Menestarffer: Chronica Hungarorum (Kézirat) [Bécs, 1481. szeptember 10.]. [3], 73 p. 27 cm. 4^o
- bélyegzőnyomat „Eötvös Loránd Tudományegyetem Eötvös József Kollégium 1158”
- bélyegzőnyomat. „Átengedett fölöspéldány”
Jelzet nélkül

8. Stylus Cancellariae sub Uladislao II. Regibus. (II. Ulászló formuláriuma). [Buda, 1490–1516.] 110 fol. 30 cm. 4^o
 - bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
 DD.III.19
9. Forgach Franciscus: De statu reipublicae Hungaricae commentarii (1571–1575) Francisci Forgách de Ghymes cumnotis Simonis Forgách (Forgách-kódex) 633, [2] p. 32,5 cm. 2^o
 - exl. „Georgius Klimo Episcops. Quinque Ecclesiens. 1754”
 - bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
 G.II.21
10. Beate Mariae Virginis (Szepesy Ignác imakönyve) (15. század) 211 fol. 13,5 cm. 12^o
 - bélyegző: „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
 - bélyegző: „A Pécsi Püspöki Könyvtár tulajdona”
 - ms. „Donum Exellentissimi Domini Comitis *Adami Reviczky* de Revisnye Legati CasaresRegii ad aulam Florentinam Exellenteissimo Domino Episcopo L. B. Szepesy de Negyes missum. 1838.”
 Sz.I.X.26
11. Imagines Herbarium Manuscripta (17–18. század) (67 festett kép) 42 lev. 20,5 cm. 4^o
 NN.V.29
12. Achilles Ruschi: De Sacro Quinqueecclesiensi Pallio Dissertatio. Romae, April. 1770. April. 870 p. 27,5 cm 4^o
 BB.VI.2
13. [Winkler Mihály]: Manuscriptum language hebraicae. (18. század) 239 lev. 25 x 13 cm. 4^o (behajtogatott lapok (25 x 19 cm)
 Jelzet nélkül
14. [Winkler Mihály]: Ein Gespräch zwischen einen Christen und Judi (18. század) 950, [102] p. 25 cm. 4^o
 - bélyegzőnyomat „Pécsi Püspöki Könyvtár 1774”
 A.VI.12

FÜGGELÉK 7.

NEM KÖNYVTÁRI KÜLÖNGYŰJTEMÉNYEK – AZ ÉREMTÁR

Az 1886-os Buda visszafoglalásának 200. évfordulójára szervezett kiállítására elküldött érmek jegyzéke (Összeállította Lechner János Antal)

1. Érempénz 9 $\frac{3}{4}$ arany súllyal, ezen körirattal: *Micha. Apafi. D. G. Or. Tr. És Par. Reg. Hung. D. E. die Co. 1673*;
2. Ezüstpénz ezen körfelirattal: *Gabriel D. G. El. Hungarie. Dal. Cr. Scl. Rex És Trans. Princeps. Et Siculorum Com. 1621*”
3. Ezüst pénz ezen körirattal: *Ferdinandus II. D. G. Ro. Im. I. A. G. H. Bo. Rex. 1621. És Archi. Austriae E. Carinthiae. Dux. Burg. Cr.;*
4. Ezüstpénz ezen körirattal: *Ferdinandus III. D. G. Ro. J. I. Aug. Germ. Hu. Boh. Rex. És Archidux Aus. Bur. Mar. Mor. Co. Ty. 1685;*
5. Három darab ezüstpénz ezen körirattal: *Leopold D. G. R. J. I. A. G. H. B. Rex. És Patrona Hungariae 1662, 1683, 1693;*
6. Három darab török érempénz; 39 darab különféle török pénz.¹³²⁶

Szőnyi Ottó 1918. december 23-i éremleltára

- 9 doboz, egyenkint 30 rekeszes görög és római ezüstérmekkel, 270 darab.
- 1 zárt doboz 20 darab római és bizánci aranyérmekkel.
- 1 zárt doboz 20 darab ezüst és bronzérmekkel és plaketttekkel.
- Janus Pannonius arcképes plakettje, rossz ezüst.
- 3 skatulya ezüst és bronzérmekkel. 40 darab.
- 16 doboz egy-egy plakettel.
- Török gyűű rossz ezüsből, vésett féldrágakövel.
- Három utóbbi tétel és még 30 darab érem eredeti helyéről kivett asztalfiókban van elhelyezve, mely annak idején a püspöki könyvtár 3. sz. termében álló asztalhoz lesz visszateendő, mely feketére van festve. A fiókon porcelánfogantyú van.¹³²⁷

¹³²⁶ A listán grafitos bejegyzéssel szerepelt még négy érem, de azt nem tudjuk, hogy szerepeltek-e a kiállításon: a/ Buda vára visszafoglalásának emlékérmé, körirata: *Leopold dux I. Turc. Victor – Vermehrer des Reiches 1686. ...*, b/ Cesigne Eppus (III. János pécsi püspök – Janus Pannonius) dombormű képe, körirata: *Cesigne Eppus V. Eccl.*, c/ Calanus pécsi püspök (1186-1218) arcképe, dombormű, d/ Pápai érem ezen körirattal: *Innoc. XI. R. – Nocet minus 1686* – PEK TGYO PPKI 1/1886.

¹³²⁷ „Megjegyzés: A rejték helyen a tárgyak mellett 2 kódex-jegyzék és egy jegyzék az aranyérmekről van elhelyezve. Az ezüstérmek /görögök és rómaiak/ a püspöki könyvtárban őrzött, bekötött katalógusból ellenőrizhetők, mert az ezüstérmeket mind kivettem a gyűjteményből, és biztonságba helyeztem. A plaketteknél nem voltam tekintettel az anyagra, hanem valamennyit elraktároztam.” PEK TGYO PPKI 9/1918.

FÜGGELÉK 8.

NEM KÖNYVTÁRI KÜLÖNGYŰJTEMÉNYEK – A LAPIDÁRIUM

A négy, könyvtártörténet szempontjából fontos kőtári anyag

(Leírás: Szőnyi Ottó)¹³²⁸

1. A könyvtár alapításának emléktáblája

803. szám alatt található Klimó püspök könyvtárának emléktáblája tartalma szerint a könyvtár 1774-es nyilvánosításának tényét rögzíti.¹³²⁹

2. A könyvtár használati szabályzata

A 804. szám alatt leírt könyvtár használati szabályzat táblájának anyaga, mérete és alakja (130 x 93 cm nagyságú négyszögű, fehér márványlap, amelyen a feliratot barokkos csigavonalas, domború keret övez) is megegyezik az emléktáblával, így látszik, hogy hajdan egy helyre készítették őket.¹³³⁰

Szőnyi megállapítása szerint mindkét tábla (803–804) római fehér szarkofág márványából készült. Mindkettő a könyvtár eredeti helyén, a püspöki palota délnyugati szárnyán felépített épület északkeleti bejárat felett volt megtalálható.¹³³¹ A kőtárba való elhelyezésük előtt „a püspöki székház kertjében a lépcsőház falához voltak támasztva”.¹³³² A Lapidáriumban a bejáratától balra eső folyosó bal oldali falán helyezték el. Végleges elhelyezését az emléktáblával 1924-ben Halasy-Nagy József könyvtárigazgató kérte a mai Pécsi Egyetemi Könyvtár Szepesy Ignác utca 3. szám alatti épületében. Helyük ma a bejáratú rövid folyosó kétoldali falán van.

3–4. Klimó György pécsi püspök sírköve és mellszobra

775-ös leírás alatt találjuk Klimó György püspök sírkövét. A kékesfehér márvány két részből áll. Az alsó része 100 x 55,5 cm nagyságú, a felső, szöveges része pedig 175 cm magas és 89,5 cm széles. Az alsót lapos keret öleli körbe, a belső mezőben pedig a püspök címere található: „A foszladékkal körülvelt pajzsot balról jobbra harántosan eső szalag metszi, ezen egy nyílvevő. (...) A pajzs felett lánczocskán függő kereszttel diszitett rostélyos és szárnyas sisak van, e felett egy csillag. Az egészet fedi a 12 bojtos püspöki kalap. Balról az érseki kereszt, jobbról a pásztorbot (pedum) áll ki a pajzs alól, melyet alul az érseki pallium övez.” A felső traktusban található a síremlék felirata. A lapból még egy lap emelkedik ki, az alsó felén két vízcseppekes görgő párkánnyal. A felső részben a végein gömböcskével díszített keresztet övező

¹³²⁸ SZŐNYI 1906

¹³²⁹ Latin és magyar nyelvű szövegét lásd a 37. oldalon. SZŐNYI 1906. 267–268., MS 1863. 313.

¹³³⁰ Latin és a magyar nyelvű szövegét lásd a 130. oldalon.

¹³³¹ PETROVICH 1984. 73

¹³³² SZŐNYI 1906. 268.

babérfüzér van befonva, az utóbbi már a klasszicizáló irányvonal behatását mutatja. Feliratának magyar nyelvű fordítása a következő:¹³³³

„Klimó György, Isten és az Apostoli Szék kegyelméből pécsi püspök, Baranya, Tolna és Valkó megyék örökös főispánja, fejedelmek egyházi tanácsadója, egyedüli érdemeinél fogva emelkedett mindkét államban (egyházi, világi) kiváló tekintélyre. Miután a hit tisztaságát és az egyház szabadságát megvédte, papságában a fegyelmet megalapította, a pallium (érseki palást) és a kereszttel kiváltságát megszerezte, a tudományokat művelte, Magyarországon az első nyilvános könyvtárat felállította és más jeles dolgokat művelt, meghalt az 1777. év május 2-án, élete 68. püspöksége 26. évében. Eltemetett Pécsett a Sz. Péter apostolfejedelemtől nevezett bazilika déli oldalán, az odaépített Corpus Christi-kápolnában a lecce-oldalon.” (Szőnyi Ottó fordítása)¹³³⁴

Felette (776-os számmal) volt a könyvtáralapító püspök mellképe, amely szerves részét képezte az epitáfiumnak. A püspök kissé balra fordulva tekint, mellén reverenda, püspöki kereszt és az általa megszerzett érseki pallium. Az 1829-es *Canonica Visitatio* Corpus Christi- kápolna leírásából tudjuk, hogy hajdan a mellszobrot a síremlék fölött két géniusz tartotta, akiknek egyike a kép felé egy tükröt tartott.¹³³⁵

A püspök végrendeletileg ugyanis meghagyta, hogy végső nyughelye ne a püspöki sírboltban, az altemplomban legyen, hanem a Székesegyház Corpus Christi-kápolnájának¹³³⁶ déli, leckeolvasó oldalán, jeltelen sírban. A püspököt 1777. június 17–19. között temették el.¹³³⁷ A domborművet és a síremléket egy eldarabolt római márványszarkofágból Giuseppe Antonio Sartori dél-tiroli szobrászművész készítette el, Esterházy Pál László püspök megrendelésére 100 forint költségen.¹³³⁸ A sírkövet a Corpus Christi-kápolnában helyezték el.¹³³⁹ Az epitáfiumot és a mellszobrot 1882-ben, a Székesegyház átépítésekor az ideiglenes

¹³³³ SZŐNYI 1906. 252–253.

¹³³⁴ „Georgius Klimó Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Quinque Ecclesiarum Baraniensis Tolniensis Valconensis perpetuus Supremus Comes. Augg. Principibus a Sanctoribus Consiliis Solis meritis ad praecipuam in utraque republica auctoritatem evectus fidei puritate Ecclesiae libertate defensis disciplina in clero instaurata sacri palli et praeferendae crucis praerogativa pro se et successoribus Episcopis a Benedicto PP. XIV. imperata Scientiis excultis prima in Hungaria Bibliotheca publica condita aliisque rebus gestis clarissimus obiit anno MDCCLXXVII. VI. Nonas Maii aetatis LXVIII. Episcopatus XXVI. Sepultus est Quinque-ecclesiensis ad latus meridionale basilicae S. Petri Principis Apostolorum in sacello contiguo SS. Corpus Christi iuxta cornu epistolae.” SZŐNYI 1906. 253.

¹³³⁵ PPL CV 1829. 17–18. p.

¹³³⁶ HAAS 1852a. 82. Egyébként már Szentkirályi István is a Klimó György pécsi püspökre vonatkozó életrajzi jegyzetében egyértelműen a Corpus Christi-kápolnában való temetést írta le. SZIH – III. 13. doboz 5, 7. boríték, VI. 20. doboz 3. boríték. SZŐNYI 1926. 42.

¹³³⁷ PZ 1777

¹³³⁸ VASSKÓ 1934. 8., PKL SZIH Dobozok – XII. 8.a.

¹³³⁹ PPL CV 1829. 17–18. p. Borsy Károly Fényes Miklóssal egyetértésben megállapította, hogy a felirat megfogalmazása alapján nem lehet a követ síremlékként definiálni, hiszen a szövegéből hiányzik az „itt nyugszik” kifejezés, és nyelvezete sem utal erre. E szerint úgy vélték, hogy az epitáfiumot nem kimondottan a sírhoz szánták, annak felállítására bárhol lehetőség nyílhatott volna. BORSY K 1974b.

raktárhelyiségek egyikébe tették¹³⁴⁰, innen került át 1899-ban a Szepesy-féle könyvtáráépület Lapidáriumába. Elhelyezésük itt a könyvtári folyosó északi ajtaja mellett, valamint az északi szobában volt.¹³⁴¹ Végleges helyét 1924-ben nyerte el a Pécsi Egyetemi Könyvtár (Szepesy Ignác utca 3.) lépcsőházának fordulójában.¹³⁴²

5. A tettyei papírmalom címerköve

Még egy köemlék található ma az Egyetemi Könyvtárban, amely ugyan nem volt a Lapidárium része, de Klimó püspök munkásságához kapcsolhatóan került 1964-ben a könyvtárba.¹³⁴³ A Klimó György címerét ábrázoló homokkő címer az ordinárius költségén 1771-re befejezett tettyei papírmalom épületének (Papiermühlgasse [ma Tettye utca] 41.) homlokzatán volt fellelhető.¹³⁴⁴ Reéh György városi tanácsnok leírásából tudjuk, hogy a köemlék 1895 előtt még látható volt a malom házán, amelynek lebontása után a díszkertben őrizték, majd a könyvtár kertjének északnyugati fala mellé került. Restaurálás után 2012-től a Szepesy-féle könyvtáráépület (Egyetemi Könyvtár) bejárati folyosóján látható.¹³⁴⁵

¹³⁴⁰ Borsy Károly az *Ifjúsági Híradó*-ban írott tanulmányában bebizonyította, hogy a neves kultúrapártoló püspök még mindig a délnyugati kápolnában nyugszik, így az 1882–1891-es átépítés után sírja visszakerült az eredeti helyére. A pécsi Egyházmegyei Hatóság egy szép kivitelű szürke márványtáblát készíttetett 1977-ben: „Klimó György püspök, a könyv, a zene, az építészet nagylelkű pártfogója 1710–1777”. A sors fintora, hogy egy későbbi átfestés alkalmával a tábla ismételten lekerült, fellelhetőségét pedig máig homály fedi. BORSY K 1974b, ROMVÁRY 1982. 374.

¹³⁴¹ SZŐNYI 1906. 253–254.

¹³⁴² Mellékesen megjegyezzük, hogy Fényes Miklós az 1974-ben, a püspöki bibliotéka alapításának 200. évfordulója alkalmából kiadott *Jubileumi évkönyvben* tévesen a sírkő átkerülését a püspöki könyvtár épületébe már 1882-re, a Székesegyház átépítésének időpontjára datálta. FÉNYES 1974. 23.

¹³⁴³ SZITA 1967. 7.

¹³⁴⁴ A papírmalmot 1760-ban a pécsi káptalan költségén állították fel.

¹³⁴⁵ A restaurálás a Nemzeti Kulturális Alap Múzeumi Szakkollégiumának támogatásával valósult meg. Szakrestaurátor: Gárdánfalviné Kovács Magdolna.

FÜGGELÉK 9.

NEM KÖNYVTÁRI KÜLÖNGYŰJTEMÉNYEK – A KÉPGYŰJTEMÉNY

A képgyűjtemény 1916-os listája (Összeállította: Szőnyi Ottó)

1. Barack és szőlő csendélet. (Keskeny fekete keret 64 x 52 cm)
2. Archimedes és a római katona oszlopcsarnokban. (Olajfestmény, keskeny fekete keret 90 x 60 cm)
3. Báráddal való kivégzés. Oszlopcsarnok. (Olajfestmény, keskeny fekete keret)
4. Férfi egy fiút levegőbe emel. (Olajfestmény, fehér keret 42 x 33 cm)*
5. Madaras csendélet (Olajfestmény, aranyléces, barna keret)*
6. Madaras csendélet (Olajfestmény, keret nincs)
7. Madarak és nyúl (Olajfestmény, aranyléces keret)*
8. Madaras csendélet. (Olajfestmény, fehér keret)
9. Klimó György püspök anyja (Olajfestmény, fehér keret)
10. Három puttó madárral. (Olajfestmény, fehér keret)
11. Magdolna a tájban (Olajfestmény, aranyléces keret)
12. Főhercegnő (Olajfestmény, faragott keret)*
13. Ferenc király (Olajfestmény, faragott keret)*
14. Mária Terézia (Olajfestmény, keretben)*
15. Mária Terézia (Olajfestmény, kis alakú, aranyléces keret)
16. II. József (Olajfestmény, kis alakú, aranyléces keret)
17. II. József (Olajfestmény (Olajfestmény, füzéres, asztrogatos keret)*
18. II. József (Olajfestmény, keret nélkül)*
19. II. József (Olajfestmény, keret nélkül)*
20. Ferenc király (Pasztell, keret nélkül)
21. Mária Terézia (Olajfestmény, mellkép, aranyléces keret)
22. Főhercegnő (Olajfestmény, faragott aranyléces keret)
23. Főhercegnő (Olajfestmény, keret)
24. Magyar főúr (Olajfestmény, keret nélkül)
25. Magyar főúri nő (Olajfestmény, keret nélkül)
26. Lipót király (Olajfestmény, füzéres, asztrogatos keret)
27. Lipót király (Olajfestmény, kerettel)*
28. II. József (Olajfestmény, keret nélkül) – Rongált*¹³⁴⁶
29. Bíbornok (Olajfestmény, aranyléces kerettel) – Rongált
30. Bíbornok (Olajfestmény) – Szakadt
31. XIV. Kelemen pápa (Olajfestmény, füzéres, asztrogatos keret)
32. Pápa-kép (Olajfestmény) – rongálódott keret

¹³⁴⁶ A *-gal megjelölt képek állapota már akkor igen rossz volt, Szőnyi szerint javításuk lehetetlen lett volna.

33. VII. Pius pápa (Olajfestmény, keret nélkül)
34. Király József püspök, Wohntiedler műve (Olajfestmény, kerettel)
35. Szalézi Szent Ferenc (Olajfestmény, fehér kerettel)
36. Katona (Olajfestmény, léces keret) – rongálódott
37. Mellén a kezét odatevő szent (Olajfestmény, keret nélkül)
38. Feszületkép (Olajfestmény, kerettel) - rongálódott keret
39. Mária-kép Nagykendős (Olajfestmény, aranyléces kerettel)
40. Mária Jézussal (Olajfestmény)
41. Mária-kép (Papír és szövet összetétel, kerettel)
42. II. Lajos király (Olajfestmény, fehér kerettel)
43. Krisztus a feszületen (Olajfestmény, fehér kerettel)
44. Heroikus tájkép (fehér keret)¹³⁴⁷

FÜGGELÉK 10.

A GYARAPODÁSI NAPLÓBAN FELTÜNTETETT, NEM KÖNYVTÁRI DOKUMENTUMOK LISTÁJA

TÍPUS	SZÁM	A BEÉRKEZÉS IDEJE	A MEGSZERZÉS MÓDJA	A TÁRGY MEGNEVEZÉSE	MEGJEGYZÉS
FESTMÉNY	1.	1914. április 23.	Sláby Vilma végrendelete (Wajdits Gyula kanonok adta át)	Sláby Ferenc olajfest- mény arcképe	Festette fény- kép után Walter 1885.
	2–45.	1916. december 12.	Gróf Zichy Gyula pécsi püspök ajándéka	44 darab kép	Az orosz foglyok hozták át a tárgyakat a püspöki palo- tából
	46.	1916. december 31.	Walter Antal hagyatéka	Klobusiczky Péter, néhai kalocsai érsek arcképe. Olajfestmény aranykeretben	Pécs
SZOBOR	1.	1914. április 23.	Sláby Vilma végrendelete (Wajdits Gyula kanonok adta át)	Ülő Szűz Mária a kis Jézussal, talpazaton. Fafaragvány	Máriazellből
TEXTIL	1.	1914. május 24.	A Pécsi Székes- egyház Ruhatá- rának vezetősége (Gábor György sekrestyeigazga- tó ajándéka)	25.2 cm nagyságú négyzetben burza. Alapja kék selyem. Rajza arannyal és színe- sen kihímezve. Hátsó fele vörös selyemmel bélelve.	
OKLEVÉL OKIRAT FÉNYKÉP TERVRAJZ	1.	1914. április 23.	Sláby Vilma végrendelete (Wajdits Gyula kanonok adta át)	Sláby Ferenc dulmi c. püspökké való kineve- zésének királyi okleve- le.	Budapest
	2.	1914. április 23.	Sláby Vilma végrendelete (Wajdits Gyula kanonok adta át)	Sláby Ferenc kinevezési oklevele bolyi címzetes apáttá.	Budapest
	3.	1914. április 23.	Sláby Vilma végrendelete (Wajdits Gyula kanonok adta át)	Sláby Ferenc pécsi nagypréposttá való kinevezése, királyi oklevél.	Budapest
	4.	1914. október 31.	Gábor György, a pécsi székesegy- ház sekrestye- igazgatójának ajándéka	Papírlapocska, amely egy oltárköre volt ragasztva. A latin szö- vege azt jelzi, hogy Kollonitz Zsigmond, bíboros, bécsi érsek 1773. április 21-én szentelte fel, és beléje	Bécs

TÍPUS	SZÁM	A BEÉRKEZÉS IDEJE	A MEGSZERZÉS MÓDJA	A TÁRGY MEGNEVEZÉSE	MEGJEGYZÉS
				Szent Candidus és Gaudirus mártírok ereklyéit helyezte.	
	5-6.	1916. szeptem- ber 20.	Gábor György, a pécsi székesegyházi sekrestyeigazgató ajándéka	A székesegyház két, háborús célra rekvirált harangjának 2 fényképe: a/ Szent István-harang b/ Feltl Márton-féle harang	Pécs, Zelesny Károly felvételei (1916)
	7.	1916. december 31.	Pápay Géza bátaszéki iparis-kolai igazgató/tanító ajándéka	Egyed Antal, dunaföldvári apátplébános arcképe. Fénykép az eredeti akvarellről.	Bátaszék, Rovács Pál felvétele
	8.	1916. december 31.	Walter Antal kanonok hagyatéka	A pécsi székesegyház belseje. Fénykép-reprodukció üveg alatt, keretben.	Pécs
OKLEVÉL OKIRAT FÉNYKÉP TERVRAJZ	9.	1916. december 31.	Walter Antal kanonok hagyatéka	A székesegyházi restauráló bizottság. Fénykép-reprodukció üveg alatt, keretben	Pécs
	10.	1916. december 31.	Walter Antal kanonok hagyatéka	Walter Antal kinevezési okmányai	Pécs
	11.	1917. április 5.	Gróf Zichy Gyula püspök ajándéka	Megyer Meyer Antal budapesti művész 1916. évi tervrajza egy kazulához.	Budapest
	12.	1917. május 22.	A Pécssegyházmegyei Alapítványi Hivatal ajándéka	Hadikölcsönjegyzésre felhívó plakát. Színes litográfia. Bíró műve.	Budapest
TÁRGY	1.	1914. június 2.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Kovács Zsigmond pécsi püspök címeres pecsét-nyomója acélból. Egy lenyomattal vörös pecsétviaszból.	
	2.	1914. június 2.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Dulánszky Nándor pécsi püspök sárgaréz pecsét-nyomója, fanyéllal.	
	3.	1914. június 2.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Dulánszky Nándor pécsi püspök pecsét-nyomója, kék tintával való pecsételéssel. Sárgaréz forgatószerkezettel és fanyéllal.	

TÍPUS	SZÁM	A BEÉRKEZÉS IDEJE	A MEGSZERZÉS MÓDJA	A TÁRGY MEGNEVEZÉSE	MEGJEGYZÉS
	4.	1914. október 31.	A Pécsi Püspöki Iroda vétele	Ezüst mentegomb	A Pécsi Püspöki Palota előtt volt, a toronytoldalék alapfalai között
	5.	1915. július 7.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Rokokó stílusban templomi füstölő. A felső része bronz. Áttört mű. Virágok és rokokó cikornyák.	A tengődi (Tolna megyei) római katolikus templomé volt
	6.	1915. július 7.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Egy templomi füstölő felső része. Bronz áttörve.	A tengődi (Tolna megyei) római katolikus templomé volt
	7.	1915. július 9.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Mária-monogram koszorúval övezve. Sugarak és lóherelevél végződésű keresztalak. Bronz.	A püspökszenterzsébeti római katolikus templomé volt a 18. században
	8.	1915. szeptember 21.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Vas bilincskarika, amely a pécsi püspöki palota déli falrészéből került elő, amikor a falról a vakolatot leverték. Az ajtótól keletre a föld színétől mintegy 30 cm magasan, egy terméskőbe volt beillesztve. Itt volt a börtön.	Pécs
	9.	1915. október 6.	Pápay Géza bátaszéki iskolaigazgató ajándéka	Ezüstkupakos, meggyfa szárú, borostyánszopókás tajtpipa, amely Egyed Antal dunaföldvári apátplébánosé volt.	
	10.	1915. december 15.	Golincai fióktemplom és Čamagajevcze filiális templom ajándéka	Aranyozott és ezüstözött monstancia, vert munka (bronz).	
TÁRGY	11.	1915. december 15.	Golincai fióktemplom és Čamagajevcze filiális templom ajándéka.	Bronzkehely, aranyozva és ezüstözve és vésett. Copf és barokk stílusban.	

TÍPUS	SZÁM	A BEÉRKEZÉS IDEJE	A MEGSZERZÉS MÓDJA	A TÁRGY MEGNEVEZÉSE	MEGJEGYZÉS
	12.	1915. december 15.	A vókányi temp- lom ajándéka	Copf stílusú, magas sárgaréz oltári gyertya- tartó.	
	13.	1915. december 27.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Barokk kehely, bronz, sima, néhány vonal véséssel. Körtés alakú, hozzá patena.	A radikovicii plébániáé volt
	14– 15.	1915. december 27.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Két darab barokk ke- hely, bronz, sima, profilált. Hozzá patena.	A magyarher- telendi plébá- niáé volt
	16.	1916. január 16.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Sárgaréz öröklámpa. Préselt. Három kihajló füle van, láncocská lóg rőla. (19. század)	A kisasszony- fai plébánia- templomé volt
	17.	1916. január 16.	A Pécsi Püspöki Iroda ajándéka	Misekehely, talán kínai ezüst.	A mecsek- szabolcsi plébániatemp- lomé volt.
	18.	1916. május 9.	Herger József szigetvári espe- res-plébános ajándéka	Egy 320 cm hosszú, 7 cm széles vörös, arany- bojtos és szegélyrojtos selyemszalag.	A szigetvári katolikus plébániatemp- lomban volt.
	19.	1916. szeptem- ber 29.	A pécsi székeskáptalan ajándéka	Bronzérem, Ferenc József király arcképével (1915).	Budapest, a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatalának kiadása
	20– 21.	1916. december 12.	Gróf Zichy Gyula pécsi püspök ajándéka	Két darab gipsz dom- bormű – Kiss György szobrász tervei Spiesz János kanonok sírem- lékéhez.	Budapest
	22– 23.	1917. szeptem- ber 21.	A Pécs-Belvárosi Plébániahivatal letétje	Két darab aranyozott faragvány, rokokó fakertben, üveg alatt: kánontábla.	1916-ban távolították el a templomból, hogy biztonsá- gosabb időben visszahelyez- zék
	24– 25.	1918. június 21.	Lajos Gyula, székesegyházi énekiskolai igazgató ajándé- ka	Két darab rézdúc, amelyek valamely régi kottás kódex reproduk- cióját adják.	
	26.	1919. november 12.	Gróf Zichy Gyula pécsi püspök ajándéka	Pontificum Romanorum. Series Chronologica. Pápa- akkal. (rézmetszet)	A Schelar delini E. Eichal sculpt. Tobias Conrad Lotter

TÍPUS	SZÁM	A BEÉRKEZÉS IDEJE	A MEGSZERZÉS MÓDJA	A TÁRGY MEGNEVEZÉSE	MEGJEGYZÉS
					excudit Aug. Vind. (19. század)
	27.	1919. november 12.	Gróf Zichy Gyula pécsi püspök ajándéka	Statuta Regnum Europaenum P. C. N. Nomina Continens fejedelmi alakkal (réz- metszet).	A Schelar delini E. Eichal sculpt. Tobias Conrad Lotter excudit Aug. Vind. (19. század)
	28.	1919. november 12.	Gróf Zichy Gyula pécsi püspök ajándéka	Schäffer Ker. Ferenc tollrajza Pozsony, 1827. (rézmetszet)	A Schelar delini E. Eichal sculpt. Tobias Conrad Lotter excudit Aug. Vind. (19. század)
	29.	1920. május 4.	Dr. Mosonyi Dénes apátka- nonok ajándéka	II. Ferdinánd császár 1625. évi ezüstitallérja	
	30.	1920. július 6.	Dr. Rézbányay József kanonok, szemináriumi rektor ajándéka	Homokkő faragvány. Kosárban virágok és gyümölcsök. (A pécsi kisszeminárium – Hersching-villája)	Pécs, 1777– 1778 közötti időben (Ld. BRÜSZTLE: 1874. I. 615.)

RÖVIDÍTÉSEK

ELTE EK	Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien)
MNL BAML	Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (korábban Magyar Országos Levéltár – MOL)
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek (Wien)
PEK TGYO It.	Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya – Pécsi Püspöki Könyvtár Irattár
PEK TGYO Kt.	Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya – Kézirattár
PEK TGYO Ms	Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya – Pécsi Püspöki Könyvtár Kézirattár
PEK TGYO PEKI	Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya – A Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattára
PEK TGYO PPKI	Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztálya – A Pécsi Püspöki Könyvtár Irattai
PPJL	Pécsi Püspöki Joglyceum
PKGYJKV	A Pécsi Káptalani Gyűlés Jegyzőkönyve
PKL	Pécsi Káptalani Levéltár
PKL PEH	Pécsi Káptalani Levéltár Petrovich Ede hagyatéka
PKL MGLT	Pécsi Káptalani Levéltár Magánlevéltár
PKL SZIH	Pécsi Káptalani Levéltár Szentkirályi István hagyatéka
PKL SZOH	Pécsi Káptalani Levéltár Szőnyi Ottó hagyatéka
PKL SZUL	Pécsi Káptalani Levéltár Székesegyházi Uradalmi Levéltár
PPL	Pécsi Püspöki Levéltár
PPL EÉI	Pécsi Püspöki Levéltár Egyházmegyei Építésziroda

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

LEVÉLTÁRI – KÉZIRATTÁRI FORRÁSOK

BORSY K. é.n.	Borsy Károly: Klimó György (1710–1777). Pécs tudomány- és művészet-pártoló püspöke. (Kézirat) [é.n.]
BLUMENSCHN 1780 k.	Blumenschein, Adalbert: Beschreibung verschiedener Bibliotheken in Europa. 4 Bd. (ÖNB – Handschriften Cod. Ser. Nr. 2807–2810) 3. Bd. – Ungarn 156. p.
FAZEKAS–VISSY é.n.	Fazekas István – Vissy Zsuzsa: A Magyar Királyi Kancellária története (1690–1848) (Kézirat) [é.n.]
FÉNYES 1993 (PEK TGYO It. Ms 1240)	Fényes Miklós: A Pécsi Egyetemi Könyvtártörténete az 1920–1930-as években. A könyvtári irattári dokumentumok alapján. (Kézirat) [Pécs, 1993.]
KUMLIK 1920	Kumlik Emil: A pozsonyi magy. kir. Erzsébet tudományegyetem könyvtárának keletkezése és fejlődése, (1914–1919) (Gépirat) Pozsony, 1920. 11p.
NUMMI 1804	Nummi-Nummo Philicii Bibliothecae Publicae Quinqueecclesiensis, qui Furto die 24. Januarii 1804 detecto, deesse animadversi sunt 4 fol. (ELTE EK Régi Nyomtatványok Tára Ba2r137/III/coll. 11 – 2459)
PEK TGYO It. 67016 = Ms 487	Connotatio donorum omnium, quae in libris, scriptis memorabilibus, diversorum fossilium specie, numis, aut aliis rebus asservatione dignis bibliothecae episcopali Quinque-Ecclesiensi factae sunt ab anno 1819. (usque ad annum 1865.) 47 fol.

PEK TGYO It. 67038 = Ms 508	Protocollum votivale in Cathedrali ecclesia Quinque Ecclesiense 1703–1776 – Fundationes Klimoianae. 577–588. p.
PEK TGYO It. Ms 556	Connotatio eorum, quibus libri pro lectione dati sunt e Publica Bibliotheca Quinque-Ecclesiensi cum restitutione eorumdem accurata serie deducta. Ab anno 1834. usque ad annum 1877. [Eredeti feljegyzések.] 22 fol.
PEK TGYO It. Ms 915	Continuatio Cathalogi. Librorum e Bibliotheca pro lectione diversus commodatorum ab Octobri Anni 1808. 16 p.
PEK TGYO It. KÖNYV-TÁRLÁTOGATÓK 1879–1897	[A pécsi püspöki könyvtár látogatói 1879–1897] 26 p. (Jelzet nélkül)
PEK TGYO It. Ms 1012	Consignatio ephemeridum, aliarumque dissertationum, quae a Postae Magistro Quinque-Ecclesiensi desiderantur. Anno 1831-1832. [s. n. Pécs] 1831. 1 fol.
PEK TGYO It. Ms 1013	Auf folgende Zeitungen und Zeitschriften wird von Seite Seiner Excellenz Freyherrn Ignätz von Szepesy Bischof von Fünfkirchen für das Jahr 1832. praenumerirt. [s. n. I. a.] 1 fol.
PEK TGYO It. Ms 1014	Auf folgende Zeitungen und Zeitschriften wird von Seite Seiner Excellenz Freyherrn Ignätz von Szepesy Bischof von Fünfkirchen für das Jahr 1832. praenumerirt. [s. n. I. a.] 1 fol.
PEK TGYO It. Ms 1015	Auf folgende Zeitungen und Zeitschriften wird von Seite Seiner Excellenz dem Freyherrn Ignatz von Szepesy Bischof zu Fünfkirchen für das Jahr 1836. praenumerirt. [s. n. I. a.] 2 fol.
PEK TGYO It. Ms 1016	Auf folgende Zeitungen wird von Seite Seiner Excellenz Freyherrn Ignätz von Szepesy Bischof zu Fünfkirchen für das Jahr 1837. praenumerirt. [s. n. I. a.] 2 fol.
PEK TGYO It. Ms 1018	Szentszéki Ülés Jegyzőkönyve (Pécs, 1849. január 23.)
PEK TGYO It. Ms 1037	Könyvtárlátogatók aláírásai. 1843. január – 1843. augusztus 10. 10 fol.
PEK TGYO It. Ms 1188	Jegyzéke azon hirlapoknak és havi írásoknak, melylyek 1838ik esztendőre a könyvtár számára meghozattak. - A pécsi posta hivatalnál – Gundl könyvkötőnél egész esztendőre. Gradwohl [Eduárd] Pécs, 1838. I. 12. 2 fol.
PEK TGYO It. Ms 1216	A Pécsi Püspöki Könyvtár gyarapodási naplója 1914. április 15. – 1922. december 16.
PEK TGYO It. NORMA 1833 Ms 1195	Norma ordinandae Publicae Bibliothecae Quinque Ecclesiensis 1833. IV.14. – Institutio Praeparandum. [cop. s. n. a.] 2 fol. (Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133); = Norma Ordinando publicae Bibliothecae Quinque Ecclesiensis Ignatius Eppus 327/1833. (Ignatius [Szepesy]: Litera ad Joannem Vojdás Posonii 14. Apr. 1833. Külzeten: „Percepi die 25. April 1833“) [Autogr.] 4 fol.
PETROVICH 1984 (PKL PEH XVII/34.)	Petrovich Ede: A pécsi püspöki palota. Adalékok a történetéhez. 1984. (Kézirat – Gépelt változat)
PKL MGLT 137. Fasc. 29. Nr.	Conscriptio universum Eppatus Ovis anno 1778 peracta. (Klimo György hagyatéki leltára.)
PPL CV 1829	Canonica Visitatio Cathedralis Ecclesiae Quinque Ecclesiensis, Anno Christi 1829. Székesegyházi Levélár. Fasc. 1829. 96–116. p.
PPL Szepesy hagyatéka C füzet	Consignatio. Mobilium, Utensilium, et Instrumenta Oeconomicorum in tribus Episcopatus Quinque Ecclesiensis Districtibus praexistentium pro ut illa post mortem Excellentissimi ac Illustrissimi Domini Episcopi Quinq[ue]. Ecclesiensis Ignatii L. B. Szepessy de Négyes per Fiscum Reg. Anno. 1838. recepta sunt. 29–34. p.

- Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Följegyzése minden úri vendégeknek, kik ezen nyilvános könyvtárt meglátogatni méltóztattak 1835-ik évi Szent György hava 24-kétől kezdődvén (1958-ig). [Vendégkönyv] 121, 58 fol.
- Ms 581
- Sz.X.I.2/4 = PEK TGYO It. Ms 133 [Szepesy Ignác]: [A pécsi püspöki Joglyceum ügyeivel kapcsolatos utasításai: a vizsgák előkészítéséről 1828. IV. 20., levelezés Kelemen Józseffel.]. [cop. s. n. a.] 41 fol.

KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOK IDŐRENDEN

- PKL SZUL 20 Fasc. Cathalogus Librorum Bibliothecae Capitularis Ecclesiae Cathedralis Quinqueecclesiensis 1760. [Fonyó Sándor] 276 fol.
- CC.I.11 = PEK TGYO It. Ms 6 Bibliotheca Excellentissimi Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Domini Georgii Klimo episcopi Quinque Ecclesiensis s. Caes. et Reg. Apost. Majest. Consiliarii intimi etc. In ordinem digesta, Fidei Calamo excerpta et necessariis indicibus[ue] et Catalogis Instructa Anno MDCCLX. 456 fol.
- S.III.9 = PEK TGYO It. Ms 113 Commentarius Praevius ad Supplementum Primum Authorum et operam eorum, quae circa opera Ss. patrum tomis prioribus in Catalogo Episcopalis Bibliothecae desiderantur. Tom. III. Inceptus ... anno 1765. XVI. Kal. Maji ... (– 1770.) 177, 160 fol.
- PEK TGYO It. 67046 = Ms 514 Matthiae Domsics custodis Q. E. librorum jussu ep. pi Klimo confiscatorum catalogus. (Hitelesíti: Ferdinandus Szekel assessor consistorialis, Ignatius Paffán secretarius consistorii Ep. palis 1767. VII. 8. 219–240. p.
- PEK TGYO It. CATALOGUS 1768 V.II.14 = PEK TGYO It. Ms 62 Catalogus Librorum [1768 körül] 29 sztlan lev. (Jelzet nélkül)
- PEK TGYO It. INDEX s.a. PEK TGYO It. Ms 1489 Bibliothecae episcopalis Quinque Ecclesiensis [catalogus] Supplementum primum, in quo novi submissi libri et antiqui ordine chronologico uti SS Patres et scriptores Ecclesiastici, necnon interpretes Sacrae Scripturae, et theologi Scholastici reliqui vero ordine alphabetico annotantur. Tom. II. Inceptus 14. Julii 1769. finitus vero 4. Marty 1770. 361 p.
- PEK TGYO It. Ms 677 Index Alphabeticus Auctorum in Bibliotheca Ep(isco)palis Quinq(ue)-Ecclesiensi contentorum. [s.a.] 29 lev. (Jelzet nélkül)
- QQ.I.14 = PEK TGYO It. Ms 56 Inventarium Librorum a bo. me. Excellmo ac Rmo Domino Georgio Klimo Episcopo Quinque-Ecclesiensi comparatorum, et in Bibliotheca Ecclesiae suae Cathedrali ad instar piae renumerationis inter vivos donata, ac Cleri primus Ecclesiae suae, tum Publicae omnium utilitati dicata collocatorum. 37, 2 fol
- Q.VII.42 = PEK TGYO It. Ms 110 Index librorum Bibliothecae Episcopalis Quinque Ecclesiensis 1778. (A–Z.) [150] fol.
- PEK TGYO It. Ms 1089 Index Librorum Bibliothecae Episcopalis Quinque Ecclesiensis 1779. [Több kéz írása] 418 fol.
- PEK TGYO It. Ms 1193 Ordo classium, in quas libri Bibliothecae Ep[isco]palis V [Quinque] Ecclesiensis distribuuntur. Cathalogus realis. [XVIII.sz. vége, több kéz írása, betoldások: Koller József.] 140 p.
- PEK TGYO It. Ms 1089 Conspectus summarius cum particulari forulorum, ac litterarum seriatim librorum Publicae Bibliothecae Quinque Ecclesiensis in Conclavi versus Septemtrionem sito collocatorum et conscriptorum. [S. n. I. a., XIX. sz.] 1 fol.
- PEK TGYO It. Ms 1193 Catalogus Librorum e Bibliotheca Ven[erabilis] Capituli Quinque-Ecclesiensi ad Bibliothecam Ecclesiae Cathedralis, quae vulgo Episcopalis dicitur, translatorum anno 1801. [Vizer Ádám]

PEK TGYO It. Ms 1022	Catalogus librorum, qui in Bibliotheca Episcopali desiderantur. Matthaeus Simon, Henricus Foith [Pécs, 1808.] 2 fol.
PEK TGYO It. Ms 1023	Catalogus librorum, qui in Bibliotheca Episcopali desiderantur (Jelzetek- kel). Matthaeus Simon, Henricus Foith [Pécs, 1808.] 4 fol.
67038 = PEK TGYO It. Ms 508	Catalogus localis librorum Bibliothecae Episcopalis A. in forulo I–X, B. in forulo I. [Szepesy-terem] [Virág Mihály 1834 után] 641–643. p.
PEK TGYO It. Ms 1086	Inventarium Librorum ad medium cubiculum translatorum, (...) schedulis caeruleis signatorum. [Gradvohl Eduárd, Virág Mihály], [Pécs, 1834–1859] 59, 12, 2 fol.
	Catalogus Librorum prohibitorum. Libri prohibiti tardius reperti. (18. század) 4 lev.
PEK TGYO It. Ms 1198	[Catalogus localis librorum Bibliothecae Episcopalis A–X, A–F. Z, Q.] [s. n. I. a.] [1833 után] 40 fol.
PEK TGYO It. Ms 1092 = Ms 1491	[Catalogus localis librorum Bibliothecae Episcopalis A–Z.] [Vojdás János, Virág Mihály], [Pécs, 1835–] [4, 195] fol.
PEK TGYO It. Ms 1191	[Index librorum Bibliothecae Episcopalis Quinque-Ecclesiensis a litera A usque ad litera M.] [Vojdás János], [Pécs, 1835.] 230 p.
PEK TGYO It. Ms 1229	Specifica Connotatio librorum munificentia suae Excellentiae Episcopalis [Ignatii Szepesy] gratiose donatorum Publicae Bibliothecae Episcopali Quinque-Ecclesiensi e propria Bibliotheca, cum voluminum numero, formatorum specie et ligaturae qualitate, effective ad locum destinatum. Die 5, 6, 7. Junii 1834. translatorum. (Anno 1835. die 5. May recenter donati sequentes.) [Pécs 1834–1835.] 34 fol.
	(Régi jelzet: Ms 1333)
Sz.R.I.1–2–3 = PEK TGYO It. Ms 174	Catalogus alphabeticus auctorum Episcopalis Publicae Bibliothecae Quinque-Ecclesiensis. (Studio et opera Joannis Vojdás ... ac Eduardi Gradvohl ... 1833–1835.)
Sz.R.I.4–5–6 = PEK TGYO It. Ms 175	Catalogus materialium Episcopalis Publicae Bibliothecae Quinque- Ecclesiensis. [Cop.] (Eduardus Gradvohl 1836–1838.)
Z.III.41 = PEK TGYO It. Ms 1492	Inventarium Librorum Bibliothecae Publicae Episcopalis Quinque Ecclesiensis. Conscriptio Omnium librorum, prout in serie locorum dispositi sunt. Anno 1834. Confecta. Item Alphabetica Connotatio omnium Manuscriptorum Bibliothecae Episcopalis Quinque-Ecclesiensis, um adcurata adnotatione locorum, in quibus dispositi sunt. [Sciendum. Hoc Inventarium, in se continet libros schedulis albi et flavi coloris signatos.] Anno 1834 conscripta. [Vojdás János] 55, 28 lev.
PEK TGYO It. Ms 553	Catalogus Omnium Librorum Munificentia Suae Excellentiae Episcopalis [Ignatz Szepesy] donatorum, ac ad medium cubiculum collatorum. Ab Anno 1834 usque ad modernum tempus 1852. [S. n., több kéz írása.] 1. kötet 95 fol. 2. kötet 109 fol.
PEK TGYO It. LELTÁR 1859	Tabelle indicans numerum Voluminum juxta Litteras et Forulos Publicae Bibliothecae Episcopatis Quinque-Ecclesiensis novitsu inventatae 1859. Novembr [A püspöki könyvtár 1859. novemberi leltára]
PEK TGYO It. CÉDULA- KATALÓGUS 1880	Cédulakatalógus [Lechner János Antal, Nikl Ferenc], [Pécs, 1880 után]
PEK TGYO It. Ms 1217	[A káptalani terem betűrendes katalógusai.] Kis abc. 1. (A–Z. a–l) [Lechner János Antal], [Pécs, a. post 1883.] 96 fol. 3. (A–Z. jj–tt) [s. n. I. a. 1883 után] 36 fol.
PEK TGYO It. Ms 1218	[Az ajtónyílások polcainak betűrendes katalógusai.] (A–Z, α–φ) [Lechner János Antal], [Pécs, 1880 után] 44 fol.
PEK TGYO It.	Legújabb [katalógus a káptalani terem könyveiről.] (A–Z, C–V.) [Lechner

- Ms 678 János Antal], [Pécs, ck. 1900] 96, [76] p.
 PEK TGYO It. [Szőnyi Ottó]: Katalógus-könyv. 1914– 1921. [Több kéz írása]. 1. kötet A–
 Ms 1091/1–2 K; 2. kötet L–Z.
 PEK TGYO It. CÉDULA- Cédulakatalógus (egyetemi könyvtári). [1930–1950]
 KATALÓGUS 1930–1950
 PEK TGYO It. Címlapfotó-katalógus [Készítette Nyakas Sarolta és Kóvári Ferenc]. [Pécs,
 CÍMLAPFOTÓ- 1960 k]
 KATALÓGUS 1960
 MÓRÓ 2001a A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klímo-könyvtár katalógusa. I. A
 könyvek szerzői betűrendes katalógusa. (Összeáll.) Móró Mária Anna. (A
 Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 1.) Tarsoly Kiadó, Budapest, 2001.
 695 p.

ADOMÁNYKATALÓGUSOK

- PEK TGYO It. Cathalog sämtlicher in der Sigismund von STROBL's Bibliothek
 Ms 820 Befindlichen Bücher und Land Karten den 18ten März 1817. 16, 2 fol.
 (Régi jelzet: Ms 1495)
 PEK TGYO It. Conscriptio Librorum per Reverendissimum dominum honorarium
 Ms 1019 Canonicum Georgium Gruber, Episcopali Quinque Ecclesiensi
 Bibliothecae donatorum Anno 1836. (Szék, 1838. II. 21.) (régi jelzet: Ms
 933)
 PEK TGYO It. Conscriptio Operorum per R[everen]dissimum hon. Can. ... Gruber
 Ms 1020 [György] Bibliothecae Ep[iscopali] donatorum Anno 1836. 14 fol. (Régi
 jelzet: Ms 934)
 PEK TGYO It. Connotatio librorum per Reverendissimum Dominum ... Georgium
 Ms 1021 Gruber donatorum, eorum quidem, qui in Bibliotheca Episcopali jam
 praeexistunt. Opera superflua. - Conscriptio Librorum per
 Reverendissimum Dominum Georgium Gruber Episcopali Bibliothecae
 donatorum. [1836.] 6, 8 fol. (Régi jelzet: Ms 920–921)
 PEK TGYO It. Georgii Gruber canonici et Székiensis parochi. Quinque Ecclesii 30. IX.
 Ms 1040 1836. [Autogr. aláírás, missilis] 1 fol.
 PEK TGYO It. Catalogus librorum Josephi Král Seminarii [Quinque] 5 Eccles[iensis]
 Ms 1187 V[enerabilis] Praef[ecti]. Anno 1821. (62 tétel.) Egykorú 2 fol.

ÉREMTÁRI KATALÓGUSOK

- PEK TGYO It. Catalogus [inscriptionum numorum antiquorum.] [s. n. I. XIX. sz. vége –
 67079 = Ms 457 XX. sz. eleje.] 290 p.
 PEK TGYO It. Catalogus nummorum potissimum cupreorum Bibliothecae Episcopalis
 Ms 683 Publicae Quinque-Ecclesiensis. Descriptus per Andream Haschka ... anno
 1841. Autogr. 170 p.
 PEK TGYO It. Catalogus nummorum Bibliothecae Publicae Episcopalis Quinque
 Ms 691 Ecclesiis. [S. n. I. a., XVIII. sz. vége] 87 fol.
 PEK TGYO It. Catalogus nummorum Hungaricorum, qui Extant in Numophylacio ...
 Ms 996 Georgii Klímo Episcopi Quinque Ecclesiarum. 1773. [S. n.] 20 fol.
 PEK TGYO It. Consignatio nummorum aereorum, qui exstant in nummophylacio
 Ms 997 Episcopali. [s. n. I. a.] 5 fol.
 PEK TGYO It. Nummi aurei. - Nummi argentei. - Nummi aerei. Franciscus Neuman S.
 Ms 998 C. M. a Consiliis et director. [s. I. a.] 2 fol.
 U.I.14 = PEK TGYO It. Bibliotheca episcopalis Quinque Ecclesiensis] Catalogus Rei Nummariae.
 Ms 57 Series Num[morum] Rom[anorum]. [Pécs, s. n. a. XVIII. sz. vége] 15 fol.
 492 p.

ÁSVÁNYGYŰJTEMÉNYI KATALÓGUSOK

BESCHREIBUNG é. n.	[Beschreibung der Mineralien- Fossilien- und Münzen-Sammlung des Bischöflichen Öffentlichen Bibliothek in Fünfkirchen.] [s. n. é. n.] 4 fol.
PEK TGYO It. Ms 580	Beschreibung der Mineralien- und Fossilien Sammlung des Bischöflichen Öffentlichen Bibliothek in Fünfkirchen. [S. n. l. a., több kéz írása, XIX.sz. eleje.] 31 fol. Specification allen in den Vorschlag befindlichen Berg-Stuffen als: (1–144). Nr. 1. [s. n. l. a.] 2 fol. Stuffen Verzeichniss. Nr. 2. (1-92.) Comparatae sunt minerae istae per ... Paulum Ladislaum e Comitibus Eszterházi de Galanta ... die 20. Junii 1793. Beschreiben durch Johann Pechata Nagy Bánya 23. März 1793. 2 fol.
PPL CV 1829	Canonica Visitatio Cathedralis Ecclesiae Quinque Ecclesiensis, Anno Christi 1829. Székesegyházi Levár. Fasc. 1829 104–114.

NYOMTATOTT FORRÁSOK

AGYICH 1777	[Agyich István]: Funebre carmen piis manibus olim excellentissimi, illustrissimi, ac reverendissimi domini domini Georgii Klimo episcopi Quinque Ecclesiensis, comitatum de Baranya, Tolna, et Valpo supremi, et perpetui comitis, Sacrae Caesareo-Regiae, et Apostolicae Majestatis actualis intimi status consularii dum solemnes ejus exequie die 17. mensis Junii anni 1777 in Cathedrali Ecclesia Quinque Ecclesiensi peragentur ad perennem singularem tanti praelati promeritorum memoriam a suorum quodaem in devoti animi obsequium delatum. Quinque Ecclesiensis, Typis Joannis Josephi Engel, [1777.]
AIGL 1838	Aigl Pál: Historia brevis venerabilis capituli Cathedralis Ecclesiae Quinque-Ecclesiensis a prima ejusdem origine usque finem anni 1838. concinnata. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1838.
ALMANACH 1778	Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778. Im Verlage der Gesellschaft Wien und Pressburg, Gedruckt mit von Ghelschen Schriften. 332–336.
ALVEARE 1837	Alveare – Méhkas. (Ed.) Paulus Kováts. Posonii, Typis Haeredum Belnay, 1837. 154–155.
BABAI 1777	Babai Ferenc: Epigrammatum miscellaneorum sacrorum, et profanorum Libri III. Typis Tirnaviensibus, 1777. 133.
BALLIER 1893	Ballier Sándor: Szepesy Ignác báró pécsi püspök végrendelete. = <i>Pécsi Napló – Rendkívüli melléklet a „Pécsi Napló” 256. számához</i> 1893. november 4. 1–7.
BÁRÁNY 1833	Bárány Ágoston: Pécs (Levéltöredék jun. 25kéről 1833.) = <i>Társalkodó</i> 56. szám Pest, 1833. július 13. 221–222.
BÉL 1779	Bél Mátyás: Compendium Hungariae geographicum, ad exemplar notitiae Hungariae novae historico-geographiae. In Partes IV. Ed. Tertia auctior et correcta. Posonii et Cassoviae, Sumptibus Joannis Michaelis Landerer, typographi et bibliopolae, 1779. 178–182.
BISTICCI 1859	Vespasiano da Bisticci: Vite di uomini illustri del secolo XV. Firenze, Barbèra, Bianchi e Comp. Tipografi-Editori, 1859. 222–232. http://books.google.hu/books?id=55cHAAAAQAAJ&dq=Vespasiano+d+a+Bisticci+++Vite+di+uomini+illustri+del+secolo+XV&printsec=frontcover&source=bl&ots=9aPffQISrv&sig=8D_Q_BYCJ_Hwxyvfw5pngHn2IY&hl=hu&ei=z31hSsbZLqGamAPUzo34Dw&sa=X&oi=book_result&ct=res ult&resnum=4 (2009.07.18.)

BRIGHT 1818	Bright, Richard: Travels from Vienna through Lower Hungary, with some remarks on the state of Vienna during the congress in the year. Edinburgh, Printed for Archibald constable and company, 1814. 576–578.
BRIGHT 1970	Bright, Richard: Richard Bright utazásai a Dunántúlon 1815. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, [Veszprém], 1970. 70–76.
BRÜSZTLE 1874–1880	Brüstztle József: Recensio Universi Cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis I–IV. Tom. Quinque-Ecclesiae, Typis Lycei Episcopalis C. Ramazetter, Typis Andreae Madarász (Sigismundi Simon), 1874–1880.
CSAJÁGHY 1838	Csajághy Károly: Klimó György Pécsi Püspök élete. In: Munkálatai a' pesti növendék-papság' magyar iskolájának. V. kötet. Buda, A m. kir. Egyetem betűivel, 1838. 321–342.
CSAJÁGHY 1852	Csajághy Károly: Érdekes régiségek. = <i>Családi Lapok</i> . 1852/1. 170–174.
CSAJÁGHY 2000	Csajághy Károly: Klimó György könyvtáráról. In: A könyv- és könyvtár-kultúra ezer éve Baranyában. (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin–Surján Miklós – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 91–94.
DEÉ NAGY 1976	Teleki Sámuel és a Teleki-Téka. A leveleket válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Deé Nagy Anikó. Kriterion Kiadó, Budapest, 1976.
DOMANOVSKY Á 1936	Domanovszky Ákos: Jelentés a Könyvtár működéséről 1935. szeptember 1-től 1936. augusztus 31-ig. In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> 36. szám. 1936. augusztus. 1–13.
DOMANOVSKY Á 1937	Domanovszky Ákos: Jelentés a Könyvtár működéséről 1936. szeptember 1-től 1937. augusztus 31-ig. In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> 39. szám. 1937. augusztus. 1–12.
DOMANOVSKY Á 1938	Domanovszky Ákos: Jelentés a Könyvtár működéséről 1937. szeptember 1-től 1938. augusztus 31-ig. In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> 40. szám. 1938. augusztus. 1–9.
DOMANOVSKY Á 1939	Domanovszky Ákos: Jelentés a Könyvtár működéséről 1938. szeptember 1-től 1939. augusztus 31-ig. In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> 41. szám. 1939. augusztus. 1–8.
FAICSER 1777	Faicser Francisco: Laudatio funebris excellentissimi illustrissimi ac reverendissimi domini domini Georgii Klimo miseratione divina Quinque-Ecclesiarum Episcopi inclytorum comitatum de Baranya Tolna et Valpo supremi ac perpetui comitis utriusque sacratissimae caesariae et regio Apostolicae Maiestatis actualis intimi consiliiarii dicta a Francisco Faicser collegiatae Ecclesiae sancti Michaelis Archangeli de Catro Ferreo canonico honorario regii et capitalis gymnasii Quinque-Ecclesiensis direttore, cumin cathedrali basilica Quinque-Ecclesiensis Triduanae Funeris exequiae finirentur XIII. Kalendas Julias Anno MDCCLXXVII. Typis Johannis Josephi Engel, 1777.
FITZ 1931–1932a	Fitz József: Jelentés az Egyetemi Könyvtár működéséről az 1930–31. tanévben (1930. szeptember 1-től 1931. augusztus 31-ig) In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> 1931–32. 1. szám. 1931. szeptember. 1–17.
FITZ 1932	Fitz József: Jelentés az Egyetemi Könyvtár működéséről az 1931–32. tanévben (1931. szeptember 1-től 1932. augusztus 31-ig) In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> 11. szám. 1932. szeptember. 1–16.
FITZ 1933	Fitz József: Jelentés az Egyetemi Könyvtár működéséről az 1932–33. tanévben (1932. szeptember 1-től 1933. augusztus 31-ig) In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> 21. szám. 1933. szeptember. 1–12.

FITZ 1934a	Fitz József: Jelentés az Egyetemi Könyvtár működéséről. 1930. szeptember 1-től 1934. augusztus 1-ig. In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> 34. szám. 1934. szeptember. 1–30.
FÖGIM. ÉRT. 1895	A zircz-czisztérczi rend pécsi róm. kath. főgymnáziumának értesítője az 1894/95-ik iskolai tanévről. Pécsen, Nyomatott Taizs József Könyvnyomdájában, 1895.
FUESSL 1801	Fuessli [Füssli], Hans Rudolph: Annalen der bildenden Künste für die österreichischen Staaten, Von Hans. Theil II. Wien, Bey Schamburg und Compaignie, 1802. 37–39.
GIRK 1875	Girk György: Sermones latini, quos Georgius Girk.... ad clerum suum dioecesanum, item ad alumnos in Seminario suo vario tempore habuit. (Ed.) Franciscus Troll. Quinque Ecclesiae, Typis Lycei Episcopalis, 1875. I–II. Tab.
GK 1775	Georgius Klimo Quinqueecclesiarum episcopus, dum Bibliothecam in Hungaria ad communem literarum propagationem ab se erectam anno MDCCCLXXV publicam faceret, ab humaniorum disciplinarum adolescentibus eodem anno Quinqueecclesiis celebratus. Graecii, Typis haered. Widmanstadtii, [1775]
GRÜNHOLD 1940	Grünhold Adolf: Utazás Baranyában. Pannonia, 1940.
GYÖRGY 1886	György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. (Hivatalos Statisztikai Közlemények) Budapest, Athenaeum, 1886. 52–53., 104–105., 126–127.
GYÖRGY 1888	György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1888. 217–228.
HAAS 1845	Haas Mihály: Baranya – Emlékirat, melyet a Pécsen MDCCCXLV aug. elején összegyűlt magyar orvosok és természetvizsgálóknak kedveskedik nagykeri Scitovszky János. Pécsen, Nyomatott a 'lyceum' könyvnyomóintézetében, 1845. 218., 289–291., 313–316.
HAAS 1852a	Haas Mihály: Gedenkbuch der k(öniglichen) freien Stadt Fünfkirchen. Zur Erinnerung an die feierliche Einführung der Kanonissinen von U. L. Frau in das zu Fünfkirchen errichtete Kloster. Fünfkirchen, Gedruckt in der Lyceums-Buchdruckerei, 1852. 81–82, 121–122.
HAAS 1852b	Haas Mihály: Irodalmi forgácsok. (Klimo, Szalágyi, Koller, Kassay). In: Danielik János: Emlék-könyv. 1. kötet. Pest, Müller Emil Könyvnyomdája, 1852. 375–378.
HELMECZY 1832	[Helmeczy Mihály]: Koller József (Nekrológ). = <i>Jelenkor</i> 1832/71. 570.
HOLUB 1935	Holub József: Jelentés az Egyetemi Könyvtár működéséről az 1934–35. tanévben (1934. szeptember 1-től 1935. augusztus 31-ig) In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> . 35. szám. 1935. szeptember 1–10.
HOHENEGGER 1824	Hohenegger, Ludwig: Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst – Montag den 20. und Mittwoch den 22. December 1824. (152–153.) – Denkmahle der Wohltätigkeit des ungarischen Clerus (Adolphus Groll, Joseph Fengler, Georg Klimo, Ignatz Graf Bathiany, Johann Szily, Johann von Bab) = <i>Hormayr's Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst</i> , XV. Jg., Nr. 152–153. Wien, Im Verlage der Franz Härterschen Buchhandlung, Gedruckt bey Franz Ludwig, 1824. 822.
HORÁNYI 1776	Horányi Elek: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notarium. Pars II. Viennae, 1776. 412–413.
JANKÓ 1822	Jankó János: Pécs Szabad Királyi Városnak rövid leírása. = <i>Tudományos Gyűjtemény</i> 1822/I. 38–90.

KORABINSZKY 1786	Korabinszky Mátyás János: Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn, welchem die vorzüglichsten Örter des Landes in alphabetischer Ordnung angegeben, ihre Lange bestimmt und mit kurzen Nachrichten, die im gesellschaftlichen Umgange angenehm und nützlich einen vollständigen Ideal-Atlas dieses Reichs selbst entwerfen kann. Pressburg, zu finden im Weber und Korabinskyschen Verlage, 1786. 186–188.
KAZINCZY 1878	Kazinczy Ferenc: Magyarországi utak. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1878. 34–40.
KAZINCZY 1904	Kazinczy Ferenc levelezése 1816. márczius 2.–1816. december 31. (14. kötet) A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közléteszi Váczy János. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1904.
KOLLER 1784–1812	Koller, Josephus: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII. Tomus. Posonii–Pestini, Sumptibus Joannis Michaelis Landerer de Füstkut, Typis et sumptibus Matthiae Trattner, 1782–1812.
KOVACHICH 1787	[Kovachich Márton György]: Geschichte der neuen Schulreform in Ungarn. = <i>Merkur von Ungarn oder Litteraturzeitung für das königreich Ungarn und dessen Kronländer... aus das Jahr 1787</i> . 1787, 22.
KOVACHICH 1814	Martinus Georg Kovachich: Handschriften, Verzeichnis altdeutsche, die sich in Ungarn zersteut befinden. = <i>Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung</i> 1814/2. 33–38.
KÖLESY 1815a	Kölesy Vince – Melczer Jakab: Nemzeti Plutarkus. I. kötet. Pest, Trattner János Tamás költségeivel 's betűjével, 1815. 254–263.
KÖLESY 1815b	Kölesy Vinzenz – Melczer Jakob: Ungarischer Plutarch. I. Band. Pesth, Zu finden bey Joseph Eggenberger, Buchhändler, 1815. 257–265.
KRICKEL 1830	Krickel, Adalbert Joseph: Fußreise durch den größten Theil der österreichischen Staaten in den Jahren 1827, 1828 bis Ende Mai 1829, und zwar durch Ungarn, Siebenbürger, die Militärgränze, fast in allen Theilen, sammt einem Ausfluge in der Walachei, dann durch Sirmien, Slavonien, Croatien, Krain, Friaul, das Küstenland, ganz Oberitalien und Tirol, Salzburg und Oesterreich ob, und unter der Ens. In wissenschaftlicher und gemeinnütziger Hinsicht unternommen. Zweiter Band. In Form eines Tagesbuches, als ein Gemeingut für alle Menschen herausgegeben. Wien, Gedruckt und zu haben bei M. Chr. Adolph 1830. 265–266.
LADÁNYI–TÓTH 1980	Dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéből (1760–1790). (Szerk.) Ladányi Andor – Tóth András (Felsőoktatástörténeti kiadványok 7.). Budapest, 1980. 80–82.
MÉL 1967–1985	Magyar életrajzi lexikon. 1-3. kötet. (Főszerk.) Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1985.
MÉL 1994	Magyar életrajzi lexikon (1978–1991). (Főszerk.) Kenyeres Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
MK 1832	Pétsről ezeket közlik... = <i>Magyar Kurir</i> . Nr. 46. 1832. december 7. 374–375.
MM 1900	Magyar Minerva, a magyarországi múzeumok és könyvtárak címűkönyve. Közrebocsátja a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége. I. évfolyam. 1900. Kiadja az Athenaeum Irod. és Nyomdai R. Társulat, Budapest, 1900. 274.
MM 1902	Magyar Minerva, a magyarországi múzeumok és könyvtárak címűkönyve. Közrebocsátja a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége. II. évfolyam. 1901–1902. Kiadja az Athenaeum Irod. és Nyomdai R. Társulat, Budapest, 1902. 369.

MM 1904	Magyar Minerva, a magyarországi múzeumok és könyvtárak czímkönyve. Közrebocsátja a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége. III. évfolyam. 1903–1904. Kiadja az Athenaeum Irod. és Nyomdai R. Társulat, Budapest, 1904. 550.
MM 1912	Magyar Minerva, a magyarországi múzeumok és könyvtárak czímkönyve. Közrebocsátja a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége. IV. évfolyam. 1912. Az Athenaeum Irod. és Nyomdai R. Társulat, Budapest, 1912. 725–726.
MM 1915	Pécs – Püspöki Gyűjtemények. In.: Magyar Minerva V. kötet. Athenaeum, Budapest, 1915. 8., 477.
MÓRÓ 1996a	Móro Mária Anna: Pressburger Zeitung – Belföldi Hírek. = <i>Pécsi Könyv- és Infotár</i> 1996. március 31. 8–9.
MS 1863	[Jellásich Károly]: Klimo György pécsi püspök könyvtárának felirata. = <i>Magyar Sion</i> 1863/1. 313.
OKMÁNYTÁR 1869	Okmánytár a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek előterjesztéséhez, a magyar királyi tudományos egyetem vagyonának kimutatása tárgyában. Budán, A Magyar Királyi Tudomány-egyetem Nyomdájából, 1869. 69–73.
OLÁH 1763	Oláh Miklós: Hungaria et Atila sive de originibus gentis, regni Hungariae situ, habitu, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Atila gentis libro duo. - Assertiones ex universa philosophia, quas in ... Universitate Tyrnaviensi anno... MDCCLXIII. mense Augusto publice propugnandas suscepit... Benedictus Franciscus Török de Balaton Kajor ... ex praelectionibus ... Josephi Kenyeres..., Ignatii Schmelczner ..., Joan. Bapt. Gottgeisl. Vindobonae, Typis Ioannis Thomae Trattner Caes. Reg. Aulae Typogr. Et Bibliop., 1763.
PEITLER 1839	Peitler Antal: Egyházi beszédek, melyeket különféle alkalommal mondott 's kiadni készült négyesi báró Szepeszy Ignác, néhai pécsi püspök... I. kötet. Pécsen, A' Lyceum' betűivel, 1839. III–XXXVII.
PÉTERFY 1742	Péterfy Károly: Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata anno Christi 1016 usque ad annum 1715. Regum Hungariae et Sedis apostolicae legatorum constitutiones ecclesiasticae. 1–2. pars. Posonii, Typis Haeredum Royerianorum, 1741–1742.
PF 1880	[Hír a pécsi püspöki könyvtár átalakításáról.] = <i>Pécsi Figyelő</i> (VIII/27.) 1880. július 3. 3.
PPJLÉ 1912	A Pécsi Püspöki Joglyceum Évkönyve az 1911–12-iki tanévről. Dunántúl (Wessely és Horváth) R. T., Pécs, 1912.
PZ 1774	<i>Pressburger Zeitung</i> . Das 30. Stück. Mittwoch, den 13. April, 1774. – Innländisch und gelehrte Anzeigen. 7–8.
PZ 1777	<i>Pressburger Zeitung</i> . Das 52. Stück. Samstag, den 28. Juni, 1777. – Innländisch und gelehrte Anzeigen. 4–5.
RATIO 1777	Ratio Educationis – Magyarország és a társországok átfogó oktatási-nevelési rendszere. Bécs, Nyomtatta nemes Trattner János Tamás, a császári és királyi felség nyomdája és könyvkereskedője, 1777.
RATIO 1806	Ratio Educationis – Magyarország és a társországok átfogó iskolai oktatási-nevelési rendszere. Buda, Nyomtatta a Magyar Királyi Egyetem saját költségén, 1806.
SCHEMATISMUS 1782	Calendarium dioecesanum venerabilis cleri Quinque Ecclesiensis ad annum Jesu Christi 1783 cum duplici indice locorum et personarum. Buda, Typis Catharinae Landerer vidua, [1782] 5.
SCHEMATISMUS 1812	Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad Annum Christi MDCCCXII cum duplici indice Parochiarum et Personarum. Pestini, Typis Mathiae Trattner, [1812] 8.

SCHEMATISMUS 1820	Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad Annum Christi MDCCCXX. Bissextilem Dierum CCCLXVI. Pestini, Typis Joannis Thomae Trattner, [1820] 32.
SCHEMATISMUS 1821	Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad Annum Christi MDCCCXXI post bissextilem primum dierum CCCLXV. Pestini, Typis Nob. Joannis Thomae Trattner, [1821] 51.
SCHEMATISMUS 1822	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo Nato MDCCCXXII. post bissextilem secundo Dierum CCCLXV. Pestini, Typis Nob. Joannis Thomae Trattner, [1822] 31.
SCHEMATISMUS 1824	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno bissextili a Christo Nato MDCCCXXIV. Dierum CCCLXVI. Quinque-Ecclesiis, Typis Stephani Knezevits C. R. Priv. Thypographi, 1824. 39.
SCHEMATISMUS 1825	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo Nato MDCCCXXV. Dierum CCCLXV. Quinque-Ecclesiis, Typis Stephani Knezevits C. R. Priv. Thypographi, 1825. 39.
SCHEMATISMUS 1826	Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo Nato MDCCCXXVI. Dierum CCCLXVI. Quinque-Ecclesiis, Typis Stephani Knezevits C. R. Priv. Thypographi, 1826. 8.
SCHEMATISMUS 1827	Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo Nato MDCCCXXVII. Dierum CCCLXV. Quinque-Ecclesiis, Typis Stephani Knezevits Ceas. Reg. Priv. Thypographi, 1827. 8.
SCHEMATISMUS 1828	Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo Nato MDCCCXXVIII. Bissextili. Quinque-Ecclesiis, Typis Stephani Knezevits Caes. Reg. Privileg. Thypographi, 1828. 8.
SCHEMATISMUS 1829	Conspectus almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo Nato MDCCCXXIX. Concinnatus. Pestini, Typis Nobilis J. M. Trattner de Petróza, 1829. 14.
SCHEMATISMUS 1832	Conspectus almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo Nato MDCCCXXII. Bissextili Concinnatus. Pestini, Typis Trattner Károlyiansis, 1832. 15.
SCHEMATISMUS 1834	Conspectus almae dioecesis Quinque Ecclesiensis pro anno a Christo nato 1834. concinnatus. Posenii, Typis Haerdum Belnay, 1834. 13., 18.
SCHEMATISMUS 1836	Conspectus almae dioecesis Quinque Ecclesiensis pro anno a Christo nato 1836. concinnatus. Posenii, Typis Haerdum Belnay, 1836. 18., 20–21.
SCHEMATISMUS 1837	Conspectus almae dioecesis Quinque Ecclesiensis pro anno a Christo nato 1837. concinnatus. Quinque Ecclesiae, Typis Lycei Episcopalis, 1837. 53.
SCHEMATISMUS 1839	Conspectus almae dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo Nato MDCCCXXXIX. Concinnatus (Sede Episcopali Quinque-Ecclesiensi a die 16 Julii 1838 vacante) Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1839. 21.
SCHEMATISMUS 1840	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno Jesu Christi MDCCCXL Bissextili. Posenii, Typis Haeredum Belnayanorum, [1840] 161.
SCHEMATISMUS 1842	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno Jesu Christi MDCCCXLII. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1842] 154.
SCHEMATISMUS 1848	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum Jesu Christi 1848. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1848] 127.
SCHEMATISMUS 1850	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1850. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1850] 112.

SCHEMATISMUS 1852	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1852. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1852] 133.
SCHEMATISMUS 1853	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1853. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1853] 145.
SCHEMATISMUS 1855	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1855. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1855] 170.
SCHEMATISMUS 1857	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1857. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1857] 202-203.
SCHEMATISMUS 1858	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1858. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1858] 109.
SCHEMATISMUS 1859	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1859. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1859] 113.
SCHEMATISMUS 1860	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1860. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, [1860] 113.
SCHEMATISMUS 1861	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1861. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1861. 116.
SCHEMATISMUS 1862	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1862. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1862. 116.
SCHEMATISMUS 1863	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1863. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1863. 116.
SCHEMATISMUS 1864	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1864. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1864. 116.
SCHEMATISMUS 1865	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1865. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1865. 116.
SCHEMATISMUS 1866	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1866. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1866. 114.
SCHEMATISMUS 1867	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1867. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1867. 114.
SCHEMATISMUS 1868	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1868. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1868. 114.
SCHEMATISMUS 1872	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1872. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1872. 118.
SCHEMATISMUS 1874	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1874. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1874. 118.
SCHEMATISMUS 1875	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1875. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1875. 123.
SCHEMATISMUS 1877	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1877. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1877. 123.
SCHEMATISMUS 1878	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1878. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1878. 125.
SCHEMATISMUS 1881	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1881. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1881. 133.
SCHEMATISMUS 1883	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1883. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1883. 121.
SCHEMATISMUS 1885	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, pro Anno a Christo Nato 1885. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis (C. Fesztl), 1885. 123.
SCHEMATISMUS 1887	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato 1887. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis (C. Fesztl), 1887. 119.

SCHEMATISMUS 1889	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato 1889. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis (M. Feiler), 1889. 126.
SCHEMATISMUS 1891	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato 1891. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis (Michael Feiler), 1891. 132.
SCHEMATISMUS 1893	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato 1893. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis (Michael Feiler), 1893. 134.
SCHEMATISMUS 1895	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato 1895. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis (Michael Feiler), 1895. 134.
SCHEMATISMUS 1898	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato 1898. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis (Béla Madarász), 1898. 134.
SCHEMATISMUS 1900	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato 1900. Typis Lycei Episcopalis (Béla Madarász), Quinque-Ecclesiis, 1900. 134.
SCHEMATISMUS 1901	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato 1901. Typis Lycei Episcopalis (Béla Madarász), Quinque-Ecclesiis, 1901. 142.
SCHEMATISMUS 1901	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato 1903. Typis Lycei Episcopalis (Béla Madarász), Quinque-Ecclesiis, 1903. 154.
SCHEMATISMUS 1906	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMVI. Typis Lycei Episcopalis (Béla Madarász), Quinque-Ecclesiis, 1906. 153.
SCHEMATISMUS 1908	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMVIII. Typis Wessely et Horváth, Quinque-Ecclesiis, 1908. 154.
SCHEMATISMUS 1910	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMX. Typ Episcpo. (Car. Wessely), Quinque-Ecclesiis, 1910. 156.
SCHEMATISMUS 1912	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMXII. Typ Episcpo. (Car. Wessely), Quinque-Ecclesiis, 1912. 157.
SCHEMATISMUS 1914	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMXIV. Typ „Dunántúl” R. T., Quinque-Ecclesiis, 1914. 159.
SCHEMATISMUS 1917	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMXVII. Typ „Dunántúl” R. T., Quinque-Ecclesiis, 1917. 100.
SCHEMATISMUS 1922	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMXII. Typ „Dunántúl” R. T., Quinque-Ecclesiis, 1922. 122.
SCHEMATISMUS 1925	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMXXV. Typ „Dunántúl” R. T., Quinque-Ecclesiis, 1925. 109.
SCHEMATISMUS 1927	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMXXVII. Typ „Dunántúl” R. T., Quinque-Ecclesiis, 1927. 114.
SCHEMATISMUS 1931	Schematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, ad Annum a Christo Nato MCMXXXI. Typ „Dunántúl” R. T., Quinque-Ecclesiis, 1931. 118.
SÖRÖS 1903	Sörös Pongrác: Guzmics Izidor apáti naplója (első közlemény). = <i>Irodalom-történeti Közlemények</i> 1903/3. 323–347.
SZENTKIRÁLYI 1912	[Szentkirályi István]: Baranya és Pécs multjából, Dunántúl (2/101.) 1912. május 4. 2–3.
SZEKRÉNYESY 1834	Szekrényesy: Pécs. = <i>Társalkodó</i> – Tudományos Művészeti 's mesterségi tekintetben. Harmadik folyamat, 1834. június 18. 193–195.

SZEPESHÁZY–THIELE 1825	Szepesházy Károly – Thiele, J. C. von: Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern, oder historisch-statistisch-topographische Beschreibung aller in diesem Reiche befindlihen zwei und vierzig königlichen Freistädte, sechzehn Zipser Kronstädte, Jazygiens, Gross- und Klein – Kumaniens, der privilegierten Haydrucken-Städte, der Berge, Höhlen, Seen, Flüsse, vorzüglichen Gesundbrunnen und des ungarischen Bergbaues nebst einer Übersicht des ganzen Königreiches. Nach officiellen, von den Behörden eingesendeten Daten, und anderen authentischen Quellen, in alphabetischer Ordnung... I. Band. Kaschau, Gedruckt, auf Kosten der Herausgeber, bei Carl Werfer. 1825. 65–67.
SOÓS 2000	Kollár Ádám Ferenc levelezése (Commercia litteraria eruditorum Hungariae – Magyarországi tudósok levelezése 4. kötet) (Sajtó alá rend.) Soós István. Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2000. 75–76., 228.
TEICHL 1937	Teichl, Robert: Ein europäischer Bibliothekenführer um das Jahr 1780. Die Handschrift des Pfarrverwalters von Maria-Taferl Adalbert Blumenschein. In: Festschrift für Georg Leyh. Aufsätze zum Bibliothekswesen und zur Forschungsgeschichte dargebracht zum 60. Geburtstage am 6. Juni 1937. Von Freunden und Fachgenossen. Otto Harrassowitz, Leipzig, 1937. 172–179.
TELEKI D 1796	Teleki Domokos: Egynehány hazai utazások' le-írása Tót és Horváth országoknak rövid emértetésével egygyütt. Nyomattatott Bétsben, 1796. 195–201.
TELEKI D 1805	Teleki, Domokos: Reise durch Ungern und einige angränzene Ländern. Aus dem Ungarischen übersetzt durch Ladislaus v Németh. Pesth, Bey Konrad Adolf Hartleben, 1805. 201–205.
TELEKI D 1993	Teleki Domokos: Egynehány hazai utazások leírása Tót- és Horvátországoknak rövid esmértetésével együtt. (Ford.) Éder Zoltán, Balassi Kiadó, 1993. http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b92/index.html (2007.05.14)
VOGEL 1840	Vogel, Ernst Gustav: Literatur früherer und noch bestehender europäischer öffentlicher und Corporations-Bibliotheken. T O. Leipzig, Weigel, 1840. 503.
WALLASZKY 1808	Wallaszky Pál: Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria. Budaë, 1808. 347.
WD 1774	Wienerisches Diarium von Staats- vermisch- und gelehrten Neuigkeiten, Nr. 31. – Sonnabend den 16. April 1774. (Sonnabend) 4–5.
WINIS 1930a	Winis Nándor: Egy 130 éves feljegyzés a pécsi püspöki könyvtárról. = <i>Dunántúl</i> 1930. március 9. 13.
WINIS 1930b	Winis Nándor: Egy 130 éves feljegyzés a pécsi püspöki könyvtárról II. = <i>Dunántúl</i> 1930. március 15. 13.
WINIS 1930c	Winis Nándor: Egy 130 éves feljegyzés a pécsi püspöki könyvtárról III. = <i>Dunántúl</i> 1930. március 23. 14.
WYATT 1871	Wyatt, W[alter J[ames]: Hungarian celebrities. London, Longmans, Green, and Co., 1871. 122–123.

IRODALOMJEGYZÉK

ÁBEL 1880	Ábel, Eugenius: Annalecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spenectantis. Budapestini–Lipsiae, 1880.
ÁGH 1894	Ágh Timót: Emléklapok Pécs sz. kir. város multjából és jelenéből. Az orvosok és természetvizsgálók XXVII. Vándorgyűlése tagjainak felajánlja Pécsváros közönsége. Pécs, Nyomatott Taizs Józsefnél, 1894. 152–153.

- ALSZEGHY 1991 Alszeghy Zsolt: A könyv és olvasója. In: Magyar művelődéstörténet. (Szerk.) Domanovszky Sándor. Hasonmás kiadás. 4. kötet. Babits Kiadó, Szekszárd, 1991. 483–516.
- ANTALÓCZI 2001 Antalóczi Lajos: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1996), Főegyházmegyei Könyvtár, Eger, 2001.
- APPOLIS 1960 Appolis, Emile: Le „Tiers parti” Catholique au XVIII^e siècle. Éditions A. et J. Picard & C, Paris, 1960. 505–509.
- ÁRVAI 2010 Árvai Tünde: Szalágyi István. In: PL 2010. II. 228–229.
- ASZTALOS 1925 Asztalos Miklós: A Püspöki Könyvtár vendégei 1835–1925. = *Dunántúl* 1925. április 12. 11–13.
- ASZTALOS 1929a Asztalos Miklós: Pécs szellemi élete. = *Magyar Szemle* 1929. január–április. 216–226.
- BALOGH 1929 Balogh Károly: Az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára. = *Magyar Művészet* 1929. 568–575.
- BÁRDOS 1976 Bárdos Kornél: Pécs zenéje a 18. században. [Készült a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetében] Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- BARTA 1941 Barta István: Pécs gazdasági élete a XVIII. században. *Dunántúl*, Pécs, 1941.
- BÉDI 1983 Bédi Imre: A pécsi Nádor Szálloda története. [s.n.], Pécs, [1983]
- BENKE 2000 Benke József: Egyetemünk története. Alexandra Kiadó, Pécs, 2000.
- BÉNYEI 1988 Béneyi Miklós: A könyvtártörténet-írás problémái, különös tekintettel a helyismereti munkára. Módszertani Tanácsadó, 1988.
- BERKÓ-FEHÉR 1980 Berkó Pál – Fehér Béla: Ki mit gyűjt? Gondolat, Budapest, 1980. 43–45., 53.
- BERLÁSZ 1974a Berlász Jenő: Könyvtári kultúránk a XVIII. században. In: Irodalom és felvilágosodás. (Szerk.) Szauder József – Tarnai Andor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974. 283–332.
- BERLÁSZ 1974b Berlász Jenő: Magyarország egyházi könyvtárai a XVI–XVIII. században. In: Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. (Összeáll.) Pintér Mária. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1974. 211–226.
- BERLÁSZ 1981 Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1981.
- BIBOR 2008 Bibor Máté János: A királyi Tudományegyetem könyvtára a felvilágosult abszolutizmus és a reformkor időszakában (1773–1843). In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. (Szerk.) Szögi László. ELTE Eötvös Kiadó, [Budapest, 2008.] 33–56.
- BITSKEY 1983 Bitskey István: A római Collegium Germanicum-Hungaricum és a magyar ellenreformáció kezdetei. (Reneszánsz-füzetek 63.) MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 1983.
- BITSKEY 1996 Bitskey István: Hungariából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés. (Italianistica Debreceniensis) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- BITSKEY 1997 Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénárja a barokk korban. (Studia Agriensia 16.) Eger, 1997.
- BODA-KALÁNYOS-SURIÁN-TÜSKÉS 2000 A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában (Tanulmányok) (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000.
- BODA 1974a Kétszáz éves az Egyetemi Könyvtár. = *Universitas* 1974. 4.
- BODA 2000a Boda Miklós: A középkori pécsi egyetem könyvtárának helye. In: A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában (Tanulmányok) (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 29–41.

BODA 2002	Boda Miklós: Stúdium és literatura. Művelődéstörténeti tanulmányok. Pannónia Könyvek, Pécs, [2002]
BODA 2003	Boda Miklós: Koller József itáliája. In: Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai. (Szerk.) Font Márta és Vargha Dezső (Tanulmányok Pécs történetéből 13.). Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003. 89–96.
BODA 2011	„Tisztelet Klimónak” A Pécsi Egyetemi Könyvtár jubileuma (1774–1974). In: Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 61–69.
BODÁNÉ 1974	Boda Miklósné: Fitz József a Pécsi Egyetemi Könyvtár élén (1930–1934). In: Jubileumi Évkönyv 1774–1974. (Szerk.) Fényes Miklós. Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 1974. 115–161.
BODÁNÉ 1999	Boda Miklósné: Könyvek vonzásában. A 18. századi Pécs könyvtári kultúrájáról. In: Fülöp Géza emlékkönyv. Művelődéstörténeti és könyvtártudományi írások. (Szerk.) Barátné Hajdu Ágnes. ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék, Budapest, 1999 65–69.
BODÁNÉ 2009	Boda Miklósné: A pécsi szeminárium múltjából. In: Egyházi arcélek a pécsi egyházmegyéből (Szerk.) Fedeles Tamás – Kovács Zoltán – Sümegi József. (Egyháztörténeti tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből V.) Pécs, 2009. 87–96.
BOROS 2010a	Boros László: Gianone család. In: PL 2010. I. 263.
BOROS 2010b	Boros László: Szőnyi Ottó. In: PL 2010. II. 281.
BORSY J 2010a	Borsy Judit: Koller József. In: PL 2010. I. 412.
BORSY J 2010b	Borsy Judit: Sláby Pankai Ferenc. In: PL 2010. II. 209.
BORSY J 2010c	Borsy Judit: Szilvek Lajos. In: PL 2010. II. 270.
BORSY J 2010d	Borsy Judit: Wurster József. In: PL 2010. II. 408.
BORSY K 1973	Borsy Károly: A pécsi nyomdászat kezdetei. Pécs, 1973.
BORSY K 1974a	Borsy Károly: Kétszáz éves a Pécsi Egyetemi Könyvtár. Klimó György a XVIII. századi Pécs kulturális felemelkedésének megalapítója. = <i>Dunántúli Napló</i> 1974. május 12. 8.
BORSY K 1974b	Borsy Károly: Hogyan találtam meg Klimó püspök sírját? = <i>Ifjúsági Híradó</i> , 1974. december
BORSY K 1976	Borsy Károly: A pécsi műemlékvédelem ismertetője. Száz éve született dr. Szőnyi Ottó. = <i>Dunántúli Napló</i> 1976. augusztus 7. 2.
BORSY K 1977a	Borsy Károly: Kétszáz éve halt meg Klimó György pécsi püspök. = <i>Dunántúli Napló</i> 1977. április 28. 6.
BORSY K 1977b	Borsy Károly: Klimó György. = <i>Vigília</i> 1977. július 490–493
BORSY K 1987	Borsy Károly: Szőnyi Ottó Dr. = <i>Pécsi Műszaki Szemle</i> 1987/3–4. sz. 42.
BORSY K 1993	Borsy Károly: A XVIII. század második felének két püspöke Klimó György és Galánthai gróf Eszterházy Pál László. In: Egyháztörténeti tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből I. kötet, Pécs, 1993. 275–306.
BORSY K 1998	Borsy Károly: A pécsi nyomdászat múltjából. = <i>Pécsi Szemle</i> 1998. tavasz–nyár. 47–53.
BORSY K 2000a	Borsy Károly: Klimó György, aki megszerette Pécs városát. = <i>Pécsi Szemle</i> 2000. tavasz. 21–26.
BORSY K 2000b	Borsy Károly: Engel János József. In: A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában (Tanulmányok) (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 134–146.

BORSY K 2003	Borsy Károly: A pécsi nyomdászat története 1836–1869. Pécsi Nyomdászegylet, Pécs, 2003.
CSANAK 1976	Csanak Dóra, F.: Pécsi Egyetemi Könyvtár. Jubileumi évkönyv 1774—1974. (Szerk.) Fényes Miklós. Pécs 1974. 219 1. [Recenzió]. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1976/4. 434.
CSANAK 1983	Csanak Dóra, F.: Két korszak határán – Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó (Irodalomtörténeti Könyvtár 38.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
CSAPODI 1946	Csapodi Csaba: A magyarországi nyomtatványok nyelvi megoszlása 1800-ig. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1946. 98–104.
CSAPODI–TÓTH–VÉRTESY 1987	Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: Magyar Könyvtártörténet. Gondolat, Budapest, 1987.
CSAPODI 1975	Csapodi Csaba: Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára. In: Janus Pannonius (Tanulmányok). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
CSAPODI 2000	Csapodi Csaba: Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára. In: A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában (Tanulmányok) (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 42–67.
CSAPODI 2003	Csapodi Csaba: Janus Pannonius kódexei és címerhasználata. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 2003/2. 203–205
CSELEBI 1904	Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664. (Ford.) Karácson Imre. Kiadja a M. Tud. Akadémia, Budapest, 1904.
CSELEBI 1985	Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664. (Ford.) Karácson Imre. Második kiadás. Gondolat, Budapest, 1985.
CSERKUTI 1917	Cs[erkuti] A[dolf], A régi Pécsről – A püspöki líceum elhelyezésének első terve. = <i>Dunántúl</i> 1917. szeptember 27. 3.
CSIBI 2009	Csibi Norbert: A Pécsi Püspöki Jogakadémia hallgatói a dualizmus korában. In: Tanulmányok Pécs történetéből 20. (Szerk.) Kaposi Zoltán – Vonyó József. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2009. 173–213.
CSÓKA J 1991	Csóka J. Lajos: A ratio educationis korszaka. In: Magyar művelődéstörténet. (Szerk.) Domanovszky Sándor Hasonmás kiadás. 4. kötet. Babits Kiadó, Szekszárd, 1991. 453–481.
CSONTOSI 1880	[Csonotosi János]: A pécsi, egri és gyöngyösi könyvtárakról. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1880/2–3. 184–189.
D 1912	Püspöki muzeum és könyvtár látogatása. = <i>Dunántúl</i> 1912. június 12. 3.
D 1937	A pécsi püspöki és egyetemi könyvtár helyzete. A fenntartott tulajdonjog mellett az egyetem csak használja a könyvtárat. = <i>Dunántúl</i> 1937. január 24. 4.
DERCSÉNYI 1962	Dercsényi Dezső: A pécsi kőtár. (A Janus Pannonius Múzeum Füzetei 1. szám). Pécs, 1962.
DN 1974	Jubileumi rendezvények. Kétszáz éves az Egyetemi Könyvtár. <i>Dunántúli Napló</i> 1974. október 11. 5.
ECSEDY 1999	V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézi sajtó korában 1473–1800. Balassi Kiadó, Budapest, 1999.
EK 2008	Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. (Szerk.) Szögi László. ELTE Eötvös Kiadó, [Budapest, 2008.]
EMBER 1959–1960	Ember Győző: Der österreichische Staatsrat und die ungarische Verfassung 1761–1768. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1960.
ENTZ 1940	Entz Géza: Klimó György pécsi püspök kulturális tevékenysége. (Különlenyomat Pannonia 1940. évi április-júniusi szám) Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., Pécs, 1940.

ENTZ 1941–1942	Entz Géza: A pécsi székesegyház kincseinek sorsa. = <i>Pannonia</i> 1941–1942. 329–341.
ENTZ 1997	Entz Géza, ifj.: Klimó György, mint Janus Pannonius-kutató. = <i>Pécsi Könyv- és Infotár</i> , 1997/1. 17–19.
FARKAS G 2008	Farkas Gábor Farkas: Az Egyetemi Könyvtár a jezsuita rend kezelésében (1561–1773). In: <i>Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei.</i> (Szerk.) Szögi László. ELTE Eötvös Kiadó, [Budapest, 2008.] 7–32.
FARKAS J 1835	Farkas József: Életírás. Koller József. = <i>Vallási és Egyházi Tár</i> . 1853/VI. füzet. 153–155.
FARKASNÉ–TAMÁSINÉ 1970	A Pécsi Tudományegyetem Központi Könyvtára. (Összeáll.) Farkas Józsefné – Tamási Mihályné. Pécsi Egyetemi Könyvtár, (Könyvtárismertertő). [Pécs, 1970 k.] 45 p.
FARKASNÉ–TAMÁSINÉ 1974	A 200 éves Klimó Könyvtár és a Pécsi Egyetemi Könyvtár. 1774–1974. (Könyvtárismertertő) (Összeáll.) Farkas Józsefné – Tamási Mihályné. Pécsi Egyetemi Könyvtár, [Pécs], 1974. [28] p.
FEDELES 2009	Fedeles Tamás: Studium Generale Quinqueecclesiense. In: <i>A középkor évszázadai (1009–1543).</i> (Szerk.) Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Sümegi József (A Pécsi Egyházmegye története I.) Pécs, 2009. 557–572.
FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011	Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra: A pécsi felsőoktatás évszázadai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2011.
FEJÉRDY–SOÓS 2011	Fejérdy András – Soós István: Klimó György és Giuseppe Garampi In: <i>Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai.</i> (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 125–141.
FEJES 1922	Fejes György: <i>Guidilibro de Pécs: Esperanto Grupo de Pécs</i> , Pécs, 1922.
FEJEZETEK 1980	Fejezetek a pécsi egyetem történetéből. (Szerk.) Csizmadia Andor, Pécs, 1980.
FÉNYES 1954	Fényes Miklós: Pécs száznyolcvanéves könyvtára. = <i>A könyvtáros</i> , 1954/10. 7–10.
FÉNYES 1958	[Fényes Miklós] (Felelős kiad.): <i>Egyetemi Könyvtár Pécs.</i> (Könyvtárismertertő) [Pécs, 1958. 4 p.]
FÉNYES 1962	Fényes Miklós: Tájékoztató a Pécsi Egyetemi Könyvtárról. (Könyvtárismertertő). Pécs, 1962. 4 p.
FÉNYES 1965	Fényes Miklós: A pécsi Klimó-könyvtár átrendezése az 1830-as években. (Adalékok a Pécsi Egyetemi Könyvtár történetéhez) (Közlemények a Pécsi Egyetemi Könyvtárból. Új sorozat 4.). Egyetemi Könyvtár, Pécs, 1965.
FÉNYES 1974a	Fényes Miklós: Pécsi Püspöki Könyvtár 1774–1923. In: <i>Jubileumi évkönyv 1774–1974.</i> (Szerk.) Fényes Miklós. Pécs, 1974. 7–113.
FÉNYES 1974b	Fényes Miklós: Kétszáz éves a Pécsi Egyetemi Könyvtár. A város jelentős kultúrártéke. = <i>Dunántúli Napló</i> 1974. október 16. 6.
FÉNYES 1986	Fényes Miklós: A pécsi Klimó-könyvtár múlt századi forgalmáról. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1986/4. 309–316.
FIRTINGER 1900	Firtinger Károly: <i>Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából.</i> Kiadja a Könyvnyomdászok Szakköre, Budapest, 1900.
FISCHERNÉ–POHÁNKA 2003a	Fischerné Dárdai Ágnes – Pohánka Éva: A Pécsi Tudományegyetem Könyvtára. In: <i>Egyetemi könyvtárak Magyarországon.</i> (Szerk.) Szögi László. Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma, Budapest, 2003. 79–87.
FISCHERNÉ–POHÁNKA 2003b	Fischerné Dárdai, Ágnes – Pohánka, Éva: <i>Library of University Pécs.</i> In: <i>University Libraris in Hungary.</i> Ed.: László Szögi. Budapest, 2003. 81–89.

- FISCHERNÉ-POHÁNKA 2008a Fischerné Dárdai Ágnes – Pohánka Éva: Pécsi Tudományegyetem Könyvtára. In: Egyetemi Könyvtárak Magyarországon 2008. (Szerk.) Szögi László. Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma, Budapest, 2008. 80–89.
- FISCHERNÉ-POHÁNKA 2008b Fischerné Dárdai, Ágnes – Pohánka, Éva. University of Pécs Library. In: University Libraries in Hungary. Ed.: László Szögi. The Board of University Library Directors, Budapest, 2008. 80–89.
- FITZ 1931–1932b Fitz József: A Pécsi Püspöki Könyvtárra vonatkozó irodalom. = *Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából* 3. szám. 1931–32. 7–8
- FITZ 1937 Fitz József: A könyvtár gyűjtőköre. = *Magyar Könyvszemle* 1937/4. 273–297.
- FITZ 1948 Fitz József: A magyar nyomdászat 1848 1849. (Hungária-könyv 13.) [Országos Széchenyi Könyvtár, 1948.
- FREY é.n. Frey György Péter: A tettei reneszánsz villa épületkutatása és elvi rekonstrukciója. <http://arch.eptort.bme.hu/19/19freygy.html> (2009.07.24.)
- FÜLÖP 1963a Fülöp Géza: A Habsburg-gyarmatosítás kora (1711–1772). In: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. (Összeáll.) Kovács Máté. Gondolat Kiadó, Budapest, 1963. 247–288.
- FÜLÖP 1963b Fülöp Géza: A felvilágosodástól 1848 márciusáig. In: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. (Összeáll.) Kovács Máté. Gondolat Kiadó, Budapest, 1963. 289–590.
- FÜLÖP 1978 Fülöp Géza: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás és a reformkor idején. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
- FÜLÖP 1993 Fülöp Géza: Olvasók, könyvek, könyvtárak. A kezdetektől 1848–49-ig. Magyar Médiapedagógiai Műhely, Budapest, 1993.
- FÜLÖP 1995 Fülöp Géza: Egyházi könyvtárak művelődési és emberformáló szerepe a magyar történelemben. In: Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993. (Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola és az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kiadványai I.). Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola – Egri Főegyházmegyei Könyvtár, Eger, 1995. 23–33.
- FÜLÖP 2010 Fülöp Géza: Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban, 1772–1848. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 2010.
- GÁL 2002 Gál Éva: In memoriam Horváth Antal (1848–1912). = *Pécsi Szemle* 2002. ősz. 94–97.
- GÁLOS 1947 Gálos László: A kétszázésetendő pécsi szeminárium. In: *Lelképásztori Tájékoztató* 1947. január. 11–13.
- GARAY 1958 Garay Ferenc: 250 ezer könyv birodalmában. = *Dunántúli Napló* 1958. január 12. 3.
- GOLDMANN 1926 Artur Goldmann: Die Gesetze der Wiener Nationalbibliothek und Universitätsbibliothek und einige ältere Bibliotheksordnung. Franz Winkler Verlag „im Buchladen“, Linz a. d. Donau, 1926. 3–11.
- GOSZTONYI 1942 Gosztónyi Gyula: A barokk Pécs. = *Sorsunk* 1942/4. 293–303.
- GOSZTONYI 1943 Gosztónyi Gyula: A pécsi ókeresztény temető. Dunántúl, Pécs, 1943. (Dunántúli kutatók munkaközösségének könyvei 1.) = *Magyar Művészet* 1928.
- GÓZSY 2011 Gózszy Zoltán: Szempontok Klimó György püspöki és főispáni kinevezéséhez, illetve tevékenységéhez. In: Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 142–153.
- HANUY 1903 Hanuy Ferenc: Katolikus Egyetem Pécsen – Tanulmány. Püspöki Lyceumi Nyomda (Madarász Béla), Pécsen, 1903.

- HANUY 1906 Hanuy Ferenc: A pécsi püspöki múzeum kötára. Írta: Szőnyi Ottó dr. 262 képpel. Pécs, 1906. Taizs József könyvnyomdája. Ára 4 korona. [Könyvismertetés] = *Katholikus Szemle* 1906/8. 877–879.
- HAT ÉVSZÁZAD 1994 Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái. (Szerk.) Szőgi László. Magyar Felsőoktatás – Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest, 1994. 51–53.
- HENDRE BIRO 2011 Hendre Biro Doina: Batthyány Ignác le fondateur de la Bibliothèque Batthyaneum a Alba Iulia. Sur ses projets scientifiques et culturels et sur ses modèles religieux (Batthyány Ignác, a gyulafehérvári Batthyaneum Könyvtár alapítója. A 18. század tudományos törekvései, kulturális és vallásos modelljei) In: Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 39–57.
- HERNÁDY 1957 Hernády Ferenc: Iscrizione di origine italiana nella priom biblioteca pubblica d'Ungheria. = *La Bibliofilia* 1957./2–3. 155–159.
- HERNÁDY 1959 Hernády Ferenc: A pécsi Klimó könyvtár múltjából. = *Magyar Könyvszemle* 1959. 86–90.
- HERNÁDY 1960a Hernády Ferenc: Guzmics Izidor a pécsi könyvtárról (A Pécsi Egyetemi Könyvtár történetéhez). = *Magyar Könyvszemle* 1960/1. 39–41.
- HERNÁDY 1960b Hernády Ferenc: Könyvégetés Pécsen a 18. században. = *Jelenkor* 1960/2. 95.
- HERNÁDY 1961 Hernády Ferenc: Klimó György könyvtárának két felirata – Adatok a pécsi műemlékkönyvtár nyilvánosítása és szabályzata történetéhez. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1959. Budapest, 1961. 302–315.
- HOFFMANN 1992 Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek. (Hasonmás kiadás). MTA Művészeti Kutató Intézet, Budapest, 1992.
- HOLLÓ-BARTHA 1998 Holló Szilvia – Bartha Lajos: Csillagászati műszerkészítők Magyarországon 1730 és 1850 között. In: Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből – Újabb eredmények a hazai tudomány-, technika- és orvostörténetből. A természettudomány, a technika és az orvoslás tárgyi, képi és írott forrásai (az 1997. évi ankét anyaga). Prof. Dr. Heckenast Gusztáv tiszteletére. (Szerk.) Vámos Éva – Vámosné Vigyázó Lilly. MTESZ–Országos Műszaki Múzeum, Budapest, 1998. 113–115.
- HOLOVICS 1966 Holovics Flórián: Baranya a XVII. század elején. Dallos Miklós pécsi püspök jegyzete 1620-ban. In: A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1966. Pécs, 1967. 171–178.
- HOÓZ 1974 Hoóz Istvánné: A Pécsi Egyetemi Könyvtár folyóiratállományának alakulása és összetétele. In: Jubileumi Évkönyv 1774–1974. (Szerk.) Fényes Miklós. Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 1974. 195–219.
- HORVÁT 1833 Horvát István: Halálozások. Koller József. = *Tudományos Gyűjtemény* 1833/III. 126–127.
- HORVÁT 1834 Horvát István: Miért találtak gyakrabban a pénzgyűjteményekben Szent István, Péter, Sámuel és I. András Magyar Királyoknak pénzeik, mint sem az ezek után uralkodott Magyar Fejedelmek pénzeik? = *Tudományos Gyűjtemény* 1834/I. 40–47. (45)
- HORVÁTH-FEDELES 2007 Horváth István – Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan pecséthasználata (1700–1845). In: Baranyai Történelmi Közlemények 2. (2006–2007). Pécs, 2007. 9–26.

HORVÁTH M 1932	Horváth Margit: Klimó püspök könyvtáralapítása. In: <i>Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából</i> 12. szám. 1932. október. 1–23.
HORVÁTH M 1937	Horváth Margit: Mit tudunk meg Klimó püspök hagyatéki irataiból a könyvtárra vonatkozóan. In: <i>Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából</i> 37. szám. 1937. január. 1–17.
HORVÁTH M 2000	Horváth Margit: Klimó püspök könyvtáralapítása. In: <i>A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában.</i> (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Surján Miklós – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 81–90.
HORVÁTH T 1981	Horváth Teréz: Térj vissza gyakrabban. = <i>Magyar Ifjúság</i> 1981. február 13. 18–19.
HÖBE 1839	Höbe Károly: Négyesi báró Szepeszy Ignác pécsi püspök élete. = <i>Egyházi Tár</i> 1839/XIII. 275–284.
HUSZTI 1931	Husztai József: Janus Pannonius. Janus Pannonius Társaság, Pécs, 1931.
JAKÓ 1991	Jakó Zsigmond: Batthyány Ignác a tudós és a tudományszervező. = <i>Erdélyi Múzeum</i> 1991/1–4. 76–99.
JANKOVITS 2001	Jankovits László: Könyvtári utazások (Faludi Ferenc és a Klimó Könyvtár). In: <i>A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában.</i> (Szerk.) Csóka-Jaksa Helga. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3.) Pécs, 2001. 91–99.
JEDLICSKA 1891	Jedlicska Pál: Kiskárpáti emlékek. II. kötet. Budapest-Eger, 1891. 315–317, 334.
JEGYZÉKE 1885	Jegyzéke a Pécsi Nemzeti Casinó könyvtárának. Kiadott 1885. évben. Ramazetter K. Könyvnyomdája, Pécs, 1885.
JUBILEUMI 1974	Jubileumi Évkönyv 1774–1974. (Szerk.) Fényes Miklós. Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 1974.
KAJTÁR 2009	Kajtár István: „Papi talárján a tudós palástja, az egyik kezében a mise- a másikban a törvénykönyv. In: <i>A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete.</i> A 2009. október 16-án, Pécsen tartott tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Kajtár István – Pohánka Éva. PTE-ÁJK – Publikon Kiadó, Pécs, 2009. 89–104.
KAPOSI 2006	Kaposi Zoltán: Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000. Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara. Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara, [Pécs], 2006.
KARDOS–KELEMEN–SZÖGI 2000	Kardos József – Kelemen Elemér – Szögi László: <i>A magyar felsőoktatás évszázadai.</i> Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.
KATUS 1995	Katus László: Pécs népessége 1848 és 1920 között. In: <i>Pécs népessége 1543–1990.</i> Az 1993. december 15-én rendezett konferencia előadásai. (Szerk.) Vonyó József. (Tanulmányok Pécs történetéből 1.) Pécs Története Alapítvány–MTT Dél-Dunántúli Csoportja, Pécs, 1995. 37–93.
KATUS 2010	Katus László: <i>A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914.</i> Egyetemi tankönyv. 2. javított kiadás. [Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs, 2010.]
KELECSÉNYI 1988	Kelecsényi Gábor: <i>Múltunk neves könyvgyűjtői.</i> Gondolat, Budapest, 1988. 114–124., 157–166.
KELÉNYI B 1930	Kelényi B. Ottó: <i>A magyar csillagászat története.</i> (A Konkoly-Alapítványú Budapest-Svábhelyi M. Kir. Asztrofizikai Observatórium Csillagászati értekezései I. kötet, 2. füzet) Budapest, 1930.
KEREKES 2000	Kerekes Imre: <i>A Pécsi Ingyenes Népkönyvtári Egyesület története.</i> In: <i>A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában.</i> (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Surján Miklós – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 202–211.

KESZTHELYI 2002	Keszthelyi Sándor: Klimó György Pécsre tervezett csillagvizsgálója 1770 körül. = <i>Astra</i> 2002. március–április. 3–4.
KOCSIS 1937	Kocsis László: Szőnyi Ottó. Az élő ember. = <i>Dunántúl</i> 1937. november 14. 4.
KÓKAY 1979	A magyar sajtó története. 1. kötet. (Szerk.) Kókay György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
KÓKAY 1983	Kókay György: Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
KÓKAY 1999	Kókay György: A magyarországi könyvtárak és a művelődés a 18. század második felében. Klimó György emlékezete. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1999/3. 304–313.
KOLTA 1957	Kolta János: Pécsi kalauz. Kiadja Pécs Megyei Jogú Város Idegenforgalmi Hivatala, Pécs, 1957. 78–79.
KOLTA 1967	Kolta János: Pécs egyetemei és főiskolái 1367–1967. Panoráma, Pécs, 1967.
KOPCSÁNYI 1897	Kopcsányi Károly: A pécsi jogakadémia múltja és jelene. Pécs, Kiadja a Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, 1897.
KOPCSÁNYI 1911	Kopcsányi Károly: Dr.: Klimó György pécsi püspök emlékezete – Emléktáblát tettek szülőházára. = <i>Dunántúl</i> 1911. április 30. 2–3.
KOROMPAY 1974	Korompay János: Kétszáz éves hazánk első nyilvános könyvtára. = <i>Ország-Világ</i> (18/22) 1974. május 29. 20–21.
KÓSA 2006	Magyar művelődéstörténet. (Szerk.) Kósa László. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
KOSÁRY 1996	Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Harmadik, kiegészített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.
KOVÁCH 1974	Kovách Zoltán: A magyarországi katolikus egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából. In: Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. (Összeáll.) Pintér Mária. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1974. 227–236.
KOVÁCS A 2010	Kovács Attila: Pannon Filharmonikusok Pécs. In: PL 2010. II. 68–69.
KOVÁCS M 1963	A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. (Összeáll.) Kovács Máté. Gondolat Kiadó, Budapest, 1963.
KOVÁCS Z 2009	Kovács Zoltán: Fejezetek a Pécsi Káptalani Levéltár történetéből (19-20. század). In: Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére. (Szerk.) Kokovai Szabina – Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 8.) Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2009. 159–177.
KÖRTVÉLYESI 2001	Körtvélyesi Zsolt: Elkészült az ötvenezer kötetes Klimó-könyvtár katalógusa. Mária Terézia döntött úgy, hogy Pécsre kerüljön a püspöki gyűjtemény. = <i>Napi Gazdaság</i> 2001. október 8. 21.
LENGVÁRI 1996	Lengvári István: Szőnyi Ottó régészeti és művészettörténeti munkássága. In: Az Előadások Pécs történetéből '94 és az Előadások Pécs történetéből '95 című konferenciák válogatott előadásai. (Szerk.) Vonyó József (Tanulmányok Pécs történetéből 2–3.) Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1996. 173–180.
LENGVÁRI 2009	Lengvári István: Szőnyi Ottó munkásságának könyvészete. In: Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére. (Szerk.) Kokovai Szabina – Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 8.) Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, 2009. 178–194.
LENGYEL 1967	Lengyel Alfréd: A Pécsi Királyi Akadémia története. In: Jubileumi tanulmányok. I. kötet. [Közreadja a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága]. Pécs, 1967. 261–285.
LIBER 1933	Liber Margit: Klimó, mint mecénás In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudomány Egyetem Könyvtárából</i> 23. szám. 1933. november. 1–8.
LITVÁNYI 1941	Litványi László: A pécsi püspöki könyvtár. In: <i>Sorsunk</i> 1941/3. 240–244.

- LÖFFLER 2011 Löffler Erzsébet: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár berendezésének ikonográfiai programja. In: Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 28–38.
- LUKINICH 1933 Lukinich Imre: Az egyetem alapításának története, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Pécs, 1933.
- MADAS E 1998 Madas Edit: Írás, könyv és könyvhasználat a középkori Magyarországon, 1000–1526. In: Madas Edit – Monok István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig. Balassi Kiadó, [Budapest, 1998] 11–83.
- MADAS J 1978 Madas József: Pécs-belváros telkei és házai. Adatgyűjtemény. Pécs, 1978.
- MÁRFI 1985 Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei (1867–1914) I. rész. In: Baranyai Helytörténetírás 1985. 193–214.
- MÁRFI 1989 Márfi Attila: Pécs szabad királyi város dualizmus kori egyesületeinek vizsgálata (1867–1918). In: Baranyai Helytörténetírás 1985. 133–170.
- MÁRFI 1996 Márfi Attila: Száz éves a Pécsi Nemzeti Színház = *Honismeret* 1996/2. 39–43.
- MÁRFI 1999 Márfi Attila: Pécs első közsínháza a Mária utcai Stadttheater. = *Pécsi Szemle* 1999. nyár. 32–38.
- MÁRFI 2005 Márfi Attila: Színház és mozi együttélése a 20. század elején Pécsen. = *Pécsi Szemle* 2005. ősz. 58–65.
- MÁRFI 2010a Márfi Attila: Cafilisch. A legendás cukrászda története. [Házmaster '98 Kft.], Pécs, 2010
- MÁRFI 2010b Márfi Attila: Mozik. In: PL 2010. I. 528.
- MARGALITS 1902 Margalits Ede: Magyar Tudományosság. Hunyadi Mátyás Intézet, Budapest, 1902.
- MÁTRAHÁZI 1980 Mátraházi Zsuzsa: „Gazdagabban távozz, térj vissza gyakrabban” Bemutatjuk a pécsi Klimó-könyvtárat. = *Fejér Megyei Hírlap* 1980. január 20. 7.
- MEZEY 1963 Mezey László: A kéziratosság századai. In: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. (Összeáll.) Kovács Máté. Gondolat Kiadó, Budapest, 1963. 105–108.
- MH 1974 Kétszáz éves a pécsi könyvtár. = *Magyar Hírlap* 1974. január 10. 6.
- MONOK 1993 Monok István: Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526–1720. Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás. (Szerk.) Monok István. (Olvasmánytörténeti dolgozatok V.) Scriptum Kft., Szeged, 1993.
- MONOK 1996 Monok István: „*Libri in publica libraria exules scholastici*”. Kísérlet egy fejlődésértelmezésére, avagy a városi közösségi könyvtárak kialakulásáról Magyarországon. In: Tarnai Andor-émlékkönyv. (Szerk.) Kecskeméti Gábor. Budapest, 1996. 181–187.
- MONOK 1998 Monok István: Könyvtárak és könyvolvasás a Kárpát-medencében, 1526–1730. In: Madas Edit – Monok István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig. Balassi Kiadó, [Budapest, 1998.] 84–184.
- MÓRÓ 1979 Móró Mária Anna: Olvasóegyletek és népkönyvtárak kialakulásáról Magyarországon. In: Baranyai Helytörténetírás 1977. Pécs, 1979. 169–196.
- MÓRÓ 1995 Móró Mária Anna: Pécs város népessége a török alóli felszabadulástól 1848-ig. In: Pécs népessége 1543–1990. Az 1993. december 15-én rendezett konferencia előadásai. (Szerk.) Vonyó József. (Tanulmányok Pécs történetéből 1.). Pécs Története Alapítvány–MTT Dél-Dunántúli Csoportja, Pécs, 1995. 27–36.

- MÓRÓ 1996b Mária Anna: Pécsi Püspöki Könyvtár – Pozsonyi Egyetemi Könyvtár – az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára. = *Pécsi Könyv- és Infotár* 1996/8. 11–18
- MÓRÓ 2000 Móró Mária Anna: Pécsi Püspöki Könyvtár – Pozsonyi Egyetemi Könyvtár – az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára. In: A könyv- és könyvkultúra ezer éve Baranyában. (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 212–221.
- MÓRÓ 2001b Móró Mária Anna: A pécsi püspöki könyvtár katalógusai. In: A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában. (Szerk.) Csóka-Jaksa Helga (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3.) Pécs, 2001. 101–113.
- MÓRÓ 2003 Móró Mária Anna: Koller József hagyatéka. In.: Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai. (Szerk.) Font Márta és Vargha Dezső (Tanulmányok Pécs történetéből 13.) Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003. 63–76.
- MÓRÓ 2004 Móró Mária Anna: Klimó-gyűjtemény. A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött püspöki könyvtár. = *Pécsi Szemle* 2004. tél. 34–35.
- NÉMETH 1998 Németh Balázs: A XVIII. századi Magyarország főpapi könyvtárainak szerepe az írásbeliség fejlődésében, különös tekintettel a szombathelyi és a pécsi püspöki könyvtárra. In: A magyar felnőttoktatás története. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1998. 136–140.
- NYAKAS 1934 Nyakas Sarolta: Az első pécsi nyomda története 1773–1836. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T., Pécs, 1934.
- NYILT KÉRELEM 1872 Nyílt kérelem a Pécsen fölláltatandó m. kir. Egyetem érdekében. Több pécsi és baranyamegyei polgár megbízásából: egy pécsvárosi bizottsági tag. Nyomatott ifj. Madarász Endrénél, Pécs, 1872.
- ÓDOR 2004 Ódor Imre: Az első pécsi nyomda és kiadványai (1773–1836). = *Panoráma* 2004/2. 12–15.
- OSTI 2000 Giuseppe Osti: Adalbert Blumenschein: L'uomo e l'opera. Estratto Atti dell'Accademia Roveretana degli Agiati, a. 250 (2000), ser. VII, vol. X, A. Accademia Roveretana Degliagiati, Rovereto, 2000. 269–338.
- PÁLY 1971 Pályi Gábor: Adatok a pécsi színjátszás történetéhez (1818–1939). = *Baranyai Művelődés* 1971/2. 91–98.
- PAPP 2002 Papp István: A könyvtár épülete és berendezése. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. kötet – Határterületek. (Szerk.) Horváth Tibor – Papp István. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 265–301.
- PL 2010 Pécs Lexikon I–II. kötet. (Főszerk.) Romváry Ferenc. Pécs Lexikon Nonprofit Kulturális Kft., Pécs, 2010.
- PÉCSI EGYETEM 1872 A pécsi egyetem kérdéséhez. = *Magyar Állam – Egyetemes politikai napilap*. XIII. évfolyam, Pest, 1872. november 5. 1–2.
- PÉCSI EGYHÁZMEGYE 2008 A pécsi egyházmegye ezer éve 1009–2009. (Szerk.) Sümegi József. Pécs, 2008.
- PNC 1898 A Pécsi Nemzeti Casino alapszabályai. Taizs József, Pécs, 1898.
- PETROVICH 1967 Petrovich Ede: Ismeretlen adatok a Pécsi Egyetemi Könyvtár történetéhez. = *Magyar Könyvszemle* 1967/1. 40–43.
- PETROVICH 1974a Petrovich Ede: A 200 éves Klimó-könyvtár történetéhez. = *Magyar Könyvszemle* 1974/3–4. 315–325.
- PETROVICH 1974b Petrovich Ede: Klimó püspök kulturális tevékenysége. Kétszáz éves az Egyetemi Könyvtár. = *Dunántúli Napló* 1974. október 13. 7.
- PETROVICH 2000 Petrovich Ede: A 200 éves Klimó-könyvtár történetéhez. In: A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában. (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Surján Miklós – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 95–100.
- PILKHOFER 2005 Pilkhoffer Mónika: A Klimó-könyvtár. = *Royal Club*. 2005. október, 12–13.

PKT 1936	Györkös József. = <i>Pécsi Katolikus Tudósító</i> 1936. május 88–89.
POGÁNY 2003	Pogány György: Különgyűjtemények. In: Könyvtárosok kézikönyve 3. kötet – A könyvtárak rendszere. (Szerk.) Horváth Tibor – Papp István. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 181–203.
POGÁNY 2005	Pogány György: A magyar könyvgyűjtő kalauza. Kiss József Könyvkiadó, Budapest, 2005.
POHÁNKA 2005a	Pohánka Éva: A Pécsi Püspöki Joglyceum könyvtára a 20. század viharai-ban. = <i>Pécsi Szemle</i> 2005. tél 48–55.
POHÁNKA 2007a	Pohánka Éva: Zichy Gyula és a Pécsi Egyetem alapítása. In: Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére. (Szerk.) Horváth István – Kikindai András. (Egyháztörténeti tanulmányok 2.) Pécsi Püspökség, Budapest, 2007. 29–45.
POHÁNKA 2007b	Pohánka Éva: „...a tulajdonjog sértetlen fenntartásával...” – A Pécsi Püspöki Könyvtár helye a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárában (1923–1950). In: A Pécs gazdasága és társadalma a 18–20. században és a Pécs évszázadai című, 2005. évi konferenciák válogatott előadásai. (Szerk.) Kaposi Zoltán – Pilkhoffer Mónika. (Tanulmányok Pécs történetéből. 19.) Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2007. 349–365.
POHÁNKA 2007c	Pohánka Éva: A Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtárának kirablása és visszaszerzése (1919–1945) In: Pécs gazdasága és társadalma a 18–20. században és a Pécs évszázadai című, 2005. évi konferenciák válogatott előadásai (Szerk.) Kaposi Zoltán – Pilkhoffer Mónika (Tanulmányok Pécs történetéből. 19.) Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2007. 311–322.
POHÁNKA 2007d	Pohánka Éva: A Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtárának története. In: A Pécsi Egyházmegye vonzásában. Ünnepi tanulmányok Timár György tiszteletére. (Szerk.) Fedeles Tamás – Horváth István – Kiss Gergely (METEM Könyvek 63.) METEM, Budapest, 2007. 295–310.
POHÁNKA 2008a	Pohánka Éva: Eremlopás a Pécsi Püspöki Könyvtárban 1803 és 1804 között. = <i>Pécsi dénár. A baranyai éremgyűjtők híradója.</i> (VIII/11.) 2008. november 1. 88. szám. 6–7.
POHÁNKA 2009a	Pohánka Éva: A pécsi püspöki éremgyűjtemény kirablása – A Pécsi Püspöki Könyvtár Éremtárának 1803–1804-es ellopásának története. = <i>Pécsi Szemle</i> 2009. tavasz. 58–64.
POHÁNKA 2009b	Pohánka Éva: Eremlopás a Pécsi Püspöki Könyvtárban 1803 és 1804 között = Münzdiebstahl in der bischöflichen Bibliothek in Pécs zwischen 1803 und 1804. = <i>Numizmatikai Közlöny</i> 2009. 203–210.
POHÁNKA 2009c	Pohánka Éva: Szentkirályi István élete és munkássága. In: Egyházi arcélek a pécsi egyházmegyéből. (Szerk.) Fedeles Tamás – Kovács Zoltán – Sümegi József. (Egyháztörténeti tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből V.) Pécs, 2009. 225–272.
POHÁNKA 2009d	Pohánka Éva: A Pécsi Püspöki Könyvtár könyvtárárei a 20. században. In: Egyházi arcélek a pécsi egyházmegyéből. (Szerk.) Fedeles Tamás – Kovács Zoltán – Sümegi József. (Egyháztörténeti tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből V.) Pécs, 2009. 273–290.
POHÁNKA 2009e	Pohánka Éva: A Pécsi Püspöki Könyvtár eredeti épülete. In: Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére. (Szerk.) Kokovai Szabina – Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 8.) Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2009. 260–272.
POHÁNKA 2009f	Pohánka Éva: A könyvkultúra, a tudomány- és az irodalom pártolás – A Pécsi Püspöki Könyvtár története. = <i>Irodalmi Páholy</i> 2009. ősz. 67–70.
POHÁNKA 2009g	Pohánka Éva: Adalékok Klimó György pécsi püspök munkásságához. In: Tanulmányok Pécs történetéből 20. (Szerk.) Kaposi Zoltán – Vonyó József. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2009. 127–139.

- POHÁNKA 2009h Pohánka Éva: Egy jogi szakkönyvtár múltja – A Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtára. In: A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete. A 2009. október 16-án, Pécsen tartott tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Kajtár István – Pohánka Éva. PTE-ÁJK – Publikon Kiadó, Pécs, 2009. 253–276.
- POHÁNKA 2010a Pohánka Éva: 300 éve született Klimó György, a Pécsi Egyházmegye kultúrapártoló püspöke. = *Pécsi Szemle* 2010. nyár. 28–35.
- POHÁNKA 2010b Pohánka Éva: Gálos László. In: PL 2010. I. 255.
- POHÁNKA 2010c Pohánka Éva: Györkös József. In: PL 2010. I. 278.
- POHÁNKA 2010d Pohánka Éva: Késmárky István. In: PL 2010. I. 390.
- POHÁNKA 2010e Pohánka Éva: Pollák János. In: PL 2010. II. 141.
- POHÁNKA 2010f Pohánka Éva: Simon Máté. In: PL 2010. II. 205.
- POHÁNKA 2010g Pohánka Éva: Szentkirályi István. In: PL 2010. II. 260.
- POHÁNKA 2010h Pohánka Éva: Vizer Ádám. In: PL 2010. II. 396.
- POHÁNKA 2011a Pohánka Éva: „*Boldog idők! Amikor az emberi értelem ilyen intézményekben támogatásra lel.*” (Klimó György pécsi püspök példamutató könyvtáralapítása). = *Jelenkor* 2011/5. 524–528.
- POHÁNKA 2011b Pohánka Éva: Klimó György élete. In: Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 9–14.
- POHÁNKA 2011c Pohánka Éva: A nyilvános pécsi püspöki könyvtár berendezésének és állományának „rekonstrukciója”. In: Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 17–27.
- RÁCZ 2001 Rácz Ágnes: A kiadványok bibliográfia számbavétele: leíró katalogizálás. In: Könyvtárosok kézikönyve 2. kötet – Határterületek. (Szerk.) Horváth Tibor – Papp István. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 191–295.
- RAJCZI 1990 Rajczi Péter: Déldunántúl főiskolája a XIX. században – A Pécsi Püspöki Líceum (Jogakadémia) története. In: A Dunántúl településtörténete. VIII. kötet. (Szerk.) Nemes István. PATE Nyomda, Keszthely–Pécs, 1993. 229–239.
- RAJCZI 2009 Rajczi Péter: A Pécsi Püspöki Jogakadémiai története. In: A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete. A 2009. október 16-án, Pécsen tartott tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Kajtár István – Pohánka Éva. PTE-ÁJK – Publikon Kiadó, Pécs, 2009. 37–47.
- RAYMAN 2003–2004 Rayman János, Klimó György pécsi püspök éremgyűjteménye és numizmatikai tárgyú könyvei. = *Numizmatikai Közöny* 2003–2004. 89–107.
- RAYMAN 2004 Rayman János: Díszkiadás a bécsi császári éremtar arany- és ezüstpénzeiről. Klimó György pécsi püspök könyvtárának kincseiből. 1. rész = *Az Érem* 2004/1. 45–49.
- RAYMAN 2007 Rayman János: Klimó György híres éremgyűjteménye, In: „... használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban c. konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában 2006. szeptember 26. (Szerk.) Pohánka Éva. Pécs, 2007. 11–30.
- RAVASZ 1983 Ravasz János: A Pécsi Tudományegyetem (1923–1950). (Gépirat) I–VIII. kötet. Függelék. Pécs, 1983.

REÉH 1927	Reéh György: A tettyei papíros malom. = <i>Dunántúl</i> 1927. július 24. 2–3
RÉGI MAGYAR 1995	Régi magyar egyetemek emlékezete. Memoria Universitatum et Scholarum maiorum regni Hungariae. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez 1367–1777 (Szerk.) Szőgi László. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1995.
RITOÓKNÉ 2002	Ritoókné Szalay Ágnes: „ <i>Nympha super ripam Danubii</i> ”. Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Balassi Kiadó, Budapest, 2002. (cop. 1983.)
ROMSICS 2001	Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
ROMVÁRY 1982	Romváry Ferenc: Pécs szobrai. Szobrok, épületszobrok, emlékművek, emléktáblák. Pécs, 1982. 374–375., 395–396.
ROMVÁRY 2004	Romváry Ferenc: A pécsi múzeum vázlatos története 1945-től napjainkig. = <i>Pécsi Szemle</i> 2004. nyár. 64–87.
ROMVÁRY 2010	Romváry Ferenc: Városi Múzeum. In: PL 2010. II. 365–366.
SARBAK 2009	Sarbak Gábor: Könyvkultúra. In: A középkor évszázadai (1009–1543). (Szerk.) Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József. (A Pécsi Egyházmegye története I.) Pécs, 2009. 573–586.
SARKADY 1859	Sarkady István: A pécsi püspöki könyvtár. = <i>Új Magyar Múzeum, egyszerűsmind a Magyar Akadémia Közlönye</i> . 1859/1. 174–178.
SCHER 1952–1954	[Scher Tibor] (Felelős kiad.): Egyetemi Könyvtár Pécs. (Könyvtárismertető) Pécsi Egyetemi Könyvtár, [1952–1954]. 13 p.
SOMKUTI 2002	Somkuti Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1918. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2002.
SONKOLY 2000	Sonkoly Károly: Képfaragók háza. Franz Anton Speth szobrász otthona és műhelye. = <i>Pécsi Szemle</i> 2000. nyár. 4–21.
SONKOLY 2003	Sonkoly Károly: A klasszicista Pécs építőmestere Piatsek József (1781–1854) (Pécsi regélő 1.). Alexandra Kiadó, Pécs, 2003. 98–108.
SÜLE 2010	Süle Tamás: Patkovics József. In: PL 2010. II. 79.
SZABÓ 1940	Szabó Pál, vitéz: A magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940.
SZALAI 2001	Szalai Kornélia: Könyvtáralapító Klimó püspök. = <i>Magyar Könyvgyűjtő</i> 2001. január 4–5.
SZARVASI 1939	Szarvasi Margit: Magánkönyvtáraink a XVIII. században. (Főpapok és főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai VII.). Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.T., Budapest–Pécs, 1939.
SZAUTER 1869	Szauter Antal: Emléklapok b. Szepesy Ignác néhai pécsi püspök arcképének Pécsen 1869. évi júliushó 16-án a Tanítóképezdei helyiségben történt leleplezési ünnepélyéről. Pécsen, Ifj. Madarász E. Gyorssajtóján, 1869. 14–15.
SZAUTER 1873	Szauter Antal: A szervezendő országos Katholikus Autonómiai Congressus egyik fő teendője. Több pécsi polgár és ügybarát megbízásából. Pécsen, Nyomatott ifj. Madarász Endrénél, 1873.
SZELESTEI 2003	Szelestei N. László: Koller József és a historia litteraria. In: Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai. (Szerk.) Font Márta és Vargha Dezső. (Tanulmányok Pécs történetéből 13.) Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003. 77–87.
SZÉNÁSZKY 1992	Szénászkzy Mária: Szepesy Ignác kulturális tevékenysége. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1992/1. 13–22.
SZÉNÁSZKY 2006	Szénászkzy Mária: Szepesy Ignác kulturális és könyvtárfejlesztő tevékenysége. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 5.) Pécs, 2006.

szentkirályi 1902	[Szentkirály] Valdinger István: Adatok a hittudományi intézet történetéhez. In: A pécsi püspöki hittudományi intézet évkönyve 1901–1902-iki tanévről. Püspöki Lyceum Nyomda (Madarász Béla) Pécs, 1902. 97–131.
szentkirályi 1911a	Klimó György püspök és a pécsi egyetem (A pécsi egyetem jogfolytonosságának kérdéséhez). = <i>Dunántúl</i> 1911. április 16. 2–3.
szentkirályi 1911b	Klimó püspök és a pécsi hittudományi kar. = <i>Dunántúl</i> 1911. május 21. 1–2.
szentkirály 1916	Szentkirályi István: Klimó püspök Szent István jobbkezeréről [1771]. = <i>Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője</i> 1916. 21–23.
szentkirályi 1930	Sz[entkirályi István]: A szentkúti szoborrombolás – Egy 128 évvel ezelőtti per története. = <i>Dunántúl</i> 1930. augusztus 2. 2–3. p.a
szentkirályi 1931	Szentkirályi István: A pécsi püspöki könyvtár első éve. – Klimó György pécsi püspök nevéhez fűződik a könyvtár megalapítása. = <i>Dunántúl – Húsvét</i> 1931. április 5. 34.
szentkirályi 1934	Szentkirályi István: A jakabhegyi remeteház és könyvtára. In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából</i> . 29. szám. 1–31.
SZEREDY 1879	Szeredy József: Egyházjog különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra. II. kötet. Pécs, Nyomatott Ifj. Madarász E. Könyvnyomdájában, 1879.
SZILVEK 1900	Szilvek Lajos: Hol állítsunk kath. Egyetemet? Püspöki Líceumi Nyomda (Madarász Béla), Pécs, 1900.
SZINNYEI 1891–1914	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV kötet. Hornyánszky Viktor császári és királyi udvari Könyvnyomda, Budapest, 1891–1914.
SZITA 1966	Szita László: Pécsi és baranyai papírkészítők a XVIII–XIX. században. = <i>Művelődési Tájékoztató</i> 1966. 96–99.
SZITA 1967	Szita László: A papírkészítés és a papírgyártás Pécsen 1764–1860. (Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 79.) Pécs, 1967. 7.
SZKLADÁNYI 1979	Szkladányi Péter: Lickl György, a pécsi székesegyház zenészszerzője és karnagya. [Baranya Megyei Levéltár], Pécs, 1979.
SZÖLLŐSY 1892	Szöllősy Károly: Pécs egyházmegyei papság irodalmi működése. = <i>Magyar Sion</i> 1892. 551–556., 619–630., 711–716.
SZÖNYI 1906	Szőnyi Ottó: A Pécsi Püspöki Múzeum Kötára – 262 képpel. Taizs József Könyvnyomdája, Pécs, 1906.
SZÖNYI 1907	A pécsi püspöki múzeum kötára. = <i>Archaeologiai Értesítő</i> 1907. 175–178.
SZÖNYI 1908a	[Szőnyi Ottó]: A pécsi püspöki múzeum kő- és éremgyűjteményeinek áttelepítése. = <i>Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője</i> 1908. április. 64–66.
SZÖNYI 1908b	Szőnyi Ottó: Koller József irodalmi munkássága. = <i>Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője</i> 1908. 71–72.
SZÖNYI 1926	Szőnyi Ottó: Pécs. Útmutató a városban és a környékén. II. kiadás. A Danubia kiadása. [Dunántúli Egyetemi Nyomdája, Pécs, 1926 k.] 24.
SZÖNYI 1942	Szőnyi Ottó: Pécs. Útmutató. 2. kiadás, Danubis, Pécs, 1942. 42–44.
TIBOLD 1870	Tibold Özséb: Világátörténelmi helyek zsebszótára. Különös tekintettel hazánkra. Tanodai és magán használatra. Pécs, Nyomatott ifj. Madarász Endrénél, 1870. 430–435.
TIMÁR 2003	Timár György: Koller József 1745–1832. In: Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai. (Szerk.) Font Márta és Vargha Dezső. (Tanulmányok Pécs történetéből 13.) Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003. 19–54.
TÓTH GY 2003	Tóth Gyula: A könyvtár történelmi szerepváltásai. In: Könyvtárosok kézikönyve 3. kötet – A könyvtárak rendszere. (Szerk.) Horváth Tibor – Papp István. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 15–38.

TÓTH I 1979	Tóth István: Telegdi Miklós reneszánsz könyvtára. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1979/3. 273–284.
TÓTH L 1932a	Tóth László: XVIII. századi olasz és magyar teológusok harca a felvilágosodás ellen. = <i>Katholikus Szemle</i> 1932/3. 180–195.
TÓTH-VÉRTESY 1982	Tóth András – Vértesy Miklós: A budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944) = <i>Historia Bibliothecae Universitatis Budapestiensis</i> (1561–1944). Egyetemi Könyvtár, Budapest, 1982.
TÖRÖK 1943	Török Gyula: Pécsi Útmutató. [Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Pécs], 1943. 90., 171.
TÖRVÉNYEK 1950	Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. I. Törvények és törvényerejű rendeletek 1949. Közzéteszi a Minisztertanács Elnökségi Hivatala. Budapest, 1950.
TRAVNIK 1933	Travnik, Eugene: Zur Entstehung der Kirchenfürstlichen Bibliotheken Ungarns im 18. Jahrhundert. In: <i>Deutsche-Ungarische Heimatsblätter – Vierteljahrschrift für Kunde des Deutschtums in Ungarn und für deutsche und ungarische Beziehungen</i> . Hrsg. Jakob Bleyer. V. Jahrgang 1–2. Heft. Budapest, 1933. 333–344.
TRAVNIK 1934	Travnik, Eugene: Zur Entstehung der Kirchenfürstlichen Bibliotheken Ungarns im 18. Jahrhundert. In: <i>Deutsche-Ungarische Heimatsblätter – Vierteljahrschrift für Kunde des Deutschtums in Ungarn und für deutsche und ungarische Beziehungen</i> . Hrsg. Jakob Bleyer. VI. Jahrgang 1–2. Heft. Budapest, 1934. 19–35., 309–322.
TREBBIN 2006	Trebbin Ágost: A pécsi Nádor Szálló regénye. Fejezetek egy pécsi szálloda történetéből 1846–1988. Házmeester '98 Kft., Pécs, 2006.
TÜSKÉS 1986	Tüskés Tibor: „Gazdagabban távozz...” = <i>Új Tükör</i> 1986. december 7. 36–37.
UE 1974	M. K.: Kétszáz éves a Pécsi Egyetemi Könyvtár. = <i>Új Ember</i> 1974/44. 2.
VÁRADY 1897	Várady Ferenc: Baranya multja és jelenje. I. kötet. Pécs, Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság Nyomása, 1897. 379–398.
VARGA 2009	Varga Szabolcs: Művelődés, oktatás Mohács után. In: <i>A középkor évszázadai</i> (1009–1543). (Szerk.) Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Sümegi József (A Pécsi Egyházmegye története I.) Pécs, 2009. 587–593.
VARJÚ 1899a	Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár (Egy melléklettel a szöveg közt három rajzzal és két hasonmással). = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1899/2. 134–175.
VARJÚ 1899b	Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár (Második közlemény, a szöveg közt egy hasonmással). = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1899/3. 209–241.
VARJÚ 1899c	Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár (Harmadik közlemény, a szöveg közt egy hasonmással). = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1899/4. 329–345.
VARJÚ 1900a	Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyányi-könyvtár. (Folytatás, két melléklettel és a szöveg közt tíz hasonmással). = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1900/1. 17–55.
VARJÚ 1900b	Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár (Ötödik közlemény, a szöveg közt két hasonmással). = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1900/2. 131 – 169.
VARJÚ 1900c	Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár (Hatodik közlemény, egy melléklettel és a szöveg közt egy hasonmással). = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1900/3. 222–249.
VARJÚ 1901a	Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár (folytatás, egy melléklettel és öt hasonmással). = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1901/1. 24–52.
VARJÚ 1901b	Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár (Nyolczadik, befejező közlemény, a szöveg közt egy hasonmással). = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1901/3. 256–279.

VARJÚ 1902	Varjú Elemér: Adatok az egri érsekmegyei könyvtár ismertetéséhez. (Egy melléklettel és két hasonmással a szövegben.) = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1901/1–2. 27–49.
VARJÚ 1907	Varjú Elemér: Jegyzetek a pécsi egyházmegyei könyvtárból. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1907. 193–206.
VERESS 1941	Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Budapest, 1941. 303–304, 321.
VIDA 1932a	Vida Mária: Pécsi nyomtatványok időrendes jegyzéke – Engel János József nyomdájá (1773–1796), özvegy Engel Christina nyomdájá (1796–1814). In: <i>Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából</i> . 8. szám. 1932. 1–15.
VIDA 1932b	Vida Mária: Pécsi nyomtatványok időrendes jegyzéke – Knezevich István nyomdájá (1815–1836). In: <i>Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából</i> 9. szám. 1932. 1–23.
VIDA 1932c	Vida Mária: Pécsi nyomtatványok időrendes jegyzéke – Püspöki Lyceumi Könyvnyomda. In: <i>Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából</i> . 10. szám. 1932. 1–11.
VIDA 1934	Vida Mária: Az első pécsi nyomda és kiadványai (1773–1836). Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1934. 22 p.
VISY 1925a	Visy László: A Pécsi Nemzeti Casino megalakulása és kihatása Pécs kulturális és gazdasági fejlődésére 1. = <i>Dunántúl</i> . 1925. február 22. 2–3.
VISY 1925b	Visy László: A Pécsi Nemzeti Casino megalakulása és kihatása Pécs kulturális és gazdasági fejlődésére 2. = <i>Dunántúl</i> . 1925. február 24. 2.
VISY 1925c	Visy László: A Pécsi Nemzeti Casino megalakulása és kihatása Pécs kulturális és gazdasági fejlődésére 3. = <i>Dunántúl</i> . 1925. február 25. 2–3.
VISY 1925d	Visy László: A Pécsi Nemzeti Casino megalakulása és kihatása Pécs kulturális és gazdasági fejlődésére 4. = <i>Dunántúl</i> . 1925. február 26. 2–3.
VISY 1925e	Visy László: A Pécsi Nemzeti Casino megalakulása és kihatása Pécs kulturális és gazdasági fejlődésére 5. = <i>Dunántúl</i> . 1925. február 27. 2–3.
VISY 1925f	Visy László: A Pécsi Nemzeti Casino megalakulása és kihatása Pécs kulturális és gazdasági fejlődésére 6. = <i>Dunántúl</i> . 1925. február 28. 2–3.
VIRÁGOS 2000	Virágos Márta: A könyvtáráépítés tízparancsolata. DOTE, Debrecen, 2000.

A PÉCSI PÜSPÖKI KÖNYVTÁR EGYES KÖTETEIRŐL KÉSZÜLT SZAKIRODALMAK

ASZTALOS 1929b	Asztalos Miklós: Megkerült az úgynevezett Nyirkállói-kódex. In: <i>Századok</i> 1929. 112.
BABICS 1958	Babics Andrásné: A Pécsi Egyetemi Könyvtár értékei: „Georgius Agricola /Bauer/: Von Bergkverk XII Bücher” = <i>Dunántúli Napló</i> 1958. március 23. 4.
BALLAGI 1925	Ballagi Aladár: Buda és Pest a világirodalomban, 1473–1711. I. kötet. Székesfőváros Kiadása, Budapest, 1925. 67.
BÁN 1936a	Bán János: Pécs török vonatkozású emlékei. = <i>Dunántúl</i> 1936. március 29. 4.
BÁN 1936b	Bán János: Török emlékek a pécsi püspöki könyvtárban. = <i>Dunántúl</i> 1936. július 2. 4.
BÁN 1937	Bán János: Les lettres turques datant de la domination ottomane en Hongrie. Découvertes dans la Bibliothéque de l'Université Royale Elisabeth de Pécs (ci-devant Bibliothéque Episcopale de Pécs). Imprimerie „Dunántúl” Société Anonyme à Pécs, 1937.
BÁN 1943	Bán János: Deux lettres turques datant de la domination ottomane en Hongrie. Découvertes dans la Bibliothéque Episcopale de Pécs. Dunántúl, Pécs, 1943.

- BÁN 1945 Bán János: A Pécsi Egyetemi Könyvtár török anyaga. = *Dunántúl* 3-4-5 (1945), 214.
- BÁNHEGYI 1996 Bánhegyi B. Miksa: Pécsi Miskönyv. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. III. kötet – A Főapátság gyűjteményei. Pannonhalma, 1996. 218–220.
- BÁRTFAI 1904 Bártfai Szabó László: Ghymes Forgách Ferencz 1535–1577. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1904. 228 p., [10] t.
- BÁRTFAI 1915 B[ártfai] Sz[abó] L[ászló]: Forgách Ferenc évkönyveinek pécsi codexe. = *Századok* 1915. 105–106.
- BARTÓK 2011 Bartók István: A latintól a világnyelvig. Régi grammatikák a Klimó Könyvtárban. = *Jelenkor* 2011/5. 529–540.
- BÉKÉSI–MARTON 2007 Békési–Marton Csaba: Történeti népének-dallamok a Klimó Könyvtárban. In: „...használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában - 2006. szeptember 26. (Szerk.) Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 7.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2007. 129–147.
- BÉLI 2001 Béli Gábor: Magyar jogtudományi munkák a Klimó Könyvtárban. In: A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában. (Szerk.) Csóka-Jaksa Helga. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3.) Pécs, 2001. 29–52.
- BELIA 2000 Belia György: Kelemen Mihály könyvtára. In: Könyv- és könyvtárkultúra Baranyában, (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Surján Miklós. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 199–201.
- BERKOVITS 1937a Berkovits Ilona: A pécsi püspöki könyvtár festett kéziratai és ősnymtatványai. = *Magyar Könyvszemle* 1937. 35–49.
- BERKOVITS 1937b Berkovits Ilona: A pécsi püspöki könyvtár festett kéziratai és ősnymtatványai. Budapest, 1937.
- BERKOVITS 2000 Berkovits Ilona: A pécsi püspöki könyvtár festett kéziratai és ősnymtatványai. In: Könyv- és könyvtárkultúra Baranyában, (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Surján Miklós, Pécs, 2000. 107–118.
- BH 1895 Fölfedezett humanista magyar író. = *Budapesti Hírlap* 1895. október 22. 289. szám 4.
- BODA 1973a Boda Miklós: Régi könyvek nyomában. Krónika kerestetik. = *Dunántúli Napló* 1973. június 3. 7.
- BODA 1973b Boda Miklós: Régi könyvek nyomában. Olvasó humanisták. = *Dunántúli Napló* 1973. június 17. 5.
- BODA 1973c Boda Miklós: Régi könyvek nyomában. Nagy utazások. Az új világ képeskönyve. = *Dunántúli Napló* 1973. július 29. 8.
- BODA 1973d Boda Miklós: Könyvtár a könyvtárban. Tallózás gyűjtés, tudományos munka. = *Dunántúli Napló* 1973. augusztus 14. 6.
- BODA 1973e Boda Miklós: Régi könyvek nyomában. Könyvek verpadon. = *Dunántúli Napló* 1973. augusztus 26. 5.
- BODA 1974b Boda Miklós: Három évszázad könyvtártörténeti emlékei a Klimogyűjteményben. In: Jubileumi évkönyv 1774–1974. (Szerk.) Fényes Miklós. Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 1974. 163–192.
- BODA 2000b Boda Miklós: Három évszázad könyvtártörténeti emlékei a Klimogyűjteményben. In: A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában. (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Surján Miklós – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 107–118.
- BODA 2000c Boda Miklós: Kalmár György ismeretlen verse a pécsi Klimogyűjteményben. In: A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában. (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Surján Miklós – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 125–128.

- BÓNIS 1967 Bónis György: Magyi János formuláskönyve és a gyakorlati jogtanítás. In: Jubileumi tanulmányok – A pécsi egyetem történetéből. (Szerk.) Csizmadia Andor. Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága, Pécs, 1967. 225–260.
- BORSA 1991 Borsa Gedeon: A legrégebben nyomtatott pécsi misekönyv. = *Magyar Könyvszemle* 1991/3. 259–260.
- CSÓKA-JAKSA 2004 Csóka-Jaksa Helga: Ex-librisek a Klimó Könyvtárban. = *Pécsi Szemle* 2004. tél. 36–41.
- CSÓKA-JAKSA 2007 Csóka-Jaksa Helga: Patkovics József tevékenysége és könyvtára a Klimogyűjteményben. In: „...használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában - 2006. szeptember 26. (Szerk.) Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 7.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2007. 107–118.
- CSÓKA-JAKSA 2008 Csóka-Jaksa Helga: Patkovics József élete és munkássága. In: „...mindazt, ami az emberben jelentős, műveltséget, erényt, adottságot s minden egyebet az orvostudomány adományának kell tartanunk, hiszen ő azt óvja meg, ami nélkül semmi más nem létezhetne.” – Az orvoslás évszázadai. Kiállítások a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában. Pécs, 2008. 32–33.
- D 1912 Püspöki múzeum és könyvtár látogatása. = *Dunántúl* 1912. június 12. 3.
- D 1916 A megnyert nagy pör – A 40 000 koronás kódexek visszakérültek a püspöki könyvtárba – Döntött a Kuria. = *Dunántúl* 1916. május 5. 3.
- D 1931 Állandó kiállítást rendez a pécsi egyetemi könyvtár – A könyvtár ritkaságait mutatják be az érdeklődő közönségnek. = *Dunántúl* 1931. október 11. 14.
- D 1934a Látogatás az egyetemi könyvtárban – A Dunántúllal karöltve nyomtatványkiállítást rendez a könyvtár. = *Dunántúl* 1934. január 21. 2.
- D 1935 Séta a pécsi egyetemi könyvtár ritkaságai közt – Az ősnymtatványokból és pécsi könyvritkaságokból rendezett kiállítás hétfőn zárul. = *Dunántúl* 1935. június 9. 6.
- DANKÓ 1871 Dankó József: Magyar szertartási régiségek. Esztergom, 181. 17.
- DANKÓ 1893 Dankó, Josephus: Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Arte Chalcotypa in Aedibus Franklinianis, Budapestini, 1893. 114, 120.
- DANKU – SÜMEGHY 1999 Danku György – Sümeghy Zoltán: A pécsi Klimó könyvtár Danckerts-atlasza. Budapest–Szeged, [1999.] (Kézirat)
- DANKU 2007a Danku György: A pécsi Danckerts-atlasz készítési idejének meghatározása. In: „...használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában - 2006. szeptember 26. (Szerk.) Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 7.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2007. 63–72.
- DANKU–SÜMEGHY 2007b Danku György – Sümeghy Zoltán: The Danckerts Atlas: The Production and Chronology of Its Maps. *Imago Mundi* 2007/1. 59 vol. 43–77.
- DÁRDAI 2007a F. Dárdai Ágnes: Régi tankönyvek a hajdani Pécsi Püspöki Könyvtárban. In: „...használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában - 2006. szeptember 26. (Szerk.) Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 7.) Pécs, Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, 2007. 31–47.

DÁRDAI 2007b	Fischerné Dárdai Ágnes: Régi könyvek a pécsi Klimó Püspöki Könyvtárban. = <i>Könyv és Nevelés</i> 2007/4. 80–86.
DN 1974	A „Klimó-gyűjtemény” legszebb darabjai az Egyetemi Könyvtár jubileumi kiállításán. = <i>Dunántúli Napló</i> 1974. október 20. 1.
ECKHARDTNÉ 2007	Eckhardtné Bartha Réka: Kelemen József kanonok aprónyomtatvány gyűjteménye. (Szakdolgozat) Pécs, 2007.
FEDELES 2007a	Fedeleles Tamás: Vallásos áhitat, közösségtudat, reprezentáció – A középkori körmenetek főbb jellemzői. = <i>Aetas</i> 2007/3. 59–82.
FEDELES 2007b	Fedeleles Tamás: Körmenetek Pécsen, a 14–15. században. = <i>Pécsi Szemle</i> 2007. tél 4–21.
FIÁLY 1884	Finály Henrik: A latin nyelv szótára. Budapest, Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1884.
FITZ 1931–1932c	Fitz József: A Pécsi Püspöki Könyvtár eltűnt kódexe: Menestarter Chornica Hungaricum. In: <i>Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából</i> . 3. szám. 1931–32. 1–6.
FITZ 1931–1932d	Fitz József: Pótlás a Nyirkálói-kódex leírásához. In: <i>az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából</i> . 3. szám. 1931–32. 1–2.
FITZ 1931–1932e	Fitz József: A Nyirkálói-kódex genetikus leírása. In: <i>Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából</i> . 6–7. szám. 1931–32. 12–28.
FITZ 1934b	Klimó püspök könyvei közt. Fitz József dr. felolvasása a Pécsi Katolikus Kör nagyböjti estjén. = <i>Dunántúl</i> 1934. január 21. 2.
FITZ 1934c	Fitz József: Klimó püspök könyvei közt. = <i>Dunántúl</i> 1934. március 6. 2.
FRANKÓI 1879	Frankói Vilmos: Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának állapotáról és gyarapodásáról 1878-9-ben. <i>Magyar Könyvszemle</i> 1879/4–5. 261–263.
HARTVIG 2007	Hartvig Gabriella: Angolszász munkák a Klimó-gyűjteményben. In: <i>„...használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában - 2006. szeptember 26.</i> (Szerk.) Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 7.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2007. 49–61.
HARTVIG 2009	Hartvig Gabriella: Mennyire volt reprezentatív a Klimó Könyvtár anyaga? In: <i>Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére.</i> (Szerk.) Kokovai Szabina – Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 8.) Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2009. 117–126.
HARTVIG 2011	Hartvig Gabriella: Michael Denis bécsi császári könyvtáros és a Klimó Könyvtárban található Ossian-fordítása. In: <i>Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai.</i> (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 86–95.
HENCZ 2011	Hencz Enikő: Koller József és Dobai Székely Sámuel levelezése In: <i>Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai.</i> (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 171–184.
HERNÁDY 1958	Hernády Ferenc: A Pécsi Tárogató két száma. (Közlemények a Pécsi Egyetemi Könyvtárból. Új sorozat. I.) 1958.
HERNÁDY 2000	Hernády Ferenc: A Pécsi Tárogató két száma. . In: <i>A könyv- és könyvtár-kultúra ezer éve Baranyában.</i> (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Surján Miklós – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 160–166.

- HC 1902 Copinger, Walter Arthur: Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum. or collection towards a new edition of that work. II. Part. Henry Sotheran & Co., London, 1902. 275.
- HORÁNYI 1788 Francisci Forgachii de Ghymes Pannoni, D. Ferdinandi I. imper. ac regis Hungariae cancellarii et antistitis M. Varadiensium celeberrimi Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii. Libris XXII. E MS. In lucem prodeunt. Adiecit Indicem Rerum memorabilium ac dissertationem historico-criticam de vita laudati scriptorii Alexius Horányi e Scholis Piis Hungarus Budensis. Posonii, et Cassoviae, Impensis Joannis Michaelis Landerer Perpetui in Füstkut, 1788.
- JANKOVITS 2001 Jankovits László: Könyvtári utazások (Faludi Ferenc és a Klimó Könyvtár). In: A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában. (Szerk.) Csóka-Jaksa Helga. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3.) Pécs, 2001. 91–99.
- JANKOVITS 2009 Jankovits László: Apollo és Daphne a Klimó Könyvtár egy kötetében. In: Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére. (Szerk.) Kokovai Szabina – Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 8.) Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2009. 133–136.
- JANKOVITS 2011 Jankovits László: Emblémák Berényi Zsigmond születésnapjára. In: Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai. (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 96–107.
- JANKÓ 1821–1822 Jankó János: Eredeti oklevelek kivonásai [A Pécsi Püspöki Könyvtárban található Eredeti Oklevelek kivonásai]. = *Tudományos Gyűjtemény* 1821/V. 101–108.; 1821/VII. 126–130.; 1821/VIII. 119–123.; 1822/III. 111–114.; 1822/VII. 103–106.
- KAJTÁR 2001 Kajtár István: Az újkori német jogi kultúra szakirodalma a Pécsi Püspöki Könyvtárban (Kitekintéssel a XIX. század közepéig) In: A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában. (Szerk.) Csóka-Jaksa Helga. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3.) Pécs, 2001. 15–27.
- KALAUZ 1882 Kalauz az Orsz[ágos] Magy[ar] Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz. Athenaeum Nyomda Rt. 1882.
- KAPRINAI 1767 Kaprinai István: Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad Regis Hungariae. Pars I. Complemens specimen praerium diplomaticum historico-criticum de electione regis ejusdem opera. Vindobonae, Typis Joannis Thomae nobilis de Trattner Caes. Reg. Aulae Typographi et Bibliopola, 1767. 128.
- KARDOS 1933 Kardos Tibor: Nyirkállói-kódex. In: *Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából* 22. szám (1933. október) 1–27.
- KEMÉNY 1857 Kemény József, Gróf: Magyar és erdélyi nyomdászok külföldön 1472–94, s a budai könyvtárak 1484–1525. = *Új Magyar Múzeum* 1857. március. 116–136.
- KIRICS 2007 Kirics Márta: A Klimó-gyűjtemény két muzeális kötetének restaurálása. In: „...használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában - 2006. szeptember 26. (Szerk.) Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 7.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2007. 119–127.
- KNAUZ 1869 A Magyar Egyház régi szokásai VII. Régi misekönyvek II. Nyomtatott misekönyvek. = *Magyar Sion* 1869. 93–95.

KNAUZ 1870	Knauz Nándor: A magyar egyház régi mise- és zsolozsmakönyvei. (Különnyomat a Magyar Sion VII. évfolyamából) Esztergom, Nyomatott Horák Egyed betűivel, 1870. 23–25.
KOKOVAI–POHÁNKA 2008	Kokovai Szabina – Pohánka Éva: Orvostudományi munkák a Klimó Könyvtár gyűjteményében. In: „...mindazt, ami az emberben jelentős, műveltséget, erényt, adottságot s minden egyebet az orvostudomány adományának kell tartanunk, hiszen ő azt óvja meg, ami nélkül semmi más nem létezhetnék.” – Az orvoslás évszázadai. Kiállítások a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában. Pécs, 2008. 19–32.
KÖNYVKIÁLLÍTÁS 1882	Könyvkiállítási Emlék. Kiadja az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum. A „Könyvkiállítási kalauz” 2-ik bővített kiadása. Budapest, 1882.
KUDORA 1898	Kudora Károly: Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. Irodalom. (Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredmény. V.) (Szerk.) Matlekovits Sándor. (Közreműk.) Szerényi József. Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság, 1898. 234.
LŐRINCZY 1941	Lőrinczy Mária: Kücsük Mehmet basa császári főhadvezér szigorú levele – a Hitetlenek-hez 1660-ból. = <i>Pécsi Napló</i> 1941. július 15. 4–5.
MAJER 1866	Forgách Ferenc: De statu rei publicae Hungaricae Ferdinando, Johanne, Maximiliano regibus ac Johanne secundo principe Transsylvaniae commentarii (magyar) (Röv. kiad.) Magyar história 1540–1572 Ghymesí Forgách Ferencz nagyváradi püspök Magyar históriája 1540–1572 Forgách Simon és Istvánfi Miklós jegyzésekkel együtt. Közli Majer Fidél. Bévezette Toldy Ferencz. Pest, Eggenberger, 1866.
MÁTYÁS KIRÁLY 1983	Mátyás király és a magyarországi reneszánsz 1458–1541. (Magyar Nemzeti Galéria) 1983. február 24. – június 26. [Kiállítási katalógus], [INTERPRESS, Budapest, 1983.] 88.
MK 1878	Vegyes közlemények (A M. N. Múzeum könyvtárának vásárlás útján...) = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1878. június–október. 245.
MÓRÓ–PRISZTER–SZABÓ 2001	Móró Mária Anna – Priszter Szaniszló – Szabó László Gy.: „ <i>Plantae Asiaticae rariores</i> ”, a Pécsi Egyetem Klimó-gyűjteményének ékessége a mai magyar botanika tükrében – néhány megjegyzés N. Wallich három kötetes művéhez (1830–1832) In: A Klimó-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában. (Szerk.) Csóka-Jaksa Helga. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3.) Pécs, 2001. 53–90.
MS 1996	Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. III. kötet – A Főapátság gyűjteményei. Pannonhalma, 1996. 218–220.
MTV 2003–2004	A nemzet könyvtárának kincsei – A Pécsi Missale, MTV 2003–2004. = http://www.oszk.hu/hun/kincsek/cimeliak/osnyom/osnyom_20_hu.htm Leírás (2009. április 14.)
MU 1895	Egy humanista magyar író. = <i>Magyar Újság</i> 1895. október 22. 289. szám 7.
NÁDOR 1995	Nádor Tamás: Pécs zenei krónikája (Pannónia Könyvek), [Pécs], [1995]. 9.
NAGY 2008	Nagy Imre: A két Istvánffy és Telegdi Miklós. = <i>Pécsi Szemle</i> 2008. tél 20–31.
NAGY 2009	Nagy Imre: Klimó György. A pécsi Püspöki Könyvtár és az irodalmi műveltség (Öttorony XII.) = <i>Pécsi Szemle</i> 2009. tél. 14–29.
NAGY 2010a	Nagy Imre: Szepeszy Ignác és a reformkori Pécs irodalmi műveltsége (Öttorony XV.) = <i>Pécsi Szemle</i> 2010. ősz. 26–45.
NAGY 2010b	Nagy Imre: A Magyar Athén. Pécs irodalmi műveltsége 1009-től 1780-ig. [Pécsi Szemle Várostarténeti Alapítvány], Pécs, 2010. (Különlenyomat a Pécsi Szemle 2007–2009. évfolyamainak számaiból)

PAPP 2003	Papp Zsófia, T.: Agyich István kanonok élete és versei (könyvtári adatok alapján). In: Tanulmányok Koller József tiszteletére. (Szerk.) Font Márta – Vargha Dezső. (Tanulmányok Pécs történetéből 13.) Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003. 201–245.
PhRt 1905	A Pannonhalmi Főapátság története. Harmadik korszak. Az uralkodók reformáló törekvései. A pannonhalmi apátságnak főapátsággá való szervezése. 1405–1535. (Szerk.) Sörös Pongrácz – Rezner Tibold. (A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 3. Szerk.: Erdélyi László. Stephaneum Nyomda R.T., Budapest, 1905. 796–799.
POHÁNKA 2005b	Pohánka Éva: A pécsi Klimó könyvtár Nyírkállói-kódexének pere 1913–1916. = <i>Pécsi Szemle</i> 2005. tavasz. 28–34.
POHÁNKA 2006	Pohánka Éva: Egy kalandos sorsú kódex nyomában. Magyi János formuláskönyve a Pécsi Püspöki Könyvtárban, In: A 2001–2004 között megrendezett Előadások Pécs történetéből című konferenciák válogatott előadásai. (Szerk.) Pilkhoffer Mónika – Vonyó József. (Tanulmányok Pécs történetéből 18.) Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2006. 61–75.
POHÁNKA 2007e	Pohánka Éva: Adalékok Klimó Ferenc vitatéziseinek kiadástörténetéhez. In: „...használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában - 2006. szeptember 26. (Szerk.) Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 7.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2007. 73–85.
POHÁNKA 2008b	Pohánka Éva: A Pécsi Püspöki Könyvtár „legfiatalabb” beszerzése. In: „Janus Pannonius: Sylva Panegyrica ad Guarinum Veronensem...”, Basel, 1518.” (Faksimile kiadás 2008 - Kísérőtanulmány) In.: „Jani Pannonii Quinquecclesiensis Episcopi, Sylva Panegyrica ad Gvarinum Veronesem, praeceptorem suum. Et eiusdem Epigrammata nuncquam antehac typis excusa. Basiliae, 1518.” című könyv magyar nyelvű fordítása, Pécsi Egyházmegye, 2008. 105–121. p.
POHÁNKA 2009i	Pohánka Éva: A Pécsi Miskolc-fennmaradt példányainak története. In: A Pécsi Missale faksimile kiadása. Schöck Kft. Szent István Társulat, 2009. XXXIX–LXIX.
PR 1994	Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kunst und Architektur in Pannonien 1000–1541. A Magyar Nemzeti Galéria 1994. október – 1995. február. Ungarische Nationalgalerie Oktober 1994 – Februar 1995. Budapest, 1994. 437–439.
PRAY 1771	Pray, Georgius: Dissertatio historico-critica de sacra dextera Divi Stephani primi Hungariae regis. Vindobonae, Typis Joannis Thomae Nobilis de Trattnern, Sac. Caes. Reg. Aulæ Typographi et Bibliopolæ, 1771. 41.
RADÓ 1943	Radó Polykár: Nyomatott liturgikus könyveink kézirásos bejegyzései. In: A Pannonhalmi Főapátság Szent Gellért Főiskola Évkönyve az 1942/43-i tanévre. Közzéteszi Kocsis Lénárd. Új folyam 3. szám. Pannonhalmi, 1943. 313–429.
RÉCSEY 1902	Récsey Viktor: A Pannonhalmi Főapátság Könyvtárának jegyzéke 1658-ban, Magger András Placid főapát kormányása alatt. Budapest, 1902.
RÉCSEY 1904	Récsey Viktor: Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek a Pannonhalmi Könyvtárban = Incunabula et Hungarica antiqua in bibliotheca S. Montis Pannoniae, „Hunyadi Mátyás” Irodalmi és Könyvnyomdai Intézet, Budapest, 1904.
RIVOLI 1896	Rivoli, Duc de: Les Missels imprimés à Venise de 1481 à 1600. J. Rothschild, Éditeur. Paris, 1896. 151–152., 159.
RUGONFALVI 1928	Rugonfalvi Kiss István: Maghi János közjegyző írta a Nyírkállói Tamásnak tulajdonított formulás könyvet. = <i>Századok</i> 1928. 946–950.

SOLTÉSZ 1975	Soltész Zoltánné: <i>Missalia Hungarica</i> . In: <i>Beiträge zur Inkunabelkunde</i> . III. Folge Bd. 6. Berlin, 1975. 58–75.
SOLTÉSZ 1958	Soltész Zoltánné: A Széchényi Könyvtár legszebb illuminált olaszországi ősnymtatványai. In: <i>Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvei 1957</i> . Budapest, 1958. 127–146.
SOMOS 2001	Somos Róbert: <i>Origeniana</i> . In: <i>A Klimo-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában</i> . (Szerk.) Csóka-Jaksa Helga. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 3.) Pécs, 2001. 7–14.
SORÓS 1914	Sörös Pongrácz: Forgách Ferencz kortörténelmének pécsi kézírata. In: <i>A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola Évkönyve. Az 1913–1914-iki tanévre</i> . (Közze teszi) Dr. Zoltvány Irén, Pannonhalma, 1914. 125–135.
SORÓS 1915	S[ő]r[ő]s [Pongrácz]: Forgách Ferenc kortörténelmének pécsi kézírata. [Pécsi kódex] = <i>Századok</i> 1915. 222–223.
SZELESTEI é.n.	Szelestei N. László: Adatok Janus Pannonius 18. századi ismeretéhez. In: http://mek.niif.hu/04600/04624/html/janus0007/janus0007.html (2009.07.31)
SZELESTEI 1982	Szelestei N. László: Töredékek a pécsi Püspöki Könyvtár formuláriumának kötéséből. (négy képpel) = <i>Magyar Könyvszemle</i> 1982/2. 93–99.
SZELESTEI 2000a	Szelestei N. László: Töredékek a pécsi Püspöki Könyvtár formuláriumának kötéséből. (négy képpel) In: <i>A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában</i> . (Szerk.) Boda Miklós – Kalányos Katalin – Surján Miklós – Tüskés Tibor. Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs, 2000. 119–124.
SZELESTEI 2000b	Szelestei N. László, Lodovico Antonio Muratori művei Magyarországon a 18. század második felében. = <i>Magyar Könyvszemle</i> 2000/1. 27–42.
SZELESTEI 2011	Szelestei László: Klimó György püspök szerepe Muratori műveinek magyarországi terjesztésében. In: <i>Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai</i> . (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 70–85.
SZENDREI 1981	Szendrei Janka: <i>A magyar középkor hangjegyes forrásai</i> . (Műhelytanulmányok a magyar zene történetéhez 1.) Budapest, 1981.
SENTKIRÁLYI 1911c	Szentkirályi [István]: <i>Missale QuinqueEcclesiense</i> . = <i>Pécs Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője</i> 1911. június 90–91.
SZIJÁRTÓ 1936	Szijártó Nándor: Egy középkori misekönyvünk. (A pécsi missale.) = <i>Theologia</i> 1936/3. 56–59, 162–169, 353–365.
SZILÁGYI 2011	Szilágyi Mariann: In: <i>Magyar nyelvű nyomtatványok nyomában a Klimó Könyvtárban</i> . In: <i>Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai</i> . (Szerk.) Pohánka Éva – Szilágyi Mariann. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) Pécsi Egyetemi Könyvtár, Pécs, 2011. 108–121.
SZŐNYI 1911a	Szőnyi Ottó: A pécsi Missale. = <i>Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője</i> 1911. június 91–95.
SZŐNYI 1911b	Szőnyi Ottó: Régi kéziratok bibliák. = <i>Dunántúl</i> 1911. június 4. 18–19.
SZŐNYI 1914	Szőnyi Ottó]: Sörös Pongrácz: Forgách Ferenc, a történetíró. (Pannonhalmi főapátsági főiskola Évkönyve. 1912–13. 145–207.) = <i>Századok</i> 1914. 66–67.
TIBOLD 1961 (1999)	Tibold Gábor Attila: <i>A Pannonhalmi Könyvtár története. Különös tekintettel annak fejlődésére 1802-től napjainkig</i> . (Pannonhalmi Füzetek 45.) Pannonhalma 1961/99. 20–21.

- TÓTH L 1932b Tóth László: Vasskó Ilona: A pécsi püspöki könyvtár francia nyomtatványai és kéziratai. Pécs, 1934. 8-r. 123. i. (Közlemények a pécsi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárából. 33. = *Magyar Könyvszemle* 1932/1–4. 179–180.
- TÖRÖK 1986 Török József: Szentté avatás és liturgikus tisztelet. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk.: Fügedi Erik. Gondolat, Budapest, 1986. 33–47.
- TÖRÖK 1994/95 Török József: A Missale Quinqueecclesiense és Guilhelmus Durandus. = *Magyar Egyházzene* 1994/95. 196–200.
- VASS – JANKOVITS 2007 Vass Éva Tünde – Jankovits László: Nemzeti Plutarkus. In: „...használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” – Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában - 2006. szeptember 26. (Szerk.) Pohánka Éva. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai; 7.) Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2007. 97–106.
- VASSKÓ 1934 Vasskó Ilona: A pécsi püspöki könyvtár francia nyomtatványai és kéziratai. (Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából 33.) Pécs, 1934.
- VERSEGHY 1817 [Verseghy Ferenc]: Magyar Országai Könyvárosok. A' XV. század végéből és a' XVI-dik század kezdetéből. = *Tudományos Gyűjtemény* 1817. VI. kötet. 67–83. (Pécsi Missele)
- ZELEI 2009 Zelei Enikő: „Metra canunt titulos emodulata Tuos.” Juren Márton Berényi püspököt dicsőítő két verse. In: Egyházi arcélek a pécsi egyházmegyéből. (Szerk.) Fedeles Tamás – Kovács Zoltán – Sümegi József. (Egyháztörténeti tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből V.) Pécs, 2009. 59–85.
- ZFU 1804 Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur. Hrsg. Von Ludwig v. Schedius. Jg. 1804. Pesth, Im Verlag bey Conrad Adolph Hartleben, 1804. VI. Bd. II. Heft. 84–85.

NÉVMUTATÓ

- Adler József 166–167
Ágh Timót 20, 22, 225, 228, 283
Agyich István 20, 169, 272, 288
Aigl Pál 51, 177, 180, 188, 259, 288
Alagics Antal 288
Alapi Salamon Sándor 170
Alber János 219
Alszegehy Zsolt 85, 125
Angster 252
Anker Hugó 288
Antal, Hainburgi 217
Antal Gyula 295
Antalóczi Lajos 244
Appolis, Emile 25
Apponyi Albert 263
Aquinoi Szent Tamás 173
Arisztotelész 173, 237
Áronffy József 181
Árpás Ferenc 158
Asztalos Miklós 23, 207, 232
Baán József 58, 65, 164, 285
Bab János 278
Babai Ferenc 20, 38, 272
Babics András 158
Babits Mihály 103
Babócsay Pál 288
Bahun János 288
Ballagi Aladár 158
Balogh Károly 23, 77, 177, 207
Bandini, Angelo Maria 80
Bánffy György 190
Bárány Ágoston 280
Bárdi Ilona 35, 196
Bártfai Szabó László 158
Barkóczy Ferenc 190
Baronius, Caesar 173
Bartalits Mihály 190
Bartha Lajos, ifj. 179, 300
Báthori István 32
Batthyány Ignác 216, 221, 243–246, 260, 278
Batthyány József 260
Batthyány Tódor 40, 84
Baumgartner, Joseph 164
Békési-Marton Csaba 27
Bél Károly András 20, 273
Bél Mátyás 273
Béli Gábor 27
Belia György 103
Bencze István 67, 286
Bencze József 181
Bene Nepomucenus Károly 288
Benedek, XIV. 35, 173
Benitzky János Károly 92, 288
Bentzenleitner Ferenc Pál 103, 288
Berecz Mihály 83
Berényi Zsigmond József 33, 77–78, 89, 215, 257, 268, 287
Berkovits Ilona 24
Berks Péter 106, 294
Berlász Jenő 27, 42
Bernáth György 79, 166
Bertalan püspök 30
Bertics Karolina 254
Bésán Ignác 224, 288
Bessenyei György 248
Billisics Alajos 52–53, 64, 66, 88, 92, 285, 292
Billisics Máté 288
Binder János Fülöp 86
Bingham, Joseph 81
Birkás Géza 158
Bisticci, Vespasiano da 30–31, 41
Blaeu, Cornelius 40
Blaeu, Guilielmus 40
Blaeu, Johannes 40
Blauhorn Antal 181
Blauhorn Mihály 167
Blumenschein, Adalbert 20, 223, 273
Boda Miklós 26–27, 30, 196
Boda Miklósné Szepes Zsuzsanna 26–27
Bohacz, Thomas 86
Bohus Imre 92, 288
Bonipert 29
Bornemisza Pál 217
Borsy Károly 26, 314–315
Bozóky Géza 294
Bright, Richard 20, 154, 224, 277
Brüsztle József 50–53, 55, 57–59, 149, 288, 322
Busch kanonok 221
Cicero, Marcus Tullius 173
Cohn, Uase 155
Concina, Daniello 80
Cothmann, Anton 221
Czirer Antal 181
Csajághy Károly 20, 28, 37, 39–40, 42, 58, 65–66, 71, 77, 87, 105, 176, 224, 227, 258, 282, 285, 292

Csapodi Csaba 27, 30, 247
 Csapodi Lajos 80, 84
 Csasz István 103, 288
 Cselebi, Evlia 32
 Csentericz Antal 286
 Cserkúti Adolf 181
 Cserny János 106
 Csicsáky Imre 109
 Csontos János 21, 38, 193
 Csóka-Jaksa Helga 27
 Dallos Miklós 32
 Dancs István 207–208, 298
 Danku György 27
 Daróczy Zsigmond 165, 288
 Dämpf Károly 167
 Démoszthenész 173
 Dezső Krisztina 19
 Dienes István 92, 288
 Dobai Székely Sámuel 82, 216–217, 220
 Dobits Mátyás 91
 Dobner, Gelasius (Job Felix) 82, 84
 Dobrovsky Ágost 166
 Dobszay Antal 288
 Dóczy alias Hegedűs József 288
 Dogiel, Matthias 82, 84, 143, 154, 278, 309
 Dollinger, Maria 256
 Domanovszky Ákos 62, 210–211, 226
 Domján János 166
 Domsics Mátyás 83, 99, 288
 Dornis Vince 69, 286
 Dömötör Zsigmond 181
 Dötkirchner Miksa 166
 Draksics János Márton 288
 Dudovits Ádám 227
 Dulánszky Nándor 58, 122, 137, 141, 199, 218, 225, 269, 287, 319
 Duplater, Antoine 34
 Dykorn József 167
 Eckhardtné Bartha Réka 104
 Egerszeghy Mihály 106, 294
 Egyed Antal 103, 288, 319–320
 Engel Adolf 106, 294
 Engel János József 26, 36, 52, 166, 253–254
 Entz Géza, ifj. 24, 50, 96, 129, 177, 298–299
 Eötvös József 154–155, 248, 310
 Erdélyi György 288
 Erdélyi Pál 156
 Eruszt Zsigmond 31
 Erreth 252
 Esterházy Pál László 43, 74, 89–90, 125, 154, 162, 214, 221, 227, 243, 268, 276, 287, 314
 Eszterházy Imre 36
 Eszterházy Károly 47, 83, 102, 216, 243–246
 Faicsér Ferenc 223, 272
 Fáj Fáy János 223
 Faludi Ferenc 20, 85, 273
 Faluhelyi Ferenc 203
 Farkas György 288
 Farkas József 67, 103, 286, 288
 Fedeles Tamás 30, 287
 Feiler Mihály 166
 Fejér György 148
 Fejérdy András 27, 80
 Fejes György 22
 Felvinczi Sándor 133
 Fengler József 278
 Fényes Miklós 15, 25, 33, 35, 117, 130, 145–146, 148–150, 173, 191, 205, 220, 238, 267, 282, 299, 314–315
 Ferdinánd, II. 226, 243, 312, 322
 Ferenc, I. 102, 219, 248, 260
 Ferenc József 156, 226, 264, 320
 Ferenczi Zoltán 156
 Festetics György 248
 Fesztli Károly 166
 Finta György 55, 92, 105, 285, 292
 Firtinger Károly 247
 Fischerné Dárdai Ágnes 27, 239, 270
 Fitz József 15, 23, 24–26, 140–141, 158, 206–208, 247, 256
 Fleck Alajos 179, 300
 Fodor István 78, 288
 Foith Henrik 53–54, 70, 72, 88, 92, 101, 285, 292
 Foltényi Nepomuk János 54, 288
 Fonyó Sándor 33, 92–93, 96, 288
 Forlosia Niccola 130
 Forgách Ferenc 155, 157, 217, 275–276
 Forgách Simon 155, 217
 Fortun Mihály 289
 Frey György Péter 31
 Friebeisz Ádám 69, 72–73
 Frivaldszky Ferenc 289
 Fulbert 29
 Fusch István 158
 Fülöp Géza 27, 42
 Füssli, Hans Rudolf 20, 223, 276
 Gábor György 318–319
 Gaj, Ljudevit 112
 Galászay Ignác 91
 Galilei, Galileo 179
 Gálos László 19, 62–63, 66, 73, 120, 123, 159, 211–212, 238, 285
 Gálos Magda 158
 Garampi, Giuseppe 64, 79–81, 165, 216, 245
 Garay Alajos 289

Gárdánfalviné Kovács Magdolna 315
 Gazulič, Ivan 176
 Gazzaniga, Francesco Pietro Maria 37–38, 79, 81, 84, 165
 Gerdenics István 289
 Gerecze Péter 228–229
 Germán Ferenc 118, 167, 195
 Gervasio, Agostino 85
 Ghezzi Jakab 289
 Gianone Ágost, II. 167, 198
 Giannone Ágoston 183
 Gianone György 183
 Gianone Péter 183
 Girk Alajos 219, 289
 Girk György 16, 58, 67, 71, 103, 136, 155, 193, 218–219, 225, 268, 287
 Giordani, Paolo Bernardo 79, 221
 Givovich Miklós József 78, 289
 Glatt Ignác 105, 234, 289
 Glavinics Sebestyén 289
 Goldmann, Artur 130
 Gosztonyi Gyula 31
 Gottliebovich Pál 289
 Gömörey Zsigmond 199
 Gözsy Zoltán 27
 Gradwohl Eduárd 57, 67–68, 73, 88–89, 100, 115–119, 124, 268, 286
 Groczky István 39, 55, 174, 285
 Grotius, Hugo 133
 Gruber György 104, 289
 Gundy Mihály 289
 Grager Róbert 157
 Groll Adolf 278
 Gruszling Antal 286
 Gruszling Fülöp 68, 286
 Grünhold Adolf 20, 281
 Gundl Miksa 106, 114, 163–164, 166, 181, 190, 294
 Guzmics Izidor 280–281
 Gyomlay Gyula 73, 139
 Gyöngyösi István 88
 György Aladár 21–22, 151
 Györkös József 60–61, 65, 105, 109, 199, 231, 285, 293
 Gyulay Mihály 158–159
 Gyurics Mátyás 289
 Gyurics Mihály 289
 Gyurkovits 166
 Haas Mihály 20, 42, 71, 103–104, 125, 149, 192, 222, 227, 281, 289–290
 Haberényi 252
 Hajós György 198
 Halasy-Nagy József 61, 205, 313
 Halász Pál 63
 Halász Vince 54, 285
 Hamerli 252
 Handerla Ferenc 80
 Handó György 31, 41–42
 Hanus Erzsébet 27
 Hanuy Ferenc 105, 229, 263, 289
 Hardy Ernő 198
 Hartelmayer, Anton 195, 298
 Hartmann Péter 181
 Hartvig Gabriella 27
 Haschka András 67, 286
 Hatos Gusztáv 155
 Havas Béláné Szűcs Ilona 256
 Heffer György 286
 Hell Miksa 179, 245–246
 Hemmerich Gáspár 78
 Hencz Enikő 27
 Hendre Biro Doina 27
 Henszlmann Imre 229
 Herkecz Károly 289
 Hermannng 169, 176
 Hernády Ferenc 15, 25, 37–39, 87, 130–131
 Hérodotosz 173
 Hersching Zsigmond 289, 322
 Hess András 217
 Hettyey Sámuel 58, 103, 122, 200, 218, 228, 269, 287
 Hindy Mihály 103
 Hinka László 201
 Hippokratész 173
 Hochrein József 169, 254
 Hoffmann 230
 Hohenegger, Ludwig 224, 278
 Hoitsy Benjamin 294
 Hoitsy Mihály 294
 Holovics Flórián 32
 Holub József 139, 158, 208
 Homérosz 173
 Honorius Augustodunensis 218
 Hoóz Istvánné 26
 Hormayr, Joseph 20, 278
 Hornyánszky Viktor 166
 Horvát István 20, 42, 215, 221, 278
 Horváth Antal 216, 254
 Horváth Béla 109
 Horváth István (1) 27
 Horváth István (2) 201
 Horváth János 227
 Horváth Lajos 198
 Horváth Margit 23–24, 79–80, 85, 122,
 Horváth Mátyás 289
 Höfler 252

Hölbling György 95
 Hölbling Ignác 106, 166, 224, 227, 294
 Hölbling Miksa 294
 Hölbling Terézia 294
 Hunyadi Mátyás 216, 276, 282
 Huszti József 176
 Illésházy István 190
 Istvánffy Miklós 217
 Izabella királyné 221
 Jablonkay Gábor 228
 Jakó Zsigmond 250
 Jankó János 20, 40, 42, 48, 55, 147, 154, 180, 278
 Jankovich Miklós 221
 Jankovits László 27, 37, 89, 188, 192, 272, 274
 Janus Panonius 27, 30–31, 109, 176, 182, 196–197, 201, 218, 228, 298, 312
 Jedlicska Pál 34, 287
 Jeszenszky 161
 Jónás József 219, 289
 Jósika János, Branyicskai 20, 33, 40, 89, 276
 József, II. 43, 90, 92, 101, 241, 245, 251, 253, 258–259, 316
 Juren Márton 215
 Juranits Antal 53–55
 Juranits László 103, 289
 Justinianus
 Kajtár István 27
 Kaltneker Anna 167
 Kápolnai Zsigmond 199
 Kapoly Ferenc 67, 286
 Kaprinai István 83
 Kapucsy György 92, 289
 Kapy György 219
 Karácson Imre 32
 Kardoss Kálmán 210
 Kassai József 110
 Kászonyi Dániel 223
 Katona István 147, 243
 Katus László 251, 253
 Kaufman Károly 294
 Kaunitz, Wenzel Anton Eusebius von 130, 143, 154, 276, 278–279, 309
 Kazinczy Ferenc 223
 Kazó István 92, 289
 Kelecsényi Gábor 28
 Kelemen Andor 158
 Kelemen Imre 294
 Kelemen József 103–104, 112, 122, 130, 150, 224, 239, 289
 Kelemen László 103, 289
 Kelemen Mihály 103, 141, 207
 Kelényi B. Ottó 159
 Kerekes Imre 141
 Kereszturi József 290
 Kérészy Zoltán 207
 Kéry Borgia Ferenc 178–179, 301
 Kerticza Máté 50, 79
 Késmárky István 60–61, 66, 73, 105, 201, 203–205, 226, 231, 233, 285, 293
 Keszthelyi János György 290
 Keszthelyi Sándor 179, 183
 Kindl Ferenc 167
 Király József 43, 53, 90, 268, 277, 287, 317
 Kirics Márta 27
 Klebelsberg Kuno 44, 73, 239, 248, 267
 Kleiszner Sebestyén 290
 Klie György 290
 Kliegl Ignác 161
 Kliegl Sándor 161
 Klimó Anna 223
 Klimó Ferenc 85–86
 Klimó György *passim*
 Klivényi Jakab 290
 Klobusiczky Ferenc 35–36, 76
 Klobusiczky Péter 219, 233, 318
 Klósz Lajos 290
 Klump János 290
 Knezevich 254
 Knoll Károly 166
 Kocsis László 153
 Kokovai Szabina 101, 174
 Kollár Ádám Ferenc 100, 131, 143, 245
 Koller Ferenc 290
 Koller József 39, 44, 50–53, 56, 63–64, 66, 79–83, 86–92, 98–101, 103, 123–125, 132–133, 144, 146–148, 162, 166, 173–174, 182, 197, 215, 218–219, 222–223, 227, 229, 259, 268, 271, 275–276, 278, 285, 293
 Kollonich Bertalan János 216
 Kollonitz László 243
 Kollonitz Zsigmond 318
 Kolump 294
 Koncsek György 225
 Koncsesko György 286
 Kontsesko István 167
 Kopcsányi Károly 22, 35, 200
 Kopernikus 179
 Korabinszky János Mátyás 125, 223, 272–273, 275
 Kosutány Ignác 149
 Kovachich Márton György 20, 154, 159, 275, 280
 Kovács János 290
 Kovács Mihály 290
 Kovács Pál 290

Kovács Zsigmond 65, 103, 136, 218, 268, 319
 Kozári József 166
 Kókay György 27, 42
 Kölesy Vince Károly 20, 154, 178, 224, 277
 Könyves Kálmán 221
 Kővári Ferenc 238, 270
 Král József 91, 103, 290
 Krausz Benő, ifj. 255
 Krebesz József 53–54, 64, 70, 72, 92, 285, 293
 Krickel, Joseph Adalbert 20, 279–280
 Krist Mátyás 167
 Kucsera Jakab 290
 Kun Dániel 166
 Kupa Mihály 72
 Kutý Ignác 224
 Kúchük, Mehmet 216, 275
 Lajos, II. 317
 Lajos Gyula 233, 321
 Lami, Giovanni 80
 Lándy Lajos 294
 Lang Adolf 254
 Laubhaimer Ferenc 58, 65–66, 105, 285
 Lechner János Antal 38–39, 58–59, 66, 68, 105, 107, 117, 119, 120, 137, 148, 150–151, 155, 164, 193–194, 284, 285, 293, 309, 312
 Lechner Károly 254
 Lechner Kornél 166
 Lendvay Ferenc 290
 Lethenyi János 52, 64, 70, 91–92, 101, 180, 285, 293
 Letovich István 290
 Legár Hugó 137
 Liber Margit 23
 Lickl, Georg 255
 Lipót, I. 13, 221, 316
 Lisska Mihály 290
 Lisznyai Kovács Pál 82, 216
 Liszt Ferenc 255
 Litványi László 25, 177
 Livius, Titus 173
 Lombardus, Petrus 173
 Löffler Erzsébet 27
 Lukinich Imre 157
 Lusztig 114
 Luther, Martin 133
 Macciucca, Francesco Vargas 130
 Macciucca, Tommaso 130
 Machiavelli, Niccolò 133
 Madarász Endre, ifj. 16–167
 Madas József 191, 200
 Magyi János 82, 99, 154–155, 158–159, 216–217, 275
 Majer Fidél 217
 Majerhoffer Engelbert 53–54, 68, 101, 286
 Mamachi, Thomas Maria 80
 Managetta család 81
 Mária Terézia 35, 84, 241, 251, 257, 316
 Margalits Ede 262
 Markovics Antal 225, 227
 Martos Adolf 166
 Mátyás Flórián 141, 149, 207
 Mayer András 294
 Mazarin, Jules 276
 Megyer Meyer Antal 319
 Mendöl Zsuzsanna 183
 Menestartfer, Johannes 217
 Mezey László 41
 Mieth Klétusz 211
 Müller, Jacob Ferdinand 224
 Miskolczy András 103, 290
 Miszti László 63
 Mitterpacher Dániel Antal 92, 290
 Mitterpacher Lajos 91, 290
 Molnár János, Ker. 80, 88, 147
 Molnár József 290
 Monath, Peter Conrad 83
 Monok István 42, 94, 241
 Moreau Mátyás 291
 Móró Mária Anna 26, 33, 39, 42, 77, 83, 93–94, 97, 99, 118, 123, 220, 238, 270–271, 287
 Moser, Ulrich 166
 Mosonyi Dénes Lipót 226, 291, 322
 Mossóczi Zakariás 26, 32
 Muratori, Antonio Lodovico 80
 Müller Károly 198
 Nádasdy Ferenc 26
 Nagy Antal 291
 Nagy János, Felsőöri 291
 Nagy Lajos, I. 221, 259
 Nagy Tibor 158
 Nat. Alexander 173
 Németh Adalbert 67, 286
 Németh Balázs 27
 Németh Béla 149
 Németh Ferenc 291
 Némethy János 187
 Nendtvich Andor 44, 230, 264
 Nikl Ferenc 68, 119, 286
 Novák Chrysostom 219
 Novák Gergely 67, 286
 Novák László 230
 Nunkovics György 92–93, 134, 243, 291
 Nyakas Sarolta 23–24, 122, 220, 238, 270
 Nyirkállói Tamás 155, 216
 Obadich Ferenc 67, 286
 Ollinger Béla 167

Ollinger Lipót 167
 Orbán János 53, 68
 Ordódy Gábor József Benedek 55, 285
 Orebich Bertalan 291
 Orlovics János 170
 Orsi, Giuseppe Agostino 80
 Osti, Giuseppe 274
 Otdorffer, Marcus 218
 Paep János 83
 Paffán Éliás Ignác 91, 291
 Pajer József 92, 291
 Pálffy Károly 260
 Pály Sándor 294
 Paluch Márton 291
 Panczer Ferenc 291
 Pápay Géza 319–320
 Papianus 173
 Patachich Ádám 243–244
 Patkovics József 106, 112, 164, 219, 295
 Paulik János 55–56, 126, 134, 172–173, 285
 Pázmány Péter 13, 105, 156, 190
 Pechata János 227–228
 Peichich Kristóf Antal 291
 Peitler Antal 20, 103, 281, 291
 Perczel József 69
 Petényi János Salamon 107
 Petheő József 91, 219, 222, 291
 Pesty Frigyes 155
 Petrik Géza 166
 Petrovich Ede 15, 17, 25, 31, 33–34, 77, 96–97, 135, 169–171, 175–177, 179–180, 212, 218, 298, 300–301
 Piacsek Károly (Gianone) 183
 Piatsek József 183, 188, 212, 268
 Pilch Andor 206
 Pilkhoffer Mónika 183
 Plitzner Lőrinc 291
 Pogány György 27, 42, 214, 244
 Pollák János 58, 65–66, 103, 105, 285, 293
 Ponori Thewrewk József 107
 Pozsgay József 105, 122, 141, 291
 Praetorius, Johann 300
 Priscianus Caesariensis 29
 Priszter Szaniszló 27
 Ptolemaiosz 179
 Pulcher József 181
 Pulszky Ferenc 229
 Radenich Antal 291
 Radnics János 53
 Radó Ferenc 234
 Raisz József 182
 Raiz Miklós 286, 295
 Rákóczi Ferenc, II. 221, 252
 Ránki Pál 68, 286
 Ránkliné Vrozsánileg Teréz 68, 286
 Ranolder János 57, 64, 66, 105, 149, 285, 293
 Ravasz István 291
 Rayman János 27, 221, 223
 Récsey Viktor 155, 157
 Reéh György 315
 Reichard, Carl 164
 Reviczky Ádám 106, 218, 311
 Rézbányai (Nep.) János 291
 Rézbányay József 105, 149, 291, 322
 Riccardi, Alessandro 130
 Ricci, Bartolomeo 80
 Rihmer Félix 291
 Rihmer János 166
 Rogács Ferenc 236
 Rohrachner, Franz 166
 Rómer Flóris 155
 Rothardt Mária 158
 Rousseau, Jean-Jacques 133
 Rozsányi János 54
 Rudnay Sándor 190
 Sallustinus, Caius Crispus 173
 Sarkady István 20, 219, 282
 Sartori, Giuseppe Antonio 314
 Schamann Frigyes 167
 Schäffer Ker. Ferenc 322
 Scher Tibor 63, 299
 Schirgl András 57, 64, 66, 105, 225, 285, 293
 Schneider Gáspár 291
 Schönberger András 106, 295
 Schwarcz Ferenc János 103, 291
 Schwarz, Gottfried 84
 Schweiger András 166
 Scitovszky János 34, 103–104, 136, 224–225, 255, 261, 268, 287
 Scitovszky Mária 158
 Serry, Giacinto 80
 Simon Máté 53–54, 64, 66, 72, 88, 91–92, 101, 146–147, 155, 222, 224, 226, 285, 293
 Simon Zsigmond 167
 Simonfalvi János Antal 225, 227
 Simonyi Pál 292
 Sithmann, Joannes 133
 Sláby Ferenc 57–58, 65–66, 71, 105, 218, 232, 285, 293, 318
 Sláby Vilma 232, 318
 Smer György 54
 Soldati, Tomasso 80
 Somkuti Gabriella 42
 Somos Róbert 27
 Sonkoly Károly 172, 183, 197, 212
 Soós István 27, 80

Sörös Pongrác 157
 Sótér István 237
 Speth, Franz Anton 173
 Spiesz János 181, 321
 Spondanus, Henricus 173
 Stadler József 49–50, 63, 66, 78, 285
 Steinhardt Antal 254
 Streicher József 105, 292
 Stróbl Zsigmond 93, 182, 295
 Szabó László, Gy. 27
 Szabó József 68, 115, 286
 Szalágyi István 50–51, 63, 66, 84, 92, 215, 285, 293
 Szalay Antal 103, 108, 292
 Szántó József 292
 Szányi Ferenc 292
 Szarvasi Margit 27
 Szatmári György 31
 Szauder Antal 20, 192, 261–262, 282
 Szébényi István 292
 Széchényi Ferenc 47, 90, 249
 Széchényi György 35, 76
 Széchényi István 248
 Szegedi Imre 92
 Szeifricz István 122
 Szelestei Nagy László 27
 Szemenich Ferenc 292
 Szénászký Mária 27
 Szent Ágoston 173
 Szent Ambrus 173
 Szent András-Zoerard 29
 Szent Athanáz, Nagy 173
 Szent Benedek 29, 157
 Szent Ephraem 173
 Szent Ferenc 317
 Szent Gergely, IX. Nagy 173
 Szent György 173, 256
 Szent Imre 229
 Szent István 29, 35, 65, 107, 221, 223, 319
 Szent Jakab 30,
 Szent János, Damaszkuszi 173
 Szent János, Keresztelő 173
 Szent Jeromos 173
 Szent László 29
 Szent Mór 29, 31, 66, 231
 Szent Pál 173, 257
 Szent Péter 173, 177
 Szentgyörgyi Margit 158
 Szentkirályi István 15, 17, 24, 33, 50, 55, 58, 60–62, 66, 73, 92, 105, 121–122, 127, 139–141, 159, 177, 181, 183, 185, 193, 200, 202, 205–208, 211, 218, 223, 256, 259, 285, 293, 298, 314
 Szentpétery Imre 157
 Szepesházy Károly 279
 Szepesý Ignác, Négyessy 16, 20–22, 27, 43–44, 55–56, 67, 71, 75, 88, 102–103, 106, 108, 110, 114–120, 124–125, 134–136, 147, 154, 159, 163, 165–166, 172, 174–175, 181–183, 185–192, 195–197, 201, 203–205, 209, 212, 218, 224, 227–228, 233–235, 255, 260, 268, 280–283, 287, 298, 301–303, 311, 313, 315
 Szerdahelyi Antal 103, 292
 Szeredy József 200, 292
 Székely Lipót 292
 Szekfű Gyula 156
 Szikora József 286
 Szikray Odó 141, 207
 Szilágyi Mariann 27, 88, 101,
 Szily János 278
 Szily Kálmán 157
 Szilvek Lajos 22, 58–59, 65–66, 105, 182, 202, 225, 231, 262, 284–285, 293
 Szluha György Demeter 92, 292
 Szokolczy János Vencel 88
 Szokoly Antal 292
 Szokoly József 292
 Szolón 173
 Szvorényi Mihály József 80
 Szőnyi Nagy István 109
 Szőnyi Ottó 22, 37, 48–49, 59–61, 65, 72, 105, 109, 120–122, 130, 137, 139, 153, 157, 165, 173, 186, 195, 198, 201–202, 226, 228–234, 254, 256, 269, 285, 293, 312–314, 316
 Szűcs László 292
 Taizs József 149, 166, 254
 Takács Ágoston 67, 286
 Tamburini, Pietro 80
 Taplos Ferenc 167
 Tedesco Viktor 255
 Telegdi Miklós 32
 Teleki Domonkos 20, 223, 227, 275, 280
 Teleki József (1) 248
 Teleki József (2) 260
 Teleki Sámuel 218
 Temesvári Pelbárt 82
 Tengely Adrienn 27
 Terentius, Marcus Varro 173
 Tersztyánszky Imre 196
 Teslér László 227
 Teufelsbauer Antal 181
 Thalész 173
 Thiele, J. C. von 279
 Thuküdidész 173
 Thurn Antal Kázmér 257
 Thury Sztele 156
 Tibold Özséb 282

Toldy Ferenc 111, 217, 262
 Tóth András 27, 42, 85, 161
 Tóth László 64, 79–80
 Trattner János Tamás 248
 Travnik Jenő 24
 Trefort Ágoston 107
 Troll Ferenc 292
 Trumpacher 219
 Tüskés Tibor 103
 Udvinác János 104, 292
 Ugolino, Blasio 90
 Ulászló, II. 82, 99, 154, 159, 216–217, 275, 311
 Újfalusi László 167
 Űrményi József 190
 Valentin Károly 164, 166
 Valk, Gerardus 302
 Varga Szabolcs 27
 Vargha Damján 158
 Varjú Elemér 22, 85, 119–120, 156, 173
 Várady Ferenc 149, 158
 Várkonyi Hildebrand 139
 Várkonyi Nándor 237
 Vass Éva Tünde 27
 Vasskó Ilona 24
 Velledits Lajos 157
 Vergilius, Publius Maro 173
 Vértessy Miklós 27
 Vida Mária 23, 122
 Villemurre, Penne 222
 Viszokainé Sipos Júlia 126, 299
 Virág Ferenc 140–141, 158–159, 287
 Virág Mihály 57, 64, 66, 100, 105, 115–117, 119, 123, 124, 126, 218, 268, 285, 293
 Vitéz János 30
 Vizer Ádám János 51–52, 64, 66, 70, 86, 89, 90, 92, 101, 133, 180, 276, 285, 293
 Vizer Bálint 53, 292
 Vizer Krisztina 52
 Vogel, Ernst Gustav 279–280
 Vojdás János 56–57, 60, 67–68, 100, 105, 114–117, 119, 123–124, 126, 174, 188, 191, 268, 285, 293
 Vörös Mihály 103, 292
 Vugrencsics Ignác 167
 Wachauer Károly 167
 Wajdits Gyula 232, 292, 318
 Waidinger Márton 166
 Walter Antal 105, 182, 218, 233–234, 292, 318–319
 Weidinger József 166
 Weidinger Nándor 166
 Weindorfer János 254
 Wesselényi Miklós 248
 Wessely és Horváth 166, 254
 Weber Ferenc 167
 Wimmer Imre 238
 Winis Nándor 62, 123, 158, 211, 276
 Winis Nándorné 63, 123
 Winkler Lambert 255
 Winkler Mihály 221, 311
 Wittmann József 292
 Wosinszky Mór 137
 Wurster József 58–60, 65–66, 105, 225, 233, 285, 293
 Wyatt, Walter James 282
 Zaccaria, Pietro Antonio 80
 Zákonyi Mihály 122, 159
 Zbiskó József Károly 82, 84, 92, 292
 Zelesny Károly 319
 Zichy Gyula 44–45, 59–60, 103, 109, 120, 186, 198, 201, 203–204, 226, 228, 230, 233, 263–264, 269, 287, 318–319, 321–322
 Zichy János 263
 Zigler József 67, 286
 Zoltai Lajos 223
 Zsinkó István 292
 Zsivics Mátyás 53, 80, 93, 134
 Zsoldos Endre 179
 Zsolnay 262

KÉPJEGYZÉK

1. kép Berényi Zsigmond = Pécsi Egyházmegye
2. kép Klimó György = Pécsi Egyházmegye
3. kép Engel János József nyomdászjelvény = PEK TGYO
4. kép Az Engel-nyomda betűmintakönyv = PEK TGYO
5. kép Alapító márványtábla (Fotó: Kalmár Lajos) = PEK TGYO
6. kép Szepesy Ignác = Pécsi Egyházmegye
7. kép Zichy Gyula = Pécsi Egyházmegye
8. kép Koller József = Pécsi Egyházmegye PKL
9. kép Krautsack János György és Vizer Ádám =
BMMI JPM Ltsz: 60.60 Képző- és Iparművészeti Osztály
10. kép Ranolder János =
<http://www.vendegvaro.hu/ranolder-janos> (2010.09.13.)
11. kép Sláby Ferenc = Pécsi Egyházmegye
12. kép Baán József = Pécsi Egyházmegye
13. kép Laubhaimer Ferenc = Pécsi Egyházmegye
14. kép Szőnyi Ottó = PKL SZOH
15. kép Györkös József = PKT 1936. 88.
16. kép Késmárky István = RAVASZ 1984. IV. 451.
17. kép Szentkirályi István = PKL SZIH
18. kép Gálos László = RAVASZ 1984. IV. 402.
19. kép Klimó György esztergomi ex librise = PEK TGYO
20. kép A *Pécsi Missale* egyik iniciáléja = Pécsi Egyházmegye
21. kép Klimó György pécsi ex librise = PEK TGYO
22. kép A használati szabályzat márványtáblája (Fotó: Kalmár Lajos) =
PEK TGYO
23. kép Kölcsönzési térítvény = PKL SZIH IV.7.
24. kép Kaunitz-levél (1772) = Pécsi Egyházmegye
25. kép Hermanng tervrajza (1754) = PKL Térképtár
26. kép Pécs látképe 1763-ban = GÍRK 1875 I. Tab
27. kép Pécsi püspöki könyvtár épület (1778) =
MOL T1. Delineationes aedilium. Fasc. 1. Nr. 72.
28. kép Pécs ostroma 1686-ban = Magyar Nemzeti Múzeum Képcsarnoka
29. kép Pécsi látképe 1863-ban = GÍRK 1875 II Tab
30. kép A püspöki palota (1852) = HAAS 1852. Címlap
31. kép A püspöki palota ma (Fotó: Horváth Gábor) = Pécsi Egyházmegye
32. kép A Püspöki Lyceum, majd a püspöki könyvtár második épülete ma
(Fotó: Kalmár Lajos) = PEK TGYO
33. kép A Püspöki Lyceum második épülete (1852-ben) = HAAS 1852. Címlap
34. kép Az Aranyterem kötetei (Fotó: Fazekas Valéria) = PEK TGYO
35. kép A Szepesy-terem (Fotó: Fazekas Valéria) = PEK TGYO

- 36–37. kép Pázmány Péter és Barkóczy Ferenc szobrai (Bartalits Mihály)
(Fotó: Kalmár Lajos) = PEK TGYO
38. kép A Hártyaterem kötetei (Fotó: Fazekas Valéria) = PEK TGYO
39. kép A Székeskáptalani terem ma = PEK TGYO
40. kép A Szepes-terem a 20. század elején = PKL SZOH
41. kép Az altiszti lakás terve 1934-ben = PEK TGYO PEKI 64/1934–35
42. kép Az igazgatói iroda (1920–1930) = PEK TGYO
43. kép Klimó Könyvtár (1920–1930) = PEK TGYO
44. kép Az egyetemi könyvtár épülete (1920–1930) = PEK TGYO
45. kép A *Cimélik* egyik darabja = Pécsi Egyházmegye AA.III.12–13–14–15
- 46–47. kép A *Magyi-kódex* (1476) és a *Stylus Cancellariae sub Uladislao II. Regibus* (15. század) = Pécsi Egyházmegye DD.III.18–19
48. kép A *Forgách-kódex* (1571–1575) = Pécsi Egyházmegye G.II.21
49. kép Johannes Menestartfer: *Chronica Hungarorum* (1481) =
Pécsi Egyházmegye Jelzet nélkül
50. kép *Biblia Sacra Membranacea* (13. század) = Pécsi Egyházmegye P.IX.10
51. kép A *Hainburgi Biblia* (14. század) = Pécsi Egyházmegye AA.III.13
52. kép Honorius Augustodunensis: *Commentarius in Psalmos* (Bécs, 1381) =
Pécsi Egyházmegye L.I.15
53. kép Marcus Otzdorffer: *Legenda Sanctorum Germanicorum* (1455) =
Pécsi Egyházmegye AA.II.21
54. kép *Beate Mariae Virginis* Szepes püspök imakönyve (15. század) =
Pécsi Egyházmegye Sz.I.X.26
55. kép *Imagines Herbarium Manuscripta* (18. század) egy képe =
Pécsi Egyházmegye NN.V.29
56. kép Tinódi Lajos Sebestyén *Hadnagioknak tanoságh versezet* című kézírata
(16. század) PEK TGYO Ms 590/4
57. kép Patkovics József betegnaplója = PEK TGYO Kt 67071 = Ms 572
58. kép A Lapidárium részlete = SZÖNYI 1906. 238. (melléklet)
59. kép Klimó György püspök síremléke = PEK TGYO
60. kép A pécsi papírmalom címerkőve = PEK TGYO
- 61–62. kép A *Strassburgi Biblia* két lapja (1466) =
Pécsi Egyházmegye AA.I.10–11
63. kép Aurelius Augustinus: *De civitate Dei* (1468) =
Pécsi Egyházmegye M.II.8
64. kép Eusebius Caesariensis: *Evangelica praeparatio* (1497) =
PEK TGYO V.III.8
65. kép Aranyterem ma (Fotó: Kalmár Lajos) = PEK TGYO
66. kép Szepes-terem ma (Fotó: Kalmár Lajos) = PEK TGYO
67. kép Hártyaterem ma (Fotó: Kalmár Lajos) = PEK TGYO
68. kép Székeskáptalani terem ma = PEK TGYO



1. kép – Gróf Berényi Zsigmond
pécsi püspök



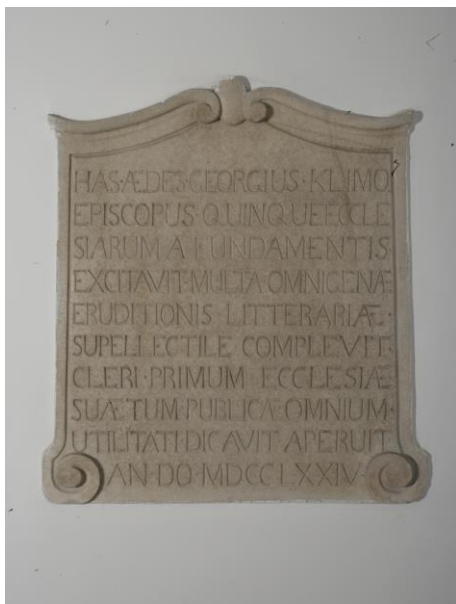
2. kép – Klimó György pécsi püspök



3. kép – Engel János József
nyomdászjelvénye



4. kép – Az Engel-nyomda
betűmintakönyve



5. kép – Az alapítás tényét megőrző márványtábla



6. kép – Báró Négyesy Szepesy Ignác pécsi püspök



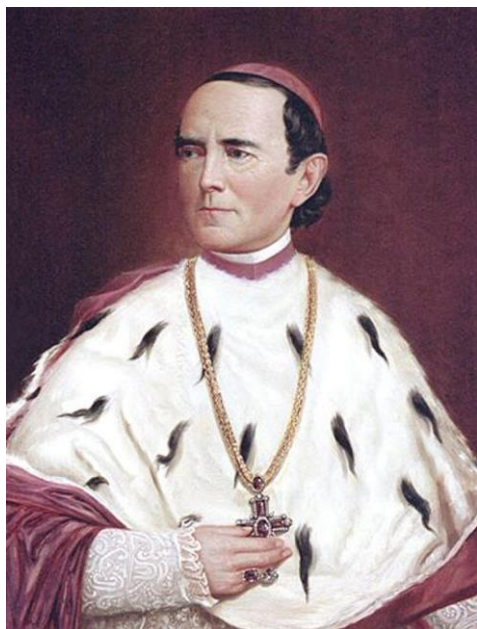
7. kép – Gróf Zichy Gyula pécsi megyéspüspök



8. kép – Koller József könyvtárőr



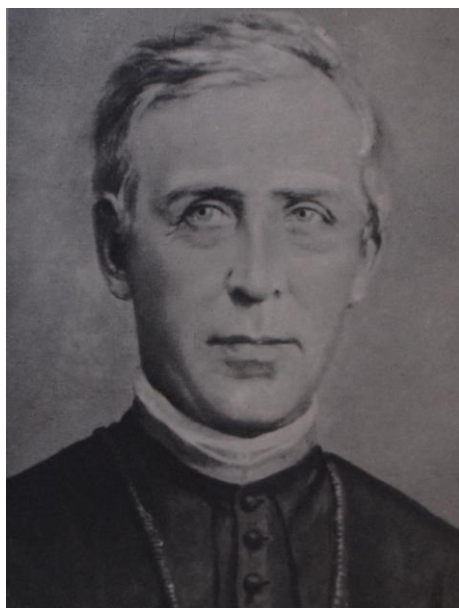
9. kép – Krautsack János György pécsi polgár és Vizer Ádám könyvtárőr (jobbra)



10. kép – Ranolder János könyvtárőr a képen már veszprémi püspökként



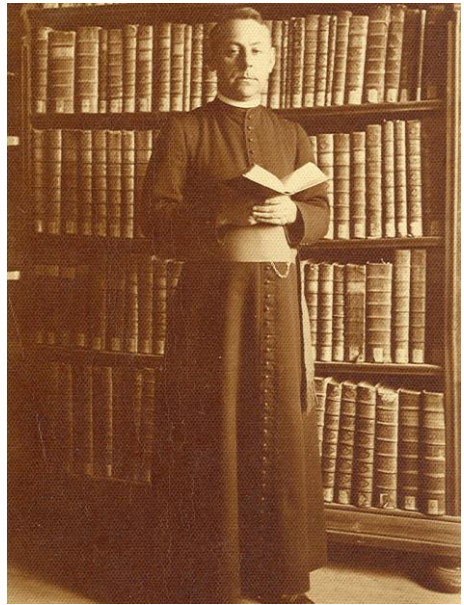
11. kép – Sláby Ferenc könyvtárőr



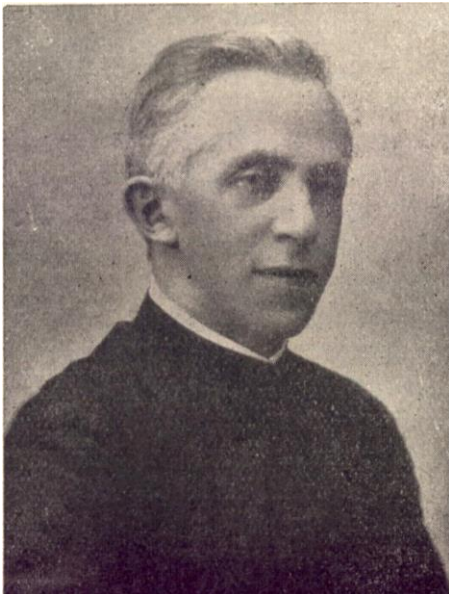
12. kép – Baán József könyvtárőr



13. kép – Laubhaimer Ferenc könyvtárőr



14. kép – Szőnyi Ottó könyvtárőr



15. kép – Györkös József könyvtárőr



16. kép – Késmárky István könyvtárőr



17. kép – Szentkirályi István könyvtárőr



18. kép – Gálos László könyvtárőr



19. kép – Klimó György
esztergomi ex librise



20. kép – A Pécsi Missale egyik iniciáléja



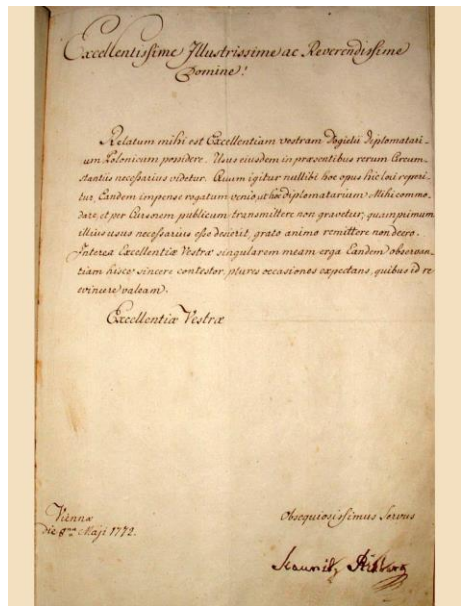
21. kép – Klimó György pécsi ex librise



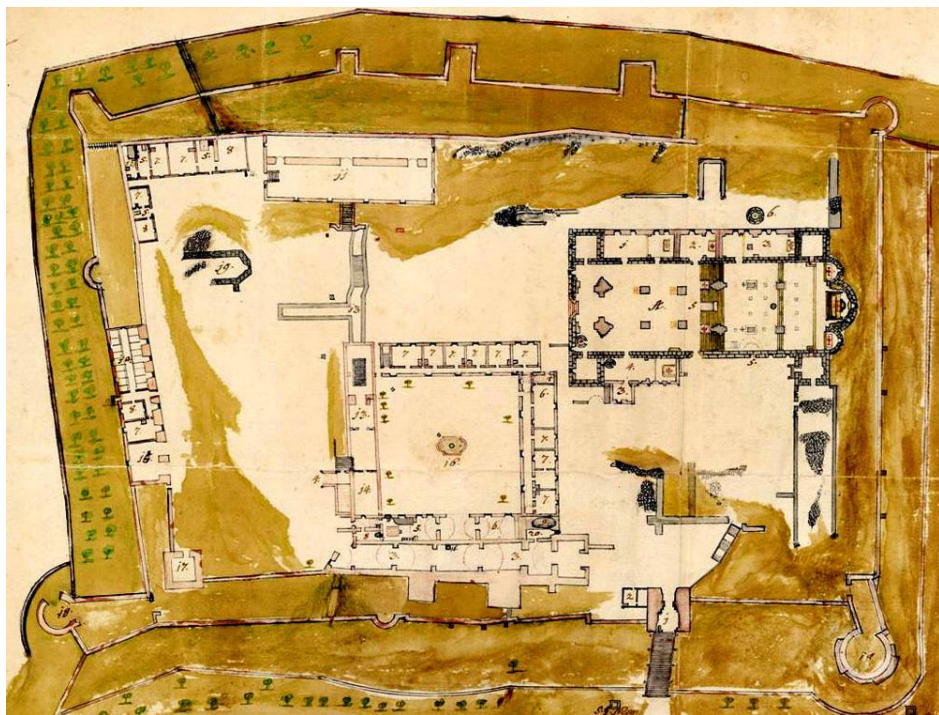
22. kép – A pécsi püspöki könyvtár használati szabályzatának mároánytáblája

Térítvény							
a pécsi püspöki könyvtárból kiadott következő művekről:							
A könyv	A nyomtatás helye	Kötet	Kötés alakja	Kép, ábra, stb. vagy a mellék	Könyvtári jegy		
száma	cím, illetleg rész	csom.	száma	száma	száma	száma	száma
1.	1. Róla	1.	6.				
2.	2. Róla	2.	1.				
3.	3. Róla	3.	1.				
4.	4. Róla	4.	1.				
5.	5. Róla	5.	1.				
6.	6. Róla	6.	1.				
7.	7. Róla	7.	1.				
8.	8. Róla	8.	1.				
9.	9. Róla	9.	1.				
10.	10. Róla	10.	1.				
11.	11. Róla	11.	1.				
12.	12. Róla	12.	1.				
13.	13. Róla	13.	1.				
14.	14. Róla	14.	1.				
15.	15. Róla	15.	1.				
16.	16. Róla	16.	1.				
17.	17. Róla	17.	1.				
18.	18. Róla	18.	1.				
19.	19. Róla	19.	1.				
20.	20. Róla	20.	1.				
21.	21. Róla	21.	1.				
22.	22. Róla	22.	1.				
23.	23. Róla	23.	1.				
24.	24. Róla	24.	1.				
25.	25. Róla	25.	1.				
26.	26. Róla	26.	1.				
27.	27. Róla	27.	1.				
28.	28. Róla	28.	1.				
29.	29. Róla	29.	1.				
30.	30. Róla	30.	1.				
31.	31. Róla	31.	1.				
32.	32. Róla	32.	1.				
33.	33. Róla	33.	1.				
34.	34. Róla	34.	1.				
35.	35. Róla	35.	1.				
36.	36. Róla	36.	1.				
37.	37. Róla	37.	1.				
38.	38. Róla	38.	1.				
39.	39. Róla	39.	1.				
40.	40. Róla	40.	1.				
41.	41. Róla	41.	1.				
42.	42. Róla	42.	1.				
43.	43. Róla	43.	1.				
44.	44. Róla	44.	1.				
45.	45. Róla	45.	1.				
46.	46. Róla	46.	1.				
47.	47. Róla	47.	1.				
48.	48. Róla	48.	1.				
49.	49. Róla	49.	1.				
50.	50. Róla	50.	1.				
51.	51. Róla	51.	1.				
52.	52. Róla	52.	1.				
53.	53. Róla	53.	1.				
54.	54. Róla	54.	1.				
55.	55. Róla	55.	1.				
56.	56. Róla	56.	1.				
57.	57. Róla	57.	1.				
58.	58. Róla	58.	1.				
59.	59. Róla	59.	1.				
60.	60. Róla	60.	1.				
61.	61. Róla	61.	1.				
62.	62. Róla	62.	1.				
63.	63. Róla	63.	1.				
64.	64. Róla	64.	1.				
65.	65. Róla	65.	1.				
66.	66. Róla	66.	1.				
67.	67. Róla	67.	1.				
68.	68. Róla	68.	1.				
69.	69. Róla	69.	1.				
70.	70. Róla	70.	1.				
71.	71. Róla	71.	1.				
72.	72. Róla	72.	1.				
73.	73. Róla	73.	1.				
74.	74. Róla	74.	1.				
75.	75. Róla	75.	1.				
76.	76. Róla	76.	1.				
77.	77. Róla	77.	1.				
78.	78. Róla	78.	1.				
79.	79. Róla	79.	1.				
80.	80. Róla	80.	1.				
81.	81. Róla	81.	1.				
82.	82. Róla	82.	1.				
83.	83. Róla	83.	1.				
84.	84. Róla	84.	1.				
85.	85. Róla	85.	1.				
86.	86. Róla	86.	1.				
87.	87. Róla	87.	1.				
88.	88. Róla	88.	1.				
89.	89. Róla	89.	1.				
90.	90. Róla	90.	1.				
91.	91. Róla	91.	1.				
92.	92. Róla	92.	1.				
93.	93. Róla	93.	1.				
94.	94. Róla	94.	1.				
95.	95. Róla	95.	1.				
96.	96. Róla	96.	1.				
97.	97. Róla	97.	1.				
98.	98. Róla	98.	1.				
99.	99. Róla	99.	1.				
100.	100. Róla	100.	1.				

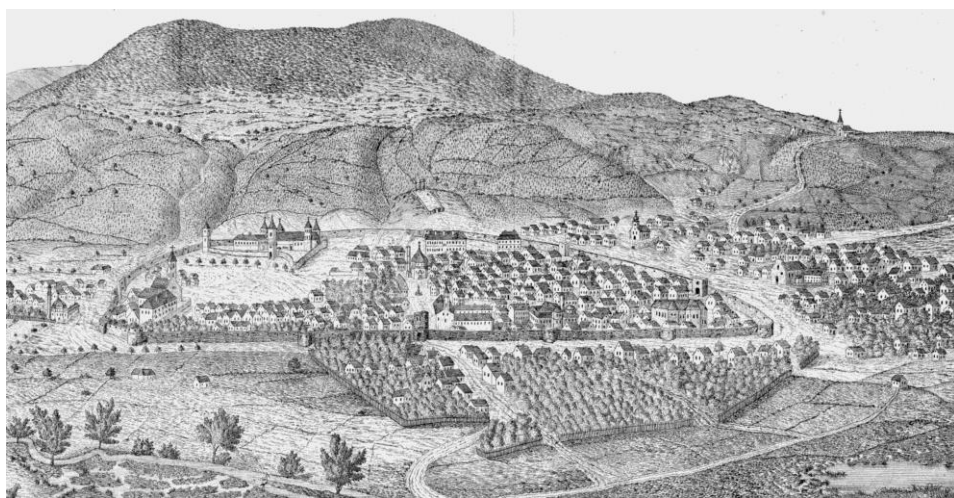
23. kép – A pécsi püspöki könyvtár kölcsönzési térítvénye



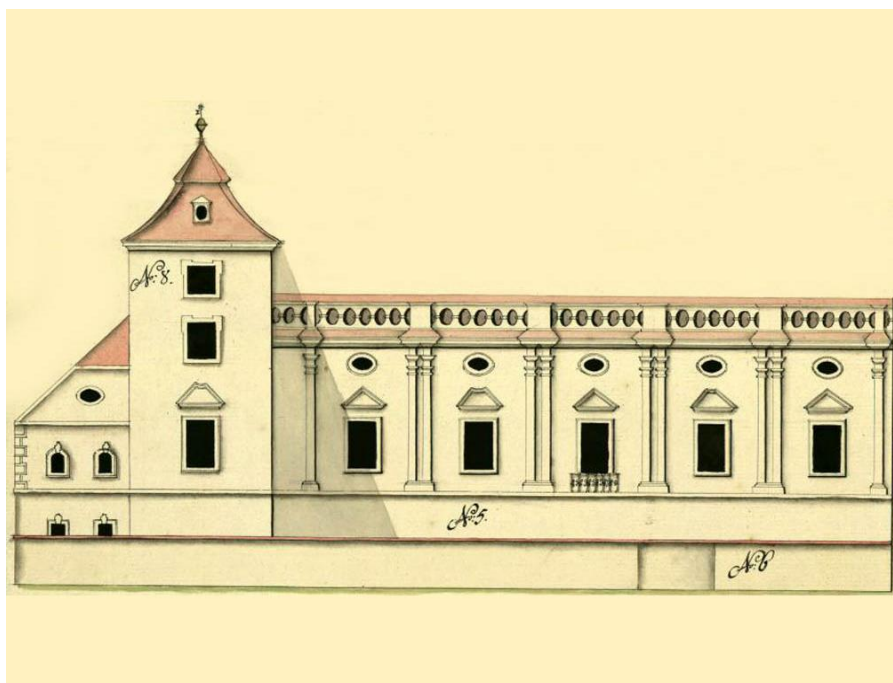
24. kép – Kaunitz kancellár levele Klimó püspökhöz (1772)



25. kép – Hermanng pozsonyi mérnök tervdrajza a pécsi püspöki palotáról (1754)



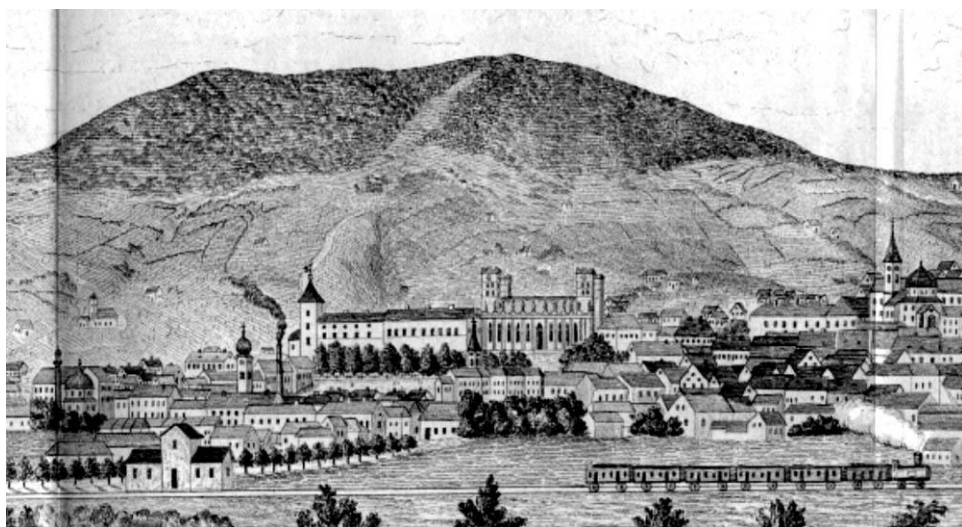
26. kép – Pécs látképe 1763-ban Prunner Ignác által (Joseph Hochrein rézkarcra)



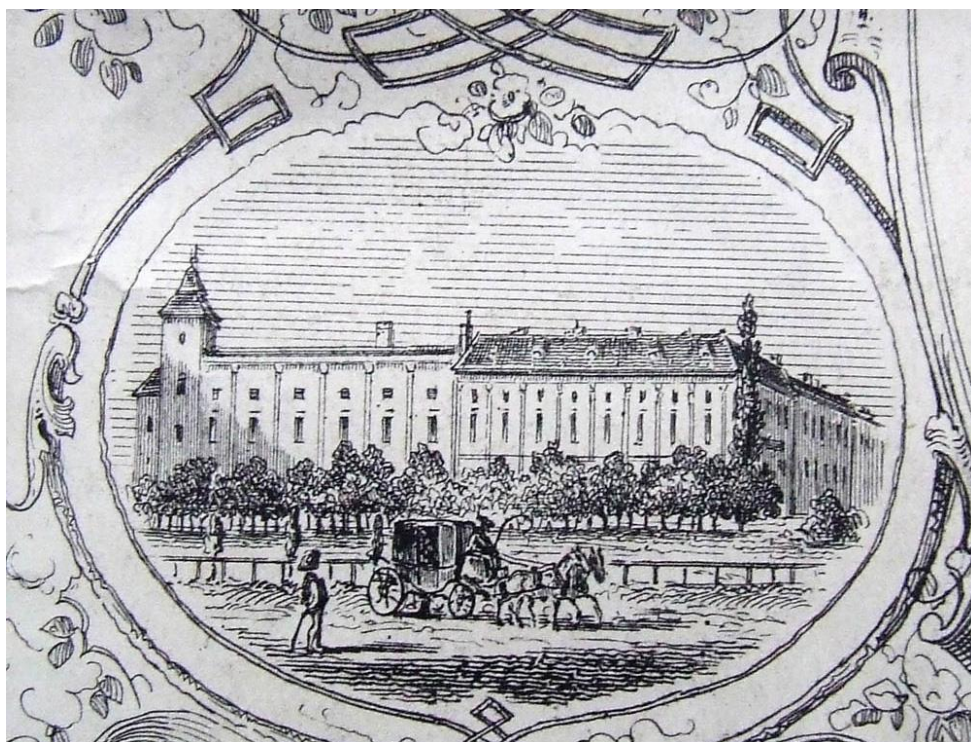
27. kép – A pécsi püspöki könyvtár épülete 1778-ban



28. kép – Pécs ostroma 1686-ban (Johann Martin Lerch rézmetszete)



29. kép – Pécs látképe 1863-ban (Joseph Hochrein rézkarca)



30. kép – A püspöki palota déli szárnya 1852-ben (J. M. Frank litográfiája)



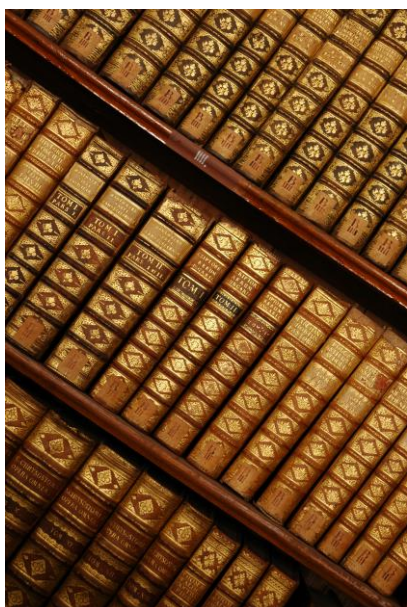
31. kép – A püspöki palota ma madártávlatból



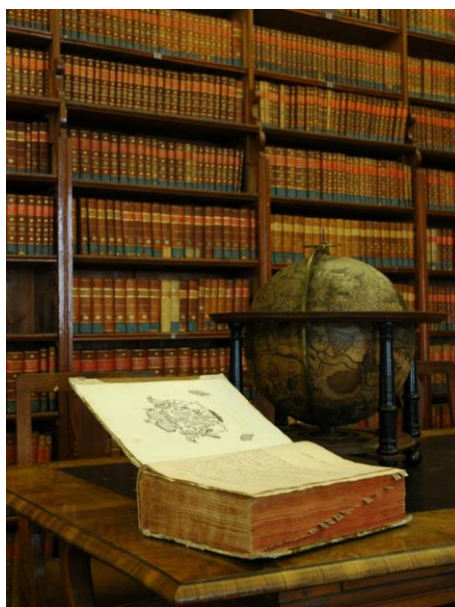
32. kép – A Pécsi Püspöki Lyceum első, majd a püspöki könyvtár második épülete ma



33. kép – A Pécsi Püspöki Lyceum második épülete 1852-ben (J. M. Frank litográfája)



34. kép – Az Aranyterem kötetei



35. kép – A Szepes-terem



36–37. kép – Pázmány Péter és Barkóczy Ferenc esztergomi érsekek szobrai
Bartalits Mihály által



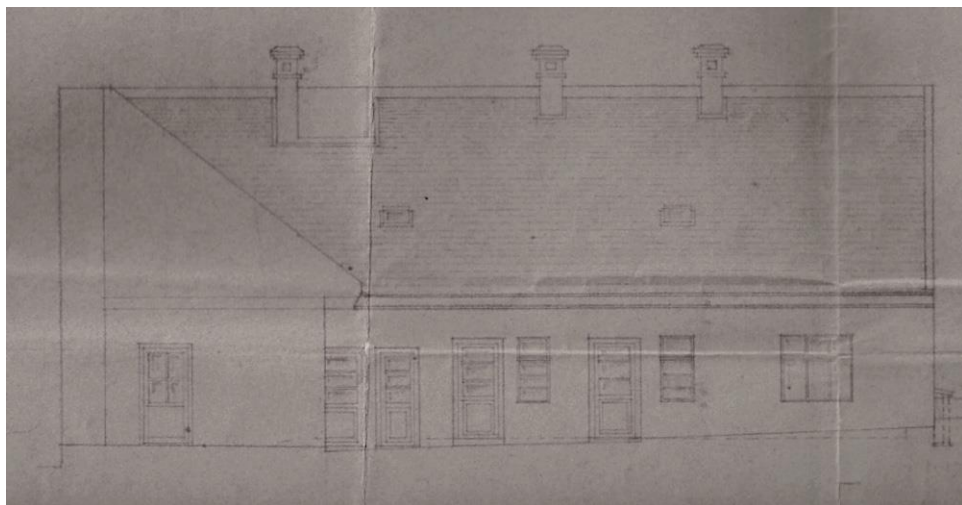
38. kép – A Hártyaterem kötetei



39. kép – A Székeskáptalani terem



40. kép – A Szepes-terem a 20. század elején (A képen Szőnyi Ottó könyvtárőr)



41. kép – Az altiszti lakás homlokzati terve 1934-ben



Pécs. Egyetemi könyvtár.
Klimó püspák szekrényei az igazgatói szobában.

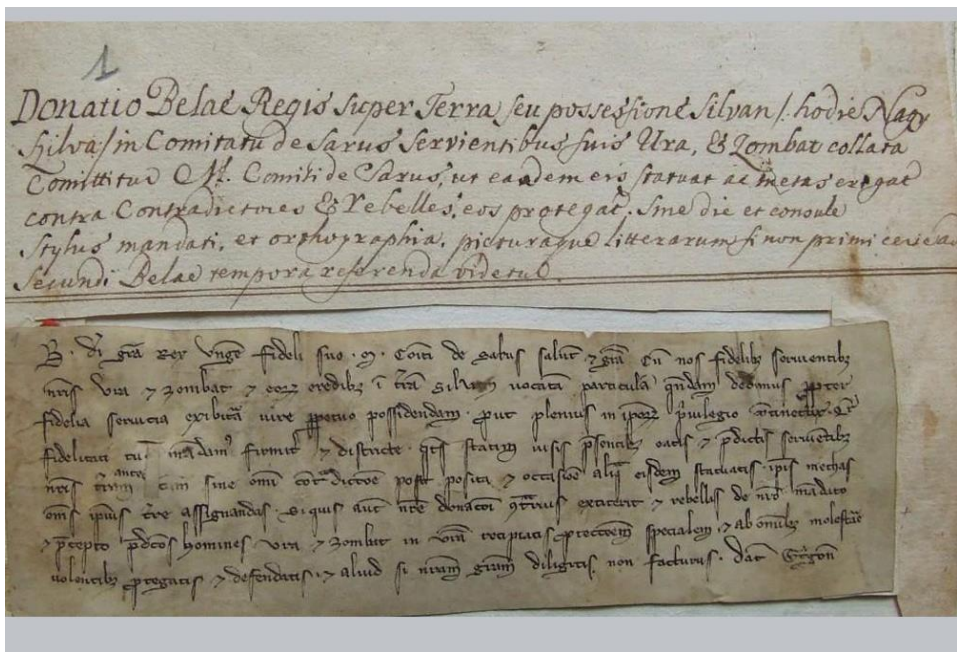
42. kép – Az igazgatói iroda az 1920–1930-as években a Klimó-szekrényekkel



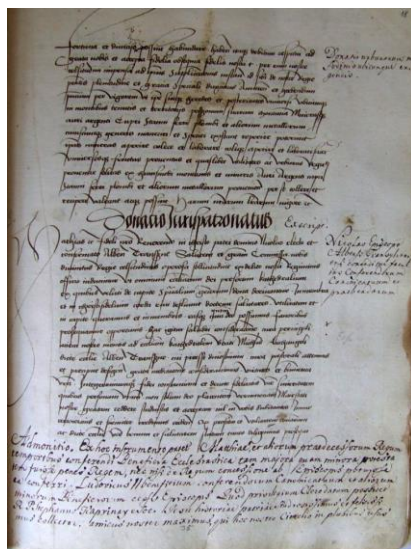
43. kép – A Klimo Könyvtár az 1920–1930-as években



44. kép – Az egyetemi könyvtár épülete az 1920–1930-as években



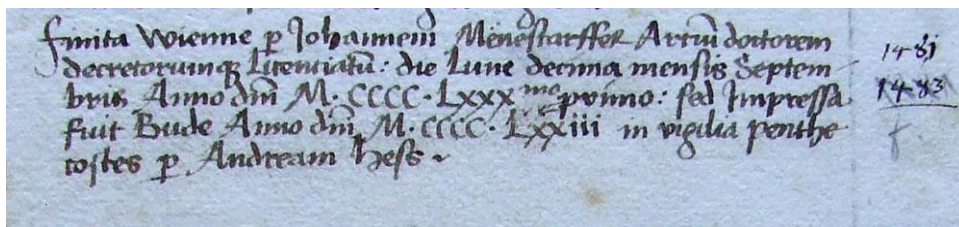
45. kép – A Ciméliák egyik darabja
(IV. Béla király adománylevele Silvan birtokról a Sáros vármegyei szerviensek számára)



46–47. kép – A Magyar-kódex (1476) és a Stylus Cancellariae sub Uladislao II. Regibus (15. század)



48. kép – A Forgách-kódex (1571–1575)



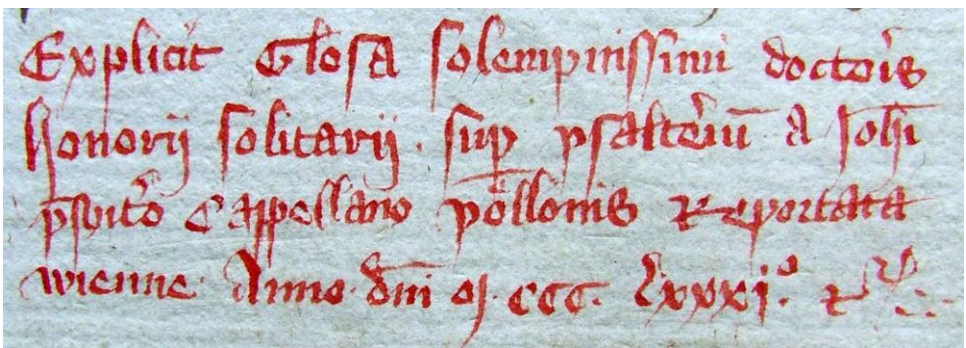
49. kép – Johannes Menestarffer: Chronica Hungarorum (1481)



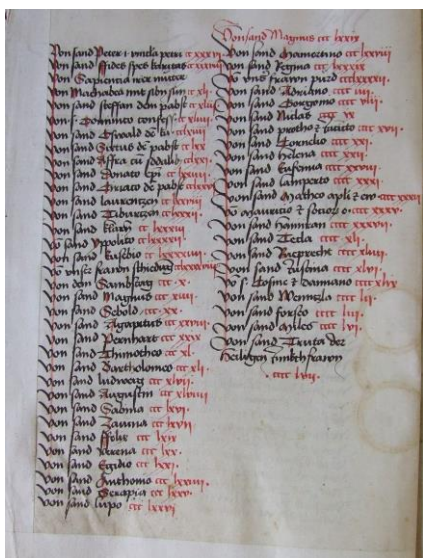
50. kép – Biblia Sacra Membranacea
(13. század)



51. kép – A Hainburgi Biblia
(14. század)



52. kép – Honori Augustodunensis: Commentarius in Psalmos (Bécs, 1381)



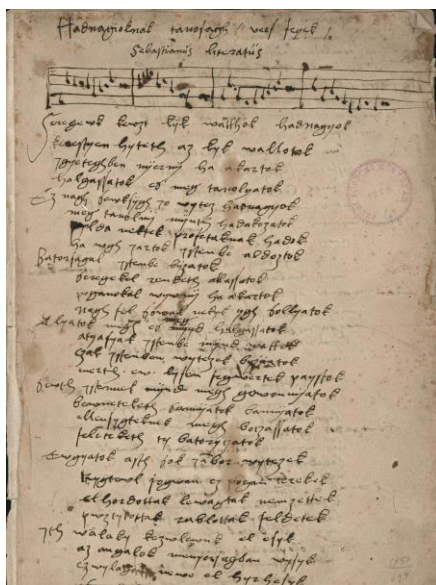
53. kép – Marcus Otdorffer Legenda Sanctorum Germanicorum (1455) kézírata egy középkori szemüveg lenyomatával



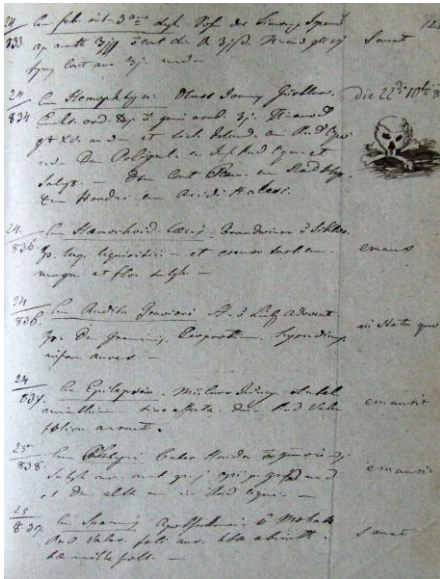
54. kép – Beate Mariae Virginis Szepesyi püspök imakönyve (15. század)



55. kép – Imagines Herbarium Manuscripta (18. század)



56. kép – Tinódi Lantos Sebestyén Hadnagioknak tanoságh versezet című kézírata (16. század)



57. kép – Patkovics József betegnaplója



58. kép – A Lapidárium részlete



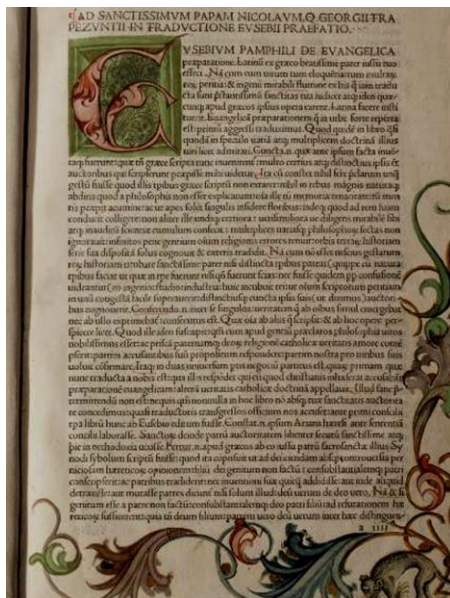
59. kép – Klimó György püspök síremléke



60. kép – A pécsi papírmalom címerköve



61–62. kép – A Strassburgi Biblia két kötetének első lapjai (1466)



63. kép – Aurelius Augustinus:
De civitate Dei (1468)

64. kép – Eusebius Caesariensis:
Evangelicae praeparatio (1497)



65. kép – A Klimó Könyvtár Aranyterme ma



66. kép – A Klimó Könyvtár Szepesy-terme ma



67. kép – A Klimo Könyvtár Hártyaterme ma



68. kép – A Királyi Könyvtár Székeséptornán

A PÉCSI EGYETEMI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI 10.

A pécsi püspöki könyvtár történetét feldolgozó monográfia szerzője, Schmelcz-Pohánka Éva a Pécsi Egyetemi Könyvtár Történeti Gyűjtemények Osztályának vezetője, aki kutatási eredményeit az elmúlt, csaknem tíz évben több plénum előtt is bemutatta, számos publikációja jelent meg a könyvgyűjtemény működésének helytörténeti, kultúrtörténeti, egyháztörténeti és egyetemtörténeti vonatkozásairól. A Klimó Könyvtár gazdag történetét népszerűsíti oktatói tevékenysége is a pécsi egyetem magyar és történelem szakos, valamint neveléstudományi doktorandusz-hallgatói számára.

A szerző sokoldalú, közel egy évtizede folyó kutató tevékenységének, valamint gazdag és szorgalmas könyvtárosi munkájának összegzését tartalmazza a „Boldog idők! Amikor az emberi értelem ilyen intézményekben támogatásra lel. (...) Egyik fény gyűjtja a következőt.” A pécsi püspöki könyvtár története (1774–1945) című könyvtártörténeti monográfia. A kötet megjelenésével nagyszabású forrásfeltáró munka fejeződött be, amely mind a könyvtár, mind az egyetem számára hiánypótló, hiszen az új eredmények tükrében elsőként nyújt átfogó képet az egyetemi bibliotéka elődjének csaknem két évszázados históriájáról.

Ajánlom tehát a Tisztelt Olvasó figyelmébe a jelen munkát, amelyből betekintést nyerhetünk Pécs kultúrtörténetének 18–20. századi szerepvállalásaiba, Magyarország első nagy nyilvános könyvtárának színes történelmébe, állományának és személyzeti viszonyainak alakulásába, a bibliotéka épületeinek funkcióbeli változásaiba, különgyűjteményeinek összetételébe, továbbá gyűjteményének különleges köteteibe.

Fischerné Dárdai Ágnes
egyetemi tanár, főigazgató
Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár

Pécsi Tudományegyetem



Egyetemi Könyvtár

